ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΤΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

JOURNAL INTERNATIONAL

D'ARCHÉOLOGIE NUMISMATIQUE

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

JOURNAL INTERNATIONAL D'ARCHÉOLOGIE NUMISMATIQUE

DIRIGÉ ET PUBLIÉ

PAR

J. N. SVORONOS

TOME CINQUIÈME

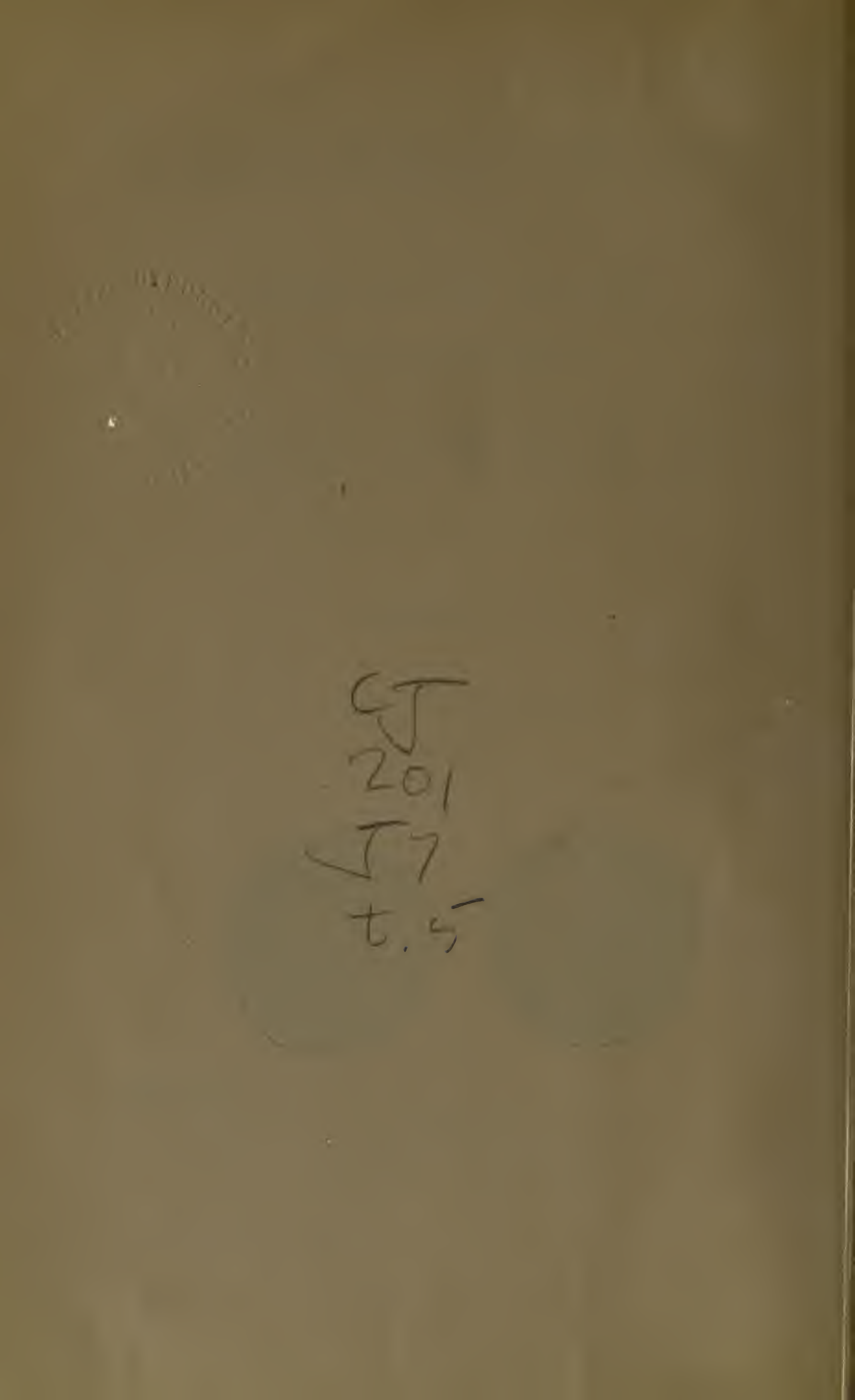
1902

ATHÈNES

CHEZ MM. BECK ET BARTH

THE GOLD COINAGE OF LAMPSACUS

(Plates I, II, III.)

During the fifth and fourth centuries B. C. Lampsacus occupied a place among the mint-centres of Mysia, second in importance only to Cyzicus. The electrum coinage of the fifth century, well-known from inscriptions of this period, bears a simple, commemorative emblem, the forepart of a winged horse, the «arms» of the city. An example of this coinage is given at the head of the accompanying plates (Plate I, 1^{z}), as showing the type which was adopted for the reverse side of the later coinage. But it is the gold staters of the fourth century which have elicited the unbounded admiration of archaeologists, numismatists and collectors on account of their unusual beauty and great mythological interest. Hitherto these staters have not been studied as a continuous series, in all their relations, artistic, mythological and commercial. It is therefore the object of this essay to furnish a complete account of them, as, for example, has been given of the famous Cyzicene staters[1] to which they bear certain artistic relations.

The first part of the essay is devoted to an exact description of each type, to which is appended a bibliographical notice of every example known. In this description, the attribution of certain types to definite characters, divine or mythological, is often problematical. A name has

1. Greenwell, The Electrum Coinage of Cyzicus.

therefore not been given to these doubtful types. A full discussion of the probabilities is reserved for the commentary. The catalogue is accompanied by three photo-type plates (I, II, III) which contain illustrations of each distinct type and, in addition, of certain specimens noteworthy for their perfect execution or as variants. The second part which is to follow will include an analysis of each type from an artistic and mythological standpoint and a brief history of Lampsacus.

PART I

CATALOGUE OF TYPES

The following catalogue of the gold staters of Lampsacus is based upon a direct study of the specimens which are contained in the Cabinet des Médailles (Bibliothèque Nationale) in Paris, and upon an indirect study, by means of plaster casts, of the specimens belonging to all other coin-cabinets. Of the thirty-six types here to be described, the Paris Collection contains twenty-two. The remaining fourteen or about one third of the whole number are scattered among the various European collections enumerated below. With the kind assistance of M. Svoronos, the editor of this Journal, I wrote to the curators or private owners of all these collections asking them to send me sealing-wax impressions or plaster casts of such Lampsacene staters as they might possess. This request received courteous and prompt replies for which I desire to thank my correspondents.

For the literature on this division of the subject, I have consulted the rich library of the Numismatic Museum of Athens which contains the principal periodicals and publications as well as many rare editions. With this equipment

I have collated all previous notices and photo-typic or vignette reproductions of the coins with the aim of identifying each separate type and its various examples. I have thus compiled what purports to be an exhaustive list or corpus of all the known types and of each variation of type caused by the substitution of a new die.

A full bibliography of the subject will be given in PART II. At present a brief notice of the earliest and the most recent writers will suffice. Eckhel (1794) mentions only two gold staters of Lampsacus. Sestini (Stateri Antichi, 1817) published a descriptive list of ten staters. Mionnet (Description de Médailles II, 1807 and Sup. to V, 1830) and Brandis (Münz-Mass- und Gewichtswesen, 1866) gave some new types and further details. Mr. Head (Historia Numorum, 1887) published a brief notice of seventeen types with seven reproductions in the text. This list was followed by Six's list of twenty-types (Num. Chron. 1888). The first writer to whom any considerable number of types was known is Mr. Wroth (British Museum Catalogue, Mysia, 1892) who gave a descriptive and bibliographical notice of the thirty-one types then known, with plate illustrations of the nine staters in the British Museum. From time to time since the issue of this catalogue, notices and reproductions of new types and new specimens have appeared in numismatic and archaeological journals, among which the largest contribution is the list of twelve staters in the Waddington collection published by M. Babelon (Rev. Num. 1897). During the last decade the number of types known has been increased by six new ones which makes thirty-seven the complete number as against Mr. Wroth's list of thirty-one. Five of these new types are published in the present catalogue, Nos 10, 13, 27, 31 and 35. The sixth, which is still unpublished, is in the possession of M. Löbbecke of Brunswick who writes that he himself is about to publish it.

This stater is described as bearing "a kneeling figure" and as being unique among Lampsacene types. It is not enumerated in this catalogue.

I have classified the staters as follows. Section A includes those which bear figure subjects and, as will be shown later, are probably the earliest of the series. The chronological sequence within this section is also indicated. These staters share a common characteristic, namely, that they may be referred to a prototype created by a great master, usually in the form of a sculptured relief or a statue in the round. Section B includes the staters which bear heads of deities and mythological characters. Section C contains a head drawn from the heroic cycle. Section D contains the portrait head of a Persian satrap. Section E ends the series with two heads without definitive attributes.

NUMISMATIC COLLECTIONS WHICH CONTAIN GOLD STATERS OF LAMPSACUS

Public Museums	Provenance	Abbreviations used in the Catalogue of Types	No. of Coins
Berliner Königl. Münzkabinet.	H. B. Earle Fox	Berlin. Fox	1
	F. Imhoof-Blumer	" Imhoof-Blumer	1
	Von Prokesch-Osten	" von Prokesch-Osten.	2
Boston Museum		Boston	5
British Museum, London		London	11
Cabinet des Médailles (Bibliothèque Nationale) Paris.	Ancien Fonds.	Paris. Ancien Fonds	7
	Duc de Luynes	" De Luynes	6
	Waddington.	" Waddington	12
Cabinet Royal Numismatique, Brussels.	Du Chastel.	Brussels	1
Hunterian Museum, Glasgow.		Glasgow.	3
Königl. Münzkabinet, Munich.		Munich.	2
Musée Impérial de l'Ermitage, St Petersburg.		St Petersburg.	2

Private Collections	Abbreviations used in the Catalogue of Types	No of Coins
Rev. Canon Greenwell, Durham.	Greenwell.	10
Herr Arthur Löbbecke, Brunswick.	Löbbecke.	9
Mr G. Philipsen, Copenhagen.	Philipsen.	1
Mr John Ward, Belfast.	Ward.	2
Sir Dr Hermann Weber, London.	Dr H. Weber	9
Consul Edmund Weber, Hamburg.	Consul Weber.	1
Dans le commerce.		7
	Total	92

A

Figure Types Inspired by Masterpieces of Fourth Century Art.

1. — Infant *Heracles* kneeling to r. and wrestling with two *serpents*; a belt with beads attached (crepundia) passes over his left shoulder and under his right arm.

Rs. Forepart of a *winged horse to the left*, within an incuse square clearly defined. Oval flan.

a) 8,43. — Greenwell. = Plate I, 1.

Engrav. Num. Chron. 1880, pl. I, 11. Gardner, Types of Greek Coins, pl. XVI, 8.

Noted. Brit. Mus. Catal. p. XXI, no 1. Brandis. Münzwesen. p. 409 (2), «=130, 5 Ivanoff 192».

b) 8,43. — Paris Ancien Fonds. = Plate I, 2.

Engrav. Rev. Num. 1863. pl. X 5 = Waddington. Mélanges de Num. (1867), pl. II, 5. Sestini, Stat. Ant pl. VI, 10. Pellerin, Recueil de Méd. II, pl. XLIX, 22.

Noted. «Inventaire de la Biblioth. Nat. Ancien Fonds 535» (written). B. M. C. p. XXI, no 1. Head, Hist. Num. p. 457. Mionnet, Des. de Méd. II, p. 559, no 284; Catalogue d'Empreintes (1800), p. 42, no 827. Brandis, Münzwesen, p. 409 (3). Barthelemy, Num. Anc. p. 216

Noted[1]. Num. Chron. 1888, p. 111, no 1.

1. A second Noted, under numbers of which there are two or more specimens, is a general reference which describes the type, but not any particular example of that type.

2. — A *goddess* closely wrapped in a cloak seated to l. on a *ram* running to l.

Rs. Similar to Nº 1. Oval flan.

a) 8,41. — Berlin. von Prokesch-Osten. = PLATE I, 3.
Engrav. Prok. Osten. Inedita (1854), pl. IV, 8. Arch Zeit 1849, pl. X, 2; 1853. pl. LVIII, 9.
Noted. B. M. C. p. XXI, nº 2. Head, Hist. Num. p. 457. Brandis, Münzwesen. p. 410 (7). Zeit. für Num. 1877, p. 5.

b) 8,44. — Paris, De Luynes. = PLATE I, 4.
Noted. « Invent. de la Bib. Nat. De L. 529 ». B. M. C. p. XXI, nº 2. Brandis. Münzwesen. p. 410 (6).
Noted. Num. Chron. 1888, p. 111, nº 2.

3. — A *Nereid* naked to the hips and wearing peplos over her knees, seated to l. on dolphin to r., with a shield on her l. arm and a pair of greaves in her r. hand.

Rs. Forepart of a *winged horse to the right*, within an incuse square. Oval flan.

a) 8,41. — Paris. Ancien Fonds. = PLATE I, 5.
Engrav. Sestini Stat. Ant. pl. VI, 13; Lettere (1794) VII, pl. III, 6.
Noted. « Invent. de la Bib. Nat. Ancien Fonds 536 ». B. M. C. p. XXII, nº 4. Head, Hist. Num. p. 457. Num. Chron. 1888, p. 111, nº 3. Mionnet, II, p. 559, nº 285; Cat. d'Empreintes (1800) p. 42, nº 825. Brandis, Münzwesen, p. 410 (14). Dominicis, Repert. Num. p. 162.

4. — *Orpheus* clad in chiton and himation sits on a rock to r., and leans forward in a pensive attitude, supporting his chin in r. hand and resting l. hand carelessly on a cithara held upright on his knee.

Rs. Similar to Nº 3. Oval flan.

a) 8,43 [1]. — Paris. Waddington. = PLATE I, 6.
Engrav. Babelon, Invent. de la Coll. Wadd. pl. II, 12. = Rev. Num. 1897, pl. VII, 12.

b) 8,40. — Löbbecke. = PLATE I, 7.
Engrav. Zeit. für Num. 1890, pl. X, 9.
Noted. B. M. C. p. XXII, nº 12.

1. The weights given by M. Babelon for these staters are all five grams too high.

5. — *Nikè* wearing peplos over lower limbs, kneeling on one knee to r. nails a helmet to *a trophy* consisting of shield, cuirass and sword; in her r. hand, a hammer, in l. a nail; necklace around neck.

Rs. Similar. Rounder flan [1].

a) 8,43. — London. = Plate I, 8.

Engrav. B. M. C. pl. XIX, 9. Head, Guide, pl. XVIII, 19; Hist Num p. 457, nº 285. = Svoronos, Ἱστορία τῶν νομ. pl. ΚΔ', 14. Gardner, Types, pl. X, 24.

Noted. B. M. C. p. XXIV, nº 27. Num Chron. 1843-44, p. 155; 1888, p. III, nº 12; 1894, p. 309. Brandis, Münzwesen, p. 410 (5).

6. — *Nikè*, naked to the hips and wearing peplos over her knees, kneels to l. on fallen *ram*, and seizing a horn with her l. hand prepares to stab him with a dagger held in her r. hand.

Rs. Similar.

a) 8,42. — Dr Weber. = Plate I, 9.

Engrav. Num. Chron. 1885, pl. I, 9. Head, Hist Num p. 457, fig. 284. = Svoronos, Ἱστορία τῶν νομ. pl. ΚΔ', 13.

Noted. B. M. C. p. XXI, nº 3.

7. — *Ge* clad in chiton and girdled peplos, wearing stephane and wreath, rising from ground, holding in r. hand three ears of corn, in l. hand, ears of corn and bunches of grapes.

Rs. Similar.

a) 8,37. — London. = Plate I, 10.

Engrav. B. M. C. pl. XIX, 4. Head, Hist. Num. p. 457, fig 283. = Svoronos, Ἱστορία τῶν νομ. pl. ΚΔ', 12. Gardner, Types, pl. X, 25. Millingen, Anc Greek Coins, pl. V, 7.

Noted. B. M. C. p. XXIII, nº 19. Head, Guide III A (16). Mionnet, sup. t. V, p. 871, nº 556. Num. Chron. 1895, p. 309. Knight, Num. Vet. p. 130 (A) nº 1.

b) — Dr Weber.

Noted. B. M. C. p. XXIII, nº 19.

Noted. Num. Chron. 1888, p. III, nº 13.

1 The flan of the suceeding staters is round with some chance exception (Plate II, 14 and 17). The incuse square varies in all intermediate degrees from the plainest marking (Plate III, 5) to its practical disappearance (Plate II, 18).

B

Heads of Deities and Mythological Characters.

8. — Head of *Zeus* to l. wearing wreath of laurel.
Rs. Similar.

a) 8,40. — Dans le commerce. Cast from a coin seen in Athens = PLATE I, 11.

b) . — Dans le commerce. Cast from an electro-type in Brit Mus — PLATE I, 12.
Engrav. Head, H N p. 456, fig 279. = Svoronos. Ἱστορ. τῶν νομ. pl. ΚΔ', 8.

c) 8,45. — De Paris Luynes. = PLATE I, 13.
Engrav. Blanchet. Monn. Grecques. pl V, 6. — Choix de la Coll De L. pl. X, 17.

Noted. « Invent de la Bib. Nat. De L. 531 ». — B M C p. XXIII, n° 22. — Brandis, Münzwesen, p. 410 (8). — Num Chron. 1894, p. 310.

Noted. Num Chron 1888, p. 111, n° 15.

9. — Head of *Zeus* to l. wearing wreath of laurel, *thunderbolt* behind head.
Rs. Similar.

a) 8,47. — Paris, Waddington. = PLATE I, 14.
Engrav. Babelon, Inventaire de la Coll Wadd pl II, 1. — Rev Num. 1897, pl. VII, 1.

b) 8,45. — London. = PLATE I, 15.
Engrav. B. M. C. pl. XIX, 6. — Num Chron 1889, pl. XII, 12. — Journ Hell Stud. 1897, pl II, 12.

Noted. B. M. C. p XXIII, n° 21.

c) 8,43. — Paris. Ancien Fonds. = PLATE I, 16.
Noted. « Invent de la Bib Nat Ancien Fonds 538ˣ ».

d) 8,40. — Löbbecke. = PLATE I, 17.
Engrav. Zeit für Num. 1890, pl. I, 11.

Noted. B. M. C p. XXIII, n° 21.

e) 8,40. — Consul Weber.

f) 8,39. — Ward.
Engrav. Hill, Anc Greek Coins belonging to J. Ward, pl. XV, 611.

g) 8,41. — Munich.
Engrav. Riggauer, Erwerb des königl. Münzkabinets, Munich, pl. V, 3.

h) 8,45. — Philipsen. = Plate I, 18.

i) . — Brussels.

j) 8,41. — Boston.
Noted. Inventory, n° 1095» (written).

k) 8,41 — Boston.
Noted. « Inventory n° R. 635 ».

l) . — (? = Ward).
Engrav. Sale Cat. of Coll Hoffmann, Paris, 1898, pl. IV, n° 563.

m) 8,35. — (? = Boston, j or k).
Engrav. Sale Cat. of a Late Collector London, May 1900, pl. VII, n° 325.

n) 8 30. — St Petersburg.

o) . — Dr Weber. Noted. B. M. C. p. XXIII, n° 21.

p) . — ? Montagu Collection cf. B. M. C. p. XXIII, n° 21.

q) 8,33. — De Moltheim, Coll. des Méd. Grecques, pl. XIV. 1884.

10. — Head of *Hera*[1] to l., wearing stephane ornamented with palm leaf pattern, and necklace but no earring.
Rs. Similar.

a) 8,44. — Dr Weber. = Plate I, 19.
Engrav. Num. Chron. 1896, pl. II, 18.

11. — Head of *Zeus Ammon*, three-quarter face towards the l., bearded and horned.
Rs. Similar.

a) 8,30 — Paris, De Luynes. = Plate I, 20.
Engrav. Millingen, Anc Greek Coins, pl. V, 8.

1) This is the only example of a head of «Hera» in the series. No 19 of this catalogue was called « Hera » by the Duc de Luynes, but it has more justly been named «Persephone»; Brandis repeated the error, and Head also erroneously cites a head of « Hera », as belonging to the De Luynes Collection.

Noted « Invent de la Bib Nat de L. 528 ». B. M. C. p. XXII, nº 6. Num Chron 1888, p. 111, nº 19. Head, H N p. 557. Brandis Münzwesen, p. 410, (18). Mionnet Sup. t. V, p. 371, nº 557. Barthélemy, Num Anc p. 216. Northwick Sale Cat. 963. Sestini, Lettere IV, p. 69 (nº II 3).

12. — Head of *Athena* to l. wearing a crested Athenian helmet which has a raised cheek-piece and floral pattern; she wears an earring with three pendants and a necklace of beads.

Rs. Similar.

a) 8,42. — Paris. Waddington. — PLATE II, 1.
Engrav. Babelon, Invent de la Coll Wadd pl. II, 2. — Rev Num 1897, pl. VII, 2.

b) 8,43. — Greenwell. — PLATE II, 2.
Engrav. Num. Chron 1890, pl. III, 12.
Noted. B. M. C. p. XXII, nº 9. Num Chron 1894, p. 309.

c) 8,42. — Löbbecke. — PLATE II, 3.
Engrav. Zeit. für Num 1890, pl. X, 5.
Noted. B. M. C. p. XXII, nº 9. Num Chron 1894, p. 309.

d) 8,37. — Glasgow.
Engrav. Macdonald Greek Coins in the Hunterian Coll II, pl. XLVII, 3.
Noted. B. M. C. p. XXII, nº 7.
Noted. Num. Chron 1888, p. 111, nº 9.

13. — Head of *Athena*, three-quarter face towards the r., wearing crested Athenian helmet, round earring and necklace of beads.

Rs. Similar.

a) 8,42. — Paris. Waddington. — PLATE II, 4.
Engrav. Babelon, Invent de la Coll Wadd pl. II, 3. — Rev Num 1897, pl. VII, 3.
Noted. Num. Chron. 1894, p. 310.

14. — Head of *Athena* to l. wearing a crested Athenian helmet, which is ornamented with three olive-leaves in front and a floral pattern at the back; she wears a round earring and a necklace of beads.
Rs. Similar.

a) 8,39. — Greenwell. = PLATE II, 5.
Engrav. Num Chron. 1893, pl. VII, 9.
Noted. B. M. C. p. XXII, nº 8, « Dans le commerce ».

15, — Head of *Aphrodite* to l. wearing a wreath of myrtle.
Rs. Similar.

a) 8,40. — Munich. — PLATE II, 6.
Engrav. Sestini, Stat. Ant pl. VI, 7.
Noted. Sestini, Stat. Ant. p. 63, nº 9, « Caput . . . Cereris ». B. M. C p. XXIV, nº 29, « Head of Apollo l. laureate ». Head, H. N. p. 457, « Head of Demeter, veiled ». Mionnet sup. t. V, p. 369, nº 544 « Cérès ». Brandis, Münzwesen, p. 410 (15) « Demeterkopf ». Num. Chron 1888, p. III, nº 7 « Tête d'Apollon », ibid, p. 410, note 47.

16. — Head of *Demeter* to l. wearing wreath (of lotus?) and a veil, an earring with one pendant, and a necklace of beads.
Rs. Similar.

a) 5,29.[1] — London — PLATE II, 7.
Engrav. B. M. C. pl. XIX, 5.
Noted. B. M. C. p. XXIII, nº 20. Num. Chron. 1894, p. 310.

b) 8,50. — Paris, Ancien Fonds — PLATE II, 8.
Noted. « Invent. de la Bib. Nat. Ancien Fonds 538c ». = ? B. M. C. p. XXIII, nº 20. (? Wellenheim Cat. I nº 4890).
Noted. Num Chron. 1888, p. III, nº 8; 1894, p. 310.

1. AV plated.

17. — Head of *Demeter* or *Persephone* to r., wearing wreath composed of ears and leaves of corn; hair rolled at the back.
Rs. Similar.

a) 8,42. — London. = PLATE II, 9.
Engrav. B. M. C. pl. XIX, 1. Num Chron 1890, pl. XIX, 14
Noted. B. M. C. p. XXII, n° 7.

b) 8,38. — Löbbecke. = PLATE II, 10.
Engrav. Zeit. für Num. 1890, pl. X, 4.
Noted. B. M. G. p. XXII, n° 7.

18. — Head of *Hermes* to l., beardless; his hair bound up underneath petasos and secured by a cap-string.
Rs. Similar.

a) 8,45. — Paris. Waddington. = PLATE II, 11.
Engrav. Babelon Invent. de la Coll. Wadd. pl. II, 4 = Rev. Num. 1897, pl. VII, 4.

b) 8,45. — Löbbecke. = PLATE II, 12.
Engrav. Zeit. für Num. 1890, pl. X, 7.
Noted. B. M. C. p. XXII, n° 11.

c) 8,39. — Greenwell.
Engrav. Num. Chron. 1897, pl. XI, 12.

19. — Head of a *goddess* to l. wearing her hair in a *sphendone* over which passes a wreath (of lotus?); she wears an earring with one pendant.
Rs. Similar.

a) 8,45. — Berlin. Imhoof-Blumer. = PLATE II, 13.

b) 8,45. — Greenwell. = PLATE II, 14.
Engrav. Num. Chron. 1890, pl. III, 15.
Noted. B. M. C. p. XXIV, n° 26.

c) 8,42. — London.
Engrav. B. M. C. pl. XIX, 8.
Noted. B. M. C. p. XXIV, n° 26.

d) 8,39. — Paris. De Luynes. = PLATE II, 15.
Noted. « Invent. de la Bib Nat. De L 533 ».

e) 8,41. — Paris. Waddington = PLATE II, 16.
Engrav. Babelon Invent de la Coll Wadd pl II, 8 — Rev. Num. 1897, pl. VII, 8.

f) 8,41. — Boston
Noted. « Invent. n° 1094 ».

g) 8,41. — Dr. Weber.
Noted B. M. C. p. XXIV, n° 26.

20. — Head of *Hecate* to l. wearing wreath of laurel and an earring with one pendant; her hair in a korymbos. Behind head, a *flaming torch*.
Rs. Similar.

a) 8,42. - Greenwell. = PLATE II, 17.
Engrav. Num Chron. 1890, pl. III, 13.
Noted. B. M. C. p. XXII, n° 14.

b) 8,39. — Dr. Weber.
Noted. B. M. C. p. XXII, n° 14.

21. — Head of *god or hero* to l. with pointed beard and flowing hair, wearing high *conical cap* wreathed with laurel.
Rs. Similar.

a) . — Dans le commerce Cast from an electro-type in the British Museum = PLATE II, 18.
Noted. B. M. C p. XXIII, n° 18.

b) 8,33. — Paris, Waddington. = PLATE II, 19.
Engrav. Babelon, Invent. de la Coll Wadd. pl. II, 10. — Rev. Num. 1897, pl VII, 10 Sestini, Stat Ant pl VI, 3; Lottere, pl I, 2
Noted. Brandis, Münzwesen, p 410 (17). Mionnet, Sup t V, p 369, n° 543. Leake, Num Hell. As Gr. p 72.

c) 8,37. — London = PLATE II, 20.
Engrav. B. M. C pl XIX, 3 Head, Guide, pl. XVIII, 17; H. N p. 457, fig, 280. — Svoronos, Ἱστορ. τῶν νομ. pl ΚΔ', 9.

Noted B. M. C. p. XXIII, n° 18. Num Chron 1894, p. 209; 1898, p. 249. Leake, Num Hell. As Gr p. 72.

d) 8,47. — Ward
Engrav. Hill, Anc Greek Coins bel. to J. Ward pl. XV, 612.

e) . — Dr. Weber.

22. — Head of *Helios* to l. on a radiate solar disc.
Rs. Similar.

a) 8,43. — Paris, Waddington — PLATE II, 21.
Engrav. Babelon, Invent. de la Coll. Wadd. pl. II, 11 = Rev. Num. 1897, pl. VII, 11. Head, H. N. p. 157, fig. 267 = Svoronos, Ἰστορ. τῶν νομ. pl. ΚΔ'. 10.
Noted. B. M. C. p. XXIII, n° 15. Num Chron 1888, p. 111, n° 5.

23. — Head of *Nikè* to l. wearing a wreath of laurel; a small wing springs from the neck.
Rs. Similar.

a) 8,36. — Paris, De Luynes — PLATE II, 22.
Noted. Inventaire de la Bib. Nat. De L. 3304. B. M. C. p. XXV, n° 30. Head, H. N. p. 157. Brandis, Münzwesen p. 410 (46).

b) 8,45. — London — PLATE II, 23.
Engrav. Num Chron 1894, pl. I, 11. Journ. Hell. Stud. 1897, pl. II, 14.
Noted. B. M. C. p. XXV, n° 30.

c) 8,30. — St Petersburg.
Noted. Num Chron 1888, p. 111, n° 16.

24. — Head of *Dionysus* to l., bearded, wearing a wreath of ivy-leaves with a bunch of berries over the forehead.
Rs. Similar.

a) 8,41. — Dr. Weber. — PLATE III, 1.
Engrav. Num Chron 1896, pl. II, 19.
Noted. B. M. C. p. XXV, n° 31 [1].

1. There are two specimens noted in the Brit. Mus. Cat. (loc. cit.), the Weber specimen and another seen dans le commerce. As the Waddington and Greenwell examples were not then known to Mr. Wroth, since they were both pub-

b) 8,35. — Greenwell. — PLATE III, 2.
Engrav. Num. Chron. 1893, pl. VII, 8,

c) 8,30. — Paris, Waddington. — PLATE III, 3.
Engrav. Babelon, Invent. de la Coll. Wadd. pl. II, 5. — Rev. Num. 1897, pl. VII, 5.

25. — Head of *Bacchante* to l. *with flying hair*, wearing a wreath of ivy with a bunch of berries over the forehead, an earring with three pendants, a necklace, and a fillet with flying ends.

Rs. Similar.

a) 8,45. — Paris. De Luynes. — PLATE III, 4.
Engrav. Blanchet. Monn. Grecques, pl. V, 5. Choix de la Coll. De L. pl. X, 18.

Noted. « Invent. de la Bib. Nat. De L. 532 ». B. M. C. p. XXIV, nº 25. Brandis, Münzwesen, p. 409 (4). Num. Chron. 1894, p. 310.

b) 8,44. — Paris, Waddington. — PLATE III, 5.
Engrav. Babelon, Invent. de la Coll. Wadd. pl. II. 6. — Rev. Num. 1897, pl. VII, 6.

c) 8,46. — London. — PLATE III, 6.
Engrav. B. M. C. pl. XIX, 7. Head, Guide, pl. XVIII, 15.

Noted. B. M. C. p. XXIV, nº 25. Num. Chron. 1894, p. 310.

d) 8,43. — Berlin, von Prokesch-Osten.

Noted. Königl. Münzkab. Friedlaender and Sallet, (1877), nº 212.

e) 8,44. — Boston.

Noted. « Invent. nº 1093 ».

f) 8,48. — Glasgow.
Engrav. Combe, Mus. Hunt. pl. XXXI, 23. Sestini, Stat. Ant. pl. VI, 5.

Noted. Macdonald, Greek Coins in the Hunt. Coll. II, p. 271.

lished after the B. M. Cat., it is possible that the specimen which he notes is either b) or c) of this catalogue. But it is equally possible that there is a fourth example in existence.

n° 4. B. M. C. p. XXIV, n° 25. Mionnet, II, p. 560, n° 290. Num. Chron. 1894, p. 310. Rasche, Num. Lexicon, p. 1440.

Noted. Eckhel, Doct. Num. II, p. 456. Num. Chron. 1888, p. III, n° 17. Dominicis, Repert. Num. p. 169. Barthélemy, Num. Anc. p. 216.

26. — Head of *Bacchante* to l. wearing a wreath of vine and bunches of grapes, an earring with three pendants and a necklace; her hair bound in *saccos*.

Rs. Similar.

a) 8,45. — Paris. Waddington.
Engrav. Babelon, Invent. de la Coll. Wadd. pl. II, 7 = Rev. Num. 1897, pl. VII, 7.

b) 8,40. — Berlin, Imhoof-Blumer. — Plate III, 7.

c) 8,43. — Greenwell. — Plate III, 8.
Engrav. Num. Chron. 1890, pl. III, 14.
Noted. B. M. C. p. XXII, n° 13. Num. Chron. 1894, p. 300.

d) 8,45. — Löbbecke. — Plate III, 9.
Engrav. Zeit. für Num. 1890, pl. X, 8.
Noted. B. M. C. p. XXII, n° 11. Num. Chron. 1894, p. 300.

27. — Head of *Bacchante* to l. wearing a wreath of ivy and an earring with one pendant; her hair falls loose in neck.

Rs. Similar.

a) 8,42. — Berlin. Fox. — Plate III, 10.
Engrav. Sestini, Stat. Ant. pl. VI, 6. Mus. Pembrok. I, pl. 4, 9.
Noted. Brandis, Munzwesen, p. 410 (11). Leake, Num. Hell. As. Gr. p. 72. Num. Chron. 1888, p. III, n° 9.
Noted. Rasche, Num. Lex. p. 1440.

28. — Head of *Heracles* to l. bearded and covered with lion's scalp.

Rs. Similar.

a) 8,40. — Löbbecke. — Plate III, 11.
Engrav. Zeit. für Num. 1890, pl. X, 6.
Noted. B. M. C. p. XXII, n° 10.

29. — Head of *Pan* to l. bearded, *wearing a stephane*; two small goat's horns sprout from his forehead; behind the head, a pedum.

Rs. Similar.

a) 8,36. — Greenwell. — PLATE III, 12.
Engrav. Num. Chron. 1893, pl. VII, 7.
Noted. B. M. C. p. XXIV, nº 23, « Herakles as Omphale »

30. — Head of *female Satyr* with *pointed ear* and flowing hair, wearing a wreath of ivy, an earring with one pendant and a necklace.

Rs. Similar.

a) 8,32. — London. — PLATE III, 13.
Engrav. B. M. C. pl. XIX, 2. Head, Guide, pl. XVIII, 18; H. N. p. 456, fig. 282. = Svoronos, Ἱστορ. τῶν νομ. pl. ΚΔ', 11.
Noted. B. M. C, p. XXIII, nº 16. Num. Chron. 1888, p. 111, nº 18. Knight, Num. Vet. p. 131 (B) 6.

31. — Head of *Pan* to l. beardless, with goat's horn.

Rs. Similar.

a) 8,37. — Boston[1]. — PLATE III, 14.
Engrav. Journ. Intern. de Num. 1899, pl. ΙΔ'. 12.
Noted. Invent. nº 1092.

32. — Head of *Satyr*, three-quarter face towards l., with beard and long pointed ears.

Rs. Similar.

a) 8,34. — Greenwell. — PLATE III, 15.
Engrav. Num. Chron. 1890, pl. III, 11.
Noted. B. M. C. p. XXII, nº 5.

1 This reproduction (PLATE III, 14) was made from a cast of a stater seen dans le commerce in Athens. The Boston specimen is this stater which was seen dans le commerce and published in 1899.

b) 8,41. — Löbbecke. = Plate III, 16 [1].
Engrav. Zeit. für Num. 1891, pl. X, 3.

Noted. B. M. C. p. XXII, n° 5. Knight Num. Vet. p. 131 (H) 2.

c) 8,43. — Paris, Waddington. = Plate III, 17.
Engrav. Babelon. Invent. de la Coll. Wadd. pl. II, 9. — Rev. Num. 1897, pl. VII, 9.
Noted. B. M. C. p. XXII, n° 5.

C

Head of a Hero.

33. Head of *Actaeon* to l. with stag's horn.
Rs. Similar.

a) 8,45. — London. = Plate III, 18.
Engrav. Num. Chron. 1893, pl. I, 15. Journ. Hell. Stud. 1897, pl. II, 13.

Noted. B. M. C. p. XXIII, n° 17 [2].

b) 8,46. — Paris. Ancien Fonds. = Plate III, 19.
Noted. « Invent. de la Bib. Nat. Ancien Fonds 539 ».

c) 8,40. — Löbbecke. = Plate III, 20.
Engrav. Zeit. für Num. 1891, pl. I, 12.

Noted. B. M. C. p. XXIII, n° 17.

d) . — ?
Engrav. Sale Cat. of a Late Collector, London, May 1900, pl. VII, n° 326.

1. The wax impression of this stater was unfortunately broken in transmission, and the reproduction is consequently imperfect.

2. An example of this type is quoted as belonging to the Greenwell collection (B. M. C. loc. cit. and Num. Chron. loc. cit.). At present there is no representative of this type in the Greenwell collection. It is possible that this specimen is the coin noted under d of this catalogue.

D

A Persian Satrap.

34. — Head of *Persian satrap* to l., bearded, wearing Persian head-dress bound with a fillet.
Rs. Similar.

a) 8,43. — Glasgow = PLATE III, 21.
Engrav. Macdonald, Greek Coins in Hunt. Coll. pl LXVIII, 2. Combe, Mus Hunt pl. XXXI, 22. Sestini Stat. Ant pl. VI, 4. Rev. Num. 1861, pl. II, 3.

Noted. B. M C p. XXIV, n° 24. Num Chron. 1888, p. 111, n° 10; 1894, p. 309. Head, H. N. p. 457. Num Zeit. 1871, p 425. Sestini. Lettere IV, p. 69, n° 1. Mionnet II. p. 560, n° 289. Eckhel, Doctrina Num. II, p. 456. Leake, Num Hell As Gr p 148. Dominicis, Repert Num. p. 162. Knight Num. Vet. p. 131 (C , n° 1. Rasche, Num Lex p 1440.

E

Heads with no Distinctive Attributes.

35. — Head of *man or hero*, youthful and beardless [1].
Rs. Similar.

a) 8,40. — Paris Ancien Fonds. = PLATE III, 22.
Engrav, Sestini, Stat. Ant pl VI, 9. Mionnet, pl LXXV, 3.

Noted «Invent de la Bib. Nat Ancien Fonds, 538». B M C p XXIV n° 17; cf. note below Head, H. N. p 457, «Young heroic head». Num. Chron 1888, p. 111, n° 20. Brandis, Münzwesen, p. 410 (13) Mionnet Sup t. V, p 371 n° 558.

1. In M. Wroth's list, this type is wrongly identified as another specimen of the Actaeon type, n° 33.

36. — Head of *woman or heroine* to l. wearing an earring with three pendants and a necklace; hair rolled; a circle around edge of coin.

Rs. Similar.

a) . — Paris, Ancien Fonds = PLATE III, 23.
Engrav. Sestini, Stat Ant. pl. VI, 8. Pellerin, Rec. de Méd II, pl. XLIX, fig. 20.

Noted. « Invent. de la Bib Nat. Ancien Fonds, 537 ». B. M. C p. XXIV, nº 28. Mionnet II, p. 560, nº 286; Cat. d'Empreintes (1800) p. 42, nº 826. Brandis, Münzwesen p. 440 (12).

b) 8,32 — Dr. Weber

Noted. B. M. C p. XXIV, nº 28.

Noted. Num Chron 1888, p. III, nº 6, « Tête de femme (Niké ?) ». Dominicis Repert. Num p. 102. Rasche, Num Lex. p. 1440.

Athens, 1902.

AGNES BALDWIN

THE SUPPOSED GOLD COIN WITH HIEROGLYPHS

The curious piece of gold, first described by M. Maspero in his *Recueil de Travaux*, and subsequently published by myself in the *Numismatic Chronicle*, has been made the subject of an exhaustive discussion by the editor of the *Journal d'Archéologie Numismatique* (tome IV pp. 153 ff.) It was desirable that the matter should be thoroughly discussed, and it is now perhaps equally desirable that it should be allowed to rest, until new discoveries throw fresh light upon it. Nevertheless, since within the limits of a footnote I was hardly able to make my position quite clear, I may be excused for adding a brief further explanation, although I am anxious not to be drawn into an unprofitable controversy.

The flatness of fabric which I found suspicious, and as to the existence of which M. Svoronos differs from me, seemed evident on a comparison with, for instance, the coins of Kyrene. The *flan* lacks that slight convexity which is a mark of the best period, and which was intended to prevent the piece from looking too flat (see Lenormant, *La Monnaie dans l'Antiquité*, tome I pp. 281, 282). The unsatisfactoriness of the border lies chiefly in the size and roughness of the dots of which it is composed. As regards the position of the horse to the right, I did not refer to coins, as M. Svoronos supposes, but to the hieroglyphic

group, the equivalent in Saïto-Ptolemaic of « good gold ». It will be noticed, on referring to M. Maspero's remarks, reprinted by M. Svoronos (p. 155), that in the group of true hieroglyphic signs the horse is turned to the left. The variation shown by the new piece is at least unusual, and a forger, in copying the hieroglyphic group (with the horse to the left) on his die, might very well copy it as it stood, with the result that on the struck piece the horse would come out to the right. Every numismatist knows that such inversions are a common characteristic of forgeries and barbarous imitations.

My statement that « similar pieces struck in base metal are said, on good authority, to have been offered to visitors in Egypt » is, according to M. Dattari, ἀνακριβής. If he merely means that such pieces are not struck, but cast, I am quite willing to admit the possibility of inaccuracy; but in any case I can hardly suppose that any one, unless all coins, both true and false, which are offered to visitors in Egypt pass first through his hand, can seriously lay claim to omniscience in such a matter.

M. Dattari's information as to the provenance of the piece is interesting, but somewhat vague. It is notorious that all finds are liable to adulteration. A piece of doubtful authenticity is easily slipped into the hoard in order to profit by the good company which it finds there. Something more definite than the information furnished by « l'antiquaire A. D. » is desirable before the provenance of the piece can be regarded as evidence in its favour, especially as the division of the hoard into three parts must have made its adulteration the more easy.

G. F. Hill.

ON THE SUPPOSED GOLD ΔΟΚΙΜΙΟΝ WITH HIEROGLYPHS

We take pleasure in publishing the above note of our learned colleague, Mr. Hill, of the British Museum. We consider it to be a further duty to inform our readers that the same doubts have been expressed by another excellent colleague, Mr. Warwick Wroth, who, in a review of our article on the same piece writes as follows (Classical Review XVI, March, 1902, nº 2):

«Svoronos also writes on the supposed gold coin with hieroglyphics signifying 'good gold' and cites the opinions of Maspero, Dattari and Hill. This strange piece is at present in the hands of an Armenian coin-dealer and I believe that most Museum authorities are of Mr. Hill's opinion that it is a modern fabrication. An important exception is Mr. Svoronos who, however, thinks that it is not a coin but an *exagium* used by money-changers for testing the weight of golds staters current in Egypt. But is there any other instance of a weight being made in gold? M. Dattari considers the piece to be authentic because of its *provenance*. According to his statement, it formed part of a hoard of *Philippi* and other gold staters found about 'six years ago by some Arabs working on the land of a Pasha'. The treasure was then divided 'à ce que l'on dit' into three and was sold in the bazaar at Cairo. «L'antiquaire A. D. qui acheta la pièce avec les hiéroglyphes me la montra

tout de suite après l'avoir achetée ». All this is somewhat vague, and it is not clear whether the statement that the « exagium » formed part the stater-find is made from hearsay or from M. Dattari's personal knowledge ».

I myself understand and approve of the prudent reservations of my English colleagues in a case so difficult as the present. I even go so far as to state that they are in a better position to judge than I, since they have had the original piece itself in their hands, while I have merely examined good casts. For this reason my readers should attach more weight to their opinion than to my own. Nevertheless I am bound to say that the renewed study which I have given to this question, although undertaken with the intention of condemning the piece, has brought one around to the same conclusions as before; that the piece is authentique, that it is not a coin but a δοκίμιον (exagium) of the gold staters which circulated in Egypt in the first years of the satrapy of Ptolemy I Soter. As I have set forth my reasons in detail in the introduction to my book on the coinage of the Ptolemies which is in the press, I may be allowed to publish here merely a few remarks à propos of the arguments offered by my esteemed colleagues.

A. If the piece is regarded as a *coin*, Mr Hill's point about the « flatness of fabric » is an argument against its authenticity. But it becomes the contrary if we accept it as an *exagium*. For, as is well-known, almost all the *exagia* and a large proportion of Greek weights which we possess present this same « flatness of fabric » on both sides, and do not have one slightly concave face, as is usually the case with coins.

B. As for Mr. Hill's second argument that the position of the horse *to the right* indicates that the hieroglyphic characters are forged, I cannot admit its weight, when author-

ities as competent as Messrs. Maspéro and Chassinat affirm that the hieroglyphic characters of this monument are well engraved. Furthermore, since we are dealing with an antiquity of Greek workmanship, there can be no question of an exact copy of the hieroglyphs in their Egyptian form, but rather of a reproduction under a Greek form « by an artisan acquainted with Greek art »[1]. Also I observe that just at the very period to which I assign the piece, namely, the beginnings of the satrapy of Ptolemy I Soter, Ptolemaic coins were struck at Cyrene which present a type of horse so like that of the piece in question that it might be said that both were the work of the same hand. Compare the vignettes of the two horses[2].

I hope that no one will say that the « forger » copied this Cyreno-ptolemaic coin. This same horse is found on other Ptolemaic coins of Cyrene as well, but to the l. Compare for example, the coin in the Brit. Mus. Cat. Ptolemies, p. 38, 10, which presents on the obverse the portrait of Ptolemy I[3].

C I can no longer justify the scepticism of our *savants* colleagues on the provenance of the piece for we possess a highly qualified witness in the person of M. Dattari, that excellent connoisseur not only of Egyptian numismatics, but also of native coin-dealers. He is not precisely the man to be their easy victim, for he understands them better than most men, and thus is able to protect himself and us against their impositions. I also understand that M. Dattari continues to be more then ever persuaded of the authenticity of this piece.

1 « Par quelqu'un qui connaissait les hieroglyphes et qui, au même temps était familier avec l'art grec » : Maspero, Journal Intern. vol IV, p. 155.

2. Muller, Numismatique de l'ancienne Afrique I p. 83 nº 330 fig and p. 88. (See also, p. 28, 95 fig., and the fabric of nº 249 p. 56, nº 329 p. 82). — Journal Intern., vol. IV, p. 168.

3. Also plate III nº 38 of my Ptolemies.

D. In answer to Mr. Wroth's question «But is there any other instance of a weight being made in gold?», one may reply that a old Greek δοκίμιον is not simply «a weight» but an instrument which served for the control of the weight and at the same time of the quality of the metal which might vary greatly for staters of the same weight. And further may we not cite Homer's «talents of gold» as an example of gold weights? Moreover is not every coin fundamentally *a weight* guaranteed by the νόμοι? Does not the word *exagium* itself signify indifferently the *στατήρ*, the *ζύγιον* and the *solidus*?[1]. If the common practice was to make weights of a cheaper metal than the equivalents in precious metals, the reason was purely economical. But when it was necessary to weigh not common produce but gold itself, would a weight made of lead or bronze be of a nature to inspire the same confidence as an official weight made of the very metal of the coins which were to be examined so carefully? So also today we numismatists require our weights to be made of platinum and to be verified by legal authority.

To sum up my view of the whole question, it seems to me that the doubts which have been expressed in regard to the authenticity of this very interesting piece have arisen not so much from an examination of its fabric, but rather 1) from a consideration of the piece *as a coin*, while as a matter of fact it is *not a coin*; 2) from the lack of any analogous monument of the same period; an objecti n which really does impose suspension of judgment for the present, but which does not force us to condemn the piece finally, unless we brand as false all antiquities which we cannot understand; 3) from the want of an historical fact which could explain the necessity of the issue of such a monument. But we have already explained in our first article the histo-

1. See Photius and Hesych. Lex. s. v. στατήρ. — Hultsch, Metrologie p. 327.

rical necessity which existed in Egypt at the beginning of the Macedonian conquest, which could lead to the issue of these δοκίμια to serve the Egyptian natives as a guide and guarantee in their first transactions with a legal tender which they could not understand.

My subsequent research has convinced me that the infamous conduct of Cleomenes, the first Macedonian governor of Egypt, who was an out and out robber[1], must have prompted Ptolemy Soter, his sucessor, to issue our δοκίμιον with its hieroglyphic inscriptions as a guide for the Egyptian people. Such a guarantee could protect the ignorant inhabitants from exploitation at the hands of strangers, and induce confidence in a coinage newly introduced into a conquered country.

My final conclusion then is that those who doubt the genuineness of this piece should base their suspicions only upon the fabric. For all the other arguments fall before equally forcible counter-arguments. Now among those who have examined the original, Mr. Hill condemns, while M. Dattari defends it. Since both of these authorities are excellent connoisseurs, we do not know which to follow. And if the best of numismatists may be deceived by a beautiful and ingenious forgery, the only method remaining is to form a commission of three of our experienced colleagues, and appoint them to examine the piece which is now in Paris. Such a method is, I believe, worth the effort, and will undoubtedly promote the solution ot this most interesting problem.

Jean N. Svoronos

(Translated by Miss A. Baldwin.)

1 See on the expedians of Cleomenes Aristotle Economicus II 33.

ΦΕΙΔΩΝΕΙΟΝ ΤΟ ΘΙΒΡΩΝΕΙΟΝ ΝΟΜΙΣΜΑ

Ἡ ἐν μόνῳ τῷ λεξικῷ τοῦ πατριάρχου Φωτίου ἀπαντῶσα φράσις: «*Θιβρώνειον (κωδ. θιβρώνιον) νόμισμα ἔδοκει ἀπὸ Θίβρωνος τοῦ χαράξαντος εἰρῆσθαι*[1]», ἐγένετο, ὡς γνωστόν, ἀφορμὴ μεγάλης συζητήσεως παρὰ τοῖς σοφοῖς οἵτινες ἐπεχείρησαν νὰ ἀνεύρωσι τίς ὁ Θίβρων οὗτος καὶ ποῖα τὰ ὑπ' αὐτοῦ κοπέντα νομίσματα.

Ἰδοὺ ἐν συντόμῳ ἡ ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἱστορία τῆς συζητήσεως ταύτης, ἥτις μέχρι τοῦδε εἰς οὐδὲν κατέληξε βέβαιον συμπέρασμα.

Ἐν ἔτει 1860 ὁ Meinecke[2] ἔγραφεν ὅτι τὸ νόμισμα τοῦτο ὠνομάσθη οὕτως ἀπὸ τοῦ λακεδαιμονίου ἁρμοστοῦ Θίβρωνος, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς καταβάσεως τῶν μυρίων (400 π. Χ.) ἦρχε τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων τῶν κατὰ τοῦ σατράπου Τισσαφέρνους ἐκπεμφθέντων. Συγχρόνως σχεδὸν ὁ πολὺς Th. Mommsen[3] ἐξέφρασε τὴν αὐτὴν γνώμην προσθέσας καὶ τὴν εἰκασίαν ὅτι πρὸς τὸ θιβρώνειον νόμισμα δέον νὰ ταυτίσωμεν τὸν γνωστὸν ἐκεῖνον θρακικὸν ἀργυροῦν στατῆρα τὸν φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΣΕΥΘΑ ΑΡΓΥΡΙΟΝ ἤτοι τὸ ὄνομα τοῦ θρακὸς ἡγεμόνος ἐκείνου ὑφ' ὃν ὑπηρέτησεν ὁ Θίβρων ὡς ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων καὶ διάδοχος τοῦ Ξενοφῶντος.

Τὴν τελευταίαν γνώμην ταύτην ἀντέκρουσεν ὁ Hultsch[4] καὶ ἐν ἔτει 1878 ὁ F. Lenormant[5] φρονῶν ὅτι ναὶ μὲν πρόκειται περὶ στρατιωτικοῦ νομίσματος (monnaie militaire) τοῦ ῥηθέντος Θίβρωνος, κοπέντος ὅμως ἐν Λαμψάκῳ, περὶ οὗ νομίσματος ἐπιλέγει ὅτι

1. Φώτιος ἐν λ. = Hultsch. Metrolog. scriptorum reliquiae I. 329.
2. Die Thibronische silbermünze: Philologus XV (1860). S. 140.
3. Geschichte des römischen Münzwesens Berlin 1860 S. 65.
4. De Damareto S. 8, 5 (δὲν εἶδον τὸ βιβλίον τοῦτο).
5. La monnaie dans l'antiquité. tom II p. 258-259.

malheureusement on n'a pu encore appliquer ce nom de monnaie thibronienne à une espèce numismatique connue».

Ἐν ἔτει δὲ 1893 ἐπραγματεύθη διὰ μακρῶν περὶ τοῦ ζητήματος ὁ κ. E. Babelon ἐν εἰδικῷ ἄρθρῳ ἐπιγραφομένῳ «La monnaie thibronienne[1]», στηριζόμενος δὲ κυρίως εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἔφεσος ἐχρησίμευσεν ὡς κέντρον τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Θίβρωνος, συνεπέρανεν ὅτι Θιβρώνεια νομίσματα ἐκαλοῦντο τὰ ἰδιόρρυθμα ἐκεῖνα σπάνια χρυσᾶ νομίσματα τῆς Ἐφέσου τὰ φέροντα ἐφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐπιγραφὴν ΕΦΕΣΙΟΝ ἢ ΕΦ παρὰ τύπον μελίσσης, ἐφ' ἑτέρου δὲ τετράγωνον ἔγκοιλον, ἅτινα ὁ κ. Head ἐν τῇ περὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἐφέσου μονογραφίᾳ του[2] εἶχεν ἤδη κατατάξει εἰς τὴν ἀπὸ 419-394 π. Χ. περίοδον. Ἀμέσως ὅμως ὁ κ. Th. Reinach, ἐν ἄρθρῳ ἐπιγραφομένῳ «Θιβρώνειον νόμισμα»[3], ἀντέκρουσε τὴν γνώμην ταύτην, ἀντιπροτείνας ἑτέραν ὅλως νέαν, ὅτι δηλαδὴ πρόκειται περὶ νομίσματος κοπέντος οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Σπαρτιάτου ἁρμοστοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἑτέρου ἐκείνου Θίβρωνος, ὅστις δολοφονήσας ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸ ἔτος 324 π. Χ. τὸν ἅρπαγα τῶν θησαυρῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου Ἅρπαλον καὶ σφετερισθεὶς τοὺς μεγάλους αὐτοῦ θησαυροὺς μετέβη ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ μισθοφόρων εἰς τὴν Κυρηναϊκήν, ἔνθα ἐπὶ δύο ἔτη κατισχύσας ἐνικήθη τέλος καὶ ἀνεσταυρώθη ἐν ἔτει 322 ὑπὸ Ὀφέλλα, στρατηγοῦ Πτολεμαίου τοῦ Α΄. «Je ne prétends pas — ἐπιλέγει ὁ κ. Reinach — désigner ces pièces dans la série cyrenaïque; il est très possible qu'il ne s'en soit conservé aucun exemplaire, précisément parce que le regime de Thibron avait eu un caractère insurrectionel, scélerat même, et que les gouvernements légitimes durent s'efforcer d'en faire disparaître toutes traces». Τὴν τελευταίαν ὅμως ταύτην δικαιολογίαν καθιστᾷ, φρονῶ, ἀπίθανον τὸ γεγονὸς τῆς μέχρις ἡμῶν διασώσεως πλήθους ἄλλων πάσης ἐποχῆς τοιούτων νομισμάτων «d'un caractère insurrectionel», ἀφοῦ μάλιστα, ὡς παρατηρεῖ αὐτὸς ὁ κ.

1. Revue des etudes Grecques, tom. VI pp. 45-54. — Melanges numismatiques, tom. II pp. 313-322.
2. Numism. Chronicle 1880.
3. Revue des études Grecques ἔ. ἀ. pp. 55-58.

Reinach, «pendant les deux années que dura l'équipée de Thibron, l'or thibronien dut couler à flots: Le trésor d'Harpalus ne s'élévait pas à moins de 5,000 talents (30 millions), et Thibron dut payer ces mercenaires d'autant plus largement que sa cause était plus criminelle». Πῶς λοιπὸν νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι ἐκ τοῦ *κύματος* τούτου τῶν Θιβρωνείων νομισμάτων τοῦ κ. Reinach οὐδὲν περιεσώθη μέχρις ἡμῶν, ἀφοῦ μάλιστα, ἂν ποτε ὑπῆρξαν, θὰ διεσπάρησαν ὑπὸ τῶν μισθοφόρων εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, ἔνθα δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ ἀναζητήσωσιν αὐτὰ «les gouvernements légitimes» τῆς Κυρήνης, ἵνα τὰ ἐξαφανίσωσιν.

Ὁ δὲ κ. Babelon καὶ τότε ἀμέσως[1] καὶ νῦν, ἐν τῷ ἄρτι ἐκδοθέντι Α´ τόμῳ τοῦ λαμπροῦ βιβλίου αὐτοῦ Traité des monnaies grecques et romains (Paris 1901, vol. I, p. 474-479), ἐμμένων ἐν τῇ γνώμῃ του, ἀπέκρουσεν ἐντόνως καὶ διὰ μακρῶν τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Reinach. Ὁ τὰ ἐπιχειρήματα ὅμως ἀμφοτέρων ἀμερολήπτως μελετῶν δὲν δύναται ἢ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἀμφότεροι ἔχουσι δίκαιον ἀντικρούοντες ἀλλήλων τὰς γνώμας, ὅτι δὲ μόνον βέβαιον ἀπομένει ὅτι οὐδέτερος αὐτῶν προσήγαγεν ἀποδείξεις ἱκανὰς τῆς τε ὑπὸ ἑνὸς τῶν Θιβρώνων τούτων κοπῆς νομισμάτων καὶ τῆς ὑπάρξεως ἐν ταῖς συλλογαῖς νομισμάτων δυναμένων μετά τινος εὐλόγου πιθανότητος νὰ ταυτισθῶσι πρὸς τὰ κατὰ τὰς ὑποθέσεις ἀμφοτέρων κοπέντα.

Τοῦτο κατέστησεν ἐπ' ἐσχάτων ἐναργέστατον ὁ κ. H. Willers διὰ τῆς μελέτης αὐτοῦ Die Münze Thibrons[2]. Ἐν αὐτῇ παρατηρεῖ ὅτι ἐν τῇ ἐρεύνῃ τοῦ ζητήματος οἱ Γάλλοι νομισματικοὶ ἐστηρίχθησαν ἐπὶ μόνου τοῦ χωρίου τοῦ Φωτίου, παριδόντες ὅτι ὑπάρχει καὶ ἑτέρα τις ἀρχαία σπουδαιοτάτη μαρτυρία περὶ τῆς φύσεως τοῦ *Θιβρωνείου* νομίσματος. Ὁ Πολυδεύκης δηλαδὴ ἐν τῷ «περὶ ἀργυρίου δοκίμου καὶ κιβδήλου» κεφαλαίῳ τοῦ *Ὀνομαστικοῦ* αὐτοῦ (III, 86) μνημονεύει, ἀναφορικῶς πρὸς τὰ κεκιβδηλευμένα νομίσματα, τῶν ὀνομάτων «*παράσημον, παρασεσημασμένον, χαλκόκρατον, κίβδηλον, κεκιβδηλευμένον*». Δύο ὅμως τῶν κωδίκων, ὁ ἐν Παρισίοις Falkenburgianus καὶ ὁ τῆς Σαλαμάγκας, ἔχουσι μετὰ τὴν λέξιν *χαλκόκρατον* τὴν λέξιν *θιβρόνιον*. Ἐπὶ

1. Revue des Etudes Grecques ἔ. ἀ. p. 52-54
2. Zeitschrift für Numismatik 1898 p. 66-73.

τούτου πρὸ τεσσαρακονταετίας ἤδη ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ὁ Meinecke (ἔ. ἀ.) καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ κ. Th. Mommsen ἐν προσθήκῃ (σελ. 856) τοῦ ῥηθέντος βιβλίου αὐτοῦ, ἧς ὅμως χάριν συντομίας μὴ συμπεριληφθείσης ἐν τῇ νῦν ἐν χρήσει γαλλικῇ μεταφράσει τοῦ βιβλίου ὑπὸ τοῦ δουκὸς de Blacas, συνέβη νὰ διαφύγῃ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Πολυδεύκους τὴν προσοχὴν τῶν περὶ τοῦ ζητήματος γραψάντων Γάλλων σοφῶν, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσον καὶ πάντες οἱ ἐκδόται τοῦ Πολυδεύκους δὲν συμπεριέλαβον, τουλάχιστον ἐν τῷ κειμένῳ, τὴν λέξιν ταύτην, «warscheinlich, ὡς λέγει ὁ κ. Willers, aus keinem anderen Grunde als weil sie keine Erklärung dafür wussten».

Ἡ νέα αὕτη μαρτυρία διδάσκουσα ἡμᾶς σαφῶς ὅτι τὸ Θιβρώνειον νόμισμα ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀρχαίων ἀργυρῶν *κιβδήλων* νομισμάτων, καταρρίπτει, ὡς δικαίως παρατηρεῖ ὁ κ. Willers, ἐντελῶς τήν τε γνώμην τοῦ κ. Babelon, ὅτι πρόκειται περὶ τῶν γνησίων χρυσῶν νομισμάτων τοῦ Ἐφεσιακοῦ τύπου, καὶ ἐκείνην τοῦ κ. Reinach, διότι ἀδύνατον ἀληθῶς νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι ὁ πλουσιώτατος καὶ ἐπὶ μόνου τοῦ συμφέροντος τῶν μισθοφόρων αὐτοῦ στηριζόμενος Θίβρων τῆς Κυρηναϊκῆς θὰ ἠπάτα αὐτοὺς μισθοδοτῶν διὰ κιβδήλων νομισμάτων.

Συμπεραίνων ὅμως ὁ κ. Willers φρονεῖ ὅτι πρόκειται περὶ κιβδήλων νομισμάτων κοπέντων ἐν στιγμαῖς ἀπορίας ὑπὸ τοῦ Λακεδαίμονος ἁρμοστοῦ Θίβρωνος, ἵνα χρησιμεύσωσιν τοῖς στρατιώταις αὐτοῦ μόνον πρὸς τὰς συναλλαγὰς αὐτῶν μετὰ τῶν ἐμπόρων καὶ προμηθευτῶν (um seinen Soldaten das für den Verkehr mit den Lieferanten und Marketendern nöthige Baargeld zu verschaffen). Νομίζω ὅμως ὅτι τοῦτο, ὅπερ ὁ κ. Willers καλεῖ σεμνῶς «*στρατήγημα*», ἦτο πρᾶξις ἀναξία τοῦ Σπαρτιάτου ἁρμοστοῦ καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ἐντελῶς ἀπίθανος καθ' ὅσον θὰ ἀπῄτει τὴν ἐν γνώσει συμμετοχὴν εἰς τὴν χυδαίαν ταύτην ἀπάτην ὁλοκλήρου τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ. Ἀλλ' εἰς τοιαύτην ἠθικὴν κατάπτωσιν καὶ ἐξαχρείωσιν οὐδέποτε, καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς κλασσικοὺς ἐκείνους χρόνους τῆς καταβάσεως τῶν ἀθανάτων Μυρίων, ἐξέπεσεν ὁλόκληρος ἑλληνικὸς στρατός.

Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι οὐδ' ὁ κ. Willers ἠδυνήθη νὰ ταυτίσῃ τὸ κίβδηλον τοῦτο Θιβρώνειον νόμισμα πρὸς οὐδὲν τῶν μέχρις

ἡμῶν ἐν τοῖς μουσείοις περισωθέντων νομισμάτων. Ὑποθέτει μόνον ὅτι τοῦτο θὰ ἐκόπη ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ μιᾶς τινος τῶν ὑπὸ Θι-βρωνος κατακτηθεισῶν μικρασιατικῶν πόλεων, ἧς οὗτος θὰ παρελήφθη τὸν νομισματικὸν τύπον, προσγράψας ἁπλῶς τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀντὶ ἐκείνου τοῦ συνήθους νομισματικοῦ ἄρχοντος. Τοιοῦτον ὅμως νόμισμα οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνεύρῃ ὁ κ. Willers εἴτε ἄλλος τις.

Ὁ μελετῶν μετ' ἐπιστασίας πάντα τὰ μέχρι τοῦδε περὶ τοῦ ἀμφιλό-γου τούτου νομισματικοῦ προβλήματος γραφέντα ἕν τι ἀσφαλῶς βλέ-πει, ὅτι οὐδεμία τῶν προταθεισῶν λύσεων ἐνέχει στοιχεῖα ἀρκετά, ἵνα τύχῃ κοινῆς παραδοχῆς ὡς πιθανή, συμπεραίνει δὲ καὶ πάλιν ἐκεῖνο ὅπερ ἔγραψεν εἷς τῶν ἐρευνητῶν, ὅτι δηλαδὴ ἡ τὸ ζήτημα γεννήσασα φράσις τοῦ λεξικογράφου ἦτο μοιραίως «destinée à causer tant de tortures aux futurs Saumaises».

Νομίζω ἐν τούτοις ὅτι δύναται νὰ προταθῇ ἀλλοία τις λύσις τοῦ προβλήματος, ἁπλῆ καὶ εὔλογος, ἡ ἑξῆς:

Τὸ γεγονὸς ὅτι παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας τόσων σοφῶν δὲν ἐγέ-νετο δυνατὸν νὰ ταυτισθῇ μέχρι τοῦδε τὸ *Θιβρώνειον* νόμισμα πρός τι τῶν ἀπειραρίθμων γνωστῶν ἡμῖν νομισμάτων, καὶ δὴ ἀντιθέτως πρὸς πάντα σχεδὸν τὰ ἀπὸ τῶν χαραξάντων ὀνομασθέντα νομίσματα, οἷα τὸ *Δημαρέτειον, Φιλιστίδειον, Πτολεμαϊκὸν* ἢ *Βερενίκειον* νόμισμα, οἱ *Κροίσειοι, Δαρεικοί, Φιλίππειοι, Ἀλεξάνδρειοι* ἢ *Ἀντιόχειοι* στατῆρες, τὰ *Μαυσώλεια, Ἀλεξάνδρεια, Λυσιμάχεια* ἢ *Ἀντιόχεια* τετράδραχμα κτλ. νομίσματα ὧν πάντων πλεῖστα περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἀντίτυπα, μοὶ ἐνέπνευσεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀμφιβολίας περὶ τῆς πραγματικῆς ποτε ὑπάρξεως νομίσματος Θιβρωνείου καλουμένου. Οὕτω δὲ ἐσκέ-φθην ὅτι δυνατὸν νὰ πρόκειται περὶ ἄλλου τινὸς διασήμου ἐπὶ κι-βδηλείᾳ νομίσματος τῆς ἀρχαιότητος, οὗ τὸ ὄνομα νὰ παρενοήθη ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Φωτίου, ἢ νὰ παρεφθάρη, ὡς συνήθως, ὑπὸ ἀμαθῶν ἀντιγραφέων τῶν ἀρχικῶν χειρογράφων.

Τὴν ὑπόνοιαν ταύτην ἐνισχύει ἡ μελέτη αὐτοῦ τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Φωτίου. Ὡς γνωστὸν τοῦ λεξικοῦ τούτου (ἔργου τῶν νεανικῶν χρό-νων τοῦ μεγάλου ἡμῶν πατριάρχου, 820-891 μ. Χ.), «τὴν εὐθύνην

» ἐν μικρῷ μόνον μέτρῳ ὑπέχει ὁ Φώτιος· ἀνὴρ τοσοῦτον ἐνησχολημένος ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐν ταῖς πρακτικαῖς χρείαις, δὲν εἶχε βεβαίως καιρὸν καὶ προθυμίαν νὰ συρράψῃ ἐξ ἀρχαιοτέρων λεξικῶν ἓν νέον, ἐπιχειρῶν ἔργον, περὶ τὸ ὁποῖον ἡ καθαρῶς μηχανικὴ ἐνασχόλησις ἀπῄτει χρόνον μηνῶν τινων. Πρὸς τοιαῦτα ἔργα εἶχεν ὁ Φώτιος ἀντιγραφεῖς ἢ μαθητὰς τυφλῶς εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένους, ὧν ἡ ὑποταγὴ ἐξετείνετο βεβαίως καὶ εἰς τοιαύτας πρακτικὰς ὑπηρεσίας. Ὁ Φώτιος ἔδωκεν, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν γραφέα του τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας καὶ ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του τὰ ἀναγκαῖα βιβλία »[1]. Εἶναι ἑπομένως λίαν πιθανόν, νομίζω, ὅτι ὁ μηχανικῶς ἐργαζόμενος γραφεὺς οὗτος, ἂν μή τις ἀρχαιότερος συνάδελφος αὐτοῦ λεξιθήρας, ἀπαντήσας ἔν τινι τῶν πολυαρίθμων ἀρχαίων πηγῶν τὴν πασίγνωστον ἡμῖν εἴδησιν ὅτι σύστημά τι νομισμάτων κ.λ.π. ἐκαλεῖτο **Φειδώνειον** ἀπὸ τοῦ χαράξαντος, ἤτοι τοῦ περιφήμου τυράννου τοῦ Ἄργους Φείδωνος[2], καὶ ἐξ ἰδίας ἀβλεψίας ἢ ἕνεκα ἀσαφείας τῶν χαρα-

1. Κρουμβάχερ, Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς Λογοτεχνίας, τόμ. Β', σελ. 224 Μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου (Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ).

2. Ἴδε κατωτέρω Θεοφράστου Χαρακτ. 30. — Ἀλκίφρων, 57. — Ἡροδότου 6, 127. — Παυσανίου VI, 22, 2. —

Ἔφορος παρὰ Στράβωνι, 8, 358: Φείδωνα δὲ τὸν Ἀργεῖον, δέκατον μὲν ὄντα ἀπὸ Τημένου, δυνάμει δὲ ὑπερβεβλημένον τοὺς κατ' αὐτόν, ἀφ' ἧς τήν τε λῆξιν ὅλην ἀνέλαβε τὴν Τημένου διεσπασμένην εἰς πλείω μέρη, καὶ μέτρα ἐξεῦρε τὰ **Φειδώνεια** καλούμενα καὶ σταθμοὺς καὶ νόμισμα κεχαραγμένον τό τε ἄλλο καὶ τὸ ἀργυροῦν. — 376: Ἔφορος δ' ἐν Αἰγίνῃ ἄργυρον πρῶτον κοπῆναί φησιν ὑπὸ Φείδωνος· ἐμπόριον γὰρ γενέσθαι, διὰ τὴν λυπρότητα τῆς χώρας τῶν ἀνθρώπων θαλαττουργούντων ἐμπορικῶς, ἀφ' οὗ τὸν ῥῶπον Αἰγιναίαν ἐμπολὴν λέγεσθαι. —

Ἀριστοτέλους Ἀποσπ. 481 Rose (Ετυμολ. Μεγ. ἐν λ. ὀβελίσκος): Πάντων δὲ πρῶτος Φείδων Ἀργεῖος νόμισμα ἔκοψεν ἐν Αἰγίνῃ· καὶ διὰ τὸ νόμισμα ἀναλαβὼν τοὺς ὀβελίσκους, ἀνέθηκε τῇ ἐν Ἄργει Ἥρᾳ.

Ἀριστοτέλ. Ἀποσπ. Rose (Πολυδ. 10, 179): Εἴη δ' ἂν καὶ **φείδων** τι ἀγγεῖον ἐλαιηρὸν ἀπὸ τῶν **Φειδωνείων μέτρων** ὠνομασμένον, ὑπ' ὧν ἐν Ἀργείων πολιτείᾳ Ἀριστοτέλης λέγει. —

Ἀριστοτέλ. Πολιτεία Ἀθην. κ. 10 (ἔκδ. Blass) Ἐπ' ἐκείνου (τοῦ Σόλωνος) γὰρ ἐγένετο καὶ τὰ μέτρα μείζω **τῶν Φειδωνείων**, καὶ ἡ μνᾶ πρότερον ἄγουσα σταθμὸν ἑβδομήκοντα δραχμὰς ἀνεπληρώθη ταῖς ἑκατόν· ἦν δ' ὁ ἀρχαῖος χαρακτὴρ δίδραχμον. — Πολυδ. 9, 83: Εἴτε Φείδων πρῶτος ὁ Ἀργεῖος ἔκοψε νόμισμα.

Πάριον Χρονικόν, 30: Φείδων ὁ Ἀργεῖος ἐδήμευσε τὰ μέτρα . . . καὶ ἀνε-

κτήρων τοῦ πρὸ αὐτοῦ χειρογράφου ὑποστὰς πάνυ εὐεξήγητον παλαιογραφικὴν πλάνην (Φ καὶ Δ συγχέεται εὐκόλως πρὸς τὰ Θ καὶ Ρ) ἀνέγνωσε ΘΕΙΡΩΝΕΙΟΝ ὅπερ διόρθωσεν εἰς ΘΙΒΡΩΝΕΙΟΝ ἀντὶ ΦΕΙΔΩΝΕΙΟΝ, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσον τὸ ὄνομα τοῦ Θίβρωνος θὰ ἦτο πάνυ γνωστὸν αὐτῷ ἐκ τῆς πασιγνώστου τοῖς ἀρχαρίοις Ἀναβάσεως τοῦ Ξενοφῶντος. Οὕτω δὲ ἐπλούτισε τὸ στοιχεῖον Θ τοῦ παρ' αὐτοῦ συντασσομένου λεξικοῦ διὰ τοῦ ἀνυπάρκτου *Θιβρωνείου* νομίσματος, παριδὼν τὸ πασίγνωστον *Φειδώνειον*.

Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει μεγάλως τὸ γεγονὸς ὅτι οὔτε ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ Φωτίου, οἷον τὸ Λεξικὸν τοῦ Ἁρποκρατίωνος, οὔτε ἐν τοῖς Λεξικοῖς ἐν οἷς ἐχρησιμοποιήθη βραδύτερον τὸ Λεξικὸν τοῦ Φωτίου, π. χ. ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ καὶ ἐν τῷ τοῦ Σουΐδα, ἀπαντᾷ ἡ λέξις Θιβρώνειον, προφανῶς ἐν μὲν τοῖς πρώτοις ὡς οὐδέποτε ὑπάρξασα, ἐν δὲ τοῖς δευτέροις ὡς ἀναγνωρισθέντος τοῦ ἐσφαλμένου αὐτῆς.

Εἰς βεβαιότητα δέ, δι' ἐμὲ τοὐλάχιστον, μετατρέπει τὴν ὑπόθεσιν ταύτην τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ *Φειδώνεια μέτρα*, ἑπομένως καὶ τὰ νομίσματα, ἀναφέρονται παροιμιωδῶς ὑπό τινων τῶν ἀρχαίων ὡς *ἐγκεχαρασμένα* ἤτοι κίβδηλα [1], ὁ δὲ Φείδων κατηγορεῖται ὡς αἰσχροκερδὴς καὶ μικροπρεπέστατος τύραννος [2], τὰ μέγιστα Ἑλλήνων ἁπάντων ὑβρίσας [3]. Τὸ

σκεύασε, καὶ νόμισμα ἀργυροῦν ἐν Αἰγίνῃ ἐποίησεν.— Πολ. καὶ Πολυδ. 9, 74· Καὶ μὴν τὸ Πελοποννησίων νόμισμα χελώνην τινὲς ἠξίουν καλεῖν ἀπὸ τοῦ τυπώματος. — Ἡσύχιος ἐν λ. χελώνη· νόμισμα Πελοποννησιακόν. — Σχόλια Πινδάρ. Ὀλυμπ. 13, 27· Ἐπειδὴ Φείδων τις Κορίνθιος εὗρε μέτρα καὶ σταθμία. — Δίδυμος 36· Ὅτι Φείδων ὁ πρῶτος κόψας Κορινθίοις τὸ μέτρον Ἀργεῖος ἦν. — Εὐσταθ. Ἰλιάδ. Β π. 604: Ἐκόπη δὲ καὶ ἀργύριον πρῶτον ὑπὸ Φείδωνος ἐνταῦθα καὶ ἦν, φασιν, ἐξαίρετον ἐν ἀργυρίοις ὁ Αἰγιναῖος ὀβολός. —

Αἰλιαν. Ποικ. Ἱστορ. 12, 10: Καὶ πρῶτοι νόμισμα ἔκοψαν (οἱ Αἰγινῆται) τι καὶ ἐξ αὐτῶν κληθὲν νόμισμα Αἰγιναῖον.

Plinii H. N. VII, 148: Mensura et pondera Phidon Argivus invenit.

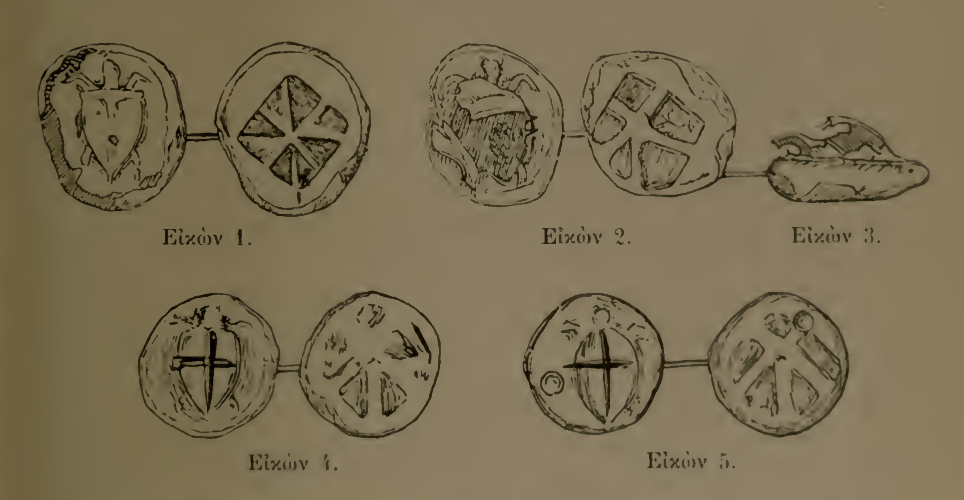
Σύγκελλος 198: Φείδων Ἄργους κρατῶν ἀδελφὸς Καράνου τοῦ α' βασιλέως Μακεδόνων μέτρα καὶ σταθμία πρῶτος ἐφεῦρεν, ὥς τινες.

1. Θεοφράστου Χαρακτῆρες (30, Αἰσχροκερδείας): Φειδωνείῳ μέτρῳ τὸν πύνδακα *ἐγκεκρουσμένῳ* μετρεῖν αὐτὸς τοῖς ἔνδον. — Ἀλκίφρων 3, 37: Φειδωλῷ (Φειδωνείῳ: Cobet Mnemosyne 3, 139) τῷ μέτρῳ κέχρηται.

2. Ἀλκίφρων 3, 34: Οἱ λοιποὶ τῶν Ἀθήνησι νεοπλούτων Φείδωνός τε εἰσὶ καὶ Γνίφωνος μικροπρεπέστεροι.

3. Ἡροδότου 6, 127: Φείδωνος δὲ τοῦ τὰ μέτρα ποιήσαντος Πελοποννη-

σπουδαιότατον δὲ πάντων εἶνε ὅτι μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Φείδωνος τούτου κοπέντων, ἐν Αἰγίνῃ ὡς γνωστόν, παναρχαίων ἀργυρῶν νομισμάτων, ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς συλλογαῖς πλεῖστα *ἀρχαῖα κίβδηλα* — τὰ ἀρχαιότατα πάντων τῶν κιβδήλων, — εἴτε ἁπλῶς δερματοφόρα ὑπόχαλκα, εἴτε καὶ διὰ μολύβδου πεπληρωμένα. Τέσσαρα τούτων, ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου ἡμῶν, ἀπεικονίζω ἐνταῦθα. Τὰ δύο πρῶτα περιβάλλονται ὑπὸ φύλλου καθαροῦ ἀργύρου, *ἀλλ'* ὁ πυρὴν (*ψυχὴ*) αὐτῶν ἀποτελεῖται, τοῦ μὲν πρώτου (Εἰκὼν 1, ὁλκὴ 10,20) ἐκ χαλκοῦ, τοῦ δὲ δευτέρου (Εἰκ. 2, ὁλκὴ 11,80), οὗ ἔχει ἐν μέρει ἀνασπασθῇ τὸ ἀργυροῦν περικάλυμμα (ἰδὲ εἰκ. 3), ἐκ μολύβδου. Τὰ δὲ δύο τελευταῖα (Εἰκ. 4 καὶ 5) εἶναι μόνον *ψυχαὶ* ὑποχάλκων νομισμάτων ἀπολεσάντων ἐντελῶς τὸ ἐκ καθαροῦ ἀργύρου δέρμα αὐτῶν. Φέρουσι δὲ ἀμφότερα τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐπὶ τῆς χελώνης βαθεῖαν ἐντομὴν σχήματος μεγάλου X πάνυ συμμέτρως ἐπικοπέντος.

Εἰκὼν 1. Εἰκὼν 2. Εἰκὼν 3.

Εἰκὼν 4. Εἰκὼν 5.

Ἡ ἐντομὴ αὕτη X, ἥτις εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν ἐμοὶ γνωστῶν ἐπὶ νομισμάτων τῆς κυρίως Ἑλλάδος [1], δύναται, φρονῶ, νὰ ἐπιχύσῃ

σίοισι καὶ ὑβρίσαντος μέγιστα δὴ Ἑλλήνων ἁπάντων. — Παυσαν. VI, 22, 2: Φείδωνα τυράννων τῶν ἐν τοῖς Ἕλλησι μάλιστα ὑβρίσαντα.

1. Περὶ τῶν ἐπὶ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν νομισμάτων *ἐντομῶν* ἐν γένει ἄριστα ἐπραγματεύθη ἐσχάτως ὁ κ. Willers ἐν Numism. Zeitsch. 1900, σελ. 333 κ. ἑ.

σπουδαῖον φῶς ἐπὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ἐνταῦθα προβλήματος, καὶ δὴ ἕνεκα τῶν ἑξῆς:

Ἐν ταῖς πηγαῖς εὑρίσκω τὰς ἑξῆς μαρτυρίας περὶ τῆς ἐγκοπῆς τοῦ Χ ὡς σημείου δηλωτικοῦ τῶν κεκιβδηλευμένων νομισμάτων:

Σχόλια Ἀριστοφάνους Ὀρνιθ. στιχ. 158: Κιβδηλίαν . . . κίβδηλα ἐλέγετο νομίσματα τὰ ὑπὸ Χίων δεδηλωμένα, ἤτοι βεβλαμμένα, κατὰ τροπὴν τοῦ Χ εἰς Κ. Ἀθηναῖοι γὰρ καὶ Χῖοι πρὸς ἀλλήλους ἐμάχοντο, διὸ τὰ Χίων νομίσματα μετὰ τοῦ Χ στοιχείου Ἀθηναῖοι ἐγχαράξαντες ἀπεστρέφοντο καὶ ἐκάλουν αὐτὰ χίβδηλα, ὡς διὰ τοῦ Χ στοιχείου δῆλα ὄντα. Παραλαβοῦσα δὲ ἡ συνήθεια τὴν φωνήν, τὸ δεδολωμένον νόμισμα κίβδηλον ὠνόμασεν, ἐναλλάξασα τὰ στοιχεῖα πρὸς τὸ εὐγλωττότερον.

Ἐτυμολογικὸν Μέγα ἐν λ. κίβδηλον: Ἀπὸ ἱστορίας· οἱ γὰρ Ἀθηναῖοι τῷ πρὸς τοὺς Χίους μίσει φερόμενοι, ἐν τοῖς ἀδοκίμοις ἑαυτῶν (γρ. αὐτῶν) ὀνόμασι (γρ. νομίσμασι) τὸν τοῦ Χ τύπον ἐγχαράττοντες, ἀπέρριπτον βδελυσσόμενοι. Κυρίως δὲ λέγεται κίβδηλον τὸ ὑπόχαλκον χρυσίον.

Σουίδας, Λεξικόν, ἐν λ. κιβδηλία: . . . ἅμα δὲ ὅτι τὰ νομίσματα κιβδηλεύεται παρὰ τὸ ὑπὸ Κίοις (γρ. Χίοις) δεδομένον. — (Ἐν λ.) Κίβδηλον μέν ἐστιν, ὅταν ἔχῃ ἐπιφάνειαν ὡς ἀστεῖον, ἡ δὲ μοχθηρὸν τῷ τρόπῳ· παρὰ τὸ κεύθειν τὸ δῆλον, ἢ παρὰ τὸ Χῖος καὶ τὸ βδελυκτόν, ἀπὸ ἱστορίας.

Σχόλια ἀνωνύμ. εἰς Γρηγόρ. Ναζιανζ. (Migne, Patrolog. Graeca τόμ. 36 σελ. 1212ᵈ): Οἱ Ἀθηναῖοι Χίους μισοῦντες ἐν τοῖς ἀδοκίμοις ἑαυτῶν (γρ. αὐτῶν) νομίσμασι Χ ἐγχαράττοντες ἐκάλουν χίβδηλα. Εἶτα πρὸς τὸ εὐφωνότερον μετέβαλον τὸ Χ εἰς Κ.

Εὐστάθιος π. 1462, 41: Ἦν καιρὸς ὅτε Ἀθηναῖοι προσεῖχον τοῖς Χίοις . . . ἔπεσε δέ ποτε αὐτοῖς καὶ ἄλλως τὰ ἐκ τῆς τύχης, καὶ ἐμισοῦντο ὑπὸ Ἀθηναίων οἱ Χῖοι, ὅτε καὶ τοῦ χαράγματος ἦσαν ἰσχνεῖον ἦν ἐν Ἀθήναις, χιάζοντες οἱ πολῖται, τουτέστι τὸ Χ στοιχεῖον ἐντυπούμενοι, ἐσημειοῦντο οὕτω τοῦ κέρματος τὴν φαυλότητα, αἰνιττόμενοι ὡς οὕτως ἀποβάλλονται καὶ τοὺς Χίους, ὧν κατάρχει τὸ Χ, καὶ ὠνομάζετο τὸ τοιοῦτον νόμισμα κίβδηλον ἰωνικώτερον, ὡς οἱονεὶ χί-

δηλον, ὅ ἐστι δηλούμενον διὰ τοῦ Χ, *πλεονάσαντος* τοῦ βῆτα, διὰ φωνῆς ὄγκον ». —

Ὅτι αἱ μαρτυρίαι αὗται ἔχουσιν ἱστορικήν τινα ὑπόστασιν, εἶναι αὐτόδηλον[1]. Ἐπειδὴ ὅμως *παρ' ὅλας* τὰς ἐρεύνας μου οὐδὲν νόμισμα τῶν Χίων κεκιβδηλευμένον ἠδυνήθην νὰ ἀνακαλύψω καὶ μάλιστα διὰ τοῦ Χ δεληλ**ω**μένον ἢ δεδηλ**η**μένον ὑποθέτω ὅτι ἀφορμὴν πρὸς τὰς ἀνωτέρω διηγήσεις ἔδωκαν οὐχὶ τὰ νομίσματα τῶν ἐχθρῶν τοῖς Ἀθηναίοις Χίων, *ἀλλὰ* τὰ ἀνωτέρω ἀπεικονισθέντα κίβδηλα καὶ διὰ τοῦ Χ δεδηλημένα νομίσματα τῶν πασιγνώστως « *ἐχθίστων* »[2] αὐτοῖς Αἰγινητῶν, ἤτοι τὰ *Φειδώνεια* καλούμενα. Αἴτιον δὲ τῆς ἐσφαλμένης ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων σχολιαστῶν καὶ λεξικογράφων ἀποδόσεως τοῖς Χίοις τῶν κιβδήλων τούτων νομισμάτων νομίζω ὅτι ἐγένοντο τὰ ἑξῆς δύο τινά. Πρῶτον μὲν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τὴν διὰ τῆς ἐγγραφῆς ἢ ἐγχαράξεως τοῦ γράμματος Χ ἀκύρωσιν τῶν κιβδήλων νομισμάτων, — ὡς καὶ τῶν νόθων κειμένων, — ἐκάλουν *χιασμὸν* καὶ *χιάζειν*[3], ἤτοι διὰ τῶν αὐτῶν ἀλλὰ διαφόρου ἐννοίας λέξεων δι' ὧν ἐδηλοῦτό τι ὡς ἰδιάζον τοῖς Χίοις, ὡς π. χ. « τὸ περιέργοις μέλεσι χρῆσθαι ἀπὸ Δημοκρίτου τοῦ Χίου ». Δεύτερον δὲ εἶναι γνωστὸν ὅτι πάντα τὰ ὑπὸ Φείδωνος ἐν Αἰγίνῃ κοπέντα νομίσματα εἶναι ἀνεπίγραφα.

Εἰκὼν 6

Ἑπομένως ἵνα ἀποδώσῃ τις αὐτὰ τῇ Αἰγίνῃ, ἔδει νὰ γινώσκῃ οτι ἡ χελώνη ἦτο ὁ ἰδιάζων τῇ νήσῳ ταύτῃ τύπος. Ὁ μὴ γνωρίζων τοῦτο — τίς δὲ δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι πάντες οἱ ἀρχαῖοι καὶ δὴ οἱ σχολιασταὶ καὶ λεξικογράφοι ἐγνώριζον τοῦτο — ἐδύνατο εὐκόλως νὰ ἀπατηθῇ καὶ ἀποδώσῃ αὐτὰ τῇ Χίῳ ἕνεκα τοῦ ἑξῆς πάνυ περιέργου ἀληθῶς λόγου. Ὡς γνωστόν, τὰ πλεῖστα τῶν Φειδωνείου χαρακτῆρος νο-

1. Ὁ κ. Willers ἐν ἀ. σελ. 358 φρονεῖ τὸ ἐναντίον, ἀλλ' ἐλπίζω ὅτι νῦν, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ μνημεῖα, θὰ ἀλλάξῃ γνώμην.

2. Ἡροδοτ. VI, 73.

3. Ἴδε ἀνωτέρω (σελ. 40) Εὐστάθιον: χιάζοντες οἱ πολῖται (τὰ κίβδηλα νομίσματα) — Σχολ. Σοφοκλ. Φιλοκτ. 201 καὶ 401 — Σχολ. Εὐριπ. Ὀρέστ. 61 ἔνθα *χιαζόμενος τοῖχος* κτλ.

μισμάτων φέρουσιν ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἀντὶ τοῦ συνήθους ἀκανονίστου ἐγκοίλου, τετράγωνον ἔγκοιλον διῃρημένον διὰ παχέων ἀναγλύφων γραμμῶν σχηματιζουσῶν κανονικώτατα τὸ μονογράφημα ✕ (—ΧΙ) (Εἰκὼν 6), ὅπερ πᾶς ἀμαθὴς περὶ τὰ νομισματικὰ ἠδύνατο τὸ πάλαι, ὡς καὶ νῦν, νὰ ἐκλάβῃ ὡς δηλωτικὸν τοῦ ὀνόματος τῶν Χίων, ἑπομένως νὰ ἀναφέρῃ εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν ἱστορίαν περὶ τοῦ ἐγχαράκτου Χ, δι' οὗ διακέκοπται ὁ τύπος τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τῶν ἀνωτέρω κιβδήλων νομισμάτων.

Ἄξιον σημειώσεως ἐνταῦθα τυγχάνει ὅτι τὸ μονογράφημα τοῦτο ΧΙ τῶν Φειδωνείων νομισμάτων δὲν ἀπαντᾷ μόνον ἐπὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 550 π. Χ. καὶ ἐνταῦθα κοπέντων νομισμάτων, ὡς νομίζει ὁ κ. Head[1], ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλῶν τῶν ἤδη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Φείδωνος κοπέντων πρώτων αἰγινητικῶν νομισμάτων. Οὕτω π. χ. ἡ συλλογὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἡμῶν κέκτηται πανάρχαιον τοιοῦτον δίδραχμον σχήματος ὀβελίσκου (οἷον δηλαδὴ τὸ ἀπεικονισθὲν παρὰ F. Lenormant, Monnaies et médailles p. 19 fig. 3), ἔχον τὸ ΧΙ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως. Ἐρωτᾶται λοιπὸν νῦν, τίς ἡ ἔννοια τούτου καὶ ὁποῖος ὁ λόγος τῆς ἐν χρόνοις οὕτω παλαιοῖς ὑπάρξεως τοῦ ΧΙ παρὰ τὰ σύγχρονα νομίσματα τὰ φέροντα τετράγωνα εἴτε ἀκανόνιστα εἴτε βαθείας ἐντομὰς παρουσιάζοντα.

Ὡς γνωστόν, ὁ Φείδων κατ' ἀρχὰς μὲν ἤκμασεν, εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἰσχύσας ἐν Ἑλλάδι, κατόπιν δέ, πολλοὺς πολέμους ὑποστὰς καὶ ἐξαντληθείς, κατεβλήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι ἐφ' ὅσον μὲν ἤκμαζε καὶ ἐπλούτει, ἔκοπτε γνήσια νομίσματα φέροντα ὄπισθεν εἴτε τετράγωνα ἀκανόνιστα εἴτε βαθυτάτας ἔχοντα τὰς ἐντομὰς πρὸς κατάδειξιν τοῦ ὅτι τὸ νόμισμα ἦτο ὁλοσχερῶς ἐξ ἀργύρου. Ὅτε ὅμως περιῆλθεν, ἕνεκα τῶν συνεχῶν πολέμων, εἰς χρηματικὰς ἀπορίας, ἠναγκάσθη νὰ κόψῃ νομίσματα ὑπόχαλκα, ἐφ' ὧν τὰς βαθείας ἐντομὰς τῶν τετραγώνων τῶν γνησίων νομισμάτων ἀντικατέστησεν ἀναγκαίως διὰ τῶν λίαν ἀναγλύφων γραμμῶν τῶν παρουσιαζουσῶν τὸ σχῆμα ✕, ὅπερ ἀρχικῶς οὐδὲν ἄλλο θὰ ἦτο ἢ ἀπατηλὴ *ἀπομίμησις* τοῦ σχήματος τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῶν γνησίων νομισμάτων.

1. B. M. Cat. Attica—Megaris—Aegina. Πιν. XXIII-XXIV.

Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καθιστᾷ πιθανὴν τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἐμοὶ γνωστῶν κιβδήλων Φειδωνείων νομισμάτων παρουσιάζουσι τὸ σχῆμα τοῦτο, ὅπερ κατόπιν ἐπεκράτησεν ὡς στερεότυπον ὀπισθότυπον τῶν τε γνησίων ἢ μὴ αἰγινητικῶν νομισμάτων. Ἴσως δὲ τὴν ἐν στιγμαῖς ἀπορίας φανερὰν κιβδήλευσιν διὰ χαλκοῦ καὶ μολύβδου τοῦ νομίσματος ὑπὸ τοῦ Φείδωνος καὶ τῶν ἀμέσως κατόπιν μιμητῶν αὐτοῦ, θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Σόλων ὅτε ἔλεγεν «ὅτι ἀργυρίῳ μὲν πολλαὶ τῶν πόλεων καὶ φανερῶς πρὸς χαλκὸν καὶ μόλυβδον κεκραμένῳ χρώμεναι σῴζονται καὶ οὐδ' ὁτιοῦν παρὰ τοῦτο πάσχουσι»[1]. Οὐδόλως δὲ παράδοξον καὶ ὁ Ἔφορος λέγων παρὰ Στράβωνι (8, 358) ὅτι ὁ Φείδων ἔκοψε «νόμισμα κεχαραγμένον *τό τε ἄλλο* καὶ τὸ ἀργυροῦν» νὰ ἐννοῇ διὰ τοῦ «*τό τε ἄλλο*» τὸ ὑπόχαλκον νόμισμα.

Ἡ παναρχαία λοιπὸν αὕτη κιβδήλευσις τοῦ νομίσματος ὑπὸ τοῦ Φείδωνος — ἡ πρώτη τῶν ἐν Ἑλλάδι τοιούτων — θὰ ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπως τὸ *Φειδώνειον* νόμισμα ἀποβῇ ἔκτοτε διάσημον καὶ ταυτόσημον πρὸς τὸ *κεκιβδηλευμένον*.

Συμπεραίνων ἄρα θεωρῶ πιθανώτατον ὅτι εἴτε ἔν τινι τῶν πηγῶν τοῦ λεξικοῦ τοῦ Φωτίου, εἴτε ἐν αὐτῷ τῷ λεξικῷ τούτῳ — ὅπερ εἶναι γνωστὸν ἡμῖν ἐξ ἑνὸς μόνον ἀτελοῦς κώδικος τοῦ 1200 μ. Χ. — θὰ ἐγίνετο ἀρχικῶς λόγος περὶ Θιβρωνείου (ἀντὶ Φειδωνείου) νομίσματος ὡς κιβδήλου, κληθέντος οὕτω ἀπὸ Θίβρωνος (ἤτοι Φείδωνος) «*τοῦ [παρα]χαράξαντος*». Ἐκ τῆς αὐτῆς δὲ ἐσφαλμένης ὡς πρὸς τὸ ὄνομα πηγῆς θὰ παρέλαβε τὴν λέξιν *θιβρώνειον* ὁ ἔν τισι τῶν κωδίκων τοῦ Πολυδεύκους παρεμβάλων αὐτὴν μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τῶν κεκιβδηλευμένων νομισμάτων. —

Ὁ κ. Th. Reinach, ἐν ἄλλῃ μελέτῃ αὐτοῦ[2], ἀρνεῖται παραδόξως τὸ γεγονὸς ὅτι Φείδων ὁ Ἀργεῖος κατεῖχε τὴν Αἴγιναν καὶ ἔκοψε τὰ νομίσματα αὐτοῦ ἐνταῦθα, ἀποδίδει δὲ τὰς περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ῥητὰς καὶ πολυαρίθμους μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων εἰς τὴν *φαντασίαν* τοῦ Ἐφόρου καὶ Ἀριστοτέλους μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας μεθ' ἧς καλεῖ καὶ σχετικὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου «conte à dormir debout». Καὶ πάλιν ὅμως νῦν διὰ μυριοστὴν φοράν, ἡ ἐκ τῶν νο-

1. Δημοσθ. κατὰ Τιμοκρ. 765.
2. La date de Pheidon. Revue Numismatique, 1894, p. 1-8.

μισμάτων ἐνάργεια καταδεικνύει ὁπόσον σφαλερὸν εἶναι τὸ νὰ ἀρνούμεθα τὸ κῦρος τῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν, ὡς ἔτυχε νὰ μὴ κατανοῶμεν λεπτομερῶς ἐλλείψει ἀρκετῶν ἱστορικῶν στοιχείων. Ἄλλως δὲ οὐχὶ μόνον ῥητῶς μαρτυρεῖται ὅτι τὴν ἐξόχως Ἀργείαν ταύτην νῆσον κατεῖχε παλαιόθεν μοῖρα Ἀργείων [1], ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀπορίαν τοῦ κ. Reinach: «par quelle singulière idée, au lieu de battre monnaie dans sa capitale, serait-il (Pheidon) allé installer son atelier monétaire dans une possession aussi excentrique que précaire» δύναταί τις νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι ὁ Φείδων ἔπραξε τοῦτο δι' ἣν ἀκριβῶς «singulière idée» βραδύτερον καὶ οἱ Πτολεμαῖοι ἔκοπτον τὰ πλεῖστα τῶν νομισμάτων αὐτῶν οὐχὶ ἐν τῇ πρωτευούσῃ Ἀλεξανδρείᾳ ἀλλ' ἐν τοῖς ἐμπορίοις αὐτῶν ἤτοι ἐν Φοινίκῃ καὶ Κύπρῳ. Ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ κ. Head [2], «διατὶ ὁ Φείδων ἐξελέξατο τὴν Αἴγιναν μᾶλλον ἢ τὸ Ἄργος ὡς νομισματοκοπεῖον αὐτοῦ, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοηθῇ, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ Αἴγινα ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν ἔτει 456 καταστρέψεως αὐτῆς, ἦτο ἓν τῶν μεγίστων ἐμπορικῶν κέντρων τῆς Ἑλλάδος, ἐνῷ τὸ Ἄργος ἦτο κατά τι ἀπομεμακρυσμένον τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης διὰ μέσου τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου πρὸς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου καὶ τἀνάπαλιν». Λείψανον δὲ σαφὲς τῆς ὑπὸ τοῦ Πελοποννησίου Φείδωνος κατοχῆς τῆς Αἰγίνης εἶναι βεβαίως καὶ αἱ μαρτυρίαι ὅτι ἐν αὐτῇ ἔκοψε τὰ νομίσματα αὐτοῦ καὶ ὅτι αἱ χελῶναι τῆς Αἰγίνης ἐκαλοῦντο νόμισμα *Πελοποννησιακόν*.

Τέλος διὰ τῆς παρούσης ἀνακαλύψεως τῶν Φειδωνείων κιβδήλων νομισμάτων προστίθεται, ἂν ὡς νομίζω εἶναι αὕτη ὀρθή, νέον πολύτιμον καὶ βάσιμον στοιχεῖον πρὸς καθορισμὸν τῆς μέχρι τοῦ νῦν μεγάλως ἀμφισβητουμένης χρονολογίας τοῦ κόψαντος τὰ πρῶτα νομίσματα Φείδωνος, ἥτις δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀρχαιοτέρα τῶν μέσων τοῦ 7ου αἰῶνος π. Χ. Ἀλλὰ περὶ τοῦ θέματος τούτου δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα.

Ι. Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

1. Ὁμήρ. Ἰλιάδ. Β. 562. — Παυσαν. ΙΙ. 29, 5. — Σχόλ. Πινδ. Ὀλ. VIII 39. — Στράβων VII, 16, 375. — Ἡροδοτ. Ι. 82, κτλ.

2. Ἱστορία τῶν νομισμάτων, μετάφρ. Ι. Σβορώνου, τόμ. Α΄, σελ. 192.

PTOLEMAIS-LEBEDUS

(Planche IV.)

Il existe dans la numismatique grecque plusieurs groupes de monnaies, les unes avec la légende ΠΤΟΛΕΜΑΙΕΩΝ, les autres avec ΠΤΟ et un nom de magistrat, qui appartiennent à une ville nommée Ptolémaïs, et que leurs caractères ne permettent pourtant pas de classer à Ptolémaïs-Acé de Phénicie. Mais d'autres cités ont porté le nom de la dynastie des Ptolémées; nous nous proposons de rechercher laquelle peut revendiquer cette série de pièces, dont voici, au préalable, la description:

1. Tête laurée d'Apollon, à droite.

   Rs. ΠΤΟΛΕΜΑΙΕΩΝ en légende semi-circulaire, en haut et dans la partie droite. Amphore à deux anses (Diota). A côté, un oiseau debout à gauche.

   Æ. 20 à 23 mm.

   Coll. Pembroke, partie II, pl. 26.

   Coll. Waddington, *Inv.* n° 1714 (Cab. de Fr.), 5 gr. 10. — *Planche IV, 17.*

   Coll. Prokesch-Osten (Cab. de Berlin). — *Planche IV, 16.*

   Publiée et étudiée dans:

   Mionnet, d'après Eckhel, à Ptolémaïs de Galilée (t. V).

   Friedlaender, *Num. Zeitsch.*, II, 1870, p. 346.

   Sallet, *Zeitsch. f. Num.*, VI, 1879, pp. 55 et 265.

   Friedlaender, *Z. f. N.*, VI, 1879, p. 239.

1 *bis*. Même droit.

Rs. Même légende semblablement disposée. Diota, à côté, une double corne d'abondance.

Æ. 17 à 18 mm.

Mionnet, à la Galilée (*Suppl.*, t. VIII), d'après Sestini.

Cab. de France, 3 gr. 30. = *Planche IV*, 18.

Cab. de Berlin (deux exempl.). = *Planche IV*, 19 *et* 20 *rev.*

1 *ter*. Même droit.

Rs. ΠΤΟΛΕ à gauche, ΜΑΙΕΩΝ à droite, sur deux lignes verticales. Diota; à côté, une double corne d'abondance.

Æ. 15 mm.

Cab. de France, 2 gr. 50. = *Planche IV*, 21 *revers*.

1 *quater*. Même droit.

Rs. ΠΤΟΛΕΜΑΙΕΩΝ en légende circulaire. Diota, sans oiseau ni corne d'abondance.

Æ. 11 mm.

Cab de Fr. (Coll. de Luynes), 0 gr. 75. [Citée dans Saulcy, *Num. de la Terre Sainte*, à Ptolémaïs de Galilée.] = *Planche IV*, 22.

Cab. de Londres (Attribuée par le *B. M. Cat. Thrace* p. 204, 1 à un dynaste thrace du nom de Ptolémée).

1 *quinq*. ΠΤΟΛΕΜΑΙ en légende semi-circulaire, avec l'amphore et l'aigle.

Rs. Grappe de raisin, avec la date ⅃ΚΔ = an 24.

Mionnet, à la Galilée, d'après Sestini (*Musée Hederrar*, t. III, p. 102 et pl. XXXI, fig. 13).

2. Tête diadémée d'un roi à droite.

Rs. ΠΤΟ à droite, nom de magistrat à gauche, sur deux lignes verticales. Pallas-Athéné debout à droite, brandissant de la main droite un javelot et tenant de la gauche à demi tendue un objet resté jusqu'à présent indéterminé; devant elle, à ses pieds, son bouclier.

Æ. 15 à 17 mm.

On en connaît avec les noms de magistrats suivants :

a. ΑΡΙΣΤΑΓΟΡ.

Coll. Wadd., *Inv.* n° 1710, 3 gr. 40. = *Planche IV, 14 rev.*
Cab. de Berlin. = *Planche IV, 8.*

b. ΔΗΙΚΛΟ.

Cab. de Berlin. = *Planche IV, 5.*

c. ΕΚΑΤΩΝΥΜ.

Cab. de France, 4 gr. 30. = *Planche IV, 7.*
(Muret, *Mél. de num.*, II, 1877, p. 159 — Imhoof-Blumer, *Gr. M.*, p. 689, n° 468).
Mus. de Copenhague. = Svoronos, *Ptolémées*, pl. XVII, 21.

d. ΚΩΡΑΒΟΣ.

Coll. Waddington, *Inv.* n°s 1711 (4 gr. 90) et 1712 (4 gr. 05). = *Planche IV, 9.*
(La pièce où Saulcy, *Monn. des tétr. de la Chalcidène*, p. 30, lisait : ΠΤΟ ΧΑΡ ΑΡ pour Πτολεμαίου Χαρκιδέων = Χαλκιδέων ἀρχιερέως, cette pièce portait certainement ΠΤΟ ΚΩΡΑΒ.., et le dessinateur lui-même a interprété le Ρ final comme un Β).

e. ΠΥΘΕΟΣ.

Musée d'Athènes (provenance, Smyrne). = *Planche IV, 6*

3. Tête diadémée et voilée d'une reine, à droite.
Rs. ΠΤΟ à gauche, nom de magistrat à droite, sur deux lignes verticales. Divinité masculine imberbe, le haut du corps nu, les jambes drapées, assise à gauche sur un trône, tenant dans la main droite deux épis et un pavot, appuyant la gauche sur un sceptre.
Æ. 15 à 17 mm.

On en connaît avec les noms de magistrats suivants :

a. ΑΡΙΣΤΑΓΟΡ

Cab. de France, 4 gr. 20. = *Planche IV, 10.*
Musée d'Athènes n° 5743[3] (pièce trouée).

Voir :

Mionnet, *Descr.*, VI, p. 574, n° 176.

Muller, *Num. de l'anc. Afrq.*, I, 128.

Duchalais, *Rev. num.*, 1848, p. 256 et pl. XIII, 5.

Imhoof-Blumer, *Gr. M.*, p. 690, n° 471.

b. ΔΗΙΚΛΟΣ.

Mionnet, *Descr.*, t III, Lebedus, p. 140, n° 588 (Cab. Cousinéry), avec la légende ΛΕΒ. ΑΝΙΚΛΟΣ . . . Ι ΠΤΟ. Υ (?). [Si cette lecture était exacte, on aurait ici un exemple unique des noms de Lebedus et Ptolémaïs associés sur la même monnaie.]

Prokesch-Osten, *Ined.*, 1854 et *C. R. de la Société française de numismatique*, VI, 1875, p. 245, 38.

Friedlaender, *Z. f. Num.*, VI, 1879, p. 241.

Imhoof-Blumer, *Gr. M.*, p. 690, n° 472 (Cab de Berlin).

c. ΔΙΟΝΥΣ.

Coll. Waddington, *Inv.*, n° 1713, 2 gr. 00 = *Planche IV, 12.*

d. ΕΚΑΤΩΝΥΜ.

Imhoof-Blumer, *Gr. M.*, p. 690, n° 470 et pl. X, 19 (Cab. de Berlin). = *Planche IV, 11.*

Johannidès à Amorgos (pièce trouvée à Amorgos).

Musée de Copenhague. = Svoronos, *Ptolémées*, planche XVIII, 22.

e. ΜΕΝΙΠΠΟ.

Imhoof-Blumer, *Gr. M.*, p. 690, n° 473 et pl. X, 20 (Cab. de Berlin). = *Planche IV, 13.*

Six villes sont mentionnées par les auteurs comme ayant dans l'antiquité porté le nom de Ptolémaïs. Ce sont :

1°. Une importante ville de Phénicie (ou de Galilée), Acé, dont le nom fut changé en Ptolémaïs par Ptolémée Lagos,

tandis que la citadelle gardait son ancien nom ; elle fut colonisée par les Romains : c'est Saint-Jean-d'Acre ; —

2°. Un petit port de l'Egypte moyenne, situé dans le nome arsinoïte sur le Grand Canal, à l'ouest du Nil, entre Arsinoé et Héracléopolis Magna. Aujourd'hui, El Lahun ; —

3°. Une ville de la Thébaïde, sur la rive gauche du Nil, au nord-ouest d'Abydus ; —

4°. Une place de commerce de la côte d'Ethiopie, dans la Troglodytique ; —

5°. Une ville de la côte de Cyrénaïque, qui servit de port à Barcé, et dont les ruines se voient près de Tolometa ; —

6°. Une petite ville de Pamphylie, située entre le fleuve Mélas et Coracesium, ville de la frontière cilicienne. Strabon seul en a parlé [1], et Leake la place à quelque distance de la côte, sur un petit fleuve, près du bourg actuel d'Alara.

Nous avons mis hors de cause dès le début de nos recherches Ptolémaïs-Acé, dont le monnayage forme un tout homogène [2] et manifestement étranger au groupe de pièces qu'il s'agit de classer. Les villes de l'Egypte sont aussi naturellement exclues de la discussion, et nous ne sommes plus au temps où Fr. Lenormant lisait sur les monnaies des Ptolémées les monogrammes hypothétiques des places les plus méridionales de leur empire.

On a attribué à Ptolémaïs-Barcé de Cyrénaïque la médaille au type de la tête de reine voilée ; Eckhel [3] acceptait ce classement, non sans réticences il est vrai, et Pellerin [4] expliquait la présence du nom de magistrat, par comparaison avec les monnaies du même type portant ΑΡΣΙ, qu'il

1. Strabon, Geogr., ed. Muller-Dubner, 578, 5.
2. Voy. E. Babelon, Cat. des Achéménides, etc. . . Phénicie, p. 218 à 228.
3. Eckhel, Doct. num., t. IV, p. 120.
4. Pellerin, Recueil, t. III, p. 13 et pl. LXXXVII, fig. 24. — Cf. Sestini, Lettere cont., t. IX, p. 113 et Mionnet, Descr., t. VI, p. 574.

à Lebedus. L'amphore se rapporte peut-être au culte de Dionysos, qui, on le sait[1], était particulièrement en honneur dans cette ville; elle a la même forme que celle des monnaies de la Béotie, patrie du dieu du vin: encore voit-on des diotas de ce genre au revers des divinités les plus variées, Pallas[2], Apollon[3]. Ici même, il est impossible de reconnaître dans la tête du dieu celle de Dionysos; il est couronné de laurier, et ce qu'on pourrait prendre sur les pièces usées pour des feuilles de lierre, ne semble bien être à l'examen qu'un écrasement des nattes de cheveux. Si l'amphore a trait au culte de Dionysos, elle est sans rapport avec la tête du droit, qui est celle d'Apollon. D'autre part, la dernière monnaie du groupe, que j'ai signalée d'après Sestini, porte, à supposer que la description en soit exacte, la grappe de Dionysos.

Les deux cornes d'abondance conjuguées, qui sont placées à côté de l'amphore sur certaines pièces, rappellent les cornes d'abondance, non plus conjuguées, mais entre-croisées, qui encadrent la chouette d'Athéné sur les tétradrachmes de Lebedus; encore est-il permis d'y voir, à Ptolémaïs, un symbole dynastique, analogue à celui qui accompagne les effigies des Bérénice et des Arsinoé. L'aigle également, quoiqu'il se présente sur nos pièces (fig. 16 et 17) non pas de trois quarts mais de profil[4], peut bien être ici le symbole de la dynastie des Lagides; il constitue le type ordinaire de leurs monnaies, en Egypte et à l'étranger, et

1. Strabon, Geogr., même éd., 549, 35.

2. Monnaie de Myrina.

3. Monnaies d'Apollonia (Macéd.), de Myrina, d'Astyra et de Peparethos (Journ. intern. d'archéol. numism., t. II, 1899, p. 86).

4. Friedlaender a vu dans l'oiseau le corbeau d'Apollon, et Fraenkel (Z. f. Num., VIII, 1880, p. 31) a appuyé cette opinion en rapportant un joli conte d'après Ovide (Fasti, II, vs. 243 et suiv.). Mais nos monnaies ne rappellent guère la silhouette du corbeau (cf. Imhoof-Blumer, Tier-und Pflanzenbilder, pl. V, fig. 23 : corbeau sur une monnaie de Mendé).

on le voit comme symbole, rarement il est vrai, sur les bronzes mêmes des Ptolémées[1].

Tous ces indices, qui ne font que renforcer le sens du nom de Ptolémaïs, ne permettent pas de conclure d'une façon ferme en faveur de Ptolémaïs-Lebedus; nous n'affirmerons donc pas que les monnaies du premier groupe appartiennent à la même ville que les autres. L'ethnique ΠΤΟΛΕΜΑΙΕΩΝ inscrit tout au long et l'absence du nom de magistrat, en font dans tous les cas une série distincte où seuls les symboles du culte de Dionysos sont de nature à rappeler Lebedus.

II

Passons aux monnaies du second et du troisième groupes, et examinons d'abord leurs légendes. Evoquent-elles la comparaison avec la Pamphylie ou avec l'Ionie? ΠΤΟ, ethnique abrégé de Πτολεμαιέων, est le digne pendant de la syllabe ΛΕ, très usitée à Lebedus pour Λεβεδίων.

Mais le moment est venu de parler des noms de magistrats Certes, ils ne font pas absolument défaut dans la numismatique de Pamphylie, à Sidé, dans le voisinage de la Ptolémaïs de Strabon; cependant ils s'y rencontrent sous des formes très abrégées à l'époque de l'autonomie, et il faut se transporter à Phasélis, en Lycie, pour trouver un nom de magistrat mis en entier, au nominatif, comme dans notre description; cela est fréquent, au contraire, en Ionie.

Ἀρισταγόρας, Μένιππος, deux des noms de la liste, sont trop communs dans l'onomastique grecque pour fournir un indice sérieux de rapprochement. Διονύσιος est très fréquent aussi; nous remarquerons seulement que ce magistrat a été signalé à Lebedus par M. Imhoof-Blumer[2]. Ἑκατώνυ-

1. Voy. par ex. Brit. Mus. Cat. Ptolemies, pl. XXVIII, 7.
2. Imhoof-Blumer, Kleinasiat. Münzen, tom. I, Ionia, p. 74, n° 13.

à Lebedus. L'amphore se rapporte peut-être au culte de Dionysos, qui, on le sait[1], était particulièrement en honneur dans cette ville; elle a la même forme que celle des monnaies de la Béotie, patrie du dieu du vin: encore voit-on des diotas de ce genre au revers des divinités les plus variées, Pallas[2], Apollon[3]. Ici même, il est impossible de reconnaître dans la tête du dieu celle de Dionysos; il est couronné de laurier, et ce qu'on pourrait prendre sur les pièces usées pour des feuilles de lierre, ne semble bien être à l'examen qu'un écrasement des nattes de cheveux. Si l'amphore a trait au culte de Dionysos, elle est sans rapport avec la tête du droit, qui est celle d'Apollon. D'autre part, la dernière monnaie du groupe, que j'ai signalée d'après Sestini, porte, à supposer que la description en soit exacte, la grappe de Dionysos.

Les deux cornes d'abondance conjuguées, qui sont placées à côté de l'amphore sur certaines pièces, rappellent les cornes d'abondance; non plus conjuguées, mais entre-croisées, qui encadrent la chouette d'Athéné sur les tétradrachmes de Lebedus; encore est-il permis d'y voir, à Ptolémaïs, un symbole dynastique, analogue à celui qui accompagne les effigies des Bérénice et des Arsinoé. L'aigle également, quoiqu'il se présente sur nos pièces (fig. 16 et 17) non pas de trois quarts mais de profil[4], peut bien être ici le symbole de la dynastie des Lagides; il constitue le type ordinaire de leurs monnaies, en Egypte et à l'étranger, et

1. Strabon, Geogr., même éd., 549, 35.

2. Monnaie de Myrina.

3. Monnaies d'Apollonia (Macéd.), de Myrina, d'Astyra et de Peparethos (Journ. intern. d'archéol. numism., t. II, 1899, p. 86).

4. Friedlaender a vu dans l'oiseau le corbeau d'Apollon, et Fraenkel (Z. f. Num., VIII, 1880, p. 31) a appuyé cette opinion en rapportant un joli conte d'après Ovide (Fasti, II, vs. 243 et suiv.). Mais nos monnaies ne rappellent guère la silhouette du corbeau (cf. Imhoof-Blumer, Tier-und Pflanzenbilder, pl. V, fig. 23 : corbeau sur une monnaie de Mendé).

on le voit comme symbole, rarement il est vrai, sur les bronzes mêmes des Ptolémées[1].

Tous ces indices, qui ne font que renforcer le sens du nom de Ptolémaïs, ne permettent pas de conclure d'une façon ferme en faveur de Ptolémaïs-Lebedus; nous n'affirmerons donc pas que les monnaies du premier groupe appartiennent à la même ville que les autres. L'ethnique ΠΤΟΛΕΜΑΙΕΩΝ inscrit tout au long et l'absence du nom de magistrat, en font dans tous les cas une série distincte où seuls les symboles du culte de Dionysos sont de nature à rappeler Lebedus.

II

Passons aux monnaies du second et du troisième groupes, et examinons d'abord leurs légendes. Evoquent-elles la comparaison avec la Pamphylie ou avec l'Ionie? ΠΤΟ· ethnique abrégé de Πτολεμαιέων, est le digne pendant de la syllabe ΛΕ, très usitée à Lebedus pour Λεβεδίων.

Mais le moment est venu de parler des noms de magistrats Certes, ils ne font pas absolument défaut dans la numismatique de Pamphylie, à Sidé, dans le voisinage de la Ptolémaïs de Strabon; cependant ils s'y rencontrent sous des formes très abrégées à l'époque de l'autonomie, et il faut se transporter à Phasélis, en Lycie, pour trouver un nom de magistrat mis en entier, au nominatif, comme dans notre description; cela est fréquent, au contraire, en Ionie.

'Αρισταγόρας, Μένιππος, deux des noms de la liste, sont trop communs dans l'onomastique grecque pour fournir un indice sérieux de rapprochement. Διονύσιος est très fréquent aussi; nous remarquerons seulement que ce magistrat a été signalé à Lebedus par M. Imhoof-Blumer[2]. Ἑκατώνυ-

1. Voy. par ex. Brit Mus. Cat. Ptolemies. pl. XXVIII, 7.
2. Imhoof-Blumer. Kleinasiat. Münzen, tom. I, Ionia, p 74, n° 13

μος est plus rare; il ne se rencontre sur les monnaies qu'à Abdère et aux villes *ioniennes* de Smyrne et d'Erythrées[1]. De même, Πύθεος n'existe qu'à Colophon, à Smyrne et à Clazomènes, en Ionie. Vient ensuite, avec Λήταλος, un nom caractéristique, qui ne figure ni dans Mionnet ni dans le dictionnaire de Pape-Benseler; le catalogue du British Museum en fait mention à Colophon et à Lebedus[2]. Κόραβος enfin, un nom bien particulier, n'est pas cité par les auteurs autrement que pour une monnaie de Lebedus[3].

De telles coïncidences ne semblent pas dues au hasard; l'examen de la Pallas représentée sur les monnaies de Ptolémaïs constitue le second argument en faveur de l'attribution à Lebedus.

Pallas-Athéné, qui est debout au revers de la tête royale dans une attitude presque hiératique, brandit de la main droite une courte lance (ou javelot)[4]; son bouclier à ses pieds, elle tient de la main gauche à demi tendue un objet qualifié d'incertain par les auteurs, et dont l'identification n'est pas facile de prime abord à cause de l'exiguïté de l'image. Laissons cette recherche pour l'instant; ce que nous affirmons dès à présent, c'est que Pallas Athéné apparaît dans la numismatique de Lebedus avec la même attitude et les mêmes attributs en main.

Elle est alors debout sur une proue de navire, comme sur les n°s 3724 et 3725 de l'ancien fonds du Cabinet des Médailles[5] et sur le n° 12 du catalogue du British Museum[6]; cette Athéné est tout à fait différente de celle de Phasélis, qui est aussi debout sur une proue, mais qui d'une main

1. Voy. les tables de Mionnet, Inv. Wadd., Cat. Brit. Mus., M. gr. et Gr. M. de Imhoof-Blumer.

2. Brit. Mus. Cat. Ionia, Lebedus, n° 8.

3. Mionnet, Suppl., t. VI, p. 229.

4. Et non le foudre, comme décrit M. Imhoof-Blumer.

5. Planche IV, 15.

6. Brit. Mus., Cat. Ionia, pl. XVII, fig. 11.

brandit le foudre et avance l'autre main enveloppée de l'égide[1].

Au reste, Athéné domine toute la numismatique de Lebedus; elle figure, la tête tantôt de profil tantôt de face, sur les tétradrachmes et sur les bronzes. Parmi les représentations de la déesse, celles qui se rencontrent sur diverses impériales, au revers de la tête de Julia Domna ou de Géta, sont particulièrement suggestives, pour le sujet qui nous occupe[2]. On y voit (*Pl.* IV, 24) Athéné debout, coiffée d'un casque à trois aigrettes, de face, le bouclier à ses pieds, tenant de la main droite sa lance, de la gauche le même attribut qu'à Ptolémaïs; et cette fois, les dimensions plus grandes de la médaille facilitent l'étude.

Quel est donc cet objet indéterminé, que les auteurs ont qualifié des appellations les plus diverses: *fleur*, *chouette*, *Victoire*, *trophée*, qui présente assez à l'œil l'aspect d'une *torche* antique sur certains exemplaires et qui d'une façon générale ressemble à notre *bilboquet*? Pour moi, après avoir cherché de toutes parts des équivalents à cet objet[3], je me suis convaincu qu'il n'était autre que l'attribut d'Athéné Ilias, c'est-à-dire une QUENOUILLE.

L'Athéné des tétradrachmes d'Ilium marche la lance sur l'épaule et présentant la quenouille; mais, quand la déesse est debout sur une stèle, généralement vis à vis du taureau suspendu au gibet, elle brandit sa lance sans cesser de présenter la quenouille, et son attitude hiératique est tout

1. Brit. Mus. Catal. Lycia, pl. XVI. — Inv. Coll. Wadd., nos 3152 et 3153. C'est un type qu'on retrouve aussi sans proue (Wadd. 3163); au contraire, les nos de l'Inv. 3161 et 3162 montrent une Athéné promachos de type alexandrin, avec la lance brandie, le bouclier en main et les pans du vêtement retombant des bras.

2. J. Domna: Inv. Coll. Wadd. no 1707. Ici Planche IV, 25. — Géta: Imh.-Blum., Gr. M., actuellement Cab. de Berlin.

3. L'Athéné de Lebedus n'a pas été étudiée dans W. Lerman, Athenatypen auf griech. Münzen

à fait celle de la divinité de Lebedus et de Ptolémaïs[1]; ainsi s'explique ce je ne sais quoi d'éolien que Borrell découvrait à nos bronzes de Ptolémaïs[2].....

Le culte d'Athéné Ilias n'était pas localisé exclusivement sur la côte de Troade; même la légende de la déesse au fuseau a pour théâtre la Lydie[3] et l'Ionie. On sait que Pallas-Athéné avait enseigné aux humains l'art de filer; une jeune Lydienne, Arachné, fille d'un artisan de Colophon, prétendit la surpasser par son habileté; elle fut victorieuse dans cette lutte, mais Athéné furieuse la frappa à plusieurs reprises de son fuseau, et l'infortunée, s'étant pendue de désespoir, fut changée en araignée[4].

Que par la suite Athéné Ilias, à cause de son casque à plumet et de sa quenouille, se soit confondue avec Isis, coiffée de la fleur de lotus et tenant le sistre[5], cela est possible, mais n'empêche pas la similitude des représentations plastiques de notre déesse à Lebedus et à Ptolémaïs, à l'époque hellénistique, d'entraîner comme conséquence le rapprochement et, dans l'espèce, l'identification des deux villes.

On a voulu tirer argument de la divinité assise du troisième groupe de monnaies pour les placer dans le voisinage de la Phénicie ou de la Cilicie à tout le moins, c'est-à-dire en Pamphylie. On a dit qu'elles représentaient Zeus tenant des épis[6], c'est-à-dire une sorte de Baaltars analogue à celui qui se voit sur les monnaies de Tarse. Mais Baaltars a toujours une grappe en main, et Zeus *Arotrios* qui en dérive et ne tient que des épis, est représenté seu-

1. **Planche** IV, 25.
2. Brit. Mus., Cat. Pamphylia. Introd. p. LXXX.
3. On voit Athéné avec sa quenouille sur une monnaie d'alliance de Thyatira et de Smyrne. Brit. Mus., Cat. Lydia, pl. XLI, fig. 3.
4. Ovide, Metam., l. VI, vs. 1 et suiv.
5. Imhoof-Blumer, Kleinasiat. M., I, p. 74. Sabine, n° 15.
6. Duchalais, article cité dans notre Description.

lement sur une améthyste du Cabinet des Médailles[1] et sur des impériales grecques de la Crète[2].

Puis, je ne crois pas que cette divinité assise soit un Zeus; la figure est imberbe et trop jeune pour pouvoir être confondue avec ce dieu. Je propose d'y reconnaître Triptolème, dont la présence est justifiée par l'effigie du droit, une reine plus ou moins assimilée à Déméter. On sait d'ailleurs la grande extension que le culte des divinités éleusiniennes avait prise en Asie-mineure et particulièrement en Ionie. M. O. Kern, dans la nouvelle édition de la *Realencyclopedie* de Pauly-Wissowa au mot *Demeter*, consacre à ce sujet un long paragraphe. Il signale à Milet, à Mycale, à Erythrées, à Priène, des inscriptions et des vestiges de sanctuaires parfaitement significatifs; à Ephèse, la famille des Codrides, à laquelle appartint le philosophe Héraclite, avait le privilège de la célébration des mystères. Triptolème était associé à Déméter et à Koré; d'ordinaire, il ne tient pas le sceptre que nous lui voyons sur la présente monnaie, mais on connaît tout de même des exemples de ce héros représenté avec le sceptre[3].

Ainsi l'argumentation en faveur de Ptolémaïs Lebedus, tirée des noms de magistrats et du type d'Athéné, reste entière, et serait plutôt confirmée, s'il en était besoin, par la présence de Triptolème.

III

L'examen des effigies royales qui figurent sur nos monnaies fournira des indices pour l'époque de leur émission.

La tête de roi, au droit de la Pallas, est facile à étudier,

1. E. Babelon, Le Cabinet des antiques, p. 166.
2. Svoronos, Num. de la Crète (monnaies de Cydonia, autrefois classées à Thalassa).
3. Voy. Journal intern. d'arch. numism., vol. IV, pl. IE'.

grâce à un exemplaire[1] remarquablement conservé que M. Dressel, le savant conservateur du Cabinet de Berlin, vient d'acquérir et nous a fait connaître avec une obligeance parfaite[2]. Le nom de ΠΤΟ(λεμαΐς) évoque l'idée d'un Ptolémée, et de quel prince s'agirait-il, sinon de Ptolémée III Evergète, qui reconquit toute la côte d'Asie-mineure, ou de Ptolémée IV qui hérita à son avènement de cet empire considérablement accru ?

Eh bien, nous sommes frappé de la ressemblance du portrait avec certaines effigies du catalogue de M. R. Stuart Poole, que cet auteur attribue à Ptolémée Evergète[3]. Certes, il ne s'agit pas des figures bouffies du même souverain qui se voient sur les monnaies d'or de l'époque postérieure ; mais, si M. Poole ne s'est pas trompé dans sa conjecture, nous nous reportons aux premiers temps du règne, quand Ptolémée Evergète était encore jeune et que le graveur rapprochait volontairement ses traits de ceux de Ptolémée Ier Soter. Le portrait du Cabinet de Berlin sur la pièce de Ptolémaïs ressemble manifestement à cette image première de Ptolémée Evergète, en s'éloignant au surplus de toute convention, comme si l'artiste avait vu le monarque lui-même à son passage à Lebedus et travaillé d'après nature ; l'œuvre exécutée pour le bronze destiné à une circulation toute locale, ne le cède en rien, dans ses dimensions restreintes, au magnifique tétradrachme.

Quant à la tête de reine diadémée et voilée, probable-

1. Planche IV, 5.

2. Avant même de l'avoir publiée, comme il se le propose. Nous remercions vivement M. Dressel de cet acte de courtoisie ainsi que des moulages qu'il nous a adressés de toutes les monnaies de Ptolémaïs présentes dans son Musée.

3. La fig. 6 de la pl. IX est ici représentée sur notre planche IV, 1. — [Les figures 4, 5 et 6 du British Museum correspondent au n° 19, pl. XXVI et n° 3 et 6, pl. XXVII du Corpus des monnaies ptolémaïques que va publier M. Svoronos. Quant aux trois autres tétradrachmes figurés ici sur la planche IV, leur présence est expliquée dans la lettre qui fait suite à ce mémoire. (Note de la Rédaction.)]

ment inspirée par les monnaies d'Arsinoé à Ephèse, c'est évidemment celle de Bérénice II, la femme de Ptolémée Evergète; l'accord est manifeste avec les effigies de cette princesse données par le Catalogue du British Museum [1].

Tous ces indices placent les monnaies de Ptolémaïs-Lebedus aux environs de l'an 240 av. J. C., à l'époque où Ptolémée Evergète enleva la plus grande partie de l'Asie-mineure à Séleucus II.

Lebedus, après avoir été longtemps florissante par le commerce, fut ruinée par Lysimaque, qui transporta la plus grande partie de ses habitants à Ephèse [2]. Comme cette dernière ville avait été ensuite le ferme soutien d'Antiochus II, et comme elle resta fidèle aux Séleucides en la personne d'Antiochus Hiérax [3], — que les Egyptiens à la vérité soutenaient contre le roi de Syrie son frère Séleucus II, — Ptolémée voulut contenir Ephèse dont il n'était qu'à demi maître, en reconstruisant Lebedus, sa rivale, à qui il donna avec le nom de Ptolémaïs des privilèges capables de la relever pour quelques années. La numismatique a conservé le souvenir de cette renaissance éphémère. Les dernières pièces frappées avec le nom de Ptolémaïs seraient celles au type de l'amphore; elles se rapporteraient à l'an 24 de l'ère de la ville reconstruite et aux années voisines, sous Ptolémée IV, si nous en croyons la monnaie du Musée Hedervar, citée par Sestini.

Au retour des Séleucides, le monnayage de Lebedus sous son antique nom, a dû suivre celui de Ptolémaïs, mais de peu d'années, car les mêmes noms de magistrats s'y re-

1. Voy. en particulier le n° 10 de la planche XIII, et comparez à nos petits bronzes.

2. Pausanias, I, 9, 8.

3. Jusque vers 235. Les péripéties de la lutte entre Ptolémée et Antiochus d'une part, Séleucus et Attale de l'autre, sont fort embrouillées. Voy. le résumé de ces guerres et l'indication des sources dans E. Babelon, Cat. des monnaies des rois de Syrie. Introd. p. LXVIII et suiv.

trouvent, et il devient nécessaire de le faire remonter à une époque plus ancienne que celle indiquée par M. B. Head, c'est-à-dire antérieurement à la bataille de Magnésie (en 190)[1].

La ville commençait de nouveau à entrer en décadence, et la pénurie d'habitants s'y faisait déjà sentir, dès les premiers temps de la domination romaine, quand elle fut choisie par la corporation des comédiens de l'Ionie et des côtes d'Asie-mineure pour lieu de leurs réunions et de leurs fêtes annuelles en l'honneur de Dionysos[2]. Au temps d'Horace, Lebedus était bien déchue, et le poète la compare aux bourgs désertés du Latium, Gabies et Fidène[3]. Elle eut pourtant une suite de monnaies impériales, et elle existait encore au VIIe siècle, d'après Hiéroclès[4].

A. DIEUDONNÉ.

1. Comme nouveau lien entre le monnayage de Ptolémaïs et celui de la même ville sous le nom de Lebedus, je dirai que je suis d'avis de reconnaître l'aigle ptolémaïque en contremarque sur une monnaie de Lebedus au Cab. de France (Planche IV, 23). Cette contremarque était sans doute destinée à donner du crédit à la pièce dans les États de la domination des Ptolémées avec qui la ville avait conservé des rapports.

2. Strabon, Geogr., même éd., 549, 35.

3. Horace, Ep. I, 11, 7.

4. Hiéroclès, 660.

PTOLÉMAÏS-LEBEDOS, ÉPHÈSE, ÆNOS ET ABDÈRE SOUS LES PTOLÉMÉES

Lettre à Monsieur A. Dieudonné.

Mon cher confrère,

Permettez-moi de vous soumettre, à propos de votre article sur Ptolémaïs-Lebedos, quelques remarques qui me semblent de nature à vous intéresser; car elles donnent, je crois, un grand appui à l'opinion de Waddington, que vous avez fondée et soutenue d'une manière si juste, qu'on ne peut vraiment que vous en féliciter bien sincèrement.

Le tétradrachme ptolémaïque du British Museum (Cat. Ptolemies, pl. IX, 6) [1] que vous citez pour l'identification du portrait royal des bronzes de Ptolémaïs et dont vous m'avez envoyé une empreinte pour la placer sur votre planche (IV, n° 1), est, en vérité, fort bien choisi par vous; seulement, il existe encore quatre autres tétradrachmes de la même catégorie, que vons ne pouvez pas connaître car ils sont inédits,

1. Ce tétradrachme existe en trois exemplaires a) au British Museum, b) dans la collection Dattari au Caire, et c) dans les cartons de MM. Rollin et Feuardent. On trouve aussi l'exemplaire du Br. Mus. représenté dans The Empire of the Ptolemies, p 376 fig., de M. Mahaffy, qui le regarde, je ne sais pourquoi, comme un portrait de Ptolémée VII Philometor, 182-146 av. J Ch.

et dont les têtes présentent une si grande et si parfaite ressemblance avec celles des bronzes de Ptolémaïs, que vous approuverez, j'en suis sûr, mon idée de mettre aussi trois d'entre eux sur votre planche (nos 2-4), à côté de celui que vous m'avez envoyé.

Comme vous en jugerez, la tête du tétradrachme que j'ai fait figurer sous le n° 4 de votre planche, est non seulement la même que la tête du bronze de Ptolémaïs n° 9, mais encore, j'en suis persuadé, *l'œuvre de la même main*! La même chose peut se dire pour les têtes du tétradrachme n° 2 et du bronze n° 5, ainsi que pour celle du tétradrachme n° 3 en comparaison avec celle du bronze n° 6. Donc sans aucun doute, je crois que les tétradrachmes en question ont été frappés dans la même ville que vos bronzes de Ptolémaïs.

Examinons à présent les revers de ces tétradrachmes, que vous trouverez tous figurés sur la planche XXVII nos 7-10 des mes *Ptolémées*[1], dont j'espère terminer l'impression avant la fin de 1902.

Comme vous voyez, je les ai, déjà depuis une année, placés précisément à côté du tétradrachme du British Museum que vous avez si justement invoqué à l'appui de votre opinion, car je le croyais et le crois frappé dans la même ville que les quatre tétradrachmes en question, qui, tous, portent la même inscription ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, le même type de l'aigle ptolémaïque, et surtout *le même symbole de ville, c'est-à-dire une grappe de raisin*.

Avant de parler de la fabrique de ces pièces qui convient, comme nous verrons, à merveille à Lebedos, disons que le symbole du raisin désigne fort bien Lebedos, dont (?) déjà la monnaie 1^{5} de votre catalogue présente le raisin

1. L'un (pl. XXVII, 10 = votre planche IV, n° 1) est de la collection Dattari; les trois autres, provenant de la collection J. Démétrios, appartiennent à notre Musée.

comme type du revers, tandis que les monnaies postérieures ont des types dionysiaques, et que certainement Lebedos n'eût pas été choisie plus tard pour le « *συνέδριον τῶν περὶ τὸν Διόνυσον τεχνιτῶν καὶ κατοικία* μέχρι Ἑλλησπόντου, ἐν ᾗ πανήγυρίς τε καὶ ἀγῶνες κατ' ἔτος συντελοῦνται τῷ Διονύσῳ[1] », si le culte de Dionysos n'avait été très-ancien et très-important dans cette ville.

De plus, ces quatre tétradrachmes portent, comme vos bronzes de Ptolémaïs, des noms de magistrats monétaires, exprimés en monogrammes, conformément à la règle sans exception des monnaies royales ptolémaïques, qui ne portent jamais les noms des magistrats autrement qu'en monogrammes.

Sur le tétradrachme n° 7 de ma planche (c'est-à-dire au revers du n° 3 de votre planche), on voit à côté de la grappe de raisin *une corne d'abondance*, et la réunion de ces deux symboles, raisin et corne, semble représenter la même idée religieuse et politique que la grappe de raisin du n° 1 de votre catalogue, et l'amphore dionysiaque placée sur vos bronzes de Ptolémaïs[2] à côté du δίκερας, symbole spécial d'Arsinoé II[3].

Enfin, ce tétradrachme porte le monogramme ΛΕ que certainement ni vous ni moi nous n'aurions manqué de lire ΛΕ(βεδίων), si nous n'avions pas sous les yeux les trois autres tétradrachmes dont les revers semblent indiquer qu'il s'agit d'un nom de magistrat. Seulement, comme ce tétradrachme est de fabrique un peu postérieure à celle des trois autres, il se peut que, comme à Ephèse[4], on ait placé sur les tétradrachmes ptolémaïques, non seulement des noms de magistrats, mais aussi les initiales du nom de la ville, il se

1. Strabon, p. 643.
2. Cf. nos 18-21 de votre planche.
3. Athénée, XI, 497 b. c.
4. Voyez ma planche XXVI, 11-26, surtout n° 25.

peut, dis-je, que ΛΕ soit le nom de Lebedos plutôt qu'un nom de magistrat, comme sur les trois autres tétradrachmes frappés auparavant.

Voyons à présent la fabrique de ces tétradrachmes.

L'étude de l'ensemble de la numismatique des Lagides, que je viens de terminer, m'a prouvé que ces quatre tétradrachmes appartiennent à un groupe de monnaies dont la fabrique n'a rien de commun avec les pièces usuelles des Ptolémées frappées en Egypte, en Phénicie et à Chypre. Les monnaies de ce groupe sont fort rares et présentent au lieu de la tête stéréotypée de Soter, *la tête du roi régnant* et une fois seulement un admirable et fort « realistic » portrait de Ptolémée I Soter (Planche XXVII, 2).

Je les ai donc toutes réunies sur mes planches XXVI, 18-26 et XXVII, 1-17. La plus grande partie d'entre elles est frappée à Éphèse, la voisine de Lebedos; le symbole de l'abeille, quelquefois même accompagné des initiales Ε — Φ, ne laisse aucun doute sur cette attribution.

D'autres, que j'ai placées à la fin (Planche XXVII, 11-15) ont été certainement frappées en Thrace, notamment à Aenos et Abdère, comme le prouvent les symboles du champ, l'*idole de Hermès* placé sur un trône[1], (type qui ne paraît, comme vous savez, que sur les monnaies d'Aenos), et *la tête du griffon*, symbole bien connu d'Abdère[2].

Que la Thrace, et notamment les villes d'Aenos et de Maronée aient été sous la domination des premiers Lagides, nous l'apprenons par Polybe (V, 34, 8), qui, en parlant de la grande extension du pouvoir des Lagides, dit: ἐφήδρευον δὲ τοῖς ἐν τῇ Θρᾴκῃ καὶ τοῖς ἐν Μακεδονίᾳ πράγμασι, τῶν κατ' Αἶνον καὶ Μαρώνειαν καὶ πορρώτερον ἔτι πόλεων κυριεύοντες. Abdère est justement une ville *κατ'* Αἶνον καὶ Μαρώνειαν et πορρώτερον, c'est-à-dire située immédiatement après Aenos

1. N° 11, tetradrachme unique du Musée de Modène.
2. N° 15, tétradrachme unique de la collection Dattari.

et Maronée. Or Abdère appartenait aux Lagides, et cela est indiqué non seulement par le tétradrachme que je vous ai déjà cité, mais aussi par un autre fait numismatique important, qu'on n'a pas relevé encore et qui est le suivant.

Il existe plusieurs pièces de bronze de cette ville portant le revers usuel, le griffon accompagné de la légende ΑΒΔΗΡΙΤΕΩΝ; sur le droit, ces pièces présentent une tête masculine que M. Imhoof-Blumer[1] avec sa clairvoyance ordinaire, a déjà reconnue comme «*le portrait* de quelque

Fig. 7. Fig. 8.

roi indigène ou étranger qui s'était assujetti la Thrace ou une partie de ce pays». Les belles empreintes et les originaux de ces pièces que j'ai entre les mains, (deux sont figurées ici) ne me laissent pas douter qu'il ne s'agisse du portrait d'un, ou même de deux des premiers Lagides. L'aile qui orne le diadème de cette tête, en lui donnant l'air d'un Hermès, n'a rien qui puisse nous étonner, si nous pensons par exemple aux bronzes ptolémaïques de Marathos, où l'on voit (en 222-221 av. J. C.) Ptolémée III Evergète en Hermès, c'est à dire portant le caducée sur le dos[2]. Du reste le Ptolémée maître d'Aenos, où Hermès était en telle vénération, pouvait être assimilé par la flatterie des habitants de cette ville et de ceux de la ville voisine d'Abdère, à Hermès, c'est à dire à un dieu portant des ailes sur les tempes.

1. Monnaies Grecques p. 40, nº 11-12. — Voyez aussi von Sallet, Beschreibung der ant. Münzen Bd. I p. 116, nº 181-135. — B. M. C. Thrace p. 75, nº 91 etc. etc.

2. Voyez E. Babelon Marathos: Rev. Num. 1888 — Melanges tom. I, p. 97, 9 pl. V, 7.

Revenons à nos tétradrachmes.

Entre les tétradrachmes ptolémaïques frappés à Ephèse et ceux frappés en Thrace, j'ai placé, comme nous voyez sur ma planche XXVII, 1-10: 1° cinq tétradrachmes d'une fabrique identique à celle des pièces d'Éphèse et cependant difficiles à classer à une ville déterminée, et 2° les tétradrachmes au symbole de la grappe de raisin.

Pour cette dernière série, j'étais, avant de lire votre étude, incertain s'il fallait la classer en Ionie ou en Thrace[1], car la fabrique négligée convient également aux deux pays. Le monogramme de la pièce n° 3 m'a fait penser un moment à *Lebedos*; mais la grappe de raisin désignait plutôt *Maronée* de Thrace, une des villes citées formellement comme appartenant aux Ptolémées. A présent, grâce à votre étude, je ne doute plus qu'il ne faille classer cette série à Ptolémaïs-Lebedos, dont les bronzes sont exécutés à ne pas s'y tromper par la même main, et dont un bronze au moins présente pour type la grappe de raisin... à moins qu'on ne nous prouve que Maronée porta aussi le nom de Ptolémaïs, ou qu'il existe pour Maronée autant de sérieux et clairs indices que ceux que vous avez présentés pour Lebedos.

Enfin la *provenance* que j'ai pu constater pour deux bronzes de Ptolémaïs-Lebedos (je me suis permis de les ajouter à votre article), celui avec ΕΚΑΤΩΝΥΜ, *trouvé à Amorgos*, île séparée de Lebedos seulement par la mer des Sporades, et l'autre avec ΠΥΘΕΟΣ, trouvé à Smyrne, la voisine de Lebedos, ces provenances confirment votre attribution, en excluant la Thrace.

A présent, il sera peut-être intéressant pour vous d'apprendre mon opinion sur la date des pièces en question et

1. Voyez ce que je dis dans mon étude « Les monnaies de Ptolémée II » dans la Revue belge de Num. 1901, p. 406.

par conséquent sur les rois qu'elles représentent. Sur ce point, mes conclusions diffèrent un peu des vôtres.

Je crois que les plus anciennes de ces pièces appartiennent à l'époque de Ptolémée II et de sa femme Arsinoé II. Pour le portrait de cette dernière, vous n'avez qu'à comparer les têtes de vos bronzes (Pl. IV, 10-13) à la tête *identique* d'Arsinoé II qu'on voit sur une pièce d'argent frappée à Marathos[1] en l'an 34 de *l'ère des Lagides*[2], c'est à dire en 279/278 quand Arsinoé était sur le trône de l'Égypte. Notez d'ailleurs que la pièce n° 10 de la planche XIII du *British Mus. Cat. Ptolemies*, sur laquelle vous voyez, avec l'auteur de ce catalogue, Bérénice, en l'appelant à l'appui de votre opinion, est bien d'Arsinoé II. Vous trouverez cette pièce, avec beaucoup d'autres pareilles, classées sous le nom d'Arsinoé II dans la planche XI n° 22-34 de mes Ptolémées.

Quant à la tête de roi sur vos bronzes je vous ferai remarquer que trois des tétradrachmes du groupe dans lequel rentre l'atelier de Lebedos, et qui sont d'Ephèse (Planche XXVI, 18-20) portent les dates K, KA et KB (20-22) que j'ai déjà expliquées autre part[3] comme les années de Ptolémée II, c'est à dire 266-264 av. J. Chr. —

Enfin voici comment je m'imagine l'histoire de vos bronzes de Ptolémaïs-Lebedos, avec celle des tétradrachmes ptolémaïques que j'y ai ajoutés:

1. B.M.C. Ptolemies pl. XXXI, 2. — Babelon. Rev. Num. VI, 1888 p 507, 5, pl. XXIII. = Melanges I p. 93. M. Babelon la reconnait bien comme étant Arsinoé II, quoiqu'il ait pris l'ère pour celle bes Séleucides M. Rouvier (Journal Intern. IV, p 334) y voit une autre ere; mais je crois qu il se trompe, comme je le montrerai dans mes Ptolemées : il est très naturel que des pièces frappees par Marathos en l'honneur et sous la suprematie des Lagides, portent des dates fixées d'après l'ère de Lagides mêmes.

2. Voyez mon étude sur «Les monnaies de Ptolemée II qui portent dates» dans la Revue belge numismat de 1901 p 405.

3. Rev. belge Num. l. c.

Le roi Lysimaque, en même temps qu'il rebâtissait près de la mer la ville d'Ephèse (Strabon, p. 640), détruisit celle de Lebedos, dont il transporta les habitants dans la ville neuve (Pausan. I, 9, 8); il donna alors à la nouvelle Ephèse le nom d'Arsinoé, selon les uns[1] d'après le nom de sa fille Arsinoé I, première épouse de Ptolémée II, selon les autres[2] à cause de sa femme la fameuse Arsinoé II, sœur et seconde épouse de ce même Ptolémée II[3].

Un peu plus tard, Ephèse passa, comme on sait, au pouvoir de Ptolémée II, et ce roi a dû rapatrier les victimes de Lysimaque, les Lébédiens, en reconstruisant leur ville qu'il nomma, selon l'usage de l'époque, Ptolémaïs, d'après son nom même. C'est alors que Ptolémaïs-Lebedos, à l'imitation d'Ephèse, frappa des monnaies *royales* en argent, et *semi-autonomes locales* en bronze, portant, en signe de dépendance ou de dévouement, le portrait de Ptolémée II, qui était son nouvel οἰκιστής en même temps que son réel maître, et le portrait de sa femme Arsinoé II Philadelphe.

Ensuite, de même qu'Ephèse-Arsinoé continue à frapper des pièces pareilles aux précédentes, mais avec l'ancien nom Ε Φ[εσίων], (dont Strabo dit ἐπεκράτησεν μέντοι), Lebedos-Ptolémaïs peut avoir obtenu momentanément un privilège semblable; ainsi s'expliquera le monogramme [monogramme] du tétradrachme n° 3 dont du reste la tête est très-différente de celle qu'on voit sur les trois autres tétradrachmes, non seulement par les traits de la figure, mais aussi par la peau de lion que porte le roi autour du cou au lieu de l'égide.

Pour toutes ces raisons réunies: date présumée plus

1. Eustath et Dionys. Perieg. 423.
2. Etienne de Byz. s. v. Ἔφεσος. — Strabon, 640.
3. Le portrait des premiers monnaies d'Ephèse, à la legende ΑΡΣΙ, qui sont du temps de Lysimaque, et qui ne présentent selon moi aucune ressemblance avec Arsinoé II, me font croire qne la première opinion est la bonne

récente, différence des traits de la physionomie et de l'attribut, je croirais volontiers que ce tétradrachme représente Ptolémée III Evergète, un peu idéalisé, et, comme vous avez parmi vos bronzes un portrait qui y correspond (le n° 5 de la planche, en rapport avec le n° 2), il s'ensuit que peut-être l'une de vos pièces au moins serait de ce Ptolémée Evergète à qui vous voulez les attribuer toutes.

Sous Ptolémée IV (222-203 a. J. C.), qui a rompu, comme on sait, avec les grandes traditions des trois premiers Ptolémées, les Lébédiens de Ptolémaïs ne mettent plus sur l'avers de leurs bronzes les portraits du roi d'Égypte, mais ils le remplacent par la tête d'Apollon. Leur dépendance à l'égard de l'Égypte est suffisamment indiquée par les symboles de l'aigle ptolémaïque et de la double corne d'abondance, qu'ils placent au revers à côté de l'amphore; d'ailleurs ce dernier type se rapporte au culte de Dionysos, le patron particulier de Ptolémée IV, surnommé aussi Διόνυσος[1], dont on connaît la grande adoration pour ce dieu et les attachements avec les τεχνῖται περὶ τὸν Διόνυσον[2] qui devaient prendre justement un peu plus tard Lebedos même pour centre et refuge de leur συνέδριον. (Voyez plus haut.)

Ces bronzes (nos 16-22 de votre planche) sont bien de l'époque de Ptolémée IV; on peut en juger par leur style, et par je ne sais quelle vague ressemblance de la tête d'Apollon avec celle de ce roi (comparez pl. XV, 1-2 du B. M.), ressemblance qui pendant un moment m'a fait penser à une flatterie des habitants qui serait assez dans l'esprit de cette époque.

1. Clemens, Protrept. IV, 54, 47: Πτολεμαῖος δ' ὁ τέταρτος Διόνυσος ἐκαλεῖτο. — Comparez et les bronzes du roi de Syrie Antiochus VI, surnommé aussi Διόνυσος, qui portent le type du même vase; Duane, Coins of the Seleucidae, pl. XIII, 9-11. — Babelon, Les rois de Syrie, pl. XX, 13.

2. Voyez entre autres Poole, B.M.C. Ptolemies, Introd. p. L.

Quant au type du revers des bronzes plus anciens (portant au droit la tête d'Arsinoé II), dans lequel vous reconnaissez, avec raison je crois, Triptolème, il s'explique non seulement par la grande vogue du culte des dieux d'Eleusis à Éphèse et dans les autres villes d'Ionie, mais peut-être aussi par l'attachement connu d'Arsinoé II aux mystères.

Votre bien cordialement dévoué,

J. N. Svoronos

DELL'AFFINITÀ DELLE MONETE DI RESTITUZIONE E LE MONETE DEI NOMI D'EGITTO

Per giungere a dimostrare le affinità esistenti tra queste due serie fà duopo che avventuri di mettere in chiaro il significato che io attribuisco alla parola REST oppure RESTITUIT che caratterizza le monete di restituzione. Ciò facendo, premetto che non è mia intenzione di criticare nè discutere le differenti interpretazioni già date su questo soggetto da valenti numismatici e nummografi, ma semplicemente intendo di far conoscere l' interpretazione che io gli darei, stante il resultato che ottengo dalle affinità delle due serie che a me sembra intravedervi.

*
* *

Prima d'ogni altra cosa è necessario di stabilire un punto essenzialmente importante; cioè, da chi furono emesse le prime monete di restituzione, dal senato oppure dall' imperatore? Le lettere S. C. che si trovano nel campo di quelle monete suggerirebbero che l'emissione venne fatta dal senato, mentre che la parola RESTITUIT infine della leggenda farebbe supporre che furono emesse dall' imperatore. Vi sono però due di quelle monete, in cui la parola REST è nel campo, ed accompagna le parole S. C., per cui per la stessa ragione che REST in fine della leggenda può essere preso

nel senso che fù l'imperatore che fece l'emissione, nell'altro caso significherebbe che la restituzione venne fatta dal senato.

Benché forse ai tempi che ora ci occupano, la monetazione di bronzo forse sorvegliata dall' Imperatore, non è men vero che era sotto il controllo assoluto del senato; se la parola REST fù messa in fine della leggenda, io credo che fù causa la mancanza di spazio poiché la maggiorità di quelle monete hanno il campo totalmente coperto dal tipo per cui a me sembra che sia più verosimile che la loro emissione sia dovuta al senato anzichè all' imperatore.

Il nodo gordiano delle monete di restituzione consiste nel sapere, cosa fù restituito? la moneta, ossia la forma? la loro divisione monetaria, *sestertio*, *dupondio*, *asse* ecc.? oppure i conii simili a quelli che servirono a battere delle simili monete? Io dico che niente di tutto ciò venne restituito nel vero senso della parola.

In generale, i tipi dei rovesci essendo l'illustrazione della storia, dell' arte e della mitologia, è a loro che noi dobbiamo la soluzione di molti problemi; nel caso presente quei tipi non suggeriscono, cosa alcuna che possa venirci in aiuto, però le monete in questione hanno la particolarità di riprodurre i tipi originali di certe monete emesse per quelli stessi principi in tempi posteriori alla loro morte; e raramente quei tipi sono la riproduzione di monete battute per quelli stessi principi allorchè vivevano.

Di tutti i principi restituiti, non vi è dubbio che il più prominente è Augusto, la cui restituzione non venne trascurata in nessuna epoca, in cui le restituzioni ebbero luogo, se si eccettua ai tempi di Marco Aurelio e di Lucio Vero. Or bene, le prime monete restituite per Augusto sono l'iden-

tica riproduzione delle di lui monete *postume*, che ai tempi di Tiberio furono emesse dal senato. A quale scopo il senato avrebbe fatto battere delle monete rivocanti la memoria del Divino Augusto facendo riprodurre le stesse monete che circa 70 anni prima quella stessa assemblea ne aveva fatta l' emissione originale?

Volendo il senato restituire alla memoria un fatto o un avvenimento, come meglio poteva fare, se non che riproducendo quelle stesse monete, che quel fatto o quell' avvenimento determinò la loro primitiva emissione? A me sembra palpante e fuori di dubbio, che le due emissioni (*postume e di restituzione* di Augusto) suggeriscono che la loro origine è dovuta ad una causa comune.

È dunque necessarío indagare la causa e l'epoca in cui ai tempi di Tiberio furono emesse le monete *postume* di Augusto.

Tutti sanno quanto nei primi tempi dell' Impero il senato riservava a sè l'assoluto diritto di decretare gli onori divini ai principi defunti, ed è pure risaputo che tali onori furono rifiutati a Tiberio, a Caligola ed a Nerone; ciò dunque porta a supporre che dopo la morte d' un imperatore, imperatrice o principe che fosse, radunatosi il senato decideva sui meriti o demeriti del defunto e gli negava oppure gli accordava gli onori della consacrazione o commemorazione, secondo il caso. L' epoca in cui avvenne quella prima riunione è difficile a rintracciarla, ma per quanto si può arguire, tutto porta a credere che ciò avvenisse d po la morte di Augusto, allorchè il senato gli decretò la consacrazione e senza dubbio in quella prima occasione avranno pure stabilito la forma di quelle onoranze, l'epoca che quelle celebrazioni dovevano aver luogo e tante altre cose che comportavano quelle nuove cerimonie; tra le tante regole, molto probabilmente venne pure stabilito che simili onoranze sarebbero state osservate anche per i suc-

cessori di Augusto come pure è possibile che venisse anche stabilito che certe commemorazioni dovessero essere ripetute o meglio ancora rinnovate allorchè era passato un certo periodo di anni dalla prima commemorazione.

Se le regole stabilite e decretate non furono tutte nè in parte osservate sotto i regni di Claudio e di Nerone, non dobbiamo stupircene, giacchè è a tutti noto, quanto sotto quei regni tirannici, il senato andò mano mano spogliato della sua autorità, e che solo riacquistò sotto i saggi regni dei Flavii.

È giusto sotto il buon Tito che appariscano per la prima volta le monete di *restituzione*; dunque, allorché il senato riacquistò i perduti poteri, potette ritornare alle antiche tradizioni ed istituzioni e così liberamente *ristabilire* ciò che in altri tempi quella stessa assemblea aveva iniziato.

Io credo che nell'80 d. C. allorchè Roma festeggiava l'inaugurazione del Colosseo fatta da Tito, possibilmente a quelle feste che durarono cento giorni, vollero associarvi le feste delle commemorazioni, le quali non erano state osservate da dopo la loro istituzione.

In vista di quel *debito* festivo, unitamente al *ristabilimento* di quelle feste, volendo come di abitudine ricordare un tale avvenimento, fecero emettere quelle monete con la parola RESTITUIT, la quale verrebbe ad esprimere l'avvenuto rinnovamento delle feste decretate 68 anni avanti; ma siccome nell'80 non era la vera epoca in cui quelle feste avrebbero dovuto aver luogo (ciò lo vedremo in seguito) furono semplicemente celebrate a titolo di *restituzione* di ciò che non era stato fatto a tempo debito, perciò quelle feste erano *dovute* e per cui *restituite*. Al contrario ai tempi di Domiziano, Traiano e Adriano scadevano l'epoche, in cui le dette feste dovevano essere celebrate, ed a vero dire, allora venivano *rinnovate*; ma stante che la voce *restituire* può benissimo rimpiazzare quella di *rinnovare*, forse per non

togliere a quelle monete le caratteristiche della loro origine, avranno mantenuto la parola RESTITUIT la quale a mio modo di vedere deve riferirsi alla restituzione e rinnovazione delle feste commemorative.

*
* *

Le monete di restituzione dei tempi di Tito, come si è detto, sono senatorie e per la stessa ragione lo sono pure quelle dei tempi di Domiziano; mentre sotto di Nerva, per la prima volta si vede che l' imperatore unitamente al senato fece delle restituzioni; mentre che sotto di Traiano e Adriano il senato non prese più parte a quelle emissioni, le quali divennero unicamente imperatorie.

Perchè quel cambiamento? Quale fù la causa che il giusto Traiano tolse al senato la prerogativa di battere di quelle monete? Non nego che tale cambiamento sarebbe in favore alla teoria, cioè, che le monete di restituzione benchè portanti le lettere S. C. furono sempre emesse dall' imperatore, e che Traiano troppo rispettoso dell' autorità del senato, piuttosto che arrogarsi il diritto di battere monete in bronzo, emise le monete di restituzione in quei metalli dei quali esso solo aveva il controllo. Ritengo che ciò non sia il caso, difatti un accurato esame sull' andamento delle emissioni senatorie delle monete *postume, commemorative* o di *consacrazione*, fin dalla loro origine, noi troviamo che a partire da Nerone fino ai tempi di Tito, il senato non fece alcuna emissione di tal genere, allorchè sotto di Tito e quindi sotto di Domiziano si vede un risveglio alle antiche usanze, quindi ricessano sotto Traiano e Adriano, per poi riprendere con Antonino Pio: è dunque abbastanza chiaro che sotto Traiano e quindi Adriano, l' imperatore riprese a sè l' esclusivo diritto di battere monete commemorative ai principi defunti ed egli forse ne dichiarava la consacrazione e le feste

che comportava seco, cosicchè anche le monete di restituzione da senatorie passarono ad essere imperatorie.

*
* *

Senza dubbio la scelta dei principi per i quali furono battute le monete di restituzione era soggetta ad una regola; ma quale questa fosse è difficile a dirsi, però è bene notare che furono fatte restituzioni per solo quei principi, per i quali anteriormente a quella data erano state emesse delle monete di aspetto commemorativo, difatti i soli Augusti assenti alle restituzioni sono Caligola e Nerone, per i quali non si trovano monete commemorative di sorta. Che la scelta fù soggetta ad una regola ci viene provato dalla mancanza di monete di restituzione per Vespasiano, ed è inammissibile che il senato sia stato tanto irreverente verso il principe che gli aveva in grande parte restituito il potere e così irreverente verso il padre dell' imperatore allora regnante, come pure inammissibile che il buon Tito non siasi curato di fare onorare la memoria del padre in preferenza di quella, se non altro di Tiberio e di Claudio; dunque bisogna convenire che Vespasiano secondo le regole non era eleggibile per le restituzioni ed il senato dovette contentarsi di battergli delle monete semplicemente commemorative. E innegabile che quantunque logicamente una regola esistesse, quella non fu letteralmente seguita a nessuna epoca, giacchè ogni emissione ha per così dire una mira differente.

Sotto di Tito furono restituite monete per imperatori, imperatrici e cesari, sotto di Domiziano, imperatori e solo due cesari; sotto di Nerva, un imperatore, ed un' imperatrice, sotto di Traiano, imperatori, famiglie nobili e plebee, sotto di Adriano, due soli imperatori e finalmente sotto Marco Aurelio e Lucio Vero, il triumviro Marco Antonio

È chiaro che quantunque sotto di Tito furono restituite le feste commemorative, la loro restituzione essendo avvenuta in un momento eccezionale (nell' occasione dell' inaugurazione del Colosseo), quelle feste vennero forse restituite temporalmente e senza promulgare una legge, a che esse dovessero aver luogo nell' avvenire; talchè nei successivi regni, si celebrarono quelle feste senza totalmente tener conto di ciò che aveva fatto il regno antecedente: per cui non bisogna aspettarci di dare a questo problema una soluzione, la quale più o meno non venga intralciata da qualche impedimento cagionato da cambiamenti incontrollabili; di più, come tutte le istituzioni coll' andar del tempo sono soggette ad imbastardire, talchè sovente finiscono di non conservare la benchè minima forma, che loro fu data all' epoca della loro origine, così da questa legge, che chiamerei naturale, non andarono escluse le monete *postume* e di *restituzione*.

*
* *

Passiamo ora alle affinità delle due serie.

I primi gran tratti delle loro affinità si possono riassumere come segue. Le restituzioni ebbero origine ai tempi di Tito: le monete dei nomi l' ebbero ai tempi del di lui fratello Domiziano. Ambedue le serie furono battute da un numero limitato d' imperatori e le loro emissioni furono quasi contemporanee.

Ai tempi di Tiberio furono battute per Augusto, certe speciali monete senatorie, le quali, benchè nel loro insieme sieno tutte commemorative, possono essere divise in tre gruppi distinti. *Commemorative, (postume)* Cohen n° 87, 93, 228, 242, 244, 247, 249 al 252, di *consacrazione*, Cohen, 305 al 308; di *semplice memoria*, Cohen, 302 al 304, 309 al 310. Le monete di consacrazione e quelle di semplice memoria portano delle date (22, 23, 35, 36 d. C.) e portano pure il nome di

Tiberio ed i propri titoli. Le monete commemorative (*postume*), non portano alcuna data e nemmeno il nome di Tiberio. I loro rovesci mancanti di quei tipi che distinguono le monete di consacrazione e commemorative dalle altre, l' omissione in loro delle date e del nome del principe, sotto il quale furono battute, tutto porta a credere che lo scopo della loro emissione era bene differente da quello delle loro contemporanee e per cui si volle che sulle due facce di quelle monete, i tipi si riferissero esclusivamente per commemorare Augusto. Tiberio dal canto suo fece pure battere degli aurei in onore di Augusto (Cohen 3 e 4, pag. 20, 22), i quali non portano nessuna data e sono gli unici di Tiberio che non la portano, per cui anche queste monete molto probabilmente furono battute nella stessa epoca, che il senato fece battere le monete *postume*, ed è forse nella stessa epoca che furono pure battute delle simili monete in Ispagna, in diverse città della Grecia, in alcune colonie o provincie sotto il dominio di Roma, tra queste ultime, l' Egitto il quale benchè per opera di Augusto perdesse la sua potenza secolare, emise delle monete divinizzanti il proprio oppressore.

Nel mio appunto VIII [1] ho parlato di certi tetradrammi battuti in Egitto sul cui rovescio trovasi la testa di Augusto radiata e la leggenda di ΘΕΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ (*Divus Augustus*), la prima loro data è dell' anno 7 di Tiberio, emissione che fu seguita da una seconda fatta sotto lo stesso imperatore nel suo 11mo anno. In quello stesso appunto tentai di provare come la prima emissione di quei tetradrammi venne fatta per commemorare il 31 a. C., e la seconda per commemorare il 27 a. C.

Io credo di non errare dicendo che è un fatto stabilito, allorquando nelle colonie o provincie sotto il dominio di

1. Appunti di numismatica Alessandrina N° VIII, Monete dei Nomi astronomiche ed altre commemorative. Rivista Italiana di Numismatica, anno XIV, fasc. II. (**Vedi nota alla fine**).

Roma, venivano battute monete i cui tipi del rovescio non erano locali, ma che si riferivano in ispecial maniera alle gesta dell' imperatore; quei tipi e quelle monete sono l'eco delle monete battute in Roma, per cui è con molta ragione che si può ammettere che tutte le monete commemoranti Augusto, emesse fuori di Roma e portanti la testa radiata e la leggenda di *Divus Augustus*, oppure quella di ΘΕΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ, sono il reflesso delle monete *postume* battute a Roma. Le monete anzidette battute in Egitto, portano una data, dunque queste e quelle furono tutte battute contemporaneamente e la loro emissione avvenne nel 20 e 24 d. C.

Quali delle monete postume furono battute nel 20 d. C. e quali nel 24 d. C. non patrei dirlo.

Nel mio citato appunto credo di avere provato che la prima emissione delle monete dei nomi, fatta da Adriano era la conseguenza dei tetradrammi emessi da Tiberio nel 20 d. C.; come pure provai che le monete dei nomi, emesse da Domiziano, Traiano, Adriano (seconda emissione) e Antonino Pio, furono la consegnenza dei tetradrammi dello stesso imperatore, emessi nel 24 d. C. D' altra parte abbiamo veduto al principio di questa memoria come le monete di restituzione dei tempi di Tito non fossero altro che la conseguenza delle monete postume di Augusto emesse dei tempi di Tiberio; per cui le monete postume essendo concatenate con le monete di restituzione e con i tetradrammi d' Egitto, questi, dal canto loro, essendo concatenati con l' emissione delle monete dei nomi, ne viene per conseguenza che le monete di restituzione e quelle dei nomi hanno un punto di contatto e possano chiamarsi affini. Di più Antonino Pio non emise monete di restituzione mentre chè ne emise di quelle dei nomi, però si ricorderà che detta emissione fù ritardatoria di un anno, ed a suo tempo spiegai come quel ritardo ebbe luogo. Dunque, la cessazione delle monete di restituzione ed il retardo dell' emissione delle mo-

nete dei nomi, avvenute sotto di Antonino Pio proviene forse da una stessa causa e per cui anche in questo caso in qualche maniera le due serie sono affini.

*
* *

A mio parere le monete di restituzione debbono essere divise in due gruppi, cioè, *normali*, ed *anormali*. Quello che mi fa decidere per questa divisione si è che trovo in esse una particolarità la quale secondo il mio modo di vedere, ha un significato capitale; cioè, quelle emesse sotto di Domiziano, Traiano e Adriano non portano alcuna data della loro emissione, mentre chè quelle di Tito e di Nerva, benchè non tutte, portano una data; quelle che la portano credo che bastino per giustificare che le consorelle furono battute contemporaneamente.

Io credo che l' ommissione della data sulle monete del primo gruppo si debba attribuire al fatto che quelle monete dovendo essere emesse a certe epoche determinate ed in occasione di feste a date fisse, non avevano bisogno che la data vi fosse ricordata stante che quella era da tutti conosciuta, per cui questo gruppo lo chiamerei *normale*. Mentre chè l' emissioni fatte da Tito e da Nerva portanti una data verrebbero a dimostrare la loro straordinaria emissione e da non essere confuse con le emissioni a date fisse, queste, le chiamerei *anormali*. A quest' ultimo gruppo bisogna pure aggiungervi l' emissione dell' unica restituzione fatta da Marco Aurelio e Lucio Vero. (In seguito farò vedere la concatenazione di queste tre emissioni *anormali*).

*
* *

Si ricorderà come nel mio appunto (VIII) cercai di stabilire che in Egitto sotto diversi regni furono fatte delle

emissioni di monete anormali, battute ad intervalli di 17 anni un' emissione dall' altra, come pure ognuna di quelle singole emissioni, distava di tanti periodi di 17 anni dalla data che intesero commemorare: quel ciclo di 17 anni lo chiamai *il ciclo delle commemorazioni*.

Che questo ciclo abbia avuto la sua culla in Egitto non ho ancora potuto verificarlo; può darsi che non sia del tutto romano; ma, comunque siasi, ai tempi che ora ci occupano il ciclo di 17 anni sembra che fosse in uso ancora a Roma, giacchè come farò vedere le celebrazioni delle feste commemorative sí normali che anormali furono fatte ad intervalli di 17 anni una dall' altra.

Poichè fu sotto di Tito che furono inaugurate le restituzioni, sarà necessario passare in rivista l' emissioni del secondo gruppo cioè, delle *anormali*.

Come ho gia detto alcune monete restituite sotto di Tito portano una data (P. M. TR. COS VIII) la quale si adatta all' anno 80 come all' 81 d. C., scelgo la prima data giacchè fù in quell' anno che le grandi feste ebbero luogo.

Di Nerva pure una moneta porta la data dell' anno 97 (P. M. TR. P COS III P P).

Quella di Marco Aurelio e Lucio Vero non porta alcuna data, però sulle monete della serie alessandrina è giusto sotto il regno di questi due imperatori che per la prima volta si trova riprodotto il tipo simile a quello della moneta di restituzione, cioè, l' aquila legionaria tra due insegne militari, quella moneta porta la data dell' anno 6° (L ϛ)[1] che corrispondeva agli anni 165-166 d. C. Credo inutile che io mi perda a spiegare come questa moneta sia la conseguenza della sua consorella battuta in Roma, per cui è con molta

1. Colgo questa occasione per rettificare la data di una simile moneta che ho pubblicata nel mio catalogo NOMI AUCC. ALEXANDRINI, n° 3590, la quale invece di essere L Γ deve leggersi [L] ϛ.

ragione che si può asserire che questa e la moneta di restituzione furono battute contemporoneamente.

Or dunque per ciò che riguarda le emissioni anormali abbiamo

Emissione di Tito nell' 80 d. C. } 17 anni di differenza,
» » Nerva » 97 d. C.

» » M. Aurelio e L. Vero 165 d. C. { 4 periodi di 17 anni 68 anni, dopo l' emissione di Nerva

ossia 80 + 17 = 97 + 68 = 165

Incoraggiato da questa combinazione se così la si vuol chiamare e stante il punto di contatto che abbiamo constatato tra le monete di restituzione e quelle dei nomi, me ne volgo per stabilire che le monete di restituzione dei tempi di Domiziano, Traiano e Adriano furono emesse contemporaneamente a quelle dei nomi da ciascun rispettivo imperatore, cioè, Domiziano nel 92 d. C., Traiano nel 109 d. C. e Adriano nel 126 d. C.

Restituzioni di Augusto fatte da Domiziano nel 92 d. C. commemorante il 27 a. C., anno in cui Ottavio fu nominato Augusto

27 a. C. + 92 d. C. = 119 anni = a 7 periodi di 17 anni = 119 anni;

da Traiano nel 109 d. C. per commemorare la stessa data

27 a. C. + 109 d. C. = 136 anni = a 8 periodi di 17 anni = 136 anni;

da Adriano nel 126 d. C. per la stessa commemorazione

27 a. C. + 126 = 153 anni = a 9 periodi di 17 anni = 153 anni

Faccio notare che tra le monete restituite da Domiziano, Traiano, e Adriano, ve ne sono alcune le quali portano delle date che si riferiscono al principe restituito, cioè.

Una moneta per Giulio Cesare con la data dell' anno

44 a. C.; una per Agrippa del 27 a. C.; una di Claudio del 41 d. C.[1]

Tutte queste date come vedremo distano di tanti periodi di 17 anni dall' anno che furono emesse le rispettive restituzioni cioè,

La moneta di Giulio Cesare con la data dell' anno 44 a. C. fu battuta da Traiano per cui nel 109 d. C. ossia,

44 a. C. + 109 d. C. = 153 anni = a 9 periodi di 17 anni = 153 anni

Quella di Agrippa con la data dell' anno 27 a. C. fu battuta ai tempi di Domiziano per cui nel 92 d. C. ossia

27 a. C. + 92 d. C. = 119 anni = a 7 periodi di 17 anni = 119 anni.

Quella di Claudio con la data del 41 d. C. battuta pure ai tempi di Domiziano, per cui nel 92 d. C. ossia

92 d. C. — 41 d. C. = 51 anni = a 3 periodi di 17 anni = 51 anni.

Per tutte le altre monete prive totalmente di date, il ciclo di 17 anni può essere applicato in tutti i casi meno uno.

Restituzioni di Tiberio fatte da Domiziano e Traiano.

L' origine delle monete postume e di consacrazione abbiamo veduto che ebbe luogo ai tempi di Tiberio e la data che ne ho stabilita è dell' anno 24 d. C.; data che come abbiamo veduto ci ha per cosi dire schiuso la porta e ci ha condotti alle diverse conclusioni di questa memoria per cui molto probabilmente con quelle due emissioni intesero commemorare l' anno dell' istituzione delle commemorazioni cioè il 24 d. C., dunque,

Emissione di Domiziano, nel 92 d. C.

92 d. C. — 24 d. C. = 68 anni = a 4 periodi di 17 anni = 68 anni.

1. Per le monete di Galba e di Vespasiano restituite da Traiano confesso non poterle adattare al ciclo di 17 anni, come pure una moneta di Claudio con la data dell' anno 46 d. C. battuta da Traiano; ciò credo in gran parte sia dovuto a che le restituzioni avevano perso del loro primitivo carattere e niente di sorprendente che Traiano abbia commemorato principi per i quali le restituzioni non erano dovute.

Emissione di Traiano nel 109

109 d. C. — 24 d. C. = 85 anni = a 5 periodi di 17 anni = 85 anni.

Rimane ora ad esaminare le restituzioni che Domiziano fece per Druso e per Germanico e quella di Adriano fatta per Traiano.

La moneta di restituzione di Germanico fatta sotto Domiziano è simile alle monete commemoranti quel principe emesse da Caligola, per l'ultima volta nel 41 d. C.

Non credo che questa sia la data che intesero commemorare; ma piuttosto che la commemorazione si riferisca ad un epoca anteriore a quella, di qualche periodo di 17 anni prima del 41 d. C. cosicchè può commemorare il 7 d. C.; se in quell' anno Germanico fece cosa da meritare di essere commemorato non potrei dire; ma intanto abbiamo che il 41 d. C. dista dal 92 d. C. di 51 anni, ossia, 3 periodi di 17 anni.

Quell' emissione venne fatta da Domiziano, dunque nel 92 d. C., per cui 92 — 51 = 41.

La moneta di restituzione di Druso egualmente emessa da Domiziano è simile alle monete, emesse per quel principe l'anno della di lui morte cioè il 23 d. C.

A questa data il ciclo di 17 anni non gli si addice per un solo anno cioè,

Emissione nel 92 — 23 = 69. Periodi 4 di 17 anni = 68 anni.

Rimane la moneta emessa da Adriano per Traiano per la quale non posso fare alcuna congettura che abbia alcun valore; ciò non ostante non credo che questo singolo caso e quello approssimativo di Druso, possano venire a distruggere totalmente quanto ho cercato di dimostrare.

Dopo quanto ho esposto tutto lungo in questa memoria, e se le mie congetture non sono irragionevoli, come lo spero, credo, che le conclusioni che se ne possono ritrarre sono le seguenti

1°. Le monete di restituzione e quelle dei nomi d'Egitto sono affini.

2°. Le monete battute ai tempi di Tito e di Domiziano portanti la parola REST o RESTITUIT sono senatorie come pure sono quelle portanti le lettere S C battute sotto di Nerva.

3°. La parola RESTITUIT si riferisce alla restituzione e rinnovazione delle feste commemorative, decretate in tempi ignoti ma, probabilmente, regnando Tiberio.

4°. Le dette feste furono normali ed altre anormali.

5°. Le monete di restituzione sono la conseguenza delle monete postume di Augusto e queste furono battute contemporaneamente ai tetradrammi di Tiberio emessi in Egitto, per cui le monete postume, quelle di consacrazione, quelle di semplice memoria, quelle dei nomi d' Egitto e quelle di restituzione, sono tutte concatenate assieme.

6°. Del ciclo delle commemorazioni, il quale era di 17 anni, anche Roma ne fece uso.

NOTA

Come si è veduto lo studio che ho giustamente finito di trattare, in gran parte è la conseguenza delle conclusioni dell' appunto n° VIII, che ho di sovente citato.

Quell' appunto venne alla luce quasi contemporaneamente ad una memoria del Sig^re^ A. Parazzoli pubblicata nella *Revue Numismatique, 1901 pag. 467*; ed avente per titolo, *Essai sur l'origine des monnaies des nomes d'Egypte.*

Duolmi di dire che le conclusioni della detta memoria e quelle del mio appunto non solo sono diametralmente opposte una all' altra; ma più ancora la detta memoria, in tutto e per tutto verrebbe a contradire e demolire quanto dissi nel citato appunto e per conseguenza anche quanto ho detto in questo secondo studio.

Stante questa posizione equivoca, io credo necessario di commentare i passaggi più salienti della detta memoria, i quali a me sembrano assai lontani dalla possibilità.

Le conclusioni (*in extenso*) della detta memoria sono le seguenti

1°) *Ces monnaies comme je vais essayer de le démontrer ont été frappées à des époques fixes et pour rappeler un fait qui se renouvelait en Egypte, après un cycle d'années déterminé.*

2°) *Ce fut tous les dix-huit ans que l'on frappa des monnaies nomiques.*

3°) *Je crois donc que l'on pourrait attribuer les monnaies des nomes au fait qui s'est produit quelques fois de l'abandon consenti par plusieurs empereurs des redevances dues au fisc impérial.*

Le altre conclusioni appartengono ad un campo estraneo al mio appunto n° VIII e per cui mi asterrò da qualunque commento.

Parte cronologica.

L'Autore stabilisce che l'anno 844 di Roma, oppure di Christo 91, corrispondeva all'anno 11mo (L IA) del regno di Domiziano, che l'anno 862 di R., 109 di C. corrispondeva al 12mo (L IB) del regno di Traiano, che l'880 di R., 127 di C., era l'11mo (L IA) di Adriano, e che l'anno 898 di R., 145 di C., era l'anno 8° (L H) di Antonino Pio.

Non esito a dire che quei dati cronologici sono viziosi ed atti ad indurre in errore.

L'anno alessandrino facendo parte di due anni di Christo (oppure di Roma), allorché devesi compararlo ad anni di altre epoche, la formola la più corretta e l'unica che gli si addica è, a mo d'esempio, se prendiamo l'undicesimo anno di Domiziano.

Anno 11mo (L IA), dal 91 (dal 30 Agosto) al 92 di C. (al 28 Agosto).

Questa formola è necessarissima giacchè nel caso presente l' anno 91 di C. faceva anche parte dell' anno decimo di Domiziano cioè

Anno 10mo (L I) tra il 29 Agosto 90; al 29 Agosto 91.

Ciò prova che l'anno 91; otto dei suoi mesi facevano parte dell' anno *decimo* e solo quattro mesi facevano parte dell' *undecimo*.

Quale è dunque la ragione che l' autore della memoria vorrebbe che quei quattro mesi a loro soli rappresentino l' anno 91 di C.?

È con quella data che egli fà punto di partenza per giungere alla conclusione che le monete dei nomi furono emesse ad intervalli di 18 anni, dunque, era assolutamente necessario portare in evidenza che le prime monete dei *nomi* furono battute durante quei quattro mesi del 91 di C. e non negli otto mesi dell 92.

Le date che egli chiama fisse *(epoques fixes)*, dall' esposizione che ne ha fatta, non lo sono, e nemmeno il ciclo di cui egli parla, non è ciò che la parola greca κύκλος vuol significare.

Non credo che sia giusto di chiamare una data *fissa* allorchè questa vaga nello spazio di un' anno; giacchè come vedremo in seguito l' emissione delle monete di Domiziano egli vorrebbe che sia stata fatta tra il 29 Agosto ed il 31 Dicembre 91 mentre che quelle di Traiano vorrebbe che sieno state emesse tra il 1° Gennaio ed il 28 Agosto 109.

Il ciclo di 18 anni che egli vorrebbe fare esistere tra l' emissione di Domiziano e quella di Traiano e questa tra quella di Adriano, apparentemente esiste, causa il vizio di forma che egli ha usato nel comparare gli anni alessandrini con gli anni di Christo ma, nè teoricamente nè matematicamente il ciclo da lui invocato esiste. Κύκλος che

significa circolo, rappresenta un periodo di anni compiuto dopo il quale, si ricomincia la numerazione. Come può essere questa definizione applicata all' emissione che fece Traiano 6587 giorni dopo che la fece Domiziano e l' emissione di Adriano che la fece 6349 giorni dopo di Traiano, il secondo periodo essendo più corto del primo di otto mesi, i 18 anni non erano compiuti, mentre che lo erano tra l' emissione di Adriano e Antonino Pio, supposto il caso che la prima emissione fosse stata fatta nel 91.

Per più chiarezza mettiamo in colonna gli anni alessandrini, in cui furono fatte le emissioni delle monete dei nomi, con i corrispondenti anni di Christo e sarà facile cosa accorgersi che il ciclo di 18 anni non è applicabile a tutte le emissioni.

Domiziano, anno	11mo	prima parte,	91 di C.,	seconda parte,	92 di C.
Traiano, »	12mo	» »	108 »	» »	109 »
Adriano, »	11mo	» »	126 »	» »	127 »

Se le date o epoche delle emissioni erano fisse, prendiamo le prime parti dei tre anni che abbiamo in colonna i quali secondo la teoria dell' autore dovrebbero distare uno dall' altro di 18 anni ma in vece così otteniamo, 91 + 18 = 109 e non 108, se prendiamo la seconda parte cioè, 92 + 18 = 110 e non 109, da ciò si vede chiaramente che per iscopo della teoria emessa, l' autore per formare il suo ciclo, ha preso la prima parte di un' anno per cadere nella seconda dell' altro.

Quella strana maniera di conteggiare ce la rivela esso stesso allorchè spiega che l' emissione dell' anno 7mo (L Z) di Adriano venne fatta alla distanza di *quindici* anni dell' emissione fatta da Traiano, sempre nell' anno 12mo. Egli dice (nota 8).

L'an 12 (L IB) *du règne de Trajan commença le 29 août 108 de J. C., et l'an 7* (L Z) *d' Hadrien finit le 28 août 123 de J. C.*

Più chiaro non potrebbe essere per formare la distanza di 15 anni, prende la prima parte di un epoca per giungere alla seconda dell' altra epoca.

L' autore di quella memoria può dire in aiuto alla sua teoria, che poco importa in quale epoca dell' anno furono battute quelle monete, niente toglie a che lo furono nello spazio di quell' anno la cui data è scritta su di esse; ma allora dirò, che quello spazio di tempo era l' anno alessandrino, ed in tal caso i cicli non hanno piu a che fare, stante che uno di quegli anni poteva essere il resultato di un sol mese ed anche di un sol giorno; non potendovi dunque applicare a quegli anni, periodi o cicli senza ricorrere alla loro corrispondenza con gli anni di Roma o di Christo (o altre epoche) ed essendo i primi il prodotto di due parti d' anni dei secondi, è un errore dire che l' anno alessandrino 11mo di Domiziano corrispondeva all' anno 91 di C.

In conclusione non avendo egli assegnato una data fissa, cioè a dire il giorno od anche puramente il mese, in cui furono emesse le monete dei nomi di Domiziano, che si faccia punto di partenza dalla prima parte, cioè il 91 di C., oppure dalla seconda, cioè il 92 di C., è indiscutibile che tra quei due anni ed i due che formavano l'anno 12mo di Traiano (108-109), la distanza che gli separa è di 17 anni, cioè $91 + 17 = 108$ e $92 + 17 = 109$.

Senza ragioni plausibili (se ve ne possono essere) altra soluzione è puramente arbitraria.

Parte storica

In appoggio alla parte storica egli cita abbastanza autori dai quali ha attinto le informazioni che formano le basi delle di lui ipotesi.

È ben vero che sovente l' interpetrazione degli antichi libri differisce da un autore all' altro e molti punti riman-

gono ancora sulla bilancia: però nel caso presente non credo che si possa dare più di una interpretazione ai passaggi citati in quella memoria.

L' autore sembra rilevare da Suetonio che Augusto e Domiziano fecero bruciare i crediti del fisco.

Per Augusto richiama l' attenzione su ciò che dice Suetonio al paragrafo XXXII, ed eccolo in *extenso*:

Tabulas veterum aerari debitorum, vel praecipuam calumniandi materiam, exussit.

Per Domiziano ci rimanda allo stesso autore, paragrafo IX, ed ecco cosa dice:

Reos qui ante quinquennium proximum apud aerarium pependissent universos discrimine liberavit.

È chiaro che Augusto ordinò di bruciare i registri ove erano notati i debitori del fisco. Domiziano, esentò da qualunque persecuzione tutti coloro i cui nomi da più di *cinque anni* trovavansi esposti sui registri del Tesoro.

Le due ordinanze sono bene distinte tra di loro, la prima ha un carattere generale, la seconda è parziale.

Parlando delle monete dell' anno 7mo di Adriano, egli dice,

On sait que cet empereur, en l'an de Rome 871 au 118 de J. C., décida que tous les quinze ans, les comptes du Trésor seraient apurés et ses créances périmées.

Questa ordinanza entra nella categoria con quella di Domiziano, cioè a dire è parziale, stante che i debiti che venivano soppressi erano quelli che risultavano dall' appurazione fattane e probabilmente vennero soppressi quei debiti che da cinque anni o più o meno si trovavano marcati sui registri del Tesoro; ma con tutto questo altri ne rimanevano.

Dobbiamo noi ritenere che le dette elargizioni decretate a Roma si estendessero anche alle provincie la cui amministrazione era del tutto separata? Non abbiamo nessun di-

ritto di fare una tale ipotesi; molto più che abbiamo prove del contrario.

Mommsen (Histoire Romaine, tome X, pag. 138) parlando dell' Asia minore dice «*si bien qu' Auguste dut recourir à un moyen extrême, l' abolition des dettes; remède dangereux etc.*».

Ciò dimostra che il passaggio di Suetone per Augusto, l' editto era locale e non si estendeva fino all' Asia minore e per cui nemmeno alle altre provincie.

Ammettiamo pure che il disordinato Domiziano abbia estesa quella elargizione anche all' Egitto, non è possibile ammettere che i tre più saggi imperatori abbiano voluto imitare il pazzo esempio del loro predecessore.

Il Mommsen riferendo il passaggio di storia che poco sopra ho trascritto, non manca di accentuare che l' editto di Augusto era un *mezzo estremo,* ed aggiunge *rimedio pericoloso.* Stà nel fatto che un editto permanente il quale stabilisse che ogni 15 o 18 anni i libri del fisco vengano distrutti, è facile immaginare le conseguenze disastrose per un governo. E chi mai all' avvicinarsi del periodo fissato, avrebbe soddisfatto l' esigenze del fisco?

Il Sig.re F. Gnecchi nel suo Manuale (Monete Romane pagg. 100, 101) parlando dei rovesci delle monete ci dice:

Nel periodo imperiale, invece è la storia contemporanea che ci si svolge dinanzi, in tutte le sue fasi ecc.

Quindi, *la regione, la vita politica e militare, la vita civile e sociale, la vita imperiale, tutto è fedelmente e continuamente ricordato nelle monete dei tre metalli.*

Comè è dunque che quelle elargizioni non furono tenute in nessun conto, e non vennero ricordate sulle monete della serie romana; mentre che secondo il Sig.re Parazzoli, in Egitto ne fecero tanto sfarzo, al punto di fare rappresentare sulle monete tutto il Pantheon delle divinità allo scopo di rendere omaggio al principe per il favore accordato alle pro-

vincie d' Egitto, per l' abbandono di ciò che era dovuto all' imperatore?

Credo dunque potere terminare dicendo che la memoria in questione, non demolisce menomamente le ipotesi contenute nel mio appunto (VIII), ma al contrario esse vengono anzi rafforzate e ribadite con lo studio sulle affinità delle monete nomiche e di restituzione.

G. Dattari

VESTIGES DE FAUX MONNAYAGES ANTIQUES A ALEXANDRIE OU SES ENVIRONS

Vers la fin du mois de Janvier 1900, un de ces laveurs de sable, le long du port oriental, entre la gare de Ramleh et l'ancien abattoir actuel, me fit voir un lot de monnaies diverses résultant de ses lavages, parmi lesquelles j'ai choisi:

1. Un tétradrachme d'Alexandre IV 305-311 av. J. C. du même type que celui du B. M. C. p. 3. N° 19. Poids gram. 11. Ce poids, et l'oxydation qu'avait cette pièce, m'ayant paru insolites, m'engagèrent à l'acheter.

Peu de jours après, me trouvant chez Mme Vve Helène Stamati Vinga, l'antiquaire bien connue de la rue Scherif Pacha, un autre de ces laveurs de sable lui apporta diverses monnaies identiques, dans leur conformation, à celle dont je viens de parler.

Cette dame a bien voulu me céder parmi celles qu'elle avait achetées:

2. Un tétradrachme d'Alexandre IV identique à celui ci-haut.

3. Un tétradrachme de la Macédoine sous les Romains, 146 av. J. C.=Head-Svoronos Vol. I p. 308 et pl. IC N° 9. Mionnet Suppl. p. 5 N° 35. Poids gr. 11.

4-5. Deux tétradrachmes d'Antiochus VIII Grypus, 125 à 96 av. J. C.=E. Babelon, Rois de Syrie, p. 186 N° 143. Poids gr. 10,7 à 10-11.

Deux semaines plus tard, M. le Major Général Lane, commandant l'armée d'occupation à Alexandrie, m'a fait

l'honneur de m'apporter et de me laisser un troisième lot de monnaies, de même composition que les précédents mentionnés ci-dessus, qu'il venait d'acheter dans une de ses promenades à Aboukir (l'ancienne Canope), parmi lesquelles j'ai retiré:

6-7. Deux tétradrachmes d'Alexandre IV, pareils à ceux déjà cités N° 1 et 2.

8. Un tétradrachme de la Macédoine sous les Romains comme le N° 3 mentionné d'autre part.

9-10. Deux tétradrachmes d'Antiochus VIII Grypus semblables aux N° 4 à 5 précités. Poids gr. 12,6 et 12,8.

Ces dix monnaies fausses antiques, provenant de trois endroits différents, recueillies dans les mêmes parages à six mois d'interval, achetées à des prix dérisoires, toutes du même métal, d'assez bonne frappe, et presque de poids égal pour celles du même règne, m'entriguèrent énormément. Vu leur apparition soudaine, j'ai cru bien faire de les garder soigneusement et attendre que des nouvelles trouvailles me permissent d'en parler avec plus ample connaissance de cause, d'autant plus que divers amateurs de mes amis m'avaient assuré que M. Savignin, collectionneur de monnaies antiques, avait acheté, presqu'en même temps que moi, et à différentes reprises, quelques décadrachmes d'Athènes qu'il considérait aussi comme faux antiques.

Dans le courant de la même année, M l'ingénieur Parboni, faisant des sondages, sous la surveillance de M le Dr

1. L'un de ces numéros n'existe qu'en partie, l'autre ayant servi à l'analyse chimique afin de savoir si l'alliage des métaux était bien antique. Ici je m'empresse d'exprimer toute ma reconnaissance à Mr Fr Gaiski, qui avec la gentillesse qui le caractérise, a bien voulu me présenter à Mr le Dr Fr Maine, chimiste émérite de ses établissements d'Alexandrie, qui après examen des fragments dont il s'agit, a bien voulu m'apprendre que leur alliage était un composé d'étain et de cuivre et que sa conformation paraissait antique ; assertion précieuse pour cette étude et pour laquelle je prie également Mr le Dr Maine d'agréer mes bien vifs et sincères remerciements.

Botti, directeur du service des fouilles à Alexandrie et du Musée Gréco-Romain, envoya à cet établissement entre autres objets, une trentaine de monnaies de mauvaise conservation (voir salle A, vitrine R R, N°s 2430-31, entre lesquelles il s'est trouvé:

11. Un tétradrachme de Ptolémée I et II, 295-284. 284 à ? Poids gr. 12,70, de même métal et de même genre de frappe que ceux décrits ci-haut; malheureusement il a le revers tellement fruste que, sauf l'aigle, tout autre trace de symbole ou de légende est invisible. Ce qu'il y a d'intéressant pour ces notes c'est ce que dit M. le Dr Botti à la fin de la description, qu' il donne de ce numéro 2430, à la page 141 du catalogue des monuments exposées au Musée d'Alexandrie (Alexandrie 1901): « Ce sont de petits objets en bronze, outils de fondeurs, pièces de monnaies de toutes époques, poids, etc. ».

Ce tétradrachme des deux premiers Ptolémées, trouvé avec des outils de fondeur, des monnaies et des poids antiques divers, en dehors de l'ancienne porte orientale de l'antique Alexandrie, enlève, me semble-t-il, tout doute sur l'existence d'ateliers de faux monnayeurs clandestins ou autorisés dans cette ville.

Malgré mes recherches, jusqu'à la première quinzaine du mois d'août de l'année dernière je n'ai vu ni entendu parler de pièces analogues à celles qui m'occupent, lorsque peu de jours après j'ai eu la chance d'acheter:

12. Un décadrachme d'Athènes 525-430 av. J. C. au type de celui décrit dans Head-Svoronos Vol. I, p. 464 et pl. ΙΘ' N° 6. Poids gr. 24,2, de même provenance, de même métal et de même fabrique que les précédents.

Pouvoir publier aujourd'hui, douze monnaies fausses antiques, recueillies en cette ville dans l'espace d'environ dix-huit mois, presque sur le même terrain, dans les con-

ditions que je viens de décrire, donnant surtout la chronologie suivante:

Décadrachme d'Athènes 525-430 av. J. C

Tétradrachmes d'Alexandre IV 311-305 av. J. C.

" des Ptolémée I et II 295-284, 284 à ? av. J. C.

" de Macédoine, 146 av. J. C

" d'Antiochus VIII, Grypus, 125-96 av. J. C

me paraît un fait digne de remarque et de quelque intérêt pour la numismatique, aussi en m'empressant de le faire connaître à Messieurs mes confrères, je crois devoir leur faire part également de deux conjectures qu'il me suggère, ayant soin d'ajouter que je leur saurai un immense gré, pour toute objection qu'ils seraient dans le cas d'opposer à mes dires.

1° En relevant la date assignée aux tétradrachmes d'Antiochus VIII Grypus, 125-96 avant notre ère, je m'aperçois que cette date correspond à peu près, pour l'Égypte, aux règnes agités et mal administrés de Cléopatre III avec ses deux fils Sotèr II, 117-81, et Alexandre I, 114-88, suivis de celui plus dissolu encore, de Ptolémée XIII Aulète, 81-58 av. J. C. A part l'histoire qui nous relate les divers expédients auxquels ces dissolus monarques avaient recours pour faire face à leurs pressants besoins d'argent, des faits palpables de fraude sont journellement constatés sur leurs émissions monétaires parvenues jusqu'à nous; ainsi sans m'arrêter sur le titre de l'argent ni sur le poids que devaient avoir leurs monnayages, je citerai tout simplement un tétradrachme fourré de Sotèr II, au type de celui du B. M. C. N° 63, p. 108, entré ces derniers temps au Médaillier d'Alexandrie, ce qui joint aux immenses sommes gaspillées par Aulète autoriserait la supposition que ces indignes successeurs des Sotèr I, des Philadelphes et du Ier des Evergètes sont allés jusqu'à recourir à la fausse monnaie pour augmenter leurs ressources pécuniaires, mais

que très probablement la crainte de Rome, peut-être aussi celle de leurs propres sujets, si ce faux numéraire apparaissait à leur propre effigie, leur fit adopter cinq ou six types de monnaies étrangères bien notées en Egypte, et c'est ce qui nous a valu les douze exemplaires que je viens de décrire.

2° Il serait encore admissible qu'à défaut de collections numismatiques publiques, il y avait, même à ces époques reculées, des amateurs de vieilles reliques monétaires et qu'à la suite de ces collectionneurs venait, comme de nos jours, la bande perverse des faussaires.

Autrement il me serait impossible de trouver un but déterminé justifiant l'existence de cette rare et si intéressante trouvaille de monnaies fausses antiques, appuyant pleinement ce vieux dicton, « Rien n'est nouveau sous le soleil ».

E. D. J. Dutilh.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΑΝΩΤΕΡΩ ΑΡΘΡΟΥ

Προϊόντα τοῦ ἐργαστηρίου τῶν κιβδηλοποιῶν τῆς Κάτω Θηβαΐδος.

Τὸ προηγούμενον λίαν ἐνδιαφέρον ἄρθρον τοῦ φίλου συναδέλφου μου κ. Dutilh, ἐκίνησεν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, μεγάλως τὴν περιέργειάν μου. Ἐξήτασα ἐπιμελῶς αὐτὰ τὰ πρωτότυπα πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ περιγραφομένων κιβδήλων νομισμάτων, ἅτινα εἶχε τὴν ἄκραν καλωσύνην νὰ μοὶ πέμψῃ, ὧν μόνη ἡ θέα ἔπεισε καὶ ἐμὲ ἀμέσως ὅτι πράγματι πρόκειται περὶ ἀρχαίων κιβδήλων ἀντιγράφων γνωστῶν ἐν τῷ ἐμπορίῳ νομισμάτων διαφόρων ἐποχῶν, κιβδηλευθέντων δὲ

πάντων κατὰ τὴν αὐτὴν περίστασιν. Ἡ σύνθεσις τοῦ μετάλλου, ἡ προαιωνία κατίωσις καὶ πάντα τὰ σαφέστατα χαρακτηριστικὰ αὐτῶν οὐδεμίαν ἀληθῶς ἀφίνουσιν ἀμφιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιδεξιωτάτων σφυρηλάτων ἔργων ἀρχαίων κιβδηλοποιῶν.

Πρὸς τούτοις δὲ ἡ παραβολὴ αὐτῶν πρὸς πάντα τὰ ἐμοὶ γνωστὰ ἀρχαῖα κίβδηλα νομίσματα καὶ ἡ λεπτομερὴς μελέτη τῶν τεχνοτροπικῶν χαρακτήρων αὐτῶν ἔπεισάν με ὅτι πρόκειται περὶ ἔργων κατί τι νεωτέρων τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀποδίδει ταῦτα ὁ κ. Dutilh, καὶ δὴ ὅτι εἶναι προϊόντα τῶν χρόνων τῆς ἐπὶ τῆς περιφήμου Κλεοπάτρας καὶ τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς διαλύσεως τοῦ κράτους τῶν Πτολεμαίων.

Τοῦτο ἀνεκάλεσεν ἀμέσως εἰς τὴν μνήμην μου τὴν μαρτυρίαν ἐκείνην τοῦ Ἱερωνύμου (ἐν βίῳ Παύλου τοῦ Ἐρημίτου) καθ' ἣν «*ἦσαν πρὸς τούτοις ἀνὰ τὸ κατατετμημένον ὄρος* (τῆς Κάτω Θηβαΐδος) *οὐκ ὀλίγα οἰκήματα, ἐν οἷς ἐφαίνοντο ἐντελῶς πλέον ἄκμονες καὶ σφῦραι, δι' ὧν τὰ πάλαι ἐκόπτοντο χρήματα. Ὁ τόπος οὗτος λέγουσι τῶν Αἰγυπτίων τὰ γράμματα ὅτι ἦτο ἐργαστήριον κιβδήλων νομισμάτων κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Ἀντώνιος συνεζεύχθη μετὰ τῆς Κλεοπάτρας.* (Erant praeterea per exesum montem [Thebaidis inferioris] haud pauca habitacula, in quibus scabrae jam incudes et mallei, quibus pecuniae olim signatae visebantur. Hunc locum Aegyptiorum literae ferunt furtivae monetae officinam fuisse ea tempestate, qua Cleopatrae junctus est Antonius)».

Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι πρόκειται περὶ προϊόντων τοῦ ἐργαστηρίου τούτου κατασκευασθέντων πρὸς κυκλοφορίαν ἐκ τῆς Θηβαΐδος εἰς τὸ μέγα κέντρον τοῦ τότε ἐμπορίου, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα νῦν ἀνεκαλύφθησαν[1].

Ι. Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

1. Ὁ κ. Dutilh μαθὼν τὴν ἀνωτέρω γνώμην μου μοὶ γράφει ὅτι φίλος αὐτοῦ Γάλλος ἐπιστήμων συνάδελφος, διατρίβων ἐν τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ, συνήντησεν ἐκεῖ πολλάκις ὅμοια κίβδηλα ἀρχαῖα νομίσματα. Ἐπίσης ὁ ἐν Καΐρῳ κατοικῶν κ. Dattari μοὶ γράφει ὅτι τοιαῦτα ἀνεκαλύφθησαν αὐτόθι οὐχὶ σπανίως. Ὥστε καὶ τοπικῶς πλησιάζομεν πρὸς τὴν παρ' ἐμοῦ ὑποτεθειμένην ἑστίαν τῆς παραχαράξεως, ἤτοι τὴν Κάτω Θηβαΐδα.

NUMISMATIQUE

DES VILLES DE LA PHENICIE

(Suite. Voyez tom. IV, p. 193—232)

SIDON

(Planches V, VI et VII.)

PÉRIODE PRÉALEXANDRINE

ROIS PHÉNICIENS DE SIDON (de 480 environ à 332 av. J. C.

I. Roi incertain (vers 480 à 470 environ av. J. C.).

1077. — Galère phénicienne avec un éperon à la proue, un aplustre à la poupe et un rang de rameurs, surmontée d'un mat et de quatre voiles, voguant à gauche sur les flots redrésentés par 2 séries de lignes parallèles, ondulées. Grènetis au pourtour.

Le roi de Perse, dans un char trainé par trois chevaux allant au pas. Il est coiffé de la cidaris crénelée, et il étend et élève la main droite. L'aurige est dans le char à côté du roi, et tient les rênes. Au dessus, est représentée, en creux, la partie antérieure d'un bouquetin. Le tout dans un carré creux profond.

AR 30. — Double statère, gr. 27,40. British Museum — Planche V, 1. — Barclay V. Head. The coinage of Lydia and Persia, p. 32, pl. II, fig. 1. — Barclay V. Head, Historia numorum, p. 671. — Ernest Babelon, Mélanges numismat., t. I, p. 288, pl. XI, fig. 1

AR 28. — Gr. 27,10 (fruste). Coll. Imhoof-Blumer, Choix de monnaies grecques, pl. VII, p. 229. — Six, Observations sur les monnaies phéniciennes, Numismat. Chronicle, 1877, p. 200, No 1.

1078 — Droit du 1077. | Le roi de Perse, debout, tirant de l'arc à droite. Il est coiffé de la cidaris à 5 dents, vêtu de la candys, et porte un carquois sur le dos. Devant lui, en creux, un protome de bouquetin ; derrière lui, également en creux, une grande tête du dieu Bésa, barbue, de face. Carré creux.

AR 18. — Sicle ou hémi-statère, gr 6,75. British Museum. — Gr 7,06. Coll. J. P. Six. — Gr 6,98. Coll. Imhoof-Blumer. Monnaies grecques, p. 443, No 19, pl. J, fig. 8. — Catal. Hoffmann, févr. 1871, No 2711. — Tychsen. De Nummis veter. Pers. ii, p. 28, t. I, 5. — Muenter. Unters. ü. d. Persep. Inschr. p. 3.

AR 16. — Gr 7,07. Babelon. Perses Achéménides, p. 228, No 1563, pl. XXIX, fig. 19. — Planche V, 2.

1079 — Même dr. | Le roi de Perse coiffé et vêtu comme au revers du 1078, à demi agenouillé à dr. et tirant de l'arc. Carré creux.

AR 9. — Sixième de statère ou tritémorion phénic., gr. 0,74. Coll. de Luynes. — Babelon. Loc. cit., p. 228, No 1564, pl. XXIX, fig. 20. — Planche V, 3. — Brandis, p. 127. — Ma collection. — Coll. de Vogüé. — Gr 0,82. Coll. Imhoof-Blumer. — Gr 0,83. British Museum.

1080. — Même droit. | Tête de Bès de face.

AR 7. — Hémi-obole phénic., gr. 0,31. Ma collection.

II. Roi incertain (vers 470 à 460 avant J. C.).

1081. — Galère du No 1078, mais avec une seule voile triangulaire. Grènetis au p. | Le roi de Perse debout, tirant de l'arc à droite. Grènetis au pourtour.

AR 16. — Sicle ou hémi-statère phén., gr 6,35. Cabinet de Vienne. — Six, Numism. Chron., 1877, p. 201, No 6. — Babelon. Mélanges numism. t. I, p. 289, No 3. — Imhoof-Blumer. Monn. grecques, p. 448, No 50, pl. J, No 9.

III. Roi incertain (vers 460 à 450 av. J. C.).

1082. — Galère phénicienne, avec un éperon à la proue, un aplustre soutenu par une stylis couronnée par le globe solaire et un croissant à la poupe, et un rang de rameurs. | Le roi de Perse, debout dans son char traîné par trois chevaux au galop, à gauche ; il est coiffé de la cidaris à 5 dents et vêtu de la candys. Il étend et élève la main droite

mais sans voiles, amarrée au pied d'une forteresse crénelée et flanquée de cinq tours. A l'exergue, deux lions se dirigeant en sens inverse. Cercle cordelé au pourtour.

L'aurige est dans le char à côté du roi, tient les rênes de la main droite, et excite l'attelage avec un aiguillon tenu de la main gauche. Dessous les chevaux, bouquetin incus, étendu à gauche, et retournant la tête à dr. Grènetis au p.

AR ? . Quadruples sicles ou doubles statères, de formes variables souvent irrégulières, gr 28,07 à 25,80. Brandis, Das Münz-, Mass- und Gewichtweseu in Vorderasien p. 424.

Certains exemplaires sont des doubles statères du No 1165° surfrappés. - Imhoof-Blumer, Monnaies grecques p. 448, No 48, et Ueberpraegungen 1877, p. 149 et 150, No 15. — Coll J. P Six

AR 26. — Forme presque carrée. gr 28,25. Ma collection

AR 29. — Gr. 28,05. Babelon, Perses Achémén., No 1566, pl XXIX, fig 22. — Coll. de Li-chine, à Beyrouth. — Gr. 26,90. Mionnet, t. VIII suppl No 33.

AR 31. — Coll. Montagu, No 738.

1083. — Même droit. Dans le champ à droite, à côté de la tour, un personnage, vêtu et coiffé à l'égyptienne, debout.

Même revers. Derrière le char, personnage vêtu et coiffé à l'égyptienne debout.

AR 31. — Quadruple sicle ou double statère, gr 27 British Muséum. — Barclay Head. Coinage of Lydia and Persia, p. 35 et pl II, No 5, décrit au revers à l exergue les lettres ЧJO. Elles ne sont pas visibles sur l'exellente empreinte de cette pièce que Mr Hill a eu l'obligeance de me faire parvenir.

1084. — Même droit. Sous la poupe de la galère, lettres phéniciennes ?, en relief ħIqO d'après Mr Imhoof-Blumer ?

Revers du 1082.

AR 31. — Double statère phénicien. gr. 28,01. Coll. Imhoof-Blumer. — Gr 27,63. Babelon Loc cit., p. 229, No 1565. — Coll de Luynes pl. XXIX. fig. 21 (au droit on ne voit que ħI . .).

AR 30. — Gr. 28. Ma collection. Belle conservation Les lettres phéniciennes paraissent être les gouver ails de la galère dont elles occupent la place. — Planche V, 6.

Ces exemplaires sont des doubles statères du 1077 surfrappés.

1085. — Même droit. La forteresse n'a que quatre

Le roi de Perse, coiffé de la cidaris à 5 dents, vêtu de la candys, debout à droite, tenant un poignard de la main droite et

tours. Grènetis au pourtour. saisissant de la main gauche, la crinière d'un lion qui se dresse devant lui en rugissant. Carré creux.

AR 17. — Sicles phéniciens ou hémi-statères, gr 6,96 à 6,45. Brandis, Loc. cit., p 134. — Planche V, 5. — Gr. 7,04. Catal. Huber, No 893.

AR 18. — Gr. 5,80, pièce fourrée. Ma collection.

AR 20. — Gr 6,34. British Museum — Barclay V. Head, Loc. cit., p. 36 et pl. II, fig. 8. — Coll. Robert Carfrae, p. 56, No 332, pl. X, No 15.

AR 21. — Gr. 5,70 à 6,81. Collection de Luynes. — Babelon, Perses Achéménides, p. 229, Nos 1568, 1570, 1571, planche XXIX, fig. 23.

IV. *Roi incertain, Am . . ? (vers 450—440 av. J. C.).*

1086. — Droit du 1082. Sous la poupe de la galère 𐤌𐤏 ? Revers du 1082. Sous le bouquetin, 𐤌𐤏 à rebours.

AR 30. — Gr. 27,50. British Museum. — Barclay V. Head, Loc. cit., p. 35, pl. II, 4. — Planche V, 7 rev.

V. *Roi incertain B . . m . . (vers 440—430 av. J. C.).*

1087. — Droit du 1082. Au dessus de la 2me et de la 3me tour, les lettres phénic. 𐤌𐤁. Revers du 1082. Au dessus des chevaux les lettres 𐤌𐤁.

AR 28. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 28,20. Collection Imhoof Blumer. — Planche V, 8.

1088. — Droit du 1085. Revers du 1085. En bas, entre le roi et le lion, les lettres phéniciennes 𐤌𐤁 rétrogrades, sur une ligne horizontale.

AR 21. — Sicle phénicien, gr. 6,20. British Museum. — Barclay V. Head, Loc. cit., p. 36, pl. II, 7.

AR 21. — Gr. 5,70. Collection de Luynes. — Babelon, Perses Achéménides, p. 229, No 1569, pl. XXIX, fig. 24.

VI. *Roi incertain, Ab . . . . (vers 430—415 av. J. C.).*

1089. — Droit du 1082. Au dessus des tours, les lettres phéniciennes 𐤁𐤏. Revers du 1082. Au dessus des chevaux, les lettres 𐤁𐤏.

AR 30. — Quadruple sicle phénicien, gr. 27,50. Ma collect. — Planche V, 9.

AR 28. — Gr. 26,94. British Museum (mauvaise conservation). — Barclay V. Head, Loc. cit., p. 35. — Catal. Huber, No 887 (légende rétrograde ?).

1090. — Droit du 1085 Au dessus des tours, les lettres phéniciennes 4O.

Droit du 1085 En bas, entre le roi et le lion, les lettres phéniciennes 4O, sur une ligne horizontale.

AR 20. — Sicle phénicien, gr. 6,67. British Muséum — Barclay V Head Loc. cit., p 36, pl. II, 10. = **Planche** V, 14.

AR 18. — Ma collection (conserv. défectueuse

VII. Roi incertain, M..... (vers 415—405 av. J. C.).

1091. — Droit du 1082. Au dessus des tours, entre la 3me et 4me la seule lettre phén. ᶚ.

Revers du 1082. Au dessus des chevaux, la seule lettre phénicienne ᶚ.

AR 28. — Quadruple sicle phénicien, gr. 27,55. Vu dans la trouvaille faite à Beithir, durant le 1er trimestre 1901. = **Planche** V, 10.

AR 29. — Gr 25,85 (conservation defectueuse) Babelon, Perses Achéménides p. 229, No 1567, a lu ᶚO.

VIII. Roi incertain, B..... (vers 405—395 av. J. C.).

1092. — Droit du 1085. Entre la 2me et la 3me tour, la seule lettre phénicienne 9.

Revers du 1085. Entre le roi et le lion la seule lettre phénicienne 9.

AR 22. — Sicle phénicien, gr. 6,41. British Muséum. - Barclay V. Head, Loc, cit., p. 36, pl. II, 9.

IX. Rois incertains (des IIIe—VIIIe catégories).

1093. — Galère phénicienne du No 1082 avec un rang de rameurs et sans voiles, amarrée au pied d'une forteresse crénelée et flanquée de trois tours. A l'exergue, un lion accroupi à gauche. Gr. au p.

Revers du No 1078.

AR 9. — Tritémorion phénicien ou obole phénic. gr 0,76. Coll. de Luynes. — Babelon, Perses Achéménides, Nos 1572 et 1573, p 230, pl. XXIX, fig. 25.— British Muséum, 2 exempl. — Hoffmann, No 2705. — Gr. 0,84 à 0,67. Coll J. P. Six, Observ. monn phenic., p. 26. — Coll. Univers. améric. de Beyrouth Gr. 0,76 à 0,52. Brandis, p. 424.

1094. — Même droit du 1093.

Le roi de Perse, à demi agenouillé, à droite, tenant d'une main un javelot, et de l'autre un arc.

AR ?. — Hémi-obole, gr. 0,38. Musée de Turin. — Brandis, p. 424.

1095. — Même droit. La forteresse n'a que 2 tours. | Revers du 1079.

AR 5. — Hémi-obole. Collection Imhoof-Blumer.

X. Roi incertain, B . . . . . (de 390 à 374 av. J. C.)

1096. — Galère phénicienne, pourvue d'un éperon et d'une figure de patèque à la proue, d'un aplustre soutenu par une stylis surmontée d'une globe solaire et d'un croissant à la poupe, garnie d'un rang de rameurs, et voguant à gauche, sur des flots représentés par 2 series lignes parallèles ondulées. Au dessus, la letttre phénicienne ẞ. Cercle cordiforme au pourtour. | Le roi de Perse, dans un char traîné par trois chevaux, allant au pas, à gauche. Il est coiffé de la cidaris crénelée, et vêtu de la candys. Il étend et élève la main droite. A côté de lui, est l'aurige qui tient les rênes de la main droite, et excite l'attelage avec un aiguillon tenu de la main gauche. Derrière le char, un personnage, vêtu à la mode égyptienne, coiffé du pschent et portant la schenti, suit à pied, tenant de la main gauche un sceptre terminé par une tête de quadrupède cornu, la gueule béante, et de la main droite une œnochoé. Le tout sur une double base. Aire creuse limitée par un cercle cordiforme.

Beaucoup d'exemplaires sont des doubles statères du type 1082 surfappés.

A. — Exemplaires avec traces évidentes de surfrappe :

AR 35 sur 29. — Gr. 27,46. Coll. Six, Loc. cit., p. 27, No 1.

AR 32. — Gr. 27,12. Coll. Imhoof-Blumer.

AR 33 sur 29. — Forme à peu près ovale, gr. 28. Ma collection. Au droit on reconnait les chevaux au galop, et le cercle de grènetis du revers du 1082. Au revers, apparait le cercle cordelé du droit du 1082. — **Planche V, 11** sur d'autres droits on voit les tours **planche V, 12-13**.

B. — Exemplaires sans traces apparents de surfrappe :

a. — AR 32. — Doubles statères phéniciens, gr. 28,04, 27,72, 27,50, 28,03 et 26,72. Babelon, Perses Achéménides, Nos 351, 353, 354, 355 et 357, pl. IX, fig. 1 à 3. — Coll. de Luynes. — Mionnet, t. V, p. 646, No 36. — Brandis, Loc. cit., p. 424. — Gr. 27,73. Collect. J. P. Six, Loc. cit., p. 36, No 1. — Gr. 27,80. Coll. Montagu No 741. — 28,33, 27,70, 27,47. Athènes 314/1509, 315/1510 et 6476[2].

AR 31. — Gr. 28,40, 27,70, 25,83 (pièce fruste). Babelon, Loc. cit., Nos 352, 356, 358. — Coll. de Luynes.

b. — Forme triangulaire, à angles arrondis :

AR 34. — Gr. 26,40. Avers fruste. British Museum.

AR 29. — Gr. 27,65. Ma collection.

c. — Forme presque carrée :

AR 30. — Gr. 28.60. Ma collection. AR 29. — Gr 27,25. Ma collection

d — Forme ovale ou ellipsoidale :

AR 32. — Gr. 27,55. British Muséum — B. V. Head, Loc. cit, p. 39, pl. II, 15.

AR 31. — Gr. 28,40 et 28,10. Ma collection.

AR 30. — Gr. 27,50. British Muséum. — Gr. 28,15. Ma collection.

e. — Forme circulaire,

AR 32.—Gr. 27,50. British Muséum. AR 29.—Gr. 28,35 et 28,26. Ma collect.

Toutes mes pièces de cette série proviennent d'une trouvaille faite a Beither dans les environs de Saida.

1097. — Droit du 1096. | Revers du 1096, mais le char se dirige à droite.

AR 30. — Double statère phénicien, gr. 25, pièce fourrée. Coll. Université St Joseph, à Beyrouth.

1098. — Droit du 1096. | Revers du 1096, sans suivant derrière le char.

AR 19. — Hémi-statère ou sicle phénic., gr. 6,29. Brisish Muséum. B. V. Head. Loc. cit, p. 39, pl II, 16. (Au droit, en graffito, lettre 𐤌 rétrograde).

AR 18. Ma collection — Planche VI, 1. — Gr. 6,87. Collect. Imhoof-Blumer. traces de surfrappe au droit.

R 16. — Gr. 6,75. Babelon, Loc. cit., p. 53, No 359, pl. IX, fig. 4. — Mionnet. t. V, p. 647, No 38.

1099. — Droit du 1096. | Le roi de Perse combat un lion comme au revers du No 1085, mais le lion debout à droite, retourne la tête.

AR 9. — Obole phénicienne ou tributoriale, gr. 9,90 Babelon, Perses Achéménides, p. 55, No 371, pl. IX, fig. 7. — Gr. 0,82. Collect Six, ap Observ. sur monn. phénic, p. 27, No 3.

1099 bis. — Même droit, la lettre n'est pas visible. | Revers du 1079.

AR 7. — Hémi-obole phénic. Ma collection.

XI. Straton I le Philhellène (de 374 à 363 av. J. C.).

1100. — Droit du No 1096. Au dessus de la galère phénicienne le chiffre I (an 1). | Revers du 1098, avec les lettres phénicien. 𐤏𐤁. L'aurige tient les rênes des 2 mains.

Pièce de conservation médiocre, ne permettant pas de distinguer si le cercle est cordelé ou de grènetis.

AR 15. — Quart de statère ou triobole phénicienne (demi sicle), gr. 3,15. Coll. de Luynes. — Babelon, Perses Achémén., p. 232, No 1588, pl. XXX fig. 6.

1101 — Droit du 1096. Au dessus de la galère phénicienne, le chiffre III (an 3). | Revers du 1100.

AR 15. — Quart de statère ou triobole phénicienne. Collection de l'Université St Joseph, à Beyrouth. — Planche VI. 2.

1102 — Droit du 1101. | Revers du 1100.

AR 17. — Sicle ou hémi-statère phénicien, gr. 6,12. British Museum. — Barclay V. Head. Coinage of Lydia and Persia, p. 41, pl. III, 2.

1103. — Droit du 1096. Au dessus de la galère phénicienne, le chiffre III (an 3). Cercle cordelé au pourtour. | Le roi de Perse, dans un char traîné par trois chevaux, allant au pas, à gauche. Il est coiffé de la cidaris crénelée et vêtu de la candys. Il étend et élève la main droite. A côté du lui, est l'aurige qui tient les rênes des deux mains. Derrière le char, un personnage, vêtu à la mode égyptienne, coiffé du pschent et portant la schenti, suit à pied, tenant de la main droite un sceptre terminé par une tête de quadrupède cornu, la gueule béante, et de la main gauche, une oenochoé. Le tout sur une double base. Au dessus des bras de l'aurige, les lettres phéniciennes ৭O. Cercle cordelé au pourtour.

AR 29. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,50. British Museum. — Barclay V. Head, Coinage of Lydia and Persia, p. 41, pl. I/I 4 et Coins of Ancients, p. 61, pl. 29, No 25. — Planche VI, 3.

1104 — Droit du 1096. Au dessus de la galère phénicienne, le chiffre III III (an 6). Cercle cordelé au pourtour. | Revers du 1103.

AR 28. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,70. Babelon, Perses Achéménides, p. 234, No 1599.

1105. — Droit du 1096. Au dessus de la galère, III III (an 6). | Revers du 1100.

AR 14. — Quart de statère ou triobole phénicienne, gr. 3,17. Bank of England. Barclay V. Head, Coinage of Lydia and Persia, p. 42, pl. III, 4.

1106. — Droit du 1096. Au dessus, de la galère, I III III (an 7). | Revers du 1100.

AR 14. — Quart de statère ou triobole phénicienne. gr 3,03. Collection J. P. Six. — Gr 3,04. Coll. de Vogüé.

AR 15. — Gr. 3,20. Babelon, Loc. cit., p. 234, No 1602. pl. XXX. fig. 12.

1107. — Droit du 1106. | Revers du 1103.

AR 29. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,72. Babelon. Loc. cit., p. 234, No 1600, pl. XXX, fig. 11. = **Planche** VI. 14. — Mionnet, t V, p. 646, No 37.

1108. — Droit du 1096. Au dessus de la galère I III IIII (an 8). Même cercle cordelé au pourtour. | Revers du 1100.

AR 19. — Sicle ou hémi statère phénicien, gr. 6,85. Babelon, Loc. cit., p. 234, pl. XXX, fig. 13, No 1603.

1109. — Droit du 1096. Au dessus de la galère la date – (an 10). | Revers du 1100.

AR 18. — Sicle phénicien, gr. 6,10. Collection de Luynes. — Babelon, Perses Achéménides, p. 234, No 1604.

1110. — Droit du 1109. | Revers du 1100.

AR 14. — Triobole phénic., gr. 3,18. Babelon, Perses Achémén., p. 235, No 1605, pl. XXX. fig. 14.

L'étoile signalée dans la description du revers de cette pièce a été simulée par le globe et le croissant surmontant la stylis qui supporte l'aplustre de la poupe.

1111. — Même droit, avec la date II – (an 12). | Même revers.

AR 28. — Quadruple sicle phénic., gr. 25,72. Babelon. Loc. cit., p. 235, No 1607, pl. XXX, fig. 15. = **Planche** VI, 5. — Mionnet, t. V, p. 645, No 30.

1112. — Droit du 1096. Au dessus de la galère, la date III (an 3). Grènetis au pourtour. | Le roi de Perse, en archer mélophore, à demi agenouillé, à droite; il a une longue barbe et de longs cheveux rassemblés en touffe sur la nuque. Il est coiffé d'une cidaris crénelée (sur certains exemplaires les dents ne sont pas visibles), et vêtu de la candys relevée sur les bras et sur le genou gauche. De la main gauche portée en avant à la hauteur du visage, il tient son arc, et de la main droite ramenée sur la poitrine, il porte transversale-

| ment une javeline ornée d'un pommeau. Grènetis au pourtour.

AE 14. — Dilepton. Ma collection.

AE 15. — Dilepton. Ma collection. 2 exempl. — Planche VI, 6. — Gr. 2,76 à 2,96. Babelon, Perses Achéménides, p. 233, Nos 1590, 1591, 1592 et 1593, pl. XXX, fig. 8. — Coll. de Luynes. — British Muséum. — Barclay V. Head, Coinage of Lydia and Persia, p. 44, pl. III, 8. — Brandis. Loc. cit., p. 519.

AE 16. — Gr. 2,70. Babelon. Loc. cit., p. 233, No 1592. — Mionnet, t. V, p. 647, No 43.

1113. — Droit du 1112, avec la date IIII | Revers du 1112 (an 4).

AE 14. — Dilepton. Ma collection.

AE 15. — Dilepton. Ma collection.

1114. — Même droit, avec la date III II | Même revers (an 5).

AE 15. — Dilepton, gr. 3,12. Ma collection. — Gr. 2,67. Collect. J. P. Six, Observ. sur monn. phén., p. 34.

AE 13. — Dilepton, gr. 2,80. Ma collection. — Babelon. Loc. cit. No 1595.

1115. — Même droit | Même revers.

AE 5. — Hémi-lepton, gr. 0,65. Ma collection. — Brandis, p. 519. — Gr. 0,74. Babelon, Loc. cit., p. 234, No 1598, pl. XXX, fig. 10.

1116. — Même droit, avec la date III III | Même revers (an 6).

AE 15. — Dilepton. Ma collection. — British Museum.

1117. — Même droit | Même revers.

AE 5. — Hémi-lepton, gr. 0,63. Ma collection. — Collect. Sémin. Ste Anne à Jérusalem.

1118. — Même droit, avec la date IIII III | Même revers. (an 7).

AE 14. — Dilepton, gr. 4. Ma collection.

1119. — Même droit, avec la date III III III | Même revers (an 9).

AE 13. — Dilepton, gr. 2,45. Coll. Imhoof-Blumer.

1120. — Même droit, avec la date — | Même revers (an 10).

AE 12. — Dilepton, gr. 2,45. Ma collection.

AE 14. — Dilepton, gr. 2,90. Coll. Université américaine de Beyrouth.

1121. — Galère phénicienne, sans voiles, pourvue d'un rang de rameurs, et naviguant à gauche La proue pourvue d'un éperon est surmontée d'une figure de patèque. La poupe ornée de l'aplustre soutenue par une stylis surmontée du globe solaire et du croissant comme sur les Nos 1082 à 1120. En haut, dans le champ, la date I — (an 11).

Tête barbue d'un roi, à droite, avec œil de profil, coiffée d'une cidaris munie de fanons, mais non dentelée

La tête de roi du revers est peut être celle de Straton I

AE 14. — Dilepton. Ma collection. — **Planche** VI, 7.

AE 16. — Dilepton, gr. 2,65. British Muséum. 2 exemplaires — Catal. Huber, No 899. — Barclay V. Head, Guide. p. 44.

1122. — Même galère. Au dessus, la date II — (an 12).

Même revers.

AE 15. — Dilepton, gr. 3,46. Babelon, Perses Achéménides, p. 235, No 1610. —Lenormant, Rois grecs, pl. LXVI. 9.— Von Prokesch, « Ined » II, 1859, pl. III, 36.

AE 16. — Dilepton, gr. 2,98 et 3,31. Babelon, Loc. cit., p 235, Nos 1608 et 1609, pl XXX, fig. 16 et 17. — Ma collection. — **Planche** VI, 3. — Brandis, Loc cit., p. 549. — Mionnet, t. V, p. 648, No 45 et t. VIII suppl., pl. XIX, 7. — Lenormant, Rois grecs, p. 139, pl LXVI, 9. — Barclay V. Head, p. 44, pl. III,9.

AE 9. — Hémi-lepton, gr. 0,70. Ma collection. 7 exemplaires.

XII. Tennès (de 355 à 349 avant J. C.).

1123. — Droit du 1096. Au dessus la date I (an 1). Grènetis au pourtour.

Le roi de Perse, debout dans son char traîné par trois chevaux allant au pas à gauche. Il est coiffé d'une cidaris non dentelée et vêtu de la candys. Il étend et élève la main droite. L'aurige tête nue, est dans le char à côté du roi et tient les rênes dans les 2 mains. Derrière le char, suit à pied un personnage, en costume asiatique, coiffé d'une tiare plate, tenant de la main droite un sceptre terminé par une tête de quadrupède cornu, la gueule béante, et de la main gauche une œnochoé. Le tout sur une double base. Au dessus des bras de l'aurige, les lettres phénic. O ⊦. Gr. au p.

AR 27. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,50, British Muséum — Barclay V. Head, Coinage of Lydia and Persia, p. 40, pl. II, 18.

1124. — Droit et date du 1123. | Le roi de Perse combattant un lion comme au revers du 1085. En bas entre eux, en ligne verticale, les lettres O ⲋ. Carré creux.

AR 11. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien gr 0,70. Babelon, Perses Achéménides, p. 230, No 1574, pl. XXX fig. 1. — **Planche VI, 9 rev.**

1125. — Même droit, avec la date II | Revers du 1123 (an 2).

AR 29. — Quadruple sicle ou double statère phénicien gr 25,50. Coll. J. P. Six. Observ. sur monn. phénic., p. 34.

1126. — Même droit, avec la date III | Même revers (an 3)

AR 26. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr 24,90. Ma collection. — **Planche VI, 10**

AR 29. — Gr. 25,70. Coll. de Luynes. — Babelon, Loc. cit., p. 231, No 1576. — Gr. 25,57. British Museum.

AR 30. — Gr. 25,65. Babelon, Loc. cit., p. 230, No 1575, pl. XXX, fig. 2. — Mionnet, t. V, p. 646, No 24. — Collection Montagu, No 740.

1127. — Même droit, avec la date I III | Même revers. (an 4).

AR 29. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,67. Collection Imhoof-Blumer. — Ma collection.

MM. Brandis (Loc. cit., p. 425), Barclay V. Head (Lydia and Persia, p. 40) et Six (Numism. Chronicle, 1877, p. 214) donnent avec les lettres O ⲋ une obole qui porterait au revers le nombre III — (an 13) et se trouverait au Cabinet de France. C'est une erreur de Brandis, qui a été répétée après lui. La seule obole avec le chiffre 13 que possède le Cabinet de France porte les lettres ⅁ O et est reproduite plus loin sous le numéro 1148. Babelon, Mélang. numism., t. I, p. 293.

XIII. Evagoras II de Salamine (entre 348 et 344 av. J. C.).

1128. — Droit du 1123, même date (an 1). | Revers du 1123, avec les lettres OO.

AR 29. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 24,54. Traces de surfrappe sur un exemplaire du 1082 ou des suivants de mêmes types. Collection J. P. Six. — Gr. 24,80. Ma collection. — **Planche VI, 11.**

1129. — Même droit et date avec un astre du côté de la poupe (an 1). | Même revers

AR 24. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,75. Musée de Berlin. — Coll. von Prokesch, Ined. I, 1854, p. 61.

1130. — Droit et date du 1128 (an 1). | Même revers que le 1124, avec les lettres phénic. OO

AR 9. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien. gr 0,60. Collection J P Six.

1131. Même droit, avec le chiffre II (an 2). | Revers du 1128.

AR 28. — Quadruple sicle ou double statère phénicien. gr. 25,75. British Museum — Barclay V. Head. Coinage of Lydia and Persia p. 40, pl. II, 19.

AR 27. — Quadruple sicle ou double statère phénicien. gr. 25,70 Ma collection — Mionnet, t. V, No 30. — Ch. Lenormant, Rois grecs, p. 138, No 22, pl. LXV. No 22.

AR 28. — Gr. 25,92. Coll. de Luynes — Babelon Perses Achémén., p. 231, No 1579. — Gr. 25,78. Catal. Whittall, 1858. No 776. — Mus. Lavy, No 3199.

1132. — Même droit et date que le 1126 (an 3). | Même revers.

AR 29. — Quadruple sicle ou doudle statère phénicien gr. 25,92. Babelon. Loc cit, p. 231, No 1580, pl. XXX. fig. 3. — Ma collection. (Les flots sont représentés par 4 lignes parallèles ondulées, à égale distance des unes des autres.) — Coll. J P. Six, surfrappe sur un exemplaire des types 1082. — Mionnet t. V, No 32. — Ch Lenormant, Rois grecs. p. 138, pl. LXV, No 21.

AR 30. — Gr. 25,60. Babelon. Loc. cit, No 1581.

1133. — Droit et date du 1131 (an 2). | Même revers que le 1130.

AR 9. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien, gr. 0,65. British Museum — Barclay V. Head, Coinage of Lydia and Persia, pl. II, 20.

1134. — Même droit avec la date IIII (an 4). | Même revers.

AR 9. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien, gr. 0,72. Ma collection

XIV. Straton II (de 344 à 332 avant J. C.).

1135. — Droit et date (an 1) du 1129. Grènetis au pourtour. Les flots sont représentés par 4 lignes parallèles ondulées, à égale distance des unes des autres. | Revers du 1129. Au dessus des bras de l'aurige, les lettres phéniciennes 𐤏𐤏. Grènetis au pourtour.

AR 31. — Quadruple sicle ou double statère phénic. Gr. 25,46. British Muséum

AR 29. — Ma collection, 2 exemplaires. — Gr. 25,78. Babelon, Perses Achémén p. 232. No 1586. — Gr. 25,57. British Muséum.

AR 28. — Ma collection. — Babelon, Loc. cit., p. 232, Nos 1584, 1586, pl. XXX fig. 5. — Gr. 25,72 et 25,78. Collection de Luynes. — Gr. 25,82. British Muséum.

AR 27. — Ma collection. — Babelon. Loc. cit., p. 232, No 1587. — Gr. 25,75. Collection de Luynes. — Gr. 25,80. British Muséum.

AR 26. — Ma collection. — Gr. 25,02. British Muséum.

1136. — Même droit avec la date III (an 3). | Revers du 1135.

AR 25. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,05. Ma collection.

1137. — Même droit, avec la date IIII (an 4). | Même revers.

AR 29. — Quadruple sicle ou double statère phénic., gr. 25,15. British Muséum.

1138. — Même droit, avec la date II III (an 5). | Même revers.

AR 31. — Quadruple sicle ou double statère phénic., gr. 25,52. British Muséum.

1139. — Même droit, avec la date I III III (an 7). | Même revers.

AR 30. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,85. Collection de Luynes. — Babelon, Perses Achéménides, p. 234, No 1601.

1140. — Même droit, avec la date III III III (an 9). | Même revers.

AR 29. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,50. Ma collection.

1141. — Même droit et même date (an 9), au dessus de la figure de patèque, lettre phénicienne O en contremarque. | Même revers.

AR 31. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 24,65. Ma collection. — Planche VI, 12.

1142. — Même droit, avec la date — (an 10) sans contremarque. | Même revers.

AR 26. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25. Ma collection.

1143. — Même droit, au dessus de la galère, la date I — (an 11). Grènetis (tréflé) au pourtour. | Même revers.

AR 29. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,78. Babelon, Perses Achéménides, p. 232, No 1586, a classé cette pièce à l'an 1 de Straton II. Sur la pièce du Cabinet de France le trait courbe des dizaines n'est pas visible. Mais la ligne verticale des unités est rejetée trop dans le champ, à gauche, vers la proue.

pour n'avoir pas été précédée du signe des dizaines. Dans les monnaies de la même catégorie, datées de l'an I, ce chiffre est toujours placé exactement au milieu et au dessus de la galère.

1144. — Même droit, avec la date II (an 2). | Revers du 1124, avec les lettres 𐤏𐤏.

AR 9. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien. Brandis, p. 426.

1145. — Même droit, avec la date III (an 3). | Même revers.

AR 10. — Seizième de statère ou tritémorien phénicien, gr. 0,90. Babelon, Perses Achéménides, p. 233, No 158,9 pl. XXX, fig. 7.

1146. — Même droit, avec la date I IIII (an 5). | Même revers.

AR 11. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien, gr. 0,78. Collection de Luynes. — Babelon, Perses Achéménides, No 1594, pl. XXX, fig. 9.

1147. — Même droit, avec la date — (an 10). | Même revers.

AR 11. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien, gr. 0,74. Collection de Luynes. — Babelon, Perses Achéménides, No 1606.

1148. — Même droit avec la date III — (an 13). | Même revers.

AR 11. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien, gr. 0,78. Babelon, Loc. cit., No 1611, pl. XXX, fig. 18.

AR 10. — Gr. 0,68. British Muséum. — Barclay V. Head, Coinage of Lydia and Persia, p. 42, pl. III, 4.

AR 9. — Ma collection, 2 exemplaires. = **Planche** VI. 14.

XV. Mazaios satrape (de 351 à 332 av. J. C.).

1. Monnaies à types sidoniens datées des années de règne d'Artaxerxes III Ochos (359 à 338 av. J. C.).

A. Pieces douteuses qui corr.spondraient aux interrègne entre Tennès et Eva,oras II (350 à 347 av. J. C.).

1149. — Droit du 1123. Au dessus III III III 𐤅 (en l'an 9 = 350 av. J. C.). Gr. au pourt. | Revers du 1123, avec les lettres 𐤏𐤁𐤃𐤔. Grènetis au pourtour.

AR . — Quadruple sicle ou double statère phénicien. Cité par Babelon, Mélanges numism., t. I, p. 297.

1150. — Même droit, avec la date — y (en l'an 10 = 349 av. J. C.).

Même revers.

AR 30. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,76. British Museum (mal conservé).

1151. — Droit du 1133, avec la date ||| ||| ||| (an 9)

Revers du 1124, avec les lettres ﬧ y initiales de Mazaios (Mazdai).

AR 9. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien, gr. 0,67. British Museum. — Barclay V. Head, Coinage of Lydia and Persia, p. 52, pl. II, 6.

1152. — Droit du 1133, avec la date | — y (en l'an 11 = 348 av. J. C.)

Revers du 1149.

AR 29. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,82. Cité par J. P. Six, Le satrape Mazaios. Numismatic Chronicle, 1884, p. 117, comme appartenant au British Museum, et décrit par Barclay V. Head, loc. cit., p. 52. Cette date ne s'y trouve pas. Si elle a été réellement constatée nous ignorons à quelle collection appartient la pièce qui la porte.

1153. — Même droit, avec la date || — y (en l'an 12 = 347 av. J. C.)

Même revers.

AR ? — Quadruple sicle ou double statère phénicien. Cité par Babelon, Mélanges numismat., t. I, p. 297.

En somme, dans toute cette série aucune date ne me paraît absolument indiscutable. Si je les ai citées celles des ans 9 à 12, c'est parce qu'elles ont été admises par des savants comme MM. Six et Babelon.

B. Interrègne entre Evagoras II et Straton II. Premières années du règne de Straton II (de 343 à 338 av. J. C.).

1154. — Même droit, avec la date ||| ||| — y (en l'an 16 = 343 av. J. C.). Les flots sont représentés par 2 series de lignes parallèles ondulées.

Même revers.

AR 30. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,05. Ma collection.

1155. — Même droit, avec la date ||| |||| — (an 17 = 342 av. J. C.).

Revers du 1151.

AR 10. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien, gr. 0,72. Ma collection.

1156. — Même droit, avec la date || ||| ||| — y (en l'an 18 = 341 av. J. C.). Les 2 series de lignes sont peu distinctes.

Même revers que le 1149.

Les 4 lignes parallèles ondulées sont presque à égale distance les unes des autres.

AR 30. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,10. Ma collection = **Planche** VI, 13.

1157. — Même droit, avec la date III IIII II — (an 19=340 av. J. C.). | Revers du 1159.

AR 9. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien, gr. 0,73. Collection Imhoof-Blumer. — Gr. 0,68. British Muséum. — Barclay V. Head, Loc. cit., p. 42, pl. III, 6.

1158. — Même droit, avec la date > y (en l'an 20). | Même revers que le 1149.

AR 29. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,76. Babelon, Loc. cit., p. 38, No 271, pl. VI, fig. 15. = **Planche** VI, 15. — Mionnet, t. V, p. 646. No 35, pl. LXI, 1. — Ch. Lenormant, Rois grecs, pl. LXVI, 1. — Brandis, p. 426. — Barclay V. Head, Loc. cit., pl. III, 5. — Catal. d'Ennery, No 194.

AR 27. — Musée de Berlin.

1159. — Même droit, avec la date I > y (en l'an 21=338 av. J. C.). Les flots sont représentés par 4 lignes parallèles ondulées, placées à égale distance les unes des autres. | Même revers.

AR 29. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,70. Collection de Luynes. — Babelon, Perses Achéménides, p. 38, No 272. — Brandis, p. 426. — Gr. 25,73. British Muséum. — Barclay V. Head, Loc. cit., p. 42.

2. Monnaies à types sidoniens, datées des années de règne d'Arsès (338—336 av. J. C) et plutôt de Darius III Codoman (336—332 av. J. C.).

1160. — Droit du 1154, avec la date I y (en l'an 1). | Même revers.

AR 30. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 27. Collection de Luynes. — Babelon, Loc. cit., p. 38, No 266. — Brandis, p. 426.

AR 29. — Gr. 25,57. Collection Imhoof-Blumer.

AR 27. — Gr. 25,70. British Muséum. — Barclay V. Head, Loc. cit., p. 42.

1161. — Même droit, avec la même date, an 1. | Revers du 1151.

AR 10. — Seizième de statère ou tritémorion phénicien gr. 0,67 Collection de Luynes. — Babelon, Loc. cit., p. 38, Nos 267 et 268, pl. IV, 14.

1162. — Droit du 1160, avec la date II Ч (en l'an 2). | Revers du 1149.

AR 26. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr 25,82. Collection de Luynes. — Babelon, Perses Achéménides, p. 38, No 270. — Brandis, p. 426. — Gr 25,66. Collection J. P. Six, surfrappé.

AR 27. — Gr. 25. Ma collection.

AR 28. -- Gr. 25,50. Ma collection

1163. — Même droit, avec la date III Ч (en l'an 3). | Même revers.

AR 28. — Quadruple sicle ou double statère phénicien, gr. 25,87. Babelon, Loc. cit., p. 38, No 270.

1164. — Même droit, avec la date I III (an 4). | Revers du 1151.

AR 10. — Sixième de statère ou tritêmorion phénicien, gr. 0,63. Ma collection

XVI. Incertaines (de 350 à 332 av. J. C.).

1165. — Droit du 1123, sans date. Grenetis au pourtour. | Revers du 1097.

AE 15. — Hémi-chalque, gr 4,15. Ma collection, 2 exemplaires.

AE 16. — Gr. 5,15. Ma collection, 2 exemplaires. — British Museum, 2 exempl.

AE 17. — Gr. 5,70 à 6,15. Ma collection. — Collection de Luynes. — Babelon, Loc. cit., p. 236, Nos 1612 à 1615, 1617, 1618, pl. XXX, fig. 19. — Mionnet, t. V, p. 647, No 40. — British Museum. — Barclay V. Head, Loc. cit., pl. III, 7.

AE 18. — Gr. 6,30. Babelon, Loc. cit., p. 236, No 1616. — British Museum. — Collection Université américaine de Beyrouth.

PÉRIODE ALEXANDRINE

ROIS PHÉNICIENS DE SIDON (de 332 à ? avant J. C.)

XVII. Abdalonyme (de 332 à ? av. J. C.).

1166. — Droit du 1095, sans figure de pateque à la proue, avec les lettres ЦЧ. Gr. au p. | Revers du 1085, avec la lettre O. Carré creux.

AR 10. — Obole attique, gr. 0,82. Ma collection. = Planche VI, 16.

1167. — Même droit avec la lettre ⅁. | Même revers.

Il existe un grand nombre de coins différents de cette pièce.

AR 8. — Obole attique, gr. 0,77. British Muséum.

AR 9. — Obole attique, gr. 0,62 à 0,77. Ma collection, 4 exemplaires. — British Muséum, 3 exemplaires.

AR 10. — Obole attique, gr. 0,64 à 0,83. Ma collection, 5 exemplaires. — British Muséum, 5 exemplaires. — Gr. 0,60 à 0,85. Collection de Luynes, 7 exemplaires. — Gr 0,65 à 0,78. Babelon, Perses Achéménides, p. 54, Nos 360 à 369, pl. IX, fig. 5.

XVII bis. Rois incertains (entre 332 et 281 au plus tart av. J. C.).

1168. — Même droit, mais la proue de la galère est différente. Au dessus, les lettres phéniciennes ⋠ ⋠. | Même revers, avec les lettres OH. Le carré creux semble avoir disparu.

AR 9. — Obole attique. Ma collection.

1169.—Même droit que 1167. | Même revers, mais dans le champ, à la place de la lettre O, une tête de bœuf de face.

AR 9. — Obole attique, gr. 0,78. Babelon, Loc. cit., p. 54, No 370, pl. IX, 6.

1170. — Même droit. Au dessus de la galère, 3 lettres phéniciennes incertainnes. Au dessous, la lettre V. | Même revers, avec un coq à gauche à la place de la lettre O.

AR 9. — Obole attique. Collection de Luynes. — Cabinet de Paris.

MONNAIES ALEXANDRINES (**de ? à 281 environ av. J. C.**).

XVIII.

1171. — Tête casquée de Pallas, à droite. Ses cheveux descendent en mèches flottantes sur la nuque. Le casque surmonté d'un pa- | ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, en légende verticale descendante dans le champ, à droite. Niké marchant à gauche, les ailes éployées. Elle est vêtue d'un long chiton, serré à la taille et à la base du tronc. De la main droite étendue, elle tient une couronne, et de la main gauche, elle

nache, est orné d'un serpent. | porte une stylis cruciforme, dans une direction presque verticale. Dans le champ, à gauche et en bas, une palme, et la lettre ⅄ et ΣΙ.

AV 18. — Statère attique, gr. 8.60. Muller, Numism. d'Alexandre le grand, No 1409. — Catalogue Bompois, No 828. — Musée Thorvaldsen. — Ma collection. — Planche VII, 1.

1172. — Même droit. | Même revers. Avec la palme, la lettre ʞ et ΣΙ.

AV 19. — Statère attique, gr. 8.60. Muller, Loc. cit., No 1410. — Coll. Chaffer.

1173. — Même droit. | Même revers. Dans le champ, à gauche et en bas, ΣΙ et K.

AV 18. — Statère attique. Muller, Loc. cit., p. 299, No 1411. — Cabinet de Vienne. — Cabinet de Gotha. — Collection Soirè.

1174. — Même droit. | Même revers. Dans le champ, à gauche et en bas, une étoile, ΣΙ et le monogr. ✱. Derrière Niké, ΜΙ.

AV 18. — Statère attique. Muller, Loc. cit., No 1414. — Cabinet de St Pétersbourg.

1175. — Même droit. | Même revers. Dans le champ, à gauche et en bas, une étoile, ΣΙ et ΑΛ, à droite, ΦΙ.

AV 18. — Statère attique. Muller, Loc. cit., No 1415. — Cabinet de Copenhague.

1176. — Même droit. | Même revers. Dans le champ, à gauche et en bas, une étoile, ΣΙ et Ŋ. A dr. ⋎.

AV 18. — Statère attique. Muller, Loc. cit., No 1416. — Cabinet de Berlin.

1177. — Même droit. | Même revers. Dans le champ, à gauche et en bas, une étoile, ΣΙ et ⅆ. A dr. ᛗ.

AV 15. — Statère attique. Muller, Loc. cit., No 1417. — Cabinet de Turin.

1178. — Même droit. | Même revers. Dans le champ, à gauche et en bas, une étoile, ΣΙ et ⊑. A dr. ⊮.

AV 18. — Statère attique. Muller, Loc. cit., No 1418. — Musée Lavy.

1179. — Même droit. | Même revers, avec la legende ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Dans le champ, à gauche et en bas ΣΙ, et ⊮ dans une couronne.

AV 18. — Statère attique. Muller, Loc. cit., No 1419. — Cabinet de Vienne.

1180. —Même droit. | Revers et légende du 1179. A gauche et en bas, ΣΙ et dans une couronne, le monogramme ꟿ.

AV 18. — Statère attique. Muller, Loc. cit., No 1413. — Cabinet de Gotha.

1181. —Tête d'Héraclès, à droite, couverte de la peau de lion. Grènetis au pourtour. | ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, en légende verticale descendante, à droite. Zeus, demi-nu, assis à gauche, sur un trône sans dossier. Sa tête est laurée. Ses jambes recouvertes de la chlamyde enroulée à partir du siège. La jambe gauche mi-fléchie repose sur un tabouret. La droite repliée en arrière s'appuie sur les pieds du trône, pourvus de renflements, dont l'inférieur est plus marqué. Ces pieds sont reliés par un seul barreau transversal. Zeus tient un aigle au repos et tourné vers lui sur sa main droite étendue. Il appuie sa main gauche sur un long sceptre vertical. Dans le champ, à gauche, devant lui, ΣΙ. Grèn. au pourt.

AR 9. — Obole attique, gr. 0,58 et 0,62. Ma collection, 2 exempl. = **Planche** VII, 2. — Muller, Loc. cit., No 1398. — Cabinet de Paris.

1182. —Même droit. | Même revers. Les jambes de Zeus sont disposées comme au No 48.

AR 28. — Tétradrachme attique. British Muséum.

1183. —Même droit. | Revers du 1181, mais avec la légende ΣΙ sous le trône.

AR 9. — Obole attique. Muller, Loc. cit., No 1399. — Cabinet de Paris.

1184. —Même droit. | Même revers. Devant Zeus, à gauche, M. Sous le trône, ΣΙ.

AR 29. — Tétradrachme attique. Muller, Loc. cit , No 1401. — Cabinet de Paris. — Collection von Prokesch.

1185. —Même droit. | Même revers, avec A — M.

AR 27. — Tétradrachme attique, gr. 17,10. Ma collection. = **Planche** VII, 3 rev. — Müller, Loc. cit., No 1402. — Cabinet de Vienne. — Coll. Thomas, No 1126.

1186. —Même droit. | Même revers, avec M — B.

AR 29. — Tétradr. attique. Muller, Loc. cit., No 1403. — Cabinet de Munich.

1187. — Même droit. | Même revers, avec Μ — Δ.

AR 27. — Tétradrachme attique, gr. 17,05. Ma collection. — Muller. Loc. cit. No 1404. — Sestini, Musée Hedervar, No 45.

1188. — Même droit. | Même revers, avec Θ.

AR 23. — Tétradr. attique. Muller. Loc. cit., No 1407. — British Museum.

1189. — Même droit. | Même revers, avec Ρ.

AR 26. — Tétradrachme attique, gr. 17,12. Ma collection.

1190. — Même droit. | Même revers, avec Σ.

AR 31. — Tétradrachme attique, gr. 16,90. Ma collection. — Muller, Loc. cit., No 1405. — Collection Cureton.

1191. — Même droit. | Même revers, avec Υ.

AR 28. — Tétradr. attique. Muller, Loc. cit., No 1406. — Cabinet de la Haye.

1192. — Même droit. | Même revers, avec Φ.

AR 27. — Tétradrachme attique, gr. 17,10. Ma collection.

1193. — Même droit. | Même revers, avec ᛦ.

AR 27. — Tétradrachme attique, gr. 17,22. Ma collection.

1194. — Même droit. | Même revers, avec Ω.

AR 28. — Tétradrachme attique, gr. 17,20. Ma collection.

1195. — Même droit. | Même revers, avec [monogram].

AR 27. — Tétradrachme attique. Muller, Loc. cit., No 1408. — Coll. de Luynes.

1196. — Même dr. | Même revers, devant Zeus, dans le champ, à gauche et en bas, ΣΙ et Α.

AR 24. — Tétradrachme attique. Muller, Loc. cit., No 1420. — Mionnet, t. I, p. 536, No 312.

1197. — Même dr. | ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Même type. Devant Zeus, ΜΔ et ΣΙ, sous le siège [monogram].

AR 28. — Tétradr. attique. Muller, Loc. cit., No 1419. — Cabinet de Munich.

1198. — Même dr. | Revers et légende du 1195. Devant Zeus, ΣΙ et Α, sous le siège [monogram] et Α.

AR 28. — Tétradr. attique. Muller, Loc. cit., No 1421. — Cabinet de la Haye.

1199. — Même dr. | Même revers, devant Zeus, aplustre et ΣΙ, sous le siège, ΑΝ et [monogram].

AR 28. — Tétradr. attique. Muller, Loc. cit., No 1422. — Cabinet de Munich.

1200 Même droit. | ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, entre arc dans un carquois en haut, et massue en bas. A l'exergue ΣΙ.

AE 16. — Hemi-chalque, gr. 4,25. Ma collection, 2 exempl. — Mionnet, t. I, p. 550, No 513. — Muller, Loc. cit., No 1400. — Cabinet de Paris.

1201. Même droit. | Même revers.

AE 13. — Lepton, gr. 1,65. Ma collection.

XIX. Philippe Arrhidée (de 323 à 318 av. J. C.).

1202. Même droit. | ΦΙΛΙΠΠΟΥ, en légende verticale descendante. Même revers. Devant Zeus, M. Sous le trône ΣΙ.

AR 27. — Tétradrachme attique, gr. 17. Ma collection.

1203. Même droit. | Même légende et même revers, avec la lettre N.

AR 26. — Tétradr. attique, gr. 17. Ma coll. — Muller, Loc. cit., p. 397, No 106.

1204. Même droit. | Même revers, avec O.

AR 25. — Tétradr. attique, gr. 17. Ma collection. — Muller, Loc. cit., No 107. — Sestini, Musée Hederv. No 4.

1205. Même droit. | Même revers, avec Γ.

AR 26. — Tétradrachme attique, gr. 17. Ma collection.

MONNAIES PTOÉLMAIQUES.

Seront publiées dans le supplément.

MONNAIES ROYALES SANS DATES OU DATÉES DE L'ÈRE DES SÉLEUCIDES (**entre 175 et 95 av. J. C.**).

XX. Antiochus IV Épiphane (175 à 164 av. J. C.).

1206. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ, en légende circulaire, à droite. Tête diadémée et radiée d'Antiochus IV, à droite. Grènetis au pourtour. | ΣΙΔΩΝΙΩΝ en légende circulaire à droite. [Phoenician legend], des Sidoniens, à l'exergue. Europe assise sur un taureau bondissant à gauche. La nymphe retient son voile qui flotte au dessus de sa tête. Gr. au pourt.

AE 19. — Hémi-chalque, gr. 2,80 et 3,60. Babelon, Rois de Syrie, p. 87, Nos 685 et 688, pl. XV, fig. 2. — Ma collection. — **Planche VII, 4.**

AE 18. — Hémi-chalque, gr. 3 à 3,90. Ma collection, 3 exemplaires. — Babelon, Loc. cit., Nos 686 et 687. — Gr. 2,75. Musée de Parme.

AE 17. — Ma collection.

1207. — Même légende. Tête diadémée d'Antiochus IV, à droite. Dans le champ, à gauche, derrière la tête, AN. | Même revers.

AE 18. — Hémi chalque, gr. 4. Ma collection

1208. — Tête diadémée et radiée d'Antiochus IV, à droite. Grèn. au p. | ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ en 2 lignes au dessus d'une galère phénicienne ornée de l'aplustre à droite. A l'exergue, ΣΙΔΩΝΙΩΝ 𐤋𐤑𐤃𐤍𐤌. Grènetis au pourt.

La plupart des exemplaires ont le bord en biseau et le trou central.

AE 23. — Chalque. gr. 6,90. Babelon, Rois de Syrie, No 683. — Ma collection — **Planche VII, 5**. — Collection du Dr P. Schroeder à Beyrouth.

AE 21. — Chalque, gr. 6,30 et 6,60. Babelon, Loc. cit., p. 86, Nos 682 et 684, pl. XV, fig. 1.

1209. — Même droit. Derrière la nuque la lettre Δ. | Même revers.

AE 21. — Chalque, gr. 5,18. Ma collection. — Coll. du Dr P. Schroeder, à Beyrouth. — Percy Gardner, Kings of Syria, p. 39, No 51.

1210. — Même droit, avec la lettre M. | Même revers.

AE 21. — Chalque, gr. 5,50. Percy Gardner, Loc. cit., p. 39, No 50.

1211. — Même droit, avec la lettre Σ. | Même revers.

AE 21. — Chalque, gr. 5,50. Percy Gardner, Loc. cit., No 52.

1212. — Même droit, avec ΔΙ, sous le cou. | Même revers.

AE 21. — Chalque, gr. 7,05. Ma collection. 2 exemplaires.

1213. — Même droit que le No 1208, avec la légende ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ. Grènetis au pourtour. | 𐤋𐤑𐤃𐤍𐤌. De Sidon, [illegible], mère de Cambé, au dessus d'un gouvernail. Au dessous, [illegible] (et) d'Hippone, de Citium, [illegible] de Tyr. La légende phénicienne est de 4 lignes. Grènetis au pourtour.

AE 20. — Chalque, gr. 5,95. Babelon, Loc. cit., No 690, pl. XV, fig. 4.

AE 19. — Chalque, gr. 5,25. Babelon, Rois de Syrie, p. 87, No 689, pl. XV, fig. 3. — Ma collection — **Planche VII, 6 rev.**

1214. — Droit du 1206. | ΒΑ(σιλέως) ΑΝ(τιόχου), à gauche, ΣΙ(δωνίων), à droite. Apollon nu, debout à gauche, tenant dans la main droite étendue un rameau d'olivier et portant son arc et son carquois sur le dos. Gr. au p.

AE 11. — Lepton, gr. 1,05. Ma collection — **Planche VII, 7**.

1215. Même droit.	Même légende et même revers. Mais Apollon tient une flèche dans la main gauche, et le carquois sur le dos.

AE 11. — Lepton, gr. 1,20. Ma collection. — **Planche** VII, 8.

XXI. Démétrius I Sotèr (162 à 150 avant J. C.).

1216. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΙΔΩΝΙΩΝ. Tête diadémée de Démétrius I, à droite.	Légende et type Europe sur un taureau, du revers du 1206.

AE 16. — Hémi-chalque, gr. 3,45. Ma collection. — **Planche** VII, 9. — Coll Université améric. de Beyrouth. — Collect. du Dr P. Schrœder, à Beyrouth. — Gr 3,25. Musée de Parme

1217. Même droit, derrière la nuque, ΝΙ.	Même revers.

AE 16. — Hémi-chalque. Ma coll. — Percy Gardner, Kings of Syria, No 53.

1218. Tête diadémée de Démétrius I, à droite. Grèn. au pourtour.	ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ en 2 lignes au dessus d'une galère phénicienne ornée de l'aplustre à droite. A l'exergue, ΣΙΔΩΝΙΩΝ [Phoenician legend]. Gr. au pourtour.

AE 21. — Chalque, gr. 5,65. Bord en biseau et trou central. Ma collection. 3 exempl. — **Planche** VII, 10. — Babelon, Rois de Syrie, p. 99, No 780.

1219. Même droit. Dessous la tête, ΑΡ.	Même revers.

AE 20. — Chalque. gr. 6,40. Collection de Luynes. — Babelon Loc. cit., No 781. pl. XVII, fig. 4.

1220. Même droit. Derrière la tête, ΜΕ, au dessous, un caducée.	Même revers.

AE 21. — Chalque gr. 7,70. Babelon, Loc. cit., No 782. — Mionnet, t. V, No 402.

AE 20. — Gr. 5,75. Babelon, Loc. cit., No 783. — Mionnet, t. V, No 403.

AE 19. — Gr. 4,45 et 6. Babelon, Loc cit, Nos 784 et 885.

1221. Même droit, proue en contremarque, derrière la tête.	Même revers.

AE 19. — Chalque, gr. 6,60. Babelon, Loc cit., No 786. — Mionnet, t V. No 404.

1222. Droit du 1218.	Même revers.

AE 14. — Hémi-chalque, gr. 3,30. Coll de Luynes. — Babelon, Loc cit, No 787.

1223. Même droit, derrière la tête, ΑΝ.	Même revers.

AE 20. — Chalque. Percy Gardner, Kings of Syria, p. 48, No 19.

1224. Même droit. Derrière la tête ΣI. au dessous, aplustre. | Même revers.

AE 21. — Chalque, gr. 6,90. Collection Université améric. de Beyrouth.

1225. Légende et type du droit du 1216. Grènetis au pourtour. Derrière la tête, AN. | Revers du 1213.

AE 20. — Chalque, gr. 4,50 et 5,40. Babelon, Rois de Syrie, p. 100, Nos 788 et 789, pl. XVII, fig. 5. — Mionnet, t. V, No 106. — Lenormant, Rois grecs, pl. XVIII, 7. — Ma collection. — Planche VII, 11. — Imhoof-Blumer, Monnaies grecques, p. 432, No 90, pl. H, No 12.

1226. — Même droit. Derrière la tête, MI. | Même revers.

AE 20. — Chalque, gr. 6. Percy Gardner, Kings of Syria, p. 48, Nos 50-52.

XXII. Alexandre I Bala (de 150 à 145 av. J. C.)

1227. — Tête diadémée d'Alexandre I Bala, à droite. Grènetis au pourtour. | ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, en légende circulaire. Aigle debout à gauche, avec une palme appuyée sur son aile droite. Dans le champ, à gauche, la date ΒΞΡ (an 162) à droite, ΣΙΔΩ, et un aplustre. Grènetis au pourtour.

AR 28. — Tétradrachme phénicien, gr. 14,12. Percy Gardner, Loc. cit., p. 61, No 6. — Ma collection.

1228. Même droit. | Même revers, avec la date ΓΞΡ (an 163).

AR 22. — Didrachme phénicien. Mionnet, t. VIII suppl., p. 12, No 217.

1229. — Même droit. | Même revers, avec la date ΔΞΡ (an 164).

AR 22. — Didrachme phénicien, gr. 7,10. Babelon, Loc. cit., p. 114, No 891, pl. XVIII, fig. 11. — Ma collection.

1230. Même droit. | Même revers et même date.

AR 28. — Tétradrachme phénic., gr. 13,10 (troué). Catal. Malcher de Moltheim, No 2962. — Ma collection.

1231. Même droit. | Même revers, avec la date ΕΞΡ (an 165).

AR 25. — Tétradr. phénic., gr. 13,65. Ma collection. — Planche VII, 12.

1232. — Même droit. | Même revers, avec la date ϚΞΡ (an 166).

AR 28. — Tétradr. phénic., gr. 14,20. Babelon, Loc. cit., No 892.

1233 — Même droit. Bandelettes de laine au pourtour. | ΒΑΣΙΛΕΩΣ — ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ en 2 lignes descendantes à droite, ΘΕΟΠΑΤΟΡΟΣ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ en 2 lignes descendantes à gauche. ΕΞΡ (an 165), ΣΙΔΩ, à l'exergue. Zeus à demi-nu, assis à gauche, sur un trône à dossier, la tête laurée, la chlamyde sur l'épaule gauche et les membres inférieurs. De sa main droite il tient un foudre, il s'appuie de sa main gauche sur un long sceptre. Sous le trône, un aplustre.

AR 29. — Tétradr. attique gr. 16,53. Percy Gardner, Kings of Syria, p. 51, No 7, pl. XV, fig. 6.

1234. — Droit du 1235. | ΒΑΣΙΛΕΩΣ — ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ en 2 lignes au dessus d'une galère phénicienne ornée de l'aplustre, à droite. A l'exergue, ΣΙΔΩΝΙΩΝ, 𐤋𐤑𐤃𐤍𐤌 en 2 lignes. Grènetis au pourtour.

AE 21. — Chalque, gr. 5,70. Babelon, Rois de Syrie, p. 188. No 925. — Coll. de l'Université améric. de Beyrouth.

AE 20. — Chalque, gr. 7,45. Collection de Luynes. — Babelon, Loc. cit., No 926, pl. XVIII, fig. 19. — Ma collection.

AE 19. — Chalque, gr. 4,05. Babelon, Loc. cit., No 927.

1235. — Même droit, derrière la tête, ΑΠ. | Même revers.

AE 20. — Chalque. Ma collection. = **Planche VII, 13.**

XXIII. Démétrius II Nicator (1er règne, 146—138 av. J. C.).

1236. — Buste diadémé et drapé de Démétrius II imberbe, à droite. Grènetis au pourtour. | ΒΑΣΙΛΕΩΣ à droite, ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ à gauche, en légende circulaire. Aigle comme au revers du No 1227. Dans le champ, à gauche, la date ΙΞΡ (an 167), et le monogramme. A droite, ΣΙΔΩ et un aplustre. Grènetis au pourtour.

AR 28. — Tétradrachme phénicien, gr. 14,35. Babelon, Rois de Syrie, p. 124, No 958, pl. XIX, fig. 18. — Mionnet, t. V, No 549.

1237. — Même droit. | Même revers, avec la date ΗΞΡ (an 168) et le monogramme.

AR 26. — Tétradr. phénic., gr. 14. Ma collection. — **Planche VII, 14.** —

Percy Gardner. Kings of Syria, p. 58, No 1, pl XVII, fig 7 — Mionnet, t V suppl, No 252 — Cabinet de Lagoy.

1238. — Même droit. | Même revers.

AR 17. — Drachme phénic. gr 3,40. Ma collection

1239. — Même droit. | Même revers, avec le même monogramme et la date ΘΞP (an 169)

AR 27 — Tétradr. phénic Ma collection 2 exempl. — Percy Gardner. Loc cit., p. 58, No 2.

1240. Même droit. | Même revers, entre les pattes de l'aigle, le monogramme ꟳ.

AR 27. — Tétradr phénic, gr. 14 Babelon Loc cit, No 956. — Mionnet t V No 550.

1241 Même droit. | Même revers.

AR 20. — Didrachme phénic gr 6,25. Babelon. Loc. cit., No 967. — Mionnet. t V. No 551.

1242 Même droit. | Même revers.

AR 16 — Drachme phénic., gr 3,34 Imhoof-Blumer. Monnaies grecques, p 435. No 107

1243. — Même droit. | Même revers, à gauche, la date OP (an 170), et le monogramme du No 1237

AR 25. — Tétradr. phénic., gr 13 (pièce fruste et trouée) Babelon. Loc cit. No 973. — Mionnet t V, No 552.

1244. — Même droit. | Même revers.

AR 22. — Didrachme phénic, gr. 6,55. Babelon Loc cit. No 974 — Mionnet. t V No 553.

1245. — Même droit. | Même revers que 1241, entre les pattes de l'aigle le monogramme du No 1238

AR 20. — Didrachme phénic., gr 6,65. Ma collection — Coll. de l'Université américaine de Beyrouth

1246. — Même droit | Revers du 1243, avec la date AOP (an 171).

AR 25. — Tétradr. phénic, gr 13,70. Babelon. Loc cit, No 975.

1247. — Même droit. | Même revers.

AR 20. — Didrachme phénic., gr. 6,65. Ma collection

1248. — Même droit. | Même revers, avec la date BOP (an 172)

AR 26. — Tétradr. phénic, gr 14,00 Ma collection — Collection de Luynes — Babelon. Loc cit, No 977 — Percy Gardner. Kings of Syria, p 58, No 3.

1249. — Même droit. | Même revers, même date et monogr. H/Z

AR 26. — Tetradr. phénic., gr. 13,70. Ma collection

1250. — Même droit. | Même revers que 1243, avec la date ΓΟΡ (an 173).

AR 25. — Tétradr. phénic., gr. 13,20. Ma collection.

1251. — Même droit. | Même revers.

AR 20. — Didrachme phénic., gr. 6,50. Coll. de l'Univ. améric. de Beyrouth.

XXIV, *Antiochus VII Evergète (de 138 à 129 av. J. C.).*

1252. — Buste diadémé et drapé d'Antiochus VII, à droite. Grènetis au pourt. | ΒΑΣΙΛΕΩΣ à droite, ΑΝΤΙΟΧΟΥ à gauche, en légende circulaire. Aigle au repos à gauche, portant une palme sur l'épaule droite. Dans le champ, à gauche, la date ΕΟΡ (an 175) et le monogramme [monogramme], à droite, ΣΙΔΩ, et un aplustre. Grènetis au pourtour.

AR 27. — Tétradr. phénic., gr. 13,35. Babelon, Rois de Syrie, p. 139, No 1070. — Mionnet, t. V, No 682.

1253. — Même droit. | Même revers, avec le monogramme [monogramme]

AR 29. — Tétradr. phénic., gr. 13,95 Ma collection.

1254. — Même droit. | Même revers.

AR 22. — Didrachme phénic., gr. 6,40 Babelon, Loc. cit., No 1071, pl. XXI, fig. 10. — Mionnet, t. V, No 683. — Ma collection. — **Planche VII, 15.**

1255. — Même droit. | Même revers, avec la date ϚΟΡ (an 176) et le monogramme du No 1237.

AR 29. — Tétradr. phénic., gr. 13,85. Babelon, Loc. cit., No 1094. — Ma collection. — Mionnet, t. V, No 684.

1256. — Même droit. | Même revers.

AR 20. — Didrachme phénic., gr. 6,70. Ma collection.

1257. — Même droit. | Même revers, avec le monogramme [monogramme].

AR 30. — Tétradr. phénic., gr. 13,10 Ma collection.

1258. — Même droit. | Même revers, avec le monogramme [monogramme].

AR 28. — Tétradr. phénic., gr. 14. Percy Gardner, Kings of Syria, p. 70, No 1.

1259. — Même droit. | Même revers, avec la date ΞΟΡ (an 177) et le monogramme du No 1258.

AR 28. — Tétradr. phénic., gr. 13,55. Percy Gardner. Loc. cit., p. 70, No 7.

1260. — Même droit. | Même revers, avec le monogramme [monogramme].

AR 21. — Didrachme phénic., gr. 6,70. Babelon. Rois de Syrie. No 1103. — Mionnet, t. V, No 685.

1261. — Même droit, derrière la tête, la date ΘΟΡ (an 179). Grènetis au pourt. | Revers du 1208.

AE 15. — Hémi-chalque, gr. 2,05 à 3,75. Babelon. Loc. cit., p. 152, Nos 1172 et 1173, pl. XXII, fig. 4. — Ma collection, 2 exemplaires. — Coll. du Dr P. Schröder. — Mionnet, t. V, No 686.

1262. — Même droit. Derrière la tête ЄΥΡ en ligne verticale descendante. Grènetis au pourtour. | ΣΙΔΩΝΟΣ ΘΕΑΣ, en 2 lignes verticales ascendantes, à gauche, [légende phénicienne], en ligne verticale descendante, à droite. Astarté tourelée, vêtue du chiton talaire, debout à gauche sur une proue de galère, à l'avant recourbé et arrondi en volute. De la main droite tendue en avant, elle tient une couronne, et de la gauche, une stylis cruciforme. Dans le champ, à droite, en ligne horizontale, la date ΠΡ (an 180). Grènetis au pourtour.

AE 20. — Chalque, gr. 6. Babelon. Loc. cit., p. 152, No 1174. — Ma collection. — Mionnet, t. V, No 687.

1263. — Même droit. Derrière la tête, le monogramme [monogramme]. | Même revers, avec la date ΑΠΡ (an 181).

AE 21. — Chalque, gr. 5,80. Babelon. Rois de Syrie, No 1175, pl. XXII, fig. 6.

AE 20. — Chalque, gr. 6,55. Babelon. Loc. cit., No 1176. — Mionnet, t. V, No 688.

XXV. Démétrius II Nicator (2me règne, 130 à 125 av. J. C.).

1264. — Droit du 1236. | Revers du 1236, avec la date ΕΠΡ (an 185) au dessus du monogramme [monogramme].

AR 27. — Tétradr. phénic., gr. 14,10. Ma collection. — Planche VII, 16.

1265. — Même droit, bandelette de laine au pourtour. | ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ en 2 lignes descendantes à droite, ΘΕΟΥ ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ à gauche. Zeus, à demi nu, assis à

gauche, sur un trône sans dossier, la tête laurée, la chlamyde sur l'épaule et sur les genoux, sur la main droite étendue, il porte une petite Victoire qui lui présente une couronne. De la main gauche, il s'appuie sur un long sceptre. Sous le trône, les lettres ΣΙ, à l'exergue, la date ΕΠΡ (an 185), et le monogramme du No 1237.

AR 31. — Tétradr. attique, gr. 16,80 et 16,35. Collection de Luynes. — Babelon, Loc. cit., p. 156, Nos 1203 et 1204, pl. XXII, fig. 13.

AR 20. — Tétradr. attique, gr. 13,35. Babelon, Loc. cit., No 1205.

1266. — Droit du 1236. | Revers du 1262.

Pièce douteuse. Si la date «an 180» a été bien lue, il faudrait s'assurer que cette pièce n'est pas un exemplaire méconnu du 1262.

AE 18. — Chalque. Mionnet, suppl., t. VIII, p. 49, No 253, d'après Matt. Duane, Coins of the Seleucid. pl. XIV, No 12, p. 95.

1267. — Même droit. | Même revers, avec la date ΒΠΡ (an 182).

AE 18. — Chalque, gr. 4,53. Percy Gardner, Kings of Syria, p. 79, No 27. — Mionnet, suppl. t. VIII. p. 49, No 254. — Combe, Vet. pop. et reg. numism. p. 208, No 8.

1268. — Même droit | Même revers, avec la date ΓΠΡ (an 183).

AE 22. — Chalque. Ma collection.

AE 19. — Chalque gr. 6,75. Ma collection. — Mionnet t. V, p. 64, No 555. — Pellerin. Rec. de médailles de rois, pl. X, p. 86.

1269. — Même droit. Derrière la tête, le monogramme [monogramme]. | Même revers, avec la date ΔΠΡ (an 184).

AE 21. — Chalque. Ma collection. = **Planche** VII, 17.

AE 20. — Chalque. Ma collection. — Gr. 6,55 à 7,35. Babelon, Rois de Syrie, p. 162, Nos 1251 à 1253. — Mionnet, t. V, No 556. — Collection du Dr P. Schroeder. — Collection de l'Univers. améric. à Beyrouth.

1270. — Même droit. Derrière la tête, le monogramme [monogramme]. | Même revers, avec la date ΕΠΡ (an 185).

AE 20. — Chalque, gr. 8,85. Babelon, Loc. cit., No 1254. — Mionnet, t. V, No 558.

1271. — Même revers, sans monogramme. | Même revers, avec la date ϚΠΡ (an 186).

AE 21. — Chalque, gr. 6,30 et 6,40. Babelon, Loc. cit., No 1256 et 1257, pl. XXII, fig. 22.

XXVII. Cléopatre Théa et Antiochus VIII Grypus (de 125 à 121 av. J. C.)

1272. — Têtes accolées de Cléopâtre, diadémée et voilée, et d'Antiochus VIII diadémé, à droite. Bandelette de laine au pourtour.	ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ — ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ en deux lignes circulaires à droite, ΒΑΣΙΛΕΩΣ — ΑΝΤΙΟΧΟΥ en deux lignes circulaires à gauche. Aigle debout à gauche, sur un éperon de galère, avec une palme appuyée sur son aile droite. Dans le champ, à gauche la date ΑqΡ (an 191), et un aplustre, entre les pattes de l'aigle, le monogramme ☧. Dans le champ, à droite, ΣΙΔΩ — ΙΕΡ. et le monogramme Α ☧. Grènetis au pourtour.

AR 26. — Tétradr phénic. gr 13,10 Babelon, Rois de Syrie, p. 174, No 1352.

1273. — Même dr.	ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ — ΚΛΕΟΠΑΤΡΑΣ — ΘΕΑΣ, en 3 lignes verticales descendantes, à droite ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ — ΑΝΤΙΟΧΟΥ, en 3 lignes verticales descendantes à gauche. Zeus demi nu, assis à gauche, sur un trône sans dossier, la chlamyde sur l'épaule droite et les genoux, la tête laurée. Sur la main droite étendue, il porte une petite victoire qui tend une couronne à gauche. Dans le champ, à gauche, le monogramme ☧. Au dessous du trône, ΣΙ — ΙΕΡ — Α ☧, en 3 lignes ; à l'exergue, la date ΒqΡ (an 192).

AR 28. — Tétradrachme attique, gr. 15,78. Percy Gardner, Kings of Syria, p. 86, No 2.

XXVII. Antiochus VIII Grypus (125 à 96 av. J. C.).

1274. — Tête diadémée d'Antiochus VIII, à droite. Bandelette de laine au pourtour.	ΒΑΣΙΛΕΩΣ — ΑΝΤΙΟΧΟΥ, en 2 lignes verticales descendantes, à droite, ΕΠΙ-ΦΑΝΟΥΣ à gauche. Zeus Ouranios, entièrement nu, debout à gauche, la tête laurée et surmontée du croissant, il porte un astre sur le bras droit étendu, et

s'appuie de la main gauche sur un long sceptre. Dans le champ, à gauche, en 4 lignes horizontales superposées, ΣΙΔΩ—ΙΕΡ, et les monogrammes A... et .... A l'exergue, la date ...ϘΡ (an 196), le tout dans une couronne de laurier.

AR 28. — Tétradrachme attique, gr. 16,45. Babelon, Rois de Syrie, p 179, No 1382. - Ma collection = **Planche** VII, 18 rev

1275. — Même droit. | Même revers, mais avec ΣΙ ΙΕΡ — A... ..., en 3 lignes horizontales superposées. A l'exergue, la date ΓϘΡ (an 193). Le tout dans une couronne de laurier.

AR 30. — Tétradr. attique, gr. 15,45. Babelon, Loc. cit., p. 184. No 1412. — Ma collection.

1276. — Même droit. | Revers du 1274. Mais Zeus Ouranios, demi nu, porte sa chlamyde sur la moitié inférieure du corps et sur l'épaule gauche. Même couronne de laurier au pourt.

AR 29. — Tétradr. attique, gr. 16,70. Babelon, Loc cit., p. 179, No 1382, pl. XXIV, fig. 12. — Collection de Luynes.

1277. — Même droit. | Revers précédent, mais avec les monogrammes ... et ..., et la date ΙϘΡ (an 196). Même couronne au pourtour.

AR 31. — Tétradr. attique, gr. 16,45. Babelon, Loc. cit., No 1383.

AR 30. — Tétradr. attique, gr. 16,50. Babelon, Loc. cit., No 1387. — Percy Gardner, Kings of Syria, p. 88, No 8.

1278. — Même droit. Grènetis au pourt. | Revers du 1262, avec la date ΕϘΡ (an 195). Grènetis au pourtour.

AE 21. — Chalque. Mionnet, t. V, p. 95, No 834. — Pellerin, Recueil de médailles de rois, pl. XII.

1279. — Même droit. | Dionysos barbu, debout à gauche, vêtu d'un chiton talaire, la tête surmontée du calathos. De la main droite, il tient un canthare et de la gauche un thyrse. Dans le champ, à gauche, la date ΗϘΡ (an 198) et ΣΙΔΩ. A droite, ΘΕΑΣ, au dessous, ... (des Sidoniens). Grèn. au p.

AE 19. — Chalque, gr. 3,30. Babelon. Rois de Syrie, No 1400.

AE 18. — Chalque, gr. 3,75. Babelon. Loc. cit., p 182, No 1399, pl. XXIV, fig. 16

XXVIII. Antiochus IX Cyzicène (de 116 à 95 av. J. C.).

1280. — Tête diadémée et légèrement barbue d'Antiochus IX Cyzicène, à droite. Grènetis au pourtour.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ, en légende circulaire à droite, ΑΝΤΙΟΧΟΥ, à gauche. Revers du 1270, mais à gauche, la date Σ (an 200), le monogramme Ξ et un aplustre. Grènetis au pourtour.

AR 29. — Tétradr phénic., gr 13,90. Babelon Rois de Syrie, p 190, No 1456, pl. XXVI, 2. — Pellerin, Rec de médail. de rois pl XII. — Percy Gardner Kings of Syria, p. 91, No 1.

1281. — Même droit. Bandelette de laine au pourtour.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ, en 2 lignes verticales descendantes, à droite, ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ en ligne verticale descendante à gauche. Athéna Parthénos, debout à gauche, vêtue du chiton talaire, et de la diplois. Elle porte sur la main droite étendue, une petite Victoire qui présente une couronne à gauche, et elle tient de sa main gauche, sa lance verticale et son bouclier posé à terre et orné d'une tête de Méduse. Dans le champ, à gauche, ΣΙΔΩ — ΙΕΡ, et le monogramme. A l'exergue la date Σ (an 205). Le tout dans une couronne de laurier.

AR 31. — Tétradr attique, gr 6,50. Collection de Luynes — Babelon Rois de Syrie. p 192, No 1467, pl XXVI. fig. 8. — Percy Gardner Kings of Syria, p. 92, No 6.

AR 29. — Tétradr. attique. Ma collection. 3 exemplaires. — **Planche VII, 19 rev.** — Gr. 16. Babelon Loc. cit., No 1468.

MONNAIES AUTONOMES NON DATÉES (de 175 à 112 av. J. C.)

XXIX. De 174 à 111 environ avant J. C.

Les monnaies de cette série ont toutes le bord en biseau et le trou central.

1282. — Buste tourelé de Tyché, à droite, les cheveux formant un chignon sur l'occiput, et une tresse retombant sur la nuque. La poitrine est drapée. Der-

Gouvernail et légende phénicienne du 1213. Grènetis au pourtour

rière la tête, dans le champ à gauche, les lettres MA. Grènetis au pourtour.

AE 18. — Hémi-chalque, gr. 4,76 Babelon, Perses Achéménides p. 236, No 1619, pl. XXX, fig 20. — Collection de Luynes. — Collection de l'Université américaine de Beyrouth. — Collection du Dr P. Schrœder.

1283. — Même droit, derrière la tête, les lettres AI. | Même revers.

AE 20. — Hémi-chalque, gr. 3,72. Babelon. Perses Achéménid., p 237, No 1621. — Mionnet, t. V, p. 368, No 204, et t. VIII suppl., p. 270, No 150.

1284. — Même droit, derrière la tête, lettres NI. | Même revers.

AE 18. — Hémi-chalque, gr. 4,20. Ma collection = **Planche** VII, 20.

1285. — Même droit, derrière la tête la lettre B. | Même revers.

AE 17. — Hémi-chalque, gr. 3,23. Babelon, Loc. cit., No 1622. pl. XXX, fig. 21. — Ma collection.

1286. — Même droit, derrière la tête une corne d'abondance. | Même revers.

AE 18. — Hémi-chalque, gr. 5,33. Babelon Loc. cit., No 1620. — Mionnet, t. V, No 204 bis.

1287. — Même droit, derrière la tête, un caducée. | Même revers.

AE 19. — Hémi-chalque, gr. 5,45. Ma collection. — Alex. Boutkowski, Répert prat. p. 391. — Imhoof-Blumer, Monnaies grecques, p. 445, No 33.

1288. — Même droit. Les cheveux descendent en mèches flottantes, bouclées. Derrière la tête lettres indistinctes. | Même revers.

AE 13 — Lepton, gr. 1,35. Ma collection. — Collect. du Dr P. Schrœder. — Collection du Séminaire St Anne, à Jerusalem. — Collection Ch de Paz

XXX. De 174 à 150 environ avant J. C.

Les monnaies de cette série ont toutes le bord en biseau et le trou central.

1289 Même droit, derrière la tête, les lettres MA. Grènetis au pourtour. | Revers du 1206. Europe sur un taureau sans la légende grecque. Grènetis au pourt.

AE 17. — Hémi-chalque, gr. 3,60. Babelon, Perses Achémén., p. 237, No 1626. — Mionnet, t. V, No 206.

1290. — Même droit. Derrière la tête, les lettres AB.	Même revers.

AE 17. — Hémi-chalque, gr. 3,25. Babelon Luc. cit., No 1627 — Mionnet, t. VIII suppl., No 155.

AE 14. — Hémi-chalque, gr. 3,50. Ma collection — **Planche VII, 21**.

XXXI. De 174 à 112 avant J. C.

Monnaies à bord en biseau et à trou central

1291. — Même droit, sans lettre derrière la tête. Grènetis.	Aplustre entre les lettres Σ — I. Grènetis au pourtour

AE 12. — Lepton, gr. 1,45. Ma collection 5 exemplaires — Collect. de l'Université améric. de Beyrouth

XXXII. De 174 à 112 avant J. C.

Monnaies à bord en biseau et à trou central

1292. — Même droit. Grènetis au pourtour.	ΣΙΔΩ au dessus d'une proue de galère à gauche. Gr. au p.

AE 21. — Dilepton, gr. 2,30. Collection de l'Université améric. de Beyrouth — Collection du Dr P. Schroeder

J. ROUVIER

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΙΝΑΚΟΣ ΤΗΣ ΝΑΝΝΙΟΥ.

Ἀνδρέα Ν. Σκιᾶ, Ἐπεξηγηματικὰ τῶν Ἐλευσινιακῶν κεραμογραφιῶν. *(Ἐφημερὶς Ἀρχαιολογική,* 1901, *τεῦχος Γ΄ καὶ Δ΄, σελ.* 163-174.*)*

Παρὰ τὸ πληθυντικὸν τοῦ τίτλου ἡ διατριβὴ αὕτη ἀναφέρεται εἰς μόνον τὸν ἐξ Ἐλευσῖνος περίφημον πίνακα τῆς Νανvίου, εἶναι δὲ κυρίως περίεργος ἀπόπειρα ὑποστηρίξεως τῆς ἑρμηνείας τοῦ πίνακος, ἣν προέτεινεν ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδι, καὶ ἧς τὸ ἕν τε τῇ βάσει καὶ πάσαις σχεδὸν ταῖς λεπτομερείαις σαθρὸν καὶ ἐσφαλμένον νομίζω ὅτι κατέδειξα ἐν τῷ παρόντι περιοδικῷ (τόμ. Λ΄, σελ. 169-191) προαναγγείλας καὶ εὐθὺς κατόπιν δημοσιεύσας (αὐτόθι σελ 234-270) ἑτέραν ἑρμηνείαν, ἣν διὰ μακρῶν λεπτομερῶς ὑπεστήριξα.

Ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς ἡ νέα αὕτη διατριβὴ τοῦ κ. Σκιᾶ φαίνεταί μοι ὅτι ἀποτελεῖ μοναδικὸν ἐν τοῖς ἐπιστημονικοῖς χρονικοῖς παράδειγμα τρόπου συζητήσεως, διότι, ἐνῷ κυρίως προέκειτο περὶ ἑρμηνείας ἀντιτιθεμένης εἰς τὴν ἰδικήν του, δὲν ἀνέμενεν οὐδ' ἐπ' ὀλίγας κἂν ἡμέρας τήν, ὡς κάλλιστα ἐγνώριζεν, ἐπικειμένην δημοσίευσιν τῆς ἑρμηνείας μου, ἀλλὰ γενναίως ἀπέκρουσεν αὐτὴν.... πρὶν ἢ κἂν αὐτὴν ἀναγνώσῃ. Τοῦτο βεβαίως δηλοῖ ἀξιάγαστον αὐτοπεποίθησιν ἐπὶ τῇ αὐθεντίᾳ καὶ τῷ ἀλανθάστῳ τῶν γνωμῶν του, ἄφατον δὲ περιφρόνησιν τῆς γνώμης τῶν ἄλλων, ἀλλὰ τοὐλάχιστον δὲν ἔπρεπε νὰ μεμφθῇ ὁ οὕτω φερόμενος ἐμοῦ τὴν ... « αὐτοπεποίθησιν» καὶ «στομφώδη τινὰ αὐθεντίαν », ἣν ἀγνοῶ ποῦ τῆς πτωχῆς καὶ τόσον ἐξοργισάσης αὐτὸν με-

λέτης μου ἀνεκάλυψε. Φρονῶν ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τοῦ σκέπτεσθαι καὶ γράφειν ἐνδιαφέρει μᾶλλον τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν τοὺς διευθυντὰς τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος, ὅτι δὲ ἐν τῇ παρούσῃ συζητήσει ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος τυγχάνει μόνον τὸ τίς τῶν προταθεισῶν ἑρμηνειῶν τοῦ πίνακος ἡ ὀρθή, ἔρχομαι ἀμέσως εἰς αὐτὰ τὰ *πράγματα*, ἤτοι τὰ ἐπιχειρήματα ἐκεῖνα, δι' ὧν ἐπειράθη ὁ κ. Σκιᾶς νὰ ὑποστηρίξῃ ἐκ δευτέρου τὴν ἑρμηνείαν του καὶ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐμήν, ἣν . . . δὲν ἀνέγνωσεν.

Α. Ἵνα καταδείξω τὸ ἐσφαλμένον τῆς ἑρμηνείας τοῦ κ. Σκιᾶ, παρετήρησα ὅτι διέφυγε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ὅτι ὁ πινακογράφος τοῦ *ἀναθηματικοῦ πίνακος* τῆς Νιννίου διαιρεῖ τὰ πρόσωπα εἰς θεοὺς καὶ θνητούς, εἰκονίζων, κατὰ τὴν πασίγνωστον μέθοδον τῶν *ἀναθηματικῶν* ἀναγλύφων, τοὺς θεοὺς κατὰ πολὺ μεγαλειτέρους τὸ μέγεθος τῶν θνητῶν. Ἐπειδὴ δὲ διήρεσα τὸ ὅλον τῶν παραστάσεων τοῦ πίνακος εἰς τρεῖς διαφόρους κατὰ χρόνον καὶ τόπον σκηνάς, πρὸς δὲ ἐπειδὴ ὁ πινακογράφος διέθεσε πρὸς ἀπεικόνισιν τῶν προσώπων ἑκάστης σκηνῆς χῶρον διάφορον κατὰ τὸ μέγεθος, ἀναγκασθεὶς οὕτω νὰ ἀπεικονίσῃ καὶ τὰ πρόσωπα ἑκάστης σκηνῆς εἰς διάφορον μέγεθος (πρβλ. π. χ. τὰ ἐν τῷ ἀετώματι πρόσωπα, ἅτινα πάντα εἶναι σχεδὸν κατὰ τὸ ἥμισυ μικρότερα τῶν λοιπῶν), εἶναι προφανὲς διὰ πάντα εὐσυνείδητον καὶ λογικὸν ἀναγνώστην, ὅτι συγκρίνων τὰ μεγέθη τῶν ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀπεικονισθέντων προσώπων ἀναφέρομαι εἰς τὰ πρόσωπα ἑκάστης σκηνῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἐν τῇ αὐτῇ σκηνῇ καὶ οὐχὶ πρὸς ἐκεῖνα τῶν ἄλλων δύο σκηνῶν, ἀφοῦ λογικῶς οὐδὲν συμπέρασμα ἦτό ποτε δυνατὸν νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλας συγκρίσεως τῶν προσώπων σκηνῶν ἀνομοίων τὸ μέγεθος.

Τὸ φυσικώτατον καὶ δι' ὅλης τῆς μελέτης ἡμῶν διῆκον πρᾶγμα τοῦτο προσποιεῖται ὁ κ. Σ. ὅτι δὲν τὸ ἀντελήφθη, οὕτω δὲ συγκρίνων μόνον τὸν θνητὸν δᾳδοῦχον νεανίσκον ***τῆς κάτω σκηνῆς*** τοῦ πίνακος πρὸς τὸ ἰσομέγεθες σχῆμα ***τῆς ἐν τῇ ἄνω σκηνῇ*** δᾳδουχούσης θεᾶς ἀνακαλύπτει μετὰ θαυμασμοῦ ὅτι . . . ἀναφανδὸν *ψεύδομαι* καὶ γράφει πάνυ εὐγενῶς τὸ «τίς ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι τὸ μετὰ τοσαύτης αὐθεντίας βεβαιούμενον γεγονὸς *δὲν εἶναι ἀληθές*!» Ἐν ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ, ὅτε ἡ Ἀρχαιολ. Ἐφημερὶς διηυθύνετο μετὰ μείζονος εὐθύνης,

διατριβαί, περιέχουσαι τοιαύτας δεινὰς κατηγορίας καὶ δὴ προδήλως μὴ στηριζομένας ἐπὶ τῆς *ἀληθείας ἀλλ'* ἐπὶ περισσῆς *κοντοπονηρίας*, δὲν ἐτύγχανον τῆς τιμῆς τῆς ἐν αὐτῇ δημοσιεύσεως, *ἀλλ'* εὐγενῶς παρεπέμποντο εἰς τὰ λιβελλογραφικὰ φύλλα τῆς πόλεως, φυλασσομένου τοῦ χρήματος τῆς Ἐφημερίδος διὰ χρησιμώτερα καὶ εἰλικρινέστερον τὴν ἀλήθειαν ἐπιζητοῦντα δημοσιεύματα. Νομίζω δὲ ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ περιοδικοῦ ἡμῶν θά με ἐμέμφετο ἂν δὲν ἔδιδον οὐδεμίαν ἀπάντησιν πρὸς τὸν οὕτως ἐννοοῦντα νὰ συζητῇ πρὸς τὸν μηδὲν ἄλλο ἢ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας σκοποῦντα, τὸν μάλιστα διὰ φανοῦ ἀναζητήσαντα τὴν περίστασιν τοῦ νὰ συμφωνήσῃ πρὸς τὰς γνώμας αὐτοῦ καὶ ἐπαινέσῃ αὐτάς. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ δυνατὸν παρά τινων νὰ ἑρμηνευθῇ ἄλλως ἡ σιωπὴ ἡμῶν, θὰ ἀπαντήσω λεπτομερῶς τῷ κ. Σκιᾷ, περιοριζόμενος εἰς μόνα τὰ πράγματα, καθιστῶν ὅμως διὰ τὸν ἐξ αὐτῶν ἀναγκαίως ἀπορρέοντα *σαδισμὸν* ὑπεύθυνον αὐτὸν καὶ τοὺς τοιαῦτα ἐπιτρέψαντας νὰ δημοσιευθῶσιν ἐν περιοδικῷ, ὅπερ πᾶς Ἕλλην ἐπιθυμεῖ νὰ βλέπῃ ἐκδιδόμενον συμφώνως πρὸς τὰς σοβαρὰς παραδόσεις τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ.

Ὁ κ. Σκιᾶς μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν ῥηθεῖσαν ἀνωτέρω διαβεβαίωσιν αὐτοῦ προσθέτει, τυφλοὺς βεβαίως ἐκλαμβάνων τοὺς ἀναγνώστας του, ἢ τόσον ἀκηδεῖς ὥστε νὰ μὴ ῥίψωσιν ἓν βλέμμα ἐπὶ τοῦ πίνακος, ὅτι «*καὶ τῶν ἄλλων προσώπων τὸ μέγεθος ἐλάχιστα διαφέρει, πολὺ ἀφιστάμενον τῆς μεγίστης δυσαναλογίας τοῦ μεγέθους τῶν ἐν τοῖς ἀναθηματικοῖς ἀναγλύφοις ἱκετῶν*». Τί ὅμως βλέπει ἀμέσως πᾶς ὅστις δὲν ὀκνεῖ, παρὰ τὰς κατηγορηματικὰς ταύτας διαβεβαιώσεις τοῦ κ. Σκιᾶ, νὰ λάβῃ ἀνὰ χεῖρας τὸν πίνακα; Οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅτι *πάντες* οἱ κατ' ἐμὲ θεοὶ εἰκονίσθησαν ὑπὸ τοῦ πινακογράφου εἰς μέγεθος ***τεραστίως μεγαλύτερον*** τοῦ τῶν θνητῶν μορφῶν τοῦ πίνακος! Οὕτως ἂν ἡ καθημένη θεὰ τῆς ἄνω ὁμάδος, ἡ Δημήτηρ, ἀνίστατο τοῦ θρόνου, ἡ κεφαλὴ αὐτῆς ἤθελεν, ὡς ἐκείνη τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς τοῦ Φειδίου, διαρρήξει τὴν στέγην τοῦ ναομόρφου πίνακος καὶ νᾶνοι πρὸ αὐτῆς ἤθελον φανῇ οἱ τρεῖς προσερχόμενοι ἱκέται, ὧν αἱ κεφαλαὶ μόλις μέχρι τῆς ὀσφύος αὐτῆς ἤθελον φθάσει!

Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς δύναται νὰ ῥηθῇ καὶ περὶ τοῦ τεραστίου με-

γέθους τῆς ἐν τῇ κάτω σκηνῇ καθημένης θεᾶς Κόρης ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ μέγεθος τῶν προσερχομένων ταύτῃ ἱκετῶν. Μικροτέρα πως φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ κατὰ μέγεθος ἀπὸ τῶν θνητῶν διαφορὰ τῆς ἐν τῇ ἄνω σκηνῇ ἱσταμένης Κόρης, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἔχων οὐχὶ τὰς καλλιτεχνικὰς γνώσεις καὶ τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ κ. Σκιᾶ, ὧν πικρὰν πεῖραν ἔλαβεν ὁ ἀτυχὴς πινακογράφος τοῦ ἀναθήματος τῆς Νιννίου, ἀλλὰ γνωρίζων στοιχεῖά τινα τῆς ἰχνογραφίας καὶ τῆς ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἑκάστοτε πεδίον ἀφελοῦς προοπτικῆς τῶν ἀρχαίων ζωγράφων, γλυπτῶν, σφραγιδογλύφων, κτλ., παρατηρεῖ ἀμέσως ὅτι καὶ ἡ θεὰ αὕτη εἰκονίζεται λίαν τεχνηέντως *κατὰ πολὺ μεγαλειτέρα* τῶν προσερχομένων θνητῶν. Οὕτως ὁ συγκρίνων αὐτὴν πρὸς τὸ ὕψος τῆς θνητῆς κερνοφόρου (Νιννίου), ἣν ἀμέσως παρ' αὐτὴν ὡς ὅρον συγκρίσεως ἔθεσεν ὁ πινακογράφος, βλέπει ὅτι ἡ κεφαλὴ τῆς δευτέρας, ἂν οἱ πόδες αὐτῆς τεθῶσιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ καὶ οἱ πόδες τῆς Κόρης, μόλις θὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ὕψους τῆς βάσεως τοῦ τραχήλου τῆς θεᾶς, παρ' ὅλην τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν εὑρέθη ὁ ζωγράφος τοῦ νὰ ἀπεικονίσῃ μόνην τὴν θεὰν ταύτην *ἱσταμένην* ὑπὸ τὸ αἔτωμα ὡς διακονοῦσαν τῇ Δήμητρι.

Καὶ αἱ τρεῖς ἄρα θεαὶ τοῦ πίνακος εἰκονίζονται *παραστίως μεγαλείτεραι* τῶν προσερχομένων ἱκετῶν, ἀκριβῶς ὡς ἐπὶ τῶν ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων. Αὐτὸ δὲ καὶ μόνον τὸ γεγονὸς ἤρκει νὰ καταδείξῃ ὁπόσον σαθρὰ καὶ ἀπὸ βάσεως ἐσφαλμένη εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Σ. προταθεῖσα ἑρμηνεία, ὅστις ἐλησμόνησε νὰ διαφωτίσῃ ἡμᾶς διὰ τίνα ποτὲ ἀνήκουστον καὶ πρωτοφανῆ λόγον αἱ μορφαὶ τοῦ πίνακος — πᾶσαι θεαί, θεοὶ καὶ δαίμονες κατ' αὐτὸν — εἰκονίσθησαν οἱ μὲν ὡς νᾶνοι οἱ δὲ ὡς γίγαντες. Ἀλλ' ἐλησμόνησα ὅτι προχειροτάτην θὰ εἶχεν ὁ βέλτιστος τὴν ῥάχιν τοῦ ἐκ τοῦ τάφου του μὴ δυναμένου νὰ διαμαρτυρηθῇ πινακογράφου, ἐφ' οὗ φορτώνει πάντα τὰ λογικῶς ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν ἀσύστατον καὶ ματαίαν ἑρμηνείαν αὐτοῦ.

Ὅτι δὲ αἱ παραστάσεις τοῦ *ἀναθηματικοῦ* πίνακος τῆς Νιννίου ἔδει πάντως νὰ παραβληθῶσι πρὸς ἐκείνας τῶν *ἀναθηματικῶν* ἀναγλύφων, ὡς θέλω ἐγώ, καὶ οὐχὶ πρὸς τὰς *μηδένα ἀναθηματικὸν χαρακτῆρα ἐχούσας παραστάσεις τῶν ἀγγείων*, ὡς θέλει ὁ κ. Σκιᾶς, τοῦτο δύναται νὰ ἀγνοῇ οὗτος, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ οἱ ὡς βάσιν λογικὴν τῶν

ἐργασιῶν αὐτῶν ἔχοντες τὸ νὰ συγκρίνωσι πρὸς *ἄλληλα* μόνον τὰ *κατ' οὐσίαν* ὅμοια τὴν φύσιν μνημεῖα, ἀδιαφοροῦντες περὶ τῆς ὕλης ἐξ ἧς κατεσκευάσθησαν ταῦτα, ἥτις εἶναί τι ἐντελῶς δευτερεῦον καὶ ἐπουσιῶδες.

Β'. Ὡς ἐνδείξεις τοῦ ὅτι ὁ πινακογράφος ἠθέλησε νὰ δηλώσῃ ὅτι πρόκειται περὶ τριῶν διαφόρων, αὐτοτελῶν καὶ ἀνεξαρτήτων σκηνῶν, ἀνέφερον ὅτι ἐχώρισεν ἑκάστην σκηνὴν τῶν λοιπῶν *ἀρχιτεκτονικῶς* μὲν διὰ τοῦ ἀετώματος τοῦ πίνακος, *τοπικῶς* δὲ διὰ τῶν συμβόλων τῶν δηλούντων τὸν τόπον ἑκάστης σκηνῆς (οἷα ἡ ὀμφαλοειδὴς *πέτρα* τῆς Ἄγρας ἐν τῇ κάτω σκηνῇ, ὁ τὸν ναὸν τῆς Ἐλευσῖνος δηλῶν κίων ἐν τῇ ἄνω ὁμάδι, καὶ ὁ τὸν Κηφισὸν ποταμὸν ἢ τὸν *γεφυριστὴν* εἰκονίζων νεανίας τοῦ ἀετώματος), καὶ *χρονικῶς* διὰ τῶν ἀνθέων, δι' ὧν κατέσπειρε τὸ πεδίον τῆς μηνὶ Ἀνθεστηριῶνι ἀγομένης πομπῆς τῆς κάτω σκηνῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ γυμνὸν πεδίον τῶν δύο *ἄλλων* σκηνῶν. Ἐμνημόνευσα πρὸς τούτοις, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, καὶ τὴν λευκὴν γραμμήν, δι' ἧς ἐχώρισε τὰ πρόσωπα τῆς κάτω σκηνῆς ἀπὸ τῶν τῆς ἄνω, ὡς καὶ ἐκεῖνα ταύτης ἀπὸ τῶν τῆς ἐν τῷ ἀετώματι. Ὁ δὲ κ. Σκιᾶς, ἐφαρμόζων καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν τακτικήν, ἣν παύομαι χαρακτηρίζων, ἀδιαφορεῖ μὲν περὶ τῶν πρώτων ῥηθέντων τεκμηρίων, ὧν δι' εὐνόητον λόγον ἐφημέρου κέρδους δὲν ἀνέμεινε τὴν ἐπικειμένην τότε δημοσίευσιν, δράττεται δὲ τοῦ περὶ τῆς λευκῆς γραμμῆς, ὅπερ ἔτυχε νὰ δημοσιευθῇ μεμονωμένον ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἑρμηνείας ἡμῶν, καὶ ἐνθυμηθεὶς μόνον τὸ πασίγνωστον καὶ κοινότατον γεγονός, ὅτι ἐπὶ διαφόρων ἀγγειογραφιῶν αἱ ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν μορφῶν λευκαὶ γραμμαὶ σημαίνουσι πολλάκις οὐχὶ τοπικὸν χωρισμόν, *ἀλλὰ* τὸ ἔδαφος ἐφ' οὗ ἵστανται αἱ μορφαί, συμπεραίνει ἀφελέστατα ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἀναγκαίως περὶ τοιούτου τινὸς πρόκειται! Ἐλησμόνησεν ὅμως τὸ ἐπίσης πασίγνωστον γεγονός, ὅτι καθ' ἁπάσας τὰς ἐποχὰς καὶ ἐπὶ τῶν παντοειδῶν μνημείων πάντων τῶν λαῶν, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Καφρων, ἡ γραμμὴ εἶναι τὸ προχειρότερον μέσον πρὸς χωρισμὸν τῶν διαφόρων τοπικῶς καὶ χρονικῶς σκηνῶν τῶν ἐφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μνημείου εἰκονιζομένων. Θὰ ἠδίκουν τοὺς ἀναγνώστας μου ἀναφέρων παραδείγματα. Ὁ δὲ κ. Σκιᾶς, ἂν ἐν ταῖς ἐρεύναις αὐτοῦ δὲν ἀνεζήτει μόνον τὰ ἀρεστὰ καὶ συμφέροντα αὐτῷ σοφίσματα,

ἀλλὰ τὰ γενικῶς τὴν ἀλήθειαν διδάσκοντα γεγονότα, ἠδύνατο πάνυ εὐκόλως νὰ εὕρῃ μυρία παραδείγματα τοιούτου χωρισμοῦ, ἀφοῦ δὲν ὑποχρεοῦμαι ἐγὼ νὰ διδάσκω αὐτῷ ἑκάστοτε τὰ στοιχειωδέστατα. Ἄλλως ὁποίας διδαχῆς εἶναι ἐπιδεκτικὸς ἀρχαιολόγος ἰσχυριζόμενος σοβαρῶς, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ πινακογράφου δηλωθεῖσαι ἀλλαχοῦ τοῦ πίνακος μικραὶ λευκαὶ καὶ εἰς ὕψος ἐνίοτε φερόμεναι γραμμαί, αἱ φανερῶς τεθεῖσαι εἴτε πρὸς ἔνδειξιν ἀνωμαλιῶν τοῦ ἐδάφους (ὡς αἱ ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς ἐπὶ ὑψώματος ὡς ἐπὶ θυμέλης ὀρχουμένης Νιννίου καὶ αἱ ὑπὸ τὴν Κόρην τῆς κάτω σκηνῆς), εἴτε πρὸς τεχνικὴν πλαισίωσιν καὶ ἔξαρσιν τῶν προσώπων (οἷαι αἱ παρὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας τοῦ δᾳδούχου τῆς αὐτῆς σκηνῆς), ὁ ἰσχυριζόμενος, λέγω, ὅτι αἱ γραμμαὶ αὗται «*ἑνοῦσι πάσας τὰς ἐπαλλήλους ὁμάδας τῶν μορφῶν, ἀποδηλοῦσαι δ' αὐτὰς ὡς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους εὑρισκομένας*»! Τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου τοῦ κ. Σκιᾶ ἀναφέρω αὐτολεξεὶ ἓν καὶ μόνον, ἀλλ' ἀρκετόν, νομίζω, παράδειγμα: «*ἡ παρὰ τὸν κίονα* (εἰς ὕψος πρὸς τὸ ἀέτωμα φερομένη λευκὴ γραμμή), *οὐδὲν ἄλλο — λέγει — δύναται νὰ σημαίνῃ, ἢ ὅτι καὶ αἱ ἐν τῷ ἀετώματι μορφαί,* **καίπερ** *διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατασκευῆς τοῦ πίνακος κεχωρισμέναι, νοοῦνται εὑρισκόμεναι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους πρὸς τὰς λοιπάς*»!! Δηλαδή, ἀναγνῶσται, — ἵνα θέσωμεν τὸ ποίημα εἰς μουσικὴν — ἂν ὁ Φειδίας ἔχρισε λευκὴν μηρινθον ἀπὸ τοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος πρὸς τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ, τὰ ἐν τῷ ἀετώματι τοῦ Παρθενῶνος εὑρισκόμενα ἀγάλματα, «καίπερ» διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατασκευῆς τοῦ ναοῦ θαυμαστὸν ὅσον κεχωρισμένα, θὰ εὑρίσκοντο *νοητῶς*(!) ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δαπέδου, ἐφ' οὗ καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Παρθένου, μίαν σκηνὴν ἀποτελοῦντα... Ἢ μήπως ὁ κ. Σ. νομίζει ὅτι ὅ,τι εἶναι παράλογον ἐν τῇ πραγματικότητι δύναται νὰ εἶναι λογικὸν ἐν τῇ εἰκόνι; Αὐτὰ καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκτυποῦνται ἐν ἐπισήμῳ ἀρχαιολογικῷ περιοδικῷ ὑπὸ ἐπιστήμονος ἀρχαιολόγου τῆς ἀρχῆς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος καὶ δὴ ὡς «ἐπιστημονικὰ τεκμήρια» περὶ ἁπλουστάτης γραμμῆς, οὐχὶ μάλιστα *ἀποκλειούσης* ἀλλὰ *περιλαμβανούσης* σαφέστατα (ἰδὲ τὴν εἰκόνα) τὸν παρακείμενον κίονα πρὸς ἔνδειξιν ὅτι οὗτος ἀνήκει εἰς τὴν ἄνω σκηνὴν τοῦ πίνακος, ἧς τὸ πεδίον ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ ὕψους, εἰς ὃ φθάνει καὶ ἡ

γραμμὴ αὕτη, ἤτοι μέχρι τῆς κάτω ἀρχιτεκτονικῆς γραμμῆς τοῦ ἀετώματος.

Γ΄. Ἓν τῶν κυριωτέρων τεκμηρίων, ἐφ᾽ ὧν ἐστηρίχθην πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι αἱ παραστάσεις τοῦ πίνακος ἀποτελοῦσι σαφέστατα τρεῖς διαφόρους χρονικῶς σκηνάς, εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς, ὅτι «ἡ αὐτὴ γυνή, «δηλαδὴ ἡ κερνοφόρος, καὶ ὁ αὐτὸς ἀνήρ, ἤτοι ὁ ἀκολουθῶν αὐτῇ, «συμμετέχουσι καὶ τῶν τριῶν σκηνῶν τοῦ πίνακος. Ἁπλῆ ἀλλὰ προ«σεκτική, ἔγγραφον, ἐξέτασις τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν μορφῶν καὶ «τῆς περιβολῆς αὐτῶν δύναται νὰ πείσῃ ἀμέσως, φρονῶ, τὸν ἀπρο«κατάληπτον ἀναγνώστην περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς μεγίστης σπουδαιότη«τος διὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ πίνακος παρατηρήσεως ταύτης». Ἀληθῶς τοῦτο ἀνεγνωρίσθη ἔκτοτε ὡς ἀπολύτως βέβαιον ὑπὸ τῶν πολυαριθμοτάτων ξένων καὶ ἡμεδαπῶν ἀρχαιολόγων καὶ καλλιτεχνῶν (τῶν τελευταίων ἀρκοῦμαι ἀναφέρων αὐτὸν τὸν θαυμασίως ἀντιγράψαντα τὸν πίνακα καὶ ἐμπειρότατον περὶ τὰ τοιαῦτα κ. Gilliéron), οἵτινες εὐηρεστήθησαν νά μοι εἴπωσιν ἢ γράψωσι τὴν γνώμην των. Μόνος — ἐφ' ὅσον τοὐλάχιστον ἐγὼ γνωρίζω — ὁ κ. Σκιᾶς πικρῶς με εἰρωνεύεται διὰ διαφόρων διδασκαλικῶς κομψῶν «*πῶς γὰρ οὔ*», «*τί ἂν εἴποι τις*» κτλ. προσθέτων εἰς τὰ κενὰ ταῦτα ῥήματα τὰ ἑξῆς καὶ μόνα ἐναντίον τῆς γνώμης μου *ἐπιχειρήματα*. Ὅτι δηλαδὴ ἡ κερνοφόρος τῆς ἄνω ὁμάδος (ἤτοι ἡ μηνὶ Βοηδρομιῶνι μετέχουσα τῶν μεγάλων μυστηρίων Νάννιον) φορεῖ βαρέα ἤτοι χειμερινὰ ἐνδύματα, ἐνῷ ἡ τῆς κάτω ὁμάδος (δηλαδὴ ἡ αὐτὴ Νάννιον μετέχουσα τῶν μηνὶ Ἀνθεστηριῶνι ἀγομένων μικρῶν μυστηρίων) φορεῖ λεπτὰ ἤτοι ἐαρινὰ ἐνδύματα, ἄρα, λέγει, δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον! Ἄρα, ἰσχυρίζομαι νῦν καὶ ἐγὼ ἑπόμενος τῇ θαυμασίᾳ λογικῇ τοῦ κ. Σκιᾶ, ὁ κατὰ τὸ φθινόπωρον φέρων τὸν χειμερινὸν αὑτοῦ τρίβωνα κ. Σκιᾶς ἀδύνατον νὰ εἶνε ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος πρὸς τὸν κ. Σκιᾶν φέροντα κατὰ τὸ ἔαρ τὴν ἐαρινὴν αὑτοῦ χλαμύδα.

Περαιτέρω δὲ ὁ κ. Σ., ὁ προφανῶς ἀγνοῶν καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τῆς ἰχνογραφίας, ψέγων ὡς νέος τις Ῥαφαὴλ τὴν ἐργασίαν τοῦ δυστυχοῦς πινακογράφου, «οὗ ἡ τέχνη δὲν διακρίνεται ἐπὶ ἀκριβείᾳ καὶ ἐπιμελείᾳ», ἀνακαλύπτει σωρείαν «*ἀνασίμων* καὶ *ὀξυτάτων δίκην ῥύγχους πτηνοῦ ῥινῶν*» εἰς τὰ αὐτά, κατ' ἐμὲ, πρόσωπα, ἐγὼ δὲ περιορί-

ζομαι συνιστῶν τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην τῷ κ. Gilliéron, ὅστις τόσον ἀδέξιος ἐφάνη, ὥστε νὰ μὴ παρατηρήσῃ τὰς ἐθνογραφικῶς τόσον περιέργους ῥῖνας ταύτας, ἐξ ὧν θὰ ἐμανθάνομεν τοὐλάχιστον εἰς ποίας Σκυθικὰς καὶ Ἀραβικὰς φυλὰς ἀνήκουσιν οἱ κατὰ τὸν κ. Σκιᾶν «ἐλευσίνιοι θεοὶ καὶ ἥρωες», οὗτοι οἱ φέροντες τὰς ἥκιστα κλασσικὰς ῥῖνας, ἃς πρῶτος νῦν ἀνεκάλυψεν ὁ κ. Σκιᾶς καταρρίπτων οὕτω τὴν περίφημον εὐθυγραμμίαν τῶν ῥινῶν τῶν Ἑλλήνων θεῶν καὶ ἡρώων.

Ταυτοχρόνως δὲ ὁ κ. Σκιᾶς, ἄκακον ἀφέλειαν προσποιούμενος, θαυμάζει ὅτι «*πρώτην ἤδη, καθ' ὅσον γνωρίζει, φοράν, εὑρέθη ἀρχαιολόγος* (ἐγὼ δηλαδὴ ὁ τάλας) *ἰσχυριζόμενος σαφῶς ὅτι ἀναγνωρίζει ἐν χειρογραφίᾳ ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν τὴν προσωπογραφίαν* (portrait *ὡρισμένου προσώπου*». Ἀλλ' ὁ μὴ διαστρέφων ἐννοίας καὶ λέξεις ἀναγνώστης τῶν παρ' ἐμοῦ γραφέντων εὐκόλως δύναται νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι γράφω περὶ χαρακτηριστικῶν θνητῶν προσώπων ἀκριβῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν γράφουσι πάντες περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ἐπὶ τῶν ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων τῆς καλῆς ἐποχῆς εἰκονιζομένων καὶ ὀνομαστὶ ἀναφερομένων θνητῶν, ἅτινα, ὅσον γενικὰ καὶ τυπικὰ καὶ ἂν εἶναι, τυγχάνουσι πάντοτε ὄντα χαρακτηριστικὰ ὡρισμένων τάξεων θνητῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐχὶ μορφαὶ ἰδανικαὶ θεῶν ἢ ἡρώων. Ἄλλως δὲ μήπως αἱ ὁδοιπορικαὶ ῥάβδοι, οἱ σάκκοι τῶν τροφῶν καὶ οἱ κέρνοι, οὓς φέρουσιν οἱ κατ' ἐμὲ θνητοὶ τοῦ πίνακος τῆς Ναννίου, εἶναι γνωστοὶ ὡς φορήματα θεῶν καὶ δαιμόνων οἵους θέλει αὐτοὺς ὁ κ. Σκιᾶς; Ποῦ τῆς ἀρχαιολογίας, τῆς μυθολογίας ἢ τῆς ἐλευσινιακῆς λατρείας ἀνεκάλυψε τοῦτο ὁ κ. Σκιᾶς;

Δ΄. Παρὰ τὰ τρία κεφαλαιώδη ταῦτα, ὁ κ. Σκιᾶς μέμφεται ἐμὲ σποράδην καὶ δι' ἄλλα τινὰ ἐπίσης τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἀλθηθινὴν αὐτοῦ ὀργὴν προκαλέσαντα.

Τὸν ἰσχυρισμὸν δηλαδὴ ἐμοῦ, ὅτι ὁ κενὸς θρόνος, ὁ παρὰ τὴν Κόρην τῆς κάτω σκηνῆς, δηλοῖ ἀποῦσαν θεότητα, καλεῖ «*πρωτάκουστον καθ' ὅσον γνωρίζει*» (σελ. 167 σημ.). Ἐν τούτοις ἂν ἀνέμενε νὰ ἀναγνώσῃ ὅσα εὐθὺς κατόπιν ἀναπτύσσων κατὰ τὰ προαγγελθέντα τὴν ἑρμηνείαν μου ἔγραψα ἐν τῷ κεφαλαίῳ «Ἡ Κόρη καὶ ὁ κενὸς θρόνος» (σελ. 233-235), ἰδίως δὲ ἂν εἶχεν, ὡς ὤφειλεν, ἀναγνώσει τὸ θαυμάσιον βιβλίον τοῦ μακαρίτου φίλου ἀμφοτέρων Reichel περὶ

τῆς λατρείας τῶν κενῶν θρόνων, θὰ ἐγνώριζε *σωρείαν* ὅλην παραδειγμάτων τούτου. Ἀλλ' ἔστωσαν ταῦτα οὕτω. Πῶς ὅμως νὰ μὴ θαυμάσω βλέπων ὅτι ἀγνοεῖ καὶ τὸ νεώτατον καὶ διασημότατον τῶν παραδειγμάτων τῆς ἀρχαίας λατρείας κενῶν θρόνων δηλούντων τὸν ἀπόντα θεὸν καὶ δὴ παράδειγμα χαρακτηρίζον μεγάλως ἓν τῶν ὡραιοτέρων καὶ γνωστοτέρων κεφαλαίων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας; Ἀληθῶς τίς ἀγνοεῖ τὴν ἐν τοῖς, καὶ τοῖς παιδαρίοις προσιτοῖς, Παραλλήλοις βίοις τοῦ Πλουτάρχου ἱστορίαν — παραλείπω τὰ σχετικὰ κείμενα τοῦ Διοδώρου καὶ Πολυαίνου — καθ' ἣν Εὐμένης ὁ Καρδιανός, γραμματεὺς καὶ στρατηγὸς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ἔστησε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ σκηνὴν βασιλικὴν καὶ ἐν αὐτῇ θρόνον χρυσοῦν κενὸν «*Ἀλεξάνδρῳ καταπεφημισμένον*», δηλοῦντα δὲ τοῖς ἐπὶ τοῦ πρὸ τοῦ θρόνου ἱδρυθέντος βωμοῦ καθ' ἑκάστην πρωΐαν θύουσι καὶ πέριξ αὐτοῦ ἐπὶ ἀργυρῶν δίφρων βουλευομένοις στρατηγοῖς, ὅτι παρῆν ἀοράτως ἐν τοῖς συμβουλίοις ὁ τότε ὡς θεὸς λατρευόμενος Ἀλέξανδρος, «*συνεδρεύων καὶ συνεφαπτόμενος βουλῆς τε πάσης καὶ πράξεως ἀρχομένοις ἀπ' αὐτοῦ*» (Εὐμένους ΙΓ΄, 15); Τοιαῦτα παγκοίνως γνωστὰ εἶναι, ἀναγνῶστα, τά, φεῦ!, «*πρωτάκουστα*» τῷ κ. Σκιᾷ πράγματα, ἐφ' ὧν ἐστήριξα τὴν γνώμην μου.

Ἐπίσης «*θαυμάζει εἰς ἄκρον*» ὁ κ. Σ. ὅτι δὲν παρετήρησα ὅτι τοῦ πωγωνοφόρου ἀνδρὸς τοῦ ἀετώματος τὸ πρόσωπον ἦτο κατεστραμμένον. Ἂν ὅμως δὲν ἐβιάζετο ὡς παιδίον εἰς τοὺς θαυμασμοὺς αὐτοῦ, ἀλλ' εἶχεν, **ὡς ὤφειλε,** τὴν ὑπομονὴν νὰ ἀναμένῃ ἐπί τινας ἡμέρας ἵνα ἀναγνώσῃ τὴν τότε ὑπὸ τὴν ῥῖνά του ἐκτυπουμένην ἑρμηνείαν μου, θὰ ἔβλεπε (σελ. 268), ὡς κατόπιν ἑορτῆς καὶ ἀφοῦ δι' ἀχρήστου ὕλης ἐπλήρωσε τὴν πληρώνουσαν Ἀρχ. Ἐφημερίδα, ὅτι ὄχι μόνον ἐγίνωσκον καλῶς τὴν καταστροφὴν τοῦ προσώπου τούτου, ἀλλὰ καὶ ἀπεικόνισα αὐτὸ ἰδιαιτέρως καὶ ἡρμήνευσα τὸν λόγον οὗ ἕνεκεν ἐγένετο ἡ σκόπιμος καταστροφὴ αὕτη, πράγματα ἅτινα αὐτὸς παρέλιπεν ἐν τῇ πεντακοσιοδράχμῳ μελέτῃ του. Προσθέτω δὲ ὅτι ἡ καταστροφὴ αὕτη, ἡ τὴν ἐξόρυξιν μόνον τῶν ὀφθαλμῶν σκοποῦσα, δὲν εἶνε τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ εἶνε δυνατή, ὡς αὐτὸς λέγει, ἡ σύγκρισις αὐτῆς πρὸς τὰς ἄλλας δύο κεφαλὰς τοῦ αὐτοῦ προσώπου ἐν τῷ αὐτῷ πίνακι (ἰδὲ τὸν πίνακα).

«*Παράδοξα*» καὶ «*μὴ ἀληθῆ*» εὑρίσκει ὁ κ. Σ. καὶ ὅσα παρετήρησα περὶ τῆς πρωτοφανοῦς, νομίζω, ἐν τοῖς ἀρχαιολογικοῖς χρονικοῖς «*ἑνιαίας σκηνῆς*» τοῦ κ. Σκιᾶ καὶ ἐν τούτοις ἀποτελούσης, κατ᾽ αὐτόν, «*πρόσοδον λατρείας, συνάντησιν θεῶν, ἵδρυσιν τῶν μεγάλων μυστηρίων, ἐγκαθίδρυσιν τῶν θεῶν Ἐλευσῖνι καὶ ἑορτὴν τῶν μυστηρίων*». Λυποῦμαι ἀληθῶς ὅτι ἠναγκάσθην οὕτω νὰ κρίνω τὴν ἐργασίαν του καὶ θὰ χαρῶ μεγάλως ἂν εὑρεθῇ ὑπὸ τὸν ἥλιον θνητός τις ἀποδεχόμενος τὴν «*σύμπτυξιν*» τοῦ κ. Σκιᾶ. Ἀλλ᾽ αἱ μικραὶ γνώσεις μου δέν μοι ἐπιτρέπουσι νὰ μεταβάλω γνώμην οὐδὲ τώρα, ὅτε ἀνέγνωσα τὴν νέαν ἔκθεσιν τοῦ τρόπου καθ᾽ ὃν ἀντιλαμβάνεται τοῦ πράγματος ὁ κ. Σκιᾶς. Φρονῶ ἀληθῶς ὅτι τοιουτοτρόπως ἠδυνάμεθα νὰ *συμπτύξωμεν* εἰς μίαν *ἑνιαίαν* σκηνὴν τὰ ἀπὸ Ἀδὰμ τοῦ μακαρίτου πρωτοπλάστου μέχρις ἡμῶν γεγονότα. Τοιαύτας ὅμως σκηνὰς δὲν ἐνοστιμεύετο, καθ᾽ ὅσον γνωρίζω, ἡ ἀρχαία τέχνη.

Τέλος ὁ κ. Σ. ὠργίσθη διότι ἀποκρούων τὴν γνώμην αὐτοῦ, καθ᾽ ἣν ὁ νεανίσκος τῆς ἄνω σκηνῆς εἶναι ὁ Ἐλευσίνιος ἥρως Δημοφῶν, ἔγραψα ὅτι τοῦτο εἶναί τι ἀδύνατον, διότι πρῶτον μὲν κατ᾽ αὐτὸν τὸν Ὁμηρικὸν ὕμνον, ἐφ᾽ οὗ ἐβασίσθη ὁ κ. Σκιᾶς, ὁ Δημοφῶν ἦτο *νογνὸν* καὶ ὑπὸ τὸν κόλπον φερόμενον *νήπιον*, δεύτερον δὲ διότι ὁ Δημοφῶν οὗτος, ἐν οἷς χρόνοις ἐγράφη ὁ πίναξ ἡμῶν, εἶχε τελείως ἐκβληθῆ τῆς Ἐλευσινιακῆς μυθολογίας ὑπὸ τῆς ταυτοσήμου μορφῆς τοῦ Τριπτολέμου, διὸ καὶ ἐμυθολογεῖτο ὅτι ἐκάη καὶ ἀπέθανε νήπιον ἔτι (σελ. 178). Ἐν δὲ τῇ ὀργῇ του ὁ κ. Σκιᾶς λησμονῶν δῆθεν νὰ ἀντείπῃ τι κατὰ τοῦ περὶ τῆς τελείας ἀνυπαρξίας τοῦ Δημοφῶντος τελευταίου τούτου ἐπιχειρήματος, μοὶ παρατηρεῖ ὅτι κατὰ τὸν Ὁμηρικὸν ὕμνον μεταξὺ τῆς εἰς Ἐλευσῖνα ἀφίξεως τῆς Δήμητρος καὶ τῆς ἀνόδου τῆς Κόρης *παρῆλθεν* εἷς «*αὐτόστατος ἐνιαυτός*». «*Ἐννοεῖται δέ*, — λέγει ὁ κ. Σκ. — ὅτι *κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα τοῦ ἑνὸς ἐνιαυτοῦ τὸ νήπιον Δημοφῶν ἀνεπτύχθη* **ὁπωσδήποτε**» . . . ὥστε ἐγένετο, προσθέτω *ὁπωσδήποτε* καὶ ἐγώ, **δεκαπενταετὴς** τοὐλάχιστον νεανίσκος, ἱκανὸς νὰ καταδιώκῃ ἐρωτικῶς καὶ κατὰ πόδας τὰς ὡραίας τῆς ἐποχῆς του. (Ἰδὲ τὸν πίνακα). Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, τὰ θαύματα τῆς *λογικῆς* τοῦ ὁσίου Σκιᾶ ὑπερβαίνουσι πᾶν ὅ,τι παρόμοιον ἀναφέρουσι τὰ θαυμαστὰ συναξάρια τῶν ἁγίων.

Ταῦτα εἶναι, καθ' ὅσον ἠδυνήθην νὰ ἀντιληφθῶ, πάντα τὰ «*ἐπιστημονικὰ*» βέλη ὅσα ὁ κ. Σ. εὐηρεστήθη νὰ βάλῃ κατ' ἐμοῦ μόνον καὶ μόνον, λέγει, «*ἵνα ὁ ἀναγνώστης ὁ μέλλων νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Σβορώνου, ἔχῃ τὴν πρόνοιαν νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὸν προσήκοντα ἔλεγχον καὶ ἐκεῖνα, ὧν ἐνόμισα περιττὴν τὴν ἀναίρεσιν*».

Ἐπειδὴ δὲ ὅσον καὶ ἂν πλειστάκις ἐπαναλαμβάνῃ ὁ κ. Σκιᾶς, ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστί, πολλαχοῦ τοῦ βιβλίου του τὰς βιγκελμαννείου ὕψους λέξεις «περιττόν, περιττήν, satis, κλπ.», ἐνδέχεται ὁ ἀναγνώστης νὰ θελήσῃ ἀληθῶς νὰ ὑποβάλῃ αὐτὸς «εἰς τὸν προσήκοντα ἔλεγχον» τὰς περὶ τῶν ἀποφάνσεων τοῦ κ. Σκιᾶ ἀντιρρήσεις μου, ἃς οὗτος ἐθεώρησε *περιττὸν* νὰ ἀναιρέσῃ, παραθέτω ἐνταῦθα, πρὸς εὐκολωτέραν αὐτῶν ἀναζήτησιν, σύντομον κατάλογον *τινῶν ἐξ αὐτῶν*, παραπέμπων συγχρόνως εἰς τὰς σχετικὰς σελίδας τοῦ βιβλίου μου, ὅπερ ἐν τούτοις πάντα ἄλλον σκοπὸν προυτίθετο ἢ νὰ περισυλλέξῃ καὶ ἐξάρῃ τὰ σφάλματα τοῦ κ. Σ., ὧν ἔθιξα ἐκεῖνα καὶ μόνα, ἅτινα ἔδει νὰ τεθῶσι κατὰ μέρος, ὡς κωλύοντα τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας.

1ον. Τοὺς ἐν ταῖς μετόπαις τοῦ δωρικοῦ ῥυθμοῦ θριγκοῦ τοῦ πίνακος τεθειμένους, ἀκριβῶς ὅπως ἐπὶ τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι ἀετώματος τῶν μικρῶν προπυλαίων, 16 ἐλευσινιακοὺς ἱεροὺς *καλάθους* ἐξέλαβεν ὁ κ. Σ. ὡς «*ὁμοιώματα* ***τῆς σελήνης*** *περὶ τὴν φάσιν τῆς πανσελήνου εὑρισκομένης, διότι περὶ τὴν πανσέληνον ἀκριβῶς ἐτελοῦντο τὰ ἐλευσινιακὰ μυστήρια*». Οὕτως ὁ κ. Σ. ἀνεκάλυψε δέκα ἓξ (ἀριθμ. 16) φάσεις πανσελήνου, πρᾶγμα ἄγνωστον, νομίζω, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀστρονόμους, εἰς οὓς βεβαίως θὰ φανῇ κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον «ὁ οὐρανὸς σφονδύλι», οὕτως ὑπὸ τοῦ κ. Σκιᾶ αἴφνης διὰ 16 κοφινοπανσελήνων κοσμηθείς (σελ. 174 καὶ 259).

2ον Τὴν ὀμφαλοειδῆ *πέτραν*, τὴν πρὸς δήλωσιν τοῦ χώρου τῆς Ἄγρας ἐν τῇ κάτω σκηνῇ τεθεῖσαν, θεωρεῖ ὁ κ. Σ. ὡς τὸν *ἐν Δελφοῖς* ὀμφαλόν, «*προσήκοντα* (sic) *τῷ Ἰάκχῳ καὶ δηλοῦντα τὴν ἐν Ἐλευσῖνι ἕδραν τοῦ παναρχαίου θεοῦ (Διονύσου;), ὃν ὑποκατέστησεν ὁ Ἴακχος*». Ἐγὼ δὲ ἐξέφρασα τὴν ἀπορίαν πῶς τότε δὲν θέτει ὁ κ. Σκ. τὴν σκηνὴν τοῦ πίνακος τῆς Ναννίου ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ ἀλλ' ἐν Ἐλευσῖνι, ἀφοῦ, ὡς καὶ ὁ κ. Froehner παρετήρησεν ἤδη, ἡ «Eleusis n'est pas en Phocide». Προσέθεσα δὲ καὶ τὸ πασίγνωστον

πρᾶγμα ὅτι ὁ Ἴακχος οὐδεμίαν *ἕδραν λατρείας* (*ναὸν* δηλαδή, βωμόν, ἤ τι τοιοῦτον) εἶχεν ἐν Ἐλευσῖνι, ἔνθα ἐθεωρεῖτο ξένος ἐξ Ἀθηνῶν ἐρχόμενος καὶ τάχιστα ἀπερχόμενος (σελ. 175 καὶ 238).

3ον. Αἱ μορφαί, ἃς ὁ κ. Σ. ἐκάλεσεν «Ἴακχον, Εὔμολπον Κελεόν, Δημοφῶντα, Ἱπποθόωντα, Μετάνειραν, θυγατέρας τοῦ Κελεοῦ, ἐπιχωρίους νύμφας καὶ δαίμονας», οὐδέν, *ἀπολύτως οὐδὲν* παρουσιάζουσι τῶν χαρακτηριστικῶν ὁμοίων παραστάσεων αὐτῶν ἢ ἄλλων οἱωνδήποτε ἡρώων καὶ δαιμόνων, ἐκτὸς ἂν ὁ κ. Σκιᾶς θεωρῇ ὡς τοιαῦτα χαρακτηριστικὰ τῶν ἐπιχωρίων, ἡρώων καὶ δαιμόνων τῆς Ἐλευσῖνος τὰς «ἀνασίμους καὶ ὀξυτάτας δίκην ῥύγχους ὀρνέου ῥῖνας», ἃς νεωστὶ ἀνεκάλυψεν ἐπὶ τῶν μορφῶν τούτων τοῦ πίνακος. Ἐξ ἐναντίας τὰ φορήματα αὐτῶν, ἤτοι αἱ ὁδοιπορικαὶ ῥάβδοι καὶ σάκκοι, οἱ κέρνοι καὶ οἱ αὐλοὶ καὶ οἱ μυστικοὶ θαλλοὶ καὶ στέφανοι, ὡς καὶ ἡ ὅλη ὄψις αὐτῶν, καὶ αὐταὶ δὰ ἔτι, ἂν τὰς παραδεχθῶμεν, αἱ κατὰ τὸν κ. Σ. ἥκιστα κλασσικαὶ ῥῖνες αὐτῶν δηλοῦσι σαφέστατα, ὅτι πρόκειται περὶ θνητῶν «προσκυνητῶν» (σελ. 176-179 καὶ 254, 258 κλπ.).

4ον. Ὁ κ. Σ. φρονεῖ ὅτι ὁ κενὸς θρόνος τῆς κάτω σκηνῆς *φαίνεται* μόνον κενός, ἐνῷ πράγματι κάθηται ἐπ' αὐτοῦ ἡ Κόρη *διότι ἡ* γραμμή, *ἡ* κατ' αὐτὸν *δηλοῦσα τὸ ἔδαφος καὶ ἐφ' ἧς κάθηται* ἡ Κόρη, *δὲν δηλοῖ τὸ ἔδαφος* (ὢ Λογική!) ἀλλ' ἐτέθη ὑπὸ τοῦ ἀδεξίου κεραμογράφου ἵνα μὴ ἡ Κόρη φαίνηται μετέωρος ὑπὲρ τὸν θρόνον, ἐφ' οὗ ἕνεκα «καλλιτεχνικῆς ἀδυναμίας» δὲν ἠδυνήθη ὁ κεραμογράφος νὰ καθίσῃ αὐτήν .... Ὢ τοῦ δυστυχοῦς κεραμογράφου! Ἂν ἐξήρχετο τοῦ τάφου, φρονῶ ὅτι θὰ ἔλεγε τῷ κ. Σκιᾷ: «Ὢ ἄνθρωπε! δὲν *βλέπεις* τοὐλάχιστον ὅτι ἡ Κόρη δὲν κάθηται *ἄνω*, ἀλλὰ πολὺ *βαθύτερον* τοῦ οὐχί, ὡς θέλεις, *ὑποκείμενον*, ἀλλὰ *παρακείμενον* αὐτῇ, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀγγείου Pourtalès, κενοῦ θρόνου τῆς *συλλατρευομένης* αὐτῇ Δήμητρος;» (σελ. 275).

5ον Τὰς περιέργους λεπτομερείας τῆς *Εὐβουλομανίας* τοῦ κ. Σκ. παραλείπω, σημειῶν μόνον, πρὸς κατάδειξιν τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀσθενείας του, ὅτι καὶ αὐτὸν τὸν ἀθλητικώτατον τὸ σῶμα καὶ διὰ τῶν πασιγνώστων αὐτοῦ φορημάτων, ῥοπάλου καὶ λεοντῆς, χαρακτηριζόμενον Ἡρακλέα τῆς ἐκ Ῥώμης ὀστεοδόχου κάλπης, ὃν θὰ ἀνεγνώριζον ἀμέσως ὡς τὸν υἱὸν τῆς Ἀλκμήνης καὶ αὐτὰ τὰ παιδάρια τῶν δημοτικῶν

σχολείων, καλεῖ ἀφελέστατα, — ὁ ἀθεόφοβος, — Εὐβουλέα χοιροβοσκόν, χωρὶς κἂν νὰ ἀναφέρῃ ἡμῖν ποῦ ποτε οἱ ἐπαγγελματίαι οὗτοι ἀπεικονίζονται ἀθλητικοὶ τὸ σῶμα καὶ φέροντες τὰ φοβερὰ τοῦ Ἡρακλέους ὅπλα. Τοὐλάχιστον ὁ κατ' ἐξοχὴν τύπος τῶν συβοτῶν, ὁ γηραιὸς ὁμηρικὸς Εὔμαιος, δὲν εἰκονίζεται τοιοῦτος (σελ. 476).

6ον. Ὁ κ. Σ. ἀνεκάλυψεν ἐν μορφῇ τινι τῆς ἐκ Κύμης ἐλευσινιακῆς Ὑδρίας «*Ἴακχον τὸν κατὰ τοὺς ὀρφικοὺς ἀναπληροῦντα τὸν Ἔρωτα, τὸν ἱεροφάντην μυστηρίων καὶ λαμπρῷ φωτὶ τὴν ἀμαυρὰν νύκτα πετάσσαντα κλπ.*» Τί κρῖμα ὅμως ὅτι ἡ μορφὴ αὕτη .... δὲν εἶναι κἂν ἀνήρ, *ἀλλὰ* γυνή! (σελ. 408).

7ον. Εἰς τὸ νὰ μεταβάλλῃ δὲ τὸ γένος τῶν θεῶν καὶ ἡρώων εἶναι ὅλως εἰδικὸς ὁ κ. Σκιᾶς. Οὕτω περὶ ἑτέρου ἀνδρός, ὃν ἐκάλεσε Τριπτόλεμον μὲν ὁ κ. Froehner, Ἴακχον δὲ ὁ κ. Furtwängler, καὶ Μουσαῖον ἐγώ, λέγει ἀφελέστατα ὅτι εἶναι .... «*ἀναμφιβόλως Ἀθηνᾶ*»! (σελ. 471). Ἵνα μὴ δὲ καὶ οἱ ζῶντες μείνωσι παραπονεμένοι, μεταβάλλει που τῆς μελέτης του εἰς ἄνδρα τὴν σύγχρονον ἡμῖν ἀρχαιολόγον κυρίαν κόμησσαν Ἐρσιλίαν Λοβατέλλη, ἂν καὶ αὕτη δὲν ἀνήκει εἰς τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα, ὧν, ὡς λέγει ὁ κ. Σκιᾶς (σελ. 169), «*ἀμφισβητεῖται τὸ φῦλον*» ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων.

8ον. Τὰ ἐτήσια φυτικὰ καὶ ζωϊκὰ προϊόντα, ἅτινα ἐν τοῖς ἐλευσινιακοῖς κέρνοις τιθέμενα ἐκομίζοντο ὡς *ἱερὰ* εἰς Ἐλευσῖνα, ἤτοι τοὺς «*ὁρμίνους, κριθάς, μήκωνας, πυρούς, πισούς, λαθύρους, ὤχρους, φακούς, κυάμους, ζειάς, βρόμον, ἔλαιον, οἶνον, παλάθιον, μέλι, γάλα, ὄϊον ἔριον ἄπλυτον*», συλλαβὼν ὁ κ. Σκ. ἐν στιγμῇ ἐκτάκτως φαεινῇ, καὶ χημικῶς μετὰ χημικῶν ἐπὶ τριήμερον ζυμώσας, ἀναπαρήγαγε — τέλος πάντων! — τὸν περίφημον καὶ μέχρι τοῦδε ἐντελῶς ἀγνοούμενον *κυκεῶνα* τῶν ἀρχαίων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὗτοι κατεσκεύαζον τὸ δροσιστικὸν ἐκεῖνο ποτὸν ἐν ὀλίγοις δευτερολέπτοις, ἐνῷ ὁ κ. Σκιᾶς ἐχρειάσθη τριήμερον. Δίκαιον ὅμως ἦτο, νομίζω, νὰ ἀναπαυθῇ ἐπ' ὀλίγον, ἠρέμα μαγειρεύων, ὁ ἐν ἑνὶ καὶ μόνῳ ἐνιαυτῷ αὐξήσας εἰς δεκαπενταετῆ νεανίσκον τὸν νήπιον Δημοφῶντα. Ἀληθὲς ἐπίσης εἶναι ὅτι ὁ κ. Σκιᾶς παρέλιπε νὰ προσθέσῃ κατὰ τὴν ζύμωσιν τοῦ κυκεῶνός του καὶ τὸ τελευταῖον ἀναφερόμενον συστατικὸν τῶν ἐλευσινίων *ἱερῶν*, ἤτοι τὸ «*ὄϊον ἔριον ἄπλυτον*», ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἔπραξεν ὄχι διότι ἐφοβεῖτο τὸν ἔμετον ὁ στόμαχος αὐτοῦ,

ὅστις εὗρε τὸν ῥηθέντα σκιαδικὸν κυκεῶνα «*ἐλαφρῶς γλυκίζοντα καίπερ ὄξινον* τὴν γεῦσιν », ἀλλὰ διότι ἐχρειάσθη τὸ ἔπλυτον καὶ κινάβρας ὄζον *ἀρνιακὸν* ἐκεῖνο πάνυ ἀρχαιοπρεπῶς «*πρὸς ἐπίστεψιν*» τοῦ κύρνακος ἐν ᾧ παρεσκεύασε τὸν κυκεῶνα (*σελ.* 179, 328 *κἑξ.*)

Ὁπωσδήποτε πρὸς ἀποφυγὴν δυστυχημάτων καθῆκον ἔχω νὰ προειδοποιήσω τὸν ἀναγνώστην, ὅστις, πειθόμενος τῇ συμβουλῇ τοῦ κ. Σκιᾶ «*τοῦ νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν προσήκοντα ἔλεγχον*» τὰς ἀντιρρήσεις μου, ἤθελεν ἐπιθυμήσει, πειραματιζόμενος, νὰ γευθῇ τοῦ λαδεροῦ κυκεῶνος τοῦ κ. Σκιᾶ, ὅτι οἱ κατ' αἴτησίν μου ἐξετάσαντες τὸ δροσιστικὸν τοῦτο ποτὸν χημικοὶ εὗρον αὐτὸ ἐν σμικρᾷ μὲν δόσει ἄριστον ἐμετικόν, ἐν γενναιοτέρᾳ δὲ *πάνυ* κατάλληλον πρὸς χρῆσιν τῶν κυνοκτόνων.

«Satis» ??

Ι. Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΑ

ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΩ ΜΟΥΣΕΙΩ ΑΘΗΝΩΝ

Α΄. ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΑ ΘΕΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ.

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ, ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ
ΚΑΤΑ ΧΩΡΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΕΙΣ

Ι. ΘΕΜΑΤΑ ΕΥΡΩΠΗΣ Ἢ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ

ΘΕΜΑ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

1.—Προτομαὶ κατ' ἐνώπιον *δύο αὐτοκρατόρων* φερόντων σταυροφόρα διαδήματα καὶ χλαμύδας πορπουμένας ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ αὐτῶν ὤμου. Ἐν τῷ μέσῳ μακρὸς σταυρὸς καταλήγων εἰς σφαῖραν, κρατούμενος δ' ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν αὐτοκρατόρων. Τὸ ὅλον ἐν κύκλῳ σφαιριδίων.

Ὄπ. Ἐν στεφάνῳ: ΤωΝ — ΒΑCΙΛΙΚ — ωΝ ΚΟΜΜЄ — .ΚΙωΝ ΘЄCC — ΑΛΟΝΙΚΗC — Ι S. = *Τῶν βασιλικῶν κομμε[ρ]κίων Θεσσαλονίκης. Ἰ(νδικτιῶνος) ἕκτης.*

0,039. (Α. Ε. 2331) Καλῆς διατηρήσεως. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger Sigillographie de l'Empire Byzantin σελ. 728, 2), ὅστις ἐκ τῆς ἰνδικτιῶνος τεκμαίρεται ὅτι τὸ μολυβδόβουλλον ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῆς συμβασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β΄ καὶ Τιβερίου.

2.—*Δύο* κατ' ἐνώπιον καθήμενοι *αὐτοκράτορες* ἐπὶ θρόνων, ὧν τοῦ ἑτέρου διακρίνεται πρὸς τὰ δεξιὰ τὸ ἐρεισινωτόν. Ἀμφότεροι εἶναι ὁμοιομόρφως ἐνδεδυμένοι, φέροντες χλαμύδας πορπουμένας ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ αὐτῶν ὤμου καὶ διαδήματα, ἐρείδοντες δὲ τὴν δεξιὰν ἐπὶ τῶν γονάτων. Ὁ πρὸς τ' ἀριστερὰ φέρει μύστακα καὶ βραχὺν πώγωνα

ἐνῷ ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ εἶναι ὅλως ἀγένειος. Ἡ στάσις αὐτῶν καθημένων παραλλήλως εἶναι σπανιωτάτη ἐν μολυβδοβούλλοις.

Ὄπ. . ѠΝΒΑ΄ΚΟ. — ΜЄΡΚ΄ΘЄ. — CΑ .... = [Τ]ῶν β(ασιλικῶν) κομ[μ]ερκ(ίων) Θε[σ]σα[λονίκης]. Κάτωθεν δύο κατ' ἐνώπιον προτομῶν αὐτοκρατόρων, μύστακα καὶ βραχὺ γένειον ἐχόντων καὶ φερόντων διαδήματα καὶ βασιλικὰς πολυτελεῖς ἐσθῆτας σχεδιαζομένας κατὰ τὸν συνήθη ἐν τοῖς νομίσμασι τρόπον, διὰ ῥόμβων συνεχομένων καὶ φερόντων ἐν τῷ κέντρῳ σφαιρίδια.

0,028. (Α. Ε. 2982). Καλῆς διατηρήσεως. Κατὰ τὴν περιφέρειαν εἶναι τὸ μολυβδόβουλλον συμπεπιεσμένον.

3.—Μονογράφημα σταυροειδὲς ἀναγινωσκόμενον [Κύ]ρ[ιε] β[ο]ή[θ](ει) [τ]ῷ σῷ δούλῳ.

Ὄπ. + ΓΡ. — ..ΡΙѠΒ΄Α΄CΠ — .ΚΑΙCΤΑΡ΄Κ — ..ΧΟΝΤΙ ΤѠΝ. — ...ЄΡΚ΄ΘЄCC — ...... = + Γε[ηγο]ρίῳ β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπ(αθαρίῳ), καστάρ(χῃ) καὶ [ἄρ]χοντι τ(ῶν) [κομμ]ερκ(ίων) Θεσσ[αλονίκ](ης).

0,031. (Α. Ε. 1892). Καλλίστης διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίδος. Schlumberger Sigillographie σελ. 729).

4.—Σταυροειδὲς μονογράφημα (= Θεοτόκε βοήθει) ἔχον ἐν ταῖς γωνίαις τῶν σκελῶν τὰς λέξεις [τῷ]—σ[ῷ]—δού—λῳ.

Ὄπ. ..... ΑΝΗ .... — .Κ.... SΑΒ — ΔΙΚΘЄ .— ΛΟΝΙΚ = + [Ἰω]άν(ν)η (;) [κομμ]κ[ιαρ](ίῳ) καὶ ἀβιδικ(ῷ) Θε[σσα]λονίκ(ης).

0,030. (Ε. Σ. 13098 b). Μετρίας διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίδος.

5. Σταυροειδὲς μονογράφημα (= Θεοτόκε βοήθει) ἔχον ἐν ταῖς γωνίαις τῶν σκελῶν τὰς λέξεις τῷ—σῷ δού—λῳ.

Ὄπ. + ΛЄΟΝ—ΤΟCΒ΄ΚΟV—ΜЄΡΚΙΑΡΙѠ—SΑΒVΔΒ΄ ΘЄ—CΑΛ[ΟΝ]. = + Λέοντος (sic) β(ασιλικῷ) κουμερκιαρίῳ καὶ ἀβιδ(ικῷ) β Θεσσαλ[ον](ίκης).

0,028 (Σ. Π. 1899-1900 Ι, 21). Καλῆς διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίδος.

6.— . . . . ωCωΔΟV = [Θ(εοτό)κε] [β(οή)θ(ει)] τῷ σῷ δού(λῳ) πέριξ διπλοῦ σταυροῦ, διηνθισμένου ἑκατέρωθεν, ἐπὶ τριβάθμιου βάσεως, ἔχοντος δ' ἐν τῷ κέντρῳ τῶν κεραιῶν ἀκτῖνας ἐν εἴδει ✕.

Τὸ ὅλον ἐν τῷ συνήθει κύκλῳ σφαιριδίων.

Ὄπ. + ΛΕΟΝ—ΤΙR, CΠΑ–Θ'SKOVM—ΕΡΚ.ΑΡ—ΘΕCΑΛΟ. = Λέοντι β(ασιλικῷ) σπαθ(αρίῳ) καὶ κουμερκ[ι]αρ(ίῳ) Θεσαλο(νίκης). Ἐν τῷ συνήθει κύκλῳ σφαιριδίων.

0,022. (Α. Ε. 2404). Καλῆς διατηρήσεως. Θ' — Ι' ἑκατονταετηρίδος.

7.— [Ο ΑΓΙΟ]C ΔΗΜ' κιονιδὸν δεξιὰ τῷ ὁρῶντι.

Παράστασις ἐκ δύο προσώπων ἀντωπῶν· ἀφ' ἑνὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου φέροντος κλάδον φοίνικος καὶ κλίνοντος τὴν κεφαλὴν ἐν στάσει δεήσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς Θεοτόκου εὐλογούσης αὐτόν. Ἡ Θεοτόκος φέρει ὡς συνήθως ποδήρη χιτῶνα καὶ πέπλον μετὰ καλύπτρας, τοῦ δ' ἁγίου Δημητρίου τὰ καθέκαστα τοῦ ἐνδύματος δὲν εἶναι εὐδιάκριτα· χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἐπ' αὐτοῦ εὕρηται ὡς κόσμημα ἀστὴρ ἔχων πέριξ σφαιρίδια.

Ὄπ. + — CΤΑVΡΑ—.ΙωR, CΠΑΘ—ΚΑΝ Α' ΝΟΤ—ΚΟVΜΕΡΚ..—.ΕCCΑΛΟΝ'. = + Σταυρα[κ]ίῳ β(ασιλικῷ) σπαθ(αρο)καν(διδάτῳ), α' νοταρίῳ [τῶν] κουμερκ(ίων) [Θ]εσσαλον(ίκης).

0.023. (Α. Ε. 2967). Καλῆς διατηρήσεως. Ι' — ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger μετ' εἰκόνος ἐν Revue des études grecques 1891 σελ. 111, 30.

8.—ΚΕ ROΗΘΕΙ Τ. Cω ΔΟVΛω = Κ(ύριε) βοήθει τ[ῷ] σῷ δούλῳ. Πέριξ διπλοῦ σταυροῦ διηνθισμένου, ἐπὶ τριβάθμιου βάσεως.

Ὄπ. + ΛΕ. — ΝΤΙR'Α'C.—ΑΘ'SCΤΡΑΤ—.ΓΟVΘΕCC—ΑΛΟΝΙ. — + Λε[ο]ντι β(ασιλικῷ) α' σπαθ(αρίῳ) καὶ στρα[τη]γοῦ (sic) Θεσσαλονί(κης).

0,022. (Α. Ε. 2906). Καλῆς διατηρήσεως. Θ' — Ι' ἑκατονταετηρίδος. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger (Sigillographie σελ. 728, 1).

Ἅγιον ὄρος (Ἄθως).

9.—Θ[1] ΠΡΟ—ΚΟΠ = ὁ ἅ(γιος) *Προ*— *κό(πιος)* κιονηδὸν ἑκατέρωθεν προτομῆς αὐτοῦ κατ' ἐνώπιον, ἀγένειον ἔχοντος πρόσωπον καὶ κόμην οὔλην κατερχομένην πρὸς τοὺς κροτάφους. Περιβέβληται χλαμύδα καὶ θώρακα καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ φέρει δόρυ τῇ δ' ἀριστερᾷ ἀσπίδα.

Ὄπ. + —ΚΩΝ— . ЄСΤΑΡ — ΤΟ ΑΓΙΟ — . ΡΟС = + *Κων(σταντῖνος)* [*β*]*εστάρ(χης)* *το*(*ῦ*) *Ἁγίο*(*υ*) [*Ὄ*]*ρο*(*υ*)*ς*.

0,016. (Α. Ε. 3049) Ἀρίστης διατηρήσεως. ΙΑ—ΙΒ ἑκατονταετηρίδος.

Μονὴ Δοχειαρίου.

10. — Μ — Χ = *Μ(ι)χ(αήλ)*. ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἔχοντος οὔλην καὶ μακρὰν κόμην κατερχομένην πρὸς τοὺς κροτάφους, περιβεβλημένου δὲ πολυτελῆ ἀμφίεσιν κοσμουμένην διὰ μαργάρων, εἰκονιζομένων διὰ σφαιριδίων. Τῇ δεξιᾷ φέρει σκῆπτρον, τῇ δ' ἀριστερᾷ σφαῖραν, ἔχει δ' ἡμιαναπεπταμένας τὰς πτέρυγας. Ὁ περὶ τὴν κεφαλὴν στέφανος τῆς δόξης σχηματίζεται ἐκ κύκλου λεπτοτάτων σφαιριδίων. Τὸ ὅλον ἐν κύκλῳ σφαιριδίων.

Ὄπ. СΦΡΑ—ΓΙС ΜΝΗС—ΤΟΥ ΔΟ ΧЄΙΑΡ'— -ΟΥ- = *Σφραγὶς Μ(ο)νῆς τοῦ Δοχειαρ(ί)ου*.

Ἐν κύκλῳ λεπτῶν σφαιριδίων.

0,015. (Α. Ε. 3075). Ἀρίστης διατηρήσεως. ΙΑ—ΙΒ ἑκατονταετηρίδος.

ΘΕΜΑ ΣΤΡΥΜΟΝΟΣ

Βολερόν.

11. — — — + ΚЄΡ,Θ, — ΗΘЄΙΤΩ — СΩΔΟΥΛΩ — . ΝΔΡΟΝ — . Α СΠΑΘ — — = + *Κ(ύρι)ε β(ο)ήθει τῷ σῷ δούλῳ* [*Ἀ*]*νδρον(ίκῳ)* *α'σπαθ(αρίῳ)*.

1. Τὸ Θ εἶναι τὸ σύνηθες συμπίλημα ΟΑ ἤτοι τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ Ο τεθειμένου Α = *(ὁ ἅγιος)* ὅπερ ἐν τοῖς μολυβδοβούλλοις ἐχαράσσετο ὑπὸ τοῦ σφραγιδογλύφου διὰ τὴν σμικρότητα ὡς Θ.

Ὄπ. — ∴ — ΚΡΙΤΗ — ΡΟΛΕΡΟΥ — CΤΡVΜΟ — SΘΕCCΑ — ΛΟΝΙΚ — ∴ — = *κριτῇ Βολεροῦ Στρυμό(νος) καὶ Θεσσαλονίκ(ης).*

0,028. (Α. Ε. 2963). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΑ'—ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος. Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν μολυβδόβουλλον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger ἐν Revue des études grecques 1891 σελ. 112, 31.

ΘΕΜΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ἐκκλησία Τραϊανουπόλεως.

12.—Εἰς δύο στήλας: [ΜΗΡ] — ΘV — Η ΤΡΑ[Ι]Α[Ν]ΟΥ — ΠΟΛΙΤΙCCΑ = *Μ(ήτ)ηρ Θ(εο)ῦ ἡ Τραϊανουπολίτισσα.*

Ἑκατέρωθεν τῆς Θεοτόκου ἱσταμένης κατ' ἐνώπιον μετὰ ποδήρους ἱματίου καὶ καλύπτρας, ἀνεχούσης δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ βρέφος ὅπερ φαίνεται ἐκτεῖνον τὴν δεξιὰν εἰς εὐλογίαν. Ἡ κεφαλὴ τῆς Θεοτόκου ἐγένετο ἐξίτηλος. Ὁ τύπος οὗτος διὰ τὴν τεχνικὴν ἐκτέλεσιν εἶναι ἄξιος μελέτης.

Ὄπ. [+]ΚΕR. — ΜΙΧΑΗΛ — ΜΤΡΠΟ ΤΡΑ — ΙΑΝΟΥΠΟΤω — RΑΡΕΙ = [+]*Κ(ύρι)ε β(οή)[θει] Μιχαὴλ μ(η)τρ(ο)πο(λίτῃ) Τραϊανουπό(λεως) τῷ Βαρεῖ.*

0,028. (Α. Ε. 1891). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΑ'—ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger (Sigillographie σελ. 118).

Ἐκκλησία Προβάτου.

13.— + — ΤΡΙCΑΓ — . ΕΚΕΔ'Τ — ΗCΘΕΟΤ — CωCΟ = *Τρισάγ[ι]ε Κ(ύριε) δ(οῦλον) τῆς Θεοτ(όκου) σῶσο(ν).*

Ὄπ. + — ΤΟΝCΟΝ — ΔΟVΛΟΒ. — CΙΛΕΙΟΝ — ΕΠΙCΚΟ — . ΡΟΒ. = + *Τὸν σὸν δοῦλο⟨ν⟩ Β[α]σίλειον ἐπίσκο(πον) [Π]ροβ[ά](του).* Ἐπιγρ. εἰς στίχους πολιτικούς.

0,026. (Ε. Σ. 13057α'). Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger Sigill. σελ. 121 καὶ Froehner, Bulles métriques 2me série ἀριθ. 167 ἐν τῷ Annuaire de la Société Numism. VIII 342. Οὗτος ἀναγινώσκει ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ τῆς ἔμπροσθεν ὄψεως *σώζοις.*

ΘΕΜΑ ΘΡΑΚΗΣ

14.—Σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναγινωσκόμενον: *Θ(ε)[οτόκ](ε) β[οή]θ(ει) [τῷ σῷ] δούλῳ.*

Ὄπ. + Α . . . — . ΤΡΑΤ . . — ωΤΗϹΘ . — . . ΗϹ = + *Α . . . [σ]τρατ[ηγ]ῷ τῆς Θ[ράκ]ης.*

0,025. (Α. Ε. 1910). Μετρίας διατηρήσεως. Η΄—Θ΄ ἑκατονταετηρίδος. Schlumberger (Sigillographie σελ. 123 ἀριθ. 8).

Βόσπορος.

15.—[ΜΗΡ] — ΘV.

Ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου φερούσης πέπλον μετὰ καλύπτρας, ἐχούσης δὲ τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους ἐν στάσει δεήσεως. Τὸ πρόσωπον τῆς Θεοτόκου διατηρεῖται ἄριστα, ὑπὸ ἁγιογραφικὴν δ' ἔποψιν εἶναι ἀξιολογώτατος ὁ τύπος οὗτος.

Ὄπ. . . . . . — ΑΡΚΑΔΙ — ΑϹΠΑΘ΄S — ϹΤΡΑΤ΄ — ΒΟ-ΟϹΠΟ — ‿Ρ‿ = *[Θ(εοτόκ)ε β(οήθ)ει] Ἀρκαδί(ῳ) α' σπαθ(αρίῳ) καὶ στρατ(ηγῷ) Βοσπόρ(ου).*

0,023 (Α. Ε. 2571). Καλῆς διατηρήσεως. Γ—ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίδος. Schlumberger Rev. des Études gr. 1889, 251, 13)

Κωνσταντινούπολις

16.—Σταυροειδὲς μονογράφημα (= *Θεοτόκε βοήθει*) ἔχον ἐν ταῖς γωνίαις τῶν σκελῶν τὰς λέξεις *τῷ—σῷ δού—λῳ.*

Ὄπ. + ΚωΝϹΤ — ΑΝΤΙΝω — R΄Α΄ϹΑΠΘΑΡ΄ — S . . ΑΡΧω — ΠΟΛЄωϹ = + *Κωνσταντίνῳ β(ασιλικῷ) πρωτοσπαθαρίῳ καὶ [ἐπ]άρχῳ Πόλεως.*

0,025. (Σ. Π. 1899-1900 I 13). Ἀρίστης διατηρήσεως. Η΄—Θ΄ ἑκατονταετηρίδος. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κωνσταντοπούλου ἐν Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομ. Ἀρχαιολ. τ. Γ΄ σελ. 180, 13.

Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως.

Πατριάρχαι.

17. - . . . . . . ΘЄ . = [*Θ(εοτό)κε βοή*]*θε*[*ι*], πέριξ τοῦ τύπου.

Ἡ Θεοτόκος ἱσταμένη κατ' ἐνώπιον, τὴν κεφαλὴν στρέφουσα πρὸς δεξιὰν φέρουσα δὲ τὸ βρέφος διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Περιβολὴν ἔχει αὕτη τὴν συνήθη· ποδήρη χιτῶνα καὶ πέπλον μετὰ καλύπτρας πάντα εἰργασμένα μετὰ περισσῆς λεπτότητος καὶ τεχνης· τὸ πρόσωπον τῆς Θεοτόκου σώζεται ἀνέπαφον εἶναι δ' ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν καθαρότητα τοῦ τύπου. Ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς βρεφοκρατούσης Θεοτόκου εἶναι ἀξιολογωτάτη διὰ τὴν ἁγιογραφίαν. Ἐπὶ τοῦ μολυβδοβούλλου τούτου ἔχει ἀποτυπωθῆ δεύτερον μικρότερον (0,022) οὗ ἡ ἐνταῦθα ὀπισθία ὄψις ἔχει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν·

+ ΙΟΥΛΙ — ΑΝ΄ΜΗΤΡΟ — ΠΟΛ΄ϹЄΛЄ — ΥΚЄΙΑϹ = + *Ἰουλιαν*(*ῷ*) *μητροπολ*(*ίτῃ*) *Σελευκείας.*

Ὄπ. + ΝΙΚΟΛΑѠ — ΑΡΧΙЄ...ΚΟΠѠ — . . . . ΤΙΝΟΥ — . . . . . ЄΑ . . . — . . . . . ΑΜΗΝ = + *Νικολάῳ ἀρχιε*[*πισ*]*κόπῳ* [*Κωνσταν*]*τινου*[*πόλεως Ν*]*έα*[*ς Ῥώμης*]. *Ἀμήν.*

Ὡσαύτως ἐπὶ τῆς ὄψεως ταύτης ἔχει ἀποτυπωθῆ ἡ ἔμπροσθεν ὄψις τοῦ δευτέρου μολυβδοβούλλου ἔχουσα πέριξ μὲν τὴν ἐπιγραφὴν . . . . ΒΟΗΘ΄ΤѠϹѠΔΟΥΛ΄ = [*Θ(εοτό)κε*] *βοήθ*(*ει*) *τῷ σῷ δούλ*)*ῳ*). Ἐν τῷ μέσῳ δὲ στηθάριον τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ βρέφους.

0,042 (Λ. Ε. 2943). Καλῆς διατηρήσεως. Μολυβδ. τοῦ πατριάρχου Νικολάου τοῦ Γραμματικοῦ (ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίς). Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger (Revue des études grecques 1891 σελ. 114,34).

18. ΜΗΡ — ΘΥ.

Ἑκατέρωθεν τῆς Θεοτόκου καθημένης κατ' ἐνώπιον ἐπὶ θώκου ἔχοντος προσκεφάλαιον. Δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν φέρει αὕτη πρὸ τοῦ στήθους τὸν Ἰησοῦν βρέφος. Ἡ περιβολὴ τῆς Θεοτόκου εἶναι μετ' ἐξαιρετικῆς τέχνης εἰργασμένη ἡ δ' ὅλη εἰκὼν κάλλιστον ὑπόδειγμα τοῦ γνωστοῦ τύπου τῆς Πλατυτέρας τῶν Οὐρανῶν.

Ὀπ. —✱— — + ΙωΑΝΝΗC — ΕΛΕω ΘV ΑΡΧ. — ΕΠΙ-CΚΟΠΟC — ΚωΝCΤΑΝΤΝΟV — ΠΟΛΕωCΝΕΑC — Ρω-ΜΗCΚΑΙ.. — ΚΟVΜΕΝΙ... — ΠΙΑΡΧ. = + *Ἰωάννης ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχ(ι)επίσκοπος Κωνσταντ(ι)νουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ (οἰ)-κουμενι(κὸς) π(α)τ(ρ)ιάρχ(ης).*

0,042. (Α. Ε. 1327). Ἀρίστης διατηρήσεως. Μολυβδόβουλλον πιθανώτατα Ἰωάννου τοῦ Καματηροῦ (1199—1206).

19.—Ἕτερον ἀκριβῶς ὅμοιον.

Α. Ε. 2423. Ἐδημοσιεύθη τὸ ἕτερον τούτων ὑπὸ Schlumberger (Sigillographie σελ. 124) ὅστις καὶ πρότερον ἐν τῷ Musée archéologique (τόμ. II 1877) ἐδημοσίευσεν ἕτερον ἀντίτυπον τοῦ μολυβδοβούλλου ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ συλλογῆς.

20.—Ἕτερον ὅμοιον.

Ε. Σ. Ἀκαδ. ἔτος 1897-98 ΚΕ' 5. Τὰ δύο τελευταῖα ταῦτα (19 καὶ 20) εἶναι νεώτερα ἀντίγραφα κίβδηλα γενόμενα ἐκ μήτρας ληφθείσης ἐκ τοῦ πρώτου (ἀρ. 18).

21.—ΜΗΡ — ΘV.

Ἑκατέρωθεν τῆς Θεοτόκου καθημένης κατ' ἐνώπιον ἐπὶ θώκου μετὰ προσκεφαλαίου, φερούσης δ' ἐπὶ τῶν γονάτων τὸ βρέφος.

Ὀπ. + — ΔΟCΙΘΕΟC — ΕΛΕωΘVΑΡΧΙ — ΕΠΙCΚΟ-ΠΟCΚωΝ — CΤΑΝΤΝΟV — ΠΟΛΕωCΝΕΑC — ΡωΜΗC ΚΑΙ — ΟΙΚΟVΜΕΝΙΚ.. — ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ. = + *Δοσίθεος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμε-νικ[ὸς] πατριάρχη[ς].*

0,040. (Α. Ε. 2424). Ἀρίστης διατηρήσεως. 1190—1192 μ. Χ. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Α. Μηλιαράκη ἐν Διεθ. Ἐφημ. Νομισμ. Ἀρχαιολ. (τόμ. Γ' σελ. 213-218). Ἕτερον ἀντίτυπον ἐδημοσίευσεν ὁ Schlumberger (Sigill. σελ. 730) ὅπερ ἔχον ἐν πολλοῖς ἐξίτηλον τὴν ἐπιγραφὴν αὐτοῦ ἐνομίσθη ὑπὸ τοῦ δημοσιεύσαντος ὡς ἀνῆκον εἰς τὸν πατριάρχην Θεοδόσιον. Ἐκ τῆς συγκρίσεως ὅμως αὐτοῦ πρὸς τὸ προκείμενον καθίσταται ἀναμφισβήτητον ὅτι ἀνήκει καὶ τοῦτο εἰς τὸν Δοσίθεον.

22.—ΜΗΡ — ΘV.

Ἑκατέρωθεν τῆς Θεοτόκου καθημένης κατ' ἐνώπιον ὡς ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μολυβδοβούλλῳ ἀλλὰ πολλῷ τεχνικώτερον εἰργασμένου τοῦ τύπου καὶ λίαν ἀναγλύφου.

Ὄπ. + — ΓΕωργι . C — ΕΛΕω . ΘV Α . ΧΙ — ΕΠΙCΚ . - ΠΟCΚωΝ — CΤΑΝΤΙΝΟVΠΟΛΕωC — ΝΕΑC ΡωΜΗC ΚΑΙ — ΟΙΚΟVΜΕΝΙΚΟC — ΠΑΤΡΙΑΡΧΗC = + *Γεώργι[ο]ς ἐλέῳ [Θ[(εο)ῦ ἀ[ρ]χιεπίσκ[ο]πος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

0,046. (Ε. Σ. 13178.102). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος. Μολυβδόβουλλον Γεωργίου Ξιφιλίνου πατριάρχου Κωνσναντινουπόλεως ἀναφέρει ἄνευ περιγραφῆς ὁ Sch'umberger (Sigi lographie σελ. 124).

23. — ΜΗΡ — [ΘV].

Ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου φερούσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὸ βρέφος.

Ὄπ. + ΤΙΜΟΘΕΟC — ΕΛΕωΘVΑΡΧΙΕΠΙ — CΚΟΠΟC ΚωΝCΤΑΝΤΙ — ΝΟUΠΟΛΕωC — ΝΕΑCΡ — ωΜΗCΚΑΙ ΟΙΚΟUΜΕ — ΝΙΚΟCΠΑΤΡΙΑΡΧΗC = *Τιμόθεος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

0,040. (Α. Ε. 2425). Καλῆς διατηρήσεως. Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο πιθανῶς ἀνήκει, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς τεχνοτροπίας, εἴς τινα τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν πατριαρχῶν τῶν διὰ τοῦ ὀνόματος Τιμόθεος γνωστῶν.

Ναὸς Ἁγίας Σοφίας.

24. — ΘΚΕRΟΗ . . ΙΟV . . . . . . = *Θ(εοτό)κε βο[ήθει] Ἰου]στινιανῷ δεσπότῃ].*

Πέριξ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἱσταμένων ἀντωπῶν περίπου καὶ φερόντων ἐν τῷ μέσῳ θολωτὸν οἰκοδόμημα (τὴν Ἁγίαν Σοφίαν) μετὰ σταυροῦ ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ τρούλλου· Κιονιδόν, διακοπτομένη ὑπὸ τοῦ ναοῦ, εὕρηται ἡ ἐπιγραφὴ Α — ΓΙΑ CΟΦΙΑ.

Ὄπ. + ΤΟΙCΘΕΟ — CΕRΕCΤΛ — ΤΟΙCΠΡΕC — RVΤΕΡΟΙC — ΚΑΙΕΚΚΛΗ — CΕΚΔΙΚ = + *Τοῖς θεοσεβεστάτοις πρεσβυτέροις καὶ ἐκκλησεκδίκ(οις).*

0,081. (Σ. Π. Ἀκαδ. ἔτος 1900-1901 Ι, 1). Καλῆς διατηρήσεως. Ι — ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος.

25.— Σταυροειδὲς μονογράφημα ἡμιεφθαρμένον: *Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὀπ. . . . . . — Α . ΛΟΓ . — ΘVCΩΦ — ΗΑC + = . . . *Θ(εο)ῦ Σοφίας +.*

0,024. (Ε. Σ. 13179,45). Μετρίας διατηρήσεως. Η — Θ ἑκατονταετηρίς.

26.— Διπλοῦς σταυρὸς ἀνηνθισμένος ἐπὶ τριβαθμίου βάσεως ἐν κύκλῳ σφαιριδίων, ἔχων πέριξ τὴν ἐπιγραφὴν + ΚΕRΟΗΘ' ΤΩ CΩ ΔΟVΛΩ. Περὶ τὴν ἐπιγραφὴν δεύτερος κύκλος σφαιριδίων.

Ὀπ. ΘΕΟ — ΔΩΡΚΛΙ — ΡΙΚ' ΤΗC — ΜΕΓ' ΕΚ — . . . = *Θεοδώρ(ῳ) κληρικ(ῷ) τῆς μεγ(άλης) ἐκ[κλησ](ίας).*

0,018 περίπου (Α. Ε. 2529). Θ — Ι ἑκατονταετηρίς. Μολυβδόβουλλον εἰς δύο τεμάχια, μετρίας διατηρήσεως. Ἐδημοσιεύθη ἕτερον ὅμοιον ὑπὸ Schlumberger (Sigillographie σελ. 147).

27.— Ο ΑΓ . . . — ΝΙΚΟΛΑΟC εἰς δύο στήλας.

Ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐν τῇ συνήθει περιβολῇ. Ἡ κεφαλὴ τῆς προτομῆς διατηρεῖται ἄριστα ἀλλὰ τὸ λοιπὸν εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἐφθαρμένον.

Ὀπ. + — CΦΡΑΓΙC — ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ — ΚΛ.ΡΗΚΟΥΤ — ΜΕΓΑΛ . . . — ΚΛΗC . — . . = + *Σφραγὶς Νικηφόρου κλ[η]ρικοῦ τ(ῆς μεγάλ[ης ἐκ]κλησ[ίας].*

0,024. (Α. Ε. 7209). Καλῆς διατηρήσεως. Γ — ΙΑ ἑκατονταετηρίς.

Μονὴ Στουδίου

28.— Δύο μονογραφήματα ἀναγινωσκόμενα *Πρόδρομε — βοήθει.* Ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου περιβεβλημένου τὴν μηλωτήν, μακρὰν δ' ἔχοντος κόμην κατερχομένην ἑκατέρωθεν πρὸς τοὺς ὤμους καὶ βραχὺ σφηνοειδὲς γένειον. Τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ τῇ δ' ἀριστερᾷ φέρει σταυρόν. Ἡ εἰκὼν διατηρεῖται ἄριστα.

Ὀπ. + ΘΕΟ — ΔΩΡ' ΗΓΟΥ — ΜΕΝ' ΤΩΝ — CΤΟΥΔΙ = + *Θεοδώρ(ῳ) ἡγουμέν(ῳ) τῶν Στουδ(ιτῶν).*

0,032. (Α. Ε. 2034). Ἀρίστης διατηρήσεως. Ι ἑκατονταετηρίς. Τὸ σφράγιστρον ἀνεκοινώθη ὑπὸ Σπ. Λάμπρου ἐν συνεδρίᾳ τοῦ Φιλ. Συλ. Παρνασσοῦ, ἐδημοσιεύθη δὲ μετὰ εἰκόνος ὑπὸ Schlumberger ἐν Revue des études grecques 1891 σελ. 113.

Μονὴ Χρυσοστόμου.

29.— + — ΓΡΑΦ — ΑCβЄ — . ΑΙω = + *Γραφ[ὰς] βε[βα]ιῶ.*

Ὄπ. ΤΜΟ — .ΡΥCΟC — ΤΟΜΟΥ = *τ(ῆς) μο[νῆς Χ]ρυσοστόμου.* Τρίμετρος ἰαμβικός.

0,018. (Α. Ε. 3170). Μετρίας διατηρήσεως. ΙΑ'—ΙΒ' ἑκατονταετηρίς.

Τὰ Μάγγανα.

30.— ΚЄ ΒΟΗΘ' Τω Cω ΔΟΥΛ' πέριξ διπλοῦ σταυροῦ.

Ὄπ. + ΛЄΟΝΤ, — RCΠΑΘ'SΜ — ЄΓΑΛΚΟΥΡΑ — Τ,Τ'R'ΟΙΚΟΥΤ, — ΜΑΓΓΑΝ = + *Λέοντ ι) β(ασιλικῷ) σπαθ(αρίῳ) καὶ μεγάλ ῳ) κουράτ(ορι) τ(οῦ) β(ασιλικοῦ) οἴκου τ(ῶν) Μαγγάν ων).*

0,021. (Α. Ε. 3052). Καλῆς διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger (Sigil. σελ. 142).

Πόλις Βιζύη.

31. —Σταυροειδὲς μονογράφημα ἡμιεξίτηλον ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. . . . . . — ΚΙωR'C . — . ΘΑΡΙω ST . — . . ΡΜΑΡΧ'R. — ΖVΗC = *[Σταυρα]κίῳ β(ασιλικῷ) σ[πα]θαρίῳ καὶ τ[ου]ρμάχ(η) Βιζύης.*

0,021. (Α. Ε. 1991). Μετρίας διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger (Sigil. σελ. 159).

ΘΕΜΑ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

32.—ΜΡ — ΘV.

Ἑκατέρωθεν τῆς Θεοτόκου ἱσταμένης κατ' ἐνώπιον ἐπὶ βαθροειδοῦς ὑποποδίου, μετ' ἀνατεταμένων χειρῶν ἐν στάσει δεήσεως. Ἡ Θεοτόκος φέρει ποδήρη χιτῶνα καὶ πέπλον μετὰ καλύπτρας διασταυρούμενον ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ ἁπλούμενον διὰ τῶν ἀνατεταμένων βραχιόνων ὄπισθεν. Ὁ σφραγιδογλύφος ἐξειργάσθη τὴν πτύχωσιν τῶν ἐνδυμά-

των μετὰ πολλῆς τέχνης καὶ ἀκριβείας, ὑπὸ ἁγιογραφικὴν δ' ἔποψιν καὶ ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς Θεοτόκου εἶναι ἀξία πολλοῦ λόγου.

Πέριξ εὕρηται ἡ ἐπιγραφὴ + ΘΚΕΡΟΗΘΕΙ — ΤΩ CΩ ΔΟΥΛΩ.

Ὄπ. ΚΩΝRΕ — CΤΑΡΧΗS — ΚΡΙΤΗΘΡΑ — ΚΗCS ΜΑΚΕ — ΔΟΝΕΙ, ΤΩ — CΚΛΗΡΩ = *Κων(σταντίνῳ) βεστάρχῃ καὶ κριτῇ Θράκης καὶ Μακεδονί(ας) τῷ Σκληρῷ.*

0,030. (Α. Ε. 3052). Ἀρίστης διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Σερρῶν.

33. — Ο ΘΕΟΔΩΡ' — Ο ΘΕΟΔΩΡ' εἰς δύο στήλας κιονηδὸν καὶ ἑκατέρωθεν τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἱσταμένων ἀντιστοίχων καὶ ἀνατεινόντων χεῖρας ἱκέτιδας. Ἐν τῷ μέσῳ δύο ἐπιμέρισσαι, ἄνω δὲ προτομὴ κατ' ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ εὐλογοῦντος τοὺς ἁγίους δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν. Ἡ παράστασις αὕτη εἶναι ἀξιολογωτάτη διὰ τὸν ἁγιογραφικὸν τύπον ὃν εἰκονίζει, σπανιώτατον ἐν τῇ τέχνῃ ἂν μὴ μοναδικόν.

Ὄπ. + ΘΕ — ΟΔΩΡΟΥ . CΦΡΑΓΙCΜΑ — CΕΡΡΩΝ ΠΟΙΜΕΝΟC = + *Θεοδώρου σφράγισμα Σερρῶν ποιμένος.* Τριμ. ἰαμβ.

0,026. (Α. Ε. 2922). Ἀρίστης διατηρήσεως. ΙΒ ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger Rev. des études gr. 1891 σελ. 113, 34.

Δράμα.

34. — Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου, φερούσης διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τὸ βρέφος. Τὸ διάγραμμα τῆς εἰκόνος καὶ ἡ διάθεσις τῆς πτυχώσεως εἶναι μετὰ πολλῆς τέχνης εἰργασμένα.

Παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Θεοτόκου ἡ ἐπιγραφὴ $\frac{\text{ΜΗΡ}}{\text{ΘΥ}}$ παρὰ δὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ βρέφους $\frac{\text{ΙC}}{\text{ΧC}}$.

Ὄπ. + ΠΡΑΞΕΙ — CCЄBACTωNK — ΟΥΝΑΔΙΟΥ ΛΙΚΟΗΤЄ — VΟΥΚΑΙΚΑΛΟΓΝωΜ — ΟΥΠΡΟΚΑΘΗ-ΜЄΝΟΥΔ — ΡΑΜΑCΠΑΝΑΓΝЄ — ΚVΡΟVΜΟΠΑ — ΡΘЄΝЄ Χ = *Πράξεις σεβαστῶν Κουναδίου* (;). . *κοπτέρου καὶ Καλογνώμου προκαθημένου Δράμας πάναγνε κύρου μοι* (;) *Παρθένε*.

0,038. ('Ακαδ. ἔτος 1896-97, Ε', 1). ΙΓ'—ΙΔ' ἑκατονταετηρις. 'Αρίστης διατηρήσεως ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ συμπεπιεσμένη καὶ σχεδὸν ἀδιάγνωστος.

ΘΕΜΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

35. — Προτομαὶ κατ' ἐνώπιον δύο αὐτοκρατόρων ὧν ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ ὁρῶντι ἐγένετο ἡμιεξίτηλος, μετὰ διαδημάτων, χλαμύδων καὶ θωράκων, φερόντων δὲ μέγαν ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν λήγοντα εἰς σφαῖραν. 'Αμφότεραι ἔχουσι μακρὰν κόμην καὶ ὁ πρὸς ἀριστερὰν ἀνέπαφος σωζόμενος βραχὺν πώγωνα.

Ὄπ. . . . — ΒΑCΙΛΙΚω — ΝΚΟΜЄΡΚ — . ωΝCΤΡΑΤΙ— . ΑCЄΛΛΑΔο — ΙΖ = [*Τῶν*] *βασιλικῶν κομερκ*[*ι*]*ρίων στρατι*[*γ*]*ίας Ἑλλάδο*(*ς*) *Ἰ*(*νδικτιῶνος*) *Ζ'*.

0,032. Ε. Σ. (13173,129). Καλῆς διατηρήσεως.

36. — Ὁμοία παράστασις διατηρουμένη ἀκεραία. Τὰ διαδήματα σῴζουσι τοὺς σταυροὺς αὐτῶν. 'Αμφότεροι δ' οἱ βασιλεῖς ἔχουσι βραχὺν πώγωνα καὶ μακρὰν κόμην.

Ὄπ. ΤωΝ — ΒΑCΙΛΙΚ — ωΝΚΟΜΜ — ЄΡΚΙωΝЄ — ΛΛΑΔΟC — ΙΒ = *Τῶν βασιλικῶν κομμερκίων Ἑλλάδος Ἰ*(*νδικτιῶνος*) *Β'*.

0,034. (Ε. Σ. 13173,22). Καλῆς διατηρήσεως.

37.—Σταυροειδὲς μονογράφημα, ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ*.

Ὄπ. ΙCΗΔΟ — Ρω . . . . . SΚΟ — ΜЄΡΚΙЄΛ — . ΑΔΟ, = *Ἰσηδόρῳ* . . . . . *καὶ κομερκι*(*αρίῳ*) *Ἑλ*[*λ*]*άδο*(*ς*).

0,028. (Ε. Σ. 13079). Καλῆς διατηρήσεώς. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger Sigil. σελ. 168, 8.

38. — Σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Κύριε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ*.

Ὄπ. ΝΙΚΗ — ΤΑΒ′ΚΟ — VΜ′ ΤΗϹЄ — [Λ]ΛΑΔΟV = *Νικήτα β(ασιλικῷ) κουμ(ερκιαρίῳ) τῆς Ἑλ[λ]άδου.*

0,026. (Ε. Π. 1899-1900 Ι 17). Καλῆς διατηρήσεως. Η′—Θ′ ἑκατονταετηρίς. Schlumberger Sigill. σελ. 169, 14.

39.—Σταυροειδὲς μονογράφημα (= *Θεοτόκε βοήθει*)

Ὄπ. . — ΘЄω — ΟΡΟΔΟVΚ — ΛΑΔΟϹ =]+] *Θεω-[δ]όρῳ δουκ[ὶ Ἑ]λάδος.*

0·027, (Ε. Σ. 13061). Μετρίας διατηρήσεως. Ζ—Η′ ἑκατονταετηρίς.

40. — Διπλοῦς σταυρὸς ἐπὶ τριβάθμιου βάσεως, διηνθισμένος ἔχων πέριξ ἐπιγραφὴν ἡμιεξίτηλον λέγουσαν *Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. + ΝΙΚ — ΟΛΑωR — ΚΑΝΔ S Δ — ΗΥΚΗΤ.Є — ·ΛΑΔΟ . = *Νικολάῳ β(ασιλικῷ) κανδ(ιδάτῳ) καὶ δηουκητ(ῇ)* (sic) *Ἐ[λ]λάδο[ς].*

(Α. Ε. 3067). Μετρίας διατηρήσεως. Θ′—Ι′ ἑκατονταετηρίς.

41.—Σταυροειδὲς μονογράφημα, ἀναλυόμενον εἰς *Χριστὲ βοήθει*

Ὄπ. . ЄωΡΓ — . ωΒϹΠ.— . ΤΡ′ ЄΛ = *[Γ]εωργ[ί]ῳ β(α-σιλικῷ) σπ(αθαρίῳ) [καὶ σ]τρ(ατηγῷ) Ἑλ(λάδος).*

0,020. (Α. Ε. 2547). Μετρίας διατηρήσεως. Ζ — Η′ ἑκατονταετηρίς.

42. — Σταυροειδὲς μονογράφημα ἡμιεξίτηλον, ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. . . . — . ΛΒΙΑ — Β′ C′ S CΤ — ΡΑΤ′ ЄΛΛ — ΑΔ′ = . . . *λβία* (;) *β(ασιλικῷ) σ(παθαρίῳ) καὶ στρατ(ηγῷ) Ἑλλάδ(ος).*

0,025. (Ε. Σ. 13074 c). Καλῆς διατηρήσεως. Η′ — Θ′ ἑκατονταετηρίς.

43.—Σταυροειδὲς μονογράφημα ἡμιεξίτηλον, ἀναλυόμενον εἰς *Θεο-τόκε βοήθει* μητὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. . . . . . — . ϹΠΑΘ′ . . — . ΤΡΑΤΙΓ — ЄΛΛΑΔ = ... *[β(ασιλικῷ) α′] σπαθ(αρίῳ) [καὶ] στρατηγ(ῷ) Ἑλλάδ(ος).*

0,026 (Α. Ε. 2862). Μετρίας διατηρήσεως Η′— Θ′ ἑκατονταετηρίς.

44.—Τὸ αὐτὸ μονογράφημα ἡμιεξίτηλον.

Ὄπ. ΟΠΙ . . — ΠΑΘΑΡΙω — . ΤΡΑΤΗΓ Ο — . . ΑΔΟC = ... [α' σ]παθαρίῳ [σ]τρατηγῷ [Ἑλλ]άδος.

0,029. (Α. Ε. 2891). Μετρίας διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς.

45.—Διπλοῦς σταυρὸς διηνθισμένος, ἐπὶ τριβάθμου βάσεως, ἔχων πέριξ τὴν ἐπιγραφὴν ΚΕ RΟΗΘΕΙ ΤΩ CΩ ΔΟVΛ' = Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλ(ῳ).

Ὄπ. + ΛΕΟ — ΝΤΙ R'Α'C — ΠΑΘ SCT. — ΑΤΗΓ'ΕΛ — . . ΔΟ = + *Λέοντι β(ασιλικῷ) α'σπαθ(αρίῳ) καὶ στ[ρ]ατηγ(ῷ) Ἑλ-[λά]δο(ς).*

0,020. (Ε. Π. 1899-1900, 28). Μετρίας διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς.

46.—Ὁμοίως· ἡ ἐπιγραφὴ ἡμιεξίληλος.

Ὄπ. + ΙΩΑΝ — ΝΗ R'Α'C. — ΑΘΑ'S CT. — ΑΤΙΓ' ΕΛ — ΑΔΑC = + *Ἰωάννῃ β(ασιλικῷ) α' σ[π]αθα(ρίῳ) καὶ στ(ρ)α-τιγ(ῷ) Ἑλάδας.*

0,023. (Ε. Σ. 13074). Μετρίας διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Sigil. σελ. 169 ἀνέγνω *Ἑλλάδος.*

47.—Ἀετὸς δικέφαλος ἔχων ἀναπεπταμένας τὰς πτέρυγας καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στήθους δυσδιάκριτόν τι ἀντικείμενον.

Ὄπ. . . . — . RΑ. — . ΑΘΑΡΙΩ — S CΤΡΑΤ — . ΓΩΕΛΛ — ΑΔΟC = . . . *β(ασιλικῷ) α' [σπ]αθαρίῳ καὶ στρατ[η]γῷ Ἑλλάδος.*

0,018. (Ἀκαδ. ἔτος 1897-98 Κ' 2). Καλῆς διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς. Ὁ τύπος τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ ἐπὶ μολυβδοβούλλου εἶναι μοναδικὸς καθ' ὅσον γνωρίζομεν. Προέρχεται δὲ τοῦτο ἐκ Λαμίας.

48.—Διπλοῦς σταυρὸς ἐπὶ τριβάθμου βάσεως ἔχων πέριξ, ἐν μέσῳ δύο κύκλων σφαιριδίων, τὴν ἐπιγραφὴν + ΚΕ ΒΟΗΘΗ ΤΩ CΩ . . . ΛΩ.

Ὄπ. + CΤΕΦ — ΑΝΩ Β'Α'C — ΠΑΘΚ,CΤΡ — . ΛΛΑΔ, = + *Στεφάνῳ β(ασιλικῷ) α σπαθ(αρίῳ) καὶ στρ(ατηγῷ) [Ἑ]λλάδ(ος).*

0,020. (Ε. Σ. 13068). Μετρίας διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς.

49.—Σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. + ΔΑΡΓ — ΑСΚΑΒΟΥ ΑΡ — ΧωΝΤ' ЄΛ — ΛΑΔ = *Δαργασκάβου ἄρχοντ(ος) Ἑλλάδ(ος).*

0,025. (Α. Ε. 2606). Ἀρίστης διατηρήσεως Η — Θ ἑκατονταετηρίς. Schlumberger. Rev. Et. grecq. αὐτόθι.

50. Σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. .ΙΚΗΦ. — .ωRACIΛΙΚ — ..ΠΑΘ'SΑΝΟΤ' — .ЄΛΛΑΔΟC = [*Ν*]*ικηφ*[*όρ*]*ῳ βασιλικ*[*ῷ σ*]*παθ*(*αρίῳ*) *καὶ α' νοτ*(*αρίῳ*) *Ἑλλάδος.*

0,028. (Ε. Σ. 13066). Μετρίας διατηρήσεως Η' — Θ' ἑκατονταετηρίς.

51. ΑΡΧ — ... κιονιδόν. = *Ἀρχ*(*άγγελος*) — [*Γαβριήλ*].

Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἡμιεξίτηλος.

Ὄπ. .ARPI — ΗΛR'Α'CΠ — ΑΘ'SΚΡΗ — ΤΗЄΛ — ΛΔΟC = [*Γ*]*αβριὴλ β*(*ασιλικῷ*) *α σπαθ*(*αρίῳ*) *καὶ κριτῇ Ἑλ*[*λ*]*άδος.*

0,021. (Α. Ε. 1919). Μετρίας διατηρήσεως. Ι — ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger. Sigillographie σελ. 160, 15.

52.—Προτομὴ κατ' ἐνώπιον ἁγίου ἐν ἱερατικῇ περιβολῇ, ἀγενείου καὶ μετὰ κόμης οὔλης. Ἡ ἀμφίεσις αὐτοῦ εἶναι ἀξία προσοχῆς, ἀντὶ τοῦ συνήθως ἄνωθεν τοῦ χιτῶνος διασταυρουμένου ὠμοφορίου φέρει οὗτος ἐπενδύτην ἀχειρίδωτον, ἀφήνοντα ἀνοικτὸν τὸ ἔμπροσθεν τοῦ στήθους.

Ἑκατέρωθεν κιονιδὸν ἡ ἐπιγραφὴ ΘСΤ — ЄΦ = *Ὁ* (*ἅγιος*) *Στέφ*(*ανος*), πέριξ δὲ ἑτέρα ἐπιγραφὴ ἡμιεξίτηλος ἴσως λέγουσα ταῦτα *Κ*(*ύρι*)*ε βοήθει.*

Ὄπ. + Τω Cω — ΔΟΥΛω ΜΧΑ — RΑ' ΟCΤΙΑΡ — S ΚΡΙΤΙ Є — ΛΑΔΟC = + *τῷ σῷ δούλῳ Μ*(*ι*)*χα*(*ήλ*) (;) *βα*)*σιλικῷ*) *ὀστιαρ*(*ίῳ*) *καὶ κριτῇ Ἑλλάδος.*

0,022. (Α. Ε. 2321). Μετρίας διατηρήσεως. Ι' — ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

Κ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Α΄.

THE GOLD EXAGIUM WITH HIEROGLYPHS

Dear Mr Svoronos

I have to thank you for the cuttings which you kindly sent to me respecting Messrs Hill and Wroth's publications on the now famous δοκίμιον, and I believe that your answer is conclusive in every scientific point of view.

Had I been favoured before with a copy of the articles published by the said authors in which my name is brought forward, I should have been able to produce more precise information as to the exact place where the hoard was found and as to what it consisted of. but at present all those who could help me in this matter are away from Egypt; but even if I could get written and signed documents I am afraid that they would not be sufficient to convince the doubters.

Certainly I was not on the spot when the hoard was discoverd. All that has come to my knowledge I have stated, but I may now add that the dealer A. D. who purchased the gold piece paid very little more than its intrinsic value and that I nearly purchased it from him for £ 13.0.0.; before the bargain was completed he was told by someone that the piece was unknown and therefore very rare, and decided to sell it in Paris.

There is one point in Mr Hill's last article on this subject which I cannot allow to remain unanswered. In stating to you that I had not seen any imitation of the said piece either in gold or base metal I did not in any way lay claim to omniscience; I am much too small to aspire to such a distinction; I do not profess to see all the coins, genuine or imitation that are sold in Egypt, but notwithstanding this I can most emphatically say that such imitation has never been seen by me or by any other collector or merchant in Egypt and without the least intention of contradicting the good authority alluded to by Mr Hill, I can only say that he, as a visitor has been more fortunate than we poor residents

Messrs Hill and Wroth, in stating that the piece is not genuine, set aside altogether the opinion of Messrs Maspero and Chassinat and also the lesson which you gave respecting the mistake of considering it a coin while it is a δοκίμιον.

Or else the man who so boldly invented and falsified it, must have had full knowledge of the hieroglyphs; he must have been a good numismatist in order to invent something which should not be mistaken for a regular coin, but which at the same time had the weight of a regular coin of a certain epoch; and he should have been able to foresee that a hoard of coins of that particular epoch needed for his fraud would come to light to allow him to slip his imitation among the genuine ones.

Finally I must be allowed to say that Mr Hill in his foot note in the «Numismatic Chronicle» argued the question from the point of view of the piece being considered a coin and if that were the case the objections raised by him are worth considering, but his second publication was an answer to your exhaustive discussion in your «Journal d'Archéologie Numismatique» which endeavoured to prove that the piece in question was not a coin; why then is Mr Hill still arguing as if the piece were a coin? Why does he not contradict your statement and prove that it is not a δοκίμιον? [1]

Your suggestion respecting submitting the piece to a commission of experienced numismatists is a very good one and I have no doubt that if the commission is composed of persons who besides possessing the theoretical knowledge, are men of wide practical experience I fell sure that its art, the general aspect, the colour of the gold, the technical way it has been struck, will speak in favour of its genuineness; and science will be indebted to yourself and Mr Maspero for preventing one of the most interesting examples of antiquity to be destroyed and turned into a insignificant modern ornament.

Cairo 21 June 1902.

Yours very truly
G. DATTARI

1. M. Hill in a new letter says to me: «In my footnote in the Numismatic Chronicle there was not sufficient space to develop my views. I have therefore written this short note ...... As I do not see my way to admit the genuineness of the piece, I have not made any remarks as to your ingenious theory of its being an exagium. The fact that it is made of gold seems to me to be against your view. But if it were genuine, I think it might possibly be intended for testing the quality (not the weight) of gold; we know that the method of testing adopted by the ancients was to make two streaks on a piece of Lydian stone, one with the piece of metal to be tested, the other with a piece of true metal, and compare the colours of the two streaks». J. Sv.

B'.

a) G. F. Hill. — Descriptive catalogue of ancient Greek coins belonging to John Ward, F. S. P. — p. 1-154, pl. I-XXII, London 1901, in 8°.

b) George Macdonald, M. A. — Catalogue of Greek coins in the Hunterian collection, University of Glasgow. Volume II. North-western Greece, central Greece, southern Greece, and Asia Minor. Glasgow 1901, in 4°, p. 649, pl. XXXI-LXII.

Il catalogo delle monete greche, appartenenti alla privata raccolta del mio amico Sig. John Ward, è degno di speciale menzione. Compilato dall' Hill, del Museo Britannico, esso non è un semplice elenco descrittivo, ma un catalogo vero e proprio, nel senso e nel modo come oggi si richiede che sia fatto un catalogo scientifico. Chi non ha mai affrontato le difficoltà di un tale lavoro, dove insieme con la sobria e precisa descrizione dei singoli pezzi si voglia osservare la cronologia, non può comprenderne il vero pregio. E l'Hill, che è educato al rigore ed alla esattezza della scuola inglese, ha compiuto opera degna di encomio.

La collezione di monete greche del Sigr Ward non è limitata ad una sola regione, ma comprende monete della Grecia propria, dell' Asia Minore, dell' Italia. La distribuzione geografica e l' esposizione cronologica sono molto precise. Alle monete è aggiunto il peso, il valore monetale, talvolta la provenienza e qualche altra sommaria indicazione.

Le monete di questa raccolta sono poco più di 900, ma non ne troveresti una, che non fosse di buona conservazione. L' autore è stato largo nel compilare le tavole. Fra le monete della M. Grecia primeggiano alcuni pezzi di Hyria, di Herakleia, di Taras, di Thurioi; v' è l' arcaica di Velia, con l' area incavata; sono pregevoli le incuse delle colonie achee. Fra le sicule primeggia la zecca di Syracusae, ricca di tetradrammi di bello stile e di medaglioni, e si notano altresì il tetradramma di Naxos col Sileno, quello raro di Segesta, alcuni bei tetradrammi di Katana, di Leontinoi etc. Fra le monete della Grecia propria notammo i bellissimi tetradrammi attici di Demetrius Poliorcetes, di Antigonus Gonatas, di Filippo V, di Perseo; diverse monete arcaiche di Egina, di Atene etc. Non mi dilungo in altre citazioni; quelle che ho fatte bastano a dare un' idea del pregio della collezione Ward. Essa costituisce un bell' insieme con molte rarità, talvolta mancanti pure alle pubbliche collezioni; e gli studiosi troveranno nel lavoro scientifico dell' Hill una guida sapiente alle loro ricerche.

Non meno importante è il secondo volume del catalogo del Museo Hunter di Glasgow, che ha visto la luce da poco tempo. Di quest' opera, che qualche

anno fa annunziai nella *Rivista italiana di Numismatica*, non occorre che io ricordi i pregi in generale. È tutto il materiale di un medagliere cospicuo che il Macdonald presenta agli studiosi, ordinato con rigore scientifico e criterî moderni, apportando qua e là il contributo della sua esperienza e dottrina.

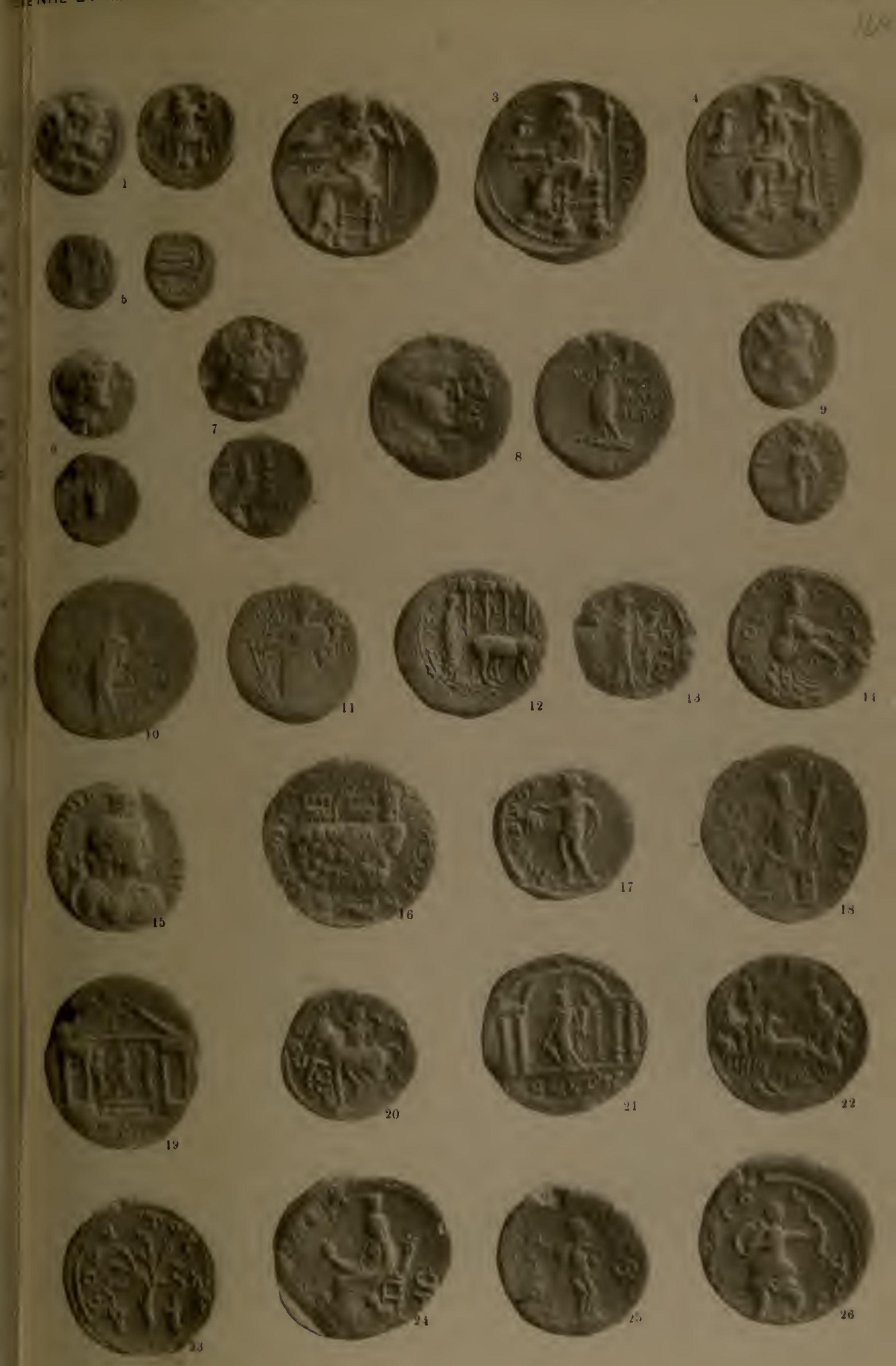
In questa seconda parte sono descritte le monete della Grecia di nord-ovest, di quella centrale e meridionale, dell'Asia Minore. Il Macdonald è bene al corrente degli studi recentemente fatti su questa parte della Numismatica. Si mantiene sulle orme dei cataloghi del Museo Britannico e mette a profitto i lavori speciali intorno alle monete dei suindicati paesi, come a dire quelli dello Svoronos per l'isola di Creta, quelli del Reinach per l'Asia Minore ecc.

A coloro che coltivano con amore e competenza questi studi, dovrà tornare gradito l'annunzio di pubblicazioni come quelle del Macdonald e dell'Hill. Poichè quando il materiale scientifico delle numerose raccolte pubbliche e private sarà bene ordinato e divulgato, più facilmente potranno allora gli studi numismatici assurgere a quella dignità ed importanza cui sono destinati.

Fra i monumenti del mondo classico le monete sono quelle che meno furono sfruttate. E quando l'utilità di certi metodi, che oggi si vanno determinando, sarà generalmente riconosciuta, allora si vedrà meglio, come la moneta possa contribuire ad una più chiara visione del mondo antico.

E in questo studio serviranno di guida sicura i cataloghi del Museo britannico nonchè gli altri, che sul tipo di questi si vanno compilando in Inghilterra e nelle altre nazioni.

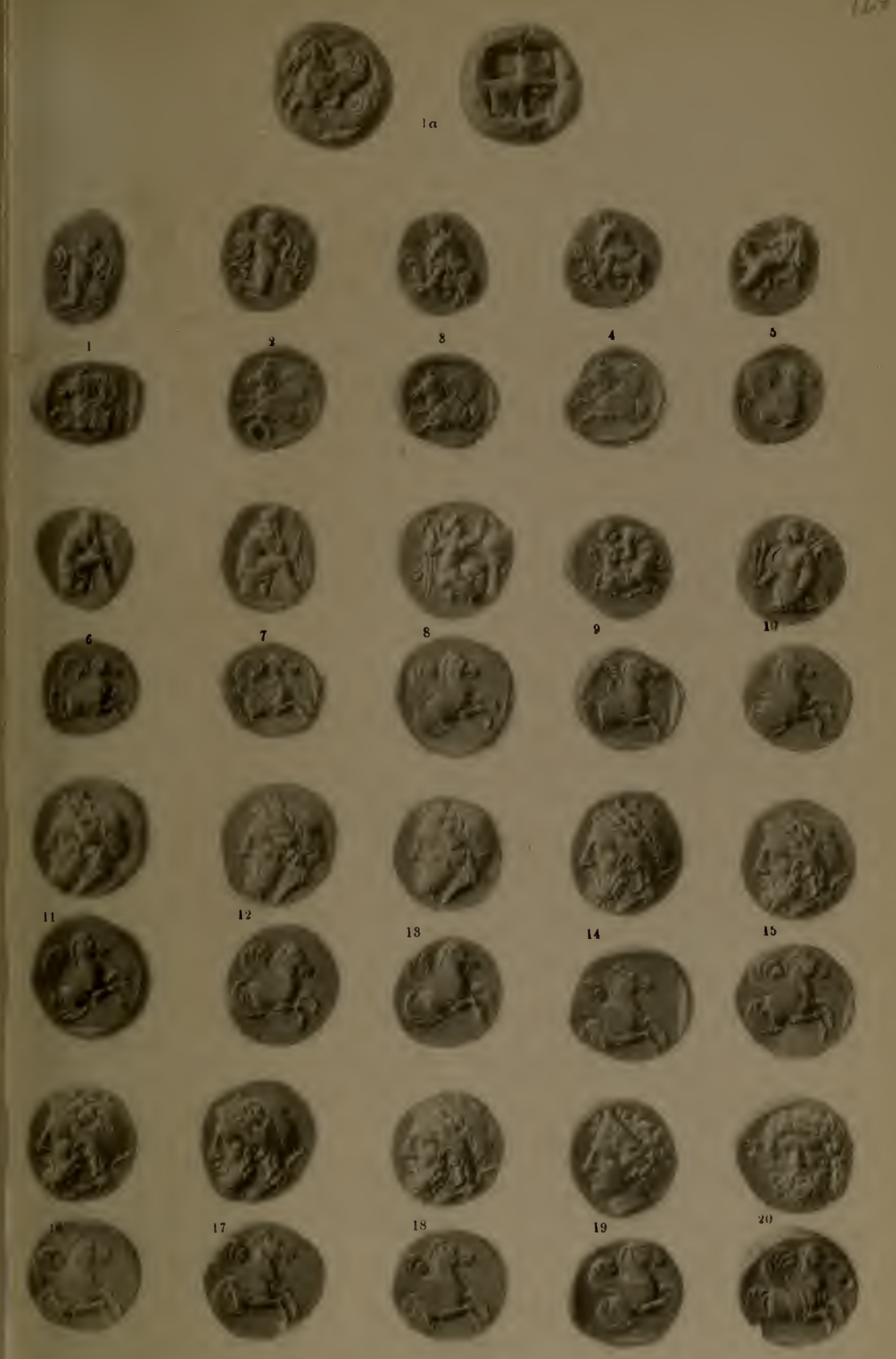
Ettore Gabrici

ΠΤΟΛΕΜΑΪΣ

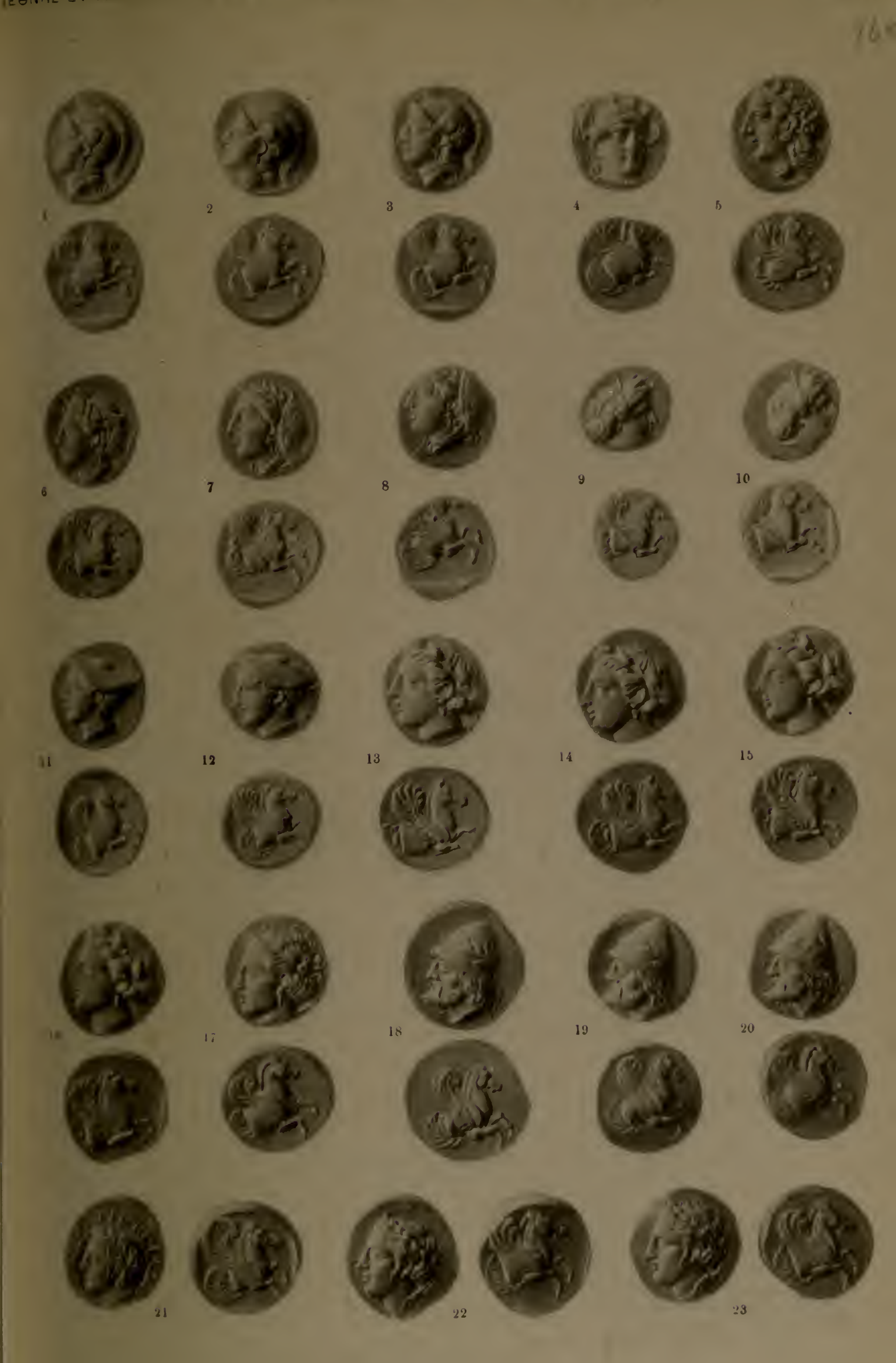
(Voyez le texte dans vol. IV (1901) p. 193-232.)

... Ρωμαΐδου Ἐν Ἀθήναις

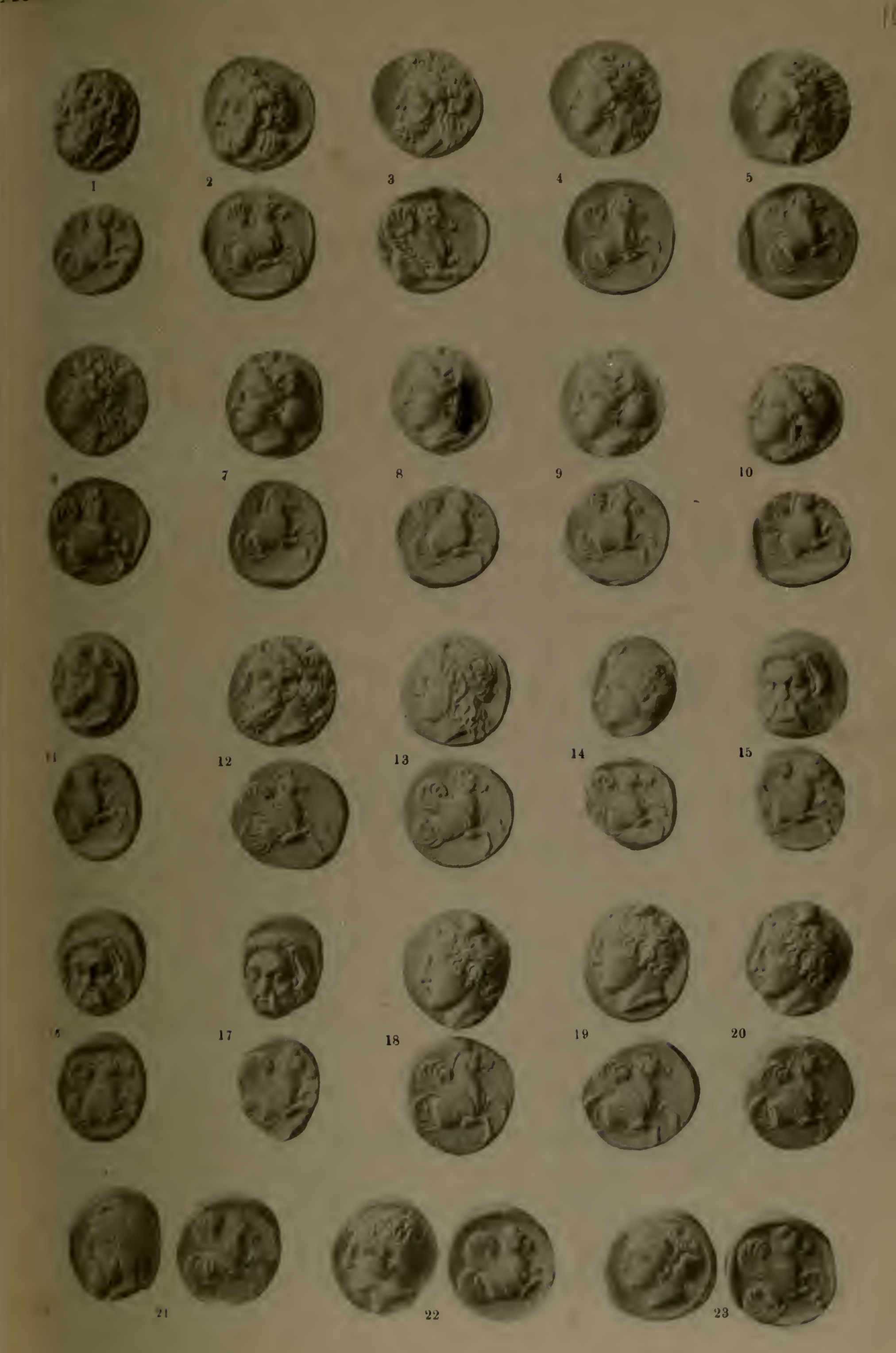
GOLD COINAGE OF LAMPSACUS

ΛΑΜΨΑΚΟΣ

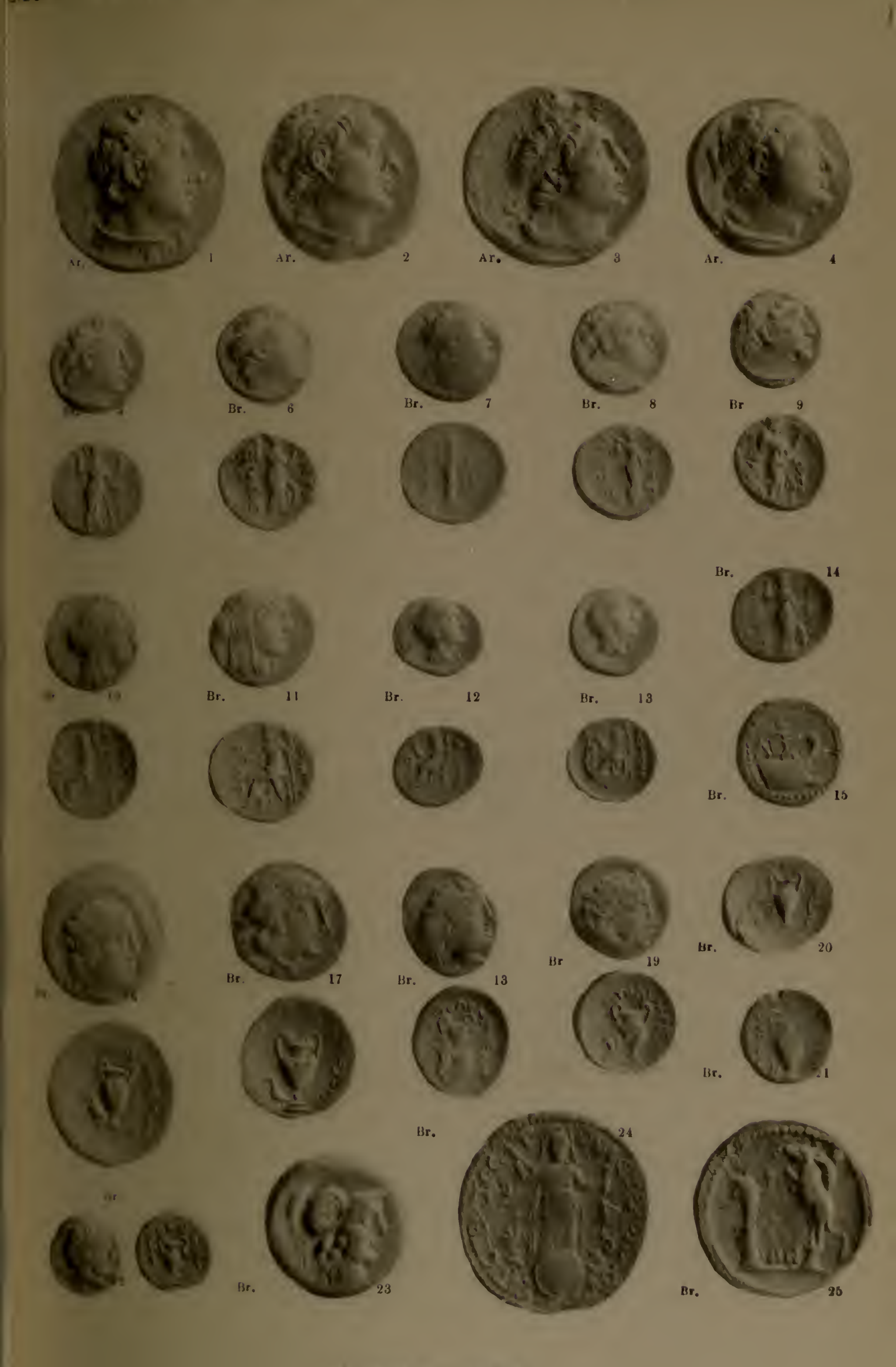
GOLD COINAGE OF LAMPSACUS

ΛΑΜΨΑΚΟΣ

GOLD COINAGE OF LAMPSACUS

ΛΑΜΨΑΚΟΣ

PTOLEMAIS — LEBEDUS

ΣΙΔΩΝ

ΣΙΔΩΝ

ΣΙΔΩΝ

ΤΑ "ΠΡΑΞΙΤΕΛΕΙΑ„ ΑΝΑΓΛΥΦΑ ΤΩΝ ΜΟΥΣΩΝ ΑΡΧΑΙΟΝ ΜΟΥΣΙΚΟΝ ΒΗΜΑ [1]

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Τὰ πρὸ ἡμῶν τρία εὐμεγέθη ἀνάγλυφα *(Εἰκόνες 1-3)* ἀποτελοῦσιν ἓν τῶν λαμπροτέρων κοσμημάτων τοῦ Κεντρικοῦ Ἀρχαιολογ. Μουσείου, εἶναι δὲ νῦν περίφημα παρὰ τοῖς ἀρχαιολόγοις, ἂν καὶ μόλις πρό τινος ἀνεκαλύφθησαν· τὰ δὲ περὶ αὐτῶν γραφέντα, κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως αὐτῶν διαρρεύσασαν δεκαπενταετίαν, εἶνε τόσον πολλά, ὥστε πρὶν ἢ ἐπιληφθῶ τῆς ἐκθέσεως τῶν ὅσων ἐμῶν σχετικῶν πρὸς ταῦτα ἔχω νὰ σᾶς εἴπω, θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ ὑπενθυμίσω ὑμῖν ταῦτα διὰ βραχέων.

α') *Ἱστορία τῶν ἀναγλύφων.*

Τὸν Αὔγουστον τοῦ 1887 ὁ τότε ἑταῖρος τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς ἀρχαιολ. Σχολῆς κ. Fougères ἀνασκάπτων τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας

1. Ἡ μελέτη αὕτη, ἀναγνωσθεῖσα ἐν συνεδριάσει τῆς ἐνταῦθα Γερμανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ περιοδικῷ «*Παναθήναια*», ἐν οἷς ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ κειμήλια τῶν μουσείων μας» δημοσιεύομεν σειρὰν ὁμοίων μελετῶν περί τινων τῶν κυριωτέρων μνημείων τῶν ἀποκειμένων ἐν τοῖς Μουσείοις τῆς Ἑλλάδος. Ἐν αὐτοῖς θέλομεν δημοσιεύσει [illegible]χῶς καὶ τὰς μελέτας ἡμῶν περὶ τοῦ ἐξ Ἀντικυθήρων περιφήμου ἤδη χαλκοῦ ἀγάλματος τοῦ *Περσέως* -περὶ τοῦ ἐκ Δελφῶν χαλκοῦ *Βάττου τοῦ Κυρηναίου* τὸ πρῶτον μὲν «*Ἥρωος*», νῦν δὲ κοινῶς «*ἡνιόχου*» καλουμένου, κτλ.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ συνιστῶμεν ἐνθέρμως τὰ «*Παναθήναια*» εἰς τοὺς [illegible] καὶ ξένους συνδρομητὰς ἡμῶν, ὡς ἄριστον οἰκογενειακὸν περιοδικόν, παρέχον συγχρόνως εἰκόνα τῆς παρ' ἡμῖν φιλολογικῆς κινήσεως καὶ παρέχον ἐξηκριβωμένας καὶ νωπὰς εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων, περιλήψεις ἀκριβεῖς τῶν ἐν ταῖς ξέναις ἀρχαιολογικαῖς σχολαῖς [illegible] ἀρχαιολογικῶν ἀνακοινώσεων, κτλ.

Μαντινείας τῆς Ἀρκαδίας ἀνεκάλυψε τὰς τρεῖς ταύτας πλάκας ἐστρωμένας ὡς δάπεδον ἀρχαίου βυζαντινοῦ ναοῦ μετὰ τῶν παραστάσεων αὐτῶν πρὸς τὸ ἔδαφος ἐστραμμένων. Στηριζόμενος δὲ εἴς χωρίον τι τοῦ Παυσανίου, ὡς αὐτός, — κατόπιν τῆς ἀνακαλύψεως τῶν πλακῶν — διώρθωσεν αὐτό, καὶ κρίνων ἐκ τῆς τεχνοτροπίας τῶν ἀναγλύφων, ἣν ἐθεώρησεν ὡς Πραξιτέλειον, ἀπεφήνατο ὅτι τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα ἀπετέλουν ποτὲ τὸν διάκοσμον τοῦ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένου

Εἰκὼν 1 — Πλὰξ Α

βάθρου τῶν ἐν Μαντινείᾳ ἀγαλμάτων τῆς Λητοῦς καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἔργων τοῦ Πραξιτέλους[1].

Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο διήγειρε τὴν χαρὰν τῶν ἀρχαιολόγων, προυκάλεσε δὲ καὶ τὴν μελέτην τῶν δοκιμωτάτων ἐξ αὐτῶν, διότι δὲν εἶναι βεβαίως σμικρὸν ἢ σύνηθές τι πρᾶγμα ἡ ἀνεύρεσις ἔργου τοῦ Πραξιτέλους!

1 Fougères in Bulletin de Corresp. Hellénique XI (1887) p. 488 και XII (1888) p. 104-128, pl. I-III.

4 5 6

Εἰκὼν 2. — Πλὰξ Β.

7 8 9

Εἰκὼν 3. — Πλὰξ Γ.

Οἱ πρῶτοι, κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως, ἤτοι τὸ 1887 καὶ τὸ 1888, δημοσιεύσαντες τὴν γνώμην αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ κ. Fougères, ἤτοι οἱ κκ. Foucart[1], Ravaisson[2], Theod. Reinach[3], Löschke[4] καὶ Furtwängler[5], ἀδιστάκτως παρεδέχθησαν τὴν γνώμην τοῦ κ. Fougères. Μόνος ὁ κ. Wolters ἐν ἰδιωτικῇ ἐπιστολῇ πρὸς φίλον, δημοσιευθείσῃ παρὰ τούτου[6], ἀπεφήνατο στηριζόμενος εἰς τὸ σχῆμα τῶν μεταλλίνων συνδέσμων τῶν πλακῶν, ὅτι «εἶνε ἔργα μεταγενεστέρων χρόνων τῶν τοῦ Πραξιτέλους καὶ ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δύνανται νὰ ὦσιν ἔργα αὐτοῦ τοῦ Πραξιτέλους».

Ἐπῆλθεν εὐθὺς κατόπιν ὁ Overbeck, ὅστις τὸ πρῶτον μὲν ἐν ἔτει 1888 ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ[7], κατόπιν δὲ ἐν τῇ ἓν ἔτος μετὰ ταῦτα δημοσιευθείσῃ μεγάλῃ Kunstmythologie αὐτοῦ[8], στηριζόμενος εἰς πλῆθος πυκνοτάτων, ῥαγδαίων καὶ παντοίας φύσεως ἐπιχειρημάτων, ἤτοι φιλολογικῶν, τεχνικῶν, τεχνοτροπικῶν, αἰσθητικῶν καὶ μυθολογικῶν, ἐξέφρασε διὰ μακρῶν τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὸν Πραξιτέλην ἢ τοὺς χρόνους αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι ἀνήκουσιν οὐδὲν ἔλαττον ἢ εἰς αὐτοὺς τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους τοῦ Β΄ αἰῶνος π. Χ.

Μὴ ἀρκεσθεὶς δὲ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην καὶ πεποίθησιν ἐδημοσίευσε καὶ ἐπιστολὰς πρὸς αὐτὸν δύο ἄλλων δοκίμων γερμανῶν ἀρχαιολόγων, γραφείσας ἐν Ἀθήναις μετὰ ἐξέτασιν αὐτῶν τῶν πρωτοτύπων.

Ὁ εἷς τῶν δύο τούτων σοφῶν, ὃν δὲν ὀνομάζει ὁ Overbeck, χαρακτηρίζει ὅμως ὡς «δόκιμον Γερμανὸν ἀρχαιολόγον», ἀπεφήνατο, ὅτι «αἱ μὲν παραστάσεις τῶν ἀναγλύφων φαίνονται οὕτω ἀντίγραφα

1. Compte-rendu de l'Acad. des Inscr. et B.-Lettres, 1887, 11 Nov.
2. Compte-rendu de l'Acad. des Inscr. et B. Lettres 1888, mars-avril p. 83.
3. Revue des études grecques I, 1888, p. 111 Note 3.
4. Jahrbuch des Kais. D. Instit. 1888 p. 92, Anm 7.
5. Berliner Philol. Wochenschrift, 1888 Sp. 1482.
6. Classical Review 1887, p. 317.
7. Über die in Mantinea gefundenen Reliefs (Bericht der Königl. sächs. Gesellschaft der Wiss. 1888 p. 284-294.
8. Tom. III. S. 421. 454. u. 547.

καλοῦ πρωτοτύπου Ἑλληνικῶν χρόνων, ἡ ψυχρὰ ὅμως καὶ ἐπιπόλαιος ἐκτέλεσις αὐτῶν ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται περὶ ἔργων ῥωμαϊκῶν χρόνων».

Ὁ δὲ ἕτερος τῶν σοφῶν, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κενιγσβέργης κ. G. Hirschfeld, ἔγραψε τῷ Overbeck πολὺ κατηγορηματικώτερον, ὅτι « ἡ μὲν ἐργασία εἶναι ξηρὰ καὶ ἐπιπόλαιος καὶ προϊὸν δειλῆς χειρός, αὐτὸς δὲ πιστεύει ὅτι οὐδεὶς εὑρισκόμενος πρὸ τοῦ μαρμάρου δύναται νὰ σκεφθῇ ὅτι πρόκειται περὶ πρωτοτύπου ἔργου. Τέλος ὅτι κατὰ τὴν κρίσιν καὶ πεποίθησιν αὐτοῦ εἶναι ἔργα τοῦ Β´ ἢ καὶ τοῦ Α´ αἰῶνος π. Χ.».

Ἓν ἔτος κατόπιν γερμανὸς ἀρχαιολόγος, ὁ κ. Hauser[1], ἀπεφάνθη ἐπίσης ὅτι τὰ ἀνάγλυφα τῆς Μαντινείας οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὸν Πραξιτέλην, καὶ ὅτι εἶνε ἔργα οὐχὶ πρωτοτύπου καὶ δημιουργικῆς τέχνης, ἀλλ ἀντίγραφα τοῦ Β' αἰῶνος π. Χ.

Εὐθὺς ὅμως κατόπιν οἱ ἀρχαιολόγοι κκ. C. Robert[2], S. Reinach[3] καὶ Waldstein[4], ἀντικρούοντες τοὺς ῥηθέντας, ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ κ. Fougères. Ὁ κ. Waldstein μάλιστα, ὁ καὶ κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς Πραξιτελείου τέχνης τῶν ἀναγλύφων, οὗ βεβαίως τινὲς ὑμῶν ἐνθυμοῦνται τὴν εὔγλωττον ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἀμερικανικῇ ἀρχαιολογ. Σχολῇ ὁμιλίαν ἐπὶ τοῦ θέματος, τόσον ἐπιτηδείως ὑπεστήριξε τὴν εἰς αὐτὸν τὸν Πραξιτέλην ἀπόδοσιν τοῦ μνημείου τούτου, ὥστε, ὅτε ἐδημοσιεύθη ἡ ὁμιλία του, κατώρθωσε νὰ πείσῃ καὶ αὐτὸν τὸν Overbeck, ὅστις, ἐν τῇ τετάρτῃ ἐκδόσει (1894) τῆς Geschichte der Griechischen Plastik αὐτοῦ[5], ὁμολογεῖ μετὰ σπανίας παρρησίας ὅτι ἠπατήθη κατὰ δύο ὅλους αἰῶνας περὶ τὴν χρονολογικὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀναγλύφων, ἐκλαβὼν ὡς ῥωμαϊκῶν χρόνων ἔργον πράγματι Πραξιτέλειον!

Ἐπειδὴ δὲ ἐγνώσθη ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ γερμανοῦ ἀρχαιολόγου

1. Die Neuattischen Reliefs (1889) S. 151 u 179.
2. Jahrbuch des K. Instit. 1890, Bd. V. S. 228, 16.
3. Gazette des Beaux-Arts, 1888 p. 72: 1889 p. 70.
4. The Mantineian Reliefs: American Journal of Archeol VII (1891) p. 1-18, pl. I-II. Πβλ. καὶ τὸν παρακολουθοῦντα αὐτὸν Καββαδίαν, *Γλυπτὰ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ* ἀρ. 215-217.
5. S. 61. u. 400.

κ. Amelung, ὅτι καὶ ὁ κ. Hauser ἐμιμήθη τὸν Overbeck, ἐθεωρήθη πλήρης ἡ νίκη τῶν τὰ ἀνάγλυφα πρὸς τὴν βάσιν τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Πραξιτέλους ταυτιζόντων, οὓς συντομίας χάριν θὰ καλῶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ *Πραξιτελικούς*.

Ἔκτοτε δὲ μέχρι σήμερον στρατιὰ ὅλη σοφῶν ἀρχαιολόγων, ὧν μεταξὺ οἱ κκ. Pottier[1], M. Mayer[2], Furtwängler[3], Petersen[4], S. Reinach[5], Jessen[6], W. Amelung[7], Th. Reinach[8], Percy Gardner[9], Collignon[10], Lechat[11], Bruckmann-Arndt[12], Frazer[13], ὄχι μόνον παρεδέχθησαν ὅτι ἔχομεν βεβαίως πρὸ ἡμῶν αὐτὸ τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενον βάθρον τοῦ Πραξιτέλους, ἀλλὰ καὶ ἐστήριξαν ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων τούτων ὁλοκλήρους μελέτας καὶ χαρακτηρισμοὺς περὶ τῆς τέχνης τοῦ Πραξιτέλους, συσχετίσαντες πρὸς τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα τὰς Ταναγραίας κόρας, τὰς Θεσπιάδας, ἢ τέλος ὡς ὁ Amelung, καταλέξαντες, ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν, εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Πραξιτέλους, πολυάριθμα ἐκ διαφόρων Μουσείων ἀγάλματα, ἅτινα, ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ κ. Fougères εἰρωνικῶς παρετήρησεν ἐσχάτως, «ne s'attendaient pas à cet honneur!»

Ἀλλ' ἀπέμειναν καὶ δύο σοφοὶ δημοσίᾳ καὶ κατηγορηματικώτατα ἀντιφρονοῦντες, παρὰ τὸ γενικὸν ρεῦμα· οὗτοι δ' εἶναι ὁ εἰδικῶς περὶ τῶν ἐν τῇ τέχνῃ παραστάσεων τῶν Μουσῶν δὶς γράψας κ. O. Bie[14], καὶ ὁ τὴν μεγάλην μονογραφίαν περὶ τοῦ Πραξιτέλους δημοσιεύσας

1. Les statuettes de terre cuite, 1890 p. 112.
2. Die Musen des Praxiteles. Athen. Mittheilungen XVII (1892) S. 261-264.
3. Meisterwerke, 1893 S. 704, 547, 553, 554, 682.
4. La Muse chigiana. Röm. Mitt. VIII (1893) S. 72.
5. Courrier de l'art antique, 1895, p. 158.
6. Ἐν Roschers Lexikon der gr. Mythologie s. v. Marsyas (Bd. II S. 2450).
7. Die Basis des Praxiteles aus Mantinea. München, 1895, in 4° S. 50.
8. Revue des études grecques VIII (1895) p. 174.
9. The Mantinean Base. Journal of hellenic studies XVI (1896) p. 280-284 XVII (1897) p. 120-121.
10. Histoire de la sculpture grecque II p. 260.
11. Revue des études grecques, X (1897) p. 355.
12. Denkmäler der griech. und röm. Skulptur No 468.
13. Pausanias tom. IV p. 206-207.
14. Die Musen in d. ant. Kunst, Berlin, 1887 καὶ τὸ ἄρθρον Marsyas ἐν Roscher, Lexicon der griech. u. röm. Mythologie, Bd. II S. 3249—3256.

κ. Klein[1], ἀμφότεροι διὰ μακρῶν ἀρνούμενοι — ὁ τελευταῖος μάλιστα μετὰ πολλῆς τῆς εἰρωνείας — νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην σχέσιν τῶν ἀναγλύφων τούτων εἴτε πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενον Πραξιτέλειον βάθρον, εἴτε ἐν γένει πρὸς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Πραξιτέλους.

Μετὰ πάντας τούτους ἔγραψε πάλιν αὐτὸς ὁ κ. Fougères, ὅστις ἐν τῷ ἐσχάτως ἐκδοθέντι μεγάλῳ συγγράμματι αὐτοῦ «Mantinée et l'Arcadie Orientale»[2], διὰ μακρῶν συγκεφαλαιώσας καὶ ἐξετάσας πάντα τὰ περὶ τοῦ ζητήματος γραφέντα, κατέληξε πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, εἰς ὃ καὶ τὸ πρῶτον, ἤτοι ὅτι βεβαίως ἀνεκάλυψε τὸ Πραξιτέλειον βάθρον καὶ ὅτι τὰ ἀνάγλυφα αὐτοῦ, ἂν δὲν εἶναι ἔργα αὐτῆς τῆς χειρὸς τοῦ Πραξιτέλους, πάντως ὅμως ἐποιήθησαν κατὰ σχέδιον καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν αὐτοῦ, διορθώσαντος μάλιστα ἰδιοχείρως πᾶσαν ἀτέλειαν αὐτῶν.

Ἔκτοτε κατίσχυσε τελείως ἡ γνώμη αὕτη, ἣν καὶ ὁ τελευταῖος, καθ' ἃ γνωρίζω, γράψας περὶ τῶν ἀναγλύφων τούτων κ. O. Benndorf[3] καλεῖ «ὑγιᾶ καὶ πληρέστατα δεδικαιολογημένην».

Ἐπειδὴ δέ, Κυρίαι καὶ Κύριοι, εἶμαι ἐξ ἐκείνων, ὧν τινες ὑπάρχουσιν ἔτι ἐν Ἀθήναις, οἵτινες ἐκ πρώτης θέας μόνον τῶν ἀναγλύφων τούτων κρίνοντες, ἢ τὴν τέχνην αὐτῶν ἐπισταμένως μελετῶντες, δὲν δύνανται νὰ πείσωσιν ἑαυτούς, οὐδὲ νὰ συνηθίσωσι πρὸς τὴν ἰδέαν ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα εἶναι προϊόντα τῆς χειρὸς τοῦ Πραξιτέλους, ἢ ἐκείνης ἑνὸς τῶν περὶ αὐτὸν τεχνιτῶν· ἐπειδὴ πρὸς τούτοις ἤμην λίαν περίεργος νὰ μάθω πῶς εἶναι δυνατὸν τόσον περὶ αὐτῶν νὰ διαστῶσιν ἀρχαιολόγοι ἐξ ἴσου σοφοί, ὥστε οἱ μὲν νὰ θεωρήσωσι ταῦτα ὡς Πραξιτέλεια, οἱ δὲ ὡς ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἐμελέτησα ἐσχάτως, δὶς καὶ τρὶς καὶ ὅσον ἐμοὶ δύναμις ἐπισταμένως, πάντα τὰ περὶ αὐτῶν γραφέντα, καὶ πολλάκις ἐξήτασα αὐτὰ τὰ πρωτότυπα, ἵνα διδαχθῶ καὶ μορφώσω πεφωτισμένην τινὰ γνώμην χάριν ἐμοῦ αὐτοῦ. Ὅ,τι δὲ κυρίως μὲ ἐξέπληξεν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ εἶναι τὸ πῶς, τῶν πολεμησάντων ἢ πολεμούντων τὸν Πραξιτέλειον χαρακτῆρα τοῦ μνημείου σοφῶν

1. Praxiteles, 1898 S. 354 ff.
2. p. 543-564.
3. Jahreshefte des öster. Archaeol. Institutes, Bd. II (1899), 295 ff.

ὧν ὁμολογῶ ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα μοὶ ἐφάνησαν ἰσχυρότατα, πῶς λέγω οὐδεὶς ἐσκέφθη τὸ ἑξῆς ἐρώτημα:

Ἀφοῦ κατ' αὐτοὺς τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα μήτε Πραξιτέλεια εἶναι, μήτε οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὸ περίφημον χωρίον τοῦ Παυσανίου, μήπως ὑπάρχουσιν ἄλλαι ἀρχαῖαι μαρτυρίαι δυνάμεναι νὰ ἐξηγήσωσι τὴν παρουσίαν καὶ ἀνεύρεσιν αὐτῶν ἐν Μαντινείᾳ καὶ ταυτίσωσιν αὐτὰ πρὸς ἄλλο μνημεῖον τῆς πόλεως, ἀφοῦ μάλιστα οὐδὲν ἐπιβάλλει ἡμῖν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐν Μαντινείᾳ ἓν καὶ μόνον μνημεῖον ὑπῆρχεν ἀναφερόμενον εἰς τὴν τόσον προσφιλῆ τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ μουσικὴν ἔριδα τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν.

Μετ' εὐνοήτου περιεργίας ἐμελέτησα ἐπιστημένως τὸ ἐρώτημα τοῦτο, κατέληξα δὲ εἰς καταφατικὸν συμπέρασμα, ὅπερ μετὰ ὥριμον σκέψιν μοὶ ἐφάνη ἄξιον ἀνακοινώσεως. Σᾶς παρακαλῶ λοιπὸν νὰ ἔχητε τὴν καλωσύνην νὰ παρακολουθήσητε τὴν μελέτην μου ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου καὶ λίαν ἐπαγωγοῦ ἀρχαιολογικοῦ θέματος.

β) Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Πραξιτελικῶν

Ἐπειδὴ ἡ λύσις τοῦ προβλήματος, ἣν θὰ προτείνω ὑμῖν, ἀποκλείει πᾶσαν σχέσιν τῶν ἀναγλύφων πρός τε τὸ χωρίον τοῦ Παυσανίου καὶ τὸ ἐργαστήριον αὐτοῦ τοῦ Πραξιτέλους, δέον νὰ ἴδωμεν ἐν πρώτοις τίνα τὰ ἐπιχειρήματα, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ νῦν σχεδὸν κοινῶς παραδεκτὴ ἀντίθετος γνώμη καὶ πεποίθησις. Τοῦτο δ' εἶναι νῦν ἀναγκαῖον καθ' ὅσον ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης θὰ φανῇ, νομίζω, ὁπόσον ἀπιστεύτως ἀσθενῆ εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα, οἷον πλῆθος παντοειδῶν ἀντιρρήσεων καὶ δὴ σπουδαιοτάτων ὑπάρχει, καὶ τέλος πῶς πᾶν τὸ σκοτεινὸν καὶ ἀκατανόητον παραμένον καὶ παρ' αὐτοῖς ἐκείνοις, οἵτινες ταυτίζουσι τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα πρὸς τὸ Πραξιτέλειον βάθρον, ἐξηγεῖται καὶ διαλευκαίνεται διὰ τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος, ἣν θέλω προτείνει καὶ καθ' ἧς, ὡς φρονῶ, οὐδὲν τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ.

Ὁ Παυσανίας, ἅμα εἰσελθὼν εἰς τὴν Μαντίνειαν διὰ τῆς πύλης Νεστάνης - Ἄργους, μνημονεύει ἀμέσως διπλοῦ ναοῦ λέγων περὶ αὐ-

τοῦ (VIII, 9, 1.) «*Ἔστι δὲ Μαντινεῦσι ναὸς διπλοῦς μάλιστά που κατὰ μέσον τοίχῳ διειργόμενος· τοῦ ναοῦ δὲ τῇ μὲν ἄγαλμά ἐστιν Ἀσκληπιοῦ, τέχνη Ἀλκαμένους, τὸ δὲ ἕτερον Λητοῦς ἐστὶν ἱερὸν καὶ τῶν παίδων· Πραξιτέλης δὲ τὰ ἀγάλματα εἰργάσατο τρίτῃ μετὰ Ἀλκαμένην ὕστερον γενεᾷ.* ***τούτων πεποιημένα ἐστὶν ἐπὶ τῷ βάθρῳ Μοῦσα καὶ Μαρσύας αὐλῶν.*** »

Ἡ τελευταία φράσις τοῦ χωρίου τούτου εἶναι τὸ θεμέλιον, ἐφ' οὗ ἐστηρίχθη ἅπαν τὸ οἰκοδόμημα τῶν Πραξιτελικῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ περιηγητοῦ ὅπως καὶ ἂν λάβητε αὐτὸ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀνάγλυφα ἡμῶν, εἴτε δηλαδὴ ὡς περιγραφὴν τῆς πλακὸς Α, τῆς περιεχούσης τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν Σκύθην καὶ τὸν Μαρσύαν *(Εἰκὼν 1)*, εἴτε ὡς συνοπτικὴν περιγραφὴν καὶ τῶν τριῶν πλακῶν ὁμοῦ, δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰς παραστάσεις αὐτῶν, ὧν ἡ μὲν μία μόνη παριστᾷ *Ἀπόλλωνα* καὶ οὐχὶ *Μοῦσαν* μετὰ τοῦ Μαρσύου, ἅπασαι δ' ὁμοῦ λαμβανόμεναι παρουσιάζουσι πλείονας *Μούσας* καὶ οὐχὶ μίαν *Μοῦσαν*, οἱ Πραξιτελικοὶ ἀρχαιολόγοι ἵνα καταστῶσι πιθανοὶ προέβησαν εἰς τὰ ἑξῆς λίαν παρακεκινδυνευμένα μέτρα:

Παρεδέχθησαν, πρῶτον, ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Παυσανίου ***ἔχει ἀνάγκην διορθώσεως***, διότι, ἀνεξαρτήτως τῆς εὑρέσεως τοῦ ἀναγλύφου, μία Μοῦσα μόνη μετὰ τοῦ Μαρσύου αὐλοῦντος «*εἶνέ τι ἀκατανόητον, οὐδεμίαν ἔχον ἔννοιαν, καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἀπαράδεκτον*». Ἐπιτρέψατέ μοι ὅμως νὰ σᾶς εἴπω ὅτι ἡ περίεργος θεωρία αὕτη ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀρχαιολόγων *μόνον μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἀναγλύφων τῆς Μαντινείας*, ὅτε δηλαδὴ παρουσιάσθη ἡ ἀνάγκη νὰ μεταβληθῇ τὸ κείμενον τοῦ Παυσανίου ἵνα συμφωνήσῃ πρὸς τὰ ἀνάγλυφα. Πρὸ τούτου πάντες οἱ ἀρχαιολόγοι, ὧν μεταξὺ οἱ de Witte[1], Stephani[2], Michaelis[3] κλπ., εὕρισκον πρᾶγμα φυσικώτατον τὸ νὰ παρίσταται τῷ Μαρσύᾳ μία τῶν Μουσῶν καὶ πολλὰ μνημεῖα ἡρμήνευον διὰ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Παυσανίου.

Εἶπον δεύτερον οἱ Πραξιτελικοὶ ὅτι οὐδὲν χωρίον τῶν ἀρχαίων,

1. Elite céramographique II pl. 70 p. 313, note 3.
2. Compte-rendu pour 1862 p. 106.
3. Die Verurtheilung des Marsyas auf einer Vase von Rubo Tübingen 1864. καὶ Arch. Zeit. 1869, 91 ff.

οὐδὲν μνημεῖον μαρτυρεῖ σύμπλεγμα Μούσης καὶ Μαρσύου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὁ Μαρσύας, ὡς πάντες γνωρίζετε, πανταχοῦ καὶ πάντοτε καὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι τοῖς Ἀθηναίοις, ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν ὁποίων ἀνεπτύχθη καὶ διεμορφώθη ὁ περίφημος μῦθος τῆς ἔριδος αὐτοῦ πρὸς Ἀπόλλωνα τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικῆς μουσικῆς, ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀσιατικῆς Μούσης τῆς αὐλητικῆς. Ἦτο λοιπὸν φυσικώτατον νὰ παραστήσῃ ἡ τέχνη τὸν Μαρσύαν ἔχοντα παρ' ἑαυτὸν ὡς παραστάτιδα μίαν τῶν Μουσῶν, καὶ δὴ τὴν ἀντιπροσωπεύουσαν τὴν Ἀσιατικὴν αὐλητικήν, ἀκριβῶς ὅπως βλέπομεν ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ μωσαϊκοῦ τοῦ Μόνου[1] ὅτι παρεστάθη μόνος παρὰ τὴν Μοῦσαν τῆς αὐλητικῆς Εὐτέρπην ὁ πατὴρ τοῦ Μαρσύου Ὕαγνις, ὅστις ἀντικαθιστᾷ ἐνίοτε τὸν Μαρσύαν ὡς ἀρχηγὸς τῆς αὐλητικῆς.

Ὁ Πραξιτέλης ἄρα θέτων ἐν Μαντινείᾳ σύμπλεγμα Μαρσύου καὶ τῆς οἰκείας αὐτῷ Μούσης ὑπὸ τοὺς πόδας ἀγάλματος τοῦ Ἀπόλλωνος, ἤτοι τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς, ἔπραττεν ἔργον σύμφωνον πρὸς τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν καὶ πλῆρες ἐννοίας. Οὕτω καὶ ἐπὶ ἄλλων μνημείων πρὸς συνοπτικὴν δήλωσιν τῆς νίκης τοῦ Μαρσύου ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, βλέπομεν τοῦτον στηρίζοντα τὴν λύραν αὐτοῦ ἐπὶ μικροῦ παρισταμένου αὐτῷ Μαρσύου[2].

Οἱ τὸ ἀντίθετον φρονοῦντες ἔφερον ὡς ἐπιχείρημα καὶ τὸ ὅτι ἀγνοοῦμεν ἐπὶ τῶν μνημείων τοιαύτας παραστάσεις Μαρσύου αὐλοῦντος καὶ μιᾶς μόνον Μούσης παρ' αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβές. Ἀληθὲς μόνον εἶναι ὅτι αἱ τοιαῦται παραστάσεις θὰ ἦσαν κατ' ἀνάγκην λίαν σπάνιαι ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἔργων ὡς ποιηθέντων, κατὰ τὸ πλεῖστον, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μύθων τοῦ Ἀττικοῦ θεάτρου τῶν συμβολιζόντων τὸν σφοδρότατον καὶ ἐμπαθῆ πόλεμον τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς κατὰ τῆς Φρυγίου ἢ Λυδικῆς Ἀσιατικῆς μουσικῆς, ἧς ἀντιπρόσωπος ἦτο ὁ Μαρσύας. Ἀλλ' οὗτος ἦτο παρ' ἅπασι τοῖς λοιποῖς μύθοις φίλος φίλτατος τῶν Μουσῶν, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ἐχθρὸς αὐτῷ μῦθος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ θεάτρου μαρτυρεῖ, καθ' ὃν διαιτηταὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος παρίστανται αἱ Μοῦ-

1. Antike Denkm. d. deutsch. arch. Inst. I. 49.
2. Gerhard, Ant. Bildwerke 84, 3 — Michaelis, Annali del Inst., 1858, 342.

σαι. Διαιτητὰς δὲ οὐδέποτε δέχεταί τις ἐχθρούς, ἀλλὰ μόνον φίλους, ἐπὶ τὸ δίκαιον τῆς κρίσεως τῶν ὁποίων ἔχει πλήρη πεποίθησιν. Οὕτως ἐπὶ πλείστων ἀγγειογραφιῶν εὑρίσκομεν εἴτε μίαν Μοῦσαν παρισταμένην τῷ αὐλοῦντι Μαρσύᾳ, καθ' ὃν χρόνον ἑτέρα φιλικῶς ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ Ἀπόλλωνος[1], εἴτε βλέπομεν ἐν μέσῳ πολλῶν προσώπων τὸν Μαρσύαν ἰδιαίτερον φιλικὸν σύμπλεγμα πρὸς Μοῦσαν ἀποτελοῦντα, ἥτις παρίσταται αὐτῷ ὡς φίλη καὶ προστάτις. Ἐνίοτε δὲ ἡ οἰκειότης αὐτοῦ πρὸς μίαν τῶν παρισταμένων Μουσῶν ἢ φιλομούσων θεοτήτων εἶναι τοσαύτη, ὥστε στηρίζεται οἰκειότατα ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῆς, ὡς ἐν τῇ ἀγγειογραφίᾳ ἐξ ἧς ἐλήφθη ἡ εἰκών, ἣν παρουσιάζω ὑμῖν[2] *(Εἰκὼν 4)*.

Εἰκὼν 4.

Τί λοιπὸν κωλύει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Μαρσύου καὶ τῆς Μούσης, ὅπερ εὑρίσκομεν τόσον φυσικὸν ἐν τῇ μυθολογίᾳ καὶ ἐν ταῖς σκηναῖς τῶν ἀγγειογραφιῶν, θὰ ἦτό τι ἐπίσης φυσικὸν ὡς μόνον κόσμημα βάθρου φέροντος, ὡς τὸ ἐν Μαντινείᾳ Πραξιτέλειον βάθρον, ἄγαλμα Ἀπόλλωνος, ἤτοι τὸν νικητὴν τοῦ Μαρσύου;

Οὕτω τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενον σύμπλεγμα τὸ φαντάζομαι, ἐγὼ τοὐλάχιστον, παρόμοιόν τι πρὸς τὸν πλήρη χάριτος νομισματικὸν τῆς Κυζίκου τύπον ἐκεῖνον[3] *(Εἰκὼν 5)*, τὸν προφανῶς ἀντίγραφον λαμπροῦ τινος ἀναγλύφου, ὅστις παριστᾷ τὸν σά-

Εἰκὼν 5.

1. Coll Tischbein tom. V pl 8. = Overbeck, Kunstmytho'ogie, *Apollon* p 452 *Atlas* pl XXV. 2,

2. Overbeck ἔ. ἀ. pl. 25 nº 3.

3. Jahrbuch des Kais. D. Archaeol. Instit Bd. III (1888) S. 295. Taf 9, 29.

τυρον τῆς ὀρχηστικῆς ὀρχούμενον πρὸ νύμφης ἢ Μούσης τῆς ὀρχηστικῆς[1]. Ἀναλόγως ὁ σάτυρος Μαρσύας τοῦ βάθρου τῆς Μαντινείας θὰ ηὔλει πρὸ τῆς Μούσης τῆς αὐλητικῆς. Δυνάμεθα ἐπίσης νὰ φαντασθῶμεν αὐτὸν καὶ ὡς ἀκριβῶς παριστᾷ ἀγγειογραφία τις τὸν κατὰ τὴν Ἀρκαδικὴν παράδοσιν ἐφευρετὴν τῆς μουσικῆς σύριγγος Πᾶνα ἱστάμενον πρὸ τῆς Μούσης τῆς λύρας, ἢ, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ de Witte, πρὸ τῆς Ἀρκαδικῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος Ὑμνίας[2].

Συμπεραίνοντες λέγομεν ὅτι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ χωρίον τοῦ Παυσανίου περὶ Μούσης μετὰ Μαρσύου οὐδεμίαν χρείαν ἔχει διορθώσεως, ἀφοῦ οὐδὲν ἔχει εἴτε μυθολογικῶς εἴτε τεχνικῶς τὸ παράδοξον καὶ μὴ ἄξιον τοῦ καλλιτέχνου· γνωρίζετε δὲ πάντες, ὁπόσον ἐπικίνδυνον εἶναι τὸ νὰ διορθοῖ τις τὰ χωρία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὅταν μάλιστα ταῦτα, ὡς τὸ περὶ οὗ πρόκειται, ἔχωσιν ὑγιῶς καὶ ὑπὸ γραμματικὴν ἔποψιν αὐτὰ καθ' ἑαυτά.

Ἀλλ' ἔστω! Δεχθῶμεν πρὸς στιγμὴν ὅτι τὸ χωρίον δὲν ἔχει ὑγιῶς. Ἂς ἴδωμεν δὲ πῶς οἱ *Πραξιτελικοὶ* διώρθωσαν αὐτό.

Ὁ κ. Fougères καὶ πολλοὶ ἄλλοι μετ' αὐτὸν διώρθωσαν τὸ *Μοῦσα* εἰς *Μοῦσαι* καὶ «avec cette légère correction», ὡς λέγουσιν, εὑρίσκουσιν ὅτι τὰ ἀνάγλυφα συμφωνοῦσι πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Παυσανίου! Παρατηρῶ ὅμως, ὡς ἤδη ἔπραξε καὶ ὁ κ. Bie (ἔ. ά.), ὅτι πρῶτον μὲν ἡ διόρθωσις *Μοῦσαι* εἶναι ἀπίθανος ἕνεκα τῆς ἀμέσως προηγουμένης λέξεως *πεποιημένα*, ἥτις ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἦτο *πεποιημέναι*. Δεύτερον δὲ ὅτι καὶ οὕτω διορθωθὲν τὸ χωρίον πολὺ ἀπέχει τοῦ νὰ συμφωνῇ πρὸς τὰς παραστάσεις τῶν πρὸ ἡμῶν ἀναγλύφων, ***ὡς παρερχόμενον ἐν σιγῇ τὸ κύριον πρόσωπον τῆς ὅλης παραστάσεως καὶ τοῦ μύθου, ἤτοι τὸν Ἀπόλλωνα***, ὅπερ εἶναι, φρονῶ, μέγιστον ἐλάττωμα. Ἀληθῶς, ἂν ὁ Παυσανίας εἶχε πρὸ αὐτοῦ τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα, ἠδύνατο κάλλιστα νὰ περιγράψῃ αὐτὰ ἀκριβῶς καὶ συντόμως κατὰ τὴν συνήθειάν του διὰ τεσσάρων μόνον λέξεων, ἤτοι «*Μοῦσαι, Ἀπόλλων καὶ Μαρσύας αὐλῶν*».

Τὸ ἄτοπον τῆς διορθώσεως ταύτης τοῦ κ. Fougères κατιδόντες

1. Πρβλ. *ὀρχούμενον* [illegible] Μαρσύαν ἐπὶ [illegible] ἐκ Πραινέστου: Monum. d. Inst. 9. 29. 2.

2. De Witte, Élite céramographique II, 93.

ἄλλοι σοφοί, ὡς οἱ κ.κ. Robert, Th. Reinach, Waldstein καὶ Amelung, ἐπενόησαν ἑτέραν, ἔτι περιεργοτέραν, διέξοδον.

Ὑπέθεσαν δηλαδὴ ὅτι ὁ Παυσανίας εἰσελθὼν εἰς τὸν ναόν, χωρὶς νὰ φροντίσῃ περὶ τῶν ἑτέρων δύο πλακῶν Β καὶ Γ, ἐφ' ὧν αἱ «Μοῦσαι» *(εἰκ. 2 καὶ 3)*, περιέγραψε μόνον τὴν πρώτην πλάκα Α, ἥτις κατ' αὐτοὺς ἀπετέλει τὴν πρόσοψιν τοῦ βάθρου, καὶ ἐξέλαβεν *ἁπλούστατα*, «tout simplement» ὡς λέγει ὁ κ. S. Reinach, τὸν φέροντα μακρὸν χιτῶνα Ἀπόλλωνα ὡς *γυναῖκα* ἤτοι *Μοῦσαν*, παρέλιπε δὲ ἐντελῶς τὸν Σκύθην ὡς ἄσημον πρόσωπον.

Ὁ κ. S. Reinach μάλιστα θεωρεῖ τοῦτο ὡς τεκμήριον τῆς ἀμαθείας (preuve de l'ignorance) τοῦ πτωχοῦ Παυσανίου, ὅστις ἀμφιβάλλω ἂν θὰ ἔγραφέ ποτε τὸ πολύτιμον βιβλίον του, ἂν προῃσθάνετο ὅσα ἑκάστοτε γράφονται εἰς βάρος του.

Εἶχον, Κυρίαι καὶ Κύριοι, τὸ εὐτύχημα νὰ διατελέσω ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τρία περίπου ἔτη μαθητὴς ἑνὸς τῶν μνημονευθέντων ἀρχαιολόγων τούτων, γνωρίζων ἑπομένως καλῶς τὸν ἄνδρα τοῦτον, δὲν διστάζω νὰ βεβαιώσω ὑμᾶς ὅτι, ἂν οἱοσδήποτε μαθητής του ἐξεταζόμενος περιέγραφε τὸν πασίγνωστον κιθαρῳδὸν Ἀπόλλωνα ὡς γυναῖκα, δὲν θὰ ἐλάμβανε δίπλωμα ἀρχαιολόγου παρ' αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ πιθανώτατα θὰ ἔπραττον καὶ οἱ λοιποὶ τρεῖς τῶν ῥηθέντων ἀρχαιολόγων καθηγητῶν. Ἀλλ' ἐρωτῶ ὑμᾶς, ἂν τὸ λάθος ὅπερ δικαίως σήμερον δὲν θὰ ἐπετρέπετο οὐδ' εἰς ἀρχάριον ἀρχαιολόγον, ἄν, λέγω, εἶναι δίκαιον νὰ καταλογίσωμεν αὐτὸ εἰς τὸν Παυσανίαν, ὅστις καὶ εἶδε καὶ περιέγραψε καὶ καθ' ἑκάστην εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν δεκάδας ἀγαλμάτων, ἑκατοντάδας ἀναγλύφων καὶ χιλιάδας νομισμάτων καὶ ἀγγείων παριστώντων τὸν Ἀπόλλωνα ὑπὸ τὸν πασίγνωστον τοῦτον τύπον τοῦ κιθαρῳδοῦ Ἀπόλλωνος. Ἄλλως δὲ ὅσον ἀμαθῆ καὶ μύωπα ἂν φαντασθῶμεν τὸν ἑκάστοτε τόσα ἀκούοντα πτωχὸν Παυσανίαν, ἄνευ μάλιστα οὐδενὸς πρὸς τοῦτο δικαιώματος ἐν τῇ συγκεκριμένῃ ταύτῃ περιπτώσει, δὲν νομίζετε ὅτι ἤρκουν οἱ παριστάμενοι τῷ Ἀπόλλωνι ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου Μαρσύας καὶ Σκύθης, ἵνα ἀμέσως καὶ βεβαίως ἀνακαλέσωσιν εἰς τὴν μνήμην τοῦ Παυσανίου τὸ τρίτον καὶ δὴ τὸ κυριώτατον πρόσωπον τοῦ μύθου, τὸν Ἀπόλλωνα, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ***πάντοτε*** συνοδεύεται ὁ Μαρσύας καὶ ὁ Σκύθης ἐπὶ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀπειραρίθμων

μνημείων τῶν εἰς τὴν πασίγνωστον ἔριδα τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν ἀναφερομένων; Πῶς λοιπὸν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι θὰ ἐξελάμβανεν αὐτὸν ὡς Μοῦσαν;

Ἐπὶ τοιούτων αὐθαιρέτων καὶ τολμηρῶν διορθώσεων τοῦ κειμένου, ἐπιτρέψατέ μοι δὲ νὰ προσθέσω καὶ ἀδίκων περὶ τοῦ Παυσανίου προϋποθέσεων, ἐστηρίχθησαν οἱ ἐκ παντὸς τρόπου θέλοντες νὰ ταυτίσωσι τὰ ἀνάγλυφα τῆς Μαντινείας πρὸς τὸ βάθρον τοῦ Πραξιτέλους!

Ἀλλ' ἐρωτᾶται νῦν, ἀποτελοῦσι τοὐλάχιστον τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα ἀδιαφιλονικήτως *βάθρον*; Ἐπιτρέψατέ μοι, ὅσον καὶ ἂν πάντες ἐθεώρησαν τοῦτο ὡς ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, μεγάλως ν' ἀμφιβάλλω. Ὅτι δ' ἔχω δίκαιον οὕτω σκεπτόμενος, θέλετε ἐννοήσῃ ἐν πρώτοις ἐκ τῶν ἐρίδων, εἰς ἃς προκειμένου περὶ τοῦ σχήματος καὶ μεγέθους βάθρου περιεπλάκησαν πρὸς ἀλλήλους αὐτοὶ οἱ Πραξιτελικοί, εἰς οὐδὲν κοινὸν καὶ ὁριστικόν, ἢ τοὐλάχιστον πειστικόν, συμπέρασμα καταλήξαντες, ἂν καὶ δὲν ἀφῆκαν τρόπον καθ' ὃν νὰ μὴ διέθεσαν, ἵνα βάθρον σχηματίσωσι, τὰς τρεῖς ταύτας πλάκας καὶ τὴν τετάρτην, ἣν οἱ πλεῖστοι προϋποθέτουσιν ὡς βεβαίως ὑπάρξασαν καὶ ἔκτοτε ἀπολεσθεῖσαν.

Οὕτως ὁ κ. Fougères ὑπέθεσεν ὅτι τὸ βάθρον ἦτο ἀκριβῶς τετράγωνον, ἑκάστης τῶν πλευρῶν αὐτοῦ κοσμουμένης μόνον ὑπὸ μιᾶς τῶν πλακῶν· ἀλλ' ὁ μὲν Overbeck ἀντεῖπε, δικαίως, ὅτι καὶ ἂν ὡς Πομερανοὺς στρατιώτας παρατάξωμεν τὰ τρία ἀγάλματα τοῦ συμπλέγματος τῆς Λητοῦς καὶ τῶν τέκνων, ἅτινα κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παυσανίου ἵσταντο ἐπὶ τοῦ ἐν Μαντινείᾳ βάθρου τοῦ Πραξιτέλους, τὸ μέγεθος τοῦ βάθρου τοῦ κ. Fougères δὲν θὰ ἐπήρκει ἵνα στήσωμεν ταῦτα ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ κ. Waldstein ἔτι δικαιότερον παρετήρησεν, κατὰ τῆς γνώμης τοῦ κ. Fougères, ὅτι ἐπὶ βάθρου ἀγάλματος κατέχοντος τὸ ἐσώτερον μέρος τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ, οὔτε εἰθίζετο οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ τεθῶσιν αἱ παραστάσεις ἐπὶ πασῶν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας, διότι ἄλλως ὁ θεατής, ἵνα ἴδῃ τὰς τὸ βάθρον κοσμούσας παραστάσεις, ἔπρεπε νὰ περιέρχηται τὸ ἱερὸν ἄγαλμα, ὅπερ γενικῶς ἐτίθετο παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ βάθους τοῦ σηκοῦ, ἄνευ ἀρκετοῦ χώρου ἐπιτρέποντος, ἵνα ἀπό τινος ἀποστάσεως καταλλήλως ὁρῶνται καὶ ἐκτιμῶνται τὰ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς ἀνάγλυφα

τοῦ βάθρου, ἥτις ἕνεκα τούτου ἀφίετο ἀκόσμητος. Εἶναι δὲ καὶ ὅλως ἀπίθανον ὅτι ἐπετρέπετο τοιαύτη προσέγγισις καὶ τοιοῦτος περίπατος τῶν θεατῶν περὶ τὸ βάθρον τοῦ ἐν τῷ ἀδύτῳ τοῦ ναοῦ ἱεροῦ ἀγάλματος.

Διὰ ταῦτα ὁ κ. Waldstein ἐθεώρησεν, ἐπὶ ἑτέρων μᾶλλον γνωστῶν παραδειγμάτων στηριζόμενος, ὅτι καὶ αἱ τέσσαρες πλάκες ἐκόσμουν μόνον τὴν ἐμπροσθίαν ὄψιν τοῦ βάθρου. Τοῦτο ὅμως πράξας

Εἰκὼν 6.

κατήντησεν εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον· κατασκευάσας βάθρον μήκους μ. 5,44 καὶ ἀναγκασθεὶς οὕτω δι' ἀπαραδειγματίστου πλούτου ὑποθημάτων καὶ ἐπιθεμάτων ν' αὐξήσῃ ἀναλόγως καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ καὶ νὰ προϋποθέσῃ, πρὸς ἐπαρκῆ κάλυψιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ βάθρου, ὅτι τὰ ἐπ' αὐτοῦ τρία ἀγάλματα ἦσαν κολοσσοὶ τεσσάρων μέχρι πέντε μέτρων ὕψους, ἐνῷ

περὶ κολοσσῶν δὲν ὁμιλεῖ ὁ περιηγητὴς ἀλλὰ περὶ συνήθων ἀγαλμάτων.

Οὕτως ὁ κ. Waldstein ἐφαντάσθη καὶ κατεσκεύασε τεράστιόν τι μνημεῖον (*Εἰκὼν 6*)[1], ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς αὐτὸν τὸν κ. Fougères, οὗ τὴν γνώμην ὑπεστήριζεν ὁ κ. Waldstein, νὰ γράψῃ ἐν τῷ τελευταίῳ ἐκδοθέντι συγγράμματί του εἰρωνικῶς ὅτι «Αἱ πρωτεύουσαι τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς ἠδύναντο νὰ ἀπευθυνθῶσι πρὸς τὸν κ. Waldstein, ἵνα κοσμήσωσι, συμφώνως πρὸς τὴν σύγχρονον καλαισθησίαν, τὰ ἔρημα κενὰ τῶν πλατειῶν αὐτῶν. Ἀμφιβάλλω ὅμως ἂν ὁ Πραξιτέλης θὰ παρεδέχετο τὴν μεγαλομανῆ καὶ ἐμφρακτικὴν ταύτην τέχνην, μάλιστα ἐν ναῷ μετρίων διαστάσεων, οὗ ὁ σηκὸς ἐμερίζετο εἰς δύο ἱερὰ χωριζόμενα δι' ἐσωτερικοῦ τοίχου».

Τὰ ἄτοπα ἀμφοτέρων τῶν βάθρων, τοῦ τε τοῦ κ. Fougères δηλαδὴ καὶ ἐκείνου τοῦ κ. Waldstein, ἐζήτησε νὰ διορθώσῃ διὰ τρίτου σχεδίου ὁ ἄγγλος ἀρχαιολόγος κ. P. Gardner, μέσην ὁδὸν τεμών. Παρεδέχθη δηλαδή, ὡς ὁ Waldstein, ὅτι ἅπασαι αἱ πλάκες ἐκόσμουν τὴν πρόσοψιν τοῦ βάθρου, καὶ ὅτι αὗται δὲν ἦσαν τέσσαρες τὸν ἀριθμόν, ἀλλὰ τρεῖς, ὅσαι καὶ εὑρέθησαν. Οὕτω κατεσκεύασε βάθρον μήκους μ. 4,08 ἀντὶ τῶν 5,44 τοῦ βάθρου τοῦ Waldstein, ὑπέθεσε δὲ ὅτι ἡ πλὰξ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Μαρσύου κατεῖχε τὸ κέντρον, ἑκατέρωθεν δ' ἦσαν αἱ δύο πλάκες τῶν Μουσῶν. (Ἰδὲ τὴν παρ' αὐτοῦ δημοσιευθεῖσαν εἰκόνα).

Ἀλλὰ καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο, οὗ τὸ μέγεθος μικρὸν ἐμετρίαζε τὰ ἐλαττώματα τοῦ κολοσσοῦ τοῦ Waldstein, ὄχι μόνον ἀπεκρούσθη διὰ πλείστων ἐπιχειρημάτων ὑπὸ τῶν κκ. Fougères καὶ Amelung, αποδειχθὲν ὡς ἐντελῶς ἀδύνατον ἕνεκα διαφόρων τεχνικῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κ. P. Gardner ἐγκατελείφθη ἓν ἔτος κατόπιν, ὡς πράγματι ἀδύνατον, πεισθέντος πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Amelung. Ὁ τελευταῖος οὗτος πάλιν προέτεινε τὴν ἑξῆς τετάρτην διάταξιν τῶν πλακῶν, ἥτις ἔχει τοῦτο τὸ σπουδαῖον ὅτι στηρίζεται ἐπὶ ἀρχιτεκτονικῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ τοῦ κ. Dörpfeld, οὗ πάντες γνωρίζομεν τὸ κῦρος περὶ τὰ τοιαῦτα ζητήματα, παρατηρήσεων τεχνικῶν, ἃς ἀδύνατον νὰ παρακάμψῃ οἱαδήποτε ἑρμηνεία καὶ διάταξις τῶν ἀναγλύφων τούτων.

Ὁ κ. Dörpfeld δηλαδὴ παρετήρησεν ὅτι τεχνικῶς ἡ δεξιὰ τοῦ

1. Amer. Journ. VII, 1890 pl. I-II.

ὁρῶντι πλευρὰ τῆς πλακὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Μαρσύου (Α) σχηματίζει γωνίαν ὀρθὴν μετὰ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τῆς πλακὸς Β. Ἡ ἄλλη ὅμως πλὰξ τῶν Μουσῶν Γ δὲν ἐφηρμόζετο ὡς συνέχεια εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς πλακὸς Α τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Μαρσύου, ἀλλά, μιᾶς ἔτι πλακὸς ἀπωλεσθείσης, ἀπετέλει τὴν ἀντίθετον πλευρὰν ἐκείνης ἣν κατέχει ἡ πλὰξ Β τῶν τριῶν ἄλλων Μουσῶν ἐπὶ τοῦ παραλληλογράμμου τετραπλεύρου, τὸ ὁποῖον ἐκόσμουν τὰ ἀνάγλυφα.

Τὴν διάταξιν ταύτην ἐπικυροῦσιν, πλὴν ἄλλων τεχνικῶν παρατηρήσεων, τὰ ἑξῆς· 1ον) αἱ κάτω γραμμαὶ τῆς πλακὸς Α τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Μαρσύου, αἵτινες εἶναι πολὺ βαθύτερον εἰργασμέναι, ἢ αἱ τῶν δύο πλακῶν Β καὶ Γ τῶν Μουσῶν, μεθ' ὧν ἐπομένως ἀδύνατον νὰ εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τοῦ βάθρου· 2ον) τὸ πλατύτερον περιθώριον, ὅπερ κατὰ τὸ ἓν μόνον τῶν ἄκρων αὐτῶν παρουσιάζουσιν ἀμφότεραι αἱ πλάκες Β καὶ Γ τῶν *Μουσῶν*, ἡ μὲν εἰς τὸ δεξιόν, ἡ δὲ εἰς τὸ ἀριστερὸν αὐτῆς ἄκρον. Τὸ περιθώριον τοῦτο ἔχει τόσον ἀκριβῶς πλάτος ἐπὶ πλέον, ὅσον ἀμφότεραι αἱ πλάκες ἐκέρδαινον εἰς τὸ ἕτερον αὐτῶν ἄκρον διὰ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν εἰς τὰς πλάκας τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως.

Καὶ ταῦτα μὲν πάντα, Κυρίαι καὶ Κύριοι, εἶναι ὀρθὰ καὶ ἀνεπίδεκτα οἱασδήποτε ἀντιρρήσεως, ὡς ἐπὶ τεχνικῶν λόγων στηριζόμενα. Ὅτι ὅμως διὰ τῆς διαθέσεως ταύτης τῶν ἀναγλύφων ἀπετελέσθη ***βάθρον***, ἐπιτρέψατέ μοι καὶ πάλιν νὰ ἀμφιβάλλω. Ἀληθῶς ὁ κ. Amelung, ἵνα ἀποτελέσῃ οὕτω βάθρον ἔχον τὰς ἀπαιτουμένας διὰ τὰ τρία ἀγάλματα διαστάσεις, προϋποθέτει ὡς βέβαιον ὅτι ἐλλείπει *μία καὶ μόνη πλάξ*, — ἀλλὰ τίς ἐγγυᾶται ἡμῖν ἀπολύτως ὅτι δὲν ἀπωλέσθησαν πλείονες; — στηρίζει δὲ τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ ταύτην ἐπὶ τῆς κοινῶς παραδεκτῆς γνώμης, ὅτι αἱ ἐπὶ τῶν δύο διασωθεισῶν πλακῶν γυναῖκες εἶναι *αἱ ἓξ τῶν ἐννέα Μουσῶν*. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν θὰ φανῇ ὑμῖν παράδοξος ὁ ἰσχυρισμὸς ἐκ πρώτης ὄψεως, ἄς μοι συγχωρηθῇ νὰ εἴπω ὅτι αἱ δύο τοὐλάχιστον τῶν ἓξ πρὸ ἡμῶν «*Μουσῶν*», καὶ δὴ αἱ ἐν τῷ μέσῳ τῶν παραστάσεων εὑρισκόμεναι (ἀριθ. 5 καὶ 8), *δὲν εἶναι Μοῦσαι*. Τοῦτο θέλομεν καταδείξει κατόπιν ἑρμηνεύοντες τὸ σύνολον τῶν παραστάσεων.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος παρατηροῦμεν ὅτι οὔτε αἱ δύο αὗται «*Μοῦσαι*», οὐδ' αἱ λοιπαὶ τέσσαρες κρατοῦσι τὰ τυπικὰ ὄργανα ἐκεῖνα καὶ σύμβολα, ἅτινα χαρακτηρίζουσι πάντοτε τὰς Μούσας, ὁσάκις αὗται ἐμφα-

νίζονται ὑπὸ τὸν τυπικὸν ἀριθμὸν τῶν ἐννέα, τὸν ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων καθιερωθέντα. Τὰ σύμβολα, ἅτινα τρεῖς τῶν Μουσῶν ἡμῶν κρατοῦσιν, εἶναι πάντα *μουσικῆς ὄργανα* ἢ μία μάλιστα αὐτῶν κρατεῖ μουσικὸν ὄργανον παραδόξου καὶ πρωτοφανοῦς σχήματος, οὐδέποτε ἁπαντῶν ἐπὶ οὐδενὸς *ἄλλου* μνημείου εἰς χεῖρας μιᾶς τῶν ἐννέα Μουσῶν. Ἀλλὰ περὶ τούτου θὰ πραγματευθῶμεν κατόπιν.

Νῦν ἀρκούμεθα παρατηροῦντες ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ οὕτω συμπληρῶν τὸ κενὸν τοῦ βάθρου κ. Amelung παρατηρεῖ περὶ τῆς συμπληρώσεως αὐτοῦ τὰ ἑξῆς σπουδαιότατα καὶ ὀρθότατα, ἅτινα καὶ μόνα θὰ ἤρκουν ἵνα σαφῶς ὑποδείξωσι τὸ ἀτυχὲς τῆς γνώμης αὐτοῦ: «*Τὸ μόνον ὅπερ δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν διασωθεισῶν πλακῶν, εἶναι ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τοῦ μνημείου παράστασις οὔτε κατ' ἔννοιαν οὔτε κατὰ τύπους ἦτο συμμετρική*, **ὅπερ μᾶς κινεῖ εἰς ἔκπληξιν καὶ μᾶς φαίνεται παράδοξον,** *διότι, ἐφ' ὅσον ἐξικνοῦνται νῦν αἱ γνώσεις ἡμῶν, αἱ πρὸς τοιούτους σκοποὺς παραστάσεις* **πάντοτε καὶ καθ' ὁλοκληρίαν εἶναι συμμετρικῶς διατεθειμέναι ἐπὶ τῶν μνημείων**». Παράδοξον ἐπίσης φαίνεται τῷ κ. Amelung, πάνυ δικαίως, ὅτι αἱ «*Μοῦσαι*» τῶν δύο πλαγίων πλευρῶν τοῦ βάθρου του οὐδόλως *λαμβάνουσι μέρος* κατ' ἔννοιαν καὶ σχῆμα πρὸς τὴν παράστασιν τῆς κυρίας ὄψεως.

Οὕτω λοιπὸν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Amelung ἐπινοηθὲν βάθρον εἶναι τοιοῦτον, ὥστε αὐτὸς οὗτος «*δὲν δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἔκπληξιν καὶ ἀπορίαν αὐτοῦ*» διὰ τὸ παράδοξον καὶ ἀσύνδετον τῶν παραστάσεων, δυστυχῶς δὲ χωρὶς τοῦτο νὰ φέρῃ αὐτὸν καὶ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι πιθανῶς οὐχὶ μία ἀλλὰ πλείονες πλάκες ἀπωλέσθησαν, ὁπότε ἐντελῶς καταστρέφεται καὶ τὸ βάθρον αὐτοῦ ὡς ἀποκτῶν πολὺ μείζονας διαστάσεις τῶν διὰ τὰ τρία Πραξιτέλεια ἀγάλματα τῆς Μαντινείας ἀπαιτουμένων.

Ἄλλη πρότασις σχήματος βάθρου δὲν ὑπάρχει, διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον ὅτι ἐξηντλήθησαν πάντες οἱ δυνατοὶ τρόποι καὶ τὰ μεγέθη βάθρων, ἅτινα ἐπιτρέπουσιν αἱ διασωθεῖσαι πλάκες, σὺν τῇ προσθήκῃ μιᾶς ἔτι, καὶ τοῦτο χωρὶς νὰ κατορθωθῇ νὰ διατεθῶσι κατὰ τρόπον παρέχοντα σχῆμα βάθρου, ἀνεπίδεκτον σπουδαίων ἀντιρρήσεων· ὅπερ ἤγαγεν, ἐμὲ τοὐλάχιστον, εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἴσως τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα *οὐδέποτε ἀπετέλεσαν βάθρον ἀγαλμάτων*, ἀλλ' ἄλλο τι ὅπερ δέον

νὰ ζητήσωμεν καὶ ὅπερ πρέπει κατ' οὐδεμιᾶς τῶν ἀνωτέρω ἀντιρρήσεων νὰ προσκρούῃ.

Ἔρχομαι νῦν εἰς τὴν λεγομένην *Πραξιτέλειον* τεχνοτροπίαν τῶν ἀναγλύφων· ἀλλὰ περὶ ταύτης θεωρῶ ματαίαν πᾶσαν ἐπανάληψιν τῆς συζητήσεως. Ἀληθῶς, ὅταν λίαν πεπειραμένοι καὶ δόκιμοι ἀρχαιολόγοι, οἷοι οἱ Overbeck, Hirschfeld, Bie, Hauser, Klein καὶ ὁ «δόκιμος Γερμανὸς ἀρχαιολόγος» τοῦ Overbeck, εἴτε ἐκ πρώτης ἐντυπώσεως κρίνοντες — ἥτις σπανίως, ὡς γνωρίζετε, ἀπατᾷ, — εἴτε μετὰ ὥριμον μελέτην γράφοντες, ἀποφαίνωνται ὅτι ὄχι μόνον οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα πρὸς τὴν τέχνην τοῦ Πραξιτέλους, ἀλλ' ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὸν Β', κατ' ἄλλους μάλιστα εἰς τὸν Α', π. Χ. αἰῶνα, ὄντα ἁπλῶς ἀντίγραφα καλῶν, πιθανῶς Πραξιτελείων πρωτοτύπων, δὲν δυνάμεθα, ὅσον καὶ ἂν οἱ ἀντιφρονοῦντες εἶναι ἐπίσης σοφοὶ καὶ δόκιμοι ἀρχαιολόγοι, νὰ στηριχθῶμεν ἐπὶ μόνης τῆς τεχνοτροπίας ταύτης ἵνα ταυτίσωμεν τὸ μνημεῖον πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενον βάθρον τοῦ Πραξιτέλους. Εἶναι μάλιστα ἄξιον ψυχολογικῆς παρατηρήσεως ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ Πραξιτελικῶν ἀρχαιολόγων **οὐδεὶς** ἐτόλμησεν ἀδιστάκτως νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐν αὐτοῖς τὴν ἀκμαίαν τέχνην τοῦ Πραξιτέλους, ἀλλ' ὅτι πάντες κατέφυγον εἰς τὴν διέξοδον τοῦ νὰ κηρύξωσι τὰ ἔργα ταῦτα οἱ μὲν ὡς ὄντα ἔργα τῶν νεανικῶν, οἱ δὲ ὡς τῶν γεροντικῶν χρόνων τοῦ Πραξιτέλους, καὶ οἱ πλεῖστοι ὡς ἔργα ἅτινα μόνον ἐσχεδίασεν ὁ Πραξιτέλης, ἐξετέλεσεν ὅμως ἀδέξιος μαθητὴς αὐτοῦ, οὗ πάντα τὰ λάθη δὲν ἠδυνήθη νὰ διορθώσῃ ὁ περίφημος καλλιτέχνης. Ἄλλοι τέλος ὑπέθεσαν ὅτι εἶναι μεταγενέστεραι ἐπιδιορθώσεις τοῦ βάθρου τοῦ Πραξιτέλους. Πάντα δὲ ταῦτα κατ' εἰκασίαν, χωρὶς οὐδένα ὑπαινιγμόν, οὐδὲν πρὸς τοῦτο δικαίωμα νὰ παρέχῃ τὸ κείμενον τοῦ Παυσανίου.

Φρονῶ δὲ ἀδιστάκτως ὅτι, ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ ῥηθὲν χωρίον τοῦ Παυσανίου, ὅπερ πάντως ἐπηρέασε τὰς σκέψεις τῶν Πραξιτελικῶν ἀρχαιολόγων, οὐδεὶς θὰ ἐσκέπτετο νὰ θεωρήσῃ ὡς Πραξιτέλεια ἔργα τὰ τοιαῦτα χονδροειδῆ λάθη περιέχοντα, οἷα π. χ. ἡ στρεβλῶς τεθεῖσα ἀριστερὰ χεὶρ τοῦ Σκύθου, ἥτις οὐχὶ ἐπαρκῶς ἐτέθη κατόπιν χαμηλότερον, ἡ ἀνατομικῶς στρεβλὴ καὶ παρὰ φύσιν στροφὴ τοῦ στήθους τοῦ

Μαρσύου, οἱ χονδροειδέστατοι καὶ πᾶν ἄλλο ἢ Πραξιτέλειοι πόδες τῆς ᾀδούσης Μούσης καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ σχεδὸν ἑτερόφθαλμον τῆς Μούσης ἀριθ. 4 (Πλὰξ Β), πρὸς δὲ τόσαι ἄλλαι ἀτέλειαι καὶ λάθη ἀμέσως ἐνοχλοῦντα παντὸς καλλιτέχνου τὸ βλέμμα.

Βεβαίως καὶ ἐπὶ τελειοτάτων ἔργων τῆς ἀρχαίας πλαστικῆς, οἷα π. χ. τὰ Φειδιακὰ ἀνάγλυφα τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος, ἀπαντῶσιν ἐνίοτε ἀτέλειαί τινες τεχνικαὶ ἀνάλογοι πρὸς σμικρά τινα στίγματα προσώπου καλλίστης παρθένου. Τὰ ἐλαττώματα ὅμως τῶν ἀναγλύφων τῆς Μαντινείας δὲν εἶναι τοιαύτης φύσεως, ἀλλ' αὐτόχρημα χοιράδες δυσμορφίας, ἃς βεβαίως δὲν θὰ ἠνείχετο οὐδ' ἐργαστήριον πολὺ ὑποδεέστερον ἐκείνου τοῦ Πραξιτέλους.

Ἂν δὲ ἐν τῇ συζητήσει ταύτῃ εἶχεν ἀξίαν τινὰ ἡ γνώμη νομισματικοῦ ἐπὶ εἰκοσαετίαν ἤδη ἐξασκοῦντος τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ περὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαίας τεχνοτροπίας ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῶν νομισμάτων, ὧν ἡ τέχνη δὲν ἀπατᾷ ὡς ἡ τῶν ἀγαλμάτων καὶ ἀναγλύφων δι' ἀρχαϊσμῶν καὶ ἀντιγραφῶν, ὁ νομισματικὸς οὗτος θὰ ἔλεγεν ὑμῖν ὅτι ἀνώτατον χρονολογικὸν ὅριον τῆς τεχνοτροπίας τῶν ἀναγλύφων τούτων τῆς Μαντινείας θεωρεῖ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ., καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς ἀναγνωρίζει *ἀπομιμήσεις μόνον*, — καὶ δὴ ὑπὸ χειρὸς οὐχὶ ἐξησκημένης, ἀλλ' ὅλως ἀδεξίου καὶ εἰς πολλὰ σφάλματα ὑποπιπτούσης, — ὡραίων τύπων Πραξιτελείων τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ., τύπων ἐξ ἐκείνων οἵτινες κοινῶς ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μετὰ τὸν Πραξιτέλην ἀντεγράφοντο πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα ἐν ταῖς πόλεσιν ἔνθα, ὡς ἐν Μαντινείᾳ, ὑπῆρχον πρωτότυπα ἔργα τοῦ περιφήμου τούτου καλλιτέχνου.

Ὁπωσδήποτε νομίζω ὅτι τὰ ἤδη ῥηθέντα ὑπεραρκοῦσιν, ἵνα πλέον ἢ ἀμφίβολον καταστήσωσι τὴν γνώμην τῶν Πραξιτελικῶν, ὅτι ἀνεκαλύφθησαν τὰ τὸ ἐν Μαντινείᾳ βάθρον τῶν ὑπὸ τοῦ Πραξιτέλους ποιηθέντων ἀγαλμάτων κοσμοῦντα ἀνάγλυφα. Ἑπομένως ἐπιτρέπεται, μάλιστα δὲ καὶ ἐπιβάλλεται ἡμῖν, νὰ ζητήσωμεν τὴν δι' ἄλλων περὶ τῆς Μαντινείας πηγῶν ἐξήγησιν τοῦ μνημείου, ἐξήγησιν ἥτις δέον κατ' οὐδεμιᾶς τῶν ἀνωτέρω ἀντιρρήσεων νὰ προσκρούσῃ.

Περὶ τούτου πραγματευόμεθα ἐν τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ.

Ι. Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΑ

ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΩ ΜΟΥΣΕΙΩ ΑΘΗΝΩΝ

(Συνέχεια. Ἰδὲ σελ. 149 κ.ἑπ.)

Πόλις Ἀθῆναι.

53.—Σταυρὸς ἁπλοῦς ἔχων πέριξ, μεταξὺ δύο κύκλων, ἐπιγραφὴν ἐξίτηλον τὴν συνήθη· *Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. [+] CIC[I] — NNHω — R'ΠΡΟΕ — . ΘΙΝ' = [+]*Σι-σ[ι]ννήῳ β(ασιλικῷ) προέ(δρῳ) Ἀθιν(ῶν).*

0,019. (Σ. Π. 1899-1900). Μετρίας διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετ. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Νέα προσκτήματα τοῦ Ἐθν. Νομ. Μουσείου, ἐν Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομ. Ἀρχαιολογίας Γ' 183, 32.

54.—Διπλοῦς σταυρὸς ἐπὶ βάσεως ἔχων ὡσαύτως πέριξ, ἐν μέσῳ δύο κύκλων σφαιριδίων, τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ἡμιεξίτηλον.

Ὄπ. + NHK — HTAB'CT — PATOPI — SAPXO — AΘ = + *Νηκήτᾳ β(ασιλικῷ) στράτορι καὶ ἄρχο(ντι) Ἀθ(ηνῶν).*

0,016. (Ἀκαδ. ἔτος 1891-92 ΑΔ' 213). Μετρίας διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίδος.

55.—M — Θ = *Μ(ήτηρ) Θ(εοῦ)*· ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου, μετ' ἀνατεταμένων χειρῶν δεομένης, φερούσης δ' ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ βρέφος ἐν δίσκῳ.

Ὄπ. ΘΚЄRΘ, — MIRЄCTAP — XHSΠPONOHT — . ωN AΘHNωN — TωANTI — ΠAΠ = *Θ(εοτό)κε β(οήθει) Μι(χαὴλ) βεστάρχῃ καὶ προνοητ(ῇ) [τ]ῶν Ἀθηνῶν τῷ Ἀντιπάπ[ῳ].*

0,017. (Α. Ε. 3079). Ἀρίστης διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρ. Σ. Π. Λάμπρος, Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ ιβ' αἰῶνος σελ. 25, Schlumberger, Sigil. σελ. 170.

Ἐκκλησία Ἀθηνῶν.

56.— + — ΘΕΟΤ — ΟΚΕΒΟ — . ΘΕ . = + *Θεοτόκε βο[ή]-θε[ι].*

Ὄπ. ΙωΑΝ — ΝΗΕΠΙC — . ΟΠω . — . ΗΝ . . = *Ἰωάννῃ ἐπισ[κ]όπῳ [Ἀθ]ην[ῶν].*

0,027. (Α. Ε. 1878). Μετρίας διατηρήσεως. Ἕτερον ὅμοιον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Mordmann ἐν Rev. Archéol. II σελ. 55 καὶ ὑπὸ Schlumberger, Sigillographie σελ. 172.

57.—Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου φερούσης ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ βρέφος ἐν δίσκῳ. Πρὸς τὰ δεξιὰ ἐν τῷ πεδίῳ τὸ μονογράφημα (σταυρόσχημον: Ο, Θ, Η, Β). Ἕτερον ἀντίστοιχον μονογράφημα, ἀριστερὰ ἐγένετο ἐξίτηλον τὸ ἑξῆς· (σταυρόσχημον: Τ, Θ, Κ, Ο). Ἀμφότερα ἀναγινώσκονται: *Θεοτόκε βοήθει.* Πέριξ ἐν μέσῳ δύο κύκλων σφαιριδίων ἐπιγραφὴ ἐξίτηλος.

Ὄπ. + ΝΙΚΗ — ΤΑΜΗΤ . . — ΠΟΛΗΤ . . — ΘΗΝωΝ = + *Νικήτᾳ μητ[ρο]πολίτ[ῃ Ἀ]θηνῶν.*

0,031 (Α. Ε. 1077). Μετρίως διατηρήσεως. ΙΒ' ἑκατονταετηρὶς (ἀπέθανε τῷ 1103). Ὁ κ. Schlumberger ἐδημοσίευσεν ἕτερον *Νικήτα ἐπισκόπου Ἀθηνῶν* ἐν Sigil σελ. 173, ὅπερ ἀνήκει πάντως εἰς τὸν δεύτερον τῶν ἐκ τῶν χαραγμάτων τοῦ Παρθενῶνος γνωστῶν ὁμωνύμων ἐπισκόπων.

58. — [ΜΗΡ] — Θ[V] — [Η Α] — ΘΗΝΙω = *Μή(τ)ηρ Θ(εο)ῦ ἡ Ἀθηνιώ(τισσα)*· κιονίδον ἑκατέρωθεν προτομῆς τῆς Θεοτόκου κλινούσης ἠρέμα πρὸς δεξιὰν καὶ φερούσης τὸ βρέφος διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός.

Ὄπ. + CΦΡΑ — ΓΙC ΑΘΗΝωΝ — ΠΟΙΜΕΝΟC — ΝΙΚΟ-ΛΑΟΥ = + *Σφραγὶς Ἀθηνῶν ποιμένος Νικολάου.*

0,028. (Α. Ε. 2452). Μετρίας διατηρήσεως. ΙΒ' ἑκατονταετηρὶς (ὁ μητροπολίτης Νικόλαος Ἁγιοθεοδωρίτης ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 1175). Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Π. Λάμπρου (Αἱ Ἀθῆναι κτλ. σελ. 37 σημ. 1). Ἕτερον τοῦ αὐτοῦ μητροπολίτου ἄνευ τῆς ἔμπροσθεν ἐπιγραφῆς Η ΑΘΗΝΙω(ΤΙCCA) ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Schlumberger, Sigil σελ. 174.

59. — ΜΗΡ — ΘΥ· ἑκατέρωθεν τῆς Θεοτόκου καθημένης κατ' ἐνώπιον ἐπὶ θώκου μετὰ προσκεφαλαίου, φερούσης δὲ ἐπὶ τῶν γονάτων τὸ βρέφος. Ἡ εἰκὼν ἐγένετο ἀμυδρὰ πιεσθέντος τοῦ μολυβδοβούλλου.

Ὄπ. + ΘΚΕ ΒΟ — ΗΘΕΙ ΛΕΟΝ — ΤΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙ — ΤΗ ΑΘΗΝΩΝ — S CΥΓΚΕΛ — ΛΩ = + *Θ(εοτό)κε βοήθει Λέοντι μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν καὶ συγκέλλῳ.*

0,041. (Α. Ε. 2605). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΑ' ἑκατονταετηρὶς (ἀπέθανε τῷ 1067).

60. — Μ — ΘΥ ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ βρέφους ἐπὶ τοῦ στήθους ἐν δίσκῳ (δυσδιάκριτον).

Ὄπ. + CΦΡΑ — ΓΙC ΤΗC — ΘΚΟΥ Τ . . — . . ΛC . . = + *Σφραγὶς τῆς Θ(εοτό)κου τ(ῶν)* (;) *Ἀθ(ηνῶν)* (;)

0,12. (Ε. Σ. 13173, 106). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΑ' ἢ ΙΒ' ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger, Sigillogr. σελ. 175.

Μονὴ Δαφνίου.

61. — ΜΡ — ΘΥ· ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου δεομένης ἐν τῇ συνήθει στάσει, φερούσης δ' ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ βρέφος.

Ὄπ. + — CΦΡΑΓ' — ΠΡΟΕΔΡΟΥ — ΠΑΥΛΟΥ ΠΟΙ — ΜΝΗC ΔΑ — ΦΝΙΟΥ = *Σφραγ(ὶς) προέδρου Παύλου ποίμνης Δαφνίου.*

0,025. (Ε. Σ. 13173, 35). Καλλίστης διατηρήσεως. ΙΒ' ἢ ΙΓ' ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger, Melanges σελ. 202 καὶ ὑπὸ G. Millet, Monastère de Daphni σελ. 20.

Ἐκκλησία Αἰγίνης.

62. — Τὸ σύνηθες σταυροειδὲς μονογράφημα τὸ ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. ΘΕΟ . — . ΡΩ ΕΠΙ — CΚ'Π ΑΙΓ — ΙΝΗC = *Θεο[δ]-[ώ]ρῳ ἐπισκ(ό)π(ῳ) Αἰγίνης.*

0,029. (Σ. Π. 1266). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΓ' ἢ Θ' ἑκατονταετηρίς.

Πόλις Θῆβαι.

63. — Πτηνὸν (ταὼς) κατ' ἐνώπιον, ἔχον ἀναπεπταμένην τὴν οὐρὰν ἐν εἴδει ῥιπιδίου. Ἡ συνήθης πέριξ ἐπιγραφὴ *Θεοτόκε βοήθει* ἐγένετο ἐξίτηλος ὅλως.

Ὀπ. + ΚΑΛ — ΛΟΝΑ Α — ΡΧΟΝΤΙ — ΘΗ . = *Καλλονᾷ ἄρχοντι Θη[β](ῶν).*

0,020. (Α. Ε. 2556). Μετρίας διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Θηβῶν.

64. — Τὸ σύνηθες σταυροειδὲς μονογράφημα τὸ ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὀπ. + ΓΕΡΜ — . . Ѡ ΜΗΤΡΟΠΟΛ . . — ΘΗ . . = + *Γερμ[αν]ῷ μητροπολ[ίτ](η) Θη[βῶν].*

0,024. (Ε. Σ. 13173, 101). Μετρίας διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς. Εὑρέθη ἐν Θεσσαλίᾳ. Schlumberger, Mélanges σελ. 222.

65. — + ΚЄ RO — ΗΘΕΙ — ΤѠ CѠ ΔΟΥ . — ΚѠΝ = + *Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δού[λ](ῳ) Κων(σταντίνῳ).*

Ὀπ. ΜΗΤΡ . — ΠΟΛΙΤΗ — ΘΗRѠΝ = *Μητρ[ο]πολίτῃ Θηβῶν.*

0,021. (Α. Ε. 2953). Μετρίας διατηρήσεως. ΙΑ'—ΙΒ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Mélanges σελ. 222.

Μονὴ Ὁσίου Λουκᾶ (ἐν Βοιωτίᾳ).

66. — CΦΡΑ — ΓΙC Ο — CΙΟV = *Σφραγὶς ὁσίου.*

Ὀπ. ΛΟΥΚΑ — ΤΟΥ CΤЄΙ — ΡΙѠΤΟΥ = *Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου.*

0,020. (Ε. Σ. 13134). Μετρίας διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Νέων Πατρῶν.

67. — Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ βρέφους ἐπὶ τοῦ στήθους ἐν δίσκῳ. Ἡ ἑκατέρωθεν συνήθης ἐπιγραφὴ ΜΗΡ — ΘV λίαν ἀμυδρά.

Ὄπ. + ΚΟC — ΜΑC ΜΡΟ — ΠΟΛΗ ΝЄ — . . . ωΝ = + *Κοσμᾶς μ(ητ)ροπολή(της) Νέ[ων Π](ατρ)ῶν.*

8,021. (Α. Ε. 1998). Καλῆς διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Sigillogr. 176.

Ἐκκλησία Εὐρίπου.

68. — Διπλοῦς σταυρὸς διηνθισμένος ἐπὶ τριβάθμιου βάσεως, ἔχων πέριξ τὴν ἐπιγραφὴν + ΚЄ RΘ Τ΄ΔΟV = *Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τ(ῷ) δού(λῳ σου).*

Ὄπ. + ΛΟVΚ — ЄΠΙCΚ΄— ЄVΡΙ = + *Λουκ(ᾷ) ἐπισκ(όπῳ) Εὐρί(που).*

0,021. (Α. Ε. 59). Καλῆς διατηρήσεως. Θ — Ι΄ ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου ἐν Δ. Ἐφ. τῆς Νομισμ. Ἀρχαιολ. τόμ. Β΄ σελ. 120.

Ἐκκλησία Ὠρεοῦ.

69. — Ὁ αὐτὸς σταυρὸς κατ' ἄλλην τεχνοτροπίαν· ἡ πέριξ ἐπιγραφὴ ἐξίτηλος.

Ὄπ. ΚΟΝC — ΤΑΝΤΙΝ — ЄΠΙCΚ . — Π΄ ωΡ — ЄΟV = *Κονσταντίν(ῳ) ἐπισκ[ό]π(ῳ) Ὠρεοῦ.*

0 022. (Α. Ε. 2568). Μετρίας διατηρήσεως, ἀποτετριμμένον. Θ΄— Ι΄ ἑκατονταετηρίς.

70. — Ὁμοίως.

Ὄπ. Ὁμοίως.

0,021. (Α. Ε. 2243). Μετρίας διατηρήσεως. Schlumberger, Sigillogr. 176.

Πόλις Μαρμαριτζίου.

71. — Διπλοῦς σταυρὸς ἐπὶ τριβάθμιου βάσεως, ἔχων ἑκατέρωθεν ἄνω μὲν δύο ἀστέρας κάτω δὲ δύο φύλλα μετὰ μακροῦ μίσχου. Πέριξ ἐν μέσῳ δύο κύκλων σφαιριδίων ἡ ἐπιγραφὴ ΚЄ RΟΗΘЄΙ Τω Cω ΔΟVΛ = *Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλ(ῳ).*

Ὄπ. + ΥΠΑ—ΤΙ´RCΤ—ΡΚ´Τ´—ΡΜΑΡΧ, Τ´ ΜΑΡΜ´ = + Ὑπατί(ῳ) β(ασιλικῷ) στρ(άτορι) κ(αὶ) τ(ου)ρμάρχ(ῃ) τ(οῦ) Μαρμ(αριτζίου).

0,020. (Α. Ε. 2286). Καλῆς διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Sigillogr. σελ. 171.

ΘΕΜΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

72. — ΚЄ ROΗΘΕΙ ΤѠ CѠ Δ . Λ = Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δ[ού]λ(ῳ)· πέριξ διπλοῦ σταυροῦ διηνθισμένου καὶ ἐπὶ βάσεως, ἔχοντος δ' ἑκατέρωθεν ἐν τῷ πεδίῳ ἀστέρας.

Ὄπ. + ΛЄ . Ν—Τ, R Α C . Α´— . . . ΡΑ — . ЄΛΟ = + Λέ[ο]ντ(ι) β(ασιλικῷ) α´ σ[π]α(θαρίῳ) [καὶ στ]ρα(τηγῷ) [Π]ελοποννήσου.

0,018 (Ε. Σ. 13173, 50) Μετρίας διατηρήσεως. Ι—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

73. — Προτομὴ κατ' ἐνώπιον ἁγίου ἐν ἱερατικῇ περιβολῇ ἔχοντος μακρὸν εἰς ὀξὺ λήγοντα πώγωνα, τῇ δεξιᾷ εὐλογοῦντος καὶ τῇ ἀριστερᾷ φέροντος Εὐαγγέλιον κλειστὸν ἐπὶ τοῦ στήθους.

Ὄπ. . . . . . — . . . . . — . ΠΑΘS . — . ΡΑΤΙΠЄ — Г . ΙΗS . — ΛΠѠ . . . = [+ Κ(ύρι)ε β(οή)θει] (τῷ δεῖνα) [α´ σ]παθ(αρίῳ) καὶ [στ]ρατι(γῷ) Πε[λ]ο[π](οννήσου) (;) . . . .

0,024 (Ε. Σ. 13167α) Μετριωτάτης διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

74. — Ⓐ = Ὁ ἅ(γιος) . . . . . .

Προτομὴ κατ' ἐνώπιον ἁγίου ἐν στρατιωτικῇ περιβολῇ, τῇ δεξιᾷ φέροντος δόρυ καὶ τῇ ἀριστερᾷ ἀσπίδα (ἐξίτηλον). Ἔχει κόμην οὔλην, τὸ πρόσωπον δ' αὐτοῦ καίτοι ἀποτετριμμένον φαίνεται ὅτι φέρει πώγωνα. Πιθανώτατα ὁ εἰκονιζόμενος ἅγιος εἶναι Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης.

Ὄπ. R . CΙ . — . ΑСΠΑΘ — СΤΡΑΤΙГ — ΠЄΛΟΠΟ — . . . = ... [β](ασιλικῷ) α´ σπαθ(αρίῳ) [καὶ] στρατιγ(ῷ) Πελοπο[ννήσ](ου).

0,026. (Α. Ε. 1898). Μετρίας διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

75. — Σταυρὸς ἁπλοῦς ἔχων ἐγκαρσίους κεραίας εἰς τὰ ἄκρα τῶν βραχιόνων καὶ ἑκατέρωθεν ἀποβλαστήματα. Πέριξ ἡ ἐπιγραφὴ + ΚΕ ROHΘΗ ΤΩ CΩ ΔΟVΛ.

Ὄπ. + ΦΩΚ'—R'CΠΑΘΑ—Ρ, ΚΑΝΔ'S Α—ΝΟΤΑΡΠΕ—ΛΟΠΟΝ = + *Φωκ(ᾶ) β(ασιλικῷ) σπαθαρ(ο)κανδ(ιδάτῳ) καὶ α' νοταρ(ίῳ) Πελοπον(νήσου).*

0,024. (Α. Ε. 2061). Καλῆς διατηρήσεως. Θ' Ι' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Melanges σελ. 223.

76. — Σταυροειδὲς μονογράφημα (=*Θεοτόκε βοήθει*) ἔχον ἐν ταῖς γωνίαις τῶν σκελῶν τὰς λέξεις *τῷ—σῷ—δού—λῳ.*

Ὄπ. + ΛVΚΑC—ΤΩΒ'CΠΑΘΑS—ΑΝΑΓΡΑΦ'ΠΕ—ΛΟΠΟΝΙC = + *Λυκάστῳ β(ασιλικῷ) σπαθα(ρίῳ) καὶ ἀναγραφ(εῖ) Πελοπονίσ(ου).*

0,031. (Σ. Π. 1890-99). Καλῆς διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger (αὐτόθι).

Ἐκκλησία Κορίνθου.

77. — + ΚΕ ROHΘΙ ΤΩ CΩ ΔΟ̅Υ̅Λ = *Κ(ύρι)ε βοήθι τῷ σῷ δούλ(ῳ)*· πέριξ σταυροῦ διηνθισμένου ἐπὶ τριβάθμου βάσεως.

Ὄπ. + ΠΑVΛ—Ω ΑΡΧΙΕ—ΠΙCΚΟΠΩ—ΚΟΡΙΘΟ = + *Παύλῳ ἀρχιεπισκόπῳ Κορί⟨ν⟩θ(ου).*

0,023. (Α. Ε 2956). Ἀρίστης διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Rev. etudes grecq. 1891 σελ. 118.

78. — Ἡ αὐτὴ πέριξ ἐπιγραφὴ ὀρθογεγραμμένη. Ὁ σταυρὸς φέρει πυρεκβολὰς ἐν σχήματι Χ.

Ὄπ. + RACI—ΛΕΙΩ ΜΗ—ΤΡΟΠΟΛΙ—ΤΗ ΚΟΡΙ—ΘΟV = + *Βασιλείῳ μητροπολίτῃ Κορί[ν]θου.*

0,023. (Α. Ε. 0952). Καλῆς διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Rev. et. grecq. 1891 σελ. 118.

79. — CΦΡΑΓΙC — ...ΑΚΤΗΡ — ...ΓΡΑΦΗ — .ЄѠΡΓΙ — ΟΥ = *Σφραγὶς]φυλ]ακτὴρ τῆς γραφῆ(ς) [Γ]εωργίου.*

Ὄπ. ΤΟΥ ΝVΝ — ΠΡΟЄΔΡЄV — ΟΝΤΟC .. — ΚΟΡΙΝ-ΘΙ — ΟΙC = *Τοῦ νῦν προεδρεύοντος [ἐν] Κορινθίοις.*

0,024. (Α. Ε. 1988). Μετρίας διατηρήσεως. ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομισμ. Ἀρχαιολ. τόμ. Β' σελ. 122.

80. — Ο ΘЄΟΔΡ-Ο-Τ — Ο ΘЄΟΔ.... = *ὁ ἅ(γιος) Θεόδ(ω)ρ(ος) ὁ Τ(ήρων). Ὁ ἅ(γιος) Θεόδ[ωρος ὁ Στρατηλάτης]*· κιονιδὸν παρὰ τοὺς ἁγίους τούτους, ἱσταμένους κατ' ἐνώπιον, ἐν στρατιωτικῇ περιβολῇ, τοῦ μὲν Στρατηλάτου δεξιὰ μετὰ δόρατος καὶ ἀσπίδος, τοῦ δὲ Τήρωνος ἀριστερὰ μετὰ δόρατος καὶ σπάθης ἐν τῷ κολεῷ.

Ὄπισθ. + CΦΡΑΓ, — ΠΡΟЄΔΡΟΥ — ΤΗC ΚΟΡΙΝ — ΘΟΥ CЄΡΓΙ — ΟV = + *Σφραγ(ὶς) προέδρου τῆς Κορίνθου Σεργίου.*

0,022. (Ε. Σ. 13059α). Ἀρίστης διατηρήσεως. ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger Sigill σελ. 183.

Ἐκκλησία Ἄργους.

81. — + ΚЄ ROHΘ ΤΟΝ ... ΔΟV = + *Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τὸν [σὸν] δοῦ(λον)*· πέριξ σταυροῦ ἁπλοῦ ἐπὶ διβάθμιον βάσεως ἔχοντος ἐγκαρσίας κεραίας εἰς τὰ ἄκρα τῶν βραχιόνων.

Ὄπ. + ΠЄΤ — ΡΟΝ ЄΠΙ — CΚΟΠ'Α. — ΓЄΙѠΝ = *Πέτρον ἐπίσκοπ(ον) Ἀ[ρ]γείων.*

0,020. (Ε. Σ. 13173, 125). Καλῆς διατηρήσεως. Θ' ἑκατονταετηρίδος τελευτώσης. Schlumberger, Revue des études grecques 1891 σελ. 8 = Mélanges σελ. 223.

82.— Ἡ συνήθης κατ' ἐνώπιον προτομὴ τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ βρέφους ἐν δίσκῳ. Ἡ ἑκατέρωθεν ἐπιγραφὴ ΜΗΡ — ΘV εὕρηται κεχαραγμένη ἀντιστρόφως ἐκ παραδρομῆς τοῦ σφραγιδογλύφου.

Ὄπ. + ΘΚ..— Ι. ΘΕΟΔ..ΕΠΙCΚωΠΟ — ΑΡΓΟΥC ΑΜ — ΗΝ = + *Θ(εοτό)κ[ε] β(οή)θ(ει) Θεοδ[ώρῳ] ἐπισκόπῳ Ἄργους. Ἀμήν.*

0,021. (Σ. Ε. 2549). Καλῆς διατηρήσεως Εδημοσιεύθη ὑπὸ Κωνσταντοπούλου ἐν ἀν. σελ. 124.

Ἐκκλησία Παλαιῶν Πατρῶν.

83.— ...— ΕΑC = [*Ὁ ἅγιος Ἀνδρ]έας*· κιονιδὸν ἑκατέρωθεν κατ' ἐνώπιον προτομῆς τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου βραχὺ ἔχοντος γένειον, τῇ δεξιᾷ εὐλογοῦντος τῇ δ' ἀριστερᾷ φέροντος σκῆπτρον ἢ μακρὸν σταυρὸν (ἡμίφθαρτον). Πέριξ ἡ ἐπιγραφὴ ......ΕRΟΗΘΕΙ ΤωCωΔ.. = *Κύριε* ἢ *Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δ(ούλῳ).*

Ὄπ. + .ΙΛΙ — ΠωΜΗΤΡ. — ΠΟΛΙΤ. — .ΑΤΡω. = + *[Φ]ιλίππῳ μητρ[ο]πολίτ[η] [Π]ατρῶ[ν].*

0,023. ('Ακαδ ἔτος 1899-1900, 67). Καλῆς διατηρήσεως, ἀλλ' εἰς δύο τεμάχια τεθραυσμένον. Ι —ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κωνσταντοπούλου ἐν Διεθν. Ἐφ. Νομ. Ἀρχ. τόμ. Γ' σελ. 190.

Ἐκκλησία Λακεδαιμονίας.

84.—+ΚΕRΘ,—ΘΕΟΔωΡ—ΤωΑΝΑ—ΞΙω= +*Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Θεοδώρ(ῳ) τῷ ἀναξίῳ.*

Ὄπ. ΕΠΙCΚΟ—..ΛΑΚΕ—ΔΑΙΜΟ—ΝΙΑ' = *ἐπισκό(πῳ) Λακεδαιμονία(ς).*

0,020. (Α. Ε. 1095). Μετρίας διατηρήσεως Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς Schlumberger. Sigill. σελ. 184.

85. — Κατ' ἐνώπιον προτομὴ τῆς Θεοτόκου δεομένης, ἐν ἰδιαζούσῃ στάσει, ἔχουσα τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους. Ἑκατέρωθεν ἔχει τὴν συνήθη ἐπιγραφὴν [ΜΗΡ] — ΘΟΥ, πέριξ δ' ἑτέραν ἐξίτηλον, ἧς σώζονται τὰ τελευταῖα γράμματα ἀμυδρά: ΤωCωΔ, ἥτις συμπληρωτέα [*Θ(εοτό)κε βοήθει*] *τῷ σῷ δούλ(ῳ).* Τὸ διάγραμμα τῆς εἰκόνος εἶναι κάλλιστον ὑπὸ τεχνικὴν ἔποψιν.

Ὄπ. + ΘΕΟ—ΠΕΜΠΤΩ—ΕΠΙϹΚΟΠ.—ΛΑΚΕΔ. ΜΟΝΙΑ. = + *Θεοπέμπτ(ῳ) ἐπισκ[όπ](ῳ) Λακεδ[αι]μονία(ς).*

0,022. (Α. Ε. 2399). Καλῆς διατηρήσεως. Ι—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Rev. Et. grecq. 1889, 249.

86.—Προτομὴ τῆς Θεοτόκου κατ' ἐνώπιον δεομένης ὡσαύτως ἀλλὰ μετ' ἀνατεινομένων χειρῶν, φερούσης δ' ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ βρέφος ἐν δίσκῳ. Ἀποτετριμμένον, τὰ δ' ἑκατέρωθεν συμπιλήματα τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ἐξίτηλα.

Ὄπ. + ΠΡΟΕ—ΔΡΟΝ—ΑΓΝΗ—ΛΑΚΕΔΑΙ—ΜΟΝΩΝ—ϹΚΕΠΟΙϹ = *Πρόεδρον ἁγνὴ Λακεδαιμόνων σκέποις.* (Τρίμετρον ἰαμβικόν).

0,028. (Α. Ε. 2516). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΒ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger. Rev. des études grecques 1889 σελ. 250, 10.

87.—Ἕτερον ὅμοιον διατηροῦν ἐν ἀρίστῃ καταστάσει καὶ τὸν τύπον αὐτοῦ καὶ τὴν ὄπισθεν ἔμμετρον ἐπιγραφήν.

0,025. (Σ. Π. 1210).

Ἐκκλησία Κορώνης.

88.—+ ΚΕRΟ—ΗΘΕΙΤΩ—ϹΩ—ΔΟΥΛΩ = + *Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. ΘΕΟΔΟ—ϹΙΩΕΠΙ—ϹΚΟΠ.—Ρ.Ν = *Θεοδοσίῳ [ἐ]πισκόπ(ῳ) [Κο]ρ(ώ)ν(ης).*

0,021. (Α. Ε. 2958). Μετρίας διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger. Sigillographie. σελ. 181.

89.—Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ.

(Ἐξ αὐτοῦ, διατηροῦντος τινὰ τῶν γραμμάτων σαφέστερον, συμπληροῦται ἀσφαλῶς ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ προηγουμένου ἐν τῇ ὄπισθεν ὄψει. Ἀναγινώσκεται σαφῶς τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς ΚΟ—ΡΩΝ).

0,020. (Α. Ε. 1934). Μετρίας διατηρήσεως

90. — Τύπος κατεστραμμένος καὶ ἀδιάγνωστος, ἅτε τοῦ μολυβδοβούλλου κεχωρισμένου εἰς δύο τεμάχια, ἔχων πέριξ ἐπιγραφὴν ἐξίτηλον τὴν συνήθη.

Ὄπ. + ΙΩ. — ΠΙCΚΟ — ΠΚΟΠΩ — Ν. C = Ἰω(άννῃ) *ἐπισκόπ(ῳ) Κορών[η]ς.*

0,020. (Ε. Σ. 13057ᵇ) Μετρίας διατηρήσεως. Ι΄—ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίς

91. — ΜΗΡ—ΘΥ = *Μή(τ)ηρ Θ(εο)ῦ.*

Ἡ Θεοτόκος ἱσταμένη κατ' ἐνώπιον, φέρουσα διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὸ βρέφος.

Ὄπ. + — CΦΡΑΓΙC — ΚΟΡΩΝΗC — ЄΥΤЄΛΟΥC — ΚΩΝCΤΑΝ — ΤΙΝΟΥ = + *Σφραγὶς Κορώνης εὐτελοῦς Κωνσταντίνου.* (Τρίμετρον ἰαμβικόν).

0,029. (Α. Ε. 1401). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΒ΄ ἑκατονταετηρίς Schlumberger, Sigillogr. σελ. 185.

Ἐκκλησία Μεθώνης.

92. — Θ ΙΩ Ο — [Θ] ЄΟ Λ = *Ὁ (ἅγιος) Ἰω(άννης) ὁ [Θ]εο-λ(όγος)* κιονιδόν.

Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, οὔλην ἔχοντος κόμην καὶ βραχὺ σφηνοειδὲς γένειον, τῇ δεξιᾷ εὐλογοῦντος, τῇ δ' ἀριστερᾷ φέροντος εὐαγγέλιον κλειστὸν ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἡ εἰκὼν εἶναι μετὰ πολλῆς τέχνης καὶ ἀκριβείας ἐσχεδιασμένη, διατηρεῖ δὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἀνέπαφα. Ὡς τύπος ἁγιογραφικὸς εἶναι πολλοῦ λόγου ἄξιος.

Ὄπ. + ΚЄΡ,Θ, — ΘЄΟΔΩΡ — .Π,ΚΟΠΩ — ΜЄΘΩ, — ·:· = + *Κ(ύριε) β(οή)θ(ει) Θεοδώρ(ῳ) [ἐ]π(ισ)κόπῳ Μεθώ(νης).*

0,021. (Α. Ε. 2957). Καλῆς διατηρήσεως. Ι΄—ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Sigillogr. σελ. 186.

93. — Ὁμοίως ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ Θ ΙΩ Ο.

Ὄπ. Ὁμοίως ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ + ΚЄΡ,Θ, — ΔΩΡ — Π,ΚΟΠΩ — ЄΘΩ.

0,021. (Α. Ε. 2979). Καλῆς διατηρήσεως. Schlumberger, Sigil σελ. 186.

ΘΕΜΑ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

94. — ΜΗΡ — ΘΥ. Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου δεομένης μετὰ τοῦ βρέφους ἐν δίσκῳ.

Ὄπ. .ΚΕRO — ΗΘΕΙΓΡΗ. — ΟΡΙΩ Α΄ΠΡ. — ΤΩΡΙ ΠΕΛΟ — ΠΟΝΝΗCCO. — ΚΕ ΕΛΛΑΔΟ. — .ΩΚΑΜ. — . . . . = [+] [Θ](εοτό)κε *βοήθει Γρη[γ]ορίῳ α΄ πρ[έ]τωρι Πελοποννήσο[υ]* (οὕτω) *κὲ Ἑλλάδο[ς] [τ]ῷ Καμ[ατερῷ]*.

0.026. (Ε Σ. 13173.70). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΑ' - ΙΒ' ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger, Sigill σελ. 192 καὶ 633.

94. — ΜΗΡ — ΘΥ. Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου δεομένης μετ' ἀνατεινομένων χειρῶν, φερούσης δ' ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ βρέφος ἐν δίσκῳ, ὅστις ἐν ταυτῷ εἶναι καὶ ὁ στέφανος τῆς δόξης αὐτοῦ μετὰ τοῦ τύπου τοῦ σταυροῦ.

Ὄπ. [+] — ΘΚΕRO — ΗΘΕΙΓΡΗΓ — ΟΡΙΩ. .ΠΡΕ — ΤΩΡΙΠΕΛΟ — .ΟΝΝΗCCOΥ — ΚΕΕΛΛΑΔΟ. — ΤΩΚΑΜ = + *Θ(εοτό)κε βοήθει Γρηγορίῳ [α΄] πρέτωρι Πελο[π]οννήσου κὲ Ἑλλάδο[ς] τῷ Καμ[ατερῷ]*.

0,028. (Α. Ε. 2946) ΙΑ' — ΙΒ' ἑκατονταετηρίς. Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ ἀλλὰ καλυτέρας διατηρήσεως. Schlumberger. Rev. des études gr. 1891 σελ. 118.

95. — . . . . .CΩ — C. . . ΩCΦΡ — ΑΓΙCΗΑΤΟΥ — . .RA-CΙΛΕΙ — ΟΥ = ...*σω σ. . . .σφράγισμα τοῦ . .βασιλει[κ]οῦ*.

Ὄπ. ΚΡΙ. . . . — CΕΠΟΤΟ. — ΕΛΛΑΔΟC — ΚΕΠΕΛΟ — ΠΟ. . . = *Κρι[τοῦ]* . . . . . . *Ἑλλάδος κὲ Πελοπο(ννήσου)*.

0.028. (Α. Ε. 1981). Μετριωτάτης διατηρήσεως. ΙΑ' - ΙΒ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger Sigillographie σελ. 191-192. Ὁ S. ἀναγινώσκει *Βασίλειον* ἀντὶ *βασιλικοῦ*.

ΘΕΜΑ ΑΙΓΑΙΟΥ ΠΕΛΑΓΟΥΣ

96. — Προτομαὶ κατ' ἐνώπιον δύο αὐτοκρατόρων φερόντων διαδήματα σταυροφόρα καὶ χλαμύδας πορπουμένας ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ

αὐτῶν ὤμου. Ἐν τῷ μέσῳ μέγας σταυρὸς κρατούμενος ὑπ' ἀμφοτέρων.

Ὄπ. . ωΝ—ΒΑCΙΛΙΚω—ΝΚΟΜΜΕΡ—ΚΙωΝΤΟVΑΙ—ΓΕΟVΠΕΛΑ—ΓΟVΝΗCωΝ = *[Τ]ῶν βασιλικῶν κομμερκίων τοῦ Αἰγέου πελάγου νήσω[ν].*

0,035. (Α. Ε. 3014). Καλῆς διατηρήσεως. Ζ'—Η' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Sigilographie σελ. 195,12.

97.— Σταυροειδὲς μονογράφημα (= *Θεοτόκε βοήθει*) ἔχον ἐν ταῖς γωνίαις τῶν σκελῶν τὰς λέξεις [τῷ]—σῷ—[δού]—[λῳ].

Ὄπ. + ΝΙΚΗ—ΤΑΒ'CΠΑ..—ΔΡΟΥΓΓ,..—ΑΙΓΕΟΥΠ—.... = + *Νικήτα β(ασιλικοῦ) σπ[αθ](αρίου) δρουγγ(αρίου) [τοῦ] Αἰγέου π[ελάγ](ους).*

0,030. (Ε. Σ. 1898-99 ΙΗ,1). Καλῆς διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Α. Μηλιαράκη ἐν Δ. Ἐφ. τῆς Νομ. Ἀρχ. τόμ. Α' σ. 443-450.

98.— ....ΗΘΕΙΤωCωΔΟVΛ = *(Κύριε) ἢ Θ(εοτό)κε [βο]ήθει τῷ σῷ δούλ(ῳ).* Ἐν διπλῷ κύκλῳ σφαιριδίων, πέριξ σταυροῦ διπλοῦ διηνθισμένου.

Ὄπ. + ΛΕΟΝΤ,—Β'Α'CΠΑΘ—S CΤΡΑΤΗΓ,—ΤΕΓΓΕΟΥ—ΠΕΛΑ. = + *Λέοντ(ι) β(ασιλικῷ) α' σπαθ(αρίῳ) καὶ στρατηγ(ῷ) τ(οῦ) Ἐγγέου [π]ε[λάγ](ους).*

0,021. (Α.Ε. 2959). Καλῆς διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς Schlumberger. Revue des études grecques 1891 σελ. 120.

Ἐκκλησία Χίου.

99.—ΚΕΒΟΗΘΙΤΟCΟΔΟVΛΟ — *Κ(ύρι)ε β[οή]θι τῷ σῷ δούλο* (οὕτω)· μεταξὺ δύο κύκλων σφαιριδίων, πέριξ διπλοῦ σταυροῦ διηνθισμένου ἔχοντος ἐν τῇ πρώτῃ διασταυρώσει ἀκτῖνας ἐν εἴδει Χ.

Ὄπ. + ΚωCΤ—ΑΝΤΗΝω—ΟΑΓΙωΤ.—Τ,ΕΠΙCΚΟ—ΠΗΧΙω = + *Κωσταντήνῳ ὁ ⟨τῆς⟩ ἁγιωτ[ά]τ(ης) ἐπισκοπῆς* (;) *Χίω(ν)* (;).

0,025. (Α. Ε. 2207). Καλῆς διατηρήσεως. Θ—Ι' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Sigil. σελ. 199.

100. — Ὁ ἅγιος Νικόλαος κατ' ἐνώπιον ἐν προτομῇ βραχὺν ἔχων στρογγύλον πώγωνα καὶ ἱερατικὴν περιβεβλημένος στολήν, τῇ δεξιᾷ εὐλογῶν καὶ τῇ ἀριστερᾷ φέρων εὐαγγέλιον ἀνοικτὸν ἐπὶ τοῦ στήθους.

Ὀπ. + ΑΓΙΕ — ΝΙΚΟΛΑ. — ROHΘNIK — ΛΑΩΑ . — ΚΟΠΩΧ. — ΟΥ = + *Ἅγιε Νικόλα(ε) βοήθ(ει) Νικ(ο)λάῳ ἀ[ρχι]-(επισ)κόπῳ Χ[ί]ου.*

0,016. (Ε Σ. 13055). Καλῆς διατηρήσεως. Ι — ΙΑ ἑκατονταετηρίς.

Νῆσος Ἄνδρος.

101. — Σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Κύριε ἢ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ*, ἄνω δὲ ἐν τῷ πεδίῳ ἑκατέρωθεν τοῦ μέσου βραχίονος τοῦ σταυροῦ τὰ γράμματα C — A.

Ὀπ. ✝ — ΔΙΟΙΚ. — ΤΗΤΗ. — ΑΝΔΡΟ = ✝ *Διοικ[η]τῇ τῆ[ς] Ἄνδρο[υ].*

Ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς ἀνὰ εἷς σταυρὸς διηνθισμένος.

0,027. (Ε. Σ. 18173,92). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΙ — Θ ἑκατονταετηρίς. Schlumberger ἐν Rev. des ét. gr. αὐτόθι σελ. 251 καὶ Πασχάλης Νομισματικὴ τῆς νήσου Ἄνδρου σελ. 57. = Διεθν. Ἐφημ. τόμ. Α΄ σελ. 355.

102. — Σταυρὸς ἔχων εἰς τὸ μέσον τῶν τριῶν βραχιόνων ἐγκαρσίους κεραίας εἰς δὲ τὸ κέντρον αὐτοῦ ἀκτῖνας σχηματιζούσας τὸ γράμμα Χ. Ὁ κάτω βραχίων διηνθισμένος ἑκατέρωθεν ἔχει ἐν τῷ μέσῳ τὸ γράμμα Φ ὅπερ μετὰ τοῦ ἄνω Χ ἴσως ἀποτελεῖ τὰ ἀρχικὰ τῆς ῥήσεως *φῶς Χριστοῦ.*

Ὀπ. + ΚΕ — ΕΛΕΩ. — ΕΠΙCΚΟ — ΠΟCΑ — ΔΡΟΥ — + . . *ἐλέω[ν] ἐπίσκοπος Ἄ[ν]δρου.*

0,020. (Σ. ΙΙ 1209). Μετρίας διατηρήσεως. Θ΄ — Γ΄ ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Rev. des études grecques 1889 σελ. 251. (Mélanges σελ. 205). Πασχάλης, αὐτόθι σελ. 60 (Α΄, 358).

Νῆσος Θήρα ;

103. ΜΗΡ — ΘΥ. Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου ἀνατεινούσης χεῖρας ἱκέτιδας, φερούσης δ' ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ βρέφος ἐν δίσκῳ.

῎Οπ. + — ΤΟΝΤΗϹ — Θ . . ΑϹ ΠΡΟΕ — . . ΟΝΠΑΡ — . . ΝΕϹΚΕ — . . . = + *Τὸν τῆς Θ[ήρ]ας* (;) ⟨*πρό*⟩*ε[δρ]ον Παρ-[θέ]νε σκέ[ποις]*. Τρίμ. ἰαμβ.

0,023. (Ε. Σ. 13173,66). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΒ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Πάρου.

104. — + ΘΚΕR . . . ΕΙΤωϹωΔΟΥΛ = *Θ(εοτό)κε β[οήθ]ει τῷ σῷ δούλ(ῳ)*. Πέριξ κομψοτάτου ἀκτινωτοῦ συμβόλου τοῦ Χριστοῦ ἀποτελουμένου ἐκ τῶν + καὶ Χ καὶ ἔχοντος διηνθισμένα τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν.

῎Οπ. + ΚωΝ — ϹΤΑΝΤΙΝ - . . ΙϹΚΟΠ — . ΑΡΟΥ — ⸻ = + *Κωνσταντίν(ῳ) [ἐπ]ισκόπ(ῳ) [Π]άρου*.

0.025 (Α. Ε. 3060). Ἀρίστης διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς.

Βαγενιτία.

105. — Διπλοῦς σταυρὸς ἔχων πέριξ ἐν διπλῷ κύκλῳ σφαιριδίων ἐπιγραφὴν ἐξίτηλον τὴν συνήθη *Κύριε* ἢ *Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ*.

῎Οπ. + ΕΙΛ . — PR'A'ϹΠ . . — AP S AP . . — T,TICRA . . — NITIA . = + *Εἰλ[αρ]⟨ίωνι⟩* (;) *β(ασιλικῷ) α' σπ[αθ]αρ(ίῳ) καὶ ἄρ-(χον)τ(ι) τὶς Βα[γι]νιτία(ς)*.

0.021. (Α. Ε. 2990). Μετρίας διατηρήσεως. Θ' – Ι' ἑκατονταετηρίς Schlumberger. Revue des études grecques 1891 σελ. 120. (= Melanges σελ. 226).

ΘΕΜΑ ΔΥΡΡΑΧΙΟΥ

106. — Σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ*.

῎Οπ. - Κ'ωΝϹΤΑ — . ΤΙΝω R' ϹΠ — . Θ' S ϹΤΡΑΤΙ — Γ'ΔVΡΡΑΧ — . . . . = *Κωνστα[ν]τίνῳ β(ασιλικῷ) σπ[α]θ(αρίῳ) καὶ στρατηγ(ῷ) Δυρραχ[ίου]*.

0,033. (Α. Ε. 2904). Ἀρίστης διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Sigillogr. σελ. 734.

107. — Ἕτερον ὅμοιον.

(Α. Ε 2905) Μετρίας διατηρήσεως. Schlumberger, Sigillographie σελ. 731.

Ἐκκλησία Δυρραχίου.

108. — Προτομὴ κατ᾽ ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ βρέφους ἐπὶ τοῦ στήθους, ἔχουσα ἑκατέρωθεν ἀνὰ ἓν μονογράφημα σταυροειδές, ὧν τὸ πρὸς ἀριστερὰν ἀναλύεται εἰς *Θεοτόκε* τὸ δὲ πρὸς δεξιὰν εἰς *βοήθει*. Εἰκὼν καὶ μονογραφήματα ἡμιεξίτηλα καὶ ἀμυδρά.

Ὄπ. — . . . — ΙѠ ΑΡΧΙЄ — . ΙϹΚΟ᾽ΔΥΡ — ΡΑΧΙѠ = ... *Ἰω(άννῃ) ἀρχιε[π]ισκό)πῳ) Δυρραχίου(ν)* (;).

0,027. Ἀκαδ ἔτος 1895-96 ΚΓ', 5). Μετρίας διατηρήσεως. Ι — ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

ΘΕΜΑ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

109. — Σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ*.

Ὄπ. . ЄΟΝ — . . Β᾽ϹΠΑΘ᾽᾽ — . ΤΡΑΤ᾽ΚЄ — ΦΑΛ. — [+ *Λ]έον[τι] β(ασιλικῷ) σπαθ(αρίῳ) [καὶ σ]τρατ(ηγῷ) Κεφαλ(ληνίας)*

0,025. (Σ Ε 13067) Μετρίας διατηρήσεως Η' — Θ' ἑκατονταετηρίς Schlumberger, Sigillographie σελ. 208.

110. — Ὅμοιον μονογράφημα μετὰ τῶν αὐτῶν λέξεων πέριξ.

Ὄπ. ΝΙΚΗΤΑ — Β᾽Α᾽ϹΠΑΘ — ϹΤΡΑ᾽ΚЄ — Φ᾽ + = *Νικήτα β(ασιλικῷ) πρωτοσπαθ(αρίῳ)* [*καὶ*] *στρα(τηγῷ) Κεφ(αλληνίας)* +

0,028. Καλῆς διατηρήσεως Η' — Θ ἑκατονταετηρίς. Ποστολάκα Κατάλογος νομισμάτων Κερκύρας κλπ σελ. 101, πίν Ε' ἀριθ. 986 καὶ Schlumberger, Sigil. σελ. 207. Ἀνέγνωσαν ὅμως οὗτοι τὸ κύριον ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ τούτου πλημμελῶς (= ΝΙΚΗΦΟ[ΡѠ]).

111. — . ΙΑΤΡΙ . . — ΟΘϹΗΜѠ . — ΒΟΗΘΗΤѠ — ϹѠΔΟΥΛΟ = [*Ἁγ*]*ία Τρι*[*ὰς*] *ὁ Θ*(*εὸ*)*ς ἡμῶ*[*ν*] *βοήθη τῷ σῷ δούλο* (οὕτω).

Κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει καθ᾽ ὅλον αὐτῆς τὸ πλάτος κόσμημα ἐξ ἑλικοειδῶν βλαστημάτων.

Ὀπ. CT..... — TωBACI — .HKωCΠAΘ. — .IωKE CTPAT — HΓωKEΦA — ΛωNIA. = *Στ[εφάνῳ]* (;) *τῷ βασι-[λ]ηκῷ σπαθ[αρ]ίῳ κὲ στρατηγῷ Κεφαλωνία[ς].*

0,031. (Σ. Π. 1898-99. ΚΔ', 2). Καλῆς διατηρήσεως Θ' ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κ. Ζησίου, *Κεφαλληνίας Χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες* πρβλ. αὐτόθι, σελ. 29-32, Κ. Κωνσταντοπούλου. *Σημείωσις περὶ τῶν μολυβδοβούλλων Κεφαλληνίας*

112. — Σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ [τ]*ῷ σῷ* [δ]*ούλῳ.*

Ὀπ. NIKO — .AωVΠ. — XAPT'K — .ΦAΛΛ = *Νικο[λ]άῳ ὑπ[ά](τῳ)(;)* [χ]*αρτ(οφύλακι) Κ[ε]φαλλ(ηνίας).*

0,028. (Σ. Π. 1207). Μετρίας διατηρήσεως, Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Κερκύρας.

113. — Δύο ἅγιοι ἀντωποὶ περιπλέγδην κρατούμενοι καὶ ἀποβλέποντες κατ' ἐνώπιον. Καλλιτεχνικωτάτη εἶναι ἡ πτύχωσις τῶν ἱματίων αὐτῶν· εἶναι δὲ ὁ τύπος οὗτος τοῦ μολυβδοβούλλου μεγάλης ἁγιογραφικῆς σπουδαιότητος. Περὶ τοὺς ἁγίους εὕρηται ἐπιγραφὴ γενομένη ἐξίτηλος, ἧς ἐσώθη μόνον ὁ ἐν ἀρχῇ σταυρός. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη βεβαίως ἦτο ἡ συνήθης *Θεοτόκε* ἢ *Κύριε βοήθει.*

Ὀπ. + KOCM. — APXIEΠ.. — KOΠωK.. — .VPA. = + *Κοσμ[ᾷ] ἀρχιεπ[ισκό]πῳ Κ[ερκ]ύρα[ς].*

0,028. (Α. Ε. 2415). Καλῆς διατηρήσεως, Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

114. — Ἐν τῷ μέσῳ, ἱστάμενος κατ' ἐνώπιον, ὁ μητροπολίτης Κερκύρας Κωνσταντῖνος, βραχὺν ἔχων πώγωνα καὶ ἱερατικὴν περιβεβλημένος στολήν. Ἑκατέρωθεν αὐτοῦ καὶ ὑψηλότερον οἱ κορυφαῖοι τῶν ἀποστόλων Πέτρος δεξιὰ καὶ Παῦλος ἀριστερὰ αὐτοῦ. Παρ' αὐτούς, εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ μολυβδοβούλλου κιονιδόν, αἱ ἐπιγραφαὶ δεξιόθεν μὲν Ο ΠΕΤΡΟ[C] ἀριστερόθεν δὲ Ο ΠΑVΛΟ[C] = *ὁ ἅ(γιος) Πέτρο(ς)* — *ὁ ἅ(γιος) Παῦλο(ς).*

Ὄπ. ΛΟΓΟΝ — ΜΑΘΗΤ.Ν — ΑΚΡΟΤΗCCK — ΠΟΙΤΕΜΕΤΟΝ — ΤΟΥΝΙΚΑΙΑCKE — KVPACKωN — CTANTINON = *Λόγον μαθητ[ῶ]ν ἀκρότης σκ[έ]ποιτε με τὸν τοῦ Νικαίας Κε[ρ]κύρας Κωνσταντῖνον.* Δύο στιχ. τριμ. ἰαμβ.

0,035. (Σ. Πανεπ.). Ἀρίστης διατηρήσεως. Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον πλημμελῶς ὑπὸ τοῦ Μουστοξύδου (Delle cose Corciresi, σελ. 416-416) εἶτα δ' ὑπὸ τοῦ Ποστολάκα (Κατάλογος τῶν ἀρχαίων νομισμάτων τῆς νήσου Κερκύρας κτλ. σελ. 53 πίν. Β' 554), ἐξ αὐτοῦ δὲ παρελήφθη ὑπὸ τοῦ Schlumberger (Sigillographie σελ. 209-210) καὶ ὑπὸ τοῦ Froehner (Bulles metriques, prem. serie, ἀριθ. 45). Πάντες ὅμως συνεπλήρωσαν ἐσφαλμένως τὴν δευτέραν λέξιν τῆς ὀπισθίας ὄψεως εἰς ΜΑΘΗΤΗΝ. Ἡ ὀρθὴ συμπλήρωσις καὶ ἑρμηνεία τῆς ἐπιγραφῆς ὀφείλεται εἰς τὸν Ἰωάννην Σακκελίωνα (Περὶ μολυβδοβούλλων. Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος τόμ. Β').

ΘΕΜΑ ΛΟΓΓΟΜΒΑΡΔΙΑΣ

115.— . . . . ΟΔΟVΛΟ = [+ *Κ(ύρι)ε βοή(θει) [τῷ σ]ῷ δούλῳ.* Ἐντὸς δύο κύκλων σφαιριδίων πέριξ διπλοῦ σταυροῦ διηνθισμένου.

Ὄπ. . . ωΑΙ. — .ΠΑΤΡΙRΑ — ΠΑΘΚCΤΡ — . . ΛΓΟRΑ — F — [+ *Ἰ]ωά[νν](η) πατρι(κίῳ) β(ασιλικῷ) α' [σ]παθ(αρίῳ) κ(αὶ) στρ[ατ](ηγῷ) Λ(ογ)γοβαρ(δίας).*

0,021. (Σ. Ε. 1303). Μετρίας διατηρήσεως. Θ'—Ι ἑκατονταετηρίς.

ΘΕΜΑ ΚΑΛΑΒΡΙΑΣ

Δοῦκες Καλαβρίας.

116.— Σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ, *τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. RACI — .IωΒ'AC — ΠΑΘ'SΔΟΥΚ — ΚΑΛΑΒΡ. = *Βασι[λε]ίῳ β(ασιλικῷ) α' σπαθ(αρίῳ) καὶ δουκ(ὶ) Καλαβ[ρ](ίας).*

0,032. (Α. Ε. 2974). Μετρίας διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς. Ἕτερον *Βασιλείου δουκὸς Καλαβρίας* ἐδημοσιεύθη Schlumberger, Sigill. σελ. 220.

117.— Ὅμοιον μονογράφημα ἡμιεφθαρμένον (= *Θεοτόκε βοήθει*) ἔχον ἐν ταῖς γωνίαις τῶν σκελῶν τὰς λέξεις [*τ*]*ῷ* — *σ*[*ῷ*] — *δού* — *λῳ*.

Ὀπ. . . Є . . — ЄΙωΒ΄Α — ΠΑΘ΄S ΔΟΥ — . ΙΚΑΛ΄ = . *ε* . . *είῳ β*(*ασιλικῷ*) *πρωτ*(*ο*)*σπαθ*(*αρίῳ*) *καὶ δου*[*κ*]*ὶ Καλ*(*αβρίας*).

0,026. (Α. Ε. 13073). Μετρίας διατηρήσεως. Ι΄—Θ΄ ἑκατονταετηρίς.

Δοὺξ Νεαπόλεως.

118.— Τὸ σύνηθες σταυροειδὲς μονογράφημα μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ*.

Ὀπ. ΓЄωΡ. — ΗωΔΟΥΚ — ΝЄΑΠ΄ = *Γεωρ*[*γ*]*ήῳ δουκ*(*ὶ*) *Νεαπ*(*όλεως*).

0,036. (Α. Ε. 2920). Μετρίας διατηρήσεως. Ι΄—Θ΄ ἑκατονταετηρίς. Ἕτερον ὅμοιον καλυτέρας διατηρήσεως, ἀποκείμενον ἐν τῷ μουσείῳ Πανόρμου τῆς Σικελίας, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Schlumberger (Sigillographie, σελ. 225).

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

119 — . . . . . . — ΤΡΙΟC = [*Ὁ ἅ*(*γιος*) *Δημή*]*τριος*. Κιονιδόν. Προτομὴ κατ᾽ ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἀγένειον ἔχοντος πρόσωπον κόμην δὲ βοστρυχώδη κατερχομένην πρὸς τοὺς κροτάφους· Φέρει χλαμύδα καὶ θώρακα καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ δόρυ τῇ δ᾽ ἀριστερᾷ στρογγύλην ἀσπίδα. Ὁ μέγας περὶ τὴν κεφαλὴν στέφανος ἁγιότητος (nimbus) σχηματίζεται ἐκ λεπτοτάτων σφαιριδίων.

Ὀπ. + ΚЄRΟΗΘ — ΤωCωΔ.ΥΛ — ΚωΝ ΠΡΙ ΥΠ — ΤωSΑΝΑΓΡΑ ΦЄΑΝΒΟΥΛ — ΓΑΡΙΑC = + *Κ*(*ύρι*)*ε βοήθ*(*ει*) *τῷ σῷ δ*[*ο*]*ύλ*[*ῳ*] *Κων*(*σταντίνῳ*) *πρι*(*μηκιρίῳ*) *ὑπ*(*άτῳ*) *καὶ ἀναγραφέαν* (;) *Βουλγαρίας*.

0,030. (Α. Ε. 2902). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Revue des études grecques, 1891 σελ. 120, 90 (= Mélanges σελ. 228).

ΘΕΜΑ ΧΕΡΣΩΝΟΣ

120. — ΘΚ'ΕΡΟΗΘ.......... = *Θεοτόκε βοή[θει τῷ σῷ δούλ](ῳ)*. Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ βρέφους ἐπὶ τοῦ στήθους ἐν δίσκῳ.

"Οπ..... — ΙΩR'CΠΑ — Θ'SΚΟVΜΕΡ — ΚΙΑΡΧΕΡCΟΝΟ' = ... *ιῳ β(ασιλικῷ) σπαθ(αρίῳ) καὶ κουμερκιαρ(ίῳ) Χερσῶνο(ς)*.

0,021. (Α. Ε. 3168) Μετρίας διατηρήσεως. Ι' - ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

121. — + ΚΕRΟΗΘΕ......ΔΟVΛ' = *Κ(ύρι)ε βοήθ[ει τῷ σῷ] δούλ(ῳ)*, πέριξ διπλοῦ σταυροῦ διηνθισμένου, ἐπὶ τριβάθμου βάσεως.

"Οπ. + ΛΕΟΝ — ΤΗR'Α'CΠΑ — ΘΑΡSCΤΡΑ — ΤΗΓ,ΧΡΕC — ΟΝΟC = + *Λέοντι β(ασιλικῷ) ἀ(σ)παθαρ(ίῳ) καὶ στρατηγ(ῷ) Χερσῶνος*.

0,021. (Α. Ε. 2903). Ἀρίστης διατηρήσεως. Θ' — Ι' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger Rév. des études grecques, 1891 σελ. 121 (= Mellanges σελ. 227).

ΙΙ. ΘΕΜΑΤΑ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

ΘΕΜΑ ΟΠΤΙΜΑΤΟΥ

Ἐκκλησία Νικομηδείας.

122. — ΖΩΙΦΟΡ.. — ΤVΠΟΥCΑ — CVΜ = *Ζωηφόρ[ον] τυποῦσα συμ....*

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εὕρηται ἐν σχήματι σταυροῦ, τῆς πρώτης λέξεως ὁριζοντίως τεθειμένης, τῆς δὲ δευτέρας κιονιδὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μολυβδοβούλλου. Κάτωθεν ἐν εἴδει βάσεως εὕρηνται τὰ τρία

γράμματα τῆς τρίτης. Ἄνωθεν πιθανώτατα ἦσαν ἄλλα ἐγκαρσίως γράμματα, ταῦτα CTAVP, ὁπότε ἡ ὅλη ἐπιγραφὴ συμπληρωτέα. *Σταυροῦ ζωηφόρου τυποῦσα ⟨ἡ σφραγὶς δηλονότι⟩ σημεῖον.* Ἡ ὅλη ἐπιγραφὴ ἐμπεριείχετο ἀρχικῶς ἐν καλλιτεχνικωτάτῳ σχήματι ἀποτελοῦντι σταυρόν, σωζόμενον κατὰ τὸ κάτω ἥμισι.

Ὄπ. ..ΟΕΔΡΟΥΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑC .... = *[Πρ]οέδρου Νικομηδείας ⟨τοῦ δεῖνα⟩*· ἐν διπλῷ κύκλῳ σφαιριδίων, πέριξ σταυροῦ ἁπλοῦ περιβαλομένου ὑπὸ γραμμῆς καὶ ἔχοντος εἰς τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν ἀνὰ ἓν σφαιρίδιον.

0,028. (Α. Ε. 1986). Καλῆς διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Sigillographie σελ. 246-247.

ΘΕΜΑ ΘΡΑΚΗΣΙΩΝ

123.—Σταυροειδὲς μονογράφημα (*Θεοτόκε βοήθει*), ἔχον πέριξ τὰς λέξεις *τῷ — σῷ — δού - λῳ.*

Ὄπ. ....—.Β'CΠ...—SCTPA'T'..—ΚΗCΙΩ. = *⟨τῷ δεῖνα⟩ β(ασιλικῷ) σπ[αθαρ](ίῳ) καὶ στρα(τηγῷ) τ(ῶν) [Θρα]κησί[ων].*

0,026. (Α. Ε. 2371). Μετρίας διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς.

124.—Ὁμοίως τῷ προηγουμένῳ.

Ὄπ. .. .—..Β'Α'C—.Θ'ΚΑΙCΤΡΑ—..ΓωΤωΝ—ΘΡΑΚΙC = *⟨τῷ δεῖνα⟩ β(ασιλικῷ) α'. σ[πα]θ(αρίῳ) καὶ στρα[τη]γῷ τῶν Θρακισ(ίων).*

0,025. (Α. Ε. 2371). Μετρίας διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς.

125.—Ὁμοίως τῷ προηγουμένῳ.

Ὄπ. + ΜΙΧ —ΗΛΠΑΤ.—ΙΚ'Β'Α'CΠ—SCTP'TωΝ—ΘΡΑΚ' = + *Μιχ[α]ὴλ πατ[ρ]ικ(ίῳ) β(ασιλικῷ) α' σπ(αθαρίῳ) καὶ στρ(ατηγῷ) τῶν Θρακ(ησίων).*

0,030. (Α. Ε. 2936). Καλῆς διατηρήσεως Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς. Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Schlumberger (Sigillographie σελ.

730), ὅστις ὅμως κατατάσσει αὐτὸ εἰς το θέμα τῆς Θρᾴκης, ἀναγνώσας ἐν τῇ ὄπισθεν ἐπιγραφῇ τοὺς δύο τελευταίους στίχους SCTP στρατηγῷ ΤΗ(ς) ΘΡΑΚ(ης). Ἡ ἀνάγνωσις ὅμως αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη διότι τῆς δευτέρας λέξεως τὰ δύο τελευταῖα γράμματα δὲν εἶναι Η καὶ [C] ἀλλὰ τοῦ μὲν πρώτου σαφῶς φαίνεται ὅτι εἶναι ω τοῦ δὲ δευτέρου σώζεται ἡ πρώτη κάθετος κεραία καὶ λείψανα τῆς ἐν τῷ μέσῳ κεκλιμένης, ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι τὸ γράμμα τοῦτο εἶναι Ν

126. — Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Κύριε βοήθει* μετὰ τῶν αὐτῶν λέξεων πέριξ.

Ὄπ. + ΝΙ. . — . ΑΠΑΤΡΙ — . Β'Α CΠΑ'S — . ΤΡΑΤΗΓ — . ωΝΘΡΑ = + *Νι[κήτ]α πατρι[κ](ίῳ) β(ασιλικῷ) α' σπα(θαρίῳ) καὶ [σ]τρατηγ(ῷ) [τ]ῶν Θρα(κησίων).*

0,031 (Α. Ε. 2370). Καλῆς διατηρήσεως. Η' — Θ' ἑκατονταετηρίς.

127. — Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν αὐτῶν λέξεων πέριξ.

Ὄπ. + ΝΙΚ — ΗΤΑΒ'CΠ — ΑΘ'SCΤΡΑ — ΤΗΓωΤω — ΝΘΡΑΚ = + *Νικήτα β(ασιλικῷ) σπαθ(αρίῳ) καὶ στρατηγῷ τῶν Θρακ(ησίων).*

0,032 (Α. Ε. 1306). Καλῆς διατηρήσεως. Η' — Θ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger Sigillographie σελ. 258.

128. — Ὁμοίως, ἀλλ' ἡμιεξίτηλον.

Ὄπ. . ΠЄΤΡω — R'ΑΝΘVΠΑΤ — . ωSCΤΡΑ — . . . ωΝΘΡΑ — . . CΙωΝ = [+] *Πέτρῳ β(ασιλικῷ) ἀνθυπάτῳ καὶ στρα[τηγ(ῷ) τ]ῶν Θρα[κη]σίων.*

0,024 (Α. Ε. 2968). Μετρίας διατηρήσεως. Η' — Θ' ἑκατονταετηρίς.

129. — Θ ΝΙΚ — ΛΑΟC = *Ὁ ἅ(γιος) Νικ(ό)λαος*, κιονηδὸν ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐν τῇ συνήθει περιβολῇ καὶ στάσει.

Ὄπ. + ΘΚЄRΘ, — ΝΙΚΟΛΑΟ — ΜΑΓΗCΤΡΟΝ — SCΤΡΑΤΗΓω, — Τω ΘΡΑΚΙCΙ — . . Τω . . ЄΔ' = + *Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Νικόλαο(ν) μάγηστρον καὶ στρατηγῷ* (sic) *τῷ(ν) Θρακισί[ων] τῷ . . εδ* (;).

0,036. (Α. Ε. 3041). Καλῆς διατηρήσεως. Ι' — ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

130.— ΜΗΡ — ΘV.

Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου ἀνεχούσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὸ βρέφος.

Ὄπ. ΙΩ, — RCΠΑ,ΘΙ — ΚΕΝCΟΡ,S — ΑΝΑΓΡΑΦ, — ΤΩΝΘΡΑ — ΚΗCΙΩ = *Ἰω(άννῃ) β(ασιλικῷ) σπαθ(αρίῳ) κένσορ(ι) καὶ ἀναγραφ(εῖ) τῶν Θρακησίω[ν].*

0,026. (Α. Ε. 2362). Καλῆς διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Μαγνησίας ὑπὸ Σιπύλῳ.

131.—ΚΕΡ . . . . ΩΔΟΥΛΩ = *Κ(ύρι)ε β[οήθει τῷ σ]ῷ δούλῳ·* πέριξ σταυροῦ κεκοσμημένου κατὰ τὰ ἄκρα διὰ σφαιριδίων καὶ περιβαλομένου ὑπὸ γραμμῆς ἀκολουθούσης τὸ διάγραμμα αὐτοῦ.

Ὄπ. + ΒΑCΙ — ΛΕΙΟCΕΛΕ — ΩΘVΕΠΙC — . ΟΠΟCΜΑ — . ΝΗCΕΙΑC — CΙΠΕΛ = + *Βασίλειος ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἐπίσ[κ]οπος Μα[γ]νησείας [Σ]ιπέλ[ου].*

0,022. (Α. Ε. 1974). Μετρίας διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς Schlumberger. Sigillographie σελ. 253-54.

Ἐκκλησία Σάρδεων.

132.— . . . . — ΘV.

Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου ἐχούσης ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ βρέφος ἐν δίσκῳ.

Ὄπ. — + ΘΚΕR,Θ, — ΤΩCΩΔΟΥ — ΙΩ ΜΡΟΠΤΟ — CΑΡΔΕ = + *Θ(εοτό)κε β(οή θ(ει) τῷ σῷ δού λῳ) Ἰω(άννῃ) μ(η)-(τ)ροπο(λίτῃ) Σάρδε(ων).*

0,026. (Α. Ε. 2970). Καλῆς διατηρήσεως Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Λαοδικείας.

133. — Ο ΝΙΚΟ — ΛΑΟC = *Ὁ ἅ(γιος) Νικόλαος·* κιονιδόν, ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐν τῇ συνήθει ἱερατικῇ περιβολῇ, τῇ δεξιᾷ εὐλογοῦντος καὶ τῇ ἀριστερᾷ φέροντος εὐαγγέλιον κλειστὸν ἐπὶ τοῦ στήθους.

Ὄπ. + ΚЄ ΡΘ — Η ΤѠ CѠ ΔΟΥΛ — ΘЄΟΔΟΡѠ — ΜΗΡΟΠΟΛ ΛΑΟΔ — ΤΗC Μ = + *Κ(ύρι)ε β(οή)θη τῷ σῷ δούλ(ῳ) Θεοδόρῳ μη(τ)ροπολ(ίτῃ) Λαοδ(ικίας) τῆς μ(εγάλης).*

0,023. (Α. Ε. 3143). Καλῆς διατηρήσεως. Ι´—ΙΑ´ ἑκατονταετηρίς.

ΘΕΜΑ ΣΑΜΟΥ.

134. — + ΘΚЄ ΡΟΗΘ´ — ΤѠ CѠ ΔΟΥΛѠ = + *Θ(εοτόκ)ε βοήθ(ει) τῷ σῷ δούλῳ* πέριξ τῆς Θεοτόκου ἱσταμένης κατ' ἐνώπιον, κλινούσης ἠρέμα πρὸς τὰ δεξιά, ἀνεχούσης δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὸ βρέφος. Ἐν τῷ πεδίῳ ἑκατέρωθεν τοῦ τύπου τὰ συνήθη μονογραφήματα ΜΡ—ΘV. Ἡ περιβολὴ τῆς Θεοτόκου ἀποτελεῖται, ὡς συνήθως, ἐκ ποδήρους ἱματίου καὶ πέπλου μετὰ καλύπτρας εἶναι δὲ μετὰ πολλῆς τέχνης εἰργασμένη. Τὴν δεξιὰν χεῖρα φέρει ἡ Θεοτόκος ἐπὶ τοῦ στήθους ἐρείδεται δ' ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός. Τὸ βρέφος μεγαλύτερον τοῦ δέοντος τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ τῇ δὲ ἀριστερᾷ φέρει *εἰλητάριον* (δυσδιάκριτον). Παρὰ τοὺς πόδας τῆς Θεοτόκου σχηματίζεται διὰ γραμμῶν βαθροειδὲς ὑποπόδιον. Ὁ τύπος οὗτος διὰ τὴν διατήρησιν καὶ τὴν τεχνικὴν ἐκτέλεσιν εἶναι πολλοῦ λόγου ἄξιος.

Ὄπ. ✕ — ΚѠΝ ΜΑ — ΓΙCΤΡѠ S — CΤΡΑΤΗΓ, — ΤΗC CΑΜΟΥ — ΤѠ ΑΡΓVΡ, — ΠѠΛѠ = *Κων(σταντίνῳ) μαγίστρῳ καὶ στρατηγ(ῷ) τῆς Σάμου τῷ Ἀργυρ(ο)πώλῳ.*

0,026 (Α. Ε. 2897). Ἀρίστης διατηρήσεως, ὅσον ἐλάχιστα μολυβδόβουλλα. Ι´—ΙΑ´ ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Rev. des études grecques 1891 σ. λ. 125.

Θεολόγος.

135. — Σταυροειδὲς μονογράφημα ἡμιεξίτηλον (= *Θεοτόκε βοήθει*) μετὰ τῶν λέξεων *τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. ..... — ΡΑΤΟΡ´S — . ΡΟΥΓΓΑΡ Τ — . . . ЄΟΛΟΓ = (τῷ δεῖνα) [σ]*τράτορ(ι) καὶ* [δ]*ρουγγαρ(ίῳ) τ*[*οῦ Θ*]*εολόγ(ου).*

0,024. (Α. Ε. 2335). Μετρίας διατηρήσεως. Η - Θ´ ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Ἐφέσου.

136.— Ο ΙΩ Ο—ΘΕΟΛΟΓ = Ὁ ἅ(γιος) Ἰω(άννης) ὁ Θεολόγ(ος)· κιονιδὸν ἑκατέρωθεν Ἰωάνου τοῦ Θεολόγου εἰκονιζομένου μέχρι τῶν κνημῶν ἐν ἱερατικῇ περιβολῇ, ἧς αἱ πτυχώσεις εἶναι εἰργασμέναι μετὰ πολλῆς ἀκριβείας. Ἔχει δ' οὗτος μακρὸν σφηνοειδὲς γένειον καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ τῇ δ' ἀριστερᾷ φέρει εὐαγγέλιον κλειστὸν ἐπὶ τοῦ στήθους.

Ὄπ. + ΑΓΝΕ—.ΚΕΠΟΙC Μ,—ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟΝ Ε—ΦΕCΟΥ = + Ἁγνὲ [σ]κέποις μ(ε) τὸν πρόεδρον Ἐφέσου. Τρίμ. ἰαμβ.

0,029. (Α. Ε. 2511). Ἀρίστης διατηρήσεως ΙΑ'—ΙΒ ἑκατονταετηρίς. Ἕτερον ἀντίτυπον ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Schlumberger (Sigillographie σελ. 238) ἐκ τοῦ ἐν Παρισίοις νομισμ. μουσείου, μετριωτέρας ὅμως διατηρήσεως, ἀναγνώσας τὴν πρώτην λέξιν τῆς ὄπισθεν ἐπιγραφῆς ΑΓΝΟΝ, οὕτω δὲ παρελήφθη καὶ ὑπὸ τοῦ Froehner ἐν τοῖς ἐμμέτροις αὐτοῦ μολυβδοβούλλοις (Bulles métriques 1er série n° 9). Τρίτον ἀντίτυπον εὕρηται ἐν τῷ ἐν Βερολίνῳ νομισματικῷ μουσείῳ. Τὴν ὀρθὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς ὑπόπτευσεν ὁ Froehner βραδύτερον ἐν τῇ δευτέρᾳ σειρᾷ τῶν ἐμμέτρων αὐτοῦ μολυβδούλων, ἔνθα ὅμως κακῶς νομίζει ὅτι ἡ ὀνομασία *σεμνὲ παρθένε*, τοῦ ἐκεῖ ὑπ' αὐτοῦ (ἀρ. 16) δημοσιευομένου μολυβδοβούλλου ἀναφέρεται εἰς τὸν Θεολόγον.

Ἐκκλησία Ἐρυθρῶν.

137.— ΘΚΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ CΩ ΔΟΥΛ = Θ(εοτό)κε βοήθ[ε]ι τῷ σῷ δούλῳ πέριξ, ΜΗΡ — ΘΥ ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ βρέφους ἐπὶ τοῦ στήθους ἐν δίσκῳ.

Ὄπ. + ΜΙΧΑ — ΗΛ ΕΠΙC — ΚΟΠΩ ΕΡΥ — ΘΡΗC = + Μιχαὴλ ἐπισκόπῳ Ἐρυθρῆς.

0,22. (Α. Ε. 2995). Καλῆς διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger Rev. des études grecques 1891 σελ. 124 (= Melanges σελ. 230).

Πόλις Σμύρνη.

138.— Ο ΓΕ — ΩΡΓ = Ὁ ἅ(γιος) Γεώργ(ιος)· ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Γεωργίου μετὰ χλαμύδος καὶ θώρακος, ἀγένειον ἔχοντος τὸ πρόσωπον κόμην δὲ βοστρυχώδη κατ-

ερχομένην πρὸς τοὺς κροτάφους, καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ φέροντος δόρυ τῇ δ' ἀριστερᾷ ἀσπίδα κοσμουμένην ὑπὸ διπλοῦ κύκλου σφαιριδίων.

Ὄπ. ΘΚ..Θ — ΤωCωΔΟΥ — ΙωΟΡΙΑΡΙ — ΤΗCΜΥΡΝ— ΙΝΔ Α'Τ. = *Θ(εοτό)κ[ε β](οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Ἰω(άννῃ) ὁρμαρίτῃ Σμύρν(ης) Ἰνδ(ικτιῶνος) πρώτης.*

0,020. (Α. Ε. 3003). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΑ' — ΙΒ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Σμύρνης.

139. — + ΑΓΗΕΠΟΛΛΥΚΑΡΠΕΒΟΗΘ' = + *Ἀγιε Πολ-λ[ύκ]αρπε βοή(θει)*, πέριξ προτομῆς κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἱερατικῇ περιβολῇ. Ἔχει οὗτος σφηνοειδὲς γένειον καὶ κόμην βραχεῖαν· τῇ δεξιᾷ εὐλογεῖ τῇ δὲ κεκαλυμμένῃ ἀριστερᾷ φέρει εὐαγγέλιον κλειστὸν ἐπὶ τοῦ στήθους.

Ὄπ. + — + ΑΝΤωΝ — ΙωΜΗΤΡΟ — ΠΟΛΙΤΙCΜ — ΥΡΝΗC + — + = + *Ἀντωνίῳ μητροπολίτῃ Σμύρνης* +.

0,023. (Α. Ε. 2955). Ἀρίστης διατηρήσεως. ΙΑ' — ΙΒ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Rev. ét. grecq. 1891 σελ. 123, Mélanges σελ. 229. Ἀναγινώσκει ὅμως οὗτος ἐπὶ τῆς ἔμπροσθεν ὄψεως ΑΓΝΕ, ἐνῷ τὸ μολυβδόβουλλον φέρει ἀνορθογράφως ΑΓΗΕ.

Ἐκκλησία Σάμου.

140. — Ο.. — ΚΟΛ' = Ὁ *(ἅγιος) [Νι]κόλα(ος)*, κιονιδὸν, ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Νικολάου κ(ε)ιτισμένης καὶ ἡμιεξιτήλου. Πέριξ εὕρητο τὸ σύνηθες *Θ(εοτόκ)ε βοήθει*, γενόμενον ἐξίτηλον.

Ὄπ. ΜΙΧΑ — ΗΛΕΠΙC — ΚΟΠ,CΑ — ΜΟΥ. = [+] *Μιχα[ὴ][λ ἐπισκό π ῳ) Σάμο[υ]*.

0,018. (Σ. Π. Ἀκαδ. ἔτος 1899-1900 Ι. 69). Καλῆς διατηρήσεως. Ι — ΙΑ ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου ἐν Journal intern. d'archéol. numismat. III σελ. 190, ἀριθ. 69.

ΘΕΜΑ ΚΙΒΥΡΡΑΙΩΤΩΝ

141. — Σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Κύριε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ τῷ δούλῳ.*

Ὄπ. . ΟΓΑΒ'Α' — CΠΑΘΑΡΙω. — CΤΡΑΤΗΓ. — ΤωΝΚΗΒΥΡ — Ιω. .Ν = . . . *β(ασιλικῷ) α' .σπαθαρίῳ [καὶ] στρατηγ(ῷ) τῶν Κηβυρ[α]ιω[τῶ]ν.*

0,025. (Α. Ε. 2555). Μετρίας διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς.

142. — +Κ. . .ЄΒΟΗΘЄΙΤωCωΔΟVΛω* = + *Κ[ύρι]ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ·* πέριξ πτερωτοῦ ζῴου (ἴσως τοῦ λέοντος τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου) πρὸς τὰ δεξιὰ ἐστραμμένου.

Ὄπ. ΝΗΚΗΤ — ΒCΠΑΘ'ΚΑΝ — ΔSΧΑΡΤΟΥΛ' — ΤΟΥΘЄΜΑΤ,Τ — ΟΝΚVΒЄ = [+] *Νηκήτ(α) β(ασιλικῷ) σπαθ(αρο)κανδ(ιδάτῳ) καὶ χαρτουλ(αρίῳ) τοῦ θέματ(ος) τῶν Κυβε(ρεωτῶν).*

0,025. (Ε Σ. 13173, 93). Καλῆς διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς Schlumberger Mélanges σελ. 208.

Ἐκκλησία Πέργης.

143. — + ΘΚЄΒΟΗΘ,ΤΙωCωΔΟΥΛ' = + *Θ(εοτό)κε βοήθ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ)·* πέριξ προτομῆς κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου φερούσης ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ βρέφος. Ἡ Θεοτόκος περιβέβληται τὸν συνήθη πέπλον μετὰ καλύπτρας ἐχούσης ἄνω τοῦ μετώπου σταυρόν. Ἑκατέρωθεν τῆς προτομῆς τὰ συνήθη συμπιλήματα ΜΗΡ — Θ[V].

Ὄπ + ЄVΘV — ΜΙωΜΗΤΡ — ΟΠΟΛΙΤΗ — ΠЄΡΓΗC = + *Εὐθυμίῳ μητροπολίτῃ Πέργης.*

0,025. (Α. Ε. 2924). Καλλίστης διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger Rev. ét grecq (Melanges σελ. 236).

Ἐκκλησία Δαλισάνδου.

144. — Μ — Θ. Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου ἀνατεινούσης χεῖρας ἱκέτιδας, φερούσης δ' ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ βρέφος ἐν δίσκῳ.

Ὄπ. — + -- ΘΚΕR,Θ, — ΛΕΟΝΤΙ — ΕΠΙCΚΟΠ — ΔΑΛΙCΑΝ — ΤΟ = + *Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Λέοντι ἐπισκόπ(ῳ) Δαλισάντο[ν].*

0,020. (Α. Ε. 2997). Καλῆς διατηρήσεως. Ι΄—ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Revue ét. grecq. (Melanges σελ. 236).

144. — ΚΕΒΟΗΘΗΤΟΥΔΟΥΛΟΥΤΟΥΘΕΟΥ = *Κ(ύρι)ε βοήθη τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ* ἐντὸς δύο κύκλων σφαιριδίων πέριξ διπλοῦ σταυροῦ διηνθισμένου καὶ ἐπὶ βάσεως.

Ὄπ. .... — ΟΦΡΟΝ. — ΟΒΑCΗΛΙΚ — ΟΚΑΤΙΔΙΚΕ — Α . ΧΟΝΡΟ — Δ = *[Σ]οφρον[ί]ο βασηλικ(ῷ) κατιδ(ι) κὲ ἄ[ρ]χον⟨τι⟩ Ῥόδ[ου].*

0,026. (Ε. Σ. 13173, 72). Καλῆς διατηρήσεως. Βάναυσος καὶ οἰκτρὰ ἀπομίμησις μολυβδοβούλλων πρωγενεστέρων χρόνων. Ταῦτα εἶναι πάντως τῆς Ι΄ ἢ ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίδος.

Ἐκκλησία Ῥόδου

145. — + ΘΕΟΤΟΚΕCVΝΤωVωCΟΥΒΗΘΗ = + *Θεοτόκε σὺν τῷ υ⟨ἱ⟩ῷ σου β⟨ο⟩ήθη·* ἐν διπλῷ κύκλῳ, πέριξ σταυροῦ ἁπλοῦ ἔχοντος ἀνὰ ἕνα ἀστέρα ἐν ταῖς γωνίαις τῶν σκελῶν.

Ὄπ. + ΓΕωΡΓΙωΜΗΤΡΟΠΟΛΗΤΗΡΟΔΟΥ = + *Γεωργίῳ μητροπολήτῃ Ῥόδου* ὡσαύτως ἐν διπλῷ κύκλῳ πέριξ ὁμοίου τῷ ἔμπροσθεν σταυροῦ.

0,028. (Α. Ε. 2954). Καλῆς διατηρήσεως. Ι΄—ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Rev. ét. grecq. 1891 σελ. 126.

ΘΕΜΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ

146. — + ΚΕROΗΘΗΤΟCω . ΟVΛω = *Κ(ύρι)ε βοήθη τῷ σῷ [δ]ούλῳ·* ἐν διπλῷ κύκλῳ σφαιριδίων πέριξ ἁπλοῦ σταυροῦ.

Ὄπ. + — + RACIΛΙ — ωRA CΠΑ — Θ'ΚΕ ΤΡΑΤΙ — ΓωΤωΝΑΝΑ — ΤΟΛΙΚωΝ — + = + *Βασιλίῳ βα(σιλικῷ) [ὑ] σπαθ(αρίῳ) κὲ [σ]τρατιγῷ τῶν Ἀνατολικῶν* +.

0,027. (Α. Ε. 2962). Μετρίας διατηρήσεως. Θ΄—Ι΄ ἑκατονταετηρίς.

ΘΕΜΑ ΣΕΛΕΥΚΕΙΑΣ

Ἐκκλησία Ταρσοῦ.

148. — Προτομὴ κατ' ἐνώπιον ἁγίου σφηνοειδὲς ἔχοντος γένειον, τῇ δεξιᾷ εὐλογοῦντος τῇ δ' ἀριστερᾷ φέροντος εὐαγγέλιον. Ἡ ἑκατέρωθεν ἐπιγραφὴ ἐγένετο ἐξίτηλος.

Ὄπ. + ΚΟ͞CΜ — ΑΜ͞ΗΤΡΟ — ΤΑΡC͞ΟΥ = + *Κοσμᾷ μητρο(πολίτῃ) Ταρσοῦ.*

0,023. (Ε. Σ. 13162. Καλῆς διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger Sigillog. σελ. 276.

Ἐκκλησία Ἀγρῶν.

149. — ΘΔΗΜ — ΤΡ. = Ὁ *ἅ(γιος) Δημ(ή)τρ(ιος)*, κιονιδὸν ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν τῇ συνήθῃ στρατιωτικῇ περιβολῇ, μετὰ δόρατος καὶ ἀσπίδος.

Ὄπ. + — CΦΡΑΓ — ЄΠΙCΚΟΠ — ΑΓΡѠΝS—ΡΑΙΚΤѠ — ,Ρ, = *Σφραγ(ὶς) ἐπισκόπ(ου) Ἀγρῶν καὶ ραίκτωρ(ος).* Τρίμ. ἰαμβ.

0,018. (Α. Ε. 3154). Καλῆς διατηρήσεως. ΙΑ'—ΙΒ' ἑκατονταετηρίς.

150. — Ἕτερον ὅμοιον.

0,015. (Α. Ε 2639). Μετρίας διατηρήσεως. Ὁ κ. Schlumberger ἐδημοσίευσεν ὅμοιον μολυβδόβουλλον (Sigillographie. σελ 116) ὅπερ ὅμως ἀποδίδει εἰς τὴν ἐκκλησίαν Ἄπρω τοῦ Θέματος Μακεδονίας, ἀναγνώσας τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς ΑΠΡѠΝ Ὅτι ὅμως ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ΑΓΡѠΝ. καθιστᾷ ἀναμφισβήτητον τὸ πρῶτον τῶν ἐνταῦθα μολυβδοβούλλων, οὗ ἡ ὄπισθεν ἐπιγραφὴ διατηρεῖται κάλλιστα.

ΘΕΜΑ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

151. — . . . ЄΡΟΗΘЄΙ . . . ѠΔΟΥΛѠ = + [*Θ(εοτό)κε βοήθει* [*τῷ σ*]*ῷ δούλῳ*, πέριξ. Ο Α Γ — ΝΗΚΛ — *Ὁ ἅγ(ιος) Νηκ(ό)λ(αος)*, κιονιδὸν ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Νικολάου βραχέα ἔχοντος τὸ γένειον καὶ τὴν κόμην, μετὰ φελωνίου καὶ ὠμοφορίου, τῇ δεξιᾷ εὐλογοῦντος καὶ τῇ ἀριστερᾷ φέροντος εὐαγγέλιον κλειστόν.

Ὄπ. + ΒΑΛΑΝ — ΤΙШΒ'Α'CΠ — ΑΘ'Κ' CΤΡΑΤ — ΙΓ,ΚΑΠΑΔ — ΟΚΙΑC = + *Βαλαντίῳ β(ασιλικῷ) πρωτοσπαθ(αρίῳ) κ(αὶ) στρατηγ(ῷ) Καπαδοκίας.*

0,026. (Α. Ε. 2960). Καλῆς διατηρήσεως Γ' — ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger Sigillog. σελ. 279.

Ἐκκλησία Εὐχαϊτῶν.

152. — Θ Θ Ε Ο — ΔШΡ = *Ὁ (ἅγιος) Θεόδωρ(ος),* κιονίδιον ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ (τοῦ Στρατηλάτου πιθανῶς) μετὰ χλαμύδος καὶ θώρακος, φέροντος δὲ δόρυ καὶ ἀσπίδα. Πέριξ ἐπιγραφὴ ἐξίτηλος ἡ συνήθης: *Κύριε ἢ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. + Μ . . Α — ΗΜ ΤΡΟ — ΠΟΛΙΤΗ — ΕVΧΑΙ — Τ = + *Μ[ιχ]αή[λ] (;) μ[η]τροπολίτῃ Εὐχαΐτ(ῶν)*

0,025. (Α. Ε. 2539). Καλῆς διατηρήσεως Ι' — ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Τυάνων.

153. — ΜΗΡ — ΘV. Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου δεομένης μετὰ τοῦ βρέφους ἐπὶ τοῦ στήθους ἐν δίσκῳ.

Ὄπ. — + ΟΤVΑΝШ . — ΠΡΟΕΔΡ . . — ΕVΤΕ . . . — ΛΕШ . = *Ὁ Τυάνω[ν] πρόεδρ[ος] εὐτε[λὴς] Λέω[ν].* Τρίμ. ἰαμβ.

0,033. (Α. Ε. 63). Μετρίας διατηρήσεως ΙΑ' — ΙΒ ἑκατονταετηρίς. Διάμετρος τοῦ ὑπὸ τῆς σφραγῖδος πιεσθέντος κύκλου τοῦ πετάλου 0,020. Schlumberger, Sigillographie σελ. 280.

Ἐκκλησία Καμουλιανῶν.

154. — + ΑΡΧΗCΤΡ — ΑΤ'Ρ'ΤШCΟΔ' = *Ἀρχιστράτ(ηγε) β(οήθει) τῷ σῷ δ(ούλῳ),* πέριξ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἱσταμένου κατ' ἐνώπιον μετ' ἡμιαναπεπταμένων πτερύγων, ἐν τῇ συνήθει πολυτελῆ αὐτοῦ ἀμφιέσει τῇ προσομοιαζούσῃ τῇ τῶν αὐτοκρατόρων. Τῇ δεξιᾷ φέρει μακρὸν σκῆπτρον ἐρειδόμενον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῇ δ' ἀριστερᾷ σφαίραν. Ὁ τύπος οὗτος καίτοι ἀποτετριμμένος διατηρεῖ πᾶσαν τὴν

χάριν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ διαγράμματος αὐτοῦ, εἶναι δὲ πολλῆς προσοχῆς ἄξιος ὡς ἁγιογραφικὴ εἰκών.

Ὄπ.— + ΜΙΧΑ — ΗΛΕΛΕΟ — ΘVΕΠΙϹΚΟ — ΠѠΚΑΜΟV — ΛΙΑΝѠΝ = + *Μιχαὴλ ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἐπισκόπῳ Καμουλιανῶν.*

0,020. (Α. Ε. 3147). Καλῆς διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατοντρετηρίς.

ΘΕΜΑ ΧΑΡΣΙΑΝΟΥ

155.— ΘΚѠΝ — ϹΤΑΝΤ = *Ὁ ἅ(γιος) Κωνσταντ(ῖνος),* κιονιδὸν ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου (;) βραχὺ ἔχοντος γένειον, ἐν βασιλικῇ στολῇ καὶ μετὰ διαδήματος σταυροφόρου, τῇ δεξιᾷ φέροντος μακρὸν σταυρὸν καὶ τῇ ἀρ. πιθανῶς εἰλητάριον (ἐξίτηλον). Ἀντὶ τοῦ συνήθους ἁπλοῦ πέριξ κύκλου σφαιριδίων ἐνταῦθα ὑπάρχει τριπλοῦς τοιοῦτος.

Ὄπ. + ΚѠΝϹΤ, — ΤΑ'ϹΠΑΘΑ — ΑΝΑΓΡΑΦЄ' — ΤΟΥΧΑΡϹ.ΑΝ—.Α... = + *Κωνστ(αν)τ(ῖνος) πρωτοσπαθά(ριος) ἀναγραφε(ὺς) τοῦ Χαρσ(ι)αν(οῦ).*

0,023 (Α. Ε. 1982). Μετρίας διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

ΘΕΜΑ ΧΑΛΔΙΑΣ

156.— ΚЄRΟΗΘ.ѠϹѠΔΟΥΛѠ = *Κ(ύριε) βοήθ(ει) [τ]ῷ σῷ δούλῳ,* ἐν διπλῷ κύκλῳ σφαιριδίων, πέριξ διπλοῦ σταυροῦ ἐπὶ τριβάθμου βάσεως.

Ὄπ. + ΛЄΟΝΤ. — R'ϹΠΑΘ'SΚ — ΟΥΜЄΡΚΧ — ΑΛΔΗΑ. = + *Λέοντ[ι] β(ασιλικῷ) σπαθ(αρίῳ) καὶ κουμερκ(ιαρίῳ) Χαλδία[ς].*

0,021. (Α. Ε. 3142). Καλλίστης διατηρήσεως. Θ—Ι' ἑκατονταετηρίς.

157.— Σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ.*

Ὄπ. ΛЄΟΝΤΙ — VΠΑΤѠSΑ — ΝΟΤΑ.ΧΑΛ — ΔΙΑϹ. = *Λέοντι ὑπάτῳ καὶ πρωτονοτα[ρ](ίῳ) Χαλδί[α]ς.*

0,030. (Α. Ε. 2937). Καλῆς διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Rev. ét. grecq. 1891 σελ. 128.

158. — Ὁμοίως τῷ προηγουμένῳ.

Ὄπ. .ЄΟΝΤΙ — .ΟΤΑΡΙѠ — ΑΛΔΙΑ = [Λ]έοντι [ν]οταρίῳ [Χ]αλδία[ς].

0,026. (Α. Ε. 3066). Μετρίας διατηρήσεως Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς.

ΘΕΜΑ ΠΑΦΛΑΓΩΝΙΑΣ

159 — ΚЄROHΘΙ¦Τ.CѠΔΟV.. = Κ(ύριε) βοήθει τ[ῷ] σῷ δού[λῳ], πέριξ ἀετοῦ (;) κατ' ἐνώπιον μετ' ἡμιαναπεπταμένων πτερύγων τὴν κεφαλὴν στρέφοντος πρὸς τὰ δεξιά. Πέριξ αὐτοῦ ἀσαφῶς εἰκονίζονται νέφη (;).

Ὄπ. + ΙΜ.Ρ' — R'Α'CΠΑΘ'S — ЄΠΙΤ.VΚΙΑΚ — SΑ'ΝΟΤΑΡ'Π — ΑΦΛΑΓ' = + Ἰω[ά]ν(νῃ) (;) β(ασιλικῷ) πρωτοσπαθ(αρίῳ) καὶ ἐπὶ τ(ῶν) οἰκιακ(ῶν) καὶ πρωτονοταρ(ίῳ) Παφλαγ(ονίας).

0,025. (Α. Ε. 3184). Καλῆς διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Ἀραβίζης.

160. — ΚЄROHΘ'ΤѠCѠΔΟΥΛ' = Κ(ύρι)ε βοή(θει) τ[ῷ] σῷ δούλῳ, ἐν διπλῷ κύκλῳ σφαιριδίων, πέριξ σταυροῦ ἁπλοῦ ἐπὶ τριβαθμίου βάσεως.

Ὄπ. + ΚΟCΜ — ΑΑΡΧΙЄΠΙ — CΚΑΡΑR — ΙΖΗC = + Κοσμᾷ ἀρχιεπισκ(όπῳ) Ἀραβίζης.

0,023. (Α. Ε. 2975). Καλῆς διατηρήσεως. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger, Rev. ét grecq 1891 σελ. 113 (= Mélanges σελ. 217). Τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς ὅμως ἀνεγνώσθη ΚΑΡΑΒΙΖΗC ὑπ' αὐτοῦ καὶ νομίζεται ὡς ἀνῆκον εἰς τὴν ἐν τῇ Θράκῃ ἐπισκοπήν. Ὡς ὅμως ἐκ τοῦ μολυβδοβούλλου πιστοῦται ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τὸ δεύτερον γράμμα Κ ἀνήκει εἰς τὴν λέξιν ЄΠΙCΚ = ἐπισκόπῳ διότι φέρει κατάδηλον παρ' αὐτῷ τὴν κεραίαν τῆς συντμήσεως. Ἄρα ΑΡΑΒΙΖΗ καὶ ὄχι ΚΑΡΑΒΙΖΗ εἶναι ἡ ἐπισκοπή.

ΘΕΜΑ ΒΟΥΚΕΛΛΑΡΙΩΝ

161. — Τὸ σύνηθες σταυροειδὲς μονογράφημα τὸ ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει* μετὰ τῶν λέξεων πέριξ *τῷ σῷ δούλῳ* (ἡμιεξίτηλον).

Ὄπ. . . . — . . CΠΑ — . CΤ.ΡΑΤ — ω.Ν.ΡΟVΚ — ЄΛΛΑΡ =
τῷ δεῖνα [β](ασιλικῷ) [πρωτο]σπα(θαρίῳ) [καὶ] στρατ(ηγῷ) [τ]ῶν [Β]ουκελλαρ(ίων).

0,023. (Α. Ε. 2522). Μετρίας διατηρήσεως. Η'—Θ' ἑκατονταετηρίς.

162. — Ὁμοίως τῷ προηγουμένῳ.

Ὄπ. ΒΑΡ—ΔΑΝΙR—.CΠΑΘ'ͺSC—. .ΑΤ'Τω.—ΒΟVΚ=
Βαρδάνι β(ασιλικῷ) [α'] σπαθ(αρίῳ) καὶ σ[τρ]ατ(ηγῷ) τῶ[ν] Βουκ(ελλαρίων).

0,030. (Α. Ε. 2410). Καλῆς διατηρήσεως. Η'— Θ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Προυσιάδος.

163. — . ΘΚЄR . ΗΘ,ΤωCω . = [+] *Θ(εοτό)[κε]β[ο]ήθ(ει) τῷ σῷ (δούλῳ)*, ἐν διπλῷ κύκλῳ, πέριξ προτομῆς κατ' ἐνώπιον, τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ βρέφους ἐν δίσκῳ.

Ὄπ. + ΛЄΟ — ΝΤ, ЄΠΙ. — ΚΟΠω. — ΡΟΥCΙΑ. =
+ *Λέοντ(ι) ἐπι[σ]κόπῳ [Π]ρουσιά[δ](ος).*

0,024. (Α. Ε. 2993). Μετρίας διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Rev. des ét. grecq 1891 σελ. 122.

164. — Ἐπιγραφὴ ἐξίτηλος, ἧς σώζονται ἀμυδρῶς τὰ ἑξῆς γράμματα ΟΑ . — C . . κιονιδὸν ἑκατέρωθεν προτομῆς ἁγίου ἱερατικὴν φέροντος περιβολὴν μετὰ μακροῦ πώγωνος, τῇ δεξιᾷ εὐλογοῦντος καὶ τῇ ἀριστερᾷ φέροντος εὐαγγέλιον κλειστὸν ἐπὶ τοῦ στήθους. Ὡς ἐκ τῆς μορφῆς δηλοῦται ὁ ἅγιος οὗτος εἶναι Βασίλειος ὁ Μέγας.

Ὄπ. + ΚЄR,Θ — ΤωCωΔΟ. — RACΙΛЄΙ. — ЄΠΙCΚΟΠ. — ΠΡΟVCΙ — . ΔΟC = *Κ(ύριε) β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δο[ύ](λῳ) Βασιλεί[ῳ] ἐπισκόπ[ῳ] Προυσι[ά]δος.*

0,28. (Α. Ε. 2844). Μετρίας διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

ΘΕΜΑ ΚΥΠΡΟΥ

165. — . . . . — ΚΟΛ = [Ὁ ἅ](γιος) [Νι]κόλ(αος). Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Νικολάου βραχὺ καὶ οὖλον ἔχοντος τὸ γένειον, φέροντος ὠμοφόριον, τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογοῦντος τῇ δ' ἀριστερᾷ ἔχοντος εὐαγγέλιον κλειστὸν ἐπὶ τοῦ στήθους.

Ὄπ. [+] — CΦΡΑΓ — ΚΟΥΡΑΤ — ΚΥΠΡΟΥ — ΤΟΥRΑ — ΝΑ. = *Σφραγ(ὶς) κουράτ(ορος) (;) Κύπρου τοῦ Βα[ρ]νά[β](α) (;)*

0,025. (Α. Ε. 3033). Καλῆς διατηρήσεως ΙΑ'—ΙΒ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Κύπρου.

166. — Προτομὴ κατ' ἐνώπιον ἁγίου γέροντος, φαλακρὰν ἔχοντος τὴν κεφαλὴν καὶ μακρὸν γένειον, φέροντος φελώνιον καὶ ὠμοφόριον καὶ τῇ δεξιᾷ εὐλογοῦντος. Ἐν τῷ πεδίῳ ἑκατέρωθεν ἀνὰ εἷς σταυρός. Κάλλιστον τὸ διάγραμμα τῆς εἰκόνος.

Ὄπ. Σταυροειδὲς μονονογράφημα ἀναλυόμενον εἰς *Θεοτόκε βοήθει*, ἔχον πέριξ, ἐντὸς δύο κύκλων γραμμῆς, ταῦτα . . . . ΡΩ ΑΡΧΙΕΠΙCΚΟΠΩ ΚΥΠΡΟΥ = *[Θεοδώ]ρῳ (;) ἀρχιεπισκόπῳ Κύπρου.*

2,023. (Ε. Σ. 13173, 128). Καλῆς διατηρήσεως Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

Ἐκκλησία Κιτίου.

167. — ΜΗΡ — ΘΥ. Ἡ Θεοτόκος ἱσταμένη, στρέφουσα πρὸς ἀριστερὰ μετ' ἀνατεταμένων χειρῶν, ἐν στάσει δεήσεως.

Ὄπ. ΤΟΝ ΤΟΥ — ΚΙΤΙΟΥ Π. — ΝΑΓΝΕ ΠΟΙ — ΜΕΝ. CΚΕ — Π . . . = *Τὸν τοῦ Κιτίου π[ά]ναγνε ποιμένα σκέπ[οις].* Τρίμ. ἰαμβ. πλημμελῶς.

0,022. (Α. Ε. 2968). Μετρίας διατηρήσεως ΙΑ'—ΙΒ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Rev. des ét. grecq. 1891 σελ. 129 (= Mélanges σελ. 237). Ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ τὸ τέταρτον γράμμα φαίνεται προσομοιάζον πρὸς Ρ. Ἴσως ἠδύνατο ἡ ὅλη λέξις ν' ἀναγνωσθῇ ΚΙΤΡΟΥ ὁπότε ἀποκαθίσταται καὶ τὸ μέτρον. Ἐπισκοπὴ Κίτρου ἢ Κίτρους εὕρηται ἐν τοῖς καταλόγοις ἐπισκοπῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν μητρόπολιν Θεσσαλονίκης (Παπαδ. Κεραμεύς, Κατάλογος Εὐαγγ. Σχολῆς).

ΘΕΜΑ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

Ἐκκλησία Ἀντιοχείας (Θεουπόλεως).

168. — + ΑΓS — ЄΚΛS. = *Ἁγ(ίας) ἐκ⟨κ⟩λη(σίας).*
Ὄπ. ΘЄΟΥ — ΠΟΛ′ = *Θεουπόλ(εως).*

0,015. (Σ Π Ἀκαδ ἔτος 1889-1890 Ι, 1.). Καλῆς διατηρησεως Ζ′—Η′ ἑκατονταετηρίς. Κ Μ. Κωνσταντόπουλος, Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ τόμ. Γ′, 178. Ὅμοιον παρὰ Schlumberger Sigil σ 375), ὅστις ἀνέγνω ΑΠ(οστολική) ЄΚΛ(ησία).

\+ Η
169. — Є Κ Κ Λ = *Ἐκκλη(σίας).*
\+

Λ
Ὄπ. Θ Υ Π = *Θ(εο)υπ(ό)λ(εως).*
\+

0,022. (Σ. Π. Ἀκαδ ἔτος 1899-1900 Ι, 2.). Καλῆς διατηρήσεως. Ζ′—Η′ ἑκατονταετηρίς. Ἐδημ. ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ (αὐτόθι ἀριθ. 2), καὶ ὑπὸ Schlumberger ἕτερον ὅμοιον (Sigil. σελ 315).

Πατριάρχαι Ἀντιοχείας.

170. — + ΚЄ ΡΟΗΘЄΙ .ω Cω ΔΟΥΛω = *Κ(ύρι)ε βοήθει [τ]ῷ σῷ δούλῳ* πέριξ. Ο ΘЄΟ — ΔωΡ = *Ὁ ἅ(γιος) Θεόδωρ(ος)* κιονιδὸν ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου, οὔλην ἔχοντος κόμην καὶ μακρὸν σφηνοειδὲς γένειον, μετὰ χλαμύδος καὶ θώρακος, τῇ δεξιᾷ φέροντος δόρυ καὶ τῇ ἀριστερᾷ ἀσπίδα κοσμουμένην κατὰ τὴν περιφέρειαν ὑπὸ τριπλοῦ κύκλου σφαιριδίων.

Ὄπ. .ЄΟΔωΡ′ — ΠΑΤΡΙΑΡ — .Η ΘЄΟΥΠΟ — ΛЄωC ΜЄΓ — .ΛΑΝΤΙΟ — ΧЄΙΑC = *[Θ]εοδώρ(ῳ) πατριάρ[χ]ῃ Θεουπόλεως μεγ[ά]λ(ης) Ἀντιοχείας.*

0,035. (Α. Ε 3140). Ἀρίστης διατηρήσεως Ι′—ΙΑ′ ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schumberger Rev. des ét. grecq. 1901 σελ. 473.

171. — :· . ЄROHΘ — ΤⲰ CⲰ ΔΟΥΛ = [+ *Κ(ύρι)ε βοή-θ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ)* πέριξ. Θ RAC — ΛЄΙΟC = *Ὁ ἅ(γιος) Βα-σ(ί)λειος* κιονιδὸν ἑκατέρωθεν προτομῆς κατ' ἐνώπιον Βασιλείου τοῦ Μεγάλου μακρὸν καὶ εἰς ὀξὺ λῆγον ἔχοντος τὸ γένειον φέροντος δὲ φελώνιον καὶ ὠμοφόριον. Τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ οὗτος τῇ δ' ἀριστερᾷ φέρει διὰ κεκαλυμμένης χειρὸς εὐαγγέλιον κλειστὸν ἐπὶ τοῦ στήθους.

Ὄπ. + RACIΛ, — ΠΑΤΡΙΑΡ — Χ ΘЄΟVΠΟ — ΛЄⲰC ΜЄΓ — . ΛΑΝΤΙΟ — ΧЄΙΑC = + *Βασιλ(είῳ) πατριάρχ(ῃ) Θεου-πόλεως μεγ[ά]λ(ης) Ἀντιοχείας.*

0,032. (Α Ε. 3146). Ἀρίστης διατηρήσεως Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Schlumberger Rev. des ét. gr. 1901 σελ. 474.

Ἐκκλησία Καρίας.

172. — + ΘЄΟ — ΤΟ . Є ΒΟ — Η . . . ΜΗ — . ΗΛ = + *Θεο-τό[κ]ε βοή[θει] Μη[χα]ήλ.*

Ὄπ. ΜΗΤΡ — ΟΠΟΛΙ — ΤΗ ΚΑΡ — ΙΑ . = *Μητροπολίτῃ Κα-ρία[ς].*

0,024. (Α Ε 2369). Μετρίας διατηρήσεως ἄνευ τέλουν Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς.

ΔΟΥΚΕΣ ΕΔΕΣΗΣ

173. — Προτομὴ κατ' ἐνώπιον ἁγίου βαθυπώγωνος ἀποτετριμμένη, ἔχουσα ἑκατέρωθεν ἐπιγραφὴν ἐξίτηλον.

Ὄπ. ÷ ΚЄ — . ΟΗΘЄΙR — ΑCΙΛЄΙⲰ — ΠΡΟЄΔΡΟ — . ΟVΚΑ ЄΔЄ — . . ΤⲰΝ = + *Κ(ύρι)ε [β]οήθει Βασιλείῳ προέδρῳ [δ]ούκα* (;) *Ἐδε[ση]τῶν* (;).

0,025. (Σ Π. Ἀκαδ. ἔτος 1899-1900, 62). Καλῆς διατηρήσεως Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Κ. Μ. Κωνσταντόπουλος Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. Γ', σελ. 189.

174. — Θ ЄΟΔⲰΡΟ, — Ο ΤΗ . ΡⲰΝ = *Ὁ ἅ(γιος) [Θ]εόδω-ρο[ς] — ὁ Τή[ρ]ων*, κιονιδὸν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἱσταμένου κατ' ἐνώπιον, ἔχοντος βραχὺν χιτῶνα, θώρακα καὶ χλαμύδα καταπίπτουσαν ἀπὸ τῶν ὤμων ὄπισθεν. Τῇ δεξιᾷ φέρει δόρυ ἐρειδόμενον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ τῇ ἀριστερᾷ ἀσπίδα.

Ὄπ. . RECT — PXHSΔOY — ЄΔЄCIC — . ΑΛΟΥΙ = [+] *Βεστ[ά]ρχης καὶ δοῦ(ξ) Ἐδέσις [Β]αδλουΐ(νος)* (;).

0,035. (Α. Ε 3040). Μετρίας διατηρήσεως. ΙΓ′ ἑκατονταετηρίς.

Πόλις Ἱεριχώ.

175. — + ΚЄ ΡΗΘΗ ΤΟ CΟ ΔΟVΛΟ, = *Κ(ύρι)ε βοήθη το σο δούλο*, πέριξ διπλοῦ σταυροῦ διηνθισμένου, ἐπὶ τριβάθμιου βάσεως.

Ὄπ. + ΘωΜΑ — Α CΠΑΘΑΡ — S CTPATH — ΙЄΡΙ-ΧΟΥ C = + *Θωμᾷ ⟨πρωτο⟩σπαθαρ(ίῳ) καὶ στρατη(γῷ) Ἱεριχοῦς.*

0,032. (Α. Ε. 2898). Ἀρίστης διατηρήσεως. Θ′—Ι′ ἑκατονταετηρίς. Schlumberger, Sigillographie σελ. 733.

Λαύρα τοῦ Ἁγίου Σάββα.

176. — ⊙ CA— B. . C = *Ὁ ἅ(γιος) Σάβ[βα]ς*, κιονιδὸν ἑκατέρωθεν προτομῆς αὐτοῦ κατ' ἐνώπιον βραχὺ καὶ πλατὺ ἔχοντος τὸ γένειον.

Ὄπ. ΤΗC — . AVPAC — . ΟΥ ΑΓΙΟΥ — CAR = [+] *Τῆς [Λ]αύρας [τ]οῦ ἁγίου Σάβ[βα].*

Ε. Σ. 13173, 95. Καλῆς διατηρήσεως. Ι′—ΙΑ′ ἑκατονταετηρίς.

Μηδία.

177. — + ΚЄRΟ. . . . ω CωΔΟV. . = *Κ(ύρι)ε βο[ήθ](ει) [τ]ῷ σῷ δού[λῳ]*, ἐντὸς δύο κύκλων σφαιριδίων, πέριξ σταυροῦ διηνθισμένον καὶ ἐπὶ βάσεως.

Ὄπ. . Π. . — ΛΙΝ ω R′CΠ — ΘΑΡΙ.Κ,ΔΙΔ — S ΚΑ.ЄΠΑΝ — Τ, . ΙΔΙ — . . = [+] *Π[αυ]λίνῳ* (;) *β(ασιλικῷ) σπ(α)θαροκ(αν)διδ(άτῳ) καὶ κα[τ]επάνω τ(ῆς) [Μ]ιδί[ας].*

0,021. (Ε. Σ. 13064). Καλῆς διατηρήσεως καί τοι εἰς δύο τεθραυσμένον τεμάχια. Θ′—Ι ἑκατονταετηρίς.

ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΑ ΜΗ ΑΣΦΑΛΟΥΣ ΚΑΤΑΤΑΞΕΩΣ

Κριόταβρος.

178. — Τύπος ἐφθαρμένος καὶ ὅλως ἐξίτηλος.

Ὄπ. . .ΤΡΑ — ΤΗΓΟΥΑ — ΡΧΟΝΤΟ — CΤΟΥΚΡΙω — ΤΑRΡΟΥ = [+ *Σ]τρατηγοῦ ἄρχοντος τοῦ Κριωτάβρου.*

0,024. (Α. Ε. 1913). Μετρίας διατηρήσεως. Ὁ κ. Schlumberger ἐδημοσίευσεν ἤδη τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο γενόμενον αὐτῷ γνωστόν, ὡς καὶ πάντα σχεδὸν τ' ἄλλα τὰ ἐξ Ἀθηνῶν προερχόμενα, παρὰ τοῦ ἀειμνήστου Ἀχιλλέως Ποστολάκα (Sigillographie σελ. 285 καὶ πρότερον ἐν Revue Archéologique ἄνευ εἰκόνος), ἀναγνώσας τὴν ἐπιγραφὴν . . ΛΟΥ ΑΡΧΟΝΤΟC ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ CΤΑΒΡΟΥ (= CΤΑVΡΟV). Νομίζει δ' ὅτι τὸ μολυβδόβουλλον ἀνήκει εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου μνημονευόμενον διαμέρισμα τοῦ Ἁγίου ἢ Τιμίου Σταυροῦ ὅπερ ἐπὶ Λέοντος τοῦ ς' ἀνήχθη εἰς τὸ θέμα τοῦ Χαρσιανοῦ. Προσθέτει δ' ὅτι ὁ κτήτωρ τοῦ μολυβδοβούλλου φέρει τίτλον ἄρχοντος καίτοι τὸ διαμέρισμα τοῦ Ἁγίου Σταυροῦ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου ὡς *κλεισουρασία*. Πάντα ταῦτα ὅμως ὡς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς πιστοῦται εἶναι πλημμελῆ, διότι αὕτη φέρει σαφέστατα τὸ ὄνομα ΚΡΙωΤΑΒΡΟV.

Ἐπισκοπὴ Ὀνωριάδος.

179. — . . . . . . .ΗCΤΟC πέριξ = (τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος), Ο. .ΙΟ. — ΙΚΗΤΑ, = *Ὁ [ἅγ]ιο[ς Ν]ικήτα(ς)*, κιονιδὸν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἱσταμένου κατ' ἐνώπιον ἐν ἱερατικῇ περιβολῇ. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ εἶναι ἐφθαρμένη.

Ὄπ. . .ΠΙCΚΟ. . . .ΟΡΙΑΔ' = [+ *Ἐ]πίσκο[πος Ὀν]ωριάδ(ος)* (;) πέριξ. Ο ΑΓΙΟC — ΝΙΚΟΛ.Ο. = *Ὁ ἅγιος Νικόλ[α]ο[ς]*, κιονιδὸν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ κατ' ἐνώπιον ἱσταμένου ἐπὶ βαθροειδοῦς ὑποποδίου ἐν ἱερατικῇ περιβολῇ. Ὡσαύτως ἔχει καὶ οὗτος τὴν κεφαλὴν ἐφθαρμένην.

0,024. (Α. Ε. 614). Μετρίας διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Ἀμφότεροι οἱ τύποι καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι μετὰ πολλῆς λεπτότητος καὶ τέχνης εἰργασμέναι.

180. — ΚΕ ΡΟΗΘΙΤ. . . . . = *Κ(ύρι)ε βοήθι τ[ῷ σῷ δούλῳ]*, πέριξ διπλοῦ σταυροῦ ἐπὶ βάσεως ἡμιεξιτήλου.

Ὄπ. CABA... — ΑΡΧΗΕ.. — CKO.. — ΛΕ... = *Σάβα ἀρχιε[πι]σκό[πῳ] Λε* ..

0,026. (Ε. Σ 13173.62). Μετρίας διατηρήσεως. Θ'—Ι' ἑκατονταετηρίς. (Ἐλλειπὲς κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου).

Μονὴ τοῦ Στύλου.

181. — Ἐπιγραφαὶ δύο ὧν ἡ πρώτη πέριξ + *Κ(ύρι)ε [βοήθει τῷ σῷ δούλῳ]*, ἡ δ' ἄλλη, ἑκατέρωθεν τῆς προτομῆς, *Ὁ ἅ(γιος) Ἰ[ωάννης]*. Ἡ ἐν τῷ μέσῳ προτομὴ εἶναι ἁγίου ἐν ἱερατικῇ περιβολῇ μετὰ μακρῶν κόμης καὶ γενείου.

Ὄπ. ...—ΑΝΟSΗ—.ΟΥΜΕΝW—MONICT'—CTVΛ—ΟΥ = *[Λεκ]ανο καὶ ἡ[γ]ουμένῳ μονῆς τ(οῦ) Στύλου.*

0,020. (Α. Ε. 1093). Καλῆς διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Shlumberger (Sigillographie σελ. 139), ὅστις ὅμως ἀνέγνω τὸ ὄνομα τῆς μονῆς *Στυδ[ί]ου* = Στουδίου.

Μονὴ Παλαιστράτων.

182. — ΜΗΡ—ΘV. Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου φερούσης δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν δίσκον μετὰ τοῦ βρέφους. Περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς ΘΚΕ ROHΘΕΙ ΤW CW Δ... = *Θ(εοτό)κε βοήθει τῷ σῷ δ[ούλ](ῳ).*

Ὄπ. + ΝΙΚΟΛ— .WAXSKAΘ — .ΓΟΥΜΤΗΜΟ — ΝΤWΝΠΑ—ΛΑΙCΤΡΑ —Τ.Ν = + *Νικολ[ά]ῳ μοναχῷ καὶ καθ[η]γουμ(ένῳ) τῆ(ς) μον(ῆς) τῶν Παλαιστράτ[ω]ν.*

0,021. (Ε. Σ 13139). Καλῆς διατηρήσεως ΙΑ'—ΙΒ ἑκατονταετηρίς.

Ἡ Θεοτόκος τὸ Δαφνίν.

183. — ΜΗΡ—ΘV. Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου δεομένης μετὰ τοῦ βρέφους ἐν δίσκῳ.

Ὄπ. Η—ΘΚΟC—ΤΟΔΑ—ΦΝΙΝ—— = *Ἡ Θ(εοτό)κος τὸ Δαφνίν.*

0,016. (Α. Ε. 2672). Μετρίας διατηρήσεως ΙΑ'—ΙΒ' ἑκατονταετηρίς. Ἕτερον ἀντίτυπον ἐκ τῆς συλλογῆς Mordtmann ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Schlumberger (Sigillographie σελ. 152).

Θεοτόκος ἡ Περίδοξος.

184. — ΜΗΡ — ΘV Η ΠΕΡΙΔΟΞΟΣ = *Μή(τ)ηρ Θ(εο)ῦ ἡ Περίδοξος.* Τὰ μὲν συμπιλήματα εὕρηνται ἐν τῷ πεδίῳ ἑκατέρωθεν, τὸ δ' ἐπώνυμον κυκλικῶς ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τῆς Θεοτόκου εἰκονιζομένης κατ' ἐνώπιον ἐν προτομῇ, ἀνατεινούσης χεῖρας ἱκέτιδας. Ὁ πέπλος αὐτῆς σχηματίζει πρὸ τοῦ στήθους πτυχὰς καλλιτεχνικωτάτας.

Ὄπ. + ΘΚΕ RΘ — ΤΗ CΗ ΔΟΥΛ. — ΕVΔΟΚ. ΑΧ — S ΔΟΥΛΤΗC — ΠΕ . ΔΟΞ = + *Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῇ σῇ δούλ(η) Εὐδοκ(ία) μοναχῇ καὶ δούλ(η) τῆς Πε[ρι]δόξ(ου).*

0,21. (Ε. Σ. 13098ᵃ) Ἀρίστης διατηρήσεως. ΙΑ'—ΙΒ' ἑκατονταετηρίς.

Θεοτόκος ἡ Πάναγνος.

185. — ΜΗΡ — ΘV. Προτομὴ κατ' ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου ἐχούσης τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους ἐν στάσει δεήσεως.

Ὄπ. + ΤΗ. . — ΠΕΡΑ. . — ΑCΘΚΟΥ — ΠΑΝΑΓ — . ΟΥ = + *Τῆ[ς ὑ]περα[γί]ας Θ(εοτό)κου [τ](ῆς) Παναγ[ν]ου.*

0,026. (Σ. Π. Ἀκαδ. ἔτος 1899-1900 Ι, 34). Καλῆς διατηρήσεως. Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίς. Ἐδημ. ὑπὸ Κωνσταντοπούλου Διεθν. Ἐφημ. Γ', σελ. 183.

Κ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ.

NUMISMATIQUE

DES VILLES DE LA PHENICIE

SIDON

(Suite et fin. Voyez p. 99 et s.)

(Planches VIII, IX et X.)

MONNAIES AUTONOMES DATÉES DE L'ÈRE DES SÉLEUCIDES
(de 121 à 111 av. J. C.)

XXXIII. De 121 à 114 av. J. C.

1293. — Buste tourelé de Tyché à droite, les cheveux ramassés en chignon sur l'occiput, avec mèches bouclées, descendant en flottant sur la nuque. Les épaules sont drapées. Derrière, les lettres ΕΙΡ. Grènetis au pourtour.

Galère phénicienne, avec avant arrondi et recourbé en volute, et aplustre à la poupe. Au dessus, ΑqΡ (an 191 — ΣΙΔΩΝΟΣ — ΘΕΑΣ en 3 lignes horizontales Au dessous, ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ— ΑΣΥΛΟΥ ΚΑΙ—ΝΑΥΑΡΧΙΔΟΣ en 3 lignes horizontales. Grènetis au pourtour.

AE 23. — Dichalque, gr. 9,10. Babelon, Perses Achémén., No 1735. — Mionnet, t V, No 277. — Ma collection.

1294. — Même droit. Derrière la tête, ΕΥΙ.

Même revers, avec la date ΓqΡ (an 193).

AE 23. — Dichalque, gr. 9,65. Ma collection = **Planche** VIII, 1. — Collection du Dr P Schrœder. — Mionnet, t. V, No 278.

1295. — Même droit. Derrière la tête. le monogramme Φ.

Même revers, avec la date SqΡ (an 196).

AE 25. — Dichalque, gr 9.30. Ma collection. — Collection de l'Université américaine de Beyrouth. — Collection du Dr P. Schrœder — Babelon, Loc. cit., No 1736, pl. XXXII, fig 6. — Mionnet. t V, No 279. — Pellerin, Rec. de monn. pl. LXXXII, No 24. — Coll. Walcher de Moltheim, No 3124.

1296. — Même droit. Derrière la tête, les lettres ΥΦΙ.

Même revers et même date.

AE 23. — Dichalque. Ma collection.
AE 22. — Dichalque. Ma collection.

1297. — Même droit. Derrière la tête, les lettres Ε (?) Ι.

Même revers avec la date ΗqΡ (an 198).

AE 24. — Dichalque gr. 8,35. Babelon Perses Achéménides, No 1737 — Mionnet, t. V, No 280.
AE 22. — Dichalque, gr. 7,50. Ma collection.

XXXIV. En 111 avant J. C.

1298. — Tête imberbe, de Dionysos, couronnée de pampre, à droite. Derrière la tête, à gauche, le monogramme Ɛ̃.
Grènetis au pourtour.

Ciste dionysiaque, avec un thyrse orné de bandelettes. Au dessus, la date L CA (an 201). Couronne de lierre au pourtour.

AE 22. — Chalque gr. 8,10. Babelon Loc. cit., p. 254, No 1744, pl. XXXII, fig. 7. — Mionnet, t. V, No 283 et t. VIII suppl. No 146 (date erronée CΛ 130) d'après Gessner, Num. pop. et urbium, tab. LX, fig. 32, p. 319 — Panel, de cistop., p. 16.

MONNAIES AUTONOMES DATÉES DE L'ÈRE DE SIDON
(Inaugurée en 112—111 avant J. C.)

XXXV. De 106 à 102 avant J. C.

1299. — Buste de Tyché comme au droit du No 1305; derrière la tête, la lettre Β.

Dionysos, barbu, debout à gauche, vêtu d'un chiton talaire. De la main droite étendue, il tient un canthare, et de la gauche, un thyrse orné de bandelettes et dirigé transversalement. A gauche, au dessus du bras, la date L Ε (an 5), au dessous, ΣΙΔΩ, et en bas, à droite et à gauche [phénicien] — [phénicien] des Sidoniens. Grènetis au partour.

AE 14. — Dilepton, gr. 3,25. Ma collection.

1300. — Même droit, derrière la tête, le monogramme [monogramme]. Gr.

Même revers, avec la date L S (an 6).

AE 15. — Dilepton, gr. 3,10. Ma collection.

1301. — Même droit. | Même revers, avec la date L I (an 7).

AE 16. — Dilepton, gr 2,45. Ma collection, 3 exempl. — **Planche** VIII, 2. — Collection du Dr P. Schrœder, à Beyrouth.

1302. — Même droit, derrière la tête la lettre N. | Même revers, avec la date L Θ (an 9).

AE 15. — Dilepton gr. 2,61. Babelon, Perses Achémén., p. 238, No 1635. — Mionnet, t. V, p. 370, Nö 217.

XXXVI. Vers 100 à 95 avant J. C.

1303 — Buste tourelé et diadémé de Tyché, à droite, les cheveux enroulés autour de la tête, et portant un voile qui lui couvre la nuque et les épaules. Derrière, la lettre B. Grènetis au pourt. | Revers du 1206. Europe sur un taureau.

AE 17. — Dilepton, gr. 2,62. Babelon, Perses Achémén., p 237, No 1628, pl. XXX, fig. 22. — Mionnet, t. V, No 219 (date incertaine).

1304. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΔI (an 14) dans le champ, en haut et à droite, en ligne horizontale, sous la légende grecque.

AE 17. — Dilepton, gr. 2,86. Babelon. Loc. cit., No 1636. — Mionnet, t. V. No 220.

AE 16. — Dilepton. Ma collection.

XXXVII. De 106 avant J. C. à 43 après J. C.

1305. — Buste tourelé et diadémé de Tyché, à droite, les cheveux enroulés autour de la tête. Elle a un collier, des pendants d'oreille, et un voile qui lui couvre la nuque et les épaules. Grènetis au pourtour. | ΣΙΔΩΝΙΩΝ, en légende circulaire à droite. Aigle debout, à gauche, sur un éperon de navire, avec une palme appuyée sur son aile droite. Dans le champ, à gauche, la date L E (an 5), et au dessous, le monogramme [monogramme]. Grènetis.

AR 30. — Tétradr. phén., gr. 14,50. Collection de Luynes. — Babelon, Loc. cit., p 238, No 1629. — Mionnet t. V, p. 367, No 192. — Pellerin, Rec. de méd. pl. LXXXII, 17.

AR 29. — Tétradr. phénic., gr 14. Babelon, Loc cit., No 1630, pl. XXXI, fig. 1. — Mionnet, t V, No 193. — Ma collection — **Planche** VIII, 3.

1306. — Même dr. | Même revers, mais avec la même date et le monogramme ΔΙ.

AR 30. — Tétradr. phénic., gr 13,95. Babelon, Loc. cit., No 1651.

1307. — Même dr. | Même revers, avec la date L Ϛ (an 6) et le monogramme.

AR 30. — Tétradr. phén., gr 14,22. Catal. Robert Carfrae, No 329, pl X,13.

1308. — Même dr. | Même revers, avec la date IE (an 15) et le monogramme ΔΙ.

AR 29. — Tétradr. phénic., Mionnet, t. VIII suppl., p. 263, No 106, d'après Beger, Thes. Brand. I, p. 513. — Gessner, Numism. pop. tab. LXI, fig. 1, p. 319.

1309. — Même dr. | ΣΙΔΩΝΟΣ ΤΗΣ (à droite) ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΣΥΛΟΥ (à gauche), en légende circulaire. Même revers. A gauche, la date L ΕΑ (an 35). A droite, le monogramme. Grènetis au pourtour.

AR 21. — Didrachme phénic., gr 6,20. Ma collection.

1310. — Même dr. | Même légende et même revers, avec la date L ΕΜ (an 45), à gauche, et la lettre Α, à droite.

AR 23. — Didrachme phénic., gr 7,02. Babelon, Perses Achémén., p. 243, No 1663, pl. XXXI, fig. 12.

1311. — Même dr. | Même légende et même revers, avec la date L ϚΜ (an 46), et le monogramme.

AR 30. — Tétradr. phénic., gr 14,47. Babelon, Loc. cit., No 1664. — Mionnet, t. V, p. 368, No 194. — Eckhel, Doct. num. vet. t. III, p. 366, No 26. — Pellerin, Rec. de méd., pl. LXXXII, No 18.

1312. — Même dr. | Même dégende, même revers et même date. A droite, la lettre Α.

AR 24. — Didrachme phénic., gr 6,60. Ma collection. — **Planche VIII, 6.**

1313. — Même dr. | Même revers, avec la date LΝ (an 50), et à droite le monogramme.

AR 28. — Tétradr. phén., gr. 13,90. Alex. Boutkowski, Répert. prat., p. 391. — Imhoof-Blumer, Monnaies grecques, p. 445, No 32, et Choix de monn. grecq., pl. VII, No 225.

1314. — Même dr. | Même revers, avec la date L ϚΝ (an 56), et à droite, la lettre ⊙.

AR 28. — Tétradr. phénic., gr 12,50 (conserv. défect.). Ma collection.

1315. — Même dr. | Même revers, avec la date L HN (an 58), et à droite, ΔΩ.

AR 28. — Tétradr. phénic., gr. 12,32 (conserv. défect.). Ma collection.

1316. — Même dr. Derrière la tête, le monogramme [monogramme]. | Même légende, même revers, avec les lettres ΣΤ à gauche, la date L ΣΞ (an 66) et, entre les jambes de l'aigle, la lettre B. Grènetis au pourtour.

AR 28. — Tétradr. phénic., gr. 13,60. Ma collection. — **Planche** VIII, 4.

1317. — Même dr. sans monogr. | ΣΙΔΩΝΙΩΝ ΤΗΣ (à droite), ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΣΥΛΟΥ, à gauche, en légende circulaire. Dans le champ, la date L ΑΟ (an 71), et les monogrammes [monogramme] et [monogramme]. Même revers.

AR 28. — Tétradr. phénic., gr. 13,49. Babelon, Loc. cit., p. 246, No 1680. — Mionnet, t. V, p. 368, No 195.

1318. — Droit du 1316. | Même légende et même revers, avec la date L ΒΟ (an 72), et les monogrammes [monogramme] et [monogramme].

AR 22. — Didrachme phén., gr. 6,36. Collection de Luynes. — Babelon, Loc. cit., No 1681.

1319. — Même dr. du 1316. | Légende et revers du 1309, avec la date L ΒΟ (an 72) et à droite, le monogramme [monogramme].

AR 29. — Tétradr. phén., gr. 12,04. Collection Wacher de Moltheim. No 3122.

1320. — Droit du 1305. | Légende et revers du 1309, avec la date L ΟΕ (an 75).

AR 32. — Tétradr. phén., gr. 13,98. Babelon, Perses Achém., p. 246, No 1685.

1321. — Même dr. | Légende et revers du 1317, avec L (an) à gauche, Π (80) à droite, et le monogramme [monogramme], à gauche.

AR 28. — Tétradr. phénic., gr. 13,77. Babelon, Loc. cit., No 1688. — Mionnet, t. V, p. 368, No 196.

AR 26. — Tétradr. phénic., gr. 12,95. Ma collection.

1322. — Même dr. | Même revers, mais avec le monogr. [monogramme].

AR 28. — Tétradr. phénic., gr. 13,12. Babelon, Loc. cit., No 1689.

1323. — Même dr. | Revers du 1319 avec la date L A à gauche, Π à droite (an 81) et le monogramme à droite.

AR 26. — Tétradr phénic., gr 13,68 Babelon, Loc cit. No 1631. — Mionnet, t. V, No 198. — Ma collection — British Museum — Barclay V Head, Coins of ancients p. 100, No 15 et pl. LXI.

1324. — Même droit. Derrière la tête, le monogramme | Même revers, avec la date L AΠ (an 81) et le monogramme du No 1322.

AR 29. — Tétradr phénic. gr 13,49. Babelon Loc cit. No 1630. — Mionnet, t V, No 197.

1325. — Droit du 1305. | Même revers, avec L à gauche, BΠ (an 82) et le monogramme du No 1323 à dr

AR 26. — Tétradr phénic., gr. 13,04. Babelon, Perses Achémén., No 1692 — Mionnet, t VIII suppl., p 263, No 168. — Gr 13,15. Ma collection.

1326. — Même droit. Derrière la tête, les lettres KAI. Grènetis au pourtour. | Même revers, avec L à gauche, ϚP (an 106) à droite, et le monogr à gauche. Gr

AR 22. — Didrachme phénic., gr 6,30 à 7,54. Ma collection, 2 exempl. — Collection de Luynes — Babelon Loc cit, Nos 1698 et 1699, pl XXXI, fig. 17. — Mionnet, t, V, No 201.

1327. — Même dr. du 1305. | Même légende et même revers, avec la date L Θ à gauche, KP (an 129) à droite, au dessus des lettres A à gauche, N à droite. Grènetis au pourtour.

AR 21. — Didrachme phénic., gr 5,85 à 6,60. Babelon, Loc. cit., No 1666. — Collection de l Université améric. de Beyrouth

AR 20 — Didrachme phénic. Ma collection

1328. — Même dr. | Légende et revers du 1309, avec la date L à gauche, ΔNP (an 154) à droite, au dessus de B à gauche, EΞ à droite. Grènetis au pourtour.

AR 20. — Didrachme phénic., gr. 6,91. Babelon, Loc. cit., No 1678. — Mionnet, t V, No 203. — Gr. 6,35. Collection Montagu, No 742.

AR 19. — Didrachme phénic., gr. 6,58. Babelon, Loc. cit., No 1677, pl. XXXI, fig. 13. — Mionnet, t V, No 202. — Ma collection — Collection de l Université américaine de Beyrouth

XXXVIII. En 110 avant J. C.

1329. — Buste tourelé de Tyché, à droite, les cheveux enroulés autour de la tête, et relevés en chignon sur l'occiput et descendant en mèches bouclées, flottant sur le cou. Derrière la tête, monogramme Σ ? Grènetis au pourtour. | Galère phénicienne. Au dessus, en 2 lignes L B (an 2) et ΣΙΔΩΝΙΩΝ. Au dessous [phénicien]. Grènetis au pourt.

AE 15. — Lepton, gr. 1,35. Ma collection.

XXXIX. De 109 à 43 avant J. C.

1330. — Buste de Tyché, comme au droit du 1305. Grènetis au pourtour. | Revers du 1329, avec la date L Γ (an 3). Grènetis au pourtour.

AE 21. — Chalque, gr. 7,65. Ma collection. — Collection du Dr P. Schrœder.

1331. — Même droit. | Même revers avec la date L E (an 5).

AE 20. — Chalque, gr. 7,45. Ma collection = **Planche** VIII, 7.

1332. — Même droit, derrière la tête, la lettre A. | Même revers, avec la date L S (an 6).

AE 24. — Chalque, gr. 7,97 à 8,88. Babelon, Perses Achémén., Nos 1632 et 1633, p. 238, pl. XXXI, fig. 2. — Mionnet, t. V, No 214.

AE 22. — Chalque, gr. 10. Ma collection. — Collection du Dr. P. Schrœder.

1333. — Même droit, derrière la tête, la lettre Ω. | Même revers, avec la date L Θ (an 9).

AE 22. — Chalque, gr. 7,52. Babelon, Loc. cit., No 1634. — Mionnet, t. V, No 215. — Coll. de l Univer. améric. de Beyrouth. — Gr. 6,85. Ma collection.

AE 21. — Chalque, gr. 9,20. Ma collection.

1334. — Même droit sans lettre. | Même revers, avec la date L AI (an 11).

AE 21. — Chalque, gr. 6,75. Ma collection. — Mionnet, t. V, p. 370, No 218. — Sestini, Lettere, t. VI, p. 81.

1335. — Même droit. | Même revers.

AE 12. — Lepton, gr. 1,90. Coll. de l Univ. améric. de Beyrouth. — Ma collection.

1336. — Même dr. | Même revers, avec la date L BM (an 42).

AE 19. — Hémi-chalque Collection du Dr P. Schrœder.

1337. — Même dr. | Même revers, avec la date L BN (an 52).
AE 17. — Hémi-chalque. gr. 2,97. Babelon, Perses Achém., p. 244, No 1668.
AE 16. — Hémi-chalque gr. 3,85. Babelon. Loc. cit., No 1667. — Mionnet, t. V, p. 274, No 245.

1338. — Même dr. | Même revers.
AE 14. — Lepton. gr. 1,10. Babelon, Loc. cit., No 1669.

1339. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΔN (an 54).
AE 16. — Hémi-chalque, gr. 3,50. Ma collection, 2 exemplaires.

1340. — Même dr. | Même revers, avec la date L EN (an 55).
AE 17. — Hémi chalque, gr. 3,68 à 3,98. Babelon. Loc. cit., Nos 1672, 1673.
AE 16. — Hémi chalque, gr. 3,78. Babelon. Loc. cit., No 1671.

1341. — Même droit. Derrière la tête, une lettre. | Même revers, avec la date L Ξ (an 60).
AE 17. — Hémi-chalque, gr. 5,55. Ma collection.

1342. — Même droit, derrière la tête, le monogramme A/. | Même revers, avec la date L ϚΞ (an 66) — ΣΙΔΩΝΟΣ — ΘΕΑΣ, en 3 lignes.
AE 17. — Hémi-chalque, gr. 4. Coll. de l'Univ. amér. de Beyrouth.

1343. — Même droit, sans monogramme. | Même revers et même légende avec la date L HΞ (an 68).
AE 20. — Hémi chalque, gr. 4,45. Ma collection.

1344. — Même droit. | Même revers, avec L BΠ — ΣΙΔΩΝ.
AE 17. — Hémi chalque, gr. 3,80. Ma collection — Planche VIII, 8.

XL. De 44 à 117 après J. C.

1345. — Buste tourelé et voilé de Tyché à droite. Devant Δ/S, au dessus d'un aplustre. Grènetis au pourtour. | Galère phénicienne. Au dessus L ENP (an 155) ΣΙΔΩΝΟΣ — ΘΕΑΣ, en 3 lignes. Au dessus, à l'exergue, [illegible]. Grènetis au pourtour.
AE 18. — Hémi chalque, gr. 3,70. Babelon, Perses Achém., p. 251, No 1717.
AE 17. — Hémi-chalque, gr. 3,30. Babelon, Loc. cit., No 1716, pl. XXXII fig. 1. — Mionnet, t. V, p. 376, No 265 et t. VIII suppl. No 128. — Collection de l'Univ. amér. de Beyrouth — Collection du Dr P. Schröder.
AE 16. — Hemi-chalque, gr. 2,96. Babelon, Loc. cit., No 1718.
AE 15. — Ma collection, 2 exemplaires.

1346. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΞP (an 160).

AE 17. — Hémi-cha que. Mionnet, t. V, No 267. = Mus. Theupoli p 1295.

1347. — Même dr. | Même revers, avec la date L ϛ ΞP (an 166).

AE 20. — Hémi-chalque, gr. 3,33. Babelon, Loc cit., p. 251, No 1720. — Mionnet t. V No 269. — Pellerin, Rec de monn. suppl . t. II, p. 88, pl VII, 2.

AE 18. — Hémi-chalque, gr. 3,75.: Ma col ection, 4 exemplaires. — Babelon, Loc. cit , No 1721. — Mionnet, t. V, No 270 et t VIII suppl., No 130.

1348 — Même droit. Devant la tête B/S au dessus d'un aplustre. | Même revers, avec la date ΘΞP (an 169).

AE 16. — Hémi-chalque, gr. 3,25 à 2,65. Babelon, Perses Achémen , p. 252, Nos 1724 et 1725, pl. XXXII, fig. 3. — Mionnet, t. V, No 272. — Coll. du Dr P. Schrœder — Ma collection, 3 exemplaires. — Coll. de l'Univ. améric. de Beyrouth. — Pellerin, Rec. de monnaies suppl., t. II, p. 88, pl. VIII, No 3.

AE 14. — Hémi-chalque, gr. 3,95. Babelon. Loc. cit , No 1726.

1349. — Même dr. | Même revers, avec la date ΔOP (an 174)e

AE 18. — Hémi-chalque. Mionnet. t. VIII suppl., p. 267, No 133. — Musée Hunter, p. 271, No 6.

1350. — Même dr. | Même revers, avec la date EOP (an I75) en 3me ligne, immédiatement au dessus de la galère, et sans légende phénic. à l'exergue.

AE 15. — Hémi-chalque, gr. 3,95. Ma collection. — Babelon, Loc cit., N 1727. — Gr. 2,80. Musée de Parme.

1351. — Même dr. | Même revers que 1345, avec la date ZOP (an 177). Mais la légende phénic. de l'exergue est retranchée sur le coin. Grènetis au pourtour.

AE 16. — Hémi-chalque, gr. 3,35. Ma collection, 4 exemplaires. — Collection de l'Univers. améric. de Beyrouth. — Collection du Dr P. Schrœder. — Babelon, Loc cit , No 1730, — Musée de Parme.

1352. — Même droit, devant la tête, une étoile et un aplustre. | Même revers, avec la date. AΠP (an 181).

AE 18. — Hémi-chalque. Mionnet. t. VIII suppl., p. 268, No 134. — Sestini, Descriz. delle med. ant. gr. del Mus. Hederv. III, p. 85, No 7.

1353. — Même droit. Devant, une étoile et un aplustre. | Même revers, avec la date НПР (an 188). A l'exergue, les lettres AS.

AE 15. — Hémi-chalque, gr. 2,95. Babelon, Loc. cit., No 1731. — Mionnet, t. V, No 276.

1354. — Même droit, devant la tête, une étoile dans un croissant. | Même revers. A l'exergue les lettres BS.

AE 16. — Hémi-chalque, gr. 3,70. Babelon, Loc. cit., No 1733, pl. XXXII, fig. 5.

AE 15. — Hémi chalque, gr. 2,88. Babelon, Loc. cit., No 1732.

AE 14. — Hémi chalque, gr. 4,20. Babelon, Loc. cit., No 1734.

1355. — Même droit. Seul le croissant est visible. | Même revers.

AE 15. — Hémi chalque. Ma collection, 2 exemplaires.

1356. — Droit du 1353. | Même revers, avec la date ΓϘΡ (an 193).

AE 18. — Hémi-chalque. Mionnet, t. VIII suppl., No 135. — Musée Hunter, p. 271, No 7.

1357. — Même dr. | Même revers, avec la date HϘP (an 198).

AE 16. — Hémi-chalque, gr. 3 à 3,50. Ma collection. — Planche VIII, 9. — Babelon, Loc. cit., Nos 1741 et 1742. — Mionnet, t. V, No 281, et t. VIII suppl., Nos 136 et 138.

AE 15. — Hémi-chalque. Ma collection, 4 exemplaires. — Collection de l'Université améric. de Beyrouth. — Collect. du Dr P. Schröder. — Gr. 3,22. Babelon, Loc. cit., No 1743. — Mionnet, t. VIII suppl., No 137.

1358. — Même dr. | Même revers, avec la date HIΣ (an 218).

AE 18. — Hémi-chalque. Mionnet, t. V, p. 379, No 285. — Musée de Vienne.

1359. — Même dr. | Même revers, avec la date KΣ (an 220).

AE 18. — Hémi-chalque. Mionnet, t. V, p. 379, No 286. — Froelich, Ann. p. 108.

1360. — Même dr. | Même revers, avec la date ZKΣ (an 227).

AE 15. — Hémi-chalque. Ma collection. — Mionnet, t. VIII suppl., p. 269, No 144. — Eckhel, Catal. Mus. Caes. Vindobon., p. 241, No 7.

1361. — Même dr. | Même revers, avec la date HKΣ (an 228).

AE 15. — Hémi chalque, gr. 3,05. Ma collection. — Mionnet, t. V, No 289. — Babelon, Perses Achémén., p. 257, No 1768, pl. XXXII, fig. 11.

XLI. De 90 à 68 avant J. C.

1362. — Buste tourelé, diadémé et voilé de Tyché, comme au droit du 1305. Grènetis au pourtour.

Astarté tourelée, debout à gauche sur une proue de galère dont l'avant est recourbé et arrondi en volute. La déesse vêtue d'une tunique talaire porte sur son bras gauche une stylis cruciforme, et elle tient un aplustre de la main droite tendue en avant. Dans le champ, la date L KA (an 21) en ligne horizontale à gauche. A gauche, ΣΙΔΩΝΙΩΝ en légende circulaire ascendante, à droite 𐤌𐤍𐤃𐤑𐤋 en légende circulaire redescendante. Grènetis au pourtour.

AE 17. — Lepton. gr. 1,99. Babelon, Perses Achémén., p. 239, No 1639. — Mionnet, t. V, No 222.

1363. — Même droit, derrière la tête, les lettres ΓΗ.

Même revers, avec la date ΘΚ (an 29).

AE 14. — Dilepton, gr. 2,95. Babelon, Loc. cit., No 1683. — Ma collection, 5 exemplaires. = Planche VIII, 10.

1364. — Même droit, sans lettres visibles.

Même revers, avec la date L ΕΛ (an 35).

AE 13. — Dilepton, gr. 2,75. Ma collection.

1365. — Même droit, derrière la tête, la lettre Y.

Même revers, avec la date ΜΑ (an 41).

AE 17. — Dilepton, gr. 2,55. Babelon, Perses Achém., p. 242, No 1661, pl. XXXI, fig. 11.

1366. — Même droit, sans lettres visibles.

Même revers, avec la date ΜΓ (an 43).

AE 19. — Dilepton. Collection de l'Univers. améric. de Beyrouth.

XLII. De 97 à 10 avant J. C.

1367. — Buste tourelé, diadémé et lauré de Tyché, à droite, les cheveux relevés

Galère phénicienne, à proue arrondie et recourbée en volute à gauche, et à poupe ornée de l'aplustre, surmontée de la figure d'Astarté tourelée, debout

autour de la tête et ayant un voile qui lui couvre la nuque et les épaules. Grènetis au pourtour.

à gauche. La déesse, vêtue d'une tunique talaire, tient sur son bras gauche une stylis cruciforme à direction transversale, et elle s'appuie de la main gauche, sur la barre d'un gouvernail. Au dessus de la galère, dans le champ, à gauche, la date L IΔ (an 14). A l'exergue, en 3 lignes, ΣΙΔΩΝΙΩΝ — 𐤋𐤑𐤃𐤍𐤌. Grènetis au pourtour.

AE 23 — Chalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 263, No 109. — Mus. Hunter, p. 271, No 3.

1368. — Même droit, derrière la tête lettres indistinctes.

Même revers, avec la date L HI (an 18).

AE 27. — Chalque. Ma collection.
AE 25. — Gr. 9,08. Babelon. Perses Achém., p. 239, No 1637.
AE 24. — Ma collection.

1369. — Même droit.

Même revers, avec la date L ΘI (an 19).

AE 22. — Chalque, gr. 7,95. Ma collection.

1370. — Même droit, derrière la tête, la lettre A.

Même revers, avec la date L K (an 20).

AE 23. — Chalque, gr. 8,78. Babelon, Loc. cit., No 1637. — Collection de l'Univers. améric. de Beyrouth.

1371. — Même droit, derrière la tête, les lettres ΦI.

Même revers.

AE 21. — Chalque. Mionnet, t. V, p. 371, No 224.
AE 23. — Chalque, gr. 9,20. Ma collection.

1372. — Même droit, derrière la tête, les lettres AN.

Même revers, avec la date L ΔK (an 24).

AE 20. — Chalque. Mionnet, t. V, p. 371, No 226. — Sestini. Lett. t. VI, p. 81.

1373. — Même droit.

Même revers, avec la date L EK (an 25).

AE 20. — Chalque, gr. 5,62. Babelon. Loc. cit., p. 240, No 1646. — Mionnet, t. V, p. 371, No 227. — Pellerin. Recueil de monnaies, pl. XXXII, 21.
AE 18. — Chalque, gr. 5,25. Ma collection.

1374. — Même droit, derrière la tête, la lettre H.

Même revers.

AE 20. — Chalque, gr. 5. Babelon. Perses Achém., p. 240, No 1647.

1375. — Même droit, derrière la tête, les lettres ΣΙΑ.

Même revers, avec la date L ZK (an 27).

AE 20. — Chalque, gr. 5 à 5,12. Babelon, Loc. cit., Nos 1648 et 1649, pl. XXXI, fig. 6. — Mionnet, t. V, p. 372, No 229.

AE 19. — Chalque, gr. 4,70. Ma collection.

1376. — Même droit, sans lettres visibles.

Même revers, avec la date L HK (an 28).

AE 24. — Chalque, gr. 7,43. Babelon, Loc. cit., p. 241, No 1650.

1377. — Même droit, derrière la tête, la lettre M.

Même revers, avec la date L ΘK (an 29).

AE 23. — Chalque, gr. 7,10. Babelon, Loc. cit., No 1651. — Mionnet, t. V, p. 372, No 231.

AE 20. — Hémi-chalque, gr. 3. Ma collection. — Collection du Dr P. Schrœder à Beyrouth. — Gr. 4,55. Babelon, Loc. cit., No 1652. — Mionnet, t. V, No 232.

1378. — Même droit, derrière la tête, la lettre B.

Même revers, avec la date L Λ (an 30).

AE 21. — Chalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 264, No 112. — Sestini. Descr. num. vet. p. 535, No 1.

1379. — Même droit, avec le monogramme Ѧ, derrière la tête.

Même revers, avec la date L AΛ (an 31), dans le champ, à droite.

AE 22. — Chalque, gr. 8,30. Ma collection. — Planche VIII, 11. — Gr. 5,70. Babelon, Loc. cit., No 1656, pl. XXXI, fig. 8. — Mionnet, t. V, No 234.

AE 21. — Chalque, gr. 6,10. Ma collection. — Collection du Dr P. Schrœder à Beyrouth.

1380. — Même droit, derrière la tête, les lettres ZH.

Même revers, avec la date L BΛ (an 32).

AE 22. — Chalque, gr. 7,35. Ma collection, 2 exemplaires.

1381. — Même droit, sans lettres visibles derrière la tête.

Même revers, avec la date L ΓΛ (an 33).

AE 23. — Chalque. Mionnet, t. V, p. 372, No 236.

1382. — Même droit, avec lettres indistinctes.

Même revers, avec la date L ΔΛ (an 34).

AE 22. — Chalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 264, No 115.

1383. — Même droit, derrière la tête, les lettres AN.

Même revers, avec la date L ZΛ (an 37).

AE 18. — Chalque. Mionnet, t. V, p. 373, No 241. — Sestini, Descr. p. 535.

1384 — Même droit, sans lettres visibles.

Même revers, avec la date L ΘM (an 49).

AE 20. — Hémi-chalque, gr. 3,95. Ma collection Conservation défectueuse.

1385. — Même droit, sans lettres apparentes.

Même revers, avec la date L EN (an 55).

AE 21. — Chalque gr 5,63. Babelon, Loc. cit., No 1674. — Mionnet t. V, p. 374. No 246.

1386. — Même droit, derrière la tête, les lettres IH.

Même revers, avec la date L ΘN (an 59).

AE 22. — Chalque, gr. 5,65. Babelon, Loc. cit. No 1675. — Mionnet t. V, No 247.

1387. — Même droit, derrière la tête, les lettres AN.

Même revers, avec la date L O (an 70).

AE 20. — Hémi-chalque gr. 4,60. Babelon, Loc. cit. No 1679. — Mionnet, t. V, p. 374, No 249.

1388. — Même droit, sans lettres apparentes.

Même revers, avec la date L PA (an 101).

AE 23. — Chalque, gr. 7,20. Babelon, Perses Achém., p. 247, No 1663.

XLII. En 29 avant J. C.

1389. — Buste tourelé et diadémé de Tyché, à droite, les cheveux relevés autour de la tête, et portant un voile qui lui couvre la nuque et les épaules. Derrière, un aplustre. Grènetis au pourtour.

Astarté tourelée, debout sur une galère phénicienne, comme au revers du No 1360. En haut, la date L B — Π (an 82). Au dessous, dans le champ, à gauche, en 2 lignes horizontales, ΣΙΔ — ΩΝ. A l'exerg. 𐤋𐤑𐤃𐤍𐤌, des Sidoniens. Grèn. au pourt.

AE 20. — Chalque, gr. 5,70. Ma collection = **Planche VIII, 12**.

Cette pièce est décrite successivement par Mionnet, t. V, p. 371, No 225, et Babelon, Loc. cit., p. 240, No 1644, avec la date L KΓ (an 23), d'après un exemplaire de conservation défectueuse, comme le témoigne la planche XXXI, fig. 4 de ce dernier ouvrage, tandis que mon exemplaire est de conservation irréprochable.

XLIV. En 27 avant J. C.

1390. — Même dr. | Le héros Sidonos debout à gauche, sur une proue de galère, à l'avant arrondi et recourbé en volute. Il est vêtu d'une tunique courte et porte sa chlamyde sur le bras gauche. De la main gauche, il tient sur son épaule une stylis cruciforme, et de la main droite étendue, un aplustre. Des 2 côtés du champ, en 2 lignes horizontales, ΣΙΔΩ—ΝΟΣ—Θ(ΕΑΣ) — L Δ(Π) (an 82). Grènetis au pourtour.

AE 23. — Chalque, gr. 6,13. Babelon, Perses Achém., p. 241, No 1655.
AE 21. — Chalque, gr. 5,45. Ma collection = **Planche** VIII, 13. — Gr. 8,40. Babelon, Loc. cit., p. 241, No 1654 pl. XXXI, fig. 7 lit « an 30 » comme Mionnet, t. V, No 233 et Pellerin, Rec. de monnaies, pl. LXXXII, 23.

Il est possible que la prétendue date de droite soit la terminaison du mot Θ—ΕΑΣ. Un exemplaire irréprochable permettra seul de se prononcer. Toutefois, il est certain d'après le style de cette pièce qu'elle ne peut appartenir à l'an 30 et est sûrement postérieure à l'an 80 de Sidon et probablement de la période 30 à 20 av. J. C.

XLV. En 22 avant J. C.

1391. — Même dr. | Niké, ailée, debout à droite, sur une proue de galère, à l'avant arrondi et recourbé en volute. Elle est vêtue du chiton talaire et de la diplois, et porte les cheveux relevés en chignon au dessus de la tête. Elle tient de la main droite étendue, une couronne, et une palme sur l'épaule gauche. Des 2 côtés, dans le champ, en 3 lignes horizontales, L Θ Π (an 89) — ΣΙΔΩ—ΝΟΣ ΘΕ—ΑΣ.

AE 21. — Chalque, gr. 7,05. Ma collection = **Planche** VIII, 14 revers — Eckhel, Doctr. num. veter. t. III, p. 366, No 28 (mal décrite).

XLVI. De 116 à 118 après J. C.

1392. — Buste de Tyché, à dr. comme au droit du No 1339. Derrière un aplustre, devant une étoile. Gr. au pourt. | Char d'Astarté, sur 2 roues et surmonté de 4 colonnettes, supportant une plateforme carrée. Entre les colonnes, le bétyle, simulacre de la déesse, posé sur un socle orné de draperies. A gauche, ΣΙΔΩΝΟΣ en légende ascendante, à droite ΘΕΑΣ en légende descendante. A l'exergue, la date ΖΚΣ (an 227). Grèn. au pourt.

AE 25. — Dichalque, gr. 10,95. Ma collection (4 exemplaires). Planche VIII, 15. — Babelon, Loc. cit., No 1753. — Mionnet, t. V, p. 379, No 288.

AE 23. — Dichalque, gr. 10,10. Babelon, Loc. cit., No 1755.

AE 22. — Dichalque, gr. 11,20. Babelon, Loc. cit., No 1754. — Coll. Univers. améric. de Beyrouth. — Gr. 7,10. Musée de Parme.

1393. — Même dr. | Même revers, avec ΣΙΔΩΝΟΣ — ΘΕΑΣ et la date ΖΚΣ (an 227).

AE 23. — Dichalque, gr. 7,30. Ma collection.

1394. — Même dr. | Même revers, avec la date ΗΚΣ (an 228).

AE 20. — Dichalque, gr. 10,10. Babelon, Perses Achém., No 1765. — Mionnet, t. V, p. 380, No 290.

AE 24. — Dichalque. Ma collection. — Coll. de l'Univ. améric. de Beyrouth.

AE 23. — Dichalque, gr. 8,20. Babelon, Loc. cit., No 1767. — Mionnet, t. V, No 292.

AE 22. — Dichalque, gr. 11,80. Babelon, Loc. cit., No 766. — Mionnet, t. V, No 291.

1395. — Même dr. | Même revers, avec la date ΘΚΣ (an 229).

AE 20. — Dichalque. Mionnet, t. V, p. 280, No 294. — Mus. Thorwald.

Je crains que cette date ne soit erronée.

XLVII. En 26 après J. C.

1396. — Tête de Tyché, comme au droit du 1305, à gauche. Devant elle, sceptre (?). Derrière, le monogramme Ā. | Temple tétrastyle, à fronton triangulaire, élevé sur un podium. A gauche, la date ΖΛΡ (an 137), à droite, un sceptre. A l'exergue, ΣΙΔΩΝΟΣ.

AE 15. — Dilepton, gr. 2,60. Alex. Boutkowski, Répert. prat., p. 392. — Imhoof Blumer, Monn. grecq., p. 445, No 35.

XLVIII. En 87 avant J. C.

1397. — Tête barbue et laurée de Zeus Sérapis, à droite, surmontée du modius. Derrière, les lettres EY. Grènetis au pourtour. — Canthare dionysiaque à 2 anses. Au dessus, la date L ΔK (an 24). Dans le champ, à dr., en légende circulaire descendante, ΣΙΔΩΝΙΩΝ, à gauche, en légende circulaire ascendante, 𐤋𐤑𐤃𐤍𐤌. Gr. au pourt.

AE 16. — Dilepton gr. 2,92. Babelon, Perses Achém. p. 240, No 1645, pl. XXXI, fig. 5.

XLIX. De 71 avant J. C. à 6 après J. C.

1398. — Tête barbue et laurée de Zeus, à droite. Grènetis au pourtour. — Europe assise sur un taureau, qui l'emporte en bondissant à gauche. La déesse tient au dessus de sa tête son voile flottant. En haut, la date L — M (an 40). A l'exergue, en 2 lignes, ΣΙΔΩΝΙΩΝ — 𐤋𐤑𐤃𐤍𐤌, des Sidoniens. Gr. au pourt.

AE 24. — Chalque. gr. 8,45. Babelon, Loc. cit., p. 242, No 1660, pl. XXXI, fig. 10. — Mionnet, t. V, p. 373, No 243. — Coll. de l'Univ. améric. de Beyrouth.

AE 22. — Chalque, gr. 10. Ma collection = **Planche** VIII, 16.

1399. — Même dr. — Même revers, avec la date L N (an 50), tout entière en haut et à gauche.

AE 21. — Chalque. Ma collection. — Mionnet, t. VIII suppl., p. 265, No 118.

1400. — Même droit, derrière la tête, le monogr. Ⲁ. — Même revers, avec la date L Δ — N (an 54).

AE 22. — Chalque, gr. 7,30. Ma collection.

1401. — Même droit, sans lettre visible. — Même revers, avec la date L EN (an 55).

AE 23. — Chalque. gr. 8,53. Babelon, Loc. cit., No 1670.

1402. — Même dr. — Même revers, avec la date L O (an 70).

AE 22. — Chalque. Mionnet, t. V, p. 374, No 251.

1403. — Même dr. — Même revers, avec la date L — ΓO (an 73).

AE 24. — Chalque, gr. 8. Babelon, Loc. cit., No 1683.

AE 23. — Chalque, gr. 7,97. Babelon. Loc. cit., No 1684.

AE 22. — Chalque, gr. 7,21. Babelon, Perses Achém., p. 246, No 1682. — Mionnet, t. V, p. 375, No 252.

AE 20. — Chalque, gr. 5,90. Ma collection.

1404 — Même dr. | Même revers, devant le taureau, à gauche ΓO. A l'exergue, ΣΙΔΩΝΙΩΝ — et la date ϚO (an 76). Le tout dans une couronne murale.

AE 23. — Chalque, gr. 5,38. Babelon. Loc. cit., No 1686, pl. XXXI, fig. 11 — Mionnet t. V, No 253.

AE 22. — Chalque, gr 5,96. Babelon Loc cit., No 1687. — Ma collection.

AE 20. — Chalque. Ma collection

1405. — Même dr. | Même revers, avec la date ZO (an 77)

AE 22. — Chalque, gr 5,80. Ma collection

1406. — Même dr. que le 1398. | Même revers que le No 1399, avec la date L Π (an 80).

AE 23. — Chalque. Ma collection

1407. — Même dr. | Même revers que le 1398 A la place de la légende phénicienne, la date ZIP (an 117). Grènetis au pourtour.

AE 20. — Chalque, gr 8,40 Ma collection — Mionnet, t. V, p. 375, No 259.

L. En 29 ou 24 avant J. C.

1408. — Tête laurée et barbue de Zeus, à droite. Grènetis au pourtour. | Niké du No 1391, debout à droite sur une proue de galère. Dans le champ à gauche en 3 lignes, L BΠ (an 82) ou L ΘΠ (an 89) — ΣΙΔΩ — ΝΟΣ. Gr. au pourt.

AE 19. — Chalque, gr. 5,70 Ma collection — Planche VIII, 17. — Gr 5,48 Babelon, Perses Achém., p 240, No 1641. — Mionnet, t V, No 224 — Gr. 5,50 Musée de Parme

AE 20. — Chalque gr. 5,40, 5,63 et 6,45. Babelon. Loc. cit., Nos 1640 à 1642, pl. XXXI, fig 3. — Mionnet t. V, No 223. — Eckhel. Doctr. num. veter t. III, p. 365, No 22. — Pellerin. Recueil de monnaies, pl. LXXXII, 20.

Cette monnaie a été publiée avec la date an 22, d'après des exemplaires de conservation défectueuse, sur mon exemplaire, si le chiffre des unités est discutables «2» ou «9» celui des dizaines est incontestablement «80». Le style de la pièce et son type confirment d'ailleurs pleinement cette lecture.

LI. De 80 à 45 avant J. C.

1409. — Bustes accolés de Zeus et de Tyché, à droite. | Galère phénicienne à l'avant arrondi et recourbé en

Tyché est diadémée et tourelée, et porte un voile qui lui couvre la nuque et les épaules. Grènetis au pourtour. | volute, et ornée de l'aplustre à la poupe. Au dessus, en 3 lignes horizontales: la date L ΑΛ (an 31) — ΣΙΔΩΝΟΣ — ΘΕΑΣ. A l'exergue, [phénicien] des Sidoniens. Grènetis au pourtour.

AE 21. — Chalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 264, No 113. — Com. de Bentinck, Cat. II, p. 1066. — Pellerin, Recueil de monnaies, pl. LXXXII, 19.

La date «L ΑΛ, an 31», a été probablement lue par erreur sur un exemplaire du No suivant portant la date «L ΔΛ, an 34».

1410. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΔΛ (an 34).

AE 21. — Chalque, gr 7,20. Babelon, Perses Achém., p. 242, No 1657, pl. XXXI, fig. 9. — Mionnet, t. V, p. 373, No 237. — Gr. 9. Ma collection, 3 exemplaires. — Coll. de l'Univers. améric. de Beyrouth.

1411. — Même droit. Derrière les têtes, le monogramme [monogramme]. | Même revers.

AE 21.—Chalque, gr.6,20. Babelon Loc.cit., No 1658.—Mionnet, t.V, No 238.

1412.—Même droit. Derrière les têtes, le monogramme [monogramme]. | Même revers, avec la date L ΕΛ (an 35).

AE 21. — Chalque, gr 6,51. Babelon, Loc cit., No 1659. — Mionnet, t. V, No 240. — Gr 8,60. Ma collection = **Planche VIII, 18.**

Mionnet, t. VIII suppl., p. 264, No 110 donne cette même pièce avec la lecture erronée «an 15, L ΕΙ».

1413. — Droit du 1411. | Même revers, avec la date L ϚΛ (an 36).

AE 21. — Chalque. Ma collection.

1414. — Droit du 1409. | Même revers, avec la date L ΘΜ (an 49).

AE 20. — Chalque, gr. 6,82. Ma collection.

1415. — Même droit. Derrière les têtes, le monogramme [monogramme] ?. | L Ξ (an 60).

AE 20. — Chalque, gr. 7,12. Babelon, Perses Achémén., p. 245, No 1676, décrit cette monnaie comme didrachme phénic parce qu'elle est en argent saucé. En Syrie, les faussaires modernes saucent souvent les pièces antiques en bronze pour les vendre à un prix plus élevé aux amateurs peu expérimentés.

1416. — Droit du 1409. | Même revers, avec la date L ϚΞ (an 66).

AE 24. — Chalque. Collection du Dr P. Schröder, à Beyrouth.

LII. En 67 après J. C.

1417. – Tête imberbe de Dionysos, à droite. Grènetis au pourtour | Dionysos debout de face, regardant à gauche, vêtu d'une tunique talaire, tenant dans la main droite étendue un diota, et dans la gauche, un thyrse transversal. Dans le champ, à gauche, en haut la date HqP (an 198), en bas en 2 lignes ΣΙΔΩ—ΝΟΣ, à droite, à la même hauteur, aussi en 2 lignes transversales ΘΕΑ—Σ Grènetis au pourtour.

AE 21 – Chalque. Mionnet, t. V, p. 379, No 282. — Eckhel, Doctr. num. veter. t. III, p. 367, No 48. — Pellerin, Recueil des monn. des peuples et des villes, pl. LXXXII, 25.

LIII. De 63 avant J. C. à 116 après J. C.

1418. – Même dr. | Ciste dionysiaque et thyrse orné de bandelettes. Au dessus, la date L HM (an 48), au dessous en 2 lignes: ΣΙΔΩ-ΝΙΩΝ — 𐤑𐤃𐤍𐤌. Couronne de lierre au pourtour

AE 19. — Chalque. Collection du Dr P. Schroeder, à Beyrouth.

1419. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΘΜ (an 49).

AE 21. — Chalque. gr. 8,08. Babelon, Perses Achémen., p. 243, No 1665. — Mionnet, t. V, p. 373, No 234. — Pellerin, Loc. cit., pl. LXXXII, 22. — Eckhel, Loc. cit., p. 366, No 27.

1420. – Même droit, derrière la tête, un monogramme. | Même revers, avec la date ΓΝ (an 53).

AE 19. — Chalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 265, No 119. — Eckhel, Loc. cit., t. III, p. 366, No 27. — Mus. Hunter. tab. XLIX, fig. 16, p. 272.

1421. – Même droit. Derrière la tête, le monogramme Ѧ. Grèn. | Même revers, avec la date L Ξ (an 60).

AE 24. – Chalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 265, No 121. — Eckhel, Loc. cit., t. III, p. 365, No 27. — Mus. Hunter. tab. XLIX, fig. 17, p. 272.

1422. – Même dr. | Même revers, avec la date L ΞϚ (an 66).

AE 21. — Chalque. gr. 6,70. Ma collection.

1423. — Même droit, sans monogramme. | Même revers, avec la date L ZΞ (an 67).

AE 23. — Chalque, gr. 6,40. Collection du Dr P Schrœder. — Mionnet, t. VIII suppl., p. 265, No 122. — Sestini, Descriz. delle med ant gr. del Mus. Hederv. III, p. 85, No 2, C.M H. No 6076.

1424. — Même dr. | Même revers, dans le champ à côté de la ciste, la date L—IP (an 110). A l'exergue, en 2 lignes ΣΙΔΩΝΟΣ. Couronne de lierre au pourtour.

AE 19. — Chalque, gr. 4,60. Babelon, Perses Achém., p. 249. No 1703, pl. XXXI, fig. 20. — Mionnet, t. V, p. 375, No 257. — Collect de l'Univer. améric. de Beyrouth.

1425. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΓKP (an 133).

AE 23. — Chalque, gr. 4,90 et 5,85. Babelon, Perses Achémén., p. 249, Nos 1709 et 1710.

1426. — Même droit, devant la tête, la lettre A. | Même revers, avec la date ЄΛP (an 135).

AE 19. — Chalque, gr. 7,10. Babelon, Loc. cit , p. 250, No 1713, pl. XXXI, fig. 21. — Mionnet, t. V, p. 376, No 262.

1427. — Même dr. | Même revers, avec la date L ϛΛP (an 136).

AE 20. — Chalque. Mionnet, t. V, p. 376, No 263. — Mus Sanclem. Num. Sel. I, 271.

1428. — Même tête de Dionysos, à gauche. Grènetis au p. | Même revers. Au dessus de la ciste, la date L ΔNP (an 154), à l'exergue, en 2 lignes ΣΙΔΩΝΟΣ — ΘΕΑΣ. Couronne de lierre au pourtour.

AE 19. — Chalque, gr. 6. Babelon, Perses Achémén., p. 250, No 1715. — Mionnet, t. V, p. 376, No 264. — Ma collection = **Planche** VIII, 20. — Collect. de l Univers. améric de Beyrouth.

1429. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΞP (an 160).

AE 19. — Chalque, gr. 6,72. Babelon, Loc. cit., p. 251, No 1719, pl. XXXII, fig. 2. — Mionnet, t. V, p. 376, No 266. — Ma collection, 2 exemplaires.

1430. — Même dr. | Même revers, avec la date ΕΞP (an 165).

AE 18. — Chalque. Mionnet, t. V, p. 377, No 268. — Eckhel, Doctr. num. veter. t. III, p. 366, No 42. — Hunter, Catal. p. 272.

1431. — Même dr. | Même revers avec la date ΘΞΡ (an 169).

AE 19. — Chalque, gr 5,42. Babelon, Loc cit., p. 251. No 1723. — Gr. 6. Ma collection. — Mionnet. t. V. p. 377, No 273.

AE 17. — Ma collection.

1432. — Droit du 1417. | Revers du 1424, avec la date L CA (an 201).

AE 19. — Chalque, gr 5,72. Babelon, Perses Achémén., p. 254. No 1745. — Mionnet, t. V, p. 379. No 284.

1433. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΘΣ (an 209).

AE 18. — Chalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 268, No 139. — Sestini, Descriz. delle med. ant. gr. del Mus. Hederv. III, p. 85, No 3.

1434. — Même dr. | Revers et légende du 1428, avec la date L ΚΣ (an 220).

AE 18. — Chalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 269, No 142. — Sestini, Loc. cit., III, p. 85, No 4.

1435. — Même dr. | Même revers, avec la date Δ ΚΣ (an 224).

AE 20. — Chalque, gr 4,81. Babelon, Perses Achémén., p. 255, No 1747.

1436. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΕΚΣ (an 225).

AE 20. — Chalque, gr. 6,20. Babelon, Loc. cit., No 1748.

1437. — Même dr. | Même revers, avec la date ΖΚΣ (an 227).

AE 21. — Chalque, gr. 7,15. Babelon, Loc. cit., p. 256, No 1756. — Mionnet, t. V, p. 379, No 287 et t. VIII suppl., p. 269, No 143. — Beger, Thes. Brand. I, p. 514. — Coll. de l'Univers. améric. de Beyrouth.

AE 19. — Chalque, gr. 6,10. Babelon, Loc. cit., No 1757. — Gr. 6,75. Ma collection. — **Planche VIII. 19.**

Mionnet, t. VIII suppl., p. 278, Nos 148 et 149, donne dans la même série les dates « an 230 » et « an 237 ». Ces dates sont suspectes et probablement mal lues. Elles devraient en effet se trouver au Cabinet de France et si Mr Babelon ne les cite pas dans son consciencieux catalogue, ce n'est certainement pas sans motif.

LIV. De 8 avant J. C. à 116 après J. C.

1438. — Temple tétrastyle, à fronton triangulaire, orné d'une figure indistincte (peut-être divinité dans un qua- | Europe assise sur un taureau qui l'emporte en bondissant à gauche. A l'exergue, en 2 lignes, ΣΙΔΩΝΙΩΝ — L ΓΡ

drige?). Le temple est sur un podium, entre 2 colonnes? isolées. Au devant du podium, autel entre 2 palmes. Cercle au pourtour. | (an 103). Couronne de chêne au pourtour.

AE 21. — Chalque, gr. 7,35. Babelon, Loc. cit., p. 248, No 1696, pl. XXXI, fig. 16. — Mionnet, t. V, p. 375, No 254. — Ma collection, 3 exempl. = **Planche** VIII, 22. — Collect. du Dr P. Schrœder. — Alex. Boutkowski, Dictionn. numism. p. 1456, No 2447. — Rollin et Feuardent, Catal. méd. gr 1863, III, p. 487, No 7349. — Coll. de l'Univers. améric. de Beyrouth.

1439. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΔP (an 104).

AE 22. — Chalque, gr. 6,80. Babelon, Perses Achémén., p. 248, No 1697. — Mionnet, t. V, p. 375, No 255.

1440. — Même dr. | Même revers, avec la date L ZIP (an 117).

AE 22. — Chalque, gr. 6,50 et 6,22. Babelon, Loc. cit., p. 249, Nos 1706 et 1707. — Mionnet, t. V, p. 375, No 258.

1441. — Même dr. | Même revers, avec la date ZKP (an 127).

AR 22. — Chalque. Mionnet, t. VIII suppl., p 266, No 126. — Mus Hunter, tab XLIX, fig 14.

AE 18. — Chalque. Mionnet, t. V, p. 376, No 261. — Sestini, Loc. cit., p. 535. — Eckhel, Loc. cit III, p. 366, No 34.

LV. En 44 après J. C.

1442. — Aigle, debout au repos, à gauche. Dans le champ, à gauche A/S, à droite, la date ENP (an 155). Grènetis au pourtour. | Proue de galère a l'avant arrondi, et recourbé en volute, sur laquelle Astarté tourelée debout à gauche. La déesse, vêtue d'une tunique talaire, porte sur son bras gauche une stylis cruciforme, et elle tient un aplustre de la main droite tendue en avant. Dans le champ en ligne horizontale ΣΙ — ΔΩΝ. Grènetis au pourtour.

AE 18. — Chalque. Ma collection, 2 exemplaires = **Planche** VIII, 21.

MONNAIES IMPÉRIALES DATÉES DE L'ÈRE DE SIDON

(inaugurée en 112/111 avant J. C.)

LVI. Auguste (entre 20 avant J. C. et 14 après J. C.).

1443. — Tête laurée d'Auguste, à droite | ΣΙΔΩΝΟΣ — ΙΕΡΑΣ en 2 lignes à l'exergue. Europe assise sur un taureau qui l'emporte en bondissant à gauche. La nymphe tient au dessus de sa tête son voile gonflé par le vent. Grènetis au pourtour.

AE 21. — Chalque. Collection du Dr P. Schroeder à Beyrouth.

1444. — Même tête laurée, à gauche. Devant, un croissant. Couronne de laurier au pourtour. | Même revers, mais avec le taureau bondissant à droite, et dans le champ, à droite, la date L BP (an 102).

AE 23. — Dichalque, gr. 12,00. Babelon, Perses Achém., p. 247, No 1691, pl. XXXI, fig. 15. — Mionnet, t. V, p. 380, No 295. — Alex. Boutkowski, Dictionn. numism., p. 1455, No 2436. — Collection du Dr P. Schroeder.

AE 22. — Chalque, gr. 7,41. Babelon, Loc. cit., No 1695.

1445. — Tête laurée d'Auguste, à droite. Cercle au pourtour. | Europe du 1443. A l'exergue, en 3 lignes : ΣΙΔΩΝΙΩΝ — L ΖΙΡ (an 117).

AE 26. — Trichalque. Vaillant, Numism. graeca. — Mionnet, t. V, p. 381, No 299. — Alex. Boutkowski, Dictionn. numism., p. 1455, No 2440.

1446. — Même droit, sans croissant ni couronne de laurier au pourtour. | Même revers, avec la date ΒΚΡ (an 122), au dessous de ΣΙΔΩΝΙΩΝ à l'exergue.

AE 26. — Dichalque. Mionnet, t. V, p. 381, No 300. — Alex. Boutkowski, Dict. numism., p. 1455, No 2441. — Mus. Sanclément. Numism. sel., t. II, p. 23.

1447. — Même dr. | Même revers, avec la date Γ ΚΡ (an 123).

AE 27. — Trichalque, gr. 19,40. Babelon, Loc. cit., p. 249, No 1708. — Mionnet, t. V, p. 381, No 301.

AE 25. — Trichalque, gr. 20,50. Ma collection. — Alex. Boutkowski, Dict. numism., p. 1455, No 2442.

1448. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΔΚΡ (an 124).

AE 26. — Trichalque. Mionnet, t. V, p. 381, No 302. — Mus. de Vienne. — Alex. Boutkowski, Dictionn. numism., p. 1455, No 2443.

1449. — Même droit que le 1444. Devant la tête un aplustre. Cercle au pourtour. | Europe du 1443. A l'exergue, en 2 lignes horizontales ΣΙΔΩΝ—ΙΩΝ et une date indistincte. Cercle au pourtour.

AE 25. — Chalque. gr. 8,15. Ma collection.
AE 23. — Chalque. gr. 9,20. Ma collection.

1450. — Tête nue d'Auguste, à droite. Grènetis au pourtour. | ΣΙΔΩΝΟΣ ΙΕΡΑ (à droite) Σ ΚΑΙ ΑΣΥΛΟΥ (à gauche) en légende circulaire descendante de droite à gauche. Astarté tourelée, debout à gauche, vêtue du double chiton. De la main droite étendue, elle tient une couronne, et appuie transversalement sur le bras gauche une stylis cruciforme. Au milieu du champ, à gauche en ligne horizontale, la date L ϚΡ (an 106). Grènetis au pourtour.

AE 25. — Dichalque. gr. 9,50. Babelon, Perses Achémén., p. 248, No 1700, pl. XXXI, fig. 18. — Mionnet, t. V, p. 380, No 296. — Alex. Boutkowski, Loc. cit., No 2437.

1451. — Tête laurée d'Auguste, à droite. | Le char d'Astarté, vu de trois quarts à droite, sur un brancard portatif. Entre les colonnettes du char, la date LΙΡ (an 110). En légende circulaire ΖΙΔΩ—ΝΟΣ.

AE 20. — Chalque, gr. 6 et 6,18. Babelon, Perses Achém., pp. 248 et 249, Nos 1701 et 1702, pl. XXXI, fig. 19. — Mionnet, t. V, p. 380. No 297. — Ma collection, 2 exemplaires = **Planche** IX, 1. — Alex. Boutkowski. Dict. numism., p. 1455, No 2438.

1452. — Même dr. | Même revers, avec la date L ΖΙΡ (an 117).

AE 18. — Chalque. gr. 6. Babelon. Loc. cit., p. 249, No 1704. — Mionnet. t. V, p. 381, No 298. — Alex Boutkowski, Dictionn numism., p. 1455. No 2439.

1453. — Même droit, avec ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ. Derrière la tête, le lituus. | Même revers, avec la même date.

AE 24. — Chalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 273, No 164. — Gessner, Imp. tab XXVIII, fig. 29. Alex. Boutkowski, Dict. numism., p. 1455, No 2445.

LVII. *Auguste et Livie (?)*

1454. — ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ. Tète laurée d'Auguste. | ΘΕΑΣ ΣΙΔΩΝΟΣ Tète laurée de femme, peut-être de Livie?

AE 24. — Dichalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 273, No 165. — Gessner Imp. tab XXVIII, fig 29. — Alex Boutkowski. Dict. numism. p 1456, No 2446.

LVIII. *Tibère (de 14 à 37 après J. C.).*

1455. — ΤΙ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ. Tète laurée de Tibère à gauche. | ΣΙΔΩΝΟΣ. Europe sur un taureau qui l'emporte en bondissant à droite. Gr. au pourt.

AE 21. — Dichalque, gr. 9,05. Babelon, Loc. cit., p. 250, No 1711.

1456. — Même droit, sans légende, avec la tète lauré à dr. | Même revers, mais le taureau bondissant à gauche.

AE 23. — Dichalque, gr. 9,98. Babelon, Perses Achémén., p. 250, No 1712.
AE 21. — Dichalque. Ma collection.

LIX. *Caligula (de 37 à 41 après J. C.).*

1457. — Sans légende. Tète laurée de Caligula, à droite. Grènetis au pourtour. | Revers du 1456. A l'exergue, en 2 lignes ΣΙΔΩΝΟΣ — et la date L HMP (an 148). Gr.

AE 22. — Chalque, gr. 7,94. Babelon, Loc. cit., p. 250, No 1714. — Mionnet, t. V, p. 381, No 303. — Collect. du Dr P. Schröder. — Eckhel, Doctr. num. vet. t. III, p. 266, No 36. — Pellerin, Rec. de méd. de rois, p. IX, p. 82 (attribuée à Antiochus IV).

AE 24. — Chalque. Séminaire Ste Anne à Jérusalem.

1458. — Même droit. Devant la tète, une étoile. | Même revers.

AE 24. — Chalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 273, No 166. — Ancien Cabinet de Mr Allier de Hauteroche.

LX. *Claude I (de 41 à 54 après J. C.).*

1459. — Tète de Claude I. | ΣΙΔΩΝΟΣ ΘΕΑΣ, en 2 lignes horizont. à l'exergue. Europe sur un taureau qui l'emporte en bondissant à droite. Dans le champ, la date L HNP (an 158).

AE 23. — Dichalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 273, No 167. — Morell, Imp. tab. VII, fig. 21, p. 34.

1460. — Tête laurée de Claude. | Même revers, avec la date AΞP (an 161).

AR 23. — Dichalque. Mionnet, t. V, p. 381, No 304. — Vaillant, Numism. graeca.

1461. — Même tête laurée, à droite. | Même revers, entre les pattes du taureau, la date L BΞP (an 162).

AE 22. — Dichalque, gr. 8,15. Ma collection.

1462. — Même tête laurée, à gauche. | Même revers et même date dans le champ, à droite sous la tête du taureau.

AE 22. — Dichalque, gr. 9,45. Ma collection.

LXI. Néron (de 54 à 68 après J. C.).

1463. — Tête laurée de Néron, à droite, devant une étoile. Grènetis au pourtour. | Même revers, et même légende à l'exergue. En haut, dans le champ, la date L Ϛ—ΞP (an 166).

AE 23. — Dichalque Mionnet, t. V, p. 382, No 306. — Mus. Sanclem. Num. sel. II, p. 109.

AE 22. — Dichalque, gr. 11,80. Ma collection. — Coll. de l'Univers. améric de Beyrouth.

1464. — Même droit Devant la tête, un lituus. | Même revers, avec la date L—ΘΞP (an 169). Gr. au pourt.

AE 23. — Dichalque, gr. 9,30. Babelon, Perses Achém., p. 251, No 1722. — Mionnet, t. V, p. 382, No 307. — Ma collection.

AE 22. — Dichalque. Collection du Dr P. Schrœder, à Beyrouth.

1465. — Même tête laurée à gauche. Devant, le lituus. Grènetis au pourtour. | Même revers, avec la date L EOP et parfois simplement EOP, entre les pattes du taureau. Grènetis au pourtour.

AE 22. — Dichalque, gr. 10,19. Babelon, Loc. cit., p. 252, No 1728, pl. XXXII, 4. — Mionnet, t. V, p. 382, No 308. — Ma collection — Planche IX, 2.

1466. — Même dr. | Même revers et même date dans le champ, en haut et à droit. Grènetis au pourtour.

AE 23. — Dichalque, gr. 9,40 et 7,60. Ma collection, 2 exemplaires.

LXII. Vespasien (de 69 à 79 après J. C.).

1467. — Tête de Vespasien.

ΣΙΔΩΝΟΣ ΝΑΥΑΡ. Femme debout, ayant sur la main droite une victoire et dans la gauche un bâton (haste ou stylis).

AE 30. — Trichalque Mionnet, t V, p. 382, No 309. — Vaillant, Numism. graeca.

La description du revers est très incomplète. Il s'agit probablement du type d'Astarté debout, comme au revers du 1450.

LXIII. Domitien et Domitia.

1468. Légende fruste. Têtes affrontées de Domitien lauré et de Domitia.

ΣΙΔΩΝ Deux aplustres entre lesquels se trouve la date CA (an 201) Couronne de laurier au pourtour.

AE 26. — Dichalque, gr. 12,55. Babelon, Perses Achém., p. 254, No 1746.

LXIV. Trajan (de 98 à 117 après J. C.).

1469. — Légende circulaire ΑΥΤΟΝΕΡ à gauche, ΤΡΑΙΑΝΩ ΚΑΙ à droite. Tête laurée de Trajan, à droite.

Légende circulaire: ΣΙΔΩΝΟΣ ΝΑΥΑΡΧΙΔΟΣ en 2 lignes descendantes à droite. Enée, à demi nu drapé dans sa chlamyde, s'élançant à gauche sur une proue de galère, à l'avant arrondi et recourbé en volute, le bras droit tendu en avant. Il détourne la tête comme pour inviter des compagnons à le suivre, et il saisit et relève son vêtement sur la cuisse gauche de la main gauche. Dans le champ à gauche, sous le bras droit, en ligne horizontale la date L ΕΚΣ (an 225).

AR 23. — Dichalque Mionnet, t. V, p. 382, No 311. — Vaillant, Numism. graeca.

1470. — Même dr.

Même revers, avec la date L ϛΚΣ (an 226).

AE 25. — Dichalque, gr. 10,20. Babelon, Perses Achémén., p. 255, Nos 1749 et 1750, pl. XXXII, fig. 8. — Mionnet, t. V, p. 383, No 312. — Collection de l'Univers. améric. de Beyrouth.

1471. — Même dr. | Même revers, avec la date L ZKΣ (an 227).

AE 25. — Dichalque, gr. 12,72 et 10,40. Babelon, Loc. cit., No 1751 et 1752. — Ma collection, 3 exemplaires = **Planche** IX, 3.

1472. — Tête radiée de Trajan, à droite. | Légende et revers du 1459, Europe sur un taureau à droite. En haut, dans le champ, à droite, la date L ZKΣ (an 227).

AE 22. — Dichalque, gr. 10,20. Ma collection. Collection du Dr P. Schrœder. — Collection de l Université améric. de Beyrouth.

LXV. Hadrien (de 117 à 138 après J. C.).

1473. — En légende circulaire AYTO TPAI KAI à gauche, AΔPIANΩ ΣEB. Tête laurée d'Hadrien, à dr. Grèn. au pourtour. | Même revers et même date.

AE 23. — Dichalque, gr 9,70 et 12,80. Babelon, Perses Achém, p. 256, Nos 1758 et 1759. — Ma collection, 3 exemplaires.

1474. — Même dr. | Même revers, avec la date HKΣ (an 228).

AE 24. — Chalque. gr. 8,10. Babelon, Loc. cit., p. 257, Nos 1764. — Ma collection = **Planche** IX, 4. — Mionnet, t. V, p. 383, No 317.

1475. — Même dr. | En légende circulaire ΣIΔΩNO à g., Σ en haut, ΘEAΣ à droite Char d'Astarté, en forme de temple à 4 colonnes supportant un toit carré et horizontal, dans lequel un brancard portatif supporte un socle surmonté d'un bétyle orné et ailé. A l'exergue, la date HKΣ (an 228). Grènetis au pourtour.

AR 23. — Dichalque, gr. 9,90 à 13,10. Ma collection, 2 exemplaires. — Babelon, Loc. cit., p. 256, Nos 1760 à 1763, pl. XXXII, fig. 10. — Mionnet, t. V, p. 383, No 316 et t. VIII suppl., p. 274, No 171. — Collection du Dr P. Schrœder. — Collection de l'Univers. améric. de Beyrouth.

1476. — Même dr. | Même revers, avec la date ZKΣ (an 227).

AE 23. — Dichalque. Mionnet, t. V, p. 383, No 315 et t. VIII suppl., p. 274, No 169.

LXVI. Pescennius Niger (en 193—194 après J. C.).

1477. — ΑΥΤΟ ΠΕϹ ΝΙΓΡΟϹ ΙΟΥϹΤΟϹ. Tête laurée de Pescennius Niger, à droite. | ϹΙΔΩΝΙΩΝ Pallas debout tenant une haste et un bouclier.

AE . — Dichalque Signalé comme suspect par Eckhel. Doctr. numer vet t. VII, p. 159. — Rev. numism. 1868, p 134.

LXVII. Caracalla (entre 197 et 217 après J. C.).

1478. — ΑΥΤ ΚΑΙ ΑΝΤωΝΙΝΟϹ ϹΕΒ en légende circulaire de gauche à droite. Tête laurée de Caracalla, à dr. | ΔΗΜΑΡΧ (à gauche), ΕΞ ΥΠΑΤΟϹ Δ (à droite) en légende circulaire. Aigle debout de face, les ailes éployées, tenant une couronne dans son bec et regardant à gauche. Entre ses serres, Europe sur un taureau qui l'emporte en bondissant a droite. Grènetis au pourt.

AR 26. — Quadruple denier, gr 12,70 (billon). Babelon, Perses Achéménides, p. 257, No 1769, pl XXXII, fig. 12.

1479. — Même légende. Buste lauré et barbu de Caracalla, à droite, la poitrine couvert du paludamentum. | Même revers

AR 24. — Quadruple denier, gr 12,50. Ma collection — **Planche IX, 5.**

1480. — Même dr. | Même revers entre les serres de l'aigle le char d'Astarté. Grènetis au p

AR 26. — Quadruple denier. Ma collection = **Planche IX, 6 revers.**

MONNAIES IMPÉRIALES COLONIALES

LXVIII. Élagabale (de 218 à 222 après J. C.).

Les nombreuses monnaies coloniales frappées à Sidon par cet empereur ne diffèrent pas seulement par le type du revers mais aussi par l'effigie d'Élagabale au droit. On en trouve 10 types principaux répondant sans conteste à tout autant d'émissions distinctes. Ce groupement fait à l'aide de très nombreux et très beaux exemplaires [1] a une grande importance, aussi m'a-t-il paru préférable au groupement en

1. Grâce à l'obligeance de Mr Ernest Babelon, Conservateur du Cabinet de Paris, j'ai pu étudier directement sur d'excellentes empreintes, les pièces de cette importante collection appartenant au règne d'Élagabale.

une seule catégorie de tous les droits qui entraine une grande confusion. Certains revers en effet sont communs a plusieurs émissions ne différant que par le type du droit. La négligence de ce détail a fait croire aux numismatistes les plus autorisés, que les exemplaires pourvus d'un même type au revers sont contemporains, ce qui constitue une erreur des plus graves.

Ier groupe.

1481.—(IMP;) C M A ANTONINVS AVG. Buste radié d'Élagabale, sous les traits de Caracalla enfant, à droite, la poitrine couverte du paludamentum. Grènetis au pourt. | COL AVR PIA METRO en légende circulaire remontant de gauche à droite. Europe assise sur un taureau qui l'emporte en bondissant à droite. Entre les pattes du taureau SIDO. Grènetis au pourtour.

AE 24. — Chalque, gr. 8,60. Ma collection = **Planche** IX, 7.

1482.—Mêmedr. | COL AV P.A, à gauche, MET SIDON à droite, en légende circulaire. Énée, à demi nu, drapé dans sa chlamyde, s'élançant à gauche sur une proue de galère, à l'avant arrondi et recourbé en volute sur laquelle il pose le pied droit. Il étend le bras droit en avant et détourné la tête à droite comme pour inviter des compagnons à le suivre. Il saisit et relève son vêtement sur la cuisse gauche de la main gauche. Derrière le bras gauche, son glaive dans un fourreau paraissant suspendu à un baudrier autour de la poitrine.

AE 23. — Chalque, gr. 9. Ma collection = **Planche** IX, 8 revers.

J'ai hésité avant de classer ce premier groupe à Élagabale plutôt qu'a Caracalla. Le type du droit diffère ici beaucoup de ceux des autres groupes. Mais il serait étrange que Caracalla n'eut frappé que ces rares monnaies à Sidon, en bronze, et n'eut jamais été représenté a Sidon, barbu comme sur de nombreuses monnaies impériales ou coloniales des autres villes de la Phénicie, sauf sur les deniers des Nos 1478 à 1480.

IIme groupe.

1483. — IMP C M A ANTONINVS AVG. Buste lauré d'Éla- | COL A à gauche, V — R à droite, PIA ME — SIDON, en 2

gabale, à droite, la poitrine couverte du paludamentum. La figure est celle d'un enfant de 14 à 15 ans Grèn. au pourt. | lignes horizontales à l'exergue. Europe sur un taureau comme au revers du 1481. Grènetis au pourtour.

AE 24. — Dichalque, gr 9,20. Babelon, Perses Achémén., p. 263, No 1807, pl. XXXII, fig. 21.

1484. — Même légende et même droit. Grènetis au pourtour. | Légende et revers du 1482 Ènée s'élançant sur une proue de galère. Grènetis au pourt.

AE 24. — Dichalque, gr 8,51. Babelon, Loc. cit., p. 264, No 1816.

IIIme groupe.

1485. — Même légende. Tête laurée d'Élagabale, avec les traits du visage un peu plus formés que dans le droit du 1483. Le visage est plus arrondi. Grènetis au pourtour. | COL AVR PIA à gauche, METRO à droite, SIDON à l'exergue. Tête laurée et barbue de Zeus, à droite.

AE 21. — Chalque, gr 6,25. Babelon, Loc. cit., p. 264, No 1820, pl. XXXII, 24.

1486. — IMP CAESAR M AV ANTONINVS AVG. Buste lauré d'Élagabale à droite, la poitrine recouverte du paludamentum. Grènetis au pourtour. | COL A—VR PI à gauche, A MET (RO) à droite, SI — D à l'exergue. Temple hexastyle, surmonté d'un fronton triangulaire et d'acrotères. Sous le portique, Astarté tourelée, debout de face, le pied gauche sur une proue de galère, s'appuyant sur une stylis cruciforme, et relevant de la main gauche sur son genou le bord de son vêtement. A droite, une victoire ailée, debout sur un cippe, la couronne. A l'exergue, un autel allumé, à sa gauche, torche ou lampadaire.

AE 26. — Dichalque, gr 13,35. Babelon, Perses Achémén., p. 259, No 1782. — Mionnet, t. V, p. 384, No 323.

1487. — Légende et droit du 1480. Grènetis au pourtour. | Europe sur un taureau à droite comme au 1481. Sur la tête du taureau, en haut et à droite, A(urelia), à l'exergue, en 2 lignes horizontales : COL PIA — MET SID. Grènetis au pourtour.

AE 21. — Chalque, gr 5,85. Babelon, Perses Achémén., p. 263, No 1813.

1488. — Même légende et même droit. Grènetis au pourtour. | COL AVR — PI à gauche, A METR SID à droite. Énée comme au revers du 1482. Grènetis au pourtour.

AE 21. — Chalque, gr. 6. Babelon, Loc. cit , No 1817. — Mionnet, t. V, p. 386, No 338. — Gr. 6,20. Ma collection, = **Planche** IX, 9 avers.

IVme groupe.

1489. — IMP C M AVR ANTONINVS AVG en légende circulaire. Buste lauré et cuirassé d'Élagabale à droite. La figure est jeune et amaigrie, comme vers la 14e ou la 15e année. Grènetis au pourtour. | AVR PIA SIDON COL METRO en légende circulaire remontante de gauche à droite. Astarté debout de face, la tête tourelée, vêtue d'un chiton talaire, le pied gauche sur une proue de navire. De la main droite, elle s'appuie sur une stylis cruciforme, et de la main gauche, elle relève sur son genou le bord de sa robe. A droite, une petite victoire, posée sur un cippe, la couronne. A gauche, à ses pieds, une petite figure de Silène debout, portant une outre sur l'épaule gauche. Grènetis au pourtour.

AE 31. — Trichalque, gr. 20. Babelon, Perses Achémén., p. 262, No 1804, pl. XXXII, fig. 18. — Mionnet, t. VIII suppl., p. 275, No 174. — Sestini, Descriz. delle med. ant. gr. del Mus. Hederv. III, p. 87, No 24. — Gr. 19,25. Ma collection = **Planche** IX, 10.

1490. — Légende peu distincte. Buste lauré d'Élagabale, à droite, la poitrine couverte du paludamentum. Gr. au p. | COL AVR (à gauche) ..... Même revers, mais de coin différent. Grènetis au pourtour.

AE 29. — Trichalque, gr. 16,25. Musée de Parme.

1491. — IMP CAESAR M AV ANTONINVS AV. Buste du 1490. | AVR PIA SID COL en légende circulaire ascendante de gauche à droite, METRO à l'exergue. Temple tétrastyle, à fronton triangulaire, et orné d'acrotères. Sous le portique, Astarté comme au revers du 1489. Grènetis au pour.

AE 32. — Trichalque, gr. 20,10. Babelon, Perses Achémén., p. 259, No 1780.

1492. — Légende et droit du 1489. | AVR PIA SID COL METRO en légende circulaire ascendante de gauche à droite. Même revers.

AE 30. — Trichalque. gr. 24,85. Babelon. Loc. cit., p. 259, No 1779. — Gr 20,50. Ma collection — **Planche IX**, 11 revers. — Mionnet, t. V, p. 384, No 319.

1493. — Même droit, devant le cou, carré creux avec contremarque (tête ?) indistincte. | Même revers.

AR 30. — Trichalque. gr 18,65. Babelon. Loc. cit., No 1781. — Mionnet, t. V, p. 384. No 320.

1494. — Légende du 1491. Buste cuirassé et lauré d'Élagabale, à droite, la poitrine couverte du paludamentum. Grènetis au pourtour. | AVR PIA à gauche, SID en haut, COL METR à droite, O à l'exergue. Char d'Astarté sur deux roues, surmonté de 4 colonnettes supportant une plateforme carrée et pourvue d'une corniche de laquelle émergent 2 palmes. Entre les colonnes, le bétyle, simulacre de la déesse, posé sur un socle orné de draperies. Grènetis au pourtour.

AE 30. — Trichalque, gr. 18,50. Ma collection = **Planche IX**, 12 revers.
AE 31. — Trichalque, gr. 21. Babelon, Perses Achémén., p. 260, No 1786.

1495. — Légende et droit du 1489. Devant le cou, le char d'Astarté en contremarque. Grèn. | AVR PIA à gauche, SIDO en haut, COL MET à droite. Même revers. Grènetis au pourtour.

AE 30. — Trichalque, gr. 19,90. Ma collection.

1496. — Légende et droit du 1489. | Légende et revers du 1494.

AE 30. — Trichalque, gr. 22,05. Babelon. Loc. cit., p. 260; No 1787.

1497. — IMP CAES M AVR ANTONINVS AVG en légende circulaire ascendante de gauche à droite. Droit du 1490. Grènetis au pourtour. | COL METR à gauche, AVR PIA en haut, SID.. à droite. Même revers. Grènetis au pourtour.

AE 37. — Trichalque, gr. 18,90. Babelon. Loc. cit., p. 259, No 1783.

1498. — Légende et droit du 1491. | AVR PIA a gauche, SID CO en haut, L METRO à droite. Même revers. Grènetis.

AE 30. — Trichalque, gr. 19,55. Babelon. Loc. cit., p. 260, No 1785.

1499. — Légende du 1489. Dr. du 1490. | AVR PIA à gauche, SID C en haut, ME-TRO à droit. Même droit.

AE 29. — Trichalque, gr. 17,55. Babelon, Loc. cit., p. 260, No 1788.

1500. — Légende et droit du 1491. Devant le cou, le char d'Astarté en contremarque. Grénetis au pourtour. | Légende et revers du 1494.

AE 29. — Trichalque, gr. 22,70. Ma collection.

1501 — IM C M AV AN — TONINVS. Droit du 1490. Grènetis au pourtour. | AV PI à gauche, SID en haut, C MET à droite. Même revers. Grènetis au pourtour.

AE 18. — Hémi-chalque, gr 5,20. Ma collection, 4 exemplaires.
AE 19. — Hémi-chalque, gr 4,50. Babelon, Perses Achém., p. 260, No 1794.

1502. — Légende et droit du 1491. | COL à l'exergue, MET à gauche, AVR PI en haut, SIDON à droite en légende circulaire ascendante de gauche à droite. Même revers.

AE 20. — Hémi-chalque. Ma collection.

1503. — IM C M A ANT — ONINVS AVG. Droit du 1490. Grènetis au pourt. | Europe sur un taureau bondissant à dr. Dans le champ A (urelia) à gauche du taureau, P (ia) à droite. SID CO — METR en 2 lignes à l'exergue. Gr. au p

AE 25. — Dichalque, gr. 11,60 et 7,40. Babelon, Loc. cit., p. 263, Nos 1809, 1810. — Mionnet, t. V, p. 386, No 336. — Ma collection = **Planche** IX, 13 rev.
AE 24. — Dichalque, gr. 8,32. Babelon, Loc. cit., No 1811.

1504. — IMP CES M AV ANTONINVS. Même droit. Grènetis au pourtour. | Même revers, mais A et P dans le champ à gauche et à droite d'Europe, au dessus du taureau. Grènetis au p.

AE 23. — Dichalque, gr. 13,40. Ma collection — Mionnet, t. VIII suppl., p 276, No 170. — Sestini, Descriz delle med ant gr del Mus. Hederv. III, p, 88. No 31, tab XXXI, fig. 8. C.M H. No 6098. — Coll. de l'Univers. améric de Beyrouth. — Babelon, Perses Achémén., p. 263, No 1808.

1505. — Légende du 1491, mais variété de type au droit. Grènetis au pourtour. | Même type d'Europe sur un taureau bondissant à droite. Dans le champ A (urelia) à gauche, P (ia) à droite du taureau. Au dessous, entre ses pattes SIDON — COL METR en 2 lignes horizontales. Grènetis au pourtour.

AE 26. — Dichalque, gr. 11. Ma collection.

1506.— Même légende et même dr. Grènetis au pourtour.

AVR — PIA en 2 lignes horizontales dans le champ à gauche SI à gauche, D COL MET à droite, en légende circul Énée comme au revers du 1482 Grènetis.

AE 24. — Dichalque, gr. 12,70. Ma collection.

AE 26. — Dichalque, gr. 7,70. Babelon, Perses Achémén., p. 263, No 1815.

1507. — Légende et droit du 1503 Grènetis au pourt.

Même disposition de la légende, mais avec AVR — PIA — SID COL METRO. Même type d'Énée à gauche. Grènetis au p.

AE 22. — Dichalque, gr. 7,80. Ma collection = **Planche** IX, 14 revers.

AE 23. — Dichalque, gr. 9,85. Babelon, Loc. cit., p. 263, No 1814, pl. XXXII, fig. 22.

1508. — Légende et droit du 1491 Grènetis au pourtour.

AVR PIA SID — COL METRO en légende circulaire ascendante de gauche à dr. Pontife voilé conduisant 2 bœufs à dr. Au second plan, une enseigne militaire avec L (egio) III — GAL en 2 lignes. Grènetis au pourtour.

AE 31. — Trichalque, gr. 26,40. Ma collection.

1509 — Légende du 1491, droit du 1494. Grènetis au pourtour.

Même revers.

AE 30. — Trichalque, gr. 15,20. Ma collection = **Planche** IX, 15 revers.

1510. — Légende du 1489.. Droit du 1490 Grènetis au pourtour.

AVR PIA à droite, SIDON COLON à l'exergue, IA METROP à gauche, en légende circulaire descendante de droite à gauche. Même revers. Grènetis au p.

AE 35. — Trichalque, gr. 25,15. Babelon, Loc. cit., p. 258, No 1771. — Mionnet, t. V, p. 385, No 325. Mus. Sanclem. Num. sel. III, p. 40.

1511. — Légende et droit du 1489 Grènetis au pourt.

AVR PIA, à gauche, COL METRO à droite SI — D — O — N, en bas, 3 enseignes militaires. Grènetis au pourtour.

AE 30. — Trichalque, gr. 19,08. Babelon, Perses Achéménides, p. 258, No 1773, pl. XXXII, fig. 13.

1512. — Même légende et même droite.

Même revers, mais avec AVR PIA — C ME TRO, SI — D — O — N.

AE 31. — Trichalque, gr. 23,70. Ma collection.

1513. — Légende et droit du 1491. Grènetis au pourtour. | Légende et revers du 1511.

AE 31. — Trichalque, gr. 21,50. Babelon, Perses Achém., p. 258. No 1772.

1514. — (IMP C M AVR) ANTONINVS AVG PIV. Droit du 1489. Grènetis au pourtour. | AVR PIA SI à gauche, D en haut, COL METRO à droite. Table carrée surmontée de 2 urnes des jeux, d'où émerge une palme. Sous la table, l'urne des votes et six billes juxtaposées en pyramide. A l'exergue, IE PER (iodica), ISE (lastica) — OECVM (enica) en 2 lignes horizontales. Grènetis au pourtour.

AE 29. — Trichalque, gr. 17. Babelon, Loc. cit., p. 265, No 1822. — Mionner, t. V, p. 388, No 345.

1515. — Légende et droit du 1491. Grènetis au pourtour. | AVR PIA — C — OL METRO. Même revers, et même légende à l'exergue. Grènetis.

AE 29. — Trichalque, gr. 23,10. Ma collection, 2 exemplaires = **Planche** IX, 16 revers.

1516. — Même légende et même droit. Devant le cou, le char d'Astarté en contremarque. Grènetis au pourtour. | Même légende et revers. Grènetis.

AE 29. — Trichalque. gr. 23,05. Ma collection.

1517. — IM C M AV ANTONINVS AVG PI. Droit du 1489. Grènetis au pourtour. | COL AVR PIA METR SIDON en légende circulaire ascendante de gauche à droite, entre un grènetis et une couronne de laurier, dans laquelle on lit en 4 lignes horizontales: CER (tamina) — SA (cra) PE (riodica) — HOCVM (pour OECVMenica) — ISELA (stica).

AE 30. — Trichalque, gr. 18,20. Babelon, Perses Achémén, p. 265, No 1824, pl. XXXII, fig. 25.

1518. — Légende du 1491 droit du 1494. Grènetis au pourtour. | AVR PIS SID COL METR en légende circulaire ascendante de gauche à droite. Modius à deux anses rempli d'épis de blé. Au dessous, en 2 lignes horizontales AETERNV — BENEFI. Grènetis.

AE 30. — Trichalque, gr. 18,35. Ma collection = **Planche** IX, 17 revers. — Coll. du Dr P. Schrœder, à Beyrouth. — Babelon, Perses Achém., p. 261, No 1802, pl. XXXII, fig. 16.

1519. — Même dr. | Même revers avec AVR PIA SIDON COLON en légende circulaire, et AETER BE en une ligne horizontale à l'exergue. Grènetis au pourtour.

AE 30. — **Trichalque, gr. 20. Babelon. Loc. cit., p. 261, No 1798.**

1520. — Légende et droit du 1491. Grènetis au pourt. | Même revers, avec AVR PIA SID COL METRO et AETER BFI en une ligne horizontale à l'exergue. Grènetis au pourt.

AE 30. — **Trichalque, gr. 20. Babelon, Loc. cit., p. 261, No 1797. — Ma collection.**

1521. — IM C M AV ANTONINVS AVG PIV. Même droit. Grènetis au pourtour. | Légende et revers du 1518. A l'exergue, AETER BFI en une seule ligne horizontale. Gr. au p.

AE 29. — **Trichalque, gr. 16,90. Babelon, Loc. cit., No 1801.**

1522. — Même légende et même droit. Grènetis au pourtour. | Même revers avec COL AVR PIA MET SIDO et AETER BFI. Grènetis au pourtour.

AE 29. — **Trichalque, gr. 19,15. Ma collection.**

Vme *groupe.*

1523. — IM C MA AVR ANTONINVS AVG PI. Buste lauré d'Élagabale à droite, la poitrine couverte du paludamentum. La figure est plus arrondie et un peu plus âgée que dans le type du droit des groupes précédents. Grènetis au pourtour. | COL AVR à gauche, PIA METRO à droite, S — I — D à l'exergue, 3 enseignes militaires. Grènetis au pourtour.

AE 30. — **Dichalque, gr. 15. Ma collection. — Planche X, 1 revers, et Planche IX, 17 avers.**

1524. — Même légende et même dr. Grènetis au pourtour. | COL AVR PIA METR SIDON en légende circulaire ascendante de gauche à droite, entre un grènetis et une couronne de laurier, dans laquelle on lit en 4 lignes horizontales: CERT — SAC PER — OECVME — ISELA.

AE 29. — **Trichalque, gr. 18,85. Ma collection. — Planche X, 2 revers.**

VIme groupe.

1525. — AV IMP CAESAR M A ANTONINVS en légende ascendante et circulaire de gauche à droite. Même buste lauré à droite, mais avec les traits d'un adolescent d'au moins 16 ans. Grènetis au pourtour. | COL AVR à gauche, PIA METRO à droite, S — ID — ON à l'exergue. Trois enseignes militaires. Grènetis au pour.

AE 29. — Trichalque, gr. 19,80. Ma collection.
AE 30. — T'ichalque, gr. 16,65. Babelon, Perses Achémén., p. 258, No 1775.

1526. — IMP C M AV ANTONINVS AVG. Même droit. Grènetis au pourtour. | Urne des jeux d'où émergent les tiges de 2 palmes?, surmontée du char d'Astarté. Sur la panse en travers, l'inscription: CE (rtamina) SA (cra) OE (cumenica). A l'exergue, PE (rpetua) ISEL (astica). En légende circulaire COL AVR PIA à gauche, METRO SID à droite. Grèn

AE 25. — Dichalque, gr. 10,55. Ma collection = **Planche** X, 3 revers.
AE 26. — Dichalque gr. 10,02. Babelon, Loc. cit., p. 264, No 1821.

1527. — Légende et droit du 1525. Grènetis au pourtour. | Légende circulaire du 1524 entre 2 grènetis. A l'intérieur, les douze signes du zodiaque, disposés circulairement et séparés les uns des autres par des rayons. Au centre, le char d'Astarté, comme au revers du 1494, entre un croissant lunaire, à gauche, et une étoile, à droite. Le tout dans un cercle de grènetis.

AE 28. — Trichalque, gr. 18,50. Ma collection = **Planche** X, 4 revers. — Collection du Dr P. Schrœder, à Beyrouth.

VIIme groupe.

1528. — IMP C M AV ANTONINVS AVG. Buste lauré d'Élagabale à dr., avec les favoris naissants, la poi- | COL AVR — PIA — METRO SID. Dionysos et Apollon, debout de face et se regardant. Ils portent tous deux des coiffures féminines avec chignon sur l'occiput, et sont vêtus de tuniques talaires. Dionysos à gauche s'appuie de la main

trine couverte du paludamentum. | droite sur son thyrse orné de ténies et tient de la main gauche avec Apollon une couronne de laurier. Entre eux deux, aux pieds de Dionysos, une panthère. Apollon à droite, est accoudé du bras gauche, sur un trépied autour duquel est enroulé un serpent. Au milieu et en haut, le char d'Astarté. Grènetis.

AE 26. — Dichalque, gr. 12,56. Babelon, Perses Achémén., p. 262, No 1806, pl. XXXII, fig. 20. — Alex. Boutkowski, Répert. prat., p. 392. — Imhoof-Blumer, Monn. gr., p. 446, Ns 36, et Choix, pl. VII, No 226. — Décrite inexactement dans les « Wiener Numismat. Monatshefte », 1865, Bd. I, p. 101.

1529. — IMP C M AV ANTONINVS AVG. En légende circulaire ascendante de gauche à droite. Même droit avec favoris nettement distincts. Gr. au pourt. | COL AVR à gauche, PIA en haut, METRO à droite, SID à l'exergue. Char d'Astarté sur 2 roues et surmonté de 4 colonnettes, supportant une plateforme de laquelle émergent 4 palmes, 2 de chaque côté. Entre les colonnes, le bétyle, simulacre de la déesse, posé sur un socle orné de draperies. Grènetis au pourt.

AE 26. — Dichalque. Ma collection.

1530. — IMP C M AV ANTO à gauche, NINVS AVG à droite. Même droit. Grèn. | Même légende et même revers.

AE 26. — Dichalque, gr. 12,30. Babelon, Loc. cit., p. 260, No 1790.

1531. — Même légende et même droit. Devant le cou, char d'Astarté en contremarque. Grènetis. | Même légende et même revers. Grèn.

AE 26. — Dichalque, gr. 12,50. Babelon, Loc. cit., No 1792.

1532. — IMP C M AVR A NTONINVS AVG. Même droit, sans contremarque. Grènetis au pourtour. | Même légende et même revers.

AE 26. — Dichalque, gr. 9,60. Babelon, Loc. cit., No 1793.

1533. — Même légende et même droit, mais avec les favoris très apparents. Grènetis. | Même revers.

AE 26. — Dichalque, gr. 12,30. Babelon, Loc. cit., p. 260, No 1791, pl. XXXII, fig. 15.

1534 — IMP CAES. (Sur les replis du paludamentum), M AV AN — TONINVS AVG en légende circulaire ascendante de gauche à droite. Droit du 1529. Grènetis au pourtour.

COL AV R PIA — METRO — SID. Déméter, voilée et vêtue d'un chiton talaire, debout, les deux bras relevés, dans un char attelé de 2 serpents ailés, allant à gauche. Dans le champ, en haut et à droite le char d'Astarté. Grènet. au p.

AE 26. — Dichalque, gr. 10,50. Ma collection = **Planche** X, 5 revers.

1535. — IMP C M AV AN — TONINVS AV. Même droit. Grènetis à pourt.

Même revers P (ia) en haut et à gauche, derrière Europe. A l'exergue, en 2 lignes horizontales: COL AV — ME SID. Grènetis au pourtour.

AE 20. — Chalque, gr. 5,55. Ma coll. — Coll. de l'Univ. améric. de Beyrouth

1536 — Même légende et même revers. Grènetis au pourtour.

COL AVR PIA — METRO SID. Didon, à demi nue, assise à gauche, sur un trône à dossier, les jambes enveloppées dans son péplos. Sa main droite est relevée, et elle tient dans la main gauche, un sceptre ou un caducée?. A ses pieds, symboles indistincts. Grènetis au pourt.

AE 26. — Dichalque gr. 9,30. Ma collection = **Planche** X, 6 revers. — Coll. de l Univers. améric. de Beyrouth.

1537. — Légende et droit du 1530. Grènetis au pour tour.

COL AVR PIA METRO SID en légende circulaire ascendante de gauche à droite, à l'exergue, DIDO. Didon, à demi nue, assise à gauche sur un trône à dossier, les jambes enveloppées dans son péplos. Sa main droite étendue tient un objet peu distinct (rameau d'olivier?), et sa main gauche s'appuie sur le siège. Grèn.

AE 26. — Dichalque, gr. 11,30. Ma collection = **Planche** X, 7 revers. — Gr. 12,50. Babelon, Perses Achém., p. 262, No 1805, pl. XXXII, fig. 19.

1538. — IMP CAE M AVR ANTONINVS.. . Même dr. Grènetis.

COL AVR à gauche, PIA METRO à droite, SID à l'exergue. Asclépios debout de face, regardant à gauche, à demi nu, les jambes enveloppées dans sa chlamyde, et chaussé de cothurnes. De la

main gauche, il s'appuie sur son bâton, autour duquel est enroulé un serpent. De la main droite, il tient une patère au dessus d'un petit autel placé à sa droite. Au dessus, dans le champ, à gauche, le char d'Astarté. Grènetis au p.

AE 25. — Dichalque, gr 9,85. Babelon, Loc. cit., p 264, No 1819 pl. XXXII, fig. 23. — Ma collection = **Planche X**, 8 revers — Alex Boutkowski, Répert prat p. 392. — Imhoof-Blumer, Monn gr., p. 445, No 37. — Musée de Copenhague.

1539. — Légende du 1529, mais avec les favoris très apparents. Grénetis au pourtour.

Légende du 1536 Femme debout de face, vêtue d'un chiton talaire et regardant à gauche. Sur le bras gauche, elle porte un jeune enfant, nu au dessus de ses langes. De la main droite étendue, elle tient une chèvre suspendue au dessus du sol. Dans le champ, en haut et à gauche, le char d'Astarté. Gr. au p.

AE 27 — Dichalque, gr. 13,65. Babelon, Perses Achém., p. 264, No 1818 — Mionnet, t. V, p. 387, No 343.

AE 25. — Dichalque, gr 10,80. Ma collection = **Planche X**, 9 revers

1540. — Légende et droit du 1529. Grènetis au pourtour.

COL (légende fruste sur mon exemplaire, et certainement mal restituée par Sestini: Colonia aur pia metro Sidon). L'empereur, la tête laurée, debout de face, regardant à droite, la main droite étendue à gauche, et tenant de la gauche un sceptre portant un aigle à son extrémité supérieure. A côté dans le champ, à gauche, le char d'Astarté. A droite, petite figure debout avec des attributs incertains (Asclépios?) Gr. au p.

AE 25. — Dichalque, gr. 11,50, mauvaise conservation. Ma collection = **Planche X**, 10 revers. — Mionnet, t. VIII suppl., p. 277, No 181. — Sestini, Lett num. cont. t. V, p. 71, tab II, fig. 9.

1541. — Légende et droit du 1535. Grènetis au pourt.

COL AVR PIA — ME — TRO SID en légende circulaire descendante. L'empereur, la tête laurée, debout de face, regardant à droite, vêtu du costume de légionnaire, tenant dans la main droite

un sceptre vertical surmonté d'un aigle, et donnant la main gauche à un personnage à qui il tend la main gauche. En haut entre les 2 moitiés principales de la légente, le char d'Astarté. A l'exergue, CAD(mus), POE (nix). Grèn. au p.

AE 25. — Dichalque, gr. 11,90. Ma collection = **Planche** X. 11 revers

1542. — Légende et droit 1535. Grènetis au pourtour. | AVR PIA en légende circulaire ascendante de droite à gauche. Deux galères phéniciennes à l'abordage (?). Sur la première, allant a gauche, entièrement visible et pourvue d'une proue arrondie et recourbée en volute, au dessus d'un éperon, et ornée d'un aplustre à la poupe, Astarté debout à droite, s'appuyant sur une stylis et ayant Silène derrière elle Sur l'autre située au second plan, 2 petits personnages s'avançant du côté de la déesse. En haut, au dessus d'eux, dans le champ, à droite, le char d'Astarté. Sous les galères un dauphin. Grènetis.

AE 25. — Dichalque, gr. 13,15. Babelon, Perses Achémén., p. 268, No 1777, pl. XXXII, fig 13. — Mionnet, t. V, p. 384, No 322, et p. 387, No 340. — Gr. 13,30. Ma collection. — Vaillant, Num. in Col. percus.

1543. — Même légende et même dr. Grènetis au pourtour. | Galère phénicienne, allant à gauche, la proue recourbée et arrondie en volute et pourvue d'un éperon, la poupe ornée de l'aplustre. Elle est garnie d'un rang de rameurs et de 2 gouvernails. Dans le champ, au dessus, le char d'Astarté. En haut, COL AVR PIA. A l'exergue, METRO — SIDON en 2 lignes horizontales. Grènetis.

AE 25. — Dichalque, gr. 14,90. Babelon, Perses Achém., p 259, No 1778. — Mionnet, t. V, p. 386, No 339. — Ma collection = **Planche** X, 12 revers.

1544. — Même légente et même dr. Grènetis au pourt. | COL AV. ... Pontife conduisant des bœufs comme au revers du 1508. Au second plan, même enseigne. Grèn. au p.

AE 27. — Dichalque, gr. 11,65. Babelon, Loc. cit., p. 258, No 1771.

1545. — Même légende et même droit, avec les favoris bien apparents. Grènetis au pourtour.

COL AVR à gauche, PIA METR à droite, SI DO, en bas entre 3 enseignes militaires comme au revers du 1525. Grènetis.

AE 27. — Dichalque, gr. 12.15. Babelon, Loc. cit., No 1776.

AE 25. — Dichalque. Ma collection, 2 exemplaires dont un avec SI - D.

1546. — Légende et droit du 1534. Grènetis au pourt.

COL AVR à gauche, PIA METR à droite, SIDO, à l'exergue. Table des jeux, comme au revers du 1514.

AE 24. — Dichalque, gr. 9,80. Babelon, Loc. cit., p. 265, No 1823. — Mionnet. t. V, p. 387, No 344.

1547. — Légende et droit du 1530. Grènetis au pourtour.

AVR PIA SID COL METROP en légende circulaire ascendante de gauche à dr. Modius à 2 anses rempli d'épis de blé. A l'exergue, AETER BF en une seule ligne horizontale. Grènetis au pourtour.

AE 27. — Dichalque, gr. 10,12. Babelon, Perses Achém., p. 261, No 1800. — Mionnet, t. V, p. 386, No 335.

VIIIme groupe.

1548. — IM C M AVR ANTONINVS AVG. Buste lauré et cuirassé d'Élagabale à droite, la poitrine recouverte du paludamentum. Les diamètres antéro-postérieurs du crâne et de la face sont bien plus développés que dans les types des droits des autres groupes et rappellent les traits de Caracalla adolescent. Gr. au p.

COL AVR à gauche, PIA en haut, METR à droite, SID à l'exergue. Revers du 1529, mais la palme externe de chaque côté de la plateforme est située dans un plan horizontal. Grènetis au pourtour.

AE 30. — Trichalque, gr. 16. Babelon, Perses Achémén., p. 260, No 1784. — Ma collection.

AE 31. — Trichalque, gr. 20,85. Babelon, Loc. cit., No 1789.

1549. — Même légende et même droit. En contremarque devant le cou, le char d'Astarté. Grènetis.

Même revers.

AE 29. — Trichalque, gr. 20. Ma collection.

1550. — Même légende et même dr. Grènetis au pourtour. | COL AVR à gauche, P — IA en haut, METRO à droite, SID à l'exergue. Temple hexastyle, à fronton triangulaire, porté sur 2 grandes colonnes ou tourelles. Sous le portique, Europe sur un taureau bondissant à droite. Entre les grandes colonnes supportant le temple, Silène portant son outre, à gauche, au milieu de 2 victoires, placées sur des cippes, qui le couronnent. Gr. au pourt.

AE 29. — Trichalque, gr. 18,50. Ma coll., 2 exempl. = Planche X, 13 rev.

1551. — Même légende et même dr. Grènetis au pourtour. | COL AVR PIA METR SIDO en légende circulaire ascendante de gauche à dr. Astarté dans un temple tétrastyle, comme au revers du 1491. Grènetis au p.

AE 30. — Trichalque, gr. 18,10. Ma collection. — Mionnet, t. VIII suppl., p. 276 No 177. — Vaillant, Num. in col. perc. II, p. 126, fig. 2.

1552. — Même légende et même droit. Grènetis au p. | Légende et revers du 1525. 3 enseignes militaires. Gr. au p.

AE 32. — Trichalque, gr. 17,40. Babelon, Perses Achémén., p. 258, No 1774. — Coll. de l'Univers. améric de Beyrouth.

1553. — Même légende et même dr. Grènetis au pourtour. | COL AVR PI—A METR — SIDON en légende circulaire ascendante de gauche à dr., IE PE OEC ISE en une seule ligne horizontale à l'exergue. Table des jeux comme au revers du 1514, mais de coin différent. Grènetis au pourtour.

AE 28. — Trichalque, gr. 17,25. Ma collection. — Mionnet, t. VIII suppl., p. 278, No 184. — Sertini, Descriz. delle med. ant. gr. del Mus Hederv., III p. 89. No 35. C.M.II 6097.

1554. — Même légende et même dr. Grènetis au pourtour. | COL . . . en légende circulaire. Modius à 2 anses rempli d'épis de blé. A l'exergue, AETERN — BEN en 2 lignes horizontales. Grènetis au pourtour.

AE 29. — Trichalque, 16,10 (fruste). Babelon, Loc. cit., p. 261, No 1799.

1555. — Même légende et même droit. Grènetis au p. | Légende et signes du zodiaque, comme au revers du 1527.

AE 29. — Trichalque. Ma collection.

IXme groupe.

1556. — . . . M AVREL ANTONINVS PIVS AVG P . . . en légende circulaire. Tête laurée d'Élagabale, sous les traits de Caracalla. Grènetis au pourt.

AETERNVM BENEFICIVM en légende circulaire. Modius à 2 anses rempli d'épis de blé. Grènetis au pourtour.

AE 30. — Trichalque, gr. 14,30. Babelon, Perses Achémén., p. 261, No 1795. — Mionnet, t. V, p. 386. No 333. — Alex. Boutkowski, Répert. prat. p. 293 (attribuée à Tyr). Les légendes des 2 faces, et le type du droit de cette monnaie s'écartent tellement des légendes et des types des pièces similaires des autres groupes, qu'on pourrait aussi la classer à Caracalla. Mais ce seul exemplaire connu, étant de conservation défectueuse, il parait néanmoins prudent de remettre décision aussi grave après la publication d'un autre exemplaire de meilleur conservation.

Xme groupe.

1557. AV IMP CAESA—R ANTONINV Buste lauré d'Élagabale, avec les traits accentués et les favoris naissants, la poitrine revêtue du paludamentum. Gr.

(Avec METRO). Légende et char d'Astarté comme au revers du 1548. Gr.

AE 30. — Trichalque, gr. 17,60. Ma collection. — Collection de l'Univers. améric. de Beyrouth.

1558. — IM C M AV ANTONINVS AVG P en légende circulaire. Même droit. Gr.

Même légende et même droit. Gr. au p.

AE 20. — Trichalque, gr. 16,65. Ma collection.

1559. — Même légende et même dr. Grènetis au pourtour.

Même légende circulaire. Zeus, lauré, assis à gauche sur un trône à dossier, la chlamyde enroulée autour des jambes, la main gauche appuyée sur un long sceptre vertical, il tient sur la main droite étendue, une petite victoire qui le couronne. Grènetis au pourtour.

AE 30. — Trichalque, gr. 17,10. Ma collection. = Planche X, 14 revers.

1560. — Légende et droit du 1557 Grènetis au pourtour.

AVR PIA SID COL METROP en légende circulaire. Modius à deux anses rempli d'épis de blé. A l'exergue, AETER BE en une seule ligne horizontale. Grènetis.

AE 30. — Trichalque, gr. 16,40. Babelon, Perses Achém., p. 261, No 1796.

1561. — Légende et droit du 1557. Grènetis au p. | Légende et signes du zodiaque comme au revers du 1527, mais sans grènetis interposé. Grènetis au pourtour.

AE 32. — Trichalque, gr. 16,60. Babelon, Perses Achémén., p. 262, No 1803, pl. XXXII, fig. 17.

LXIX. Julia Paula (219 à 220 après J. C.)

1562 — (IVLIA PAVL)A AVG. Buste drapé de Julia Paula à droite, les cheveux réunis en chignon derrière l'occiput. Grènetis au pourtour. | COL A — V en légende circulaire ascendante à gauche, R à droite, PIA ME– SIDON, en 2 lignes horizontales, à l'exergue. Europe sur un taureau bondissant à droite. Gr.

AE 23. — Chalque, gr. 8. Ma collection.

1563. — IVLIA PAVLA AVG en légende circulaire. Même buste à droite. Grènetis au p. | Légende et enseignes militaires du 1545. Grènetis au pourtour.

AE 33. — Trichalque, gr. 14,32. Babelon, Perses Achémén., p. 265, No 1826.
AE 30. — Trichalque, gr. 20,25. Ma collection, 2 exempl. = Planche X, 15 avers.

1564. — Même légende. Même buste drapé et diadémé de Julia Paula à droite, mais avec la coiffure autrement disposée, les cheveux tressés en nattes sont ramassés au dessous de l'occiput, derrière la nuque. Grènetis au pourt. | COL AVR PIA METR SIDON. Astarté debout couronnée par la victoire, comme au revers du 1489, mais de plus, entre 2 palmiers. Grènetis au pourtour.

AE 29. — Trichalque. Collection Hoffmann. — Revue numism. 1861, p. 102, pl. V, fig. 4.

1565. — Même légende et même dr. | Même légende. Astarté dans un temple tétrastyle comme au revers du 1491. Grènetis au pourtour.

AE 29. — Trichalque, gr. 15,55. Babelon, Loc. cit., p. 265, No 1827, pl. XXXII, fig. 26. — Mionnet, t. V, p. 388, No 348. — Revue numism. 1861, p. 101, No 3, pl. V, fig. 3. — Collection Hoffmann.

1566. — Même légende et même droit. Grènetis au pourtour. | Légende et char d'Astarté comme au revers du 1548. Grènetis au pourtour.

AE 31. — Trichalque, gr. 13,95 et 16,05. Ma collection, 2 exemplaires.

1567. — Même dr. | Même légende (mais avec . . . SIDO). Même revers. Grènetis au pourtour.

AE 30. — Trichalque, gr 15,75. Babelon, Loc cit , p. 266, No 1829. — Mionnet t V, p. 388, No 349.

1568. — Même légende et même droit. Grènetis au pourtour. | AV PI à gauche, SID en haut, C MET à droite. Même revers Grènetis.

AE 20. — Hémi-chalque, gr 3,30 Babelon, Perses Achém., p. 266, No 1830

AE 18. — Hémi-chalque gr 5. Ma collection. — Revue numism 1861, p 102, pl. V, fig 5.

1569. — Même légende et même dr. Grènetis au pourt | CO AV— PI ME SID Silène debout à gauche, la main droite relevée, portant une outre sur son épaule gauche Gr

AE 18. — Hémi-chalque, gr 4,85 Ma collection, 2 exemplaires — Planche X. 16 revers

1570. — Même légende et même dr. Grènetis au pourt | Légende du 1524, entre un grènetis et une couronne de laurier, dans laquelle on lit en 4 lignes horizontales: CERT — SAC PER — OECVME — . . . .

AE 29. — Trichalque, gr 13,20 Ma collection

1571. — Même légende et même droit. Grènetis au pourtour. | Légende et signes du zodiaque, comme au revers du 1527. Grènetis au pourtour.

AE 29. — Trichalque, gr. 15,70 Babelon Loc cit , p. 266, No 1828 — Mionnet, t V, p 388, No 350 — Gr. 18,90 Ma collection

LXX. Annia Faustina (221 après J. C.).

1572. — ANNIA FAVSTINA AVG. Buste diadémé et drapé d'Annia Faustina, coiffée comme Julia Paula, au droit du 1564. Grènetis au pourtour | Légende et char d'Astarté comme au revers du 1529. Grènetis au pourt

AE 27 — Dichalque, gr 12,72. Babelon, Loc cit , p 266, No 1831 — Mionnet, t V, p 389, No 352.

AE 26. — Dichalque, gr 10,30 Ma collection

1573. — Même légende et même dr. Grènetis au pourtour. | COL AVR PIA — METRO à l'exergue, SID. Dionysos vêtu d'un chiton long, debout à gauche, tenant le canthare et le thyrse orné de ténies. A ses pieds une panthère accroupie à gauche.

AE 18. — Chalque. Alex. Boutkowski, Répert prat. p. 392. — Imhoof-Blumer Monn. gr. p. 445, No 38.

1574. — ANNIA FAVSTI AVG. Même droit. Grènetis au pourtour. | COL. . . METR SID. Europe sur un taureau bondissant à dr., comme au revers du 1562.

AE 20. — Chalque, gr. 6,40. Babelon, Perses Achémén, p. 266, No 1833. — Mionnet, t. V, p. 389, No 353.

AE 19. — Chalque, gr. 5,81. Babelon, Loc. cit., p. 266, No 1834.

1575. — Même légende et même droit. Grènetis au pourtour. | Légende indistincte. Énée comme au revers du 1482. Grènetis au pourtour.

AE 19. — Chalque, gr. 5,65. Ma collection. – Collection du Dr P. Schrœder, à Beyrouth.

1576. — Légende du 1572. Même droit, la tête diadémée, dérrière les épaules, un croissant. Grènetis au pourtour. | COL. . . . en haut, SID à l'exergue. Pontife conduisant 2 bœufs, comme au revers du 1508. Grènetis au pourtour.

AE 26. – Dichalque, gr. 10,20. Ma collection.

AE 20. — Chalque. Mionnet, t. V, p. 389, No 351. — Vaillant, Numism. in colon perc.

1577. — Même légende et même dr. Grènetis au pourtour. | COL AVR PIA METRC SIDO. L'empereur en pontife, tenant de la main droite une patère au dessus d'un autel allumé.

AE 26. — Dichalque, gr. 7,46 (pièce fruste). Babelon, Loc. cit., p. 266, No 1832. — Mionnet, t. V, p. 389, No 354.

1578. — Légende et droit du 1572. Tête diadémée. Grènetis au pourtour. | COL AVR PIA en légende circulaire descendante de droite à gauche, à l'exergue Deux galères à l'abordage comme au revers du 1542. Grènetis au p.

AE 25. — Dichalque, gr. 9,90. Ma collection.

1579. — Même légende et même dr. Tête diadémée. Grènetis.

COL AVR PIA METRO SIDON entre un cercle de grènetis et une couronne de laurier, dans laquelle on lit en 4 lignes: CERT—SAC PER—OECVME ISELA.

AE 25. — Dichalque, gr. 10,20. Ma collection. — Mionnet, t. V, p. 389, No 355. — Vaillant, Numismata in col. percussa.

1580. — Légende et droit du 1576. Grènetis au pourtour.

AVR . . . . à gauche, COL METROP à droite. Modius à 2 anses rempli d'épis de blé, à l'exergue, AETER BF. Grènetis au pourtour.

AE 17. — Dichalque, gr. 11,60. Ma collection — Planche X, 17 revers.

LXXI. Aquilia Séréra (en 220 et 221 après J. C.)

1581. — IVLIA SEVERA AVG. Buste drapé d'Aquilia Séréra, à droite.

COL AVR PIA METRO SID. Artémis debout à droite, en chiton court serré à la taille, les cheveux ramassés en chignon. Elle lève le bras droit pour lancer un javelot sur un lion qui la regarde en rugissant. Dans le champ, à droite, le char d'Astarté. Grènetis au p.

AE 25. — Dichalque, gr. 11,22. Babelon, Perses Achéménides, p. 267, No 1835, pl. XXXII, fig. 27.

LXXII. Julia Soaemias (218 à 222 après J. C.).

1582. — IVLIA SE—MIA AV GV. Buste drapé de Julia Soaemias à droite, coiffée comme Paula au droit du 1564. Grènetis au pourtour.

Légende et char d'Astarté comme au revers du 1529. Grènetis au pourt.

AE 27. — Dichalque, gr. 11,40 et 10,60. Ma collection, 2 exemplaires. — Catal. Hoffmann, No 1758. — Mionnet, t. V, p. 389, No 356. — Vaillant, Loc. cit.

1583. — Même légende et même droit. Grènetis.

COL AVR PIA METR SID. 3 enseignes militaires. Grènetis au pourtour.

AE 20. — Dichalque. Mionnet, t. V, p. 389, No 357. — Vaillant, Loc. cit.

LXXIII. Julia Maesa (218 à 223 après J. C.).

1584. — IVLIA MAESA AVG. Buste de Julia Maesa, à droite, la poitrine drapée, et la chevelure disposée comme celle de Paula, au droit du 1564. Grènetis au pourtour. | Légende et char d'Astarté comme au revers du 1529. Suivant les exemplaires, la plateforme est surmontée de 2 ou de 4 palmes. Grènetis au pourtour.

AE 29. — Trichalque, gr. 15. Babelon, Perses Achémén., p. 267, No 1838. — Mionnet, t. V, p. 391, No 359. — Collection du Dr P. Schrœder à Beyrouth.

1585. — IVL MAE—SA AVG. Même droit. Grènetis au p. | Même légende et même revers. Grènetis.

AE 30. — Trichalque, gr. 17,30 et 15,80. Ma collection, 2 exemplaires = Planche X, 18.

1586.—Même légende, même droit, mais la tête est diadémée. | Même revers. Grènetis au pourtour.

AE 26. — Dichalque, gr. 9,85. Ma collection.

AE 25. — Dichalque, gr. 12,55. Babelon, Loc. cit., No 1839. — Mionnet, t. V, p. 391, No 360.

1587.—Même droit. Devant la tête, en contremarque, le char d'Astarté. | Même revers.

AE 25. — Dichalque, gr. 9,85. Babelon, Perses Achémén., p. 268, No 1840.

1588. — Légende et droit du 1584. | Légende et revers, Astarté dans un temple tétrastyle, du 1491. Grènetis au p.

AE 31. — Trichalque, gr. 14,82. Babelon, Loc. cit., p. 267, No 1837. — Mionnet, t. V, p. 389, No 358. — Collection de l'Univers. améric. de Beyrouth.

1589.—Légende du 1584, droit du 1587. | COL AVR à gauche, PIA METR à droite, SIDO à l'exergue. Temple à quatre colonnes, surmonté d'un fronton triangulaire, orné d'acrotères, sous le portique, Silène debout à dr., portant une outre sur son épaule.

AE 24. — Dichalque gr. 9,92. Babelon, Loc. cit., p. 268, No 1841, pl XXXIII, fig 2.

1590.—Légende et droit du 1585. Grènetis au pourtour. | Légende et revers, Europe sur un taureau, du 1562. Gr.

AE 24. — Dichalque, gr. 9 40. Babelon, Loc. cit., p. 268, No 1842. — Mionnet, t. V, p. 390, No 362. — Gr. 9,10. Ma collection. — Coll. du Dr P. Schrœder, à Beyrouth.

1591. — Même légende et même droit. Grènetis au pourtour. | COL AV — PIA (nombreuses variétés avec M au lieu de IA) à gauche, MET SIDON à droite. Énée comme au revers du 1482. Grènetis au pourtour.

AE 23. — Dichalque gr 8.10 et 8.80. Babelon. Loc cit., p 268, Nos 1843 et 1844, pl. XXXIII, fig. 3. — Mionnet. t. V, p 390, No 363. — Gr 9,70. Ma collection, 2 exemplaires. — Coll de l'Univers. améric. de Beyrouth. — Catal Hoffmann, No 1878.

1592. — Légende et droit du 1588. | COL AVR PIA METR SIDON en légende circulaire. Didon assise à gauche, comme au revers du 1537. Grènetis.

AE 30. — Trichalque gr 16,85. Babelon. Perses Achéménides, p 267, No 1836, pl XXXIII, fig 1. — Catal. Hoffmann, No 1769.

1593. — IVLIA M — ESA AVG. Droit du 1584. Grènetis au pourtour. | COL AVR à gauche, PIA MET à droite, S — ID — ON à l'exergue, 3 enseignes militaires. Gr.

AE 31. — Trichalque, gr 15,20. Ma collection. — Babelon, Loc cit., p 268, No 1847, pl. XXXIII, fig 4.

1594. — Légende et droit du 1584. | COL AVR — PIA METRO — SIDO. Même revers.

AE 29. — Trichalque, gr 15.75. Babelon. Loc. cit., No 1846. — Mionnet, t V, p. 390, No 365.

1595. — IVL MAE — SA AVG. Droit du 1586. Grènetis au p. | COL AVR — PIA METRO — S — ID. Même revers.

AE 25. — Dichalque, gr. 12,40. Ma collection.

1596. — Légende et droit du 1593. | Légende et revers du 1553. Table avec urnes des jeux Gr.

AE 29. — Trichalque, gr. 14. Ma collection.

1597. — Légende et droit du 1585. | Légende et revers du 1579. Inscriptions des jeux.

AE 28. — Trichalque, gr. 16,50. Ma collection.

1598. — Même légende et et même droit. | Même revers, mais avec CER — SA PE — HOCVM — ISELA.

AE 30. — Trichalque, gr. 15.73. Babelon, Loc cit., p. 269, No 1848.

LXXIV. Sévère Alexandre César (avant 222 après J. C.).

1599.— M AVR ALEXANDROS CE. Buste Sévère Alexandre. à droite, la tête nue, la poitrine couverte du paludamentum. | COL AV PI METRO SI. Tête laurée de Zeus, à droite.

AE 20. — Chalque. Catal. Hoffmann, No 1823.

1600.—(M AVR ALE—XAN) DRVS CAES. Droit du 1599. | Légende et revers, char d'Astarté, du 1529.

AE 27. — Dichalque, gr. 12.05. Ma collection.

1601.— M AVR ALE XANDR CAE en légende circulaire de gauche à droite. Buste d'Alexandre Sévère, à droite, la tête nue, la poitrine recouverte du paludamentum. | COL AVR PI — A METR SID. Énée comme au revers du 1482.

AE 21. — Chalque. Ma collection — Coll. de l'Univers. améric. de Beyrouth.

1602.—Légende et droit du 1600. | Légende et revers du 1536. Didon assise à gauche. Grèn.

AE 25. — Dichalque. Ma collection.

LXXV. Sévère Alexandre, empereur (222 à 235 après J. C.).

1603.—IMP CAE M AVR SEV ALEXANDER. Buste lauré de Sévère Alexandre, à droite, la poitrine couverte du paludamentum. | Légende et revers du 1559. Zeus nicéphore assis, un aigle à ses pieds. A l'exergue, le murex.

AE 25. — Dichalque, gr, 12,55. Babelon, Perses Achémén., p. 269, No 1849, pl. XXXIII, fig. 5 (description erronée). – Mionnet, t. V, p. 391, No 372 (description exacte).

1604. — Même légende et même droit. | Légende et revers, char d'Astarté, du 1529.

AE 25. — Dichalque. Mionnet, t. V, p. 391, No 373 et t VIII suppl., p. 279, No 189. — Mus. Sanclement, num. sel. III, p. 60. — Sestini. Descriz. delle med. ant. gr. del Mus. Hederv. III, p 89, No 40.

1605.— IMP CAE M AR SEV ALEXANDER. Même droit. | Même légende et char d'Astarté, du 1529.

AE 25. — Dichalque, gr 9,70 Ma collection Coll du Dr P. Schröder.
AE 24. — Dichalque, gr. 8,90 Ma collection.

1606. — Même légende et même droit, avec le char d'Astarté en contremarque, devant ou derrière la tête. | Même revers.

AE 26. — Dichalque. Ma collection (2 exemplaires variés).

1607. — Même légende et même dr. que le 1603. Grèn. | Légende du 1548. Même char d'Astarté avec 2 palmes sur la plateforme, le tout dans une couronne de laurier.

AE 24. — Dichalque, gr. 11,85. Ma collection = **Planche X**, 19 revers.

1608. — Même dr. Grènetis. | COL AVR PI—A ME—TRO . . Astarté dans un temple comme au revers du 1491, mais le temple à 6 colonnes. Grènet.

AE 26. — Dichalque. Ma collection = **Planche X**, 20 avers.

1609. — Même dr. | COL AVR — PIA METR en légende circulaire, SID. à l'exergue. Cybèle assise de face sur un lion bondissant à droite. La déesse tient dans la main gauche un long sceptre, ou peut-être un flambeau allumé. Grènetis.

AE 25. — Dichalque, gr. 11,30. Ma collection = **Planche X**, 21 revers.

1610. — Légende et droit du 1605. | Même revers, avec P ME-TRO — SID.

AE 23. — Dichalque, gr. 8. Ma collection.

1611. — Légende et droit du 1603. | Même revers, avec COL AV — METROP — SID.

AE 27. — Dichalque, gr. 8,70. Ma collection.

1612. — Même dr. | COL AVR PIA . . . Cybèle chevauchant un lion qui marche au pas à droite. La déesse tient un long sceptre. Dans le champ, en haut et à droite, le char d'Astarté. Grènetis.

AE 25. — Dichalque, gr. 8,05. Perses Achém., p. 269, No 1852, pl. XXXIII, fig. 7. — Collection du Dr P. Schroeder, à Beyrouth.

1613. — Légende et droit du 1605. Grènetis au pourtour. | COL AVR PI—A METR en légende circulaire remontante de gauche à droite, SIDO, à l'exergue. Dionysos debout de face, regardant à gauche, à demi drapé

dans sa chlamyde. De la main gauche, il s'appuie sur un thyrse, et de la main droite, il verse le contenu d'un canthare au dessus d'une panthère accroupie à gauche. En haut et à gauche, le char d'Astarté. Grènetis au pourtour.

AE 26. — Dichalque. gr. 7,05. Babelon, Perses Achém p. 1850, pl. XXXIII, fig. 6. — Mionnet, t V, p. 390, No 367. — Gr. 13. Ma collection.

1614.—Même dr. | Même revers sans le char d'Astarté, avec COL AVR PI—A METR SID. Le tout dans un couronne de laurier.

AE 21. — Chalque, gr. 4,15. Collection du Dr P Schrœder. à Beyrouth.

AE 23. — Dichalque. Ma collection = **Planche** X, 22 revers.

AE 24. — Dichalque, gr. 9,40. Ma collection. — Collection de l Univers. améric. de Beyrouth. — Babelon, Loc cit., No 1851. — Mionnet. t. V, p 391, No 368.

1615.— Même dr., avec AVR. | Même légende. Europe sur un taureau bondissant à droite.

AE 20. — Chalque, gr. 4,35. Babelon, Loc. cit., p. 270, No 1857.

AE 21. — Chalque, gr. 5,90. Babelon, id., No 1856. — Mionnet, t. V, p. 391, No 370.

1616.—Même dr. | Même revers. COL PIA—MET SID en 2 lignes sous le taureau.

AE 20. — Chalque, gr. 5,50. Babelon Loc. cit., p. 270, No 1858.

1617. — Légende et droit du 1616. | COL AVR PIA MET SIDO Énée comme au revers du 1482.

AE 21. — Chalque gr. 4,10. Babelon Perses Achémén., p. 270, No 1854.

AE 24. — Chalque, gr. 7,35. Babelon, id , No 1855.

Je n'ai pas pu vérifier si ces exemplaires ne sont pas des variétés du 1622.

1618. — Légende fruste. Même droit. | COL AVR PIA METR SID 3 enseignes militaires. Grènetis au pourtour.

AE 22. — Chalque. gr. 8,40. Collection de l Univers. améric. de Beyrouth.

1619. — Légende et droit du 1616. | Même légende. Table à trois pieds recourbés, surmontée de l'urne des jeux accostée de 2 palmes. Grènetis au p.

AE 24. — Dichalque, gr. 9,65. Babelon, Loc. cit., p. 270, No 1553, pl XXXIII, 8.

AE 27. — Dichalque, gr. 11,50. Ma collection

1620. — Même légende et même dr. | Même légende. Table de forme carrée à pieds droits, sur la quelle est l'urne des jeux accostée de 2 palmes. Au dessous 5 boules et l'urne des vôtes.

AE 24. — Dichalque, gr 8,40. Ma collection — **Planche X**, 23 revers.

1621. — Même dr. | COL AVR PIA — METRO, à droite, SIDO à l'exergue. Même table de forme carrée surmontée de 2 urnes, chacune avec 2 palmes. Au dessous, 5 boules et l'urne des votes. Grènetis au pourtour.

AE 26. — Dichalque gr. 10. Ma collection. — Mionnet, t. V, p. 391, No 369.

1622 — Même dr. | Couronne de laurier dans laquelle on lit COL A — VR PIA — METR — SID en 4 lignes. Grènetis au pourtour.

AE 25. — Dichalque, gr. 10,32. Babelon, Perses Achémén., p. 270, No 1850 — Mionnet, t. V, p. 391, No 371. — Rev. numism., 1861, p. 10.

1623. — Même dr. | Même revers avec COL AVR — PIA ME — TRO SI — DO.

AE 25. — Dichalque, gr. 9. Ma collection.

1624. — Même dr. | COL AVR PIA MET SID. Trirème avec un vexillum?.

AE 24. — Dichalque. Mionnet, t. VIII suppl., p. 279, No 190. — Sestini, Descr. delle med. ant. gr. del Mus. Hederv., t. III, p. 90, No 41. — C. M. H. N. No 6882.

Janvier 1902.

J. ROUVIER.

ΤΑ "ΠΡΑΞΙΤΕΛΕΙΑ„ ΑΝΑΓΛΥΦΑ ΤΩΝ ΜΟΥΣΩΝ ΑΡΧΑΙΟΝ ΜΟΥΣΙΚΟΝ ΒΗΜΑ

(Συνέχεια καὶ τέλος. Ἰδὲ σελ. 169 κ.ἑπ.)

(Πίνακες XII—XV.)

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

α) *Νέος τρόπος μελέτης τῶν ἀναγλύφων.*

Τὴν νέαν διεύθυνσιν, ἣν πρὸς ὀρθοτέραν κατανόησιν τῶν ἐκ Μαντινείας ἀναγλύφων τούτων δέον νὰ τραπῶμεν, ὑποδεικνύει μοι, Κυρίαι καὶ Κύριοι, γεγονός τι σχετικὸν πρὸς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἀναγλύφων, γεγονὸς οὗ τὴν σπουδαιότητα παρεῖδον παραδόξως πάντες οἱ ἀρχαιολόγοι πλὴν τοῦ κ. Bie.

Ὁ Παυσανίας δηλαδὴ εἰσῆλθεν, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Μαντίνειαν διὰ τῆς πύλης τῆς ὁδοῦ Νεστάνης—Ἄργους[1]. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀμέσως καὶ ὡς πρῶτον μνημεῖον ὅπερ συνήντησεν ἀναφέρει τὸν διπλοῦν ναόν, ἐν ᾧ ἔκειτο τὸ τὰ Πραξιτέλεια ἀγάλματα φέρον βάθρον, ἡ δὲ βυζαντινὴ ἐκκλησία, ἐν ᾗ εὑρέθησαν τὰ ἀνάγλυφα, κεῖται πολὺ νοτιοδυτικώτερον, μάλιστα δὲ ἐκεῖ 116 μόνον μέτρα μακρὰν τοῦ τείχους, δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ βυζαντινὴ ἐκκλησία νὰ ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου διπλοῦ ναοῦ, ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως ἤθελέ τις παραδεχθῆ. Πλὴν τούτου δὲ εἶνε γνωστὸν καὶ τὸ ἑξῆς σπουδαιότατον περιστατικόν. Ἡ κεφαλὴ τῆς «*Μούσης*», ἥτις κρατεῖ ἐν τῇ χειρὶ τὸ κλειστὸν χειρόγραφον (Πλὰξ Γ´, ἀρ. 8), δὲν εὑρέθη ἐν τῇ αὐτῇ βυζαντινῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλά,

1. Bulletin de corr. hell. XIV, pl. I. Ἡ πύλη αὕτη δηλοῦται διὰ τοῦ γράμματος F ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ κ. Fougères δημοσιευθέντι τοπογραφικῷ σχεδίῳ τῆς ἀρχαίας Μαντινείας.

τρεῖς ἤδη ἑβδομάδας πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν πλακῶν, ἔν τινι στοᾷ «*παρὰ τὸ θέατρον*», ὅπερ πάλιν εὑρίσκεται εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας καὶ δὴ παρὰ τὸ κέντρον τῆς πόλεως. «*Λοιπὸν* — ὡς λογικώτατα παρατηρεῖ ὁ κ. Bie (σελ. 3254) — *δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σκεφθῇ τις ὅτι ἡ κεφαλὴ τῆς Μούσης ἦλθεν ἐκ τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἀλλ' ὅτι δυνατὸν εἶναι μόνον ὅτι αἱ πλάκες τοῦ ἀναγλύφου ἐκομίσθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκ τῆς παρὰ τὸ θέατρον θέσεως ταύτης, διότι τὸ μικρὸν τεμάχιον αὐτῶν, ἡ κεφαλή, πρὸς οὐδένα σκοπὸν ἐχρησίμευε νὰ μετακομισθῇ, ἐνῷ ἐξ ἐναντίου αἱ πλάκες τοῦ ἀναγλύφου ἦσαν χρήσιμοι διὰ τὸ δάπεδον τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας, τὸ δὲ ἄχρηστον τεμάχιον τῆς κεφαλῆς ἀφέθη νὰ κεῖται ἐκεῖ ὅθεν ἐλήφθησαν αἱ πλάκες τῶν ἀναγλύφων*».

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν συμπεραίνομεν ὅτι μᾶλλον ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως καὶ δὴ ἐν τῷ θεάτρῳ, ἢ πλησιέστατα αὐτοῦ, δέον νὰ ζητήσωμεν τὸ μνημεῖον, ὅπερ ἐκόσμουν τὰ ἀνάγλυφα ἡμῶν, οὐχὶ δὲ ἐν τῷ ναῷ, ἐν ᾧ ὁ Παυσανίας εἶδε τὸ βάθρον τοῦ Πραξιτέλους, ὅστις ναὸς ἔκειτο εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ θεάτρου καὶ δὴ παρὰ τὴν πύλην, δι' ἧς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μαντίνειαν ὁ Παυσανίας.

Ἐρωτᾶται λοιπὸν νῦν: Ὑπῆρξέ ποτε ἢ ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Μαντινείας, ἢ παρ' αὐτῷ, μνημεῖον ὅπερ προσφυῶς νὰ ἐκόσμουν ἀνάγλυφα παριστῶντα Μούσας καὶ τὴν μουσικὴν ἔριδα τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν;

Τὸ παράδειγμα τοῦ ἐν Arles τῆς Γαλλίας γνωστοῦ ἀρχαίου θεάτρου, οὗ τὸ *βῆμα τοῦ προσκηνίου* κοσμοῦσιν ἀνάγλυφα φέροντα ὁμοίαν παράστασιν, ἤτοι τὸν Μαρσύαν, τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Σκύθην [1], καθιστᾷ ἐκ τῶν προτέρων πιθανὴν τὴν σκέψιν ταύτην.

Ἂς ἴδωμεν δὲ νῦν τί λέγουσιν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς περὶ τῆς Μαντινείας καὶ τοῦ θεάτρου αὐτῆς, ἢ μᾶλλον πρὸ τούτου, ἂς ἴδωμεν τί ἀκριβῶς παριστῶσι τὰ ἀνάγλυφα τῆς Μαντινείας, διότι, ὅσον καὶ ἂν σᾶς φανῇ τοῦτο παράδοξον, τῶν ἀναγλύφων τούτων αἱ «Μοῦσαι» δὲν ἔχουσιν ἀκόμη ἐπαρκῶς κατανοηθῇ καὶ ἑρμηνευθῇ.

1. Stark, Stadtleben, Kunst etc. in Frankreich, 592. — Atlas de la statistique de Bouches du Rhône, Pl. 14, 2 — Overbeck, Kuntsmythologie, Apollon S. 458.

β) Ἑρμηνεία τῶν παραστάσεων τῶν ἀναγλύφων.

Ἀληθῶς μέχρι τοῦδε οἱ σοφοὶ ἀφιέρωσαν σύμπασαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν μόνον εἰς τὸ ζήτημα ἂν τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα εἶνε ἢ μὴ ἔργα τοῦ Πραξιτέλους· ἐν δὲ τῇ ζέσει τῆς συζητήσεως καὶ ἔριδος παρημέλησαν ἐντελῶς νὰ ἀσχοληθῶσι περὶ τὴν ὀνομασίαν τῶν Μουσῶν καὶ τὴν ἐξήγησιν τῆς στάσεως αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας. Εἶναι μάλιστα περίεργον ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ παραδεχόμενοι αὐτὰς ὡς ἔργα τοῦ Πραξιτέλους σχεδὸν μετὰ περιφρονήσεως ὑπεστήριξαν περὶ αὐτῶν ὅτι εἶναι ἁπλῆ παράταξις διαφόρων τύπων γνωστῶν ἐξ ἀγαλμάτων, παράταξις ἄνευ ἐννοίας, ἄνευ ζωῆς τινος, ὡς ἂν ἦτο δυνατόν ποτε ὁ Πραξιτέλης νὰ ποιήσῃ αὐτός, ἢ νὰ δεχθῇ νὰ κοσμηθῇ ἔργον αὐτοῦ ὑπό τινος τῶν μαθητῶν του διὰ τοιαύτης σειρᾶς ἀντιγράφων γνωστῶν καὶ ἄνευ ἐννοίας τινὸς ἢ συνοχῆς παρατεταγμένων τύπων!

Ὅ,τι ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται ὁ θεατὴς εἶναι ὅτι ἑκάστη τῶν τριῶν πλακῶν ἀποτελεῖ σκηνὴν *πλήρη* καθ' ἑαυτὴν καὶ *τεχνικῶς ἀνεξάρτητον ἐντελῶς* τῶν παραστάσεων τῶν λοιπῶν πλακῶν, δυναμένην δὲ νὰ ἐννοηθῇ καὶ ἑρμηνευθῇ ὡς πλῆρές τι εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε, ἐὰν κατὰ τύχην ἀνεκαλύπτετο μία μόνη ἐκ τῶν τριῶν, κάλλιστα ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι αὕτη μόνον ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς, πλήρη καθ' ἑαυτὴν παράστασιν ἀποτελοῦσα. Ἠδύνατό τις μάλιστα νὰ παρατάξῃ καὶ τὰς τρεῖς πλάκας εἰς ἀρκετὴν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ὡς εἰκόνας ἐν ἰδίῳ ἑκάστην πλαισίῳ, χωρὶς οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον νὰ παραβλαφθῇ ἡ τεχνικὴ αὐτῶν ἀξία. Θὰ ἀπετέλουν οὕτω, μάλιστα δὲ αἱ πλάκες Β καὶ Γ, εἰκόνας παρίσους — pendants ὡς λέγουσιν οἱ Γάλλοι, — ἑκάστης εἰκονιζούσης πάρισον σκηνήν, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ἀπὸ τὰς τῶν ἄλλων ἐξαρτωμένην.

Ὅ,τι λοιπὸν *κοινὸν* ἔχουσιν αἱ τρεῖς πλάκες πρὸς ἀλλήλας, τοῦτο εἶναι ὅτι κατ' ἔννοιαν παριστῶσιν ὁμοίαν σκηνήν.

Ἴδωμεν νῦν αὐτὰς τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Ἐπὶ τῆς πρώτης πλακὸς (Α) ὁ Μαρσύας αὐλεῖ πάσῃ δυνάμει, ἡ δ' ἐν τῷ μέσῳ ἱσταμένη μορφή, ὁ Σκύθης, κλίνει τὸ οὖς, ἡσύχως καὶ μετὰ προσοχῆς ἀκροώμενος τοῦ μέλους, ἐνῷ ὁ Ἀπόλλων ἀναμένει, ἠρέμα καὶ ἐν σιγῇ καθήμενος, νὰ παύσῃ ὁ σάτυρος τὸ αὔλημα, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνεγερθεὶς κρούσῃ τὴν λύραν ἀνταγωνιζόμενος.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας πλακὸς (Β) ἡ μία τῶν Μουσῶν (ἀρ. 6) ἀνακρούει τὴν ξενόμορφον καὶ σχεδὸν πρωτοφανῆ κιθάραν αὐτῆς, καθημένη ἐπὶ βράχου, ἵνα κατ' ἀνάγκην στηρίξῃ ἀνέτως τὸ ὄργανον ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς. Ἡ δὲ ἐν τῷ μέσῳ ἱσταμένη γυνὴ (ἀρ. 5) τείνει, ὡς ὁ Σκύθης τῆς προτέρας πλακός, τὸ οὖς πρὸς τὸ κιθάρισμα, ἠρέμα καὶ μετὰ προσοχῆς ἀκροωμένη, ὡς δικαστής τις, ἐνῷ πάλιν ἡ τρίτη γυνὴ (ἀρ. 4) ἵσταται ἡσύχως ἀναμένουσα, ὡς ὁ Ἀπόλλων τῆς προηγουμένης πλακός, νὰ παύσῃ ἡ ἀντίπαλος κιθαρίζουσα, ἵνα καὶ αὐτὴ ἐπιδείξῃ τὴν περὶ τὴν αὐλητικὴν τέχνην ἱκανότητα αὐτῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀρκεῖται μετὰ προσοχῆς ἐπιθεωροῦσα τοὺς αὐλοὺς αὐτῆς, οἵτινες μετὰ μίαν στιγμὴν θὰ τῇ χρησιμεύωσι πρὸς τὸν ἀγῶνα.

Ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης πλακὸς (Γ) βλέπομεν πάλιν τρίτην ἐντελῶς ὁμοίαν σκηνήν. Ἡ πρὸς ἀριστερὰ «Μοῦσα» (ἀρ. 7) ᾄδει ὕμνον, ἀπὸ ἀνεπτυγμένου χειρογράφου ἀναγινώσκουσα, ἐνῷ ἡ ἐν τῷ μέσῳ ἱσταμένη (ἀριθ. 8) ἀκροᾶται ὡς κριτής τις μετὰ προσοχῆς (ὡς ἡ μεσαία Μοῦσα τῆς δευτέρας πλακός), τείνουσα τὸ οὖς πρὸς τὴν ᾄδουσαν καὶ πρὸς αὐτὴν ἀποβλέπουσα, ἵνα καὶ διὰ τοῦ βλέμματος, ὡς εἶναι φυσικόν, παρακολουθῇ τὴν ἔκφρασιν τῆς ᾀδούσης. Ἡ δὲ τρίτη «Μοῦσα» (ἀρ. 9), βλέπουσα ὅτι ἡ ἀντίπαλος εὑρίσκεται ἤδη περὶ τὸ τέλος τοῦ ὕμνου, ἐγείρει τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ λαμβάνει τὴν ὡς ἀπὸ πασσάλου εἰς τὸν τοῖχον κρεμαμένην ἀρχαϊκὴν λύραν, ἵνα, εὐθὺς ὡς παύσῃ ἡ ᾄδουσα, ἐπιδείξῃ τὴν περὶ τὴν κιθαριστικὴν ἱκανότητα αὐτῆς, ὁπότε φυσικὰ θὰ στραφῇ καὶ πρὸς αὐτὴν ἡ ἐν τῷ μέσῳ ὡς δικαστὴς ἱσταμένη, ἡ νῦν ἅπασαν τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἔχουσα ἐστραμμένην πρὸς τὴν ᾄδουσαν.

Εἶναι, φρονῶ, τόσον σαφεῖς αἱ παραστάσεις αὗται, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἀπορῶ πῶς μέχρι τοῦδε δὲν ἡρμηνεύθησαν αὗται ὡς εἴπομεν, ἀλλ' ἐθεωρήθησαν ὑπὸ σοφωτάτων ἀνδρῶν ὡς ἀντίγραφα ἀγαλμάτων ἔνθεν κἀκεῖθεν εἰλημμένα, ἄνευ ἐσωτερικοῦ τινος πρὸς ἄλληλα δεσμοῦ ἢ ἐννοίας.

Ἵνα δὲ ἐννοήσητε ὁπόσον παρεγνωρίσθησαν αἱ μορφαὶ αὗται τῶν Μουσῶν, ἀρκεῖ νὰ σᾶς ὑπομνήσω μόνον ὅτι ἡ μόνη Μοῦσα, περὶ ἧς οἱ Πραξιτελικοὶ παρεδέχθησαν ὅτι ἔχει ζωήν τινα ἐν ἑαυτῇ, δηλαδὴ ἡ τὴν λύραν ἀπὸ τοῦ τοίχου λαμβάνουσα (ἀρ. 9), τοσοῦτο παρεγνω-

ρίσθη κατὰ τὴν στάσιν, ὥστε τινὲς μὲν εἶπον ὅτι *«πλήττει ἀσκόπως τὸν ἀέρα διὰ τῆς λύρας» (!)*, ὡς ἐξ ἄλλου τινὸς μνημείου πιστῶς ἀντιγραφεῖσα, ἄλλοι δέ, ὧν πρῶτος ὁ κ. M. Mayer, ὅτι μεταβιβάζει τὴν λύραν αὐτῆς εἰς τὴν ἐν τῷ μέσῳ ἱσταμένην Μοῦσαν. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι ὁ δίδων τι πρὸς ἕτερον πλησιέστατα ἱστάμενον οὐδέποτε ὑψοῖ τόσον πολὺ τὴν χεῖρα, ὁ δὲ παριστάμενος καὶ μέλλων νὰ δεχθῇ τὸ προσφερόμενον δεικνύει, διὰ σημείου τινὸς τοὐλάχιστον τῆς στάσεώς του, ὅτι ἀντελήφθη καὶ μέλλει νὰ δεχθῇ τὸ προσφερόμενον, ἐνῷ ἐνταῦθα ἡ ἐν τῷ μέσῳ ἱσταμένη γυνὴ (ἀρ. 8) οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον παρίσταται ἀντιληφθεῖσα τοῦ προσφερομένου, ἀλλὰ στρέφει τὰ νῶτα τόσον ἀδιαφόρως πρὸς τὴν δίδουσαν, ὥστε αὕτη, ἵνα γείνῃ ἐπὶ τέλους καταληπτὸς ὁ σκοπὸς τῆς προσφορᾶς, θὰ χρειασθῇ, τῇ ἀληθείᾳ, νὰ πλήξῃ διὰ τῆς λύρας τὴν κεφαλὴν τῆς ἀκαταδέκτου αὐτῆς κυρίας. Ἀλλ' οὕτως ἡ παράστασις θὰ προσελάμβανε κωμικόν πως χαρακτῆρα, ἐνῷ οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἀνεῦρεν οὐδ' ἐλάχιστον ἴχνος ἀστειότητος ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τούτοις . . .

Εἰκὼν 7.
(Ἀγγειογραφία. Μοῦσαι καὶ Μουσαῖος.)

Ὅτι δ' ἔχω δίκαιον οὕτως ἐξηγήσας τὴν στάσιν τῆς Μούσης ταύτης, δεικνύει σαφῶς οὐχὶ μόνον αὐτὸ τὸ μνημεῖον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ

πλεῖστα ἄλλα μνημεῖα «Μούσας» εἰκονίζοντα, ἐν οἷς βλέπομεν λύρας οὕτως ἀπὸ τοῦ τοίχου κρεμαμένας — ἓν τούτων ἐπιδεικνύομεν ὑμῖν ἐνταῦθα *(Εἰκὼν 7)*[1] —, πρὸς δὲ πολλὰ χωρία τῶν ἀρχαίων, ὧν ἓν τὸ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Πινδάρου (Ὀλυμπ. Ι, 26). «*Ἐπὶ πασσάλων ἔκειντο αἱ κιθάραι διὰ τὸ ἑτοίμους εἶναι εἰς τὸ ἀναλαβεῖν, ἢ ὅτι ὡς ἀνάθημα ἔν τινι τόπῳ τοῦ οἴκου ἀνάκειται*»[2].

Ὅπως λοιπὸν αἱ παραστάσεις τῆς πλακὸς Α εἰκονίζουσι τὴν μεταξὺ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Μαρσύου μουσικὴν ἔριδα, ἤτοι τὴν μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀσιατικῆς μουσικῆς ἅμιλλαν, οὕτω καὶ τὰ πρόσωπα τῶν πλακῶν Β καὶ Γ τῶν Μουσῶν παριστῶσιν οὐχὶ «παράταξιν τύπων Μουσῶν ἄνευ ἐννοίας τινός», ἀλλὰ *δύο ἁμίλλας* μεταξὺ δύο ζευγῶν Μουσῶν, τέσσαρα διάφορα εἴδη μουσικῆς συμβολιζουσῶν· ἤτοι πρῶτον μὲν (πλὰξ Γ) τὴν *ᾠδήν*, ἣν χαρακτηρίζει τὸ χειρόγραφον τοῦ ὕμνου (ἀρ. 7), καὶ τὴν *ἀρχαίαν κιθαριστικήν*, ἣν χαρακτηρίζει ὁ προφανέστατα ἀρχαΐζων τύπος τῆς κιθάρας (ἀρ. 9)· δεύτερον δὲ (πλὰξ Β) τὴν *αὐλητικήν*, ἣν χαρακτηρίζει ὁ *διπλοῦς αὐλὸς* (ἀρ. 4), καὶ τὴν *ξενότροπον κιθαριστικήν*, ἥν, ὡς θέλομεν δείξῃ κατόπιν, δηλοῖ ἡ παράδοξος καὶ σπανίου σχήματος χειριδωτὴ κιθάρα (ἀρ. 6).

Τὸ ἐντατὸν ὄργανον τοῦτο ἐζήτησεν ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ νὰ ὀνομάσῃ ὁ κ. Th. Reinach, ὅστις κατώρθωσε νὰ ἀνεύρῃ καὶ ἕτερον παράδειγμα αὐτοῦ, ἤτοι ὡραίαν Ταναγραίαν κόρην τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου, ἧς καὶ ἐδημοσίευσε τὴν εἰκόνα[3]. Φρονῶ δ' ὅμως ὅτι ἀπέτυχε, *πανδοῦραν* καλέσας τὸ ὄργανον. Ἀληθῶς οὐδὲν περὶ τοῦ σχήματος τῆς πανδούρας παρέδωκαν ἡμῖν οἱ ἀρχαῖοι. Γνωρίζομεν μόνον ὅτι ἦτο ξενικῆς προελεύσεως ὄργανον, ἐντατόν, τρίχορδον ἢ καὶ μονόχορδον. Ἐπειδὴ δὲ γνωρίζομεν[4] ὅτι οἱ Πυθαγορικοί, *κανόνα* τὴν

1. Ἀμφορεὺς ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ εἰκονίζων τὸν Μουσαῖον, τὴν Τερψιχόρην καὶ τὴν *Μελελόσαν (Μελετῶσαν;)* δημοσιευθεὶς ἐν τοῖς Monumenti τῆς Ῥώμης V. pl. 37.— Reinach. Repertoire des vases peints, tom. I, 112. — Welcker. Ant Denkm 3. Taf 31 — Roscher, Myth Lex p. 3238. — Ὁμοίως ἀνηρτημένας εἰς τοίχους σχολῶν λύρας ἰδὲ ἐπὶ ἀγγείου τοῦ Βερολινίου Μουσείου δημοσιευθέντος ἐν τοῖς Monumenti IX, pl LIV Annali 1871 pl. F. — Reinach, ἔ. ἀ. σελ. 196, 326 καὶ πλεῖσθ' ὅσα ἄλλα.

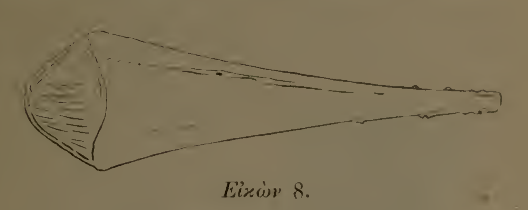
2. Πβλ. E. M Esman, De organis Graecorum musicis Vismariae p. 52, 1.

3. La guitare dans l'art grec. Rev. des Etudes Grecques VIII, (1895) p. 371.

4. Νικομάχου, ἐγχειρίδιον κ. 4. (243 Jan).

πανδοῦραν καλοῦντες, μετεχειρίζοντο αὐτὴν πρὸς θεωρητικὰς διδασκαλίας περὶ τῶν διαφόρων τόνων, δὲν δυνάμεθα εὐλόγως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ταυτίζεται πρὸς τὸ ὄργανον τῆς Μούσης τῆς Μαντινείας, ἥτις προφανῶς ἐνταῦθα δὲν διδάσκει θεωρίαν τόνων, ἀλλὰ κιθαρίζει τὴν «ἀληθῶς μουσικήν».

Κατ' ἐμέ, τὸ ὄργανον τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλεῖται *φοῖνιξ, λυροφοῖνιξ* ἢ *σπάδιξ*. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους, τὸ ὄργανον τοῦτο ἦτο «*ἐντατόν*», «*εἶδος κιθάρας*», εὑρέθη δὲ ὑπὸ τῶν Σύρων τῆς Ἀσίας καὶ κατεσκευάζετο ἐκ κλάδου, ἤτοι σπάθης φοίνικος, ἐξ οὗ καὶ τὰ ὀνόματα σπάδιξ, φοῖνιξ καὶ λυροφοῖνιξ. Ἵνα δὲ πεισθῆτε ὅτι ἔχω δίκαιον, σᾶς παρακαλῶ νὰ παραβάλητε πρὸς τὴν κιθάραν τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαντινείας καὶ πρὸς τὴν τῆς Ταναγραίας τοῦ κ. Reinach τὸ κάτω τεμάχιον φυσικοῦ κλάδου φοίνικος, ὅπερ παρουσιάζω *(Εἰκὼν 8)*.

Εἰκὼν 8.

(Τεμάχιον κλάδου φοίνικος).

Ὁ *λυροφοῖνιξ* ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν *χειριδωτῶν ἐντατῶν ὀργάνων*. Ὡς δ' ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ κ. Th. Reinach, ἅπαντα τὰ χειριδωτὰ ἐντατὰ ὄργανα δὲν ἦσαν Ἑλληνικῆς προελεύσεως, ἀλλὰ πάντα ῥητῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων χαρακτηρίζονται ὡς ἐφευρέσεις ξένων λαῶν, Φοινίκων, Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων, Σύρων καὶ Ἀράβων. Ἡ ἐπασχολοῦσα ἄρα ἡμᾶς ξενόμορφος κιθάρα τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαντινείας (πλὰξ Β, ἀρ. 6), ἡ εἰς πλήρη ἀντίθεσιν εὑρισκομένη πρὸς τὴν ἀρχαϊκὴν ἑλληνικὴν κιθάραν, ἣν ἀπὸ τοῦ τοίχου λαμβάνει ἡ Μοῦσα (9) τῆς ἑτέρας πλακὸς Γ, καὶ πρὸς τὴν κλασσικὴν ἑλληνικὴν κιθάραν, ἣν φέρει ὁ Ἀπόλλων τῆς πλακὸς Α, πάντως θὰ ἐξελέγη ἐνταῦθα ἵνα χαρακτηρίσῃ τὴν ξένης προελεύσεως κιθαριστικήν. Ὅτι δὲ τὸ πρᾶγμα οὕτως εἶχεν ἐν Μαντινείᾳ, θέλομεν ἀντιληφθῇ κατόπιν.

Ὅ,τι δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος σαφῶς δύναταί τις ἐκ τῶν ἀνωτέρω νὰ συμπεράνῃ, εἶναι ὅτι αἱ τέσσαρες αὗται Μοῦσαι δὲν ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ τυπικοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐννέα Μουσῶν, ὧν πασίγνωστα τὰ εἰς τὴν

ἀστρονομίαν, κωμῳδίαν, τραγῳδίαν, ἱστορίαν, κλπ., ἀναφερόμενα σύμβολα, ὧν οὐδὲν εὑρίσκομεν ἐνταῦθα· ἀλλ' ὅτι εἶναι καὶ αἱ τέσσαρες προσωποποιήσεις τεσσάρων διαφόρων γενῶν ὀργανικῆς καὶ φωνητικῆς μουσικῆς, ἤτοι Μοῦσαι *μουσικῆς μόνον*, καὶ οὐδὲν πλέον. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐν τῷ μέσῳ τῶν τεσσάρων τούτων Μουσῶν ἱσταμένας γυναῖκας (ἀρ. 5 καὶ 8), ἃς πάντες «*Μούσας*» ἐπίσης καλοῦσιν, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ διαφωνήσω.

Ἐν πρώτοις οὐδὲν ὄργανον ἢ σύμβολον χαρακτηρίζει αὐτὰς ὁπωσδήποτε ὡς *Μούσας*. Αὐτὸ δὲ τὸ γεγονὸς ὅτι σαφῶς παρίστανται ὡς *κριταὶ* μεταξὺ τῶν λοιπῶν τεσσάρων ὑποδεικνύει ἡμῖν ὅτι θὰ εἶναι οὐχὶ ἰσότιμοι καὶ ἀδελφαὶ Μοῦσαι, ἀλλὰ θεότητές τινες ἀνωτέρας πως τάξεως ἤ, τοὐλάχιστον, διαφόρου φύσεως, ἐξ ἅπαντος ὅμως οἰκείως ἔχουσαι πρὸς τὴν μουσικήν.

Εἰκὼν 9.
(Ἄγαλμα Μνημοσύνης).

Ἀληθῶς δ' οὕτως ἔχει, φρονῶ, τὸ πρᾶγμα.

Τὴν οὐδὲν ὄργανον κρατοῦσαν καὶ ἐξ ὁλοκλήρου περιτετυλιγμένην ἐν τῷ ἐνδύματι, βαθέως δὲ σκεπτομένην (πλὰξ Β ἀρ. 5), θεωρῶ ὡς *Μνημοσύνην* τὴν ἐκ τοῦ Διὸς μητέρα τῶν Μουσῶν, ἥτις καὶ ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς καὶ ὡς μήτηρ τῶν Μουσῶν προσφυέστατα ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς διαιτητὴς μεταξὺ τῶν Μουσῶν. Ὡς ἀπόδειξιν δὲ τούτου ἀρκοῦμαι φέρων τὸ μόνον μέχρι τοῦδε διασωθὲν ἄγαλμα αὐτῆς (*Εἰκὼν 9*), ἧς τὸ ὄνομα πιστοποιεῖ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴ ΜΝΕΜΟCΥΝΗ[1], ἄγαλμα ὅπερ καὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων εἶναι πανόμοιον πρὸς τὴν θεὰν τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαντινείας. Σπουδαῖον ἐπίσης εἶναι ὅτι, τὴν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀρκαδίᾳ λατρείαν καὶ τὴν πλησίον τῶν Μουσῶν ἀπεικόνισιν τῆς Μνημοσύνης μαρτυρεῖ καὶ ὁ Παυσανίας[2]. Τέλος παρατηρῶ ὅτι τὸ μόνον ὅπερ χαρακτηρίζει πως τὴν θεὰν τοῦ ἀναγλύφου

1. Visconti. Museo Pio Clem. I tav. 27.—Müller-Wisseler, Denkm. d. a. Kunst 2, 59, 749.—Roscher, Mythol. Lexicon ἐν λ. Mnemosyne p. 3079.

2. VIII, 47. 4. (Τεγέα): *Πεποίηται δὲ καὶ Μουσῶν καὶ Μνημοσύνης ἀγάλματα.*

τῆς Μαντινείας, δηλαδὴ ἡ εἰς πλείστους πλουσίους πλοκάμους ἐσχηματισμένη κόμη αὐτῆς, πληρέστατα συμφωνεῖ πρὸς τὰ μόνα γνωστὰ ἀρχαῖα τῆς Μνημοσύνης ἐπίθετα, *βαθυπλόκαμος*, *καλλίκομος* καὶ *λιπαράμπυξ*.

Τὴν δὲ ἑτέραν θεὰν (πλὰξ Γ, ἀρ. 8), τὴν μετὰ προσοχῆς ἀκροωμένην τοῦ ὕμνου ὃν ᾄδει ἢ ἀπαγγέλλει ἡ πρὸ αὐτῆς Μοῦσα, θεωρῶ ὡς τὴν *Ὑμνίαν*, ἀρχαίαν Ἀρκαδικὴν θεὰν ταυτισθεῖσαν ἐνωρὶς πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα Ὑμνίαν, τὴν καθ' ἅπασαν τὴν Ἀρκαδίαν «*ἐκ παλαιοτάτου*», ὡς λέγει ὁ Παυσανίας[1], λατρευομένην, ὡς θεὰν τοῦ ᾄσματος. Τὸ κύριον αὐτῆς ἱερὸν ἔκειτο, κατὰ τὸν αὐτὸν Παυσανίαν, ἐν ὅροις μὲν τῶν Ὀρχομενίων, ἀλλὰ πρὸς τῇ Μαντινικῇ· μετεῖχον δὲ τῆς κτήσεως αὐτοῦ οἱ Μαντινεῖς ἐξ ἡμισείας πρὸς τοὺς Ὀρχομενίους, ἑορτὴν ἐπέτειον ἄγοντες[2].

Ὡς Ἄρτεμις *Ὑμνία* χαρακτηρίζεται ἡ θεὰ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαντινείας πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς ἰδιαζούσης προσοχῆς, μεθ' ἧς ἀκροᾶται τὴν τὸν *ὕμνον* ἀπαγγέλλουσαν Μοῦσαν, πρὸς ἣν εἶναι καὶ ἐστραμμένη, δεύτερον δὲ ὑπὸ τοῦ χειρογράφου — ὕμνων προφανῶς — ὅπερ κρατεῖ κλειστὸν ἐν τῇ χειρί. Ὅπως δὲ ἐν τῇ γείτονι Λακωνικῇ τῶν μουσικῶν ἀγώνων τῶν παίδων προΐστατο, ὡς ἐκ πολλῶν ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν, ἡ Ἄρτεμις Ὀρθρία[3], οὕτω καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ τῶν ὁμοίων ἀγώνων, ἐπομένως καὶ τῆς ἁμίλλης τῶν Μουσῶν τῆς ἐκ Μαντινείας πλακὸς Γ, προΐσταται ἡ σχεδὸν ταυτόσημος ἀρκαδικὴ Ἄρτεμις ἡ Ὑμνία.

Διὰ τῆς ἑρμηνείας ταύτης τῶν παραστάσεων τοῦ μνημείου, ἣν κολακεύομαι πιστεύων, Κυρίαι καὶ Κύριοι, ὅτι εὑρίσκετε ὀρθήν, καταφαίνονται, φρονῶ, ἀμέσως τὰ ἑξῆς:

1ον. Ὅτι αἱ παραστάσεις τῶν ἀναγλύφων τούτων, οἱουδήποτε ἔργα καὶ ἂν εἶναι, ἔχουσι συνοχὴν κατ' ἔννοιαν πρὸς ἀλλήλας, δὲν ἐλήφθησαν δὲ τυχαίως ἔνθεν κἀκεῖθεν, ὡς θέλουσιν οἱ Πραξιτελικοί.

2ον. Ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐν μιᾷ γραμμῇ καὶ κατὰ μέτωπον παράταξις τῶν τριῶν διασωθεισῶν πλακῶν, ὡς ἤθελον οἱ κ. κ. Wald-

1. VIII, 5, 11.

3. Παυσανίου VIII, 5, 11 καὶ 13, 1. Πβλ. E. Braun, *Artemis Hymnia*, Rom. 1842 καὶ Preller-Robert, Griechische Mythol. S. 305.

3. Preller-Robert, ἔ. ἀ. σελ. 308, 3.

stein, Gardner, Overbeck καὶ ἄλλοι. Ἀληθῶς, ὡς γνωρίζετε, οἱ ἀρχαῖοι καλλιτέχναι πᾶν ὅ,τι ἐποίουν τὸ ἐθεώρουν ὥς τι ἔμψυχον. Φαντάσθητε λοιπόν, τί θὰ συνέβαινεν ἂν αἴφνης οἱ τρεῖς οὗτοι ἐντελῶς ἀλλήλων ἄσχετοι μουσικοὶ ὅμιλοι ἐνεψυχοῦντο πρὸς στιγμὴν ἐνώπιόν μας μίαν σκηνὴν ἀποτελοῦντες. Οἱ αὐλοὶ τοῦ Μαρσύου, ἡ ξενότροπος κιθάρα τῆς μιᾶς Μούσης (ἀριθ. 6) καὶ τὸ ᾆσμα τῆς ἑτέρας (ἀριθ. 7) θὰ ἠκούοντο συγχρόνως, ἄνευ οὐδεμιᾶς σχέσεως συναυλίας πρὸς ἄλληλα, ἀφ' οὗ ἑκάστη ἰδιαιτέρως ἐν ἰδίῳ κύκλῳ, ἀσχέτῳ τῶν λοιπῶν, παίζει. Τότε δὲ φοβοῦμαι ὅτι διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλας ἀσυμφωνίας τῶν τριῶν μουσικῶν οἱ θεοὶ οὗτοι τῆς μουσικῆς θὰ ἔτρεπον εἰς φυγὴν καὶ ἡμᾶς καὶ τοὺς τῆς ἔριδος τοῦ Μαρσύου καὶ Ἀπόλλωνος διαιτητάς, οἵτινες βεβαίως δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ κρίνωσι περὶ τῆς μουσικῆς τοῦ Μαρσύου, ἂν συγχρόνως εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν ἀντήχει ἡ μουσικὴ τῶν δύο λοιπῶν κύκλων. Τοῦτο βεβαίως δὲν ἐσκόπει οὐδεὶς ἕλλην καλλιτέχνης, πολλῷ δὲ μᾶλλον ὁ Πραξιτέλης. Ἄλλως δὲ ποία πηγὴ ἢ ποῖα ἀρχαῖα μνημεῖα μαρτυροῦσι μουσικὴν ἔριδα Ἀπόλλωνος καὶ Μαρσύου, καθ' ἣν καὶ ἄλλοι τινὲς νὰ κιθαρίζωσιν ἢ ᾄδωσι συγχρόνως;

3ον. Ἡ συμφώνως πρὸς τὰς τεχνικὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Dörpfeld διάθεσις τῶν πλακῶν εἰς τρεῖς διαφόρους πλευρὰς τοῦ βάθρου παραμερίζει ἐντελῶς τὸ ῥηθὲν ἄτοπον τῆς συγχύσεως τῶν μουσικῶν, ὡς τοπικῶς, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ χρονικῶς, χωρίζουσα τὰς παραστάσεις τῶν πλακῶν εἰς τρεῖς διαφόρους σκηνάς. Ἔχει ἑπομένως ἡ διάθεσις αὕτη τῶν πλακῶν καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὀρθῶς.

4ον. Ἡ ἐλλείπουσα πλὰξ δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι περιεῖχε τέταρτον μουσικὸν ἀγῶνα, διότι τότε θὰ ἔχωμεν δύο ἀγῶνας ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς, ὅπερ, ὡς εἴπομεν, ἄτοπον. Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν διασωθεισῶν πολυαρίθμων παραστάσεων τῆς ἔριδος τοῦ Μαρσύου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα κρίνοντες, δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐλλείποντος μέρους τοῦ μνημείου εἰκονίζοντο *οἱ διαιτηταὶ καὶ ἀκροαταὶ* τοῦ ἀγῶνος. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν, ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν, ὅτι ἐλλείπουσι τρεῖς Μοῦσαι, ἀφ' οὗ αἱ ὑπάρχουσαι ἓξ γυναικεῖαι μορφαὶ δὲν εἶναι πᾶσαι οὔτε Μοῦσαι, οὔτε ἐκ τοῦ τυπικοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐννέα Μουσῶν, ὧν γνωστὰ τὰ σύμβολα,

ἀλλ' ἐξ ἐκείνων, περὶ τῆς τάξεως τῶν ὁποίων ὁ εἰδικὸς περὶ τῶν Μουσῶν ἀσχοληθεὶς κ. Bie (ἔνθ' ἀν. σελ. 3245) ὀρθῶς εἶπεν ὅτι «ὁ *ἀριθμὸς αὐτῶν εἶναι ὅλως τυχαῖος. Ἀκριβῶς δὲ τὸν ἀριθμὸν ἐννέα* ***οὐδέποτε*** *ἀπαντᾷ τις παρ' αὐταῖς*».

5ον. Τὸ μνημεῖον ὅπερ ἐκόσμουν αἱ τρεῖς διαφόρους μουσικὰς ἁμίλλας παριστῶσαι πλάκες αὗται πάντως θὰ εἶχε σχέσιν τινὰ πρὸς τοιούτους τινὰς μουσικοὺς ἀγῶνας.

γ) Αἱ πηγαὶ καθ' ἃς δέον νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὸ μνημεῖον

Τούτων τεθέντων, ἂς ἴδωμεν νῦν τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων ἐκείνας, ἃς θεωρῶ σχετιζομένας πρὸς τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα μᾶλλον τοῦ περιφήμου χωρίου τοῦ Παυσανίου, ἐφ' οὗ ἐβασίσθησαν οἱ Πραξιτελικοί.

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πολύβιος, ὁ Αἰλιανός, ὁ Μάξιμος Τύριος καί, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος (VI, 43,1), «*σχεδὸν δὴ πάντες οἱ συγγραφεῖς*» ἐξυμνοῦσι τὴν «*ἐπ' ἀρετῇ φήμην*» τῆς πολιτείας τῶν Μαντινέων.

Ἡ φήμη αὐτῆς ἦτο τοσαύτη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὥστε βλέπομεν τὰς κακῶς διοικουμένας καὶ χειμαζομένας πολιτείας, π. χ. τὸν Σκιλλοῦντα καὶ τὴν Κυρήνην, νὰ καταφεύγωσι πρὸς τοὺς Μαντινεῖς ζητοῦντες νομοθέτας, καταρτιστῆρας καὶ διαιτητάς, ὡς τὸν περίφημον Δημώνακτα, τὸν τὴν πολιτείαν τῶν Κυρηναίων θαυμασίως ἀναδιοργανώσαντα.

Διάσημοι πρὸς τούτοις ἦσαν πάντες οἱ Ἀρκάδες, ἰδίως δὲ οἱ Μαντινεῖς, διὰ τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐσέβειαν, τὴν φιλοξενίαν καὶ φιλανθρωπίαν καὶ τέλος τὴν δικαιοσύνην, ἐξ οὗ καὶ παροιμιωδῶς οἱ Μαντινεῖς ἐλέγοντο «*δίκης φύλακες*».

Εἰς τί δ' ὠφείλετο ἡ ἔξοχος αὕτη πολιτικὴ τελειότης χώρας, ἐν ᾗ ἕνεκα τοῦ ὀρεινοῦ καὶ τραχυτάτου ἐδάφους ἀνέμενέ τις μᾶλλον ληστρικὰς πολιτείας, οἷαι αἱ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων τῆς ἀρχαιότητος, ἢ ἡ τῶν Ἀλβανῶν τῆς σήμερον, διδάσκει σαφῶς καὶ διεξοδικῶς ὁ Πολύβιος: Τὸ θαῦμα τοῦτο ἐπετέλεσεν ἡ *μουσικὴ ἐκπαίδευσις*, ἣν ἐπέβαλον τῷ λαῷ τῆς Ἀρκαδίας οἱ ἀρχαῖοι αὐτοῦ νομοθέται.

Γράφων δηλαδὴ ὁ Πολύβιος (IV, 20) περὶ τῆς τῶν Κυναιθέων

᾿Αρκάδων ἀγριότητος καὶ θέλων νὰ ἐξηγήσῃ τὸ πῶς οὗτοι, καίπερ «ὄντες ὁμολογουμένως ᾿Αρκάδες, τοσοῦτο κατ᾽ ἐκείνους τοὺς καιροὺς διήνεγκαν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὠμότητι καὶ παρανομίᾳ», ἀποδίδει τοῦτο εἰς τὸ ὅτι «τὰ καλῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων νομοθετῶν ἐπινενοημένα καὶ φυσικῶς συντεθεωρημένα περὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν ᾿Αρκαδίαν, ταῦτα δὴ πρῶτοι καὶ μόνοι τῶν ᾿Αρκάδων ἐγκατέλιπον οἱ Κυναιθεῖς». «*Μουσικὴν γὰρ* — προσθέτει ὁ Πολύβιος — *τήν γε ἀληθῶς μουσικήν, πᾶσι μὲν ἀνθρώποις ὄφελος ἀσκεῖν, ᾿Αρκάσι δὲ καὶ* **ἀναγκαῖον**. *Οὐ γὰρ ... εἰκῇ νομιστέον ... τοὺς πρώτους ᾿Αρκάδων εἰς τὴν ὅλην πολιτείαν τὴν μουσικὴν παραλαβεῖν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μὴ μόνον παισὶν οὖσιν, ἀλλὰ καὶ νεανίσκοις γενομένοις ἕως τριάκοντ᾽ ἐτῶν*, **κατ᾽ ἀνάγκην** *σύντροφον ποιεῖν αὐτήν, τἄλλα τοῖς βίοις ὄντας αὐστηροτάτους*». Κατόπιν δὲ ἐκθέτων ὁ Πολύβιος τὸ *πρόγραμμα* τῆς μουσικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ᾿Αρκάδων, — ὅπερ, ὡς θέλετε ἀμέσως κατόπιν ἴδῃ, λεπτομερῶς συμφωνεῖ πρὸς τὰς διαφόρους παραστάσεις τῶν ἀναγλύφων πλακῶν τῆς Μαντινείας, — διηγεῖται πῶς ἡμιλλῶντο κατ᾽ ἐνιαυτὸν «**ἐν τοῖς θεάτροις,** *οἱ μὲν παῖδες τοὺς παιδικοὺς μουσικοὺς ἀγῶνας, οἱ δὲ νεανίσκοι, τοὺς τῶν ἀνδρῶν λεγομένους*». Δὶς ἐπαναλαμβάνει ὁ Πολύβιος ὅτι αἱ εἰς πάντας τοὺς μέχρις ἡλικίας τριάκοντα ἐτῶν ἐπιβεβλημέναι μουσικαὶ αὗται ἐπιδείξεις καὶ ἅμιλλαι ἐτελοῦντο «**ἐν τοῖς θεάτροις**».

᾿Επειδὴ λοιπὸν γνωρίζομεν ὅτι ὁ τόπος ἔνθα ἐν τοῖς θεάτροις ἵσταντο οἱ πρὸς ἀλλήλους ἀγωνιζόμενοι κατὰ τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνας, τοὺς καὶ *θυμελικοὺς* καλουμένους, ἦτο ἡ *θυμέλη* τῆς ὀρχήστρας τοῦ θεάτρου, ἐφ᾽ ἧς ἀνήρχοντο, ἡ θυμέλη ἡ κατὰ Πολυδεύκην καὶ ἄλλους «*βῆμα* οὖσα», ἐπέρχεται φυσικώτατα ἡ σκέψις, μήπως τὰ ἀνάγλυφα ἡμῶν τὰ τρεῖς διαφόρους μουσικὰς ἁμίλλας παριστῶντα καὶ *ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ θεάτρου τῆς Μαντινείας εὑρεθέντα*, μήπως, λέγω, ἐκόσμουν τὴν θυμέλην αὐτοῦ, ὅπως περίπου παρόμοια τὸ μέγεθος ἀνάγλυφα κοσμοῦσι νῦν ἔτι τὸ ὑπὸ Φαίδρου ποιηθέν, ἐν ὑψίμοις χρόνοις, «*βῆμα θεήτρου*» τοῦ ἐν ᾿Αθήναις Διονυσιακοῦ θεάτρου.

᾿Αφοῦ λοιπὸν ἡ ἐκ τοῦ θεάτρου προέλευσις τῶν ἀναγλύφων τῆς Μαντινείας συμφωνεῖ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, δύο τινὰ ἔχομεν νὰ ἐξετάσωμεν.

1ον. Ἂν εἶναι δυνατὸν ἀρχιτεκτονικῶς αἱ πλάκες αὗται νὰ ἀποτελέσωσι σχῆμα θυμέλης, ἤτοι μουσικοῦ βήματος θεάτρου τινὸς ἢ ᾠδείου.

2ον. Ἂν συμφωνοῦσιν αἱ παραστάσεις τῶν πλακῶν πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ Πολυβίου ἀναφερομένας λεπτομερείας περὶ τοῦ εἴδους τῶν μουσικῶν ἀγώνων, τῶν τελουμένων ὑπὸ τῶν ἀγωνιζομένων ἐν Μαντινείᾳ.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα ἀρκοῦμαι ἀναφέρων ὑμῖν ὅτι ὁ δοκιμώτατος περὶ τὰ τῶν ἀρχαίων θεάτρων κ. Dörpfeld, ὃν συνεβουλεύθην, εὑρίσκει ὅτι κάλλιστα αἱ πλάκες αὗται ἠδύναντο νὰ ἀποτελέσωσι τὸν διάκοσμον μουσικῆς θεατρικῆς θυμέλης. Ἀληθῶς δὲ τὸ ὕψος καὶ αἱ λοιπαὶ τεχνικαὶ λεπτομέρειαι αὐτῶν ἁρμόζουσι κάλλιστα πρὸς τοιοῦ-

Εἰκὼν 10.

Συμπλήρωσις τῆς θυμέλης τῆς Μαντινείας. — Ἀριστερὰ πλαγία ὄψις.

τον κατασκεύασμα, οὐδὲν δὲ τῶν κωλυμάτων, ἅτινα θὰ ἠναντιοῦντο, ὅτε ἠθέλομεν νὰ ἀποτελέσωμεν δι' αὐτῶν βάθρον ἀγάλματος, παρουσιάζεται προκειμένου περὶ θυμέλης, ἣν πρέπει νὰ φαντασθῆτε ἔχουσαν κατὰ μέτωπον μὲν τὴν πλάκα τοῦ Μαρσύου καὶ μίαν ἢ δύο ἄλλας ἰσομεγέθεις καὶ ἀπολεσθείσας, εἰς δὲ τὰ πλάγια τὰς δύο πλάκας Β καὶ Γ τῶν Μουσῶν, καὶ τέλος ὄπισθεν τρίβαθμον κλίμακα πρὸς ἀνάβασιν τῶν μουσικῶν ἐπὶ τοῦ βήματος. (Ἰδὲ εἰκόνα ἀριθ. 10 καὶ τοὺς Πίνακας XIII, Δ καὶ XIV). Η κλῖμαξ αὕτη θὰ ἦτο περιττή, ἂν τὸ βῆμα τοῦτο ἦτο συνηνωμένον πρὸς τὸ προσκήνιον, ὡς π. χ. τὸ βῆμα τοῦ Φαίδρου ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ, ὅπερ ὅμως ἀπίθανον ἐνταῦθα ἕνεκα τῶν δύο γωνιῶν, ἃς σχηματίζουσι τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα

τῆς Μαντινείας. Τὴν θυμέλην ἡμῶν φαντάζομαι μᾶλλον ὡς τὴν αὐτοτελῆ ἐκείνην θυμέλην ἣν παριστᾷ ἀρχαία τοιχογραφία [1], ἡ ἀπεικονιζομένη ἐνταῦθα (*εἰκὼν* 11).

Εἰκὼν 11.

Τοιχογραφία. Θυμέλη ἐφ' ἧς αὐλοὶ ἐν θήκῃ, φορβειά, προσωπεῖον καὶ βακτηρία διαιτητοῦ

Περὶ τῶν μουσικῶν θυμελῶν γνωρίζομεν [2] ὅτι εὑρίσκοντο ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ τοῦ χοροῦ τῶν θεάτρων ἢ ᾠδείων καὶ ὅτι ἐπ' αὐτῶν ἀνερχόμενοι καὶ ἱστάμενοι ἢ ὀρχούμενοι κατὰ τοὺς αὐλητικούς, τοὺς καὶ *θυμελικοὺς* καλουμένους, ἀγῶνας ἠγωνίζοντο οἱ αὐληταί, κιθαρῳδοί, κιθαρισταὶ καὶ λοιποὶ *θυμελικοὶ* λεγόμενοι μουσικοί. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ θυμέλη αὕτη ἦτο ξυλίνη *τράπεζα*, ἐξ οὗ καὶ *σανίδωμα* ἐκαλεῖτο. Ταύτης τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις κάλλιστα δεικνύει ἡ καὶ ἐν τῷ περὶ θεάτρου βιβλίῳ τοῦ κ. Dörpfeld, σελ. 345, δημοσιευθεῖσα ἀγγειογραφία (*ἐνταῦθα εἰκὼν* 12), ἐξ ἧς δύνασθε νὰ κρίνητε κατὰ προσέγγισιν καὶ περὶ τῶν κατὰ μῆκος καὶ ὕψος διαστάσεων τῶν θυμελῶν. Κατόπιν δέ, ὡς πάντα τὰ μέρη τοῦ θεάτρου, ἐγένοντο καὶ λίθιναι αἱ θυμέλαι, παρεμφερεῖς πρὸς τὸ βῆμα μετὰ δύο ἢ τριῶν βαθμίδων, ὡς ἡ προκειμένη τοῦ θεάτρου τῆς Μαντινείας, μέχρις οὗ τέλος συνενωθεῖσα ἡ θυμέλη πρὸς τὸ προσκήνιον

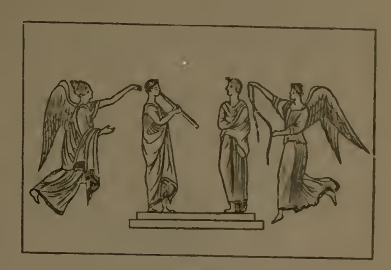

Εἰκὼν 12.

(Ἀγγειογραφία. Αὐληταὶ ἐπὶ θυμελικῆς τραπέζης).

1. Pitture d'Ercolano T. IV. J. 36, 2.— Wieseler, Theatergebaude, Taf. IV. 5.
2. Ἰδὲ προχείρως τὰς πηγὰς ἐν Albert Müller, Untersuchungen zu den Bühnenalterthümern, Leipzig 1898, p. 93-106.— Wieseler, Uber d. Thymele, Gottingen, 1847.—Dörpfeld, Das Gr. Theater σελ. 278-280.

τοῦ θεάτρου ἀπετέλεσε πολυτελὲς καὶ ἀνάγλυφον κατάκοσμον *βῆμα*, οἷον τὸ *«βῆμα θεήτρου»* τοῦ Φαίδρου ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ. Πολλαὶ ἀρχαῖαι ἀγγειογραφίαι εἰκονίζουσιν αὐτοτελεῖς μουσικὰς θυμέλας μετὰ μιᾶς, δύο ἢ καὶ τριῶν βαθμίδων, ἀναλόγως τοῦ ὕψους αὐτῶν. Τούτων ἀναδημοσιεύομέν τινας ἐνταῦθα (*Εἰκόνες* 13-15 καὶ Πίνακες XIII, Α-Γ καὶ XIV)[1]. Οὐδεμία δ' ὅμως κατηγορία παρουσιάζει τόσον συχνὰ μουσικὰς θυμέλας, ὅσον αἱ ἀγγειογραφίαι ἀκριβῶς ἐκεῖναι, αἱ παριστῶσαι αὐτὴν ταύτην τὴν μουσικὴν ἔριδα τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν, ἐφ' ὧν βλέπομεν μεγάλην θυμέλην, ἐνίοτε μετὰ τριῶν βαθμίδων, ἱδρυμένην ἐν τῷ μέσῳ, καὶ ἐφ' ἧς μέλλουσι νὰ ἀνέλθωσιν οἱ ἀνταγωνι-

Εἰκὼν 13.
(Ἀγγειογραφία Αὐληταὶ ἐπὶ θυμέλης κατ' ἐνώπιον.)

1. Εἰκὼν Πίν. XIII, Γ. Ἀγγειογραφία. Αὐλητὴς ἐπὶ θυμέλης. = Panofka, Griechen und Griechinen. Taf. I, 13. — Wieseler, Theatergebaude und Denkmäler des Buhnenvesens. Taf. IV, 6 καὶ τοῦ αὐτοῦ über die Thymele, s. 49 ff.

Εἰκὼν Πίν. XIII, Α. Ἀγγειογραφία. Ῥαψῳδὸς ἐπὶ θυμέλης ἀπαγγέλλων τὸν στίχον «*Ὧδε ποτ' ἐν Τίρυνθι*» = British Mus. Cat. III. E. 270. — Monumenti, V, pl X. — Reinach, Répertoire des vases peints tom I. p. 138.

Εἰκὼν Πίν. XIII, Β. Ἀγγειογραφία. Αὐληταὶ ἐπὶ θυμέλης ὁρωμένης ἐκ τοῦ πλαγίου. = C. Leemans, Het muzykexamen; eene gr. beschild vaas Utrecht 1847. — Roulez, Choix de vases peints du Musée d'Antiquités de Leyde. Gand 1854 pl. 18, p 75 κ. ἑξ. ἔνθα διὰ μακρῶν σημειοῦνται πολλαὶ ἄλλαι ὅμοιαι ἀγγειογραφίαι. — Reinach ἔ. ἀ. tom. II, p. 274.

Εἰκὼν 13. Ἀγγειογραφία. = Passeri, Pict. Etrusc in vasc. I, 7. — Hancarville, Antiquités Etrusc. Grecq. et Rom. du Cab. de M Hamilton t. II, pl. 37. — Inghirami, Vasi fittili IV, 362. — Panofka, Bild. ant Lebens, Taf IV, no 9. — Wieseler, Theatergebaude etc. Taf. IV. 7.

Εἰκὼν 14. Κιθαρῳδὸς ἀνερχόμενος ἐπὶ θυμέλης. — Darremberg et Saglio, Dictionnaire des Antiquités s. v. citharoedus, pag. 1216, fig. 1570.

Καὶ ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἡμῶν Κεντρικῷ Μουσείῳ ὑπάρχουσι δύο παρόμοιαι κάλλισται ἀγγειογραφίαι παριστῶσαι αὐλητάς, τὸν μὲν ἐπὶ διβάθμου (ἀρ. 1469) τὸν δὲ ἐπὶ τριβάθμου θυμέλης (ἀρ. 1183). = Collignon - Couve, Catal. des vases peints Nº 1260 καὶ 1263. — Dumont, Céramiques de la Grèce propre I, pl. XVI, σελ. 378. (Ἐνταῦθα, Πίναξ XV = ἀριθ. Κεντρ. Μουσείου 1183).

σταὶ (*Εἰκὼν* 15)[1], ἤ, συχνότερον, τὸν Ἀπόλλωνα ἤδη ἐπὶ τῆς θυμέλης κιθαρίζοντα καὶ ὀρχούμενον. (Overbeck, Atlas, Πίν. XXIV, 20. 24. 25). Τί λοιπὸν φυσικώτερον τοῦ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὡς ἄριστον καὶ προσφυέστατον κόσμημα πολυτελοῦς μουσικῆς θυμέλης, οἵα ἡ τῆς Μαντινείας, ἐξελέγη αὐτὴ ἡ παράστασις τῆς περιφήμου μουσικῆς ἔριδος τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν, ἥτις ἄλλως εἶναι καὶ ἡ ***μόνη*** μυθολογικὴ παράστασις ἡ πρὸς τὴν θυμέλην ἀμέσως συνδεομένη μυθολογικῶς.

Εἰκὼν 14.

(Ἀγγειογραφία. Κιθαρῳδὸς ἀνερχόμενος ἐπὶ θυμέλης.)

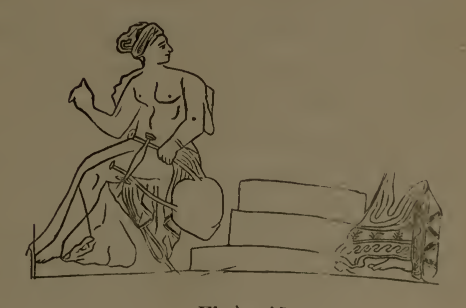
Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ζήτημα παρατηροῦμεν ὅτι αἱ παραστάσεις τῶν πλακῶν τῆς Μαντινείας οὐχὶ μόνον γενικῶς ἁρμόζουσιν ὡς ἄριστα εἰς μουσικὸν βῆμα, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῶν καταπληκτικῶς συμφωνοῦσι πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου παραδοθέντα ἡμῖν περὶ τοῦ εἴδους τῶν ἐν τοῖς Ἀρκαδικοῖς θεάτροις μουσικῶν ἀγώνων.

1. Overbeck, Atlas, Πίν. XXIV, 26. Τμῆμα μικρὸν τῆς παραστάσεως ταύτης εἶναι ἡ ἐνταῦθα εἰκὼν ἀριθ. 15.

« *Πρῶτον μὲν* — λέγει ὁ Πολύβιος ἔ. ἀ. — *οἱ παῖδες ἐκ νηπίων ᾄδειν ἐθίζονται κατὰ νόμους* ***τοὺς ὕμνους καὶ παιᾶνας,*** *οἷς ἕκαστοι κατὰ τὰ πάτρια τοὺς ἐπιχωρίους ἥρωας καὶ θεοὺς ὑμνοῦσιν* ». Ἰδοὺ δὲ ὅτι ἐπὶ τῆς μιᾶς πλακὸς τῶν Μουσῶν (Γ) ἔχομεν τὴν Μοῦσαν ***τῶν ὕμνων*** (ἀρ. 7), χαρακτηριζομένην ὑπὸ τοῦ ὕμνου ὃν ᾄδει πρὸ τῆς ἐπιχωρίου θεᾶς Ἀρτέμιδος Ὑμνίας, καὶ τὴν Μοῦσαν τῶν ***πατρίων παιάνων*** (ἀρ. 9), χαρακτηριζομένην ὑπὸ τῆς πατρίου ἀρχαϊκῆς λύρας, πρὸς ἣν ᾔδοντο οἱ παιᾶνες.

« *Μετὰ δὲ ταῦτα* — ἐξακολουθεῖ ὁ Πολύβιος — *τοὺς Φιλοξένου καὶ Τιμοθέου νόμους μανθάνοντες πολλῇ φιλοτιμίᾳ χορεύουσι κατ' ἐνιαυτὸν τοῖς Διονυσιακοῖς αὐληταῖς ἐν τοῖς θεάτροις, οἱ μὲν παῖδες τοὺς παιδικοὺς ἀγῶνας, οἱ δὲ νεανίσκοι, τοὺς τῶν ἀνδρῶν λεγομένους* ».

Εὐτυχῶς γνωρίζομεν τὸ εἶδος τῆς μουσικῆς « τῶν νόμων » τοῦ Φιλοξένου καὶ Τιμοθέου.

Εἰκὼν 15.

(Ἀγγειογραφία. Θυμέλη ἐν μέσῳ παραστάσεως τῆς ἔριδος τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν.)

Ἀμφότεροι οὗτοι ἀνήκουσιν εἰς τοὺς διαπρεπεστάτους ἐκείνους καὶ διασημοτάτους ἄνδρας τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς τῆς μουσικῆς, οἵτινες, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ Μουσικῆς (κεφ. 29), « *οὐκ ἐνέμειναν τῇ προϋπαρχούσῃ μουσικῇ* », ἀλλὰ « *πλείοσί τε φθόγγοις καὶ διερριμένοις χρησάμενοι, εἰς μετάθεσιν τὴν προϋπάρχουσαν ἤγαγον μουσικὴν* » μεταβαλόντες αὐτὴν « *ἀπὸ ἁπλουστέρας εἰς ποικιλωτέραν* ».

Ἐπειδὴ δὲ οἱ αὐτοὶ ἐπεζήτησαν καὶ κατώρθωσαν νὰ μεταβάλωσι τὴν μουσικὴν ἀπὸ ὑπηρετικῆς τέχνης τῆς πρωταγωνιστούσης ποιήσεως εἰς ἐπιστήμην ἐντελῶς ἀνεξάρτητον καὶ αὐθύπαρκτον — εἰς « *ἀληθῶς μουσικὴν* », ὡς ἔλεγον, — ἐξέσπασε κατ' αὐτῶν ὁ βιαιότατος ἐκεῖνος καὶ πασίγνωστος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς μουσικῆς πόλεμος τῶν ποιητῶν, οὗ προσωποποίησις εἶναι ὁ ἀκριβῶς τότε ὑπὸ τῆς Ἀθηναϊκῆς δραματικῆς

ποιήσεως διαμορφωθεὶς μῦθος τῆς ἔριδος τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν, ἤτοι τῆς ἀρχαίας ἑλληνοπρεποῦς φωνητικῆς μουσικῆς, καθ᾿ ἣν τὰ μουσικὰ ὄργανα ὑπηρετοῦσι τῇ ποιήσει, κατὰ τῆς ἀσιατικῆς αὐλητικῆς, ἥτις διὰ τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου κλείουσα τὸ στόμα τοῦ αὐλοῦντος ἐμποδίζει τὸ ᾆσμα, ἀποβαίνουσα καθαρῶς μουσική.

Τὴν ἐμπάθειαν καὶ βιαιότητα τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου δεικνύει συμβολικῶς ὄχι μόνον ἡ ἀπάνθρωπος ποινὴ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ζῶντος ἐκδαρέντος Μαρσύου, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τοῦ Τιμοθέου καὶ Φιλοξένου περισωθέντα τεμάχια τῶν ποιήσεων τῶν ἀρχαίων κωμικῶν. Οὕτω π. χ. ὁ Φερεκράτης[1] ποιεῖ τὴν Μουσικὴν λέγουσαν πρὸς τὴν Δικαιοσύνην ὅτι «*Τιμόθεος, ὁ Μιλήσιος οὗτος Πυρρίας, κατορώρυχε, καὶ διακέκναικ' αἴσχιστα αὐτήν*», ὑπὲρ πάντα ἄλλον τῶν νεωτεριστῶν «*ἄγων ἐκτραπέλους μυρμηκίας καὶ ἐξαρμονίους ὑπερβολαίους τ' ἀνοσίους καὶ νιγλάρους, ὥσπερ τε τὰς ῥαφάνους ὅλην κάμπων με κατεμέστωσε*». Ἂν δὲ τώρα ἐνθυμηθῶμεν ὅτι *νίγλαρος* ἐκαλεῖτο ὁ αἰγυπτιακὸς αὐλός, *νίγλαροι δὲ τὰ «περίεργα, ξενικά, ποικιλώτατα καὶ πλείστην ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντα καινοτομίαν κρούματα»*· πρὸς δὲ ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ ξενόμορφος *λυροφοίνιξ*, ὃν κρατεῖ ἡ μία τῶν Μουσῶν τῶν πλακῶν τῆς Μαντινείας, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὀργάνων τῆς ἐπεισάκτου εἰς τὴν Ἑλλάδα μουσικῆς, τέλος δὲ ὅτι ὁ διπλοῦς αὐλὸς ἐνθυμίζει ὅτι ὁ Τιμόθεος μετέβαλε τὴν αὐλητικὴν ἀπὸ ἁπλουστέρας εἰς ποικιλωτέραν μουσικήν, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη πλὰξ τῆς Μαντινείας ἀναφέρεται εἰς τὸ δεύτερον καὶ τελευταῖον στάδιον τῆς μουσικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Μαντινείᾳ, ἧς οἱ καρποὶ ἐπεδεικνύοντο ἐπὶ τῆς θυμέλης τοῦ θεάτρου αὐτῆς.

Πρὸς ταῦτα δ᾿ ἄριστα συμφωνεῖ καὶ τὸ ὅτι, ὡς ὁ Πολύβιος καλεῖ «*ἀληθῶς μουσικὴν*» τὴν μουσικὴν τοῦ Τιμοθέου καὶ Φιλοξένου, οὕτω καὶ Ἀντιφάνης ὁ ὑπεραμυνόμενος τῆς μουσικῆς τοῦ Φιλοξένου ἀποκαλεῖ διὰ τῶν αὐτῶν ἀκριβῶς λέξεων «*ἀληθῶς μουσικὴν*» τὴν ξενότροπον καὶ νεωτεριστικὴν μουσικὴν τοῦ Φιλοξένου, ὃν θεωρεῖ «*θεὸν ἐν ἀνθρώποις, χρώμενον μελῶν μεταβολαῖς καὶ χρώμασιν εὖ κεκραμένον*».

1. Meineke, Fragmenta poet. com. τόμ. II σελ. 327

Ἂν ταῦτα ὀρθῶς ἔχωσιν, ἂν δηλαδὴ ἀληθῶς ἡ ἑτέρα τῶν πλακῶν ἀναφέρεται εἰς τὴν μουσικὴν τοῦ Φιλοξένου καὶ Τιμοθέου, τότε, τοῦτο ἠδύνατο σπουδαίως νὰ μᾶς διαφωτίσῃ περὶ δύο τινῶν, ἤτοι α΄) περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ μνημείου καὶ β΄) περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν δέον νὰ συμπληρωθῇ τὸ ἐλλεῖπον μέρος τῶν παραστάσεων τῆς θυμέλης.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, σπουδαῖον εἶναι νὰ γνωρίζωμεν πότε τὸ πρῶτον εἰσήχθη εἰς τὴν Μαντίνειαν ἐπισήμως ὑπὸ τῆς πολιτείας ἡ μουσικὴ τοῦ Φιλοξένου καὶ Τιμοθέου, διότι τοῦτο ἀναγκαίως θὰ ἦτο τὸ ἀνώτατον χρονολογικὸν ὅριον τῆς κατασκευῆς τῶν ἀναγλύφων ἡμῶν.

Οἱ δύο οὗτοι διάσημοι μουσικοὶ ἤκμασαν, ὡς γνωστόν, περὶ τὰ τέλη τοῦ Ε΄ αἰῶνος π. Χ., ἀλλ' ἡ μουσικὴ αὐτῶν ἐπολεμήθη καὶ κατεδιώχθη ἀμειλίκτως καὶ ἐπισήμως ὄχι μόνον ἐν Ἀττικῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀρχαίας θρησκευτικῆς μουσικῆς, οἵτινες, κρατοῦντες ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τοῖς θεάτροις, ἐκήρυσσον τὴν νέαν μουσικὴν ὀθνείαν καὶ διαφθορέα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν χρηστῶν ἠθῶν. Οὕτως, ἐνῷ οἱ ἐν Ἀσίᾳ Ἐφέσιοι ἔδοσαν 1000 χρυσοῦς τῷ Τιμοθέῳ δι' ἓν μόνον ᾆσμα αὐτοῦ, οἱ ἔφοροι τῶν Λακεδαιμονίων ἀπεδίωξαν αὐτὸν ἐκ τῆς Σπάρτης, κατηγοροῦντες ὅτι διὰ μὲν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν τόνων κατέστρεφε τὰ ὦτα τῶν νέων, διὰ δὲ τοῦ θηλυπρεποῦς καὶ ἐξεζητημένου χαρακτῆρος τῶν μελῳδιῶν του κατέστρεφε τὸ ἀρχαῖον ἁπλοῦν καὶ κανονικὸν ᾆσμα.

Τὸ αὐτὸ πάντως θὰ συνέβη καὶ ἐν Μαντινείᾳ, διότι ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ *περὶ μουσικῆς* (32), ὁμιλῶν περὶ τῆς νέας μουσικῆς, ῥητῶς λέγει ὅτι τὸ πάλαι ὡς οἱ Λακεδαιμόνιοι οὕτω καὶ οἱ Μαντινεῖς συνετῶς ἀπεδοκίμαζον ἐν τῇ μουσικῇ ἀνατροφῇ τὸ εἰκῇ μανθάνειν, ὡς οἱ πολλοί· «*ἕνα γάρ τινα τρόπον* — λέγει — *ἢ παντελῶς ὀλίγους ἐκλεξάμενοι, οὓς ᾤοντο πρὸς τὴν τῶν ἠθῶν ἐπανόρθωσιν ἁρμόττειν, αὐτῇ τῇ μουσικῇ ἐχρῶντο*».

Γνωρίζομεν πρὸς τούτοις ὅτι καὶ Τυρταῖός τις, διάσημος μουσικὸς τῶν Μαντινέων (Πλουτάρχου, περὶ μουσ. 22), ἀρχαιότερος τοῦ περὶ τὰ μέσα τοῦ τετάρτου αἰῶνος π. Χ. ἀκμάσαντος Ἀριστοξένου, ἀπέκρουε καὶ ἀπεδοκίμαζε τὴν νεωτεριστικὴν μουσικήν.

Ὁ δὲ μέγιστος θεωρητικὸς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς, ὁ Ἀρι-

στόξενος, ὅστις ἦλθεν εἰς Μαντίνειαν περὶ τὸ 343 π. Χ. ἐκ τῆς τόσον μακρὰν κειμένης πατρίδος αὐτοῦ Τάραντος, ἵνα σπουδάσῃ ἐν τῇ περιφήμῳ τότε μουσικῇ σχολῇ τῆς Μαντινείας, καὶ ὅστις ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Μαντινείας φιλόσοφος καὶ δόκιμος μουσικός, ὡς λέγει ὁ Σουΐδας, ἔγραψε δὲ καὶ βιβλίον, ὅπερ ἐπέγραψε «*Τὰ Μαντινέων ἔθη*», ἦτο ὀπαδὸς τῆς ἁπλῆς ἀρχαίας μουσικῆς «*ἀγαπῶν τὰ ἀνδρικώτερα τῶν κρουσμάτων*»[1], ἐκφράζων τὴν ὀργὴν αὐτοῦ κατὰ τῆς νεωτεριστικῆς ἀνεξαρτήτου μουσικῆς τῆς καταστρεφούσης καὶ λησμονούσης τὴν εὐγενῆ καὶ σεμνὴν ἀρχαίαν μουσικήν[2]. Ταῦτα δὲ πάντα ὤφειλεν εἰς τὰς ἐν Μαντινείᾳ σπουδάς του.

Ἄρα μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ 342 π. Χ. ἐπολεμεῖτο σφοδρῶς ἡ μουσικὴ τοῦ Τιμοθέου καὶ Φιλοξένου ἐν Μαντινείᾳ. Ἵνα δὲ κατισχύσῃ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ εἰσαχθῇ ἐπισήμως ὑπὸ τῆς πολιτείας, πιθανώτατον εἶναι ὅτι θὰ ἐχρειάσθησαν ἀκόμη δεκαετηρίδες τινὲς τοὐλάχιστον. Ἑπομένως τὸ ἀνώτατον ὅριον εἰς ὃ δυνάμεθα νὰ τάξωμεν, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ περιεχομένου, τὰ ἀνάγλυφα τῆς Μαντινείας εἶναι ὅτι ταῦτά εἰσι πολλῷ μεταγενέστερα τοῦ Πραξιτέλους, εἰς ὃν ἀποδίδονται ταῦτα κοινῶς μὲν ἀλλ' ἐσφαλμένως. Ἐπειδὴ δ' ἡ νέα μουσικὴ ἤκμαζεν ἤδη ἐν Μαντινείᾳ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Πολυβίου, ἡ χρονολογία τῶν ἀναγλύφων ἡμῶν πιθανώτατα περιορίζεται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ τρίτου μέχρι τῶν μέσων τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος. Ἀκριβεστέραν δὲ χρονολογίαν αὐτῶν δὲν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς τεχνοτροπίας αὐτῶν, δι' οὓς λόγους εἴπομεν ἐν ἀρχῇ.

Ἐρχόμεθα τέλος εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἀριστερᾷ τῆς πλακὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Μαρσύου κενοῦ. Εἰς τοῦτο δ' ἐλπίζω ὅτι θὰ εἴμεθα εὐτυχέστεροι τῶν ἄλλων, καταλήγοντες εἰς ὀρθότερα καὶ οριστικώτερα συμπεράσματα.

1. Θεμίστ. Λόγ. 33.
2. Ἰδὲ Pauly-Wissowa, Real Encyclop. ἐ. λ. Aristoxenus

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Συμπλήρωσις τοῦ μνημείου

Βεβαίως θὰ ἐσκέφθητε ἤδη, Κυρίαι καὶ Κύριοι, ὅτι ἡ παρ' ἐμοῦ προτεινομένη συσχέτισις τῶν παραστάσεων τῆς μιᾶς τῶν πλακῶν τῆς Μαντινείας πρὸς τὴν μουσικὴν τοῦ Τιμοθέου καὶ Φιλοξένου προσκρούει ἄντικρυς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλακὸς παραστάσεως τῆς ἔριδος μεταξὺ Ἀπόλλωνος καὶ Μαρσύου, καὶ δὴ κατὰ τρόπον δυνάμενον νὰ καταδείξῃ ἐντελῶς ἐσφαλμένην τὴν ὑπ' ἐμοῦ προτεινομένην ἐξήγησιν τοῦ μνημείου.

Ἀληθῶς, δύναταί τις νὰ ἐρωτήσῃ, πῶς εἶναί ποτε δυνατὸν ἐπὶ θυμέλης, ἧς μία τῶν πλευρῶν ἐκοσμεῖτο ὑπὸ παραστάσεως τιμώσης τὴν μουσικὴν τοῦ Τιμοθέου καὶ Φιλοξένου, νὰ παρίσταται συγχρόνως, καὶ δὴ ὡς κύριον κόσμημα τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τοῦ μνημείου, ὁ μῦθος τῆς ἔριδος τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν, ὁ ἀποπνέων καὶ προσωποποιῶν ἀκριβῶς ὁλόκληρον τὸν ἐμπαθῆ πόλεμον καὶ τὴν ἄκραν περιφρόνησιν κατὰ τῆς νεωτεριστικῆς ταύτης μουσικῆς τοῦ Τιμοθέου καὶ Φιλοξένου; Ὁποία δὲ τέλος ἐνθάρρυνσις θὰ ἦτο διὰ τοὺς αὐλητάς, τοὺς ἐπιδεικνύοντας τὴν τέχνην αὐτῶν ἐπὶ τῆς θυμέλης ταύτης, ἡ ἐπ' αὐτῆς ἀπεικόνισις τοῦ οἰκτροῦ τέλους τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς αὐλητικῆς Μαρσύου;

Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ ἀπροσδόκητος συμπλήρωσις τοῦ πρὸς ἀριστερὰν τῆς παραστάσεως ταύτης κενοῦ, ἥν, ὡς νομίζω, παρέχει ἡμῖν ἀσφαλῶς ἕτερον μνημεῖον, θὰ καταδείξῃ, φρονῶ, ὅτι ὀρθῶς ἡρμήνευσα τὰς παραστάσεις καὶ τὸν προορισμὸν τῶν ἀναγλύφων τούτων πλακῶν τῆς Μαντινείας.

Ἡ ὕπαρξις τοῦ κενοῦ, ἀριστερὰ τῆς πλακὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Μαρσύου, βεβαιοῦται οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν τεχνικῶν παρατηρήσεων τῶν κ. κ. Dörpfeld καὶ Amelung, περὶ ὧν εἴπομεν ἤδη ἀνωτέρω, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς συγκρίσεως τῶν ἀναλογιῶν τῆς πλακὸς ταύτης πρὸς τὰς ἀναλογίας τῶν γνωστῶν ἡμῖν σχημάτων θυμελῶν, πρὸς δὲ καὶ ὑπὸ τῆς τεχνικῆς ἐξετάσεως τῶν παραστάσεων αὐτῆς. Ἀληθῶς κρίνοντες πρῶτον μὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πολυαρίθμων σχημάτων θυμελῶν,

ἅτινα διέσωσαν ἡμῖν αἱ ἀγγειογραφίαι καὶ τοιχογραφίαι, ἰδίως δὲ στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ ἀναγκαίως ἀπαιτουμένου χώρου ἵν' ἀνέτως ἐπὶ τῆς θυμέλης ἵστανται καὶ ἀκινδύνως ὀρχῶνται δύο ἀντίπαλοι μουσικοί, δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ ἀποφανθῶμεν, ὅτι, ἂν πράγματι πρόκειται περὶ θυμέλης, ἐλλείπουσι τοὐλάχιστον *δύο* ἀκόμη πλάκες τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τοῦ μνημείου. Δεύτερον δὲ ἐξετάζοντες τεχνικῶς τὴν σύνθεσιν τῆς παραστάσεως τῆς πλακὸς ἐφ' ἧς ὁ Μαρσύας, ὁ Σκύθης καὶ ὁ Ἀπόλλων, βλέπομεν ὅτι αὕτη εἶναι, ὡς παράστασις, ὅλως ἐλλιπής, διότι, ἐνῷ αἱ δύο ἄλλαι πλάκες, τῶν δύο πλαγίων ὄψεων τῆς θυμέλης ταύτης, ἀποτελοῦσί τι πλῆρες, τεχνικῶς καὶ κατ' ἔννοιαν, ἡ πλὰξ τοῦ Μαρσύου, Ἀπόλλωνος καὶ Σκύθου εἶναι κατὰ τοῦτο ἐλαττωματική, ὅτι ἐλλείπουσιν ἐντελῶς οἱ διαιτηταὶ καὶ θεαταὶ ἐκεῖνοι, οὓς ἀπαντῶμεν εἴς τε τὰ ἀρχαῖα κείμενα καὶ ἐπὶ πάντων σχεδὸν τῶν λοιπῶν ἀπειραρίθμων γνωστῶν ἡμῖν μνημείων τῶν τὴν ἔριδα ταύτην εἰκονιζόντων. Ὁ δ' ἐπὶ τῆς διασωθείσης πλακὸς ἐν τῷ μέσῳ ἱστάμενος Σκύθης εἶναι οὐχὶ ὁ διαιτητὴς τῶν ἐριζόντων, ἀλλ' ὁ μέλλων ἐκτελεστὴς τῆς ἐπιβληθησομένης ποινῆς· ἐτέθη δὲ ἐνταῦθα ἁπλῶς πρὸς δήλωσιν τῆς οἰκτρᾶς τύχης, ἥτις ἀνέμενε τὸν Μαρσύαν. Ὡς δικασταὶ ἔν τε τῷ μύθῳ, ὡς διέπλασεν αὐτὸν τὸ ἀττικὸν θέατρον, καὶ ἐν τοῖς μνημείοις τοῖς ἐκ τοῦ ἀττικοῦ θεάτρου ἢ ἐκ τῶν λοιπῶν μυθολογιῶν ἐξαρτωμένοις, ἐμφανίζεται ὁ Ζεύς, ἡ Ἀθηνᾶ, αἱ Μοῦσαι, ὁ Ἑρμῆς καὶ ἄλλοι τινὲς ἀπροσδιόριστοι θεοί, περὶ ὧν δὲν δύναταί τις ἀσφαλῶς νὰ εἴπῃ ἂν παρίστανται ἑκάστοτε ὡς ἐπίσημοι διαιτηταὶ ἢ ἁπλῶς ὡς περίεργοι ἀκροαταί. Πάντων ὅμως τούτων *οὐδ' ἴχνος* ἀπαντᾷ ἐπὶ τῆς διασωθείσης πλακός! Ἀγνοεῖ ἄρα ὁ θεώμενος τὴν διασωθεῖσαν πλάκα τίς τέλος πάντων θὰ κρίνῃ μεταξὺ τῶν διαγωνιζομένων. Ἑπομένως εἶναι φυσικώτατον νὰ σκεφθῶμεν ὅτι τοὐλάχιστον οἱ ἀπαραίτητοι διαιτηταὶ τοῦ ἀγῶνος εἰκονίζοντο ἐπὶ τοῦ ἀπολεσθέντος μέρους τοῦ μνημείου τῆς Μαντινείας.

Τούτων τεθέντων, ἄς ἴδωμεν νῦν το μνημεῖον ἐκεῖνο, ὅπερ δύναται, κατ' ἐμὴν γνώμην, νὰ βοηθήσῃ ἡμᾶς πρὸς ἀσφαλῆ συμπλήρωσιν τοῦ μεγάλου κενοῦ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τῆς θυμέλης τῆς Μαντινείας.

Τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι αἱ πασίγνωστοι τοῖς ἀρχαιολόγοις ἀνάγλυφοι παραστάσεις, αἱ κοσμοῦσαι τὸ πλούσιον καὶ ἀγνώστου προελεύ-

σεως ἀρχαῖον ἑλληνικὸν περιστόμιον φρέατος (puteal)[1] τοῦ Μουσείου τῆς Μαδρίτης (Πίναξ XII, Β).

Ὅτι αἱ παραστάσεις αὗται εἶναι ἀντίγραφα περιφήμου τινὸς ἔργου τῆς ἀρχαιότητος βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ γεγονότος ὅτι εὑρίσκομεν αὐτὰς μέχρι τῶν ἐλαχίστων πιστῶς ἐπαναλαμβανομένας καὶ ἐπὶ ἑτέρων ἀρχαίων μνημείων. Δηλαδὴ πρῶτον μὲν τοῦ ἐν ἔτει 1770 ἐν τῇ Villa Palombara τῆς Ῥώμης ἀνακαλυφθέντος ἀναγλύφου, νῦν ἐν τῇ ἐν Tegel παρὰ τὸ Βερολῖνον ἐπαύλει τοῦ Humbold ἀποκειμένου[2], ἐφ' οὗ, ὡς βλέπει τις ἐκ τῆς ἐνταῦθα παρατιθεμένης εἰκόνος (Πίναξ XII, Ε), ἐπαναλαμβάνεται τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης παραστάσεως. Δεύτερον δὲ ἐπὶ τῶν ἐπίσης ἐν Tegel εὑρισκομένων δύο ἑτέρων ἐκ Ῥώμης ἀναγλύφων, ἐφ' ὧν πιστῶς πάλιν ἐπαναλαμβάνονται αἱ δύο πρῶται μορφαὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ αὐτοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης[3].

Ἡ ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων τούτων παράστασις παρουσιάζει ὡς κύριον πρόσωπον τὸν Δία, ἐπὶ θρόνου πρὸς τὰ δεξιὰ καθήμενον, ἔχοντα κεραυνὸν ἐν τῇ δεξιᾷ, τὴν δ' ἀριστερὰν στηρίζοντα ἐπὶ σκήπτρου καὶ τοὺς πόδας ἀναπαύοντα ἐπὶ θρήνυος. Ἀπὸ τοῦ Διὸς ἀναχωρεῖ Νίκη, ἱπταμένη πρὸς δεξιὰ καὶ φέρουσα στέφανον νίκης, δι' οὗ, ὡς φαίνεται, προτίθεται νὰ στέψῃ τὴν πρὸ αὐτῆς ἐπίσης πρὸς τὰ δεξιὰ σπεύδουσαν Ἀθηνᾶν, χωρὶς ὅμως τοῦτο νὰ ἀποκλείῃ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ στέφανος κομίζεται ὑπὸ τῆς Νίκης δι' ἄλλο πρόσωπον, πρὸς ὃ σπεύδει ἡ Ἀθηνᾶ διάκονον ἔχουσα τὴν πιστὴν αὐτῆς ἀκόλουθον Νίκην τοῦ Διός. Ποῖον δὲ δύναται νὰ εἶναι τὸ μέλλον νὰ στεφανωθῇ πρό-

1. Museo Español de antigüedades V, σελ. 335. – Schneider, Die Geburt der Athena, S 32, Taf I, 1 (ἐξ ἧς εἰκόνος ἐλήφθη καὶ ἡ ἡμετέρα, Πίναξ XII, Β). Rada y Delgado, Catalogo del museo arqueológico nacional I, 162 2691. — Friedrichs - Wolters, Die Gipsabgüsse antiker Bildwerke, 1885. S. 735, uo 1862. — Amelung ἔ. ἀ. S 13 κτλ.

2. Welcker's Zeitschrift. S. 197. Taf. 3. 10. — Schincke Leben und Tod oder die Schicksalsgöttinen — Schneider, ἔ. ἀ. S. 34, I, 4 (ἐξ ἧς εἰκόνος ἐλήφθη καὶ ἡ ἡμετέρα, Πίναξ XII, Ε). — Thiele Thorwaldsen's Leben S. I, 193. — F. und K. Eggers, Ch. D Rauch I S. 85, 88. — Friedrichs - Wolters, ἔ. ἀ No 1865. — Amelung ἔ. ἀ. κτλ.

3. Winckelmann, Monumenti inediti II (ἡ εἰκὼν ἐνάρχῃ).—Schneider, ἔ. ἀ. — Waagen, Schloss Tegel, S 13. — Friedrichs Wolters, ἔ. ἀ ἀριθ. 1863 1864.

σωπον, δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν μόνον ἐκ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης, διότι, ὡς ἤδη οἱ ἀρχαιολόγοι ὀρθῶς παρετήρησαν[1], αἱ παραστάσεις αὐτοῦ εἶναι ἐλλιπεῖς κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον, ἔνθα ἄγνωστον τίς εἰκονίζετο σκηνή, ἣν ἐπιβλέπει ὁ Ζεύς, πρὸς ἣν σπεύδει ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἡ Νίκη, καὶ πρὸς ἣν εἶναι ἐστραμμέναι καὶ αἱ τρεῖς Μοῖραι αἱ εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης ἱστάμεναι μετὰ τῶν συνήθων συμβόλων αὐτῶν (τὰ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Tegel σύμβολα τῶν Μοιρῶν εἶναι, κατὰ μέγα μέρος, συμπληρώσεις ἀνακριβεῖς τῶν νεωτέρων γλυπτῶν Thorwaldsen καὶ Rauch). Καὶ ἡ μὲν Κλωθὼ κάθηται κλώθουσα, ἡ δὲ Λάχεσις ἵσταται ἐν τῷ μέσῳ κρατοῦσα κλῆρον ἐν τῇ ἀριστερᾷ, ὃν λαμβάνει διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐνῷ ἡ πρὸ αὐτῆς Ἄτροπος ἀναγινώσκει, ὡς φαίνεται, τὸ εἱμαρμένον ἐξ ἀνεπτυγμένου χειρογράφου[2] (ἡ σφαῖρα εἶναι ἀτυχὴς νεωτέρα συμπλήρωσις ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Tegel). Τέλος ὄπισθεν τοῦ Διὸς βαίνει νεανική τις μορφὴ ἀνδρός, ἣν οἱ ἀρχαιολόγοι ἐκάλεσαν ἐκ περιτροπῆς Ἥφαιστον, Προμηθέα, Παλαίμονα ἢ Ἑρμῆν.

Τὴν κατὰ τεχνοτροπίαν «*στενωτάτην*» καὶ αὐτόχρημα «*ἐκπληκτικὴν*» (auffalende) ὁμοιότητα τῶν ἀναγλύφων τούτων παραστάσεων πρὸς τὰς τῶν ἀναγλύφων τῆς Μαντινείας παρετήρησαν ἤδη δόκιμοι τεχνοκρίται, οἷοι π. χ. οἱ Hauser[3], Amelung (ἔ. ἀ. σελ. 13) κλπ.

Ἰδίως δὲ ἡ κατὰ τεχνοτροπίαν ὁμοιότης τῶν Μοιρῶν τούτων πρὸς τὰς Μούσας τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαντινείας εἶναι τηλικαύτη — συγκρίνατε π. χ. τὴν Ἄτροπον πρὸς τὴν τὸ ἀνεπτυγμένον χειρόγραφον ἔχουσαν Μοῦσαν τῆς πλακὸς Γ τῆς Μαντινείας — ὥστε πάνυ δικαίως πάντες οἱ ἀρχαιολόγοι ἐξῆραν αὐτήν, ἔτι δὲ δικαιότερον ὁ δοκιμώτατος τεχνοκρίτης κ. Amelung ἀπεφήνατο ὅτι «*Ἠδύνατό τις νὰ δώσῃ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας Μοίρας μουσικὰ σύμβολα καὶ νὰ θεωρήσῃ αὐτὰς ὡς τὰς ἀποτελούσας τὴν ἀπολεσθεῖσαν τετάρτην πλάκα τῶν ἀναγλύφων τῆς Μαντινείας, χωρὶς οὕτω νὰ παραχθῇ μηδ' ἡ ἐλαχίστη τεχνοτροπικὴ ἀσυμφωνία*»[4].

1. Ἴδε Weizsäcker ἐν Roschers, Mythol. Lex. Τ. II, p. 3096: «dass diese Gruppe darauf berechnet war, mit ihrer rechten Seite in irgend eine Scene angeschlossen zu werden».

2. Πβλ. Amelung ἔ. ἀ. σελ. 15.

3. Neu-attische Reliefs S. 151.

4. Amelung, Die Basis des Praxiteles aus Mantinea, S. 15. «Ja man könnte

Παραδόξως, ἐνῷ τοσαύτη, αὐτόχρημα καταπληκτική, εἶναι ἡ τεχνοτροπικὴ ὁμοιότης μεταξὺ τῶν ἀναγλύφων τῆς Μαδρίτης καὶ Μαντινείας, καὶ τόσον καταφανὲς τὸ ὅτι ἀμφότερα ἀντιγράφουσιν ἔργον τῆς αὐτῆς χειρός, οὐδεὶς ἐσκέφθη ὅτι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀμφότεραι ἀντίγραφα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μνημείου καὶ νὰ συμπληρῶσιν οὕτως ὁλόκληρον τὴν παράστασιν. Καὶ ὅμως τοῦτο ὑπεδείκνυεν ἤδη τὸ γεγονός, ὅπερ παρετήρησαν πλεῖστοι ἀρχαιολόγοι, ὅτι δηλαδὴ αἱ παραστάσεις τῶν ἀναγλύφων τῆς Μαδρίτης εἶναι ἐλλιπεῖς κατὰ τὸ *δεξιὸν* αὐτῶν μέρος, αἱ δὲ τῶν τῆς Μαντινείας κατὰ τὸ *ἀριστερόν*.

Αἴτιον τῆς ἀβλεψίας ταύτης ἐγένετο ἡ ἐσφαλμένη προϋπόθεσις, ὅτι τὰ ἀνάγλυφα τῆς Μαντινείας εἶναι πρωτότυπον Πραξιτέλειον ἔργον, κυρίως δὲ ἡ ἐντελῶς ἀβάσιμος γνώμη, ὅτι αἱ παραστάσεις τῶν ἀναγλύφων τῆς Μαδρίτης εἰκονίζουσι τὴν *γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς* ἀπὸ τῆς τοῦ Διὸς κεφαλῆς, ἣν ἄρτι θὰ διέρρηξεν ὁ ὄπισθεν αὐτοῦ ἱστάμενος πελεκυφόρος νεανίας. Ἡ τελευταία αὕτη γνώμη, γεννηθεῖσα ἐκ τῆς ὑπό τινων ἀρχαιολόγων συσχετίσεως τῶν ἀναγλύφων τῆς Μαδρίτης πρὸς τὸ ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνος, εἶναι πᾶν ἄλλο ἢ πιθανή, ἀφοῦ, ὡς ἤδη πολλοὶ ἀρχαιολόγοι ὀρθῶς παρετήρησαν, ἡ συσχέτισις τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης πρὸς τὸ ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνος δὲν στηρίζεται εἰς βάσιμόν τι ἐπιχείρημα, διότι ἡ μὲν περιγραφὴ τοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος ὑπὸ τοῦ Παυσανίου οὐδὲν ἄλλο λέγει ἢ ὅτι *«πάντα εἰς τὴν Ἀθηνᾶς ἔχει γέννησιν»*, αἱ δὲ εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα τοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος διασωθεῖσαι περίφημοι *«ἀδελφαί»*, αἱ κοινῶς Thauschwestern ὑπὸ τῶν Γερμανῶν καλούμεναι, *«οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀσφαλῆ ἀξίωσιν ὅτι εἰκονίζουσι Μοίρας»*, ὡς πάνυ ὀρθῶς λέγει ὁ τελευταῖος γράψας περὶ τῶν παραστάσεων τῶν Μοιρῶν κ. Weizsäcker[1].—

Ἂς ἐξετάσωμεν λοιπὸν ἡμεῖς ἐνταῦθα, πρῶτον μὲν κατὰ πόσον δύνανται τὰ ἀνάγλυφα τῆς Μαδρίτης νὰ ἀποτελέσωσι *τεχνικῶς* ἑνιαίαν παράστασιν μετὰ τοῦ ἀναγλύφου τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τοῦ μνημείου τῆς Μαντινείας· δεύτερον δὲ ἂν *μυθολογικῶς* ἐξηγεῖται ἡ ἐν τῇ

den drei Parcen musische Attribute geben und dieselben auf die fehlende vierte Platte der Basis setzen, ohne dass sich irgendwie eine stilistische Dissonanz ergäbe».

1. Ἐν Roscher's Mythol. Lex s. v. Moira S. 3094.

ἔριδι τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν τῆς πλακὸς τῆς Μαντινείας παρουσία τῶν ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης προσώπων.

Α΄. Ἁπλοῦν βλέμμα ἐπὶ τῆς εἰκόνος ἡμῶν (Πίναξ XIV), ἥτις ἀναπαριστᾷ τὸ μνημεῖον τῆς Μαντινείας, ὡς ἡμεῖς φανταζόμεθα αὐτὸ ἄρτιον (ἰδὲ καὶ εἰκόνα 10 καὶ Πίνακα XIII, Δ), διδάσκει ἀμέσως τὰ ἑξῆς. Πρῶτον μὲν ὅτι αἱ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης μορφαὶ δύνανται ἄριστα νὰ κατανεμηθῶσιν εἰς δύο πλάκας καὶ δὴ ἀκριβῶς ἰσομεγέθεις πρὸς τὴν διασωθεῖσαν πλάκα τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τοῦ μνημείου τῆς Μαντινείας. Πρὸς τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἀπαιτεῖται ἢ σμικρά τις ἀραίωσις τῶν Μοιρῶν τοῦ τῆς Μαδρίτης ἀναγλύφου, ἐφ᾽ οὗ, ἕνεκα τοῦ ὑπὸ τοῦ περιστομίου τοῦ φρέατος παρεχομένου βραχυτέρου χώρου, ἠναγκάσθη νὰ πυκνώσῃ αὐτὰς ὁ τὸ περιστόμιον διακοσμήσας ἀντιγραφεὺς γλύπτης. Δεύτερον δέ, ἡ τῆς διασωθείσης πλακὸς τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τοῦ μνημείου τῆς Μαντινείας κατ᾽ ἔννοιαν καὶ τύπους *ἀσυμμετρία*, ἥτις δικαίως ἐκίνησεν «*εἰς ἔκπληξιν καὶ ἀπορίαν*» τὸν γνωστὸν ὡς ἄριστον τεχνοκρίτην κ. Amelung (ἰδὲ ἀνωτέρω), τὸν ὀρθότατα παρατηροῦντα ὅτι «*αἱ πρὸς ταύτους (διακοσμητικοὺς) σκοποὺς παραστάσεις πάντοτε καὶ καθ᾽ ὁλοκληρίαν εἶναι συμμετρικῶς διατεθειμέναι ἐπὶ τῶν μνημείων*», ἡ ἀσυμμετρία αὕτη, λέγω, ἐξαλείφεται νῦν ὡς διὰ μαγείας καὶ ἀντ᾽ αὐτῆς βλέπομεν παράστασιν καθ᾽ ὁλοκληρίαν συμμετρικῶς ἐπὶ τοῦ μνημείου διατεθειμένην. Πράγματι δέ, τῷ Μαρσύᾳ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαντινείας συμμετρικώτατα ἀντιτίθεται ὁ τὸ *ἄλλο ἄκρον* τῆς παραστάσεως κατέχων πελεκυφόρος νεανίας, μορφὴ τελείως πάρισος τῇ τοῦ Μαρσύου. Ἐξ ἄλλου δέ, κέντρον θαυμάσιον εἰς δύο συμμετρικῶς τὴν ὅλην παράστασιν χωρίζον, ἀποτελεῖ ἡ μέση τῶν Μοιρῶν, ἥ, ὡς θέλομεν κατωτέρω παρατηρήσῃ, ἀποτελοῦσα καὶ *κατ᾽ ἔννοιαν* τὸν χωρισμὸν (*τροπὴν*) τῆς ὅλης σκηνῆς. Νῦν ἀρκούμεθα παρατηροῦντες ὅτι οὕτως ἐξηγεῖται πληρέστατα καὶ ὁ λόγος, οὗ ἕνεκα ἡ Μοῖρα αὕτη καὶ μόνη δὲν εἶνε ἐστραμμένη, ὡς αἱ λοιπαὶ Μοῖραι, πρὸς δεξιά, ἀλλὰ στρέφει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς πρὸς τὸν θεατὴν τοῦ ἀναγλύφου. Μέχρι τοῦδε οἱ ἀρχαιολόγοι, ἵνα ἐξηγήσωσι τὴν στάσιν ταύτην, ἐφαντάσθησαν ὅτι ἡ Λάχεσις αὕτη στρέφει τὴν κεφαλὴν κατὰ μέτωπον ἵνα μὴ βλέπῃ τὸν κλῆρον, ὃν λαμβάνει διὰ τῆς δεξιᾶς ἐξ ἐκείνων, οὓς κρατεῖ ἐν τῇ

ἀριστερᾷ χειρί. Ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ εἶναι πάντως εὐφυής, συμβιβάζεται δὲ ἄριστα πρὸς τὴν θέσιν ἣν ἐξέλεξε διὰ τὴν Λάχεσιν ὁ καλλιτέχνης, ὅστις ἐχρειάζετο χάριν τῆς κεντρικῆς συμμετρίας τῆς παραστάσεως πρόσωπον στρέφον τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν θεατήν.

Καὶ τῶν λοιπῶν δὲ παρεμπιπτουσῶν μορφῶν ἐξηγεῖται νῦν πληρέστατα τεχνικῶς ἡ θέσις καὶ ἡ στάσις. Αἱ Μοῖραι δηλαδή, αἵ τὴν πεπρωμένην μοῖραν τοῦ δυστυχοῦς Ἀσιάτου μουσικοῦ κλώθουσαι, κατέχουσι πάνυ προσφυῶς τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως καὶ εἶναι, ὡς σύνολον, ἐστραμμέναι πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους· ὁ δὲ Ζεύς, ὁ καὶ προεδρεύων τοῦ ἀγῶνος, ἀποβλέπει ἐπίσης πρὸς τὸν αὐτὸν ἀγῶνα καὶ ἐκπέμπει ἐν σπουδῇ πρὸς τοὺς *«περὶ σοφίης»*, κατὰ Ξενοφῶντα, ἁμιλλωμένους, Ἀπόλλωνα καὶ Μαρσύαν, τὸ τέκνον τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ θεὰν τῆς σοφίας Ἀθηνᾶν, κομίζουσαν ἐν ταῖς χερσὶ τῆς πιστῆς διακόνου αὐτῆς Νίκης, τὸν τῆς νίκης στέφανον, δι' οὗ θὰ στεφθῇ ὁ νικητὴς Ἀπόλλων.

Β΄. Ἂς ἴδωμεν, τέλος, κατὰ πόσον *ὑπὸ μυθολογικὴν* ἔποψιν δικαιολογεῖται ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ τοῦ Ἀπόλλωνος ἡ παρουσία τῶν προσώπων τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης.

Ἐν πρώτοις ὁ *Ζεὺς* συχνότατα, ἐπὶ τῶν λοιπῶν γνωστῶν ἡμῖν παραστάσεων τῆς ἔριδος τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν, παρίσταται ὡς κύριον πρόσωπον· εἴτε δηλ. ὡς διαιτητής, μέγας μεγαλωστὶ κατέχων τὸ κέντρον τῆς ὅλης παραστάσεως [1], εἴτε ὡς ὕπατος κριτὴς ἐπιβλέπων τὸν ὅλον ἀγῶνα καὶ ἄρτι τὴν Νίκην καταπέμψας ἵνα στέψῃ τὸν Ἀπόλλωνα, ἐνῷ Μοῖρά τις ἀναγινώσκει τῷ Μαρσύᾳ τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν [2]. Ἄλλοτε πάλιν ὁ Ζεὺς παρίσταται ἁπλῶς ὡς διαιτητὴς τοῦ ἀγῶνος [3], εἴτε τέλος ὡς δικαστὴς παρὼν εἰς τὸν φρικώδη ἐκδαρμὸν τοῦ Μαρσύου [4].

Δεύτερον ἡ *Νίκη*, ἡ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἁπλῶς θυμελικῶν ἀγώνων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου συχνότατα ἀπεικονιζομένη ὡς στεφανοῦσα τὸν νικητήν, (ἴδε τὰς εἰκόνας ἡμῶν, ἀρ. 13 καὶ 14, καὶ Πίναξ

1. Overbeck, Kunstmythologie, Atlas Taf. XXV, 1.
2. Overbeck ἔ. ἀ. Taf. XXV, 4.
3. Overbeck ἔ. ἀ. Taf. XXIV, 25.
4. Overbeck ἔ. ἀ. Taf. XXIV, 23.

XIII, Β καὶ Πίναξ XV), παρίσταται πλειστάκις ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἀγγειογραφικαῖς παραστάσεσι τῆς ἔριδος τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν, *ἄλλοτε* μὲν ἀναμένουσα, μετὰ τοῦ στεφάνου ἐν τῇ χειρί, τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος, ἵνα στεφανώσῃ τὸν νικήσοντα [1], ἄλλοτε δὲ σπεύδουσα καὶ ἤδη στέφουσα τὸν νικήσαντα Ἀπόλλωνα [2]. Ἐπίσης εὑρίσκομεν αὐτὴν καὶ ἐπὶ τῶν εἰς τὸ αὐτὸ θέμα ἀναφερομένων παραστάσεων τῶν σαρκοφάγων [3].

Τρίτον ἡ *Ἀθηνᾶ* εἶναι ἐπίσης ἐκ τῶν συχνὰ παρισταμένων προσώπων εἰς τὴν μουσικὴν ἔριδα ταύτην, ἐπί τε τῶν ἀγγειογραφιῶν καὶ τῶν σαρκοφάγων [4].

Ἄξιον δὲ ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι καὶ τὸ ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ περιστομίου τῆς Μαδρίτης εἶναι κατὰ σχῆμα καὶ στάσιν *ἀκριβεστάτη ἡ αὐτὴ* πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν τοῦ περιφήμου ἐκείνου ἀτελοῦς ἀναγλύφου, τοῦ παριστῶντος τὴν *Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Μαρσύαν* κατ' ἀντιγραφὴν διασήμου ἔργου τοῦ Μύρωνος (Πίναξ XII, Δ) [5], ὅπερ ἀναγκαίως φέρει ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης συνεδέετο μᾶλλον πρὸς παράστασιν τοῦ Μαρσύου, ἢ πρὸς παράστασιν γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, κατὰ τὴν ἐσφαλμένην ἐκείνην ὑπόθεσιν ἧς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω.

Ἐπίσης συχνὰ ἀπαντᾷ ἐπὶ τῶν ἀγγειογραφιῶν καὶ σαρκοφάγων ὁ *Ἑρμῆς* [1], παριστάμενος εἰς τὴν ἔριδα τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν, εἴτε ὡς ἄγγελος καὶ κῆρυξ τοῦ Διός, εἴτε ὡς θεατὴς ἀμέσως ἐνδιαφερόμενος εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν, δηλαδὴ τῆς *λύρας* πρὸς τὸν *αὐλόν*, αὐτὸς ὁ εὑρετὴς τῆς νῦν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀπόλλωνος λύρας. Καὶ ὅμως ὁ Ἑρμῆς οὗτος δὲν φαί-

1. Overbeck, ἔ. ἀ. Taf. XXV, 3 καὶ 5.
2. Overbeck, ἔ. ἀ. Taf. XXIV, 21, 22, 24, 25 καὶ XXV, 4.
3. Overbeck ἔ. ἀ.
4. Overbeck ἔ. ἀ. Taf XXIV, 24, XXV, 5, 8, 9. Ἰδὲ καὶ ἄλλα μνημεῖα ἀναφερόμενα ἐν τῷ σχετικῷ κειμένῳ τοῦ Overbeck, σελ. 436 καὶ 460.
5. Kekulé ἐν τῇ Archaeol. Zeitung, 1874 Taf. 8. Overbeck Plastik (3η ἔκδοσις) I S. 208 e. ἐξ οὗ ἀντεγράφη καὶ ἡ εἰκὼν ἡμῶν. — Rayet, Monuments de l'art antique I 5 pl. 33.— Friedrichs-Wolters no 456.
1. Overbeck, Kunstmythologie Atlas. Taf. XXIV, 26, XXV, 5, 6, 7, 8. Παράβαλε καὶ τὸ κείμενον τοῦ Overbeck, αὐτόθι σελ. 436 ὡς πρὸς τὴν τοῦ πίνακος XXIV, 24 μορφὴν τοῦ Ἑρμοῦ τὴν ἐσφαλμένως μετὰ κράνους ἐπανορθωθεῖσαν.

νεται, ἐκ πρώτης ὄψεως, ὑπάρχων ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης, ἤτοι ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς μόνης ἀσφαλῶς ἀρκαδικῆς παραστάσεως τοῦ μύθου τούτου, ἣν ἔχομεν, καὶ ἐφ' ἧς κυρίως ἔδει νὰ ἀναμένωμεν ἐξ ἅπαντος τὴν παρουσίαν αὐτοῦ! Ἀντ' αὐτοῦ δὲ εὑρίσκομεν ἑτέραν νεανικὴν μορφήν, τὴν τοῦ πελεκυφόρου, ἧς ἡ ἑρμηνεία μεγάλως ἐβασάνισε τοὺς ἀρχαιολόγους, οἵτινες φρονοῦντες ὅτι πρόκειται περὶ παραστάσεως ἀναφερομένης εἰς τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς καὶ στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ πελέκεως ὃν φέρει ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἡ μορφὴ αὕτη, ἡρμήνευσαν αὐτὴν ἐκ περιτροπῆς ὡς Ἥφαιστον, Προμηθέα ἢ Παλαίμονα, ἂν καὶ μήτε χωλός, μήτε ἡλικιωμένος καὶ πωγωνίας εἶναι ὁ πελεκυφόρος οὗτος, μήτε τέλος περὶ γεννήσεως Ἀθηνᾶς πρόκειται ἐνταῦθα, ἵνα ἀναμένωμεν ἕνα τῶν τριῶν τούτων προσώπων. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ μορφὴ αὕτη τοιαύτην ὁμοιότητα παρουσιάζει πρὸς τὸν *Ἑρμῆν*, ὥστε δικαίως ἤδη ἀρχαιολόγοι τινές[1], καίπερ παραδεχόμενοι ὅτι πρόκειται περὶ παραστάσεως τῆς γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς, ἐκάλεσαν αὐτὴν *Ἑρμῆν*, παρ' ὅλον μάλιστα τὸν ἀμφίστομον πέλεκυν, ὃν κρατεῖ ἐν τῇ ἀριστερᾷ, οὗ ἕνεκα ὑπέθεσαν ὅτι ἐνταῦθα ἐσφετερίσθη τὸ ἔργον τοῦ Ἡφαίστου. Καὶ ὅμως καὶ ὁ πέλεκυς οὗτος, ὁ καὶ κύριος αἴτιος τοῦ νὰ συσχετισθῇ τὸ ὅλον τῆς παραστάσεως πρὸς τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς, δὲν εἶναι ἀσφαλές τι ἐπιχείρημα, διότι καὶ τὸ ἀνάγλυφον τῆς Μαδρίτης καὶ τὸ τὸν αὐτὸν πελεκυφόρον νεανίαν εἰκονίζον ἀντίγραφον αὐτοῦ ἐν Tegel ὑπέστησαν, ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν, πολλὰς ἐπιδιορθώσεις καὶ συμπληρώσεις. Τὰ αὐτὰ ὑπέστησαν καὶ αἱ Μοῖραι τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Tegel[2]. Καὶ δὲν ἠδυνήθην μὲν νὰ ἐξακριβώσω τὸ πρᾶγμα ἀσφαλῶς ὡς πρὸς τὸν πέλεκυν τῆς ἐνδιαφερούσης ἡμᾶς μορφῆς, οὐχ ἧττον ὅμως ἡ σύγκρισις αὐτῆς πρὸς τὸ ἀριστούργημα τῆς ἀρκαδικῆς νομισματοκοπίας, τὸν Ἑρμῆν τοῦ Φενεοῦ, οὗ παραθέτομεν ἐνταῦθα δύο ἀντίτυπα[3] (Εἰκὼν 16 καὶ Πίναξ XII, Γ), δεικνύει ὅτι πρόκειται πι-

1. Friedrichs-Wolters ἔ. ἀ. σελ. 735, ἀρ. 1862.

2. Ἰδὲ Amelung ἔ. ἀ. καὶ Friedrichs-Wolters ἔ. ἀ. σελ. 13 No 1862-1865.

3. Τὸ μὲν (Πίναξ XII, Γ) εὕρηται ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου, τὸ δὲ (εἰκὼν 16) εἶναι λαμπρὸν νεώτατον πρόσκτημα τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Νομισματ. Μουσείου, ὀφειλόμενον εἰς πάνυ ἐπαινετὴν καὶ συμφέρουσαν ἀγορὰν τῆς Ἀρχαιολογ. Ἑταιρείας.

θανῶς περὶ παραστάσεως τοῦ **Ἑρμοῦ**, ἐμπνευσθείσης ὑπὸ τοῦ περιφήμου διὰ τὸ *κάλλος* του νομίσματος τούτου, μετὰ τῆς διαφορᾶς μόνον ὅτι περιττοῦ ὄντος ἐνταῦθα τοῦ παιδὸς Ἀρκάδος, μετετέθη ἀπὸ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ Ἑρμοῦ εἰς τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ τὸ κηρύκειον, οὗ τὰ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ἴχνη εὐκόλως ἠδύναντο νὰ ἀπατήσωσι τὸν νεώτερον καλλιτέχνην, ἵνα ἐκλάβῃ αὐτὰ ὡς λείψανα πελέκεως, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἐσφαλμένη νεωτέρα ἑρμηνεία, ὅτι πρόκειται περὶ γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς, ὤθει ἀναγκαίως εἰς τὴν ζήτησιν τοῦ τὸ θαῦμα τῆς γεννήσεως παραγαγόντος πελέκεως. Ἄλλως δὲ καὶ ὁ πέλεκυς ἀντὶ τοῦ κηρυκείου, ἂν πράγματι εἶναι ἀρχαῖος, ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἑρμοῦ διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ὁ πλάσας τὸ μνημεῖον τοῦτο ἀρχαῖος *καλλιτέχνης*, ἀπομιμούμενος τὸν μῦθον τῆς γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς, ἐφαντάσθη αὐτὴν καὶ ἐνταῦθα ἄρτι ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς ὡς σοφὴν *σκέψιν* ἐκπηδήσασαν, τῇ βοηθείᾳ πελέκεως τοῦ ἐφευρόντος τὴν λύραν Ἑρμοῦ, ἵνα φέρῃ τὴν Νίκην εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν τὴν λύραν ταύτην χειριζόμενον κατὰ τῶν αὐλῶν τοῦ ξένου Μαρσύου.

Εἰκὼν 16.

Ἀργυροῦν νόμισμα Φενεοῦ

Ἀλλὰ περὶ τούτου βασιμώτερος λόγος δύναται νὰ γίνῃ μόνον μετὰ νέαν ἐξέτασιν αὐτοῦ τοῦ ἐν Μαδρίτῃ πρωτοτύπου. Νῦν δ' ἀρκούμεθα σημειοῦντες, πρῶτον μὲν ὅτι ὑπάρχει καὶ ἕτερον μνημεῖον, τὸ στόμιον ἀγγείου τῆς συλλογῆς Jatta[1], ἐπὶ τῆς συμμετρικῆς παραστάσεως τοῦ ὁποίου ὁ Ἑρμῆς κατέχει, ὡς ἐπὶ τῆς θυμέλης τῆς Μαντινείας, τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων (Πίναξ XII, Α), δεύτερον δὲ ὅτι καὶ ἄλλον, ἐπίσης περίφημον ἐπὶ κάλλει, νομισματικὸν τύπον ἀπεμιμήθη ὡς πρὸς τὰ κύρια προφανῶς ὁ ποιήσας τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα, ἤτοι τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν

1. Catal. Jatta, 103. — Monumenti VIII pl. XLII. Roscher, Mythol. Lex. II, p. 2454. Baumaster, Denkmäler fig. 965. — Overbeck ἔ. ἀ. — Reinach, ἔ. ἀ. tom. I, p. 175.

νομισμάτων τῶν ΑΜΦΙΚΤΙΟΝΩΝ [1], ὅστις προδήλως φαίνεται ὢν ὁ ἐμπνεύσας αὐτὸν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ τε Ἀπόλλωνος τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαντινείας καὶ τῆς καθημένης Μοίρας τῶν ἀναγλύφων τῆς Μαδρίτης καὶ τοῦ Tegel.

Νέα ἐντελῶς πρόσωπα ἐν τῇ ἔριδι τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν φαίνονται, ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης, αἱ τρεῖς Μοῖραι, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανον τινὲς τῶν ἀνερμηνεύτων εἰσέτι γυναικῶν τῶν ἀγγειογραφιῶν τῆς ἔριδος τοῦ Μαρσύου νὰ παριστῶσι, ταύτας ἢ μίαν τινὰ τοὐλάχιστον ἐξ αὐτῶν. Τοιαύτη τοὐλάχιστον Μοῖρα *ἄτροπος* καὶ *ὀλοὴ* φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ ἀπὸ ἀνεπτυγμένου χειρογράφου ὡς ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης ἀναγινώσκουσα τὸ εἱμαρμένον ἢ τὴν ἀπόφασιν τῶν θεῶν πρὸς τὸν ἐν γόνασι Μαρσύαν, γυνὴ τοῦ ἀγγείου παρ' Overbeck ἔ. ἀ. Atlas, Taf. XXV, 4, περὶ ἧς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἡ καὶ ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν Ἄτροπον τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μαδρίτης.

Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ μνημείου ἰδιαζούσης ὅλως φύσεως. Ἀληθῶς πάντα σχεδὸν τὰ περισωθέντα μνημεῖα τῆς ἔριδος τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν Μαρσύαν εἰκονίζουσι τὸν μῦθον ὡς οὗτος διεπλάσθη ὑπὸ τῆς ἀττικῆς κωμῳδίας, τῆς ἀσπόνδου ἐχθρᾶς τῆς αὐλητικῆς. Τὰ ἀνάγλυφα ὅμως ἡμῶν εἶναι μνημεῖον ἀρκαδικόν, καὶ δὴ ἐκ τῆς Μαντινείας, ἔνθα ἐξόχως ἐτιμᾶτο, ὡς εἴδομεν, ἡ νεωτεριστικὴ μουσική. Εἶναι ἑπομένως ἀπίθανον ὅτι οἱ Μαντινεῖς θὰ ἀντέγραφον ἐπὶ τῆς θυμέλης αὐτῶν ἁπλῶς τὸν ἀττικὸν μῦθον, ἀφοῦ διὰ τῆς ἐπισήμου παραδοχῆς τῆς νεωτεριστικῆς μουσικῆς τῶν Τιμοθέου καὶ Φιλοξένου ἀπέδειξαν ὅτι δὲν συμμερίζονται τὰς ἀγρίας ἰδέας τῶν Ἀθηναίων ὡς πρὸς ταύτην. Λοιπὸν διὰ τῆς παρενθέσεως τῶν Μοιρῶν ἐν τῇ παραστάσει ἀπόλλυσιν, ὡς διὰ μαγείας, ὁ μῦθος τὸν ἄγριον αὐτοῦ χαρακτῆρα κατὰ τῆς αὐλητικῆς μουσικῆς τῆς ὑπὸ τοῦ ἐκδαρέντος Μαρσύου ἀντιπροσωπευομένης. Ἀληθῶς ἄν, κατὰ τοὺς Μαντινεῖς, οὐχὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς λύρας τοῦ Ἀπόλλωνος οὐδ' ἡ κρίσις τῆς θεᾶς τῆς σοφίας Ἀθηνᾶς ἢ τῶν Μουσῶν ἦσαν ἐκεῖναι ὑφ' ὧν ἡττήθη καὶ κατεδικάσθη ἡ αὐλητικὴ τοῦ Μαρσύου, *ἀλλ'* αἱ Μοῖραι, ἤτοι τὸ πεπρωμένον, τότε ἡ παρά-

1. Ἴδε Σβορῶνον ἐν Bulletin de Corresp. Hellénique, XX (Νομισματικὴ τῶν Δελφῶν) p. 29, 32 pl. XXVI, 32-36) καὶ ἐν τῇ Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομ. Ἀρχ. τομ. Β'. Πίν. ΙΔ', 1-4.

στασις τῆς ἔριδος τοῦ Μαρσύου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἀπεκδύεται ἐντελῶς, ἐπὶ τῆς θυμέλης τῆς Μαντινείας, τὸν ἀττικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀσπόνδου μίσους κατὰ τῆς αὐλητικῆς, ἀποβαίνει δὲ ἁπλοῦν σύμβολον εὐγενοῦς μουσικῆς ἁμίλλης μεταξὺ ἰσοτίμων, καθ' ἣν πεπρωμένως καὶ ἀναγκαίως ὁ εἷς θὰ ἡττηθῇ, χωρὶς ἕνεκα τούτου καὶ νὰ ἀτιμασθῇ ἢ περιφρονηθῇ. Μάλιστα δὲ ὁ ἐπὶ τῆς θυμέλης ταύτης τῆς Μαντινείας ἡττηθεὶς θνητὸς μουσικὸς ἠδύνατο κατερχόμενος αὐτῆς νὰ παρηγορηθῇ βλέπων ἐπ' αὐτῆς ὡς κριτὰς τὰς ἀφεύκτους Μοίρας· συγχρόνως δὲ ἠδύνατο νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι οὐδεὶς θέλει ἐμπαίξει αὐτόν. Διότι, ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὁ ὑποκύψας εἰς τὸ μοιραῖον ἦτο, ὡς γνωρίζετε, ἄξιος παντὸς σεβασμοῦ οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀξία αὐτοῦ. Ἐνθυμήθητε ἀληθῶς πῶς ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ (χ. στ.412-413) ἐμποδίζων ὁ Ὀδυσσεὺς τὴν Εὐρύκλειαν, τὴν θέλουσαν ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν πτωμάτων τῶν μνηστήρων νὰ ἐκφράσῃ μεγαλοφώνως τὴν χαρὰν αὐτῆς ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτῶν, λέγει πρὸς αὐτὴν τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο ῥῆμα τῆς ἀρχαιότητος, ὅτι «*οὐχ ὁσίη κτ' ἀνδράσιν εὐχετάασθαι, τοὺς μοῖρ' ἐδάμασσε θεῶν*».

Ἄλλως δὲ καὶ ἡ θέσις τῶν Μοιρῶν ἐπὶ θυμέλης μουσικῶν ἀγώνων εἶναι μεμαρτυρημένη. Οὕτως ἐν Σπάρτῃ παρὰ τὴν Ἀρτέμιδα Ὀρθρίαν, ἥτις προΐστατο τῶν μουσικῶν ἀγώνων, παρίσταντο αἱ *Μοῖραι Λαχέσεις*[1]. Ἐπιγραφὴ δέ τις ἐκ Παναμάρου μνημονεύει τὰς Μοίρας παρὰ τὰς *Μούσας, τὴν Μνημοσύνην καὶ τὸν Δία*[2].

Συμπεραίνοντες ἄρα λέγομεν ὅτι *μυθολογικῶς* μὲν εἶναι πληρέστατα δεδικαιολογημένη ἡ συνοχὴ τῶν ἀναγλύφων τῆς Μαδρίτης πρὸς τὰ τῆς Μαντινείας, *τεχνικῶς* δὲ ἡ προσαρμογὴ αὐτῶν ἄγει εἰς καταρτισμὸν συνθέσεως συμφώνου πρὸς ὅλους τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἑπομένως, ἡμεῖς τοὐλάχιστον οὐδεμίαν ἔχομεν ἀμφιβολίαν, ὅτι εὑρισκόμεθα ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἀποκρούοντες πᾶσαν σχέσιν τῶν ἀναγλύφων τούτων πρὸς τὸ Πραξιτέλειον βάθρον καὶ ὑποστηρίζοντες ὅτι πρόκειται περὶ θυμέλης μουσικῶν ἀγώνων ἀρχαίου θεάτρου ἢ ᾠδείου.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν τεχνοτροπικὴν ἀξίαν, ἑπομένως τὴν χρονολογίαν τῶν ἀναγλύφων, συμπεραίνομεν ὅτι, ἀφοῦ ἡ Ἀθηνᾶ ἀντεγράφη, ὡς εἴδομεν, ἐξ ἔργου τοῦ Μύρωνος, ὁ Ἑρμῆς ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἀριστουρ-

1. C. I. Gr. 1444.— Preller-Robert, Griech. Mythologie, σελ. 308, 3.
2. Bull. corr. hell. 12, 272, 59.

γήματος τῆς Ἀρκαδικῆς νομισματοκοπίας, τοῦ πάντως μετὰ τὸ 362 π.Χ. κοπέντος[1], ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ καθημένη Μοῖρα ἐκ τοῦ μεταξὺ τοῦ 346-339 π. Χ. κοπέντος ἐπίσης πρωτοτύπου νομισματικοῦ ἀριστουργήματος τῶν Ἀμφικτιόνων· πρὸς δὲ ἀφ' οὗ αἱ λοιπαὶ τῶν Μοιρῶν ἀπομιμοῦνται τύπους ἀναμφιβόλως Πραξιτελείους, συμπεραίνομεν, λέγω, ὅτι οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γείνῃ περὶ ἔργου πρωτοτύπου καὶ ἀνήκοντος εἰς τὸν Πραξιτέλην ἤ τινα τῶν περὶ αὐτόν. Πρόκειται ἁπλούστατα περὶ συναρμογῆς ποικίλων περιφήμων τύπων διαφόρων ἀρχαίων σχολῶν καὶ δὴ ὑπὸ χειρὸς οὐχὶ ἐξησκημένης, ἥτις, ἐνῷ εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι ἀρχαιοτέρα τῶν μέσων τοῦ τρίτου αἰῶνος π. Χ., δύναται κάλλιστα νὰ εἶναι καὶ κατὰ ἥμισυν καὶ πλέον αἰῶνα νεωτέρα.

Αὕτη εἶναι ἡ πεποίθησίς μου, Κυρίαι καὶ Κύριοι, καὶ τοιοῦτοι οἱ λόγοι καὶ τὰ ἐπιχειρήματα, ἐφ' ὧν στηρίζω αὐτήν.

Ι. Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

1. Head Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, τόμ. Α΄, σελ. 569.

ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ

ΕΞ ΩΡΕΟΥ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ (171 π. Χ.).

(Πίναξ XI.)

Τῇ 1 Σεπτεμβρίου ἐν. ἔτους (1902) ἐργάται σκάπτοντες πρὸς ἀνόρυξιν φρέατος ἐν Ὠρεῷ τῆς Ἱστιαίας τῆς Εὐβοίας, ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ ἰατροῦ κ. Στεφάνου Ν. Κοντονικολάου, κειμένῳ πλησίον τῆς θέσεως *Κορομηλᾶ* τῆς εἰς ἀπόστασιν 10 λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπὸ τοῦ Ὠρεοῦ καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἀρχαίου φρουρίου (Κάστρου), ἀνεκάλυψαν ἐν πηλίνῳ ἀγγείῳ μέγα πλῆθος ἀρχαίων ἀργυρῶν νομισμάτων.

Ὡς συνήθως συμβαίνει, οἱ ἐργάται διεμοιράσθησαν καὶ ἀπέκρυψαν ἐπί τινας ἡμέρας τὰ εὑρεθέντα, μέχρις οὗ, γνωσθέντος τοῦ πράγματος καὶ καταγγελθείσης τῆς πράξεως ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ ἀγροῦ, ἐπενέβησαν αἱ ἀρχαὶ καὶ κατέσχον σπουδαῖον μέρος τῶν νομισμάτων τούτων, ἤτοι ὅσα δὲν ἐπρόφθασαν νὰ ἀγοράσωσιν οἱ πανταχόθεν, ἅμα τῇ φήμῃ τοῦ εὑρήματος, προσδραμόντες ἐπὶ τόπου ἀρχαιοκάπηλοι.

Τὰ κατασχεθέντα ἀπεστάλησαν εἰς Ἀθήνας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ὁ δὲ κ. Ὑπουργὸς παρέδωκε ταῦτα τῇ Διευθύνσει τοῦ Ἐθν. Νομισμ. Μουσείου ἵνα ἐξετασθῶσιν.

Εἶναι δὲ ταῦτα 646 τὸν ἀριθμόν. Ἀλλ' ὡς ἔκ τινων βασίμων πληροφοριῶν φαίνεται, ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τῶν εὑρεθέντων ἦτο τοὐλάχιστον διπλάσιος. Τὰ κάλλιστα, ἰδίως πολλὰ τετράδραχμα καὶ δίδραχμα τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας Φιλίππου Ε' καὶ Περσέως, ἀπεκρύβησαν ἢ ἠγοράσθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων. Ἤδη μάλιστα ἐνεφάνησαν ἐν Ἀθήναις τετράδραχμά τινα τοῦ Περσέως καὶ πολλὰ δίδραχμα Φιλίππου τοῦ Ε', βεβαίως ἐκ τοῦ εὑρήματος τούτου προερχόμενα.

Ὡς διδάσκουσι τὰ νῦν εἰς χεῖρας ἡμῶν 646 νομίσματα, τὸ εὑ-

ρημα εἶναι ἄξιον πολλῆς προσοχῆς καὶ μελέτης, πολλὰ δυνάμενον νὰ παράσχῃ ἡμῖν τὰ νέα τεκμήρια περὶ τῆς χρονολογικῆς κατατάξεως διαφόρων ἀρχαίων νομισμάτων καὶ περὶ τῶν ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ κυκλοφορούντων νομισμάτων, μάλιστα δὲ κατὰ εἰδικήν τινα ἱστορικὴν περίστασιν. Τούτου ἕνεκα δημοσιεύομεν κατωτέρω τὸν καὶ ἄλλως λίαν σπουδαῖον κατάλογον τῶν νομισμάτων τούτων, ἀπεικονίζομεν δὲ ἐπὶ τοῦ πίνακος XI τὰ χαρακτηριστικώτερα αὐτῶν.

Ὡς βλέπει τις ἀμέσως ἐκ τῆς μελέτης τοῦ καταλόγου, τὰ νομίσματα ταῦτα εἰσήχθησαν ἔξωθεν εἰς Εὔβοιαν. Ἀληθῶς μεταξὺ τῶν 646 νομισμάτων μόλις δύο νομισμάτια εἶναι τῆς Χαλκίδος καὶ ἓξ ἐπίσης σμικρὰ νομίσματα τῆς Ἱστιαίας, ἐν τῇ χώρᾳ τῆς ὁποίας εὑρέθη ὁ θησαυρὸς οὗτος. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι ξένα τῇ Εὐβοίᾳ νομίσματα.

Πάντων τῶν εὑρεθέντων πολυπληθέστατα εἶναι τὰ τῆς νήσου Ῥόδου, καὶ μετ' αὐτὰ τὰ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας Φιλίππου Ε' καὶ Περσέως, ἅτινα εἶναι καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν τῷ εὑρήματι. Τὰ τοῦ Περσέως εἶναι τὰ καὶ *νεώτατα* χρονολογικῶς, διακρίνονται δὲ διὰ τὸ ἀκμαῖον τοῦ κόμματος αὐτῶν, ὄντα ὅλως νεόκοπα. Τῶν χρόνων ἐπίσης τοῦ Φιλίππου Ε' καὶ Περσέως εἶναι σχεδὸν πάντα τὰ λοιπὰ νομίσματα τοῦ εὑρήματος, ἰδίως δὲ τὸ μέγα πλῆθος τῶν δραχμῶν τῆς Ῥόδου (ἀριθ. 51-646), τὰ τῶν Αἰτωλῶν (ἀριθ. 39-40) καὶ Ἀχαιῶν (ἀρ. 49-51), ὡς καὶ αὐτὸ τὸ τετράδραχμον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου (ἀριθ. 2), τὸ ἀνεπίγραφον Μακεδονικὸν νομισμάτιον (ἀριθ. 37) καὶ τέλος αὐτὰ τὰ νομίσματα τῆς Χαλκίδος (ἀριθ. 47-48) καὶ Ἱστιαίας (ἀριθ. 41-46). Ἐξαίρεσιν δ' ἀποτελεῖ μόνον ἓν νόμισμα τῆς Ἱστιαίας (ἀριθ. 41), ὅπερ εἶναι τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ., ἡ δραχμὴ τοῦ Λυσιμάχου (ἀριθ. 1), λίαν ἤδη ἐφθαρμένη ἐκ τῆς μακρᾶς κυκλοφορίας, καὶ τέλος ἡ μία καὶ μόνη δραχμὴ τῆς Λαρίσης (ἀριθ. 38), ἥτις εἶναι τὸ μόνον ἐν τῷ εὑρήματι νόμισμα τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ.

Πᾶς ὁπωσδήποτε ἔχων πεῖραν τῶν τοιούτων εὑρημάτων βλέπει εὐκόλως ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου ὅτι τὰ νομίσματα ταῦτα εἰσήχθησαν εἰς τὴν Εὔβοιαν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Περσέως καὶ ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προέρχονται ἐκ Μακεδονίας ἢ Ῥόδου, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς πρόσωπον σχετιζόμενον πρὸς τὸν τελευταῖον βασιλέα τῆς Μακεδονίας Περσέα καὶ πρὸς τοὺς Ῥοδίους.

Τίθεται ἄρα ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ τίς περίστασις ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς τόσον μέγαν ἀριθμὸν τὰ ξενικὰ νομίσματα ταῦτα εἰς τὸν Ὠρεὸν τῆς Εὐβοίας, καὶ τίς ὁ λόγος τοῦ νὰ καταχωσθῶσιν ἐν τῇ γῇ αἰφνιδίως πρὶν ἢ ἀναμιχθῶσι μετὰ πολλῶν ἐγχωρίων νομισμάτων, ὡς πάντως θὰ συνέβαινεν, ἂν ἐπὶ μακρὸν ἐκυκλοφόρουν παρὰ τοῖς Ὠρείταις.

Νομίζω ὅτι εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν τὰ ἑξῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν πηγῶν.

Εἴδομεν ὅτι τὰ νεώτατα καὶ μέγιστα τῶν ἐν τῷ εὑρήματι νομισμάτων εἶναι τὰ τοῦ Περσέως. Παρὰ ταῦτα δ' ὑπάρχουσι πλεῖστα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Φιλίππου, δεικνύοντα ὅτι δυνατὸν τὰ νομίσματα τοῦ εὑρήματος νὰ ἦλθον ἐκ Μακεδονίας εἰς Ὠρεόν. Λοιπὸν γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὸν πόλεμον μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Περσέως ὁ κατὰ τοῦ Περσέως μαχόμενος ῥωμαϊκὸς στόλος προσεβλήθη ἀπροσδοκήτως ὑπὸ τοῦ Περσέως ἀκριβῶς «***περὶ τὸν Ὠρεόν***», ἔνθα εἶχον τὸν ναύσταθμον αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ κατεστράφη ἐπονειδίστως, τοῦ Περσέως εἴκοσι μὲν ὁλκάδας αὐτοφόρτους χειρωσαμένου, τὰς δ' ἄλλας σίτου γεμούσας καταβυθίσαντος καὶ ἐπὶ τούτοις τέσσαρα πεντηρικὰ πλοῖα κυριεύσαντος[1]. Εἶναι λοιπὸν πιθανώτατον ὅτι μετὰ τὴν νίκην θὰ ἀπέβησαν οἱ ἐπὶ τοῦ στόλου τοῦ Περσέως εἰς τὴν περὶ τὸν Ὠρεὸν

1. Τὸ γεγονὸς τοῦτο γνωρίζομεν ἐκ μόνου τοῦ Πλουτάρχου (*Αἰμίλ.* 9). Ὁ Herzberg (*Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος* μετάφρ. Καρολίδου ἐν τῇ Βιβλ. Μαρασλῆ) τόμ. Α', σελ. 266, ὡς καὶ σχεδὸν πάντες οἱ περὶ τοῦ αὐτοῦ γεγονότος γράφοντες νεώτεροι ἱστορικοὶ παραπέμπουσι καὶ εἰς τὸν Τίτον Λίβιον (XLIII, 4). Τὸ περὶ τῆς περὶ Ὠρεὸν ὅμως μάχης χωρίον δὲν ὑπάρχει ἐν ταῖς νεωτάταις τοῦ Λιβίου ἐκδόσεσιν, ἀλλ' ἐν τῇ παλαιᾷ τῇ τοῦ Drakenburch. Ἐν τῇ ἐκδόσει δηλαδὴ ταύτῃ πρὸς τῷ σῳζομένῳ τοῦ Λιβίου κειμένῳ ἀναγράφονται καὶ τὰ ὑπὸ Freinshem συμπληρώματα τῶν τε ἀπολωλότων βιβλίων τοῦ Λιβίου καὶ τῶν ἐν τοῖς σῳζομένοις βιβλίοις χασμάτων, ἅπερ ἐκεῖνος ἐξ ἄλλων πηγῶν συμπληροῖ μιμούμενος κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν τοῦ Λιβίου λέξιν. Τοιοῦτον χάσμα ὑπάρχει καὶ πρὸ τοῦ XLIII, 4, ὅπερ κεφάλαιον ἄρχεται ὧδε «... tantum pavorem κτλ.». Τοῦτο λοιπὸν τὸ πρὸ τοῦ tantum pavorem χάσμα συνεπλήρωσεν ὁ Freinshem ἔκ τε ἄλλων καὶ ἐκ τοῦ Πλουτάρχου Αἰμιλίου (9), ὅθεν παρέλαβε τὴν περὶ τῆς ναυμαχίας εἴδησιν. Κατὰ ταῦτα τὸ χωρίον, εἰς ὃ παραπέμπει ὁ Herzberg, δὲν εἶναι τοῦ Λιβίου, ἀλλὰ τοῦ Freinshem. Ἡ μόνη ἄρα πηγὴ περὶ τῆς προκειμένης ναυμαχίας εἶναι ὁ Πλούταρχος. Ταῦτα κατὰ φιλικὴν πρός με πληροφορίαν τοῦ κ. Σ. Βάση, καθηγητοῦ τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἡμῶν Πανεπιστημίῳ.

χώραν καὶ θὰ ἠγόρασαν, διὰ τοῦ νῦν ἀνακαλυφθέντος ἀργυρίου, ζωοτροφίας καὶ λοιπὰ χρήσιμα τῷ Μακεδονικῷ στόλῳ παρά τινος τῶν περὶ τὸν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατεχόμενον Ὠρεὸν οἰκούντων Ἑλλήνων κτηματιῶν, πρὸς οὓς κατὰ κανόνα ὁ Περσεὺς εἰφέρετο φιλίως. Ὁ κτηματίας δὲ οὗτος φοβούμενος τοὺς ἐν τῷ Ὠρεῷ Ῥωμαίους καὶ τὸ ἀνώμαλον τῶν τότε περιστάσεων θὰ ἔκρυψεν ἀμέσως τὸ Μακεδονικὸν ἀργύριον ἐν τῇ γῇ ἐκεῖ ἔνθα νῦν εὑρέθη.

Τὸ ὅτι δὲ μεταξὺ τῶν χρημάτων τούτων εὑρίσκονται παμπληθεῖς αἱ δραχμαὶ τῶν Ῥοδίων ἐξηγεῖται ὄχι μόνον ὑπὸ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ τὸ ἀργύριον τῶν Ῥοδίων ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐμπορικὸν νόμισμα τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν φιλικῶν σχέσεων ἐν αἷς διετέλουν οἱ Ῥόδιοι πρὸς τὸν Περσέα. Γνωρίζομεν ἀληθῶς, κυρίως ἐκ τοῦ Πολυβίου καὶ Τίτου Λιβίου, ὅτι οἱ Ῥόδιοι διέκειντο φιλικῶς πρὸς τὸν Περσέα, ὅπερ προεκάλει ἐναντίον αὐτῶν τὴν δυσπιστίαν καὶ ὀργὴν τῶν Ρωμαίων. Ἤδη βραχεῖ χρόνῳ πρὸ τοῦ πολέμου οἱ Ῥόδιοι ἐνυμφαγώγησαν λαμπρῶς τὴν σύζυγον τοῦ Περσέως Λαοδίκην, οὗτος δ' ἔδωκε τοῖς Ῥοδίοις ξυλείαν πρὸς ναυπηγίαν καὶ στλεγγίδα χρυσῆν ἑκάστῳ τῶν προπεμψάντων τὴν Λαοδίκην. Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τοῦ πολέμου μέγα κόμμα ὑπῆρχεν ἐν Ῥόδῳ προτρέπον εἰς τὴν μετὰ τοῦ Περσέως συμμαχίαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Τέλος δὲ αὐτὴ ἡ ὑπὲρ τοῦ Περσέως, ὑπὸ φιλικὸν πρόσχημα, ἄκαιρος ἐπέμβασις τῶν Ῥοδίων, ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ὀλίγον μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Περσέως, καθυποτάξεως τῆς Ῥόδου ἐν ἔτει 166 π. Χ., ὅτε καὶ ἔπαυσε πλέον ἡ κοπὴ τῶν ῥοδιακῶν δραχμῶν τοῦ τύπου τῶν ἐν τῷ εὑρήματι τοῦ Ὠρεοῦ ὑπαρχουσῶν [1].

Οὕτως ἔχομεν πρὸ ἡμῶν σπουδαῖον νομισματικὸν εὕρημα, οὗ δυνάμεθα κατὰ σπανίαν ἐξαίρεσιν νὰ ὁρίσωμεν μετ' ἀκριβείας τὸ ἔτος τῆς καταχώσεως καὶ τὰς περιστάσεις ὧν ἕνεκα κατεχώσθη.

1. Ἰδὲ BMC. Caria and Islands p. CIX.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΩΡΕΟΝ ΕΥΡΕΘΕΝΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ

ΘΡΑΚΗ.

Λυσίμαχος (323-281 π. Χ.)

1. Α͞ρ δραχμή. Τύποι Λυσιμάχου (οἱ συνήθεις). Ἐν τῷ πεδίῳ ἀρ. ὡς σύμβολον, τρίποες. = Müller, Die Münzen des Thrakischen Königs Lysimachus, n° 335 (Φίλιπποι). (Λίαν ἐφθαρμένον). 1

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ.

Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας (ἐποχὴ Περσέως).

2. Α͞ρ τετράδραχμον 31 χιλιοστῶν. Τύποι οἱ συνήθεις καὶ ἐπιγραφὴ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Ἐν τῷ πεδίῳ ἀριστ. τρίαινα. Ὑπὸ τὸν θρόνον Β (= *Βοττιαίων*;). — Müller, Numismatique d'Alexandre le Grand n° 1151 (Κνίδος) τάξις VI (Κάλλιστης διατηρήσεως;). — Ἐνταῦθα πίναξ XI, 3. 1

Φίλιππος Ε' (220-179 π. Χ.)

3-15. Α͞ρ δίδραχμα.

Κεφαλὴ Φιλίππου Ε' μετὰ διαδήματος πρὸς δ.

Ὀπ. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ἄνω καὶ ΦΙΛΙΠΠΟΥ κάτωθεν ῥοπάλου. Ἐν τῷ πεδίῳ δύο ἢ τρία μονογραφήματα. Τὸ ὅλον ἐν στεφάνῳ δρυός, οὗ ἔξω σύμβολόν τι. Ἤτοι:

	Ἄνωθεν τοῦ ῥοπάλου	Κάτωθεν τοῦ ῥοπάλου		Ἔξωθεν τοῦ στεφάνου	*Πίναξ*	
3-6.	[monogram]	ΔΙ	[monogram]	Τρίαινα	XI, 8.	4
7-12.	»	[monogram]	»	»	» 10.	6
13-14.	»	»	[monogram]	Κεραυνός	» 7.	2
15.	»	οὐδὲν	»	» [monogram]	» 9.	1

16-26. Ꝛ δραχμαὶ μετὰ τῶν αὐτῶν τύπων καὶ μονογραφημάτων, ἤτοι:

	Ἄνωθεν τοῦ ῥοπάλου	Κάτωθεν τοῦ ῥοπάλου		Ἔξωθεν τοῦ στεφάνου	*Πίναξ*	
16-17.	[monogram]	ΔΙ	[monogram]	Ἀστήρ.		2
18.	»	ΔΙ	[monogram]	Τρίαινα;	XI, 11.	1
19-21.	»	ΔΙ	[monogram]	Κεραυνός.		3
22-23.	»	[monogram]	»	;		2
24-25.	»	»	[monogram]	Τρίαινα.		2
26.	»	»	[monogram]	Ἀστήρ.		1

Περσεὺς (178-168 π. Χ.)

27-35. Ꝛ τετράδραχμα. (Ἀρίστης διατηρήσεως.)
Κεφαλὴ τοῦ βασιλέως Περσέως μετὰ διαδήματος, πρὸς δεξιά.
Ὄπ. ΒΑΣΙ—ΛΕΩΣ ἄνω, ΠΕΡ—ΣΕΩΣ κάτω. Ἀετὸς μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων πρὸς δεξ. Ἐν τῷ πεδίῳ τρία μονογραφήματα. Τὸ ὅλον ἐν στεφάνῳ. Κάτωθεν, ἐκτὸς τοῦ στεφάνου, ἓν σύμβολον. Ἤτοι:

	Ἄνωθεν τοῦ ἀετοῦ	Δεξιόθεν τοῦ ἀετοῦ	Μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀετοῦ	Κάτωθεν ἐκτὸς τοῦ στεφάνου	*Πίναξ*	
27-28.	[monogram]	[monogram]	[monogram]	Ἄροτρον.	XI,15 ὄπ.	2
29.	»	ΜΕ	»	»	» 12.	1
30.	»	[monogram]	[monogram]	Ἀστήρ.	» 14 ὄπ.	1
31-35.	»	»	[monogram]	»	» 13.	5

36. Ꝛ δίδραχμον. (Ἀρίστης διατηρήσεως.)
Κεφαλὴ τοῦ βασιλέως Περσέως μετὰ διαδήματος, πρὸς δεξιά.
Ὄπ. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ἄνω, ΠΕΡΣΕΩΣ κάτω ἅρπης Περσέως ἥρωος. Ἐν τῷ πεδίῳ ἄνω [monogram], κάτω δὲ [monogram] καὶ [monogram]. Τὸ ὅλον ἐν στεφάνῳ δρυός. Ἐκτὸς αὐτοῦ εἰς τὰ ἀρ. ἀστήρ. — *Πίναξ* XI, 16. 1

Χρόνοι Φιλίππου Ε' καὶ Περσέως.

(Βοττιαία;)

37. Ⓡ νομισμάτιον 13 χιλιοστῶν. (Καλῆς διατηρήσεως;)
'Ασπὶς μακεδονικὴ μετὰ σβάστικας ὡς ἐπισήμου.
"Οπ. 'Ανεπίγραφον. Τρίπους ἐπὶ πρώρας.—*Πίναξ* XI, 6. 1

ΘΕΣΣΑΛΙΑ.

Λάρισα (Τέλη Δ' αἰῶνος π. Χ.)

38. Ⓡ 15 χιλιοστῶν. (Καλῆς διατηρήσεως.)
Κεφαλὴ νύμφης κατ' ἐνώπιον καί τι πρὸς ἀρ. Κύκλος σφαιριδίων.
"Οπ. ΛΑΡΙΣ ἄνω, ΑΙΩΝ ἐν τῷ ἐξέργῳ. "Ιππος βοσκόμενος πρὸς δ. — *Πίναξ* XI, 1. 1

ΑΙΤΩΛΙΑ.

Αἰτωλικὴ συμμαχία (279-168 π. Χ.).

39-40. Ⓡ 15 χιλιοστῶν.
Κεφαλὴ 'Αταλάντης μετὰ πετάσου, πρὸς δ.
"Οπ. ΑΙΤΩΛΩΝ ἄνωθεν κάπρου πρὸς δ., οὗ κάτω Κ. 'Εν τῷ ἐξέργῳ, ἐπιδορατίς. — *Πίναξ* XI, 2. 2

ΕΥΒΟΙΑ.

'Ιστίαια.

α) Γ αἰὼν π. Χ

41. Ⓡ 16 χιλιοστῶν (Καλῆς διατηρήσεως.)
Κεφαλὴ Βάκχης πρὸς δ.
"Οπ. ΙΣΤΙ ἐν τῷ ἐξέργῳ. Ταῦρος ἱστάμενος πρὸς δ. κάτω ἀμπέλου μετὰ σταφυλῶν. 'Εν τῷ πεδίῳ, πρὸ τοῦ ταύρου, σταφυλή. 1

β) 197—168 π. Χ.

42-46. ℞ 15 χιλιοστῶν. (Καλῆς διατηρήσεως.)
Κεφαλὴ Βάκχης πρὸς δ.
Ὄπ. ΙΣΤΙ κάτω, ΑΙΩΝ ἄνω ἀρ. Ἡ νύμφη Ἱστίαια ἐπὶ πρῴρας. — *Πίναξ* XI, 5. 5

Χαλκὶς (336-197 π. Χ.).

47-48. ℞ 14 χιλιοστῶν. (Λίαν ἐφθαρμένα.)
Κεφαλὴ Νύμφης πρὸς δ.
Ὄπ. Ἀετὸς ἱπτάμενος, φέρων ὄφιν, ὃν σπαράσσει. Ἐπιγραφὴ ἐξίτηλος. 2

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ.

Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία (280 150 π. Χ.).

49-51. ℞ τριώβολα 15 χιλιοστῶν καὶ τῶν συνήθων τύπων, ἤτοι:

49.	Α Χ Υ ΕΥ	*Πίναξ* XI, 4.	1
50.	Κ Χ Α Μ		1
51.	Κ Χ ΞΝ Τρίαινα		1

ΡΟΔΟΣ ΝΗΣΟΣ.

Χρόνοι Φιλίππου Ε΄ καὶ Περσέως (220-168 π. Χ.).

℞ δραχμαί.
Κεφαλὴ Ἡλίου, ἄνευ ἀκτίνων, κατ' ἐνώπιον, ἀλλὰ καί τι πρὸς δεξ. ἢ ἀρ. κλίνουσα.
Ὄπ. Ῥόδον καὶ ΡΟ ἢ Ρ—Ο διαφόρως τεθειμένον, ἢ καὶ ἄνευ ἐθνικοῦ. Σύμβολα διάφορα καὶ ἐνίοτε γράμματα ἢ μονογραφήματα ἐν τῷ πεδίῳ. Ἄνω τοῦ ῥόδου ὄνομα ἄρχοντος Ἤτοι:

	Ἄρχων.	*Ἐθνικόν.*	*Σύμβολον.*	
52-106.	ΑΙΝΗΤΩΡ	Ρ—Ο ἄνω.	Κηρύκειον ἀρ. *Πίν.* XI, 22.	55
107.	»	ᑫ—Ο κάτω.		1
108-109.	»	Ρ—Ο »	» »	2

	Ἄρχων	*Ἐθνικόν*	*Σύμβολον.*	
110-118.	ΑΙΝΗΤΩΡ	Ρ—Ο ἄνω	Κηρύκειον καὶ Κ ἀρ.	9
119.	»	ϟ—Ο »	» »	1
120-155.	»	Ρ—Ο κάτω.	Χρυσαλλὶς »	36
156-157.	»	» »	Ἀκροστόλιον »	2
158-159.	»	ἄνευ ΡΟ	Σταφυλὴ δεξ.	2
160.	»	Ρ—Ο κάτω.	Τόξον ἐν γωρυτῷ ἀρ.	1
161-176.	»	» ἄνω.	Κύων δεξ.	16
177-180.	»	» »	» » καὶ Δ—Ι κάτω τοῦ ῥόδου.	4
181-182.	»	» »	» » καὶ Δ—Ι ἄνω τοῦ κυνὸς (δεξ. τοῦ ῥόδου).	2
183.	»	» ἄνω.	Κύων καὶ Φ δεξ. τοῦ κυνός.	1
184-194.	»	» »	Σύμβολα ἐφθαρμένα ὅλως.	11
195-199.	ΑΜΕΙΝΙΑΣ	Ρ—Ο κάτω.	Τρίαινα ἀρ.	5
200-202.	ΑΝΔΡΟΣΘΕΝΗΣ	» »	Ῥόπαλον ἀρ — *Πίν.* XI, 19.	3
203-205.	»	» »	Πήγουρος ἀρ.	3
206-207.	ΑΡΙΣΤΑΚΟΣ	» »	Ῥόπαλον καὶ τόξον χιαστὶ ἀρ.	2
208-223.	»	» »	Κηρύκειον ἀρ. — *Πίν.* XI, 18.	16
224-226.	ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΣ	» »	Ῥόπαλον ἀρ.	3
227-229.	[ΑΡ]ΙΣΤΟΚΡΑΤΗΣ	» »	; ἀρ.	3
230-238.	ΒΙΟΤΤΟΣ	ἄνευ ΡΟ	Βουκράνιον ἀρ.	9
239.	Β·ΥΛΑΚΡΑΤΗΣ	»	Πρῷρα πρὸς ἀρ., ἀρ.	1
240-241.	»	»	Ἄνευ συμβόλου.	2
242-312.	ΓΟΡΓΟΣ	Ρ—Ο κάτω.	Κηρύκειον ἀρ.	71
313-315.	»	» ἄνω.	» »	3
316-372.	»	» κάτω.	Τόξον ἐν γωρυτῷ ἀρ.	57
373.	»	» »	Τόξον ἐν γωρυτῷ καὶ τρίπους ἀρ.	1
374-376.	»	» »	Τόξον ἐν γωρυτῷ ἀρ. καὶ ῥόπαλον δεξ.	3
377-382.	»	» »	Ῥόπαλον ἀρ.	6
383-390.	»	» »	Λαμπὰς ἀρ.	8
391.	»	» »	» ἧς ἄνω ἀστήρ, ἀρ.	1

	Ἄρχων.	*Ἐθνικόν*	*Σύμβολον.*	
392.	ΓΟΡΓΟΣ	Ρ—Ο κάτω.	Λαμπάς, ἧς ἀρ. ἀστήρ.	1
393.	»	» »	» ἀρ. καὶ κηρύκειον δ.	1
394-396.	»	ἄνευ ΡΟ	Σταφυλὴ δεξ.	3
397.	»	»	» ἀρ.	1
398.	»	Ρ—Ο κάτω.	Προτομὴ γρυπὸς πρὸς δεξ., ἀρ.	1
399-406.	»	» »	Ἄνευ συμβόλου.	8
407.	ΓΟΡΓΟΥ (sic)	» »	Ἀγγεῖον σφαιρικὸν ἄωτον ἀρ.	1
408-413.	ΓΟΡΓΟΣ	» »	Ἐφθαρμένα σύμβολα.	6
414-421.	ΔΑΜΑΣΙΑΣ	ἄνευ ΡΟ	Τόξον καὶ φαρέτρα ἀρ.	8
422-425.	»	»	Τόξον καὶ βουκράνιον ἀρ.	4
426-430.	ΔΑΜΟΚΡΙΝΗΣ	Ρ—Ο κάτω.	Πεντάγραμμα ἀρ.	5
431-433.	»	» »	Κράνος πρὸς δεξ., ἀρ.	3
434.	ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ	ἄνευ ΡΟ	Στάχυς ἀρ.	1
435.	ΕΠΑΓΗΤΟΣ	»	Βουκράνιον ἀρ.—*Πίν.* XI,21.	1
436-441.	ΕΥΚΡΑΤΗΣ	Ρ—Ο κάτω.	Τρίπους ἀρ.	6
442.	ΘΕΩΝΔΗΣ (;)	ἄνευ ΡΟ	Κηρύκειον ἀρ.	1
443-452.	ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΗΣ	Ρ—Ο κάτω.	Ῥόπαλον ἀρ.	10
453-457.	»	» »	Ῥόπαλον δεξ.	5
458.	»	» »	Κεραυνὸς πτερωτὸς ἀρ.	1
459.	»	» »	Πάγουρος ἀρ.	1
460-467.	ΚΑΛΛΙΣΤΡΑΤΟΣ	» »	Ῥόπαλον δεξ.	8
468-474.	ΚΗΦΙΣΟΔΩΡΟΣ	ἄνευ ΡΟ	Βουκράνιον ἀρ.	7
475-476.	ΚΛΕΩΝ	»	» »	2
477-481.	ΝΙΚΗΣ	»	Κηρύκειον ἀρ.	5
482.	»	»	Στάχυς ἀρ.	1
483.	ΝΙΚΟΣΤΡΑΤΟΣ	Ρ—Ο κάτω.	Ῥόπαλον ἀρ.—*Πίν.* XI,20.	1
484-489.	ΠΑΤ	ἄνευ ΡΟ	Τρίπους ἀρ.	6
490.	ΠΟΡΘΑΩ[Ν]	Ρ—Ο κάτω.	Κηρύκειον ἀρ.	1
491-492.	ΠΕΙΣΙΚΡΑΤΗΣ	» »	Ἀθηνᾶ Πρόμαχος δεξ.	2
493.	»	ἄνευ ΡΟ	» » »	1
494-523.	ΣΤΑΣΙΩΝ	Ρ—Ο κάτω.	Ῥόπαλον ἐπὶ τόξου ἀρ.	30
524-525	»	ἄνευ ΡΟ	» » »	2
526-527.	»	»	Σταφυλὴ δεξ.	2

	Ἄρχων	Ἐθνικόν	Σύμβολον	
528.	ΣΤΑΣΙΩΝ	Ρ—Ο κάτω.	Κεραυνὸς πτερωτὸς ἀρ.	1
529-531.		;	Ἐφθαρμένα σύμβολα.	3
532-533.	ΣΤΡΑΤΩΝ	ἄνευ ΡΟ	Σταφυλὴ δεξ.	2
534-538.	ΣΩΚΡΑΤΗΣ	»	[symbol] ἀρ.	5
539-548.	ΣΩΠΟΛΙΣ	Ρ—Ο κάτω.	Κεραυνὸς πτερωτὸς ἀρ.	10
549.	»	» »	Ῥόπαλον ἀρ.	1
550-552.	»	» »	Ῥόπαλον δεξ.	3
553.	ΣΩΣΑΝΔΡΟΣ	» »	Κηρύκειον ἀρ.	1
554.	ΤΕΙΣΥΛΟΣ	» »	Ῥόπαλον ἀρ.	1
555-557.	»	» »	Ὄφις ἀρ.	3
558.	»	» »	Τρίαινα ἀρ.	1
559-561.	ΦΑΩΝ	ἄνευ ΡΟ	[symbol] ἀρ.	3
562.	ΧΑΡΜΥΛΟΣ	Ρ—Ο κάτω.	Τόξον ἐν γωρυτῷ ἀρ.	1
563.	»	» »	Ἀστὴρ ἀρ.	1
564.	[Π]ΕΙΣΙΟΥ	» »	Κηρύκειον ἐπὶ κεφαλῆς κριοῦ. ἀρ.	1
565.	..ΚΡΑΤΗΣ	» »	Ῥόπαλον ἀρ.	1

Ὅμοια, ἀλλ' ἡμιεφθαρμένα, ἐφ' ὧν διακρίνεται τὸ σύμβολον τοῦ πεδίου, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος:

566-570.	;	Ρ—Ο κάτω.	Τόξον ἐν γωρυτῷ ἀρ.	5
571-577.	;	» »	Ῥόπαλον ἀρ.	7
578.	;	» »	Ῥόπαλον δεξ.	1
579.	;	» »	Γωρυτὸς καὶ φαρέτρα ἢ ῥόπαλον ἀρ.	1
580-584.	;	» »	Κηρύκειον ἀρ.	5
585-591.	;	» ἄνω.	Κηρύκειον ἀρ.	7
592-596.	;	» κάτω.	Ἄνευ συμβόλου;	5
597-646.	Ὅμοια, ἀλλ' ἐντελῶς ἐφθαρμένα καὶ κατιωμένα			50
				646

Ι. Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

ΣΤΕΜΜΑΤΑ — ΚΛΗΪΔΕΣ — ΟΜΦΑΛΟΣ

Ὁ ἀνοίγων τὸν Σουΐδαν ἐπὶ τῆς λέξεως *στέμμα* καὶ ἀναγινώσκων εἰς ἐξήγησιν «*στεφάνη, πλήρωμα*» εὐλόγως ἀπορεῖ περὶ τῆς δευτέρας σημασίας, — διότι τῆς πρώτης, τῆς στεφάνης, ὑπάρχει ἰδέα ἀκριβής, — ἣν παρ᾽ αὐτῷ τούτῳ τῷ λεξικογράφῳ μάτην ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Π ἀναζητεῖ. Προστρέχων δ' εἰς τὸν πλουσιώτερον θησαυρὸν τοῦ Ἡσυχίου προσκρούει ἐκεῖ εἰς δεύτερον αἴνιγμα· «*πλήρωμα· ναῦς τραγική*». Ἀδιανόητος ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐφόδια μόνα ἔχοντα τὰ νεώτερα λεξικά. Ἀλλ' εὐτυχῶς δευτέρα παρ' Ἡσυχίῳ ἔρευνα, ἐν ἄλλῳ στοιχείῳ, ἀποκαλύπτει παρὰ τὴν λέξιν «*ναῦν*» τὰ καταληπτὰ ταῦτα· «*πηγαῖον ὕδωρ· καὶ ἔριον· οἱ δὲ νάρδον*». — *Ναῦς*, ἐν τῇ ἐννοίᾳ πηγαίου ὕδατος ἔχει πιστὴν ἐγγύησιν τὴν ὕπαρξιν ῥήματος «*ναύειν*», ὅπερ σημαίνει «*ῥέειν, βλύζειν*» καθ' Ἡσύχιον [1]. — *Ναῦν*, τὴν αὐτὴν λέξιν, μετὰ λόγου δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν εἰς τὸ ῥῆμα *νεῖν* (τὸ *νήθειν*), καθ' ὃν τρόπον καὶ *ναῦν* (τὴν *νῆα*) εἰς τὸ *νεῖν* (τὸ *πλέειν*), προϋποτιθέντες καὶ ἐπὶ *ναός*, τοῦ *ἐρίου*, ὡς ἐπὶ *ναός*, τοῦ *πλοίου*, τὸν αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἐννοίας *ῥέειν* ἀρχαιότερον δωρικὸν τύπον *νάειν* (καὶ μετὰ διγάμματος *ναύειν*), ἐν ᾧ μάλιστα περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐν χρήσει τεκμήρια ἀναμφισβήτητα ἔχομεν τοὺς τύπους *νῶσιν* καὶ *νῶντα* [2].

Κατὰ ταῦτα, *στέμμα*, ἡ λέξις ἡ κατὰ Σουΐδαν σημαίνουσα *πλήρωμα* [3], παραληπτέα ἐνταῦθα ἐν τῇ εἰδικῇ ἐννοίᾳ *ναός*, τουτέστιν *ἐρίου*, καὶ εἰδικώτερον ἔτι *ναὸς τραγικῆς*, τουτέστιν *ἐρίου αἰγός*, ἀκριβῶς ἐκεί-

1. Ἐν λ. *ναύει* Πρβ. καὶ τὰς λέξεις *νάει*, *Ναϊάδες* ἢ *Ναΐδες* (ἔνθα τὰ «*ὕδατι αἱ*» διορθωτέα εἰς *ὑδάτιναι*), *Ναΐδες*, *ναῖον*, *ναιρᾶς*, *νᾶμα*, *ναρᾶς*, *ναρόν*, *νασμός*, *νασμώδης*, *νασμῶν*.

2. Πολυδεύκης Ζ΄ 37. Ἡσύχιος ἐν λ. *νῶντα*· «νήθοντα, ῥέοντα». — Μετὰ τὰ ἄνω, προφανὲς ὅτι ὁ εἰς ἔνδειξιν ἀμφιβολίας ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τοῦ Ἡσυχίου προτεταγμένος τῆς λέξεως «*ναῦν*» σταυρίσκος ἔχει θέσιν μόνον πρὸ τῆς ἐν τέλει λέξεως *νάρδον*.

3. Πρβ. τὸ παρ' Ἡσυχίῳ «*στέψαι· πληρῶσαι . . ,*».

νου τοῦ ἐρίου, ἐξ οὗ «τὸ *ἐκ στεμμάτων πλέγμα* καὶ τὸ *διαπεπλεγμένον δίκτυον*» ὠνομάσθη *αἰγίς*[1].

«Ἄνδρα δή, ὡς ἔοικε, λέγει ὁ Πλάτων, δυνάμενον ὑπὸ σοφίας παντοδαπὸν γίνεσθαι... προσκυνοῖμεν αὐτὸν ὡς ἱερόν... ἀποπέμποιμέν τε εἰς ἄλλην πόλιν μύρον κατὰ τῆς κεφαλῆς καταχέαντες καὶ *ἐρίῳ στέψαντες*». «*Ἐρίῳ στέψαντες*», ἀντὶ τοῦ «*στέμμα περιθέντες*», σχολιάζει ὁ Σουΐδας ἐν συνεκδοχῇ. «Μύρον καταχέειν τῶν ἐν τοῖς ἁγιωτάτοις ἱεροῖς ἀγαλμάτων θέμις ἦν *ἐρίῳ τε στέφειν* αὐτά, καὶ τοῦτο κατά τινα ἱερατικὸν νόμον, ὡς ὁ μέγας Πρόκλος φησίν», σημειοῦται ἄλλος ἀρχαῖος σχολιαστής[2].

«*Στέμματα*, ἃ οἱ ἱκέται ἐκ τῶν κλάδων ἐξῆπτον», λέγει ὁ Ἡσύχιος· ἐξ οὗ «*στεφέτης* ὁ ἱκέτης», «*ναύειν*» δὲ τὸ ἱκετεύειν, διὰ τὴν *ναῦν* (τὸ ἔριον) τὴν στέφουσαν τὴν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ ἱκετηρίαν, ὁποία ἦν καὶ ἡ *εἰρεσιώνη*, ἣν ἐν Ἀθήναις «ἵστασαν πρὸ τῶν θυρῶν κατὰ παλαιὸν χρησμόν,... κλάδος ἐλαίας *ἐρίοις πεπλεγμένος*» καὶ «*διὰ τὰ ἔρια*» οὕτω προσαγορευόμενος[3].

Στεμματιαῖον δ' ἐκάλουν «δίκηλόν τι» (ἤτοι εἴδωλον) «ἐν ἑορτῇ *πομπαίου* δαίμονος», διὰ τὴν στέμμασι περικάλυψιν αὐτοῦ[4].

Ὁ πρεσβύτερος τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀθάμαντος, — διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος, περιγράφων τὰ περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Λαφυστίου Διὸς ἐν Ἀλῳ τελούμενα[5], — εἴργετο τοῦ πρυτανείου, κατὰ χρησμόν τινα, καταδικαζόμενος εἰς θυσίαν ἂν τυχὸν εἰσήρχετο εἰς αὐτό, καί περ ἐπιμελῶς φυ-

1. Σουΐδας ἐν τῇ λέξει. Καθ' Ἡσύχιον, ἐν τῇ λέξει, «τὸ ἐκ στεμμάτων διαπεπλεγμένον δίκτυον». Bekker Anecd *αἰγίδες*: «τὸ ἐκ τῶν στεμμάτων πλέγμα καὶ τὸ *διάστεμμα* τῶν πεπλεγμένων». Αἴλιος Διονύσιος καὶ Παυσανίας παρ' Εὐσταθίῳ «τὸ ἐκ (ἢ τὸ διὰ) τῶν στεμμάτων δίκτυον». Τὰ *στέμματα* καθ' Ἡσύχιον καὶ *στέθματα*.

2. Πολιτείας, Γ' σ. 398.

3. Ἡσύχ. ἐν λ. *ναύειν* καὶ *ναύω*, *στεπτήρια*, *στέφη*, *στέφος*, *στέψαι*, *στέψειαι*, *στέψαι*. — Σουΐδας ἐν λέξει *εἰρεσιώνη* ἔνθα καὶ ταῦτα «εὔξασθαι τῷ Ἀπόλλωνι καταστέψεσθαι κλάδο υ ς ἐλαίας... καὶ *τὴν ἱκετηρίαν ταύτην καταστέψαι*»· καὶ κατωτέρω «*καταστέψαντες ἐρίοις ἱκετηρίαν* ἀναθεῖναι τῷ Ἀπόλλωνι». Ἡσύχ. ἐν λ. *εἰρεσιώνη*. Ἐκ τῶν ἄνω ἡ παρὰ Σουΐδᾳ παροιμία «*ναῦς ἱκετεύει πέτρας*» δείκνυται ἐνέχουσα ἐν τῇ πρώτῃ λέξει λογοπαίγνιον (ναῦς, πλοῖον καὶ *ἔριον*, τοῦ ἱκέτου τὸ στέμμα).

4. Ἡσύχ. ἐν τῇ λέξει, ἔνθα το πλημμελὲς *πομπέων* διωρθώθη ὡς ἄνω.

5. Ζ 197.

λαττόμενον· ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν ἀπογόνων φοβούμενοι ἀπεδίδρασκον εἰς ἀλλοτρίαν γῆν, ἂν μετὰ χρόνον ὀπίσω ἐπανελθών τις συνελαμβάνετο εἰσελθὼν εἰς τὸ πρυτανεῖον, «*στέμμασι πᾶς πυκασθεὶς*[1] *καὶ ὡς σὺν πομπῇ ἐξαχθεὶς*» ἐθύετο.

Ἐν τῷ Ἀθήνησιν Ἀσκληπιείῳ κατακείμενος ὁ Καρίων, παρ' Ἀριστοφάνει[2], βλέπων τὸν ἱερέα τοῦ Ἀσκληπιοῦ περιερχόμενον τοὺς βωμοὺς καὶ ἁρπάζοντα καὶ ῥίπτοντα εἰς ὃν ἔφερε *σάκταν* (εἶδος σάκκου, ἴσως πλεκτοῦ) φθοῖς, ἰσχάδας καὶ πόπανα, τολμᾷ καὶ αὐτὸς νὰ ἐγερθῇ ὅπως ὁρμήσῃ

ἐπὶ τὴν χύτραν τὴν τῆς ἀθάρας . . .
ΓΥΝΗ. Ταλάνταθ' ἀνδρῶν οὐκ ἐδεδοίκεις τὸν θεόν;
ΚΑΡΙΩΝ. Νὴ τοὺς θεοὺς ἔγωγε, μὴ φθάσειέ με
ἐπὶ τὴν χύτραν ἐλθὼν *ἔχων τὰ στέμματα*·
ὁ γὰρ ἱερεὺς αὐτοῦ με προὐδιδάξατο.

Πλέγματα ἐρεᾶ, δίκτυα ἐξ ἐρίου διαπεπλεγμένα, *ἰδοὺ τὰ στέμματα*. Τοιαῦτα ἐπὶ ἱκετηρίας καὶ εἰρεσιώνης· — τοιαῦτα ἐπὶ θυμάτων· — τοιαῦτα ἐπὶ ἀγαλμάτων γενικῶς, καὶ εἰδικώτερον ἐπὶ εἰδώλων — τοιαῦτα ἐπὶ θεοπόλων ὑποκρινομένων θεόν· — ἀλλὰ διάφορα τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος κατὰ λόγον τῆς ἑκάστοτε χρείας.

Τοιαῦτα στέμματα περιεβάλλοντο καὶ οἱ μάντεις, κατὰ τὴν εὔστοχον ἀναγνώρισιν τῆς κ. Jane E. Harrisson[3] ὀρθῶς χαρακτηρισάσης *στέμματα* τὸ ὑπὸ Πολυδεύκους[4] ὀνομαζόμενον εἰδικῶς *ἀγρηνόν*, «πλέγμα ἐξ ἐρίων δικτυῶδες περὶ πᾶν τὸ σῶμα, ὃ Τειρεσίας ἐπεβάλλετο ἤ τις ἄλλος μάντις», καὶ οὐχ ἧττον εὐστόχως ταυτισάσης *αἰγίδα* καὶ *ἀγρηνόν*, ἐπὶ τῇ ἀναγνωρίσει ὅτι *αἰγὶς* παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐσήμαινε τό τε ἐξ ἐρίου πλέγμα καὶ τὴν τῆς αἰγὸς δοράν[5]. —

1. Τουτέστι *καλυφθείς, περιβληθείς, σκεπασθείς, κοσμηθείς*. Ἴδε Ἡσύχιον ἐν λ. *πύκαζε* καὶ *πυκάζουσι* καὶ Σουΐδαν ἐν λ. *πυκάζει, πυκάζεται, πύκασεν*.

2. Πλοῦτος, στίχ. 681-687.

3. Ἐν Bull. de Corr. Hellénique, τόμ. 24 (1900), σ. 254-264.

4. Δ' 116.

5. Περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας παρετέθησαν ἀνωτέρω αἱ μαρτυρίαι. Περὶ δὲ τῆς ἄλλης ἴδε, πρὸς τῷ κατωτέρω χωρίῳ τοῦ Ἡροδότου, καὶ Πολυδ. Ε' 16. Ἡσυχ. ἐν λ. *αἰγίδες, αἰγίς*. Σουΐδαν ἐν λ. *αἰγὶς* a. Ἁρποκρατίωνα ἐν λ. *αἰγίδες*.

Τοιαῦτα καὶ τὸ ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα *ἀγρηνὸν* ὑπὸ Ἡσυχίου[1] μνημονευόμενον «δικτυοειδές, ὃ περιετίθεντο οἱ βακχεύοντες Διονύσῳ». — Τοιαῦτα ἐπιμαρτυρεῖ ῥητῶς ὁ Σουΐδας[2] ὅτι ἔφερεν ἡ ἱέρεια τῆς Ἀθηνᾶς ὅτε «πρὸς τὰς νεογάμους εἰσήρχετο».

Καὶ τοιαῦτα βλέπομεν τὰ ἐπὶ τοῦ ἐν Οὐατικανῷ γνωστοῦ μαρμαρίνου κορμοῦ (ἱερέως Διονύσου, κατὰ τὸν E. Saglio[3], οὗ τὴν γνώμην καὶ ἡ Κυρία Harrisson ἀποδέχεται, παραλαμβάνουσα ἐκ τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ καὶ τὴν εἰκόνα), φερόμενα ὡς *ἔνδυμα*.

Ὅτι δ' *ἔνδυμα*, — καὶ οὐχὶ *φόρημα* ἢ *περιβόλαιον*[4], — ἡ *αἰγίς*, τὸ *ἀγρηνόν*, ἔχομεν καὶ ἀπ' εὐθείας μαρτυρίας ἀρχαίας — Ὅτε ὁ Ἡσύχιος γράφει[5]· «Νυμφόδωρος δὲ *καὶ τὸν θώρακα αἰγίδα λέγεσθαι*, φησίν, ὑπὸ Λακώνων», προδήλως ἀναφέρεται εἰς θώρακα τὸν «χιτῶνα», τὰ «*ἱερὰ στέμματα*» δι' ὧν ἑρμηνεύει τὴν λέξιν *θώραξ* ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει, τὸν χιτῶνα τὸν *ἄλλως* καὶ *ζῶμα* χαρακτηριζόμενον ἐπ' αὐτοῦ, προσωνυμοῦντος αὐτὸν καὶ *ζωστῆρα* καὶ *ζῶστρα*[6]. — Ὅτε δὲ ὁ Πολυδεύκης *λέγει*[7]· «*περὶ δὲ ταῖς στέρνοις αἰγίδας*», ὁρίζει τὸ αὐτὸ καὶ οὗτος μέρος τοῦ σώματος ὡς καλυπτόμενον ὑπὸ ζώματος, τὸν θώρακα, τὸ στῆθος. — Καὶ γινώσκομεν ὅτι τῷ ὄντι ἐπὶ τῶν ἀγαλμάτων τῆς Ἀθηνᾶς τὸ στῆθος καὶ τὸ στέρνον περιεζώννυεν ἡ *αἰγίς*, περὶ ἧς ἡ Κυρία Harrisson ὑπομιμνήσκει ἡμᾶς τὰ παρ' Ἡροδότῳ, ὅτι ταύτην τε καὶ τὴν ἐσθῆτα τῶν ἀγαλμάτων τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ τῶν Λιβυσσῶν

1. Ἐν τῇ λέξει. Ἴδε καὶ Ἐτυμ. Μέγα ἐν τῇ αὐτῇ λέξει ἀγρηνόν.

2. *Αἰγὶς* b. Ἴδε καὶ Ἡσυχ. ἐν λ. *ταινίαι* «στέμματα τῶν ἱερέων» καὶ «ταινιοῦντες». Πρβ. δὲ καὶ Σουΐδαν ἐν λ. *ταινία* a b c καὶ *ταινίαι*.

3. Dict. des Ant. Gr. et Rom. ἐν λ. ἀγρηνόν.

4. Ἴδε Πολυδ. Ζ 50-51.

5. Ἐν λ. *αἰγίδας*. Τὰ αὐτὰ καὶ παρ' Ἁρποκρατίωνι καὶ Σουΐδᾳ ἐν ταῖς λέξ. *αἰγίδας* καὶ *αἰγὶς* a.

6. Ἡσυχ. ἐν λ. *θώραξ· ζωστὴρ* (ᾧ ἐπάνω τοῦ θώρακος ἐχρῶντο ζώνη, ζῶμα) *ζῶστρα* (τὰ ζώματα καὶ ζῶνας· ἢ χιτῶνας ζωστοὺς ἢ χλαίνας ἀνθινάς· τινὲς δὲ καὶ *ἐνδύματα*). Οὕτω καὶ σήμερον ἐν τῇ ἐγχωρίῳ περιβολῇ *ζωνάριον* τὸ περὶ τὸν θώρακα ἔνδυμα. Παρ' Ἡσυχίῳ ὑπὸ τὴν λ. *ζώνη* εὕρηνται καὶ ταῦτα «καὶ τοῦ θώρακος ἡ λεγομένη *θωρακοζώνη*», δεικνύοντα ἴσως μέρος τοῦ ὅλου. — Κατὰ ταῦτα, ἐκ παρανοήσεως ἡ φράσις τοῦ Εὐσταθίου «ὁποῖα δὲ τὰ εἰς τὴν ζώνην παρὰ τοῖς ὕστερον χρήσιμα» μετεφράσθη ἐν BCH αὐτόθι, σ. 246 : «ceux dont on se servait plus tard comme bourses».

7. Ε' 100.

ἐποιήσαντο οἱ Ἕλληνες· «καὶ δὴ τοὔνομα κατηγορέει ὅτι ἐκ Λιβύης ἥκει ἡ στολὴ τῶν Παλλαδίων· *αἰγέας* γὰρ περιβάλλονται ψιλὰς περὶ τὴν ἐσθῆτα θυσανωτὰς αἱ Λίβυσσαι, κεχριμένας ἐρευθεδάνῳ, ἐκ δὲ τῶν *αἰγέων* τούτων *αἰγίδας* οἱ Ἕλληνες μετωνόμασαν»[1].

*
* *

Καὶ περὶ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ἐκ μαρτυρίας παρ' Ἡσυχίῳ[2] γινώσκομεν ὅτι ἔφερε καὶ αὕτη *στέμματα*, ἴδιον ὄνομα παρ' Ἐφεσίοις λαβόντα, «*κληῗδες*», ἔτι δὲ καὶ ὅτι ἡ θεὰ προσωνυμεῖται ποιητικῶς *πολυθύσανος*.

Πλήν, παραδόξως, οὐδὲν τῶν εἰς ἡμᾶς περιελθόντων ἀπεικονισμάτων τοῦ περιφήμου Ἐφεσίου ἀγάλματος δεικνύει τὸ σῶμα τῆς Ἀρτέμιδος οὔτε θυσάνοις οὔτε στέμμασιν ἐρεοῖς κεκοσμημένον. Οἱ δ' ἀρχαιολόγοι οἱ περὶ τὰ τῆς Ἐφεσίας θεοῦ ἀσχοληθέντες[3], ἐν ἀπορίᾳ ἄλλων ὁρατῶν σημείων, *κληῗδας* ἐχαρακτήρισαν τοὺς ἔν τισι τῶν εἰκονιζόντων τὸ ἄγαλμα νομισματικῶν τύπων φαινομένους ἑκατέρωθεν αὐτοῦ δύο οἱονεὶ θώμιγγας (Binden, λέγει ὁ Schreiber, bandelettes δὲ ὁ P. Paris καὶ *ταινίας* ὁ Σβορῶνος), τοὺς κάτωθεν τῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν προεχόντων πήχεων τῆς θεᾶς κατερχομένους πρὸς τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ καί, κατὰ τὰς πλείστας τῶν παραστάσεων, προδήλως στηρίζονται· διὰ τοὺς θώμιγγας μάλιστα τούτους εἰκάζουσιν ἐπιπροσθέτως ὅτι ἔτυχε τοῦ ἐπιθέτου «*πολυθύσανος*», διότι ἐπί τινων τῶν τύπων νομίζουσιν ὅτι διακρίνουσιν εἰς τὸ κάτω ἄκρον τῶν θωμίγγων θυσάνους (κροσσούς). Οὐδ' ἀνέκοψε τὴν πρὸς τὸ διπλοῦν τοῦτο συμ-

1. Ἡροδότου Ἱστοριῶν Δ 189. Ἴδε καὶ Ἁρποκρατίωνα καὶ Σουΐδαν ἔνθ' ἀνωτέρω. Πρβ. δὲ καὶ ὅσα περὶ *σπολάδος*, παραπλησίου στολῆς, οἱ Πολυδ. ἐν Ζ' 70 καὶ Σουΐδας καὶ Ἡσύχιος ἐν τῇ λέξει. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ περὶ *ζειρᾶς* παρ' Ἡροδότῳ (Ζ' 169) Πολυδεύκει (Ζ' 60), Σουΐδᾳ καὶ Ἡσυχίῳ ἐν λ. *ζειρά, ζείρη, ζειροφόρος*.

2. Ἐν λ. *κληῗδες* καὶ *πολυθύσανε*.

3. Ἴδε Roscher, Ausf. lexikon d. Gr. und Röm Mythologie, ἐν λ. Artemis (Schreiber) σ. 590 Dict. des Ant. Gr. et Rom. ἐν λ. Diana (P. Paris) σ. 149-152. Head (Σβορώνου Ἱστορ. Νομισμ. Β' σ. 104. Ἀλλ' ἴδε καὶ ὅσα νέα ἐν σελ. 397 τοῦ τόμ. Δ' τῆς *Ἐφημερίδος* ταύτης λέγονται ὑπὸ Σβορώνου, κλεῖδας ὀνομάζοντος ἀπὸ ταινιῶν κρεμαμένας τοὺς πρότερον θυσάνους.

πέρασμα φορὰν τὸ καὶ ὑπ' αὐτῶν τούτων παρατηρούμενον ὅτι ἐπὶ ἄλλων ὁμοίων τύπων, — τῶν πλείστων, — τὴν θέσιν τῶν λεγομένων θωμίγγων κατέχουσι βάκτρα ἢ στυλίσκοι ἀπὸ τοῦ ἐδάφους πρὸς τὰς ἄκρας τῶν προτεταμένων πήχεων ἀνατείνοντες καὶ τὰς ἐξεχούσας χεῖρας τοῦ ξοάνου ὑποστηρίζοντες»[1].

Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς ἡ παρ' Ἡσυχίῳ γλῶσσα· «*Κληῖδες* . . . καὶ παρ' Ἐφεσίοις *τῆς θεοῦ τὰ στέμματα*» φαίνεται ἀξία μείζονος ἐνδιατριβῆς, ἅτε ἐμπεριέχουσα αὐτόχρημα τὴν κλεῖδα τοῦ αἰνίγματος.

Παρὰ τῷ ἐξετάζοντι ἁπάσας τὰς γνωστὰς σημασίας τῆς λέξεως «*κληῒς-κλεῖς*», τίς ἄλλη εὔλογος αἰτία ἀπονομῆς τῆς προσωνυμίας *κληῖδες* εἰς *τὰ* «*στέμματα τῆς θεοῦ*» ἐμφανίζεται ἢ μόνον ὅτι τὰ στέμματα ἐφέροντο ἐπὶ τοῦ θώρακος, *οὗ τὸ ὑπὸ τὰς κλεῖδας μέρος εἰδικώτερον ὠνομάζετο στῆθος*;[2] Ἐπὶ τοῦ μέρους τούτου τοῦ θώρακος, τὸ τελειότερον ὧν σήμερον εὑμοιροῦμεν ἀπεικονισμάτων τοῦ ἐφεσίου εἰδώλου, τὸ ἐν Νεαπόλει ἀλαβάστρινον ἀγαλμάτιον, περιγράφεται ὑπὸ τοῦ P. Paris[3] οὕτως ἔχον· Une sorte d'égide couvre le haut du torse, depuis le cou jusqu'à la première ligne de mamelles. Ἀλλ' ἡ καθαυτὸ αἰγίς, τὸ δικτυῶδες πλέγμα τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα στέμματα ἀνεγνωρισμένον ἤδη, *ἐκάλυπτε τὸν θώρακα ὅλον*, οὐ μόνον τὸ *στῆθος*, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑποκαταβαῖνον *στέρνον*. Ἂν δὲ ῥίψωμεν τὸ βλέμμα κατωτέρω τοῦ χειλώματος τοῦ ἐπικλειδείου κοσμήματος, εἰς ὃ καλῶς πρὸς διάκρισιν ἁρμόζει τὸ ὄνομα «*περιστήθιον*», ἐπὶ

1. Τῶν δῆθεν εἰς θύσανον ἀπολη γόντων θωμίγγων ἡ ἰδέα ἐνθυμίζει πολὺ τρίποδα λαμπτῆρα, τὸ στέλεχος σπειρώδη, οἷα τὰ σημερινὰ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κηροπήγια μανουάλια). Ἐξ ὅσων δ' ἠδυνήθημεν νὰ ἐξετάσωμεν εἰκόνων νομισμάτων ῥέπομεν εἰς την γνώμην ὅτι, κατὰ πλάνην, τορνευτὰ στυλίδια (ὁτὲ μὲν καθέτως, ὁτὲ δὲ λοξῶς ἐν ταῖς νομισματικαῖς παραστάσεσι τεθειμένα ὡσεὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν χειρῶν) ἐξελήφθησαν ἀντὶ θωμίγγων ἢ δ ἐνιαχοῦ φαινομένη τρίπους βάσις αὐτῶν ἀντὶ θυσάνων. Ἴδε παρὰ Barclay V. Head, Catalogue of Greek Coins of Ionia. Πίν. VIII, 12 (νομ. Κολοφῶνος), XIII, 1, 7, 8, 12, XIV, 2 (νομ. Ἐφέσου), XIX, 5, 6, 7 (νομ. Μαγνησίας).

2. Πολυδ. Β' 162-3: «Ἀπό γε μὴν αὐχένος τὸ μὲν σύμπαν ἕως ἰσχίων θώραξ καὶ ὅλμος . . . τὸ δὲ ὑπὸ τὰς κλεῖδας στῆθος . . . τὸ δὲ ὑποκαταβαῖνον στέρνον . . . ἐπὶ δὲ τοῖς στέρνοις μαστοί». — Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς λέξεως *θώραξ* ἐκ τοῦ μέρους τοῦ σώματος τὸ ὄνομα τοῦ ἐνδύματος

3. Ἔνθ' ἀνωτέρω

τῆς θέσεως ἣν τὸ στέρνον ἐν τῷ θώρακι κατέχει, κατὰ τὸν πολυδεύκειον ὁρισμόν, βλέπομεν ἄνωθεν τρόπον τινὰ συνεχόμενον ὑπὸ τῶν γλωσσίδων τοῦ πριονωτοῦ κρασπέδου τοῦ περιστηθίου καὶ δίκην θυσάνων ἐξηρτημένον ἀπ᾽ αὐτοῦ εὐρὺ σύμπλεγμα μαστῶν ὄντως *πυκάζον* τὸ στέρνον ἅπαν ἕως κάτω, ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου ὁρίου τῆς κατὰ φύσιν θέσεως τῶν μαστῶν μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ κενεῶνος καὶ τῶν ἰσχίων.

Περιστήθιον αἱ κληῗδες, *προστερνίδιον* τὸ σύμπλεγμα τῶν μαστῶν, ἰδού, καθ' ἡμᾶς, τὸ εὐρὺ σύνολον τῶν στεμμάτων, ἐφ᾽ οὗ, κοσμήματος μοναδικοῦ μοναδικῆς θεότητος, τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος, ἐξετάθη ὑπὸ τῶν Ἐφεσίων τὸ τοῦ ὑπερέχοντος μέρους χαρακτηριστικὸν ὄνομα *κληῗδες* [1].

Τοῦ δὲ κατωτέρου τμήματος τῶν μοναδικῶν τούτων στεμμάτων ἡ παράστασις, ἡ τοῦ *προστερνιδίου,* ἐγένετο ἀληθῶς αἰτία ὅπως ἡ Ἐφεσία Ἄρτεμις προικισθῇ ὑπὸ τῶν ποιητῶν διὰ διπλοῦ ἐπιθέτου· *πολυθύσανος* ἐπωνομάσθη ἡ θεὰ δι' αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ πλούσια ἐξαρτήματα τοῦ κρασπέδου τοῦ ὑπερέχοντος περιστηθίου, δι' ἃ καὶ *πολύμαστος* ἐκλήθη. *Θύσανοι* οἱ *κόρυμβοι* — *κόρυμβοι* δὲ «*καθόλου πάντα τὰ μετέωρα*»· — μετέωροι δὲ πάντοτε, — εἴτε ὀρθιώτεροι εἴτε γηραιότεροι, — ἀνεγνωρίσθησαν «οἱ ἐπὶ τοῖς στέρνοις μαστοί, *ἀφ᾽ ὧν καὶ τὰ τῆς γῆς ὑπερέχοντα μαστοὶ κέκληνται*» [2]. Μάρτυς δ' ὁ ἐρωτικὸς ποιητής·

...... ἱμείρω δ' ἀμφὶς ἔχειν παλάμαις
μᾶλλον ἐγὼ σέο μῆλα καρηβαρέοντα κορύμβοις
ἢ μαζὸν νεαρᾶς ὄρθιον ἡλικίης [3].

1. Ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐν πίν. XIV, 2 (Head, ἔνθ' ἀνωτέρω) νομισματικοῦ τύπου οἱ μαστοὶ φαίνονται κατερχόμενοι μέχρις ἀστραγάλων, αὐτοὶ ἀντὶ τῶν ἐν ἄλλοις ἀπεικονίσμασι θηρῶν κατακαλύπτοντες τὴν οἱονεὶ θήκην (gaîne) ἐν ᾗ, κατὰ τὰ ἀπεικονίσματα ἐκεῖνα, τὰ σύμποδα σκέλη φαίνονται κειρίαις δεδεμένα ὡς ἐν σπαργάνῳ. Ἀλλ' εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως, τὸ κατὰ τοιοῦτον τρόπον *κληϊστὸν* ἢ *κλειστὸν* τοῦ κατωτέρου μέρους τοῦ σώματος ἐν κατακόσμῳ κολεῷ ἴσως ὑπῆρξε πρόσθετος λόγος ὅπως ἐπικρατήσῃ ἡ ὀνομασία *κληῗδες*, συμπεριλαβοῦσα καὶ τὰ μέχρις ἀστραγάλων κοσμήματα.

2. Ἡσύχιος ἐν λ. *θύσανοι, κόρυμβοι, μαστός, μαζός*. Σουΐδας ἐν λ. *μαζός*. Πολυδεύκης Β´ 162-3. Πρβ. καὶ τὸ παρὰ Γάλλοις mamelon.

3. Ἀνθολογ. Παλ. V, 258.

Τοιοῦτοι οἱ λόγοι, δι' οὓς καταλήγομεν εἰς τὸ ἄνω ἐκτεθειμένον περὶ τῶν *ἐφεσίων στεμμάτων* συμπέρασμα.

Δὲν φαίνονται ἀρκετοί; — Ἡ ἐπὶ τῶν σωζομένων ἀρχαίων ἀπεικονισμάτων κατ' ἀντιπαράθεσιν ἐξέτασις τοῦ σχήματος τῶν κορύμβων τῆς Ἐφεσίας θεοῦ πρὸς τὸ τῶν *θυσάνων* τοῦ πλέγματος τοῦ καλύπτοντος τὸν ἐν Δελφοῖς ἀνακαλυφθέντα ὀμφαλὸν πιστεύομεν ὅτι αἴρει τοὺς δισταγμούς.

Οὕτω δὲ συνήθη εἶχον οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἰδέαν τῆς ὁμοιότητος τῶν τοιούτων κορύμβων καὶ τῶν θυσάνων, ὥστε, ἐπὶ ἄλλου εἴδους πλεγμάτων, τῶν θηρευτικῶν, *μαστοὺς* ὠνόμαζον παραπλησίους τινὰς κόμβους ἐπ' αὐτῶν ὑπάρχοντας· «καὶ μὴν τοῖς *ἐνοδίοις* προσονομάζονται τινες *μαστοί*, κύκλῳ ἐκ λίνων πλέγματι τοῖς ἀκρωλενίοις προσπεπλεγμένα, τοῖς δὲ *δικτύοις* δακτύλιοι, κατὰ ταὐτὰ μὲν τοῖς μαστοῖς τὸ σχῆμα ἔχοντες κλπ.» [1].

Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, αἱ ἐφέσιαι κλῃῖδες δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν εἰδικὴν κατηγορίαν τῶν *ἐρεῶν στεμμάτων* περὶ ὧν ἄνω ὁ ἡμέτερος λόγος. Ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου *στέμματα*, κατὰ τὴν γενικὴν ἐκδοχὴν τῆς λέξεως, ὡς κοσμήματα. Μόνον δ' ὅπως διακρίνωμεν καὶ ἀποχωρίσωμεν αὐτὰ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐξητάσθησαν ἰδιαιτέρως ἐνταῦθα.

*
* *

Τὸν Ὀμφαλόν, «ἄγαλμα ἐν ἁγιωτάτῳ ἱερῷ» κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Πλάτωνος, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι «θέμις ἦν ἐρίῳ στέφειν» [2]. «*Ἀγρηνὸν* δὲ ὠνομάζετο καὶ τὸ δίκτυον τὸ καλύπτον ἐν Δελφοῖς τὸν ὀμφαλικὸν λίθον», λέγει ὁ Saglio [3], παρέχων ἀφορμὴν τῇ κ. Harrisson εἰς συναγωγὴν συμπεράσματος ὅτι «τὸ περιβάλλον τὸν Ὀμφαλὸν δίκτυον οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἀγρηνὸν τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ, τὸ ἐξ αἰγὸς δορᾶς περίβλημα αὐτοῦ, ἡ αἰγὶς αὐτοῦ,

1. Πολυδ. Ε' 29-30.

2. *Ἐρίοις*, ἀλλ' *ἀργοῖς*, ἤτοι ἀκατεργάστοις, ἐστέφετο καὶ ὁ ὑπεράνω τοῦ ἐν Δελφοῖς τάφου τοῦ Νεοπτολέμου λίθος, περὶ οὗ ἐδοξάζετο ὅτι ἦν ὁ δοθεὶς Κρόνῳ ἀντὶ τοῦ παιδὸς καὶ ἐμεσθεὶς ὑπ' αὐτοῦ.

3. Dict. des Ant. Gr. et Rom. ἐν τῇ λέξει

κατὰ μετασχηματισμὸν ἐπὶ τὸ μαλακώτερον τοῦ τραχέος βυρσίνου ἐνδύματος εἰς ἐρεοῦν πλέγμα ἢ ὕφασμα. Εὔλογος δ' ἦν ἡ τοιαύτη περιένδυσις τοῦ Ὀμφαλοῦ, τοῦ ἔχοντος *«ὀμφήν»*, ἱερὸν προφητικὸν φθέγμα λίθου· μὴ δὲν ἦτο *«ἔμψυχος λίθος»*, πνοὴ ζῶσα, οἱονεί τι ἀνθρώπινον, ὡσεὶ παιδίον μετ' ἀγάπης θεραπευόμενον ;»[1].

Ἐπειγόμενοι πρὸς τὸν εἰδικὸν ἡμῶν σκοπόν, σκοπὸν ἁπλῆς εἰσφορᾶς ὕλης καὶ στοχασμῶν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν ἔρανον, δι' οὗ προσεχῶς καταστυθήσεται, ὡς ἐλπίζομεν ἡ διαλεύκανσις τῶν περὶ τὸν δελφικὸν Ὀμφαλὸν ἀσαφειῶν, δὲν εἰσερχόμεθα ἐνταῦθα εἰς ἐξέτασιν τῶν λόγων δι' οὓς οὕτως, — ὀρθῶς δ' ὡς νομίζομεν, — ἀποφαίνεται ἡ βρεττανὴ ἀρχαιολόγος[2].

Ὁ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος λίθινος Ὀμφαλὸς τίνα ἄλλην ἰδέαν ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ πρώτην εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀκούοντος τὸ ὄνομα ἢ βλέποντος τὸ σχῆμα αὐτοῦ ἢ τὴν ἰδέαν τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ὀμφαλοῦ; Κύριον γνώρισμα αὐτοῦ ἦν τὸ σχῆμα καὶ ἡ μορφή· ἐκ δὲ τοῦ σχήματος καὶ τῆς μορφῆς τῆς περὶ τὸ μέσον τῆς κοιλίας πτυχώδους οὐλῆς, τῆς προεχούσης καὶ περιφεροῦς, οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι εἰς πᾶσαν ὁμοιόμορφον στρογγύλην προεξοχὴν μετήνεγκαν τὴν προσωνυμίαν «ὀμφαλός». Κατὰ ταῦτα, ὀμφαλός, οὐχὶ «τὸ μεσαίτατον», τὸ «ἐν μέσῳ κείμενον», ὡς πλανώμενοι καὶ πλανῶντες Ἡσύχιός τε καὶ Σουΐδας ἑρμηνεύουσιν[3], ἀλλὰ πᾶν τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου ὀμφαλοῦ, πᾶν τὸ ὀμφαλοειδῶς ἐξέχον, κἂν ἔτι μὴ κεῖται ἐν τῷ μέσῳ[4]. Διὰ τίνας δὲ λόγους ἡ δευ-

1. BCH. ἔνθ' ἀνωτέρω.

2. Παρβ. καὶ τὸ ἐν Dict. d. Ant. Gr. et Rom. μεστὸν οὐσίας ἄρθρον Baetylia (Fr. Lenormant), ἔτι δὲ καὶ Pauly's Wissowa, Real Encycl. ἐν λ. ἀργοὶ λίθοι (Hirschfeld) καὶ Baitylia (Tümpel).

3. Ἐν τῇ λέξει.

4. *Ὀμφαλόεσσα* ἡ ἀσπὶς διὰ τὸ ἔχειν πολλοὺς ὀμφαλούς. *Βαλανειόμφαλοι* (ὀμφαλοὶ βαλανείου) αἱ φιάλαι, ὧν τὸ ὀμφαλοειδὲς χεῖλος ἐξεῖχε τῶν θόλων τῶν βαλανείων (ὡς καὶ σήμερον ἐν Ἀνατολῇ καὶ πρὸ μικροῦ ἔτι ἐν Ἀθήναις), οὐχὶ μία μόνον ἐν τῷ μέσῳ ἀλλὰ πολλαὶ καταστερίζουσαι τὸν θόλον εἰς ἐξαγωγὴν ἀτμῶν, οὐχὶ ὕδατος. *Μεσόμφαλος* ἡ φιάλη ἡ ἐν μέσῳ ἔχουσα ὀμφαλόν· *μεσόμφαλος* δὲ καὶ εἶδος πλακοῦντος, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καθὼς καὶ *μεσόμφαλον* ὁ τόπος τοῦ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος μέσου ὀμφαλοῦ. Ἀλλὰ πολλὰ τῶν τοιούτων παρενόησαν οἱ ἀρχαῖοι

τέρα ἰδέα, ἡ παρὰ τῷ βλέποντι τὸν σωματικὸν ὀμφαλὸν ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς κοιλίας γεννωμένη, ἡ ἰδέα δηλονότι τῆς ἐν μέσῳ θέσεως, μετηνέχθη καὶ αὕτη ἐπὶ τὸν δελφικὸν Ὀμφαλόν, ὁρίσασα οὕτω τοὺς Δελφοὺς εἰς κέντρον τῆς γῆς, ὃν τρόπον ὁ ἐν Φλιοῦντι Ὀμφαλὸς ἐκλήθη «Πελοποννήσου πάσης μέσον»[1], τοῦτο ἐνταῦθα ἔξω ζητήσεως κείσθω.

Ἀλλ' εὐθὺς ὡς οἱ λατρεύοντες τὸν «*ἐχέφρονα πέτρον*», τὸν «*αὐδήεντα λίθον*», ἐφαντάσθησαν καὶ ὠνόμασαν αὐτὸν Ὀμφαλόν, εὔλογος καὶ εὐεξήγητος δι' αὐτὸ τοῦτο πᾶσα τοῦ ἀφελοῦς καὶ εὐπίστου λαοῦ φροντὶς ν' ἀναζητήσῃ περὶ αὐτὸν ὅ,τι ἐγίνωσκεν ἤδη ἢ ἐδιδάσκετο ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, — σώματος δὲ καὶ τοῦ *ἀνθρωπομόρφου* θεοῦ, — ὑπῆρχεν· ἔτι δὲ μᾶλλον εὐεξήγητος ἡ προθυμία τῶν ἐν τῷ ἱερῷ ὑπηρετούντων νὰ ἔλθωσιν ἐπίκουροι εἰς παράστασιν τελειοτέρας, ὡς οἷόν τε, τῆς ὁμοιότητος. Ἀληθῶς δὲ πνευματικὴ ἐξεγερτικὴ ἐνταῦθα τυγχάνει οὖσα ἡ παρατήρησις ὅτι περὶ τὸν ἡμέτερον ὀμφαλόν, τὸν σωματικόν, ὑπάρχει, κατὰ Πολυδεύκην[2], «*νεύρων πλέγμα*» ὀνομαζόμενον *γάγγαμον*, «καθάπερ τὸ δικτυῶδες ὃ νῦν καλεῖται *γάγγαμον* ἤ, ὡς οἱ πολλοί, *σαγήνη*». Καὶ ἐρωτᾷ τις οὐχὶ ἀλόγως· μή τοι εἰς τοῦτο τὸ δικτυῶδες καὶ τὰς πτυχὰς ἀποβλέψαντες ἠθέλησαν διὰ τὴν ὁμοιότητα πλέγματι δικτυοειδεῖ νὰ περιβάλωσι καὶ τὸν δελφικὸν Ὀμφαλὸν καὶ ἐπέστεψαν αὐτὸν οὕτως;

Ἀλλ' εἴτε ὑπῆρξε καὶ τοιοῦτός τις λόγος, εἴτε ἁπλῶς, διὰ μόνον τὸν λόγον δι' ὃν καὶ οἱ *βαίτυλοι*, οὕτω καὶ ὁ *Ὀμφαλὸς* ἱεροῖς στέμμασιν ἐπυκάζετο, εἰς ἐκεῖνα τὰ ἐξ *αἰγείου μαλλοῦ* πλέγματα ζητητέος ὁ λόγος δι' ὃν ἡ Πυθὼ ὠνομάσθη «*Ὀμφαλὸς αἰγαῖος*», κατὰ τὴν παρ' Ἡσυχίῳ, ἀποροῦντι, κειμένην μαρτυρίαν[3].

Ἔννοιαν σαφῆ τῶν περιβαλλόντων τὸν Ὀμφαλὸν στεμμάτων παρέχει ἡ ἐν σελ. 19 τῆς *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος* (1900) φωτοτυπικὴ εἰκὼν τοῦ ἐν τῇ Ἀρχ. Συλλογῇ Ἐρετρίας ἀποκειμένου νῦν λιθί-

γραμματικοὶ καὶ σοφισταί, ὡς καὶ ἐν τοῖς περὶ *βαλανομφάλων* ὑπὸ Ἀθηναίου, Ἡσυχίου καὶ Σουΐδα λεγομένοις φαίνεται.

1. Παυσ. ΙΙ. 13, 7.

2. Β' 169. Ἴδε καὶ Ἡσύχιον ἐν λ. *γάγγαμον*.

3. Ἐν λ. *ὀμφαλὸν αἰγαῖον*, ἔνθα ταῦτα· «ζητεῖται πῶς την Πυθὼ (καλοῦσιν) *ὀμφαλὸν αἰγαῖον*. Τινὲς δὲ παρά τὸ τῆς Αἰγαίων γῆς . . .»

νου ἀναθήματος. Ἀλλὰ τὴν ἀκριβεστάτην τὸ ἐν τῇ μεγάλῃ δελφικῇ σκαφῇ εὑρεθὲν λίθινον ἀναθηματικὸν ἀπεικόνισμα τοῦ καθαυτὸ *αἰγαίου Ὀμφαλοῦ*, οὗ τινος τὸ φωτοτύπημα ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ πραγματείᾳ τῆς κ. Harrisson, προταξάσης ταῦτα· « Ποικίλαι εἰσὶν αἱ παραστάσεις τοῦ δικτυοειδοῦς ἢ ταινιώδους πλέγματος τοῦ καλύπτοντος τὸν Ὀμφαλόν. Μεταξὺ δὲ τῶν δειγμάτων τῶν συλλεχθέντων ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Middleton διακρίνονται τρία ἀναμφιβόλως ἀπεικονίζοντα ταινίας, ἅπαξ δὲ συμπεπλεγμένας κλωσὶ δάφνης, ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν ἄλλων δίκτυον μᾶλλον φαίνεται καλύπτον τὸν Ὀμφαλόν, ἀλλὰ δίκτυον διαφόρων σχημάτων. Εἰς τὰς παραστάσεις ἐκείνας τὰς ἐξ ἀγγειογραφιῶν, τύπων νομισματικῶν κλπ. εἰλημμένας, ὁ κ. Homolle ἐπέτρεψέ μοι νὰ προσθέσω παράδειγμα ἐξαιρετικῆς ἀξίας, αὐτὸν τὸν Ὀμφαλόν, ὃν σκάπτων ἐν Δελφοῖς ἀνεκάλυψεν, Ὀμφαλὸν ὁλοσχερῶς κεκαλυμμένον ὑπὸ κοσμήματος ὅπερ προδήλως ἐπὶ τοῦ λίθου ἀπομιμεῖται ἐρεοῦν δίκτυον ».

Καὶ ἰδοὺ *τὰ στέμματα* περιβάλλοντα τὸν ἐν Δελφοῖς Ὀμφαλόν.

Ἦτο δ' οὗτος Γῆς' τῆς θεᾶς, Ὀμφαλὸς καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα ἐτήρησε μέχρι τέλους, ἀλλὰ μεταποιηθὲν λεληθότως ἐν τῇ κοινῇ ἀντιλήψει εἰς *γῆς ὀμφαλόν*· ἐξ οὗ ἡ ἀρχὴ τῆς παρερμηνείας ὅτι ἔκειτο ἐν μεσαιτάτῳ τῆς γῆς.

Τῆς θεᾶς Γῆς,, τῆς πρώτης ταύτης κυρίας τοῦ Πυθίου χρηστηρίου, ὁ *ὀμφήεις λίθος* ἀδύνατον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐσιώπησε διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι τοῦ Μαντείου ἐγένετο κύριος ὁ Ἀπόλλων. Ὅτι οἱ ἱεροὶ λίθοι, οἱ οὕτω δικτύοις ἐρεοῖς στεφόμενοι, ἐφθέγγοντο γινώσκομεν· ὅτι τούτων ἰδίως οἱ λαβόντες τὸ σχῆμα τῆς ἀνθρωπίνης οὐλῆς καὶ κληθέντες ὀμφαλοί, καθ' ἃ δηλοῖ καὶ τὸ ὄνομα, οὗ εἰς προτίμησιν προδήλως συνετέλεσεν ἡ εὐτυχὴς σύμπτωσις διφορουμένης ἐννοίας[1], ἦσαν τεθειμένοι παρὰ τὰ Μαντεῖα πρὸς χρείας μαντικὰς ἐπι-

1. Κορνοῦτος, περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως, λβ' : « Ἐλέχθη δὲ καὶ ὁ τόπος Ὀμφαλὸς τῆς γῆς οὐχ ὡς μεσαίτατος ὢν αὐτῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀναδιδομένης ἐν αὐτῷ ὀμφῆς, ἥτις ἐστὶ θεία φωνή » Εἰς ὁμοίαν συγκυρίαν ἴσως ὀφείλεται καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ κατὰ προτίμησιν καθιέρωσις τοῦ ὅρου *κληΐδες*, ὅστις ἀνεμίμνησκε *κληδόνα* (φήμην, μαντείαν). Ἴδε τὰς παρ' Ἡσυχίῳ λέξεις *κλείει*, *κλείοιμι*, *κλείομαι*, *κλείουσαι*, *κλείσατε*, *κληδονίσαι*, *κληδόσι*, *κληδών*, *κληϊζόμενος*. Ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέσῳ ἦν ὀργιαστική, ὡς γνωστόν· ἡ δὲ θεὰ ὡς μαντικὴ ἐπωνομά-

μαρτυρεῖ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ παρὰ Φλιασίοις Ὀμφαλοῦ κειμένου παρὰ τὸν λεγόμενον «μαντικὸν οἶκον». Τίνα λόγον εἶχεν ὁ Ἀπόλλων, ὅστις δωρεὰν παρὰ τῆς Θέμιδος ἔλαβε τὸ Μαντεῖον τὸ εἰς ταύτην ὑπὸ τῆς Γῆς χαρισθὲν καὶ ὃν ὁ Κικέρων ὀνομάζει ἐπόπτην τοῦ μαντικοῦ Ὀμφαλοῦ[1], τίνα λόγον εἶχεν ἵνα καταδικάσῃ εἰς σιγὴν τῆς Γῆς τὸν Ὀμφαλόν, ὃν αὐτὸς οὗτος ἀφῆκε κείμενον ὅπου εὑρίσκετο[2], ὃν βλέπομεν τιμώμενον μέχρι τέλους καὶ κοσμούμενον ὡς ἄγαλμα ἱερόν; Καὶ προσφυεῖ τῷ ὄντι ὁ Παυσανίας ἐχρήσατο φράσει γράψας «χρόνῳ δὲ ὕστερον, *ὅσον Γῇ μετῆν* δοθῆναι Θέμιδι ὑπ' αὐτῆς λέγουσιν, Ἀπόλλωνα δὲ παρὰ Θέμιδος λαβεῖν δωρεάν»[3]. Διὰ τοῦτο βλέπομεν καὶ αὐτὸ τῆς Γῆς τὸ ἱερὸν περισωζόμενον ἐν τιμῇ παρὰ τὰς μεσημβρινὰς κρηπῖδας τοῦ μεγάλου ναοῦ[4]. Δι' αὐτὸ τοῦτο παρὰ Πλουτάρχῳ[5] λέγεται ὅτι «οἱ δοξάζοντες ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν θεὸν εἶναι, εἰκότως *Ἀπόλλωνι καὶ Γῇ κοινῶς ἀνέθεσαν τὸ χρηστήριον, οἰόμενοι τὴν διάθεσιν καὶ κρᾶσιν ἐμποιεῖν τῇ γῇ τὸν ἥλιον, ἀφ' ἧς ἐκφέρεσθαι τὰς ἀναθυμιάσεις*». Καὶ τῆς Γῆς τὸ μαντικὸν χάρισμα ἦν ἀνεγνωρισμένον ἐν Ἑλλάδι — γνωστὸν δὲ καὶ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀρχαιότατον αὐτῆς Μαντεῖον, τὸ *Γαῖον*[6]. — Καὶ εἰς τὸν Ὀμφαλὸν τῆς Γῆς, ὅστις ἐλέγετο «*τάφος τοῦ Πύθωνος*», ἐκ τούτων τεκμαίρεται ὅτι ἀνεγνωρίζοντο «μαντικοῦ δαιμονίου» χαρίσματα[7]. Ὁ Ὀμφαλός, ἐπαναλαμβάνομεν, οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος ἵνα σιγήσῃ· καὶ διὰ τοῦτο ἔζησε καὶ ἔμεινεν ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἀμετακίνητος. Ἐν διαρκείᾳ ζωῆς παρὰ τοῦ

ζετο Φοιβάς. Γνωστὸν δ' ὡσαύτως ὅτι ἐν κοινῇ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἀπόλλωνος πολλαχοῦ τιμωμένη, εἶχε μετ' αὐτοῦ κοινὰ μαντεῖα.

1. De divinatione, II, 56: O sancte Apollo qui umbilicum centrum terrarum obsides unde superstitiosa primum sacra evasit vox fera.

2. Παυσ. X, 16, 3.

3. X, 5, 6. Οὐ μόνον δικαίωμα κοινῆς τῷ Ποσειδῶνι κτήσεως εἶχεν ἡ Γῆ, ἀλλὰ καὶ δικαίωμα τοῦ «χρᾶν ἐμμετρῷ αὐτῇ», ἐν ᾧ ὁ Ποσειδῶν εἶχεν ὑπηρέτην εἰς τὰ μαντεύματα τὸν Πύρκωνι.

4. Πλουτάρχου, περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν, 17.

5. Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων, 43.

6. Παυσ. V, 14, 10.

7. Ἡσύχ. ἐν λ. *Τοξίου βουνός*, *Πύθων* καὶ *πύθων*. Σουίδας ἐν λ. *Πύθωνος*. — Περὶ τούτων καὶ ἐν γένει περὶ Ὀμφαλοῦ ἴδε τὰ ὑπὸ τῆς κ. J. E. Harrison ὑπὸ τὸν τίτλον Delphica ἐν Journal of Hellenic studies, τ. XIX (1899) σ. 225-251 γεγραμμένα.

Ἀπόλλωνος τὸν μαντικὸν Τρίποδα, πῶς ἦτο δυνατὸν ν' ἀφαιρεθῇ τὸ *«δαιμόνιον ἆσθμα»*;[1] Καὶ τί σημαίνει ὅτι οὐδεμίαν ἔχομεν ἄμεσον εἰδικὴν μαρτυρίαν σωζομένην περὶ προελεύσεως δελφικοῦ μαντεύματος ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὀμφαλοῦ; Ποῖα καὶ πόσα κατ' ἀκρίβειαν γινώσκομεν περὶ τῶν ἐν τοῖς πάλαι Τελεστηρίοις καὶ Μαντείοις; *«Ἔχρησεν ὁ Φοῖβος»*, *«ἔχρησεν ὁ θεός»*· ταῦτα ἀναγινώσκομεν συνήθως περὶ τῶν εἰς τὰ μαντεύματα ἀποκρίσεων τοῦ Μαντείου τοῦ ἐν Δελφοῖς, διότι εἰς ὃν ἀνῆκε τὸ Μαντεῖον εἰς τοῦτον ἀνήγοντο καὶ οἱ χρησμοὶ καὶ πᾶν συλλήβδην τὸ ἐκεῖθεν ἐξερχόμενον. Περὶ δὲ Πυθίας καὶ Τρίποδος, πλείονα μὲν ἢ περὶ Ὀμφαλοῦ, ἀλλ' ὅμως κατ' ἀλήθειαν ἐλάχιστα παρελάβομεν. Αἱ εἰς Δελφοὺς ἐρχόμεναι ἐρωτήσεις ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ποντοδαπαί, καὶ περὶ τῶν μεγίστων, καὶ περὶ δευτερευόντων καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων, — διότι, καὶ πρὸ τῆς πολιτικῆς ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος, πολλὰ ἠρωτῶντο «ἐπὶ πράγμασι μικροῖς καὶ δημοτικοῖς, — οἷον ἐν σχολῇ προτάσεις, 'εἰ γαμητέον', 'εἰ πλευστέον', 'εἰ δανειστέον'» καὶ πολλὰ μαντεύματα πόλεων ἦσαν «'φορᾶς καρπῶν πέρι' καὶ 'βοτῶν ἐπιγονῆς' καὶ 'σωμάτων ὑγείας'»[2]. Πρὸς ἀποκρίσεις εἰς πάντα ταῦτα, τὰ ἀπειράριθμα, ἴσως καὶ δὲν ἐπήρκει μόνος ὁ δελφικὸς Τρίπους· ἰδίως δὲ περὶ φορᾶς καρπῶν καὶ ἐπιγονῆς βοτῶν ἴσως καὶ ἁρμοδιώτερος πρὸς ἀπόκρισιν ἐνομίζετο τῆς Γῆς ὁ Ὀμφαλός· καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἀφηρέθη τὸ ἱερὸν αὐτοῦ κόσμημα, τὸ μαντικὸν πλέγμα, *τὰ στέμματα*.

Ὅτε ὁ Καρίων, παρ' Ἀριστοφάνει[3], τὸν Χρεμύλον, ἀφηγούμενον περὶ τοῦ ἐκ Δελφῶν ζητηθέντος χρησμοῦ, διακόπτει ἐρωτῶν·

τί δῆτα Φοῖβος *ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων;*

δυνατὸν οἱ λόγοι οὗτοι ν' ἀναφέρωνται εἰς αὐτὸν τὸν Ἀπόλλωνα, σωματοποιούμενον, μετὰ στολῆς δικτυοπλέκτου κατὰ τὸν θώρακα· ἀλλὰ κάλλιστα ἁρμόττουσι καὶ ἂν καθ' ὑπόθεσιν δεχθῶμεν τὸν χρησμὸν δοθέντα ἐκ τοῦ Ὀμφαλοῦ.

1. Τὰ ἐν στίχοις 1259-83 τῆς Εὐριπιδείου Ἰφιγενείας τῆς ἐν Ταύροις βάσιν ἔχουσιν ἀλλοίαν παράδοσιν ἢ ἀλλοίωσιν τῆς παραδόσεως ὑπὸ τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ.
2. Πλουτ περὶ τοῦ μὴ χρ. ἔμμ. τὴν Πυθίαν, 28.
3. Πλοῦτος, στίχ. 39.

«Τί ἐφθέγξατο ἐκ τῶν *στεμμάτων* (τοῦ *ἱερεοῦ δικτύου*, τῆς *αἰγίδος*, τοῦ *ἀγρηνοῦ*) τῶν καλυπτόντων τὸν ἐν τῷ Πυθίῳ Ὀμφαλὸν ὁ Φοῖβος;» Ναί, ὁ Φοῖβος· διότι καὶ ἐκ τοῦ Ὀμφαλοῦ διὰ τῶν στεμμάτων ἐκπεμπόμενος ὁ χρησμὸς Πυθόχρηστον λόγιον ἦτο.

«*Τί δῆτα Φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων;*» Ὅ,τι δήποτε, εἴτε ἔμμετρον εἴτε πεζὸν ἐφθέγξατο, τὸ εἰς τὸ ζητηθὲν μάντευμα ἐκ τοῦ πολυπλόκου δικτύου ἐξελθὸν ἀπόκριμα ἦτο πλέγμα Λοξίου περιπλέκον τὴν κρίσιν τοῦ ἐρωτήσαντος. Εἰς δὲ τοῦ οὕτως ὑπὸ λοξότητος καὶ ἀσαφείας περιτυλισσομένου τὸν νοῦν ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ ἔλθῃ ἡ ἰδέα ὅτι τοῦ Πυθίου τὰ λόγια παρὰ πολὺ ὡμοίαζον πρὸς τὸ καλύπτον αὐτὸν ἀγρηνόν, πρὸς τὸ καλύπτον τὸν παρ' αὐτῷ Ὀμφαλὸν δίκτυον, πρὸς τὰ ἐν Δελφοῖς στέμματα.

Δύσλυτα τὰ πλέγματα τοῦ δικτύου· «δύσκολος καὶ συμπεπλεγμένος ὁ λόγος» τοῦ θεοπροπίου καὶ διὰ τοῦτο δυσνόητος καὶ δύσλυτα τὰ ἐν αὐτῷ αἰνιγματώδη. Πολλῆς δὲ προσοχῆς ἄξιον φαίνεται ὅτι ἀκριβῶς ἓν τῶν πολλῶν ὀνομάτων τοῦ δικτύου ἐξελέχθη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ πρὸς χαρακτηρισμὸν δυσνοήτου πλέγματος, τοῦ αἰνιγματώδους λόγου, — ὁ *γρῖφος*[1]. Καὶ ὁ ἐπιστήσας μάλιστα τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς φαινομένης συγγενείας πρὸς τὰς λέξεις *γρῆνον*, *γρῆνιν*, *ἀγρηνόν*[2], δύναται νὰ θέσῃ τὸ ἐρώτημα· μή, πρὶν ἢ ἐπὶ συμποτικῶν καὶ ἄλλων αἰνιγμάτων εἰδικῶς παραληφθῇ ἡ λέξις, ὡς λέγει ὁ Πολυδεύκης[3], μὴ τὸ πρῶτον ἐλέχθη ἐπὶ τῶν ἀκαταλήπτων χρησμοδοτημάτων;

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 18 Δεκεμβρίου 1902.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

1. Ἡσύχιος ἐν λ. *γρῖφος*, *γρίφαι*, *γριφεύειν*, *γριφωειδής*· Σουΐδας ἐν λ. *γρῖφος* a b.

2. Ἴδε ὅσα περὶ τούτων ἡ κ. Harrison ἐν σ. 260 (BCH) αἰνίττεται καὶ πρβλ. παρ' Ἡσυχίῳ τὰς λ. *γρῖπος* καὶ *γρίπτης*.

3. Γ' 107-8.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Ε΄ ΤΟΜΟΥ

TABLE DES MATIÈRES

CONTENUES DANS LE

JOURNAL INTERNATIONAL D'ARCHÉOLOGIE NUMISMATIQUE

TOME CINQUIÈME

1902

MÉMOIRES ET DISSERTATIONS

	Pages
AGNES BALDWIN, The gold coinage of Lampsacus (*Planches* I—III)	1— 24
G. F. HILL, The supposed gold coin with hieroglyphs	25— 26
J N. SVORONOS, On the supposed gold δοκίμιον with hieroglyphs	27— 31
I. N. ΣΒΟΡΩΝΟΥ, Φειδώνειον τὸ Θιβρώνειον νόμισμα (6 vignettes)	32— 44
A DIEUDONNÉ, Ptolémaïs-Lebedus (*Planche* IV).	45— 60
J. N. SVORONOS, Ptolémaïs-Lebedus, Ephèse, Ænos, et Abdère sous les Ptolémées (*Planche* IV et 2 vignettes).	61— 70
G. DATTARI, Dell' affinità delle monete di restituzione e le monete dei nomi d' Egitto	71— 92
E. D. J. DUTILH, Vestiges de faux monnayages antiques à Alexandrie ou ses environs .	93— 97
I. N. ΣΒΟΡΩΝΟΥ, Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω ἄρθρου: Προϊόντα τοῦ ἐργαστηρίου τῶν κιβδηλοποιῶν τῆς Κάτω Θηβαΐδος	97— 98

J. Rouvier, Numismatique des villes de la Phénicie. *Sidon* (*Planches* V-VII et Α΄ de 1901) . 99–134
I. N. Σβορώνου, Καὶ πάλιν περὶ τοῦ πίνακος τῆς Νιννίου 135–148
K. M. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα ἐν τῷ Ἐθνικῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ. Α΄. Μολυβδόβουλλα Θεμάτων καὶ Ἐκκλησιῶν . . . 149–164
G. Dattari, The gold exagium with hieroglyphs 165–166
E. Gabrici, Bibliographies numismatiques (G. F. Hill, Descriptive catalogue of ancient Greek coins belonging to John Ward. – G. Macdonald, Catalogue of Greek coins in the Hunterian collection. Volume II.) . . . 167–168
I. N. Σβορώνου, Τὰ «Πραξιτέλεια» ἀνάγλυφα τῶν Μουσῶν. Ἀρχαῖον μουσικὸν βῆμα. (6 vignettes) 169–188
K. M. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα (συνέχεια) . . . 189–228
J. Rouvier, Numismatique des villes de la Phénicie. *Sidon*. Suite et fin. (*Planches* VIII, IX et X.) . . . 229–284
I. N. Σβορώνου, Τὰ «Πραξιτέλεια» ἀνάγλυφα τῶν Μουσῶν. Ἀρχαῖον μουσικὸν βῆμα. Συνέχεια καὶ τέλος. (*Planches* XII, XIII, XIV, XV et 10 vignettes.) . . . 285–317
» » Θησαυρὸς νομισμάτων ἐξ Ὠρεοῦ τῆς Εὐβοίας (*Planche* XI.) . . . 318–328
Στ. Ν. Δραγούμη, Στέμματα – Κληΐδες – Ὀμφαλός 329–342
Table des matières . . . 343–344

ΣΙΔΩΝ

ΣΙΔΩΝ

1 2 3 4

5 6 7 8

9 10 11 12

13 14 15 16

17 18 19

20 21 22 23

ΣΙΔΩΝ

ΕΥΡΗΜΑ ΩΡΕΟΥ

A

B

Γ

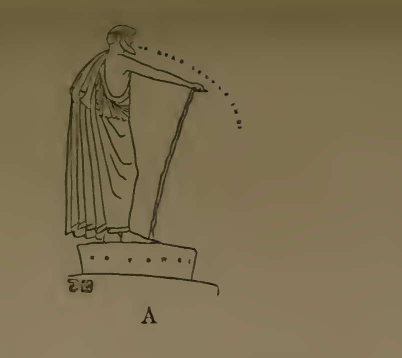

Δ

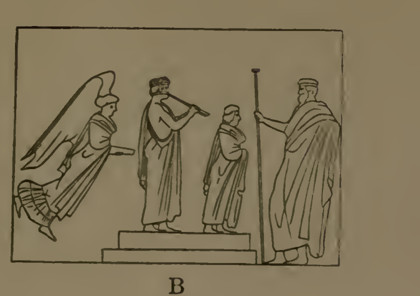

E

A. Ἀγγειογραφία. B. Ἀνάγλυφον ἐν Μαδρίτῃ. Γ. Νόμισμα Φενεοῦ. Δ. Ἀνάγλυφον ἐν Ἀθήναις. E. Ἀνάγλυφον ἐν Tegel.

Α

Β

Γ

Δ

Α—Γ. Ἀγγειογραφίαι.

Δ. Συμπλήρωσις τῆς θυμέλης τῆς Μαντινείας.

Συμπλήρωσις τῆς θυμέλης τῆς Μαντινείας.

Ἀγγειογραφία ἐν Ἀθήναις.

